

การพัฒนาชุมชนเมืองกับการอนุรักษ์โบราณสถาน
ในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและปริมณฑล พ.ศ.๒๕๖๒-๒๕๕๔

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ไทย
กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕

การพัฒนาชุมชนเมืองกับการอนุรักษ์โบราณสถาน
ในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและปริมณฑล พ.ศ.๒๕๖๒-๒๕๕๔

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ไทย

กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

การพัฒนาชุมชนเมืองกับการอนุรักษ์โบราณสถาน
ในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและปริมณฑล พ.ศ.๒๕๖๒-๒๕๕๔

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ไทย
กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕

พัทธ์ แดงพันธ์. (๒๕๕๕). การพัฒนาชุมชนเมืองกับการอนุรักษ์โบราณสถานในเกาะเมือง

พระนครศรีอยุธยาและปริมณฑล พ.ศ. ๒๕๔๒-๒๕๔๔. ปริญญาโท ศ.ม.

(ประวัติศาสตร์ไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

คณะกรรมการควบคุม: รองศาสตราจารย์ ดร.ชาคริต ชุ่มวัฒนะ, อาจารย์ ดร.เพ็ญพิสุทธิ์ ทองมี, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สาวิตรี พิสนุพงศ์.

ปริญญาโทฉบับนี้ ศึกษาถึงการพัฒนาชุมชนเมือง กับการดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและปริมณฑล ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๔๒ - ๒๕๔๔ รวมทั้งผลที่เกิดจากการพัฒนาและการอนุรักษ์ดังกล่าว

จากการศึกษาพบว่า ลักษณะชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาสมัยมณฑลกรุงเก่า ภาครัฐได้วางรากฐานการอนุรักษ์โบราณสถาน โดยประกาศสงวนที่ดินด้านในเกาะเมือง และส่งเสริมการพัฒนาชุมชนเมืองให้อยู่บริเวณชานกำแพงเมืองและนอกเกาะเมือง แต่ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.๒๔๗๕ รัฐบาลลดความสำคัญของการรักษาโบราณสถาน โดยยกเลิกการสงวนที่ดินในเกาะเมือง ใน พ.ศ.๒๔๘๒ และส่งเสริมให้เกิดการบุกเบิกพัฒนาพื้นที่ใจกลางเกาะเมืองให้เป็นแหล่งชุมชนเมือง โดยเริ่มจากการวางผังเมือง และส่งเสริมการพัฒนาต่าง ๆ ทั้งการก่อสร้างสถานที่ราชการ สถานศึกษา ตลอดจนย่านการค้า และโรงงานอุตสาหกรรม รวมทั้งส่งเสริมคมนาคมทางบก อันส่งผลกระทบต่อ การอนุรักษ์โบราณสถานในเกาะเมือง ขณะเดียวกันกรมศิลปากรได้ดำเนินการต่าง ๆ เพื่อป้องกันรักษาโบราณสถานควบคู่ไปด้วย ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถานแบบสากลได้เผยแพร่เข้ามามากในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒

ในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้มีโครงการอนุรักษ์โบราณสถานครั้งใหญ่ขึ้นที่บริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและปริมณฑล เพื่อส่งเสริมให้เป็นแหล่งทัศนอาททางประวัติศาสตร์ ขณะเดียวกันก็ยังส่งเสริมการพัฒนาชุมชนเมืองไปพร้อมกันด้วย จึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ประชาชนเกิดความต้องการใช้ที่ดินในเกาะเมืองมากขึ้น หลัง พ.ศ.๒๕๐๐ ทางจังหวัดพระนครศรีอยุธยามีนโยบายขายที่ดินในเกาะเมืองให้แก่เอกชน ซึ่งก่อให้เกิดกระแสต่อต้านการพัฒนาอย่างรุนแรง และนำไปสู่แนวคิดในการจัดอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา โดยเริ่มจากการดำเนินโครงการบูรณะเกาะเมืองใน พ.ศ.๒๕๑๐ ซึ่งแบ่งพื้นที่สำหรับการพัฒนาชุมชนเมือง และพื้นที่สำหรับการสงวนรักษาโบราณสถาน เพื่อลดผลกระทบระหว่างการพัฒนาและการอนุรักษ์ แต่การดำเนินงานเป็นไปอย่างล่าช้า และมีปัญหาอุปสรรคหลายประการ ทำให้ชุมชนเมืองเติบโตขึ้นและบางส่วนรุกคืบพื้นที่โบราณสถาน รวมทั้งมีหน่วยงานราชการเข้ามาใช้พื้นที่ราชพัสดุในบริเวณต่าง ๆ ของเมือง

สังคมไทยไทยกลับมาตื่นตัวในเรื่องการอนุรักษ์โบราณสถานมากขึ้น เมื่อรัฐบาลมีแนวทางที่จะอนุรักษ์และพัฒนาอุทยานประวัติศาสตร์ โดยปรับปรุงขอบเขตการทำงานให้เป็นโครงการนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา จนในที่สุดได้รับการขึ้นบัญชีเป็นแหล่งมรดกโลกใน พ.ศ. ๒๕๓๔ ที่นำไปสู่การดำเนินโครงการอนุรักษ์และพัฒนาานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ซึ่งมีกำหนดสิ้นสุดโครงการระยะแรกใน พ.ศ. ๒๕๔๔ และมีมาตรการทางกฎหมายคุ้มครองรักษาโบราณสถาน ขณะเดียวกันก็ควบคุมการพัฒนาชุมชนเมือง อันส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนบางกลุ่ม ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องหลายภาคส่วน จึงพยายามหาแนวทางที่จะสามารถพัฒนาชุมชนเมืองให้ควบคู่ไปกับการอนุรักษ์โบราณสถาน และรักษาบรรยากาศความเป็นเมืองประวัติศาสตร์มรดกโลกของเมืองพระนครศรีอยุธยาได้อย่างยั่งยืน

THE URBAN DEVELOPMENT AND THE MONUMENT CONSERVATION
OF AYUTTHAYA ANCIENT CITY AND ITS ENVIRONS, 1939 – 2001.

Presented in Partial Fulfillment of the Requirements for the
Master of Arts Degree in History
at Srinakharinwirot University
February 2012

Patt Taengpun. (2012). **The Urban Development and the Monument Conservation of Ayutthaya Ancient City and its Environs, 1939 - 2001**. Master thesis, M.A. (History). Bangkok: Graduate School, Srinakharinwirot University. Advisor Committee: Assoc. Prof. Dr. Chakrit Choomwattana, Dr. Penpisut Tongmee, Asst. Prof. Sawitri Pisanupong.

This master thesis is meant to study the urban development and the monument conservation of Ayutthaya ancient city and its environs between 1939 and 2001. Furthermore, it is aimed to study the impacts of those development and conservation.

The research found out that in the urban areas of Ayutthaya during the Monthon Krung Kao era, the government laid the foundation of conserving the ancient monuments by defining the reserved land within the City Island. Besides, the government supported the urban development and encouraged people to stay near the city wall and outside the city island. However, after the change of political regime in 1932, the government decreased the conservation spirit by abandoning the reserved land in 1939. After that, the government emphasized on developing and urbanizing the center of the city island by drawing a city plan. Moreover, they encouraged other developments including building governmental offices, schools, commercial areas and factories as well as supporting land transportation. This development affected the conservation of ancient monuments on the city island. However, at the same time the Department of Fine Arts performed many actions in order to protect the ancient monuments and the foreign concept of monument conservation was broadly propagated to Thailand during World War II.

During the government of Field Marshal P. Piboonsongkram, a large project of the monument conservation in the Ayutthaya City Island and its environs was launched in order to improve monuments for becoming historical sightseeing places. However, the government still encouraged the urban development at the same time. Therefore, this would be one of the factors that increased the demand on the land of the city island. After 1957, when the Ayutthaya Province Governor had the policy of selling the land on the city island to the public, many people severely opposed this idea. The serious management of the Ayutthaya historical park which was initiated by the renovation of the city island in 1967 was

much noticeable. In order to reduce the argument between the development and the conservation sides, the city island was divided into two areas for urban development and monument conservation. However, due to the delayed progress and numerous obstacles, the urban areas developed gradually and some of them crossed over the ancient monument areas. Also, the government sectors utilized the land of the royal properties on the island.

When the government had solutions to conserve and improve the Ayutthaya historical park at the same time, the society became increasingly aware of the monument conservation again. Moreover, the government adjusted the scope of their work by submitting the Historical City of Ayutthaya project. Finally, Ayutthaya was declared one of UNESCO World heritage sites in 1991. This accomplishment led to the first phase of the project of conservation and development of the Historical City of Ayutthaya which expired in 2001. However, the laws on protecting historical sites and controlling the urban development affected the social life of some groups of people. Therefore, the sectors concerned have constantly attempted to find out the best solution to develop the urban areas and conserve the ancient monuments simultaneously. Furthermore, they have attempted to permanently preserve the atmosphere of a world heritage site.

ปริญญาานิพนธ์
เรื่อง
การพัฒนาชุมชนเมืองกับการอนุรักษ์โบราณสถาน
ในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและปริมณฑล พ.ศ. ๒๕๔๒-๒๕๔๔
ของ
พัทธ์ แดงพันธ์

ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ไทย
ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร.สมชาย สันติวัฒนกุล)
วันที่ เดือน พ.ศ. ๒๕๕๕

คณะกรรมการควบคุมปริญญาานิพนธ์

คณะกรรมการสอบปากเปล่า

..... ประธาน

..... ประธาน

(รองศาสตราจารย์ ดร.ชาคริต ชุ่มวัฒนะ)

(อาจารย์ เอนก สีหามาตย์)

..... กรรมการ

..... กรรมการ

(ดร. เพ็ญพิสุทธิ์ ทองมี)

(รองศาสตราจารย์ ดร.ชาคริต ชุ่มวัฒนะ)

..... กรรมการ

..... กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สาวิตรี พิสนุพงศ์)

(ดร. เพ็ญพิสุทธิ์ ทองมี)

..... กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สาวิตรี พิสนุพงศ์)

..... กรรมการ

(อาจารย์ สัจญา ชีวะประเสริฐ)

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จได้ด้วยความกรุณาจากผู้มีพระคุณหลายท่าน ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.ชาคริต ชุ่มวัฒนะ ที่กรุณารับเป็นประธานควบคุมปริญญานิพนธ์ ที่ให้คำปรึกษาอย่างดีเกี่ยวกับการทำปริญญานิพนธ์ รวมทั้งตรวจแก้ไขสำนวนการเขียนของผู้วิจัย ดร. เพ็ญพิสุทธิ์ ทองมี ที่กรุณารับเป็นกรรมการควบคุมปริญญานิพนธ์ ที่ให้คำแนะนำเกี่ยวกับหลักวิธีการเขียน และผู้ช่วยศาสตราจารย์ สาวิตรี พิสูจน์พงศ์ กรรมการควบคุมปริญญานิพนธ์ ผู้มีบทบาทสำคัญในการชี้แนะแนวทางในการเขียนเค้าโครงปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ อาจารย์เอนก สีหามาตย์ รองอธิบดีกรมศิลปากร และอาจารย์ สัญญา ชีวะประเสริฐ ที่กรุณารับเป็นกรรมการสอบปริญญานิพนธ์ และให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์แก่ผู้วิจัย

ขอขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ วงเดือน นาราสะจัจ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ชมพูนุท นาครีรักษ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ เชาวลี จงประเสริฐ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ พวงร้อย กล่อมเอี้ยง อาจารย์อัมพร เอ็งสุโสภณ ดร. มรกต เจวจินดา ไมยเออร์ อาจารย์ปิยะนาถ อังควาณิชกุล อาจารย์มิตรชัย กุลแสงเจริญ ซึ่งเป็นคณาจารย์ และอดีตคณาจารย์แห่งภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ด้านประวัติศาสตร์แก่ผู้วิจัย และขอขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พลับพลึง คงชนะ ที่กรุณาให้ทุนในการศึกษาค้นคว้า

ขอขอบคุณ คุณเบญจวรรณ สว่างคง (พี่เบญ) คุณณัฐพล อิศรางกูร ณ อยุธยา (พี่แป๊ก) เจ้าหน้าที่ภาควิชาประวัติศาสตร์ ที่ช่วยอำนวยความสะดวกด้านธุรการแก่ผู้วิจัยเป็นอย่างดี เจ้าหน้าที่สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ และสำนักหอสมุดแห่งชาติ ที่ให้บริการข้อมูลทางประวัติศาสตร์อย่างมีประสิทธิภาพ คุณณัฐวิทย์ พิมพ์ทอง (พี่เอ็ม) ผู้เป็นเสมือนพี่เลี้ยงคนสำคัญ ที่กรุณาให้คำปรึกษาเกี่ยวกับการทำปริญญานิพนธ์ในทุกเรื่อง

นอกจากผู้มีพระคุณที่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงในการทำปริญญานิพนธ์แล้ว ยังมีผู้ที่อยู่เบื้องหลังความสำเร็จนี้อีกหลายท่าน ผู้วิจัยขอขอบพระคุณอาจารย์กันยารัตน์ โกมลิตก และอาจารย์ นิตยา พรหมวนิช แห่งมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา ท่านแรกเป็นอาจารย์ประจำสาขาวิชาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวที่เคาร์พียง ท่านที่สองเป็นผู้บังคับบัญชาคนแรกของผู้วิจัย ทั้งสองท่านให้โอกาสผู้วิจัย ร่วมทำงานที่ชื่นชอบในสถาบันอยุธยาศึกษา และทั้งสองท่านยังมีส่วนช่วยจุดประกายความคิดให้ผู้วิจัยมุ่งสู่การศึกษาในระดับมหาบัณฑิตด้วย

ขณะที่ผู้วิจัยอยู่ระหว่างการศึกษา บางช่วงเวลาก็เกิดความรู้สึกเดียวดาย ผู้วิจัยจึงขอขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ พันทิพา มาลา ผู้อำนวยการสถาบันอยุธยาศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา และบุคคลากรทุกท่าน ที่ต้อนรับให้ผู้วิจัยเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ

ของสถาบันอีกครั้ง อย่างอบอุ่นเสมือนอยู่ในครอบครัว อันเป็นพลังสำคัญให้ผู้วิจัยเกิดความมานะในการศึกษา ซึ่งผู้วิจัยเปรียบสถาบันอยุธยาศึกษาได้ดังหลักชัยแห่งความสำเร็จ

ท้ายสุดผู้วิจัยขอขอบพระคุณ คุณพ่อสมศักดิ์ แต่งพันธ์ คุณแม่พวงทิพย์ แต่งพันธ์ ที่ให้การสนับสนุนการศึกษาแก่ผู้วิจัยตลอดมา ขอขอบพระคุณคุณคุณยาย พี่ชาย รวมทั้งญาติ ๆ ที่ห่วงใยอยู่เสมอ และขอขอบคุณ คุณประภาพร จัษฐประภา ผู้ที่ตั้งใจรอความสำเร็จของผู้วิจัย และเคียงข้างให้กำลังใจเสมอมา

ผู้วิจัยอาจเป็นส่วนหนึ่งของเมล็ดพันธุ์แห่งความรักและห่วงแหนมรดกวัฒนธรรม ที่ภาครัฐปลูกฝังตั้งแต่เป็นเยาวชน ได้เรียนรู้และท่องเที่ยวไปตามแหล่งโบราณสถานต่าง ๆ ในท้องถิ่นอยุธยา กระบวนการปลูกฝังความรู้ของภาครัฐ มีส่วนทำให้ผู้วิจัยเกิดความสนใจใคร่รู้ เกี่ยวกับความเป็นมาของท้องถิ่น ที่นำไปให้ผู้วิจัยเดินทางมาเรียนรู้และหาคำตอบเหล่านั้น และบัดนี้เมล็ดพันธุ์แห่งความรักและห่วงแหนมรดกวัฒนธรรมนี้ พร้อมออกดอก ออกผลแล้ว

พัชร์ แต่งพันธ์

สารบัญ

บทที่	หน้า
๑ บทนำ	๑
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕
ความมุ่งหมายของการศึกษา	๖
ความสำคัญของการศึกษา	๖
วิธีการศึกษาค้นคว้า	๖
ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า	๗
นิยามศัพท์เฉพาะ	๑๐
แหล่งศึกษาค้นคว้า	๑๑
๒ การพัฒนาชุมชนเมืองและการอนุรักษ์โบราณสถานในเมืองพระนครศรีอยุธยา พ.ศ. ๒๓๑๐-๒๔๘๑	๑๓
สมัยหลังกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. ๒๓๑๐-๒๔๓๗	๑๓
การฟื้นฟูชุมชนเมืองหลังเสียกรุง	๑๔
แนวคิดในการดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถาน	๑๘
สมัยมณฑลกรุงเก่า พ.ศ. ๒๔๓๘-๒๔๗๖	๒๕
ลักษณะของชุมชนเมืองในสมัยมณฑลกรุงเก่า	๒๗
การอนุรักษ์โบราณสถานสมัยมณฑลกรุงเก่า	๓๗
ผลกระทบของการพัฒนาชุมชนเมืองและการอนุรักษ์โบราณสถาน	๕๓
๓ สมัยแห่งการพัฒนาเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา พ.ศ. ๒๔๘๒ - ๒๕๐๐	๕๖
การยกเลิกการสงวนที่ดิน	๕๗
การริเริ่มวางระบบผังเมืองภายในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา	๕๘
การริเริ่มก่อสร้างอาคารสถานที่ภายในเกาะเมือง	๖๒
การโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินในเกาะเมืองให้กระทรวงการคลัง	๖๔
การพัฒนาหลังการโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินให้กระทรวงการคลัง พ.ศ. ๒๔๘๒-๒๔๙๘	๖๖
การพัฒนาพื้นที่ใจกลางเกาะเมือง	๖๖
การดำเนินงานอนุรักษ์โบราณสถาน	๘๕

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
๓ (ต่อ)	
การบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา พ.ศ.๒๔๙๙-๒๕๐๐	๑๐๐
มูลเหตุที่รัฐบาลดำเนินโครงการบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา	๑๐๑
การดำเนินโครงการบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา	๑๐๓
ผลการดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถาน	๑๑๑
การเติบโตของชุมชนเมืองในช่วงโครงการบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา	๑๑๘
ผลกระทบของการพัฒนาชุมชนเมืองและการอนุรักษ์โบราณสถาน	๑๒๑
๔ การจัดเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาเป็นอุทยานประวัติศาสตร์	
พ.ศ. ๒๕๐๑-๒๕๒๙	๑๒๕
ช่วงก่อนโครงการพัฒนาเกาะเมืองและบริเวณใกล้เคียง พ.ศ. ๒๕๐๑-๒๕๐๙	๑๒๖
การเติบโตของชุมชนเมืองในช่วงก่อนโครงการพัฒนาเกาะเมือง และบริเวณใกล้เคียง	๑๒๖
การอนุรักษ์โบราณสถานในช่วงก่อนโครงการพัฒนาเกาะเมือง และบริเวณใกล้เคียง	๑๓๓
กรณีปัญหาระหว่างการพัฒนาชุมชนเมืองและการอนุรักษ์โบราณสถาน ในช่วง พ.ศ.๒๕๐๘-๒๕๐๙	๑๔๒
ช่วงโครงการพัฒนาเกาะเมืองและบริเวณใกล้เคียง พ.ศ.๒๕๑๐-๒๕๑๙	๑๔๖
โครงการพัฒนาเกาะเมืองและบริเวณใกล้เคียง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	๑๔๘
การพัฒนาชุมชนเมืองในช่วงโครงการพัฒนาเกาะเมือง	๑๕๑
การดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานตามโครงการพัฒนาเกาะเมือง	๑๕๕
ช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๔ - ๕ พ.ศ. ๒๕๒๐-๒๕๒๙ ...	๑๕๘
การพัฒนาชุมชนเมืองในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๔-๕	๑๕๘
การส่งเสริมงานอนุรักษ์โบราณสถานในแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๔-๕	๑๖๔
ผลกระทบของการพัฒนาชุมชนเมือง และการอนุรักษ์โบราณสถาน	๑๗๘

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
๕ เมืองพระนครศรีอยุธยาในฐานะนครประวัติศาสตร์ - แหล่งมรดกโลก	
พ.ศ. ๒๕๓๐-๒๕๔๔	๑๘๑
โครงการนครประวัติศาสตร์ และการเป็นแหล่งมรดกโลก	๑๘๑
ความเป็นมาของโครงการนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา	๑๘๒
การขึ้นบัญชีนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาเป็นแหล่งมรดกโลก	๑๘๘
ปฏิภณของสังคมในช่วงนครประวัติศาสตร์-แหล่งมรดกโลก	๑๙๕
การอนุรักษ์โบราณสถาน และการดำเนินโครงการนครประวัติศาสตร์	๒๐๓
การอนุรักษ์โบราณสถาน บริเวณเกาะเมืองและบริเวณทล	๒๐๔
การอนุรักษ์พื้นที่พุมิตศน์รอบโบราณสถาน	๒๐๖
การรื้อฟื้นและปรับปรุง ถนน คูคลอง และกำแพงโบราณ	๒๑๒
การให้บริการวิชาการและการท่องเที่ยว	๒๑๒
การย้ายโรงงานอุตสาหกรรม	๒๑๓
การพัฒนาชุมชนเมืองในช่วงนครประวัติศาสตร์-มรดกโลก	๒๑๖
การเติบโตของชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา	๒๑๖
ทิศทางการพัฒนาชุมชนเมืองในช่วงโครงการนครประวัติศาสตร์-แหล่งมรดกโลก	๒๒๑
แนวทางการพัฒนาชุมชนเมืองควบคู่กับการอนุรักษ์โบราณสถาน	๒๒๓
๖ สรุป	๒๓๑

บัญชีตาราง

ตาราง	หน้า
๑ สถิติทะเบียนราษฎรในเขตเทศบาลเมืองนครศรีอยุธยา พ.ศ. ๒๕๐๘	๑๒๗
๒ การจัดสรรงบประมาณตามโครงการนครประวัติศาสตร์ ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๓๖ – ๒๕๔๔	๒๑๕

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
๑ พื้นที่ศึกษาการพัฒนาชุมชนเมืองกับการอนุรักษ์โบราณสถาน	
ในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและปริมณฑล พ.ศ. ๒๔๘๒ – ๒๕๔๔	๙
๒ แผนที่แสดงสถานที่สำคัญย่านตัวเมืองสมัยมณฑลกรุงเก่า	๓๕
๓ แผนที่บริเวณเมืองกรุงเก่า แสดงเขตสุขาภิบาลกรุงเก่า	๓๗
๔ แผนที่กรุงศรีอยุธยาฉบับพระยาโบราณราชธานินทร์	๔๒
๕ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงฉายพระรูปร่วมกับดุ๊กโยฮันอัลเบรคต์	๔๗
๖ แผนผังที่จะปลูกสร้างศาลาเทศบาลเมืองนครศรีอยุธยา	๖๑
๗ แผนที่แสดงเขตเทศบาลเมืองนครศรีอยุธยาขยายขอบเขตใหม่ พ.ศ. ๒๔๘๑	๖๓
๘ แผนผังแนวเขตที่ดินทำนุพระราชบัญญัติโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินให้แก่กระทรวงการคลัง	๖๕
๙ แผนผังจำลองการวางผังเมืองในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาของกระทรวงการคลัง	๖๙
๑๐ ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณวัดพระศรีสรรเพชญ์และศาลากลางจังหวัดพ.ศ. ๒๔๘๙	๗๒
๑๑ ศาลากลางจังหวัดพระนครศรีอยุธยา	๗๓
๑๒ สะพานปรีดี-ธีรวง	๗๔
๑๓ โรงงานแอลกอฮอล์อยุธยา	๗๖
๑๔ โรงพยาบาลจังหวัดพระนครศรีอยุธยา พ.ศ. ๒๔๘๕	๘๔
๑๕ รั้วคอนกรีตติดลวดหนามบริเวณพระราชวังโบราณ	๙๔
๑๖ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ตรวจการบูรณะโบราณสถานในพระนครศรีอยุธยา	๑๐๔
๑๗ แผนผังแสดงชื่อถนนในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและปริมณฑล	๑๐๘
๑๘ เจดีย์สามองค์ วัดพระศรีสรรเพชญ์ก่อนและหลังบูรณะ	๑๑๕
๑๙ วิหารพระมงคลบพิตรก่อนการบูรณะปฏิสังขรณ์	๑๑๖
๒๐ วิหารพระมงคลบพิตรภายหลังการบูรณะปฏิสังขรณ์	๑๑๖
๒๑ พระพุทธรูปไสยาสน์ วัดโลกยสุธารามภายหลังการบูรณะปฏิสังขรณ์	๑๑๗
๒๒ เจดีย์ภูเขาทอง ภายหลังการบูรณะปฏิสังขรณ์	๑๑๗
๒๓ ผังแสดงความหนาแน่นของประชากร พ.ศ. ๒๕๐๙	๑๒๙
๒๔ ภาพถ่ายทางอากาศแสดงร่องรอยสนามกีฬาที่สร้างภายในพระราชวังโบราณ	๑๓๑
๒๕ นักเรียนช่วยกันทำความสะอาดบริเวณวัดพระศรีสรรเพชญ์	๑๓๖
๒๖ ผังเมืองพระนครศรีอยุธยาตามโครงการอนุรักษ์เกาะเมืองและบริเวณใกล้เคียง	๑๕๐

บัญชีภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
๒๗ บริเวณโบราณสถาน พระนครศรีอยุธยา พื้นที่ประมาณ ๑,๘๑๐ ไร่	๑๕๖
๒๘ แผนผังแสดงการแบ่งพื้นที่ในการจัดทำแผนแม่บทโครงการอนุรักษ์ และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา	๑๘๖
๒๙ แผนที่แสดงเขตควบคุมอาคาร พ.ศ.๒๕๔๒	๒๐๑
๓๐ พื้นที่ประกาศเขตที่ดินโบราณสถานเพิ่มเติม พ.ศ.๒๕๔๐	๒๐๓

บทที่ ๑

บทนำ

บริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและปริมณฑลล้อมรอบ มีโบราณสถานหลายแห่งตั้งอยู่จำนวนมาก เนื่องจากอาณาบริเวณนี้เคยเป็นราชธานีของไทยนานถึง ๔๑๗ ปี (ระหว่าง พ.ศ. ๑๘๙๓ – ๒๓๑๐) จึงเป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่สำคัญและมีฐานะเป็นมรดกของชาติ ใน พ.ศ. ๒๕๓๔ องค์การยูเนสโก* ได้ขึ้นทะเบียนนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาเป็นแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรม นับเป็นการยืนยันและตอกย้ำความสำคัญของเมืองพระนครศรีอยุธยา ในด้านคุณค่าทางประวัติศาสตร์ซึ่งช่วยเกื้อหนุนอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ในปัจจุบันเมืองพระนครศรีอยุธยามีลักษณะเป็นชุมชนเมืองทับซ้อนเมืองโบราณ การบริหารจัดการเมืองจึงมีทั้งฝ่ายพัฒนาชุมชนเมือง และฝ่ายอนุรักษ์โบราณสถานควบคู่กัน

ภายหลังสิ้นสมัยกรุงศรีอยุธยา เมืองพระนครศรีอยุธยาฟื้นตัวขึ้นอีกครั้ง และมีชุมชนเกิดขึ้นรอบๆ ตัวเมืองเดิม จนกลายเป็นเมืองใหญ่ ใน พ.ศ. ๒๔๓๘ เมืองพระนครศรีอยุธยาได้เป็นศูนย์กลางการปกครองของมณฑลกรุงเก่า มีสถานที่ราชการตั้งอยู่หลายแห่ง อาทิ ที่ทำการมณฑล ศาลมณฑล โรงเรียนตัวอย่างประจำมณฑล และมีย่านการค้าขายทางน้ำขนาดใหญ่ แต่เขตที่เป็นชุมชนเมืองนั้นตั้งอยู่รอบนอกของเกาะเมืองเนื่องจากขณะนั้นพื้นที่ภายในแนวกำแพงเมืองโบราณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาได้รับการสงวนจากรัฐบาลให้เป็นพื้นที่สาธารณะสมบัติ ไม่ได้ให้กรรมสิทธิ์ที่ดินแก่ราษฎร^๑ ทั้งนี้เพื่อควบคุมการเติบโตของชุมชนเมืองไม่ให้รุกล้ำเข้าไปในพื้นที่เมืองโบราณ เพื่อรักษาร่องรอยทางประวัติศาสตร์ของชาติให้คงไว้ แสดงให้เห็นถึงวิธีการจัดการเมืองพระนครศรีอยุธยาในสมัยนี้ ว่าได้เน้นหลักการอนุรักษ์โบราณสถานในเกาะเมือง ควบคู่ไปกับการบริหารชุมชนเมืองที่อยู่รอบๆ เกาะเมือง

แต่ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ การจัดการเมืองพระนครศรีอยุธยา ก็ได้เปลี่ยนไปอีกลักษณะหนึ่ง ตามสภาพการเมือง การปกครองและนโยบายการบริหารราชการส่วนท้องถิ่นของประเทศในสมัยนั้น รัฐบาลให้ความสำคัญแก่การพัฒนาชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาเป็น

*องค์การยูเนสโก (UNESCO) หรือ องค์การศึกษาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization)

^๑นิคม มุสิกคามะ. (๒๕๑๔). ศิลปะและภูมิสถานอยุธยา. ใน **อธิบายแผนที่พระนครศรีอยุธยากับคำวินิจฉัยของพระยาโบราณราชธานินทร์ เรื่องศิลปะและภูมิสถานอยุธยา กรุงศรีอยุธยา และจังหวัดพิจิตร**. หน้า ๗๕. (ภายในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ถัดเข้ามาจากลำน้ำ มีแนวกำแพงเมืองโบราณล้อมรอบเป็นวงแหวนความยาวประมาณ ๑๒.๕ กิโลเมตร ปัจจุบันฐานแนวกำแพงเมืองเกือบทั้งหมดอยู่ใต้ถนนอุทงหรือ ถนนรอบเมือง)

เรื่องสำคัญว่าการอนุรักษ์โบราณสถาน คือรัฐบาลมีนโยบายปรับปรุงการปกครองในระดับท้องถิ่น มีการจัดตั้งเทศบาลเมืองนครศรีอยุธยาใน พ.ศ. ๒๔๗๘ และเริ่มมีความพยายามเข้าไปพัฒนาพื้นที่ในเกาะเมืองที่ถูกสงวนไว้ โดยมีโครงการผังเมืองใหม่ ที่จะจัดให้สถานที่ราชการต่าง ๆ เข้าไปตั้งอยู่ในพื้นที่กลางเกาะเมืองซึ่งขณะนั้นมีสภาพกว้างเต็มไปด้วยซากโบราณสถาน โดยเริ่มจากการสร้างศาลาเทศบาลในพื้นที่ด้านในเกาะเมืองด้านทิศตะวันออก เพื่อเป็นตัวอย่างในการนำประชาชนให้ติดตามเข้าไปตั้งบ้านเรือน-ร้านค้าภายในเกาะเมือง^๑

ในที่สุดมีการตรา “พระราชบัญญัติโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินซึ่งเป็นที่สาธารณสมบัติของแผ่นดินและที่วัดร้างภายในกำแพงเมืองจังหวัดพระนครศรีอยุธยาให้กระทรวงการคลัง พุทธศักราช ๒๔๘๑” ซึ่งมีผลบังคับใน พ.ศ. ๒๔๘๒^๒ เพื่อให้รัฐบาลและหน่วยงานบริหารท้องถิ่นสามารถเข้าไปปรับปรุงเมืองได้ จึงนับว่าเป็นยุคเริ่มต้นของการพัฒนาภายในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาอย่างชัดเจน โดยใน พ.ศ. ๒๔๘๓ มีการสร้างศาลากลางจังหวัด ณ พื้นที่ใจกลางเกาะเมือง ด้วยการสนับสนุนของรัฐบาล โดยนายปรีดี พนมยงค์ ผู้แทนราษฎรชาวอยุธยา ซึ่งดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังในเวลานั้น” และในปีเดียวกันมีการสร้างโรงพยาบาลประจำจังหวัดแห่งใหม่บริเวณที่ราชพัสดุทางด้านใต้ของเมือง รวมทั้งการสร้างสะพานปรีดี-ธำรง ที่เชื่อมการคมนาคมทางบกเข้าสู่เกาะเมืองเป็นแห่งแรกด้วย

การพัฒนาชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาในระยะบุกเบิกพัฒนาพื้นที่ใจกลางเกาะเมืองนี้ มีการส่งเสริมให้ประชาชนเข้าไปตั้งบ้านเรือนในเกาะเมือง โดยมีการดำเนินการขายที่ดินราชพัสดุในเกาะเมืองให้แก่ประชาชน มีเทศบาลเมืองนครศรีอยุธยาเป็นหน่วยงานปกครองระดับท้องถิ่น ซึ่งมีหน้าที่อำนวยความสะดวกแก่ประชาชน ตามพระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ.๒๔๙๖ ที่จะต้องจัดให้มีการสาธารณูปโภคที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิตของประชาชน อาทิ จัดให้มีน้ำประปา ไฟฟ้า สถานพยาบาล และยังสามารถจัดให้มีกิจการอื่นๆ ได้อีก เช่น การจัดตั้งและบำรุงโรงเรียนอาชีวศึกษา จัดให้มี

^๑สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. **มท.๕.๑๖/๒๙**. เอกสารกระทรวงมหาดไทย. เรื่องตำแหน่งที่สร้างศาลาเทศบาลจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๔๗๘-๒๔๘๐).

^๒พระราชบัญญัติ โอนกรรมสิทธิ์ที่ดินซึ่งเป็นที่สาธารณสมบัติของแผ่นดินและที่วัดร้างภายในกำแพงเมืองจังหวัดพระนครศรีอยุธยาให้กระทรวงการคลัง พุทธศักราช ๒๔๘๑. (๒๔๘๒, ๒๔ เมษายน). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม ๕๖ หน้า ๓๙๙.

^๓สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. **มท.๒.๒.๓**. เอกสารกระทรวงมหาดไทย. เรื่องข้าหลวงประจำจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ขอเชิญปลัดกระทรวง อธิบดีกรมมหาดไทย และอธิบดีกรมโยธาเทศบาลไปในการทำพิธีวางรากตึกศาลากลางจังหวัดและสมโภชพระพุทธรูป. (๒๔๘๓).

สวนสาธารณะ สวนสัตว์ และสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ เป็นต้น^๑ ในเวลาต่อมามีการจัดตั้งสถานศึกษาหลายแห่ง อาทิ โรงเรียนช่างไม้ – ช่างสตรี วิทยาลัยฝึกหัดครู วิทยาลัยเกษตรกรรม และมีความพยายามที่จะสร้างสนามกีฬาในบริเวณพระราชวังโบราณ และจะสร้างสวนสัตว์ในบริเวณบึงพระรามด้วย^๒ ทำให้การพัฒนาชุมชนเมืองในเขตเกาะเมืองมีความเข้มข้นขึ้นเป็นลำดับ

ในอีกด้านหนึ่ง ขณะที่สังคมให้ความสำคัญกับการพัฒนาเมืองพระนครศรีอยุธยาอยู่นั้น มีการดำเนินการเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถานในเกาะเมืองควบคู่ไปด้วย โดยกรมศิลปากร ซึ่งเป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่ บำรุงรักษา อนุรักษ์ งานศิลปะวิทยาการและวัฒนธรรมของชาติ ได้มีการส่งเจ้าหน้าที่ตรวจตราโบราณสถานที่กำลังได้รับผลกระทบจากโครงการผังเมืองใหม่^๓ แต่ก็มีอาจจะป้องกันโบราณสถานจากกระแสการพัฒนาได้มากนัก ทำได้เพียงรักษาโบราณสถานที่สำคัญ ๆ ดังเช่น การล้อมรั้วลวดหนามกันเขตพระราชวังโบราณ^๔ แต่โบราณสถานแห่งอื่น ๆ หลายแห่งได้รับความสูญเสียจากการถูกรุกล้ำ โดยเฉพาะโบราณสถานขนาดเล็กที่มีความสำคัญน้อย อีกทั้งการตัดถนนสายต่าง ๆ ในเมืองเพื่อรองรับการเติบโตของเมืองนั้น ได้ส่งผลกระทบต่อโบราณสถานและร่องรอยคุณคูลงที่มีมาแต่โบราณ*

ครั้นสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้มีการบูรณะโบราณสถานในเมืองพระนครศรีอยุธยาครั้งใหญ่ (พ.ศ. ๒๔๙๙) ตามความรู้และวิธีการอนุรักษ์ในสมัยนั้น ด้วยความมุ่งหมายประการหนึ่งเพื่อกระตุ้นความรู้สึกชาตินิยมในแบบท้องถิ่นนิยม และพัฒนาเมืองพระนครศรีอยุธยาให้เป็นเมืองท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญของชาติ^๕ และตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๐

^๑พระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. ๒๔๙๖. (๒๔๙๖ ๑๗ กุมภาพันธ์). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม ๗๐ ตอนที่ ๑๔. หน้า ๒๒-๒๕๗.

^๒สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ศธ.๐๗๐๑.๒๖.๓.๓/๓. เอกสารกรมศิลปากร. กระทรวงศึกษาธิการ. เรื่องสวนสัตว์ในบริเวณบึงพระราม. (๒๕๐๕).

^๓สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ศธ.๐๗๐๑.๒๖.๑.๒/๑. เอกสารกรมศิลปากร. กระทรวงศึกษาธิการ. เรื่องการเดินทางไปตรวจวัดร้างที่อำเภอพระนครศรีอยุธยา. (๒๔๗๖-๒๔๗๗).

^๔สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ศธ.๐๗๐๑.๒๖.๑.๒/๒. เอกสารกรมศิลปากร. กระทรวงศึกษาธิการ. เรื่องการทำรั้วลวดหนามกันเขตวังโบราณที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๔๘๓).

*ถนนปรีดี พนมยงค์ (เดิมคือส่วนหนึ่งของถนนโรจนะ เริ่มจากสะพานปรีดี-ธำรง ถึงศาลากลางจังหวัดฯ หลังเดิม) ได้สร้างทับพื้นที่วัดโบราณถึง ๘ วัด (เกื้อกูล ยืนยงอนันต์. (๒๕๒๗). **ความเปลี่ยนแปลงภายในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา**ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๓๘-๒๕๐๐. หน้า ๑๐๐.) และถนนชี่กุน (เริ่มจากข้างวัดราชประดิษฐสถาน ไปทางทิศใต้จรดแม่น้ำเจ้าพระยา) ได้สร้างทับแนวคลองประดูข้าวเปลือก-ประดูจีนเกือบทั้งสาย เป็นต้น

^๕เกื้อกูล ยืนยงอนันต์. (๒๕๒๗). **ความเปลี่ยนแปลงภายในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา**ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๓๘-๒๕๐๐. หน้า ๖๐-๖๑.

เป็นต้นมา กระแสความคิดในการอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทยเริ่มกว้างขวางและมีบทบาทมากขึ้น อันเป็นผลจากความก้าวหน้าทางวิชาการเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถานตามแบบสากล และรัฐบาลเริ่มให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์โบราณสถานของชาติ รวมทั้งโบราณสถานภายในเมืองพระนครศรีอยุธยามากขึ้นเป็นลำดับ^๑ อาทิ

ใน พ.ศ.๒๕๑๑ รัฐบาลได้จัดสรรงบประมาณสำหรับดำเนินการขุดแต่งและบูรณะโบราณสถานที่สำคัญ ใน พ.ศ. ๒๕๑๙ กรมศิลปากรได้ประกาศให้พื้นที่ภายในเกาะเมือง จำนวน ๑,๘๑๐ ไร่ เป็นเขตโบราณสถาน ใน พ.ศ.๒๕๒๕ กรมศิลปากรได้ดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานเพื่อโครงการอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา และเมื่อองค์การยูเนสโก (UNESCO) มีมติขึ้นบัญชีนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาเป็นแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมใน พ.ศ. ๒๕๓๔ ก็ยิ่งสะท้อนความสำคัญของการอนุรักษ์โบราณสถานของเมืองพระนครศรีอยุธยา

ในพ.ศ. ๒๕๓๖ คณะรัฐมนตรีได้อนุมัติโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา พื้นที่ ๑,๘๑๐ ไร่ เป็นโครงการริบด่วนเพื่อรักษาโบราณสถานก่อนที่จะเสื่อมสลายและด้วยคุณค่าลงไปตามความเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคมในเกาะเมือง โดยมีกำหนดให้ดำเนินการแล้วเสร็จใน พ.ศ.๒๕๔๔^๒ ชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาจึงอยู่ภายใต้การจัดการตามโครงการอนุรักษ์ของกรมศิลปากรเป็นต้นมา

จากที่ได้กล่าวมาข้างต้นผู้วิจัยมีสมมุติฐานว่า ทิศนะคติของสังคมไทยในเรื่องการพัฒนาชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา กับการอนุรักษ์โบราณสถานมีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ซึ่งมีความสัมพันธ์กับบริบทของสังคมไทยในช่วงต่าง ๆ ทั้งเรื่องการเมือง การปกครองของประเทศ นโยบายของผู้นำประเทศ เป็นต้น ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาว่าช่วงเวลาตั้งแต่การริเริ่มพัฒนาพื้นที่ใจกลางเกาะเมือง ใน พ.ศ. ๒๔๘๒ ผ่านช่วงการขึ้นทะเบียนมรดกโลก จนถึงช่วงที่กำหนดสิ้นสุดโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาในระยะแรก พ.ศ.๒๕๔๔ ว่ารัฐบาลให้ความสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนเมือง และการอนุรักษ์โบราณสถานอย่างไร ทิศทางการพัฒนาและการอนุรักษ์มีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร รวมทั้งมีความสัมพันธ์กับบริบทของสังคมในช่วงต่าง ๆ อย่างไร เพื่อจะได้เข้าใจสภาพของสังคม วิถีคิด และปัจจัยต่าง ๆ ในการพัฒนาเมืองและการอนุรักษ์โบราณสถานในเขตเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและปริมณฑล

^๑กรมศิลปากร. (๒๕๓๓?). แผนแม่บทโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์

พระนครศรีอยุธยา. หน้า ๑๒.

^๒กรมศิลปากร. (๒๕๓๙). นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา. หน้า ๓๗.

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง การพัฒนาเมืองพระนครศรีอยุธยากับกระแสการอนุรักษ์โบราณสถาน มีงานวิจัยที่สามารถนำมาใช้ประกอบการศึกษา ในหลายสาขา โดยจำแนกเป็น ๒ กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ ๑ งานวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนเมือง

เอกสารในกลุ่มนี้ เป็นงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนเมือง ซึ่งมีงานที่ศึกษาในพื้นที่บริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาหลายเรื่องจากสาขาต่างๆ ทั้งที่ศึกษาผ่านการจัดการของภาครัฐ และที่ศึกษาผ่านมุมมองของประชาชนในพื้นที่ รวมถึงหลักการในการปกครองส่วนท้องถิ่นของไทย ที่สามารถศึกษาถึงความสอดคล้องกับนโยบายการพัฒนาในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ได้แก่

เกื้อกุล ยืนยงอนันต์. (๒๕๒๗). **ความเปลี่ยนแปลงภายในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๓๘-๒๕๐๐**. พระนครศรีอยุธยา: ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะศึกษามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยครูพระนครศรีอยุธยา. อัดสำเนา.

งานวิจัยนี้ ศึกษาความเปลี่ยนแปลงภายในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ตั้งแต่สมัยมณฑลกรุงเก่า พ.ศ. ๒๔๓๘ จนถึงสิ้นสุดสมัยรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม พ.ศ. ๒๕๐๐ ตามสภาพของสังคม ความเจริญทางเทคโนโลยีและการปกครองจากส่วนกลาง ซึ่งความเปลี่ยนแปลงนี้มีความหมายถึง พัฒนาการของเมืองที่มีความเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ เช่น ด้านผังเมือง ด้านสังคม ด้านโบราณสถาน และฐานะทางการปกครองของเมือง รวมทั้งศึกษาอิทธิพลที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงภายในเมือง ซึ่งพบว่าความเปลี่ยนแปลงในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาเกิดจากอิทธิพลภายนอกหรือจากรัฐ มากกว่าอิทธิพลภายใน เนื่องจากเมืองมีฐานะเป็นสมบัติของชาติ ซึ่งช่วงที่มีความเปลี่ยนแปลงอย่างมาก คือในช่วงหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕

อนึ่ง ในส่วนความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับโบราณสถานนั้นพบว่า ผู้นำประเทศส่วนใหญ่ให้ความสำคัญแก่การพัฒนาเมืองมากกว่าการบูรณะโบราณสถาน มีเพียงจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ได้มีโครงการบูรณะเกาะเมืองโดยให้ความสนใจบูรณะโบราณสถานเป็นพิเศษ สาเหตุประการหนึ่ง เพื่อให้เป็นแหล่งเตือนความจำทางประวัติศาสตร์ของชาติ ซึ่งกระตุ้นความรู้รักสามัคคีและส่งเสริมวัฒนธรรม นอกจากนี้ยังมีปัจจัยทางการเมืองต่างๆ อาทิ ความพยายามเบนความสนใจของสังคมมาสู่เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ แทนที่ปัญหาทางการเมืองภายในประเทศ เป็นต้น ซึ่งเป็นช่วงที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในเกาะเมืองอย่างมากและทำให้เกาะเมืองกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ

งานวิจัยของเกื้อกูลที่ศึกษาความเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ของเมือง แตกต่างกับงานของผู้วิจัย ที่มุ่งศึกษาการพัฒนาเมือง และการอนุรักษ์โบราณสถานในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ซึ่งมีความสัมพันธ์ควบคู่กัน ในลักษณะเมืองใหม่เติบโตทับซ้อนขึ้นบนเมืองโบราณ

ขจรจบ กุสุมาวลี. (๒๕๔๒). การจัดการ “พื้นที่ประวัติศาสตร์” จากกรณีศึกษาบริเวณ **วิหารพระมงคลบพิตร จ. พระนครศรีอยุธยา**. วิทยานิพนธ์ สม.ม. (มานุษยวิทยา). กรุงเทพฯ: คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. อัดสำเนา.

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ศึกษาบริเวณวิหารพระมงคลบพิตรซึ่งอยู่ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา เป็นการศึกษาในทางมานุษยวิทยา เพื่อศึกษาถึงกระบวนการสร้าง “พื้นที่ประวัติศาสตร์” ที่นักวิชาการ-นักอนุรักษ์ของทางการ ซึ่งหมายถึงกรมศิลปากรได้ใช้เป็นเครื่องมือในการเข้ามาจัดการพื้นที่ตามโครงการอนุรักษ์และพัฒนาครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาตามภาระหน้าที่ ด้วยการสร้างความหมายต่อพื้นที่ ให้เกิดความรับรู้ในฐานะที่เป็น “แหล่งความจำ” เป็น “อนุสรณ์ของประวัติศาสตร์ชาติ” หรือเป็น “มรดกทางวัฒนธรรม” ผ่านกระบวนการจัดการต่างๆ (อาทิ การสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับพื้นที่ การชำระพื้นที่ให้บริสุทธิ์ เป็นต้น)

วัตถุประสงค์อีกประการหนึ่ง คือเพื่อศึกษาเกี่ยวกับวิถีชีวิตและท่าทีของชาวบ้านที่อาศัยและประกอบอาชีพอยู่ในพื้นที่การอนุรักษ์ดังกล่าว ที่ได้รับผลกระทบจากการจัดการพื้นที่ตามโครงการอนุรักษ์ของทางการ ซึ่งชาวบ้านมีความเข้าใจในความหมายของ “พื้นที่” แตกต่างจากความหมายที่ทางการสร้างขึ้นเพื่ออ้างความชอบธรรมในการจัดการพื้นที่ดังกล่าว เพื่อแนะนำแนวทางการจัดการพื้นที่อย่างประนีประนอม ซึ่งการศึกษาของ ขจรจบ ช่วยให้ผู้วิจัยได้รู้และเข้าใจวิถีชีวิตชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่การอนุรักษ์บริเวณวิหารพระมงคลบพิตรมากขึ้น

สุวัฒน์ คุ้มวงษ์. (๒๕๒๕). **การศึกษาบริเวณโบราณสถานเพื่อประกอบการวางแผนพัฒนาเมือง : เทศบาลเมืองนครศรีอยุธยา**. วิทยานิพนธ์ ผ.ม. (ผังเมือง). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. อัดสำเนา.

งานวิจัยนี้เป็น วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาการผังเมืองมหาบัณฑิต ของ สุวัฒน์ คุ้มวงษ์ ที่ได้มองเห็นความสำคัญในความเป็นเมืองประวัติศาสตร์ของเมืองพระนครศรีอยุธยา และตระหนักถึงปัญหาของความเจริญจากการเติบโตของชุมชนเมืองที่กำลังเข้ามาทดแทนพื้นที่โบราณสถานในช่วงเวลานั้น (พ.ศ. ๒๕๒๕) จึงทำการศึกษานหาแนวทางที่เหมาะสม เพื่อเป็นเครื่องประกอบการตัดสินใจในการวางแผนพัฒนาเมือง รวมถึงการอนุรักษ์โบราณสถานและสภาพแวดล้อมในเขต

เทศบาลเมืองนครศรีอยุธยาในด้าน การผังเมือง ประวัติศาสตร์ โบราณคดี ภูมิทัศน์ชุมชน และ สถาปัตยกรรม

ผู้วิจัยสามารถศึกษา ข้อมูลอันเป็นประโยชน์จากแผนที่ต่าง ๆ ที่ผู้วิวัฒน์ ได้สำรวจไว้ เช่น แผนที่แสดงการขยายตัวเมือง พ.ศ. ๒๔๙๖-๒๕๒๒ แผนที่แสดงกรรมสิทธิ์ที่ดิน แผนที่แสดงการกระจายตัวของโบราณสถานที่ขึ้นทะเบียนแล้ว เป็นต้น นอกจากนี้ยังให้ข้อมูลการสำรวจรายชื่อโบราณสถาน ทำให้ทราบด้วยว่าในช่วงเวลานั้น ได้มีโบราณสถานจำนวนเท่าไรที่สูญหายไปแล้ว และ ทำให้ทราบถึงปัญหาการใช้ที่ดิน ปัญหาการรุกล้ำบริเวณโบราณสถานที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้น

กลุ่มที่ ๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์โบราณสถาน

งานวิจัยในกลุ่มนี้ เป็นงานที่ศึกษาเกี่ยวกับทฤษฎีและการดำเนินงานด้านการอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทย แม้จะไม่มีงานวิจัยที่ศึกษาการอนุรักษ์โบราณสถานในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาโดยตรง แต่สามารถใช้งานวิจัยเหล่านี้ ศึกษาถึง พัฒนาการ แนวความคิด และวิธีการอนุรักษ์โบราณสถานของไทยในแต่ละสมัย โดยมีความเกี่ยวข้องกับบทบาทหน้าที่ของกรมศิลปากรซึ่งเป็นหน่วยงานที่ดูแลและรับผิดชอบงานด้านนี้โดยตรง เพื่อนำมาศึกษาและวิเคราะห์ถึงการดำเนินงานด้านการอนุรักษ์โบราณสถาน ในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและปริมณฑล

อเนก สีหามาตย์. (๒๕๔๔). **บทบาทการอนุรักษ์โบราณสถานของกรมศิลปากร**. ภาคนิพนธ์ ร.ม. (รัฐศาสตร์). กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. อัดสำเนา.

งานวิจัยนี้ ศึกษาการดำเนินงานของกรมศิลปากรในการอนุรักษ์โบราณสถาน และการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ของภาคสังคม ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับแนวคิดและทฤษฎีในการอนุรักษ์ที่กรมศิลปากรใช้ปฏิบัติงานด้วย ผู้วิจัยจึงสามารถศึกษาเกี่ยวกับการทำงานและกรอบความคิดของกรมศิลปากร ซึ่งเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบด้านการอนุรักษ์โบราณสถานโดยตรง

กรรณิการ์ สุธีรัตนภิรมย์. (๒๕๔๘). **พัฒนาการแนวคิดและวิธีการอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทย**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. อัดสำเนา.

งานวิจัยนี้ศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดและวิธีการอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทย รวมทั้งศึกษาการปฏิบัติงานด้านการอนุรักษ์โบราณสถานของไทย เพื่อตรวจสอบกับแนวความคิด หลักการ ทฤษฎีไทยและสากล ผู้วิจัยสามารถนำแนวคิดและทฤษฎีต่าง ๆ เกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถานที่เกิดขึ้นใน

ประเทศไทย มาศึกษาและวิเคราะห์ถึงการดำเนินงานด้านการอนุรักษ์ในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา และปริมณฑล

ความมุ่งหมายของการศึกษา

๑. เพื่อศึกษานโยบายของภาครัฐ และการดำเนินงานส่วนท้องถิ่น ในการพัฒนาชุมชนเมืองใน เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและปริมณฑล ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๔๒-๒๕๕๔

๒. เพื่อศึกษาบทบาทของภาครัฐและท้องถิ่น ในการดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถาน ในเกาะ เมืองพระนครศรีอยุธยาและปริมณฑล ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๔๒-๒๕๕๔

๓. เพื่อศึกษาผลของการพัฒนาชุมชนเมืองและการอนุรักษ์โบราณสถาน ในเกาะเมือง พระนครศรีอยุธยาและปริมณฑล ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๔๒-๒๕๕๔

ความสำคัญของการศึกษา

๑. ทำให้เข้าใจแนวคิดและการดำเนินการพัฒนาชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาและปริมณฑล ของรัฐและท้องถิ่น รวมทั้งเข้าใจบริบททางประวัติศาสตร์ที่มีอิทธิพลต่อนโยบายการพัฒนาชุมชนเมือง ในช่วงเวลาต่างๆ ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๔๒ - ๒๕๕๔

๒. ทำให้เข้าใจกระแสการอนุรักษ์โบราณสถานที่มีผลต่อแนวคิดและการดำเนินการอนุรักษ์ โบราณสถาน ในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและปริมณฑล ในช่วงเวลาต่างๆ ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๔๒ - ๒๕๕๔

๓. ทำให้เข้าใจผลกระทบของ การพัฒนาชุมชนเมือง และการอนุรักษ์โบราณสถาน ที่มีต่อการ จัดการเมืองพระนครศรีอยุธยาในด้านต่างๆ อาทิ ด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ และด้านวัฒนธรรม เป็นต้น

๔. ทำให้เข้าใจประวัติศาสตร์ของเมืองพระนครศรีอยุธยา ในด้านการพัฒนาชุมชนเมือง และ การอนุรักษ์โบราณสถาน ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๔๒ - ๒๕๕๔ ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจปัญหาการจัดการชุมชน เมืองและการอนุรักษ์โบราณสถาน ที่เป็นประเด็นสืบเนื่องมาจนปัจจุบัน

วิธีการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้านี้ ใช้วิธีการตามกระบวนการวิจัยทางประวัติศาสตร์ และนำเสนอรายงาน แบบพรรณนาวิเคราะห์ โดยศึกษาค้นคว้าจากแหล่งข้อมูลต่อไปนี้

๑. เอกสารชั้นต้น เช่น หนังสือราชการ รายงานการประชุม รายงานการตรวจราชการ ราชกิจจานุเบกษา เอกสารโครงการผังเมืองของจังหวัด แผนแม่บทโครงการอนุรักษ์และพัฒนานคร

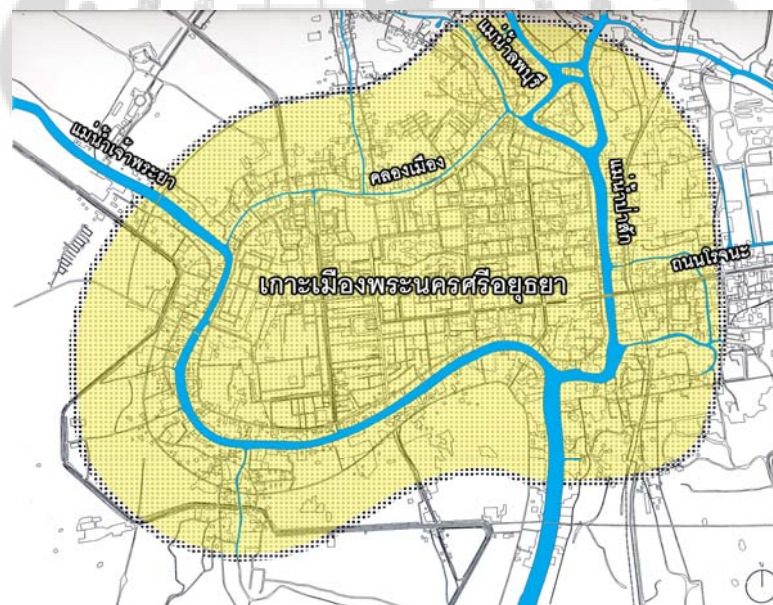
ประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา เป็นต้น นอกจากนี้ยังใช้ ภาพถ่าย ภาพถ่ายทางอากาศ และแผนที่ ประกอบการศึกษาค้นคว้าด้วย

๒. เอกสารชั้นรอง ได้แก่ หนังสือ งานวิจัย วารสาร หนังสือพิมพ์ เป็นต้น

๓. การสัมภาษณ์บุคคล อาทิ ประชาชนที่อาศัยอยู่ในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและบริเวณทล เป็นต้น

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

ผู้วิจัยมุ่งศึกษาการพัฒนาชุมชนเมืองและการอนุรักษ์โบราณสถาน ในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา และบริเวณทล ในระยะไม่เกิน ๑ กิโลเมตรโดยประมาณ (ภาพประกอบ ๑) ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๒ ซึ่งเป็นปีที่ประกาศและมีผลบังคับใช้ “พระราชบัญญัติโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินซึ่งเป็นที่สาธารณสมบัติของแผ่นดิน และที่วัดร้างภายในกำแพงเมืองจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ให้กระทรวงการคลัง พุทธศักราช ๒๔๘๑” จนถึง พ.ศ. ๒๕๔๔ ซึ่งเป็นปีสิ้นสุดโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ระยะที่ ๑ (พ.ศ. ๒๕๓๗-๒๕๔๔)

ภาพประกอบ ๑ พื้นที่ศึกษาการพัฒนาชุมชนเมืองกับการอนุรักษ์โบราณสถานในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและบริเวณทล พ.ศ. ๒๔๘๒ - ๒๕๔๔

ดัดแปลงจาก: กรมศิลปากร. (๒๕๔๐). **แผนแม่บทโครงการอนุรักษ์และพัฒนา นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา**. หน้า ๑๙.

นิยามศัพท์เฉพาะ

๑. เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและปริมณฑล หมายถึง พื้นที่ตัวเมืองของอำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งมีแม่น้ำ ๓ สายไหลมาบรรจบกันที่บริเวณตัวเมือง ประกอบด้วย แม่น้ำลพบุรีทางทิศเหนือ ปัจจุบันเรียกว่าคลองเมือง แม่น้ำป่าสักหรือคูชื่อน้ำเดิมทางทิศตะวันออก และแม่น้ำเจ้าพระยาทางทิศตะวันตกและทิศใต้ ทำให้ตัวเมืองมีแม่น้ำล้อมรอบทุกด้าน จึงเรียกโดยทั่วกันว่า “เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา” มีพื้นที่ประมาณ ๔,๕๐๐ ไร่ มีส่วนกว้างประมาณ ๓ กิโลเมตร ยาวประมาณ ๔ กิโลเมตร สันฐานของเกาะเป็นรูปยาวรีและคดโค้งตามลักษณะของลำน้ำ^๑

“ปริมณฑล” หมายถึง วงรอบ (พจนานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒) “เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและปริมณฑล” ในการศึกษาได้ศึกษารวมถึงพื้นที่บริเวณรอบๆ เกาะเมือง ในระยะทางไม่เกิน ๑ กิโลเมตรโดยประมาณ เนื่องจากตัวเมืองพระนครศรีอยุธยาเดิม ตั้งอยู่ระหว่างสองฝากฝั่งแม่น้ำ และมีบ้านเรือนของประชาชนกระจายตัวออกมาจากเกาะเมือง

๒. การพัฒนาชุมชนเมือง

“ชุมชนเมือง” หมายถึง กลุ่มบุคคลหลายกลุ่ม ที่มารวมกันอยู่ในอาณาเขตเดียวกันจนมีลักษณะเป็นเมือง มีอาณาเขตและการจัดระบบการปกครองชัดเจน ในการศึกษาครั้งนี้คือบริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและปริมณฑล

“การพัฒนาชุมชนเมือง” เป็นกระบวนการที่มุ่งส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น โดยความร่วมมืออย่างจริงจังของประชาชน

การพัฒนาชุมชนเมืองนั้นประกอบด้วยพัฒนาทางด้านสังคม และเศรษฐกิจ การพัฒนาด้านสังคม คือการสนองความต้องการของประชาชนเพื่อความผาสุก เช่น การสร้างถนน สะพาน สถานพยาบาล ตลาด สวนสาธารณะ และการให้บริการระบบไฟฟ้า ประปา การส่งเสริมด้านการศึกษา อาทิ โรงเรียนระดับประถม-ระดับมัธยม โรงเรียนอาชีวะ และวิทยาลัย เป็นต้น การพัฒนาด้านเศรษฐกิจ เช่น การเติบโตของการพาณิชย์ และอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว เป็นต้น การพัฒนาเมืองยังรวมถึงการซ่อมแซมสิ่งปรัหักพังหรืออยู่ในสภาพไม่ดี ให้มีสภาพดีขึ้น เช่น การซ่อมแซมอาคาร การสร้างอาคารใหม่เพื่อประโยชน์ใช้สอย

^๑มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์. (๒๕๔๒). สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง. หน้า ๕๑๓๘.

๓. การอนุรักษ์โบราณสถาน

ตามระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ.๒๕๒๘^๑

“การอนุรักษ์” หมายความว่า การดูแล รักษา เพื่อให้คงคุณค่าไว้ และให้หมายรวมถึงการป้องกัน การรักษา การสงวน การปฏิสังขรณ์ และการบูรณะด้วย

“การสงวนรักษา” หมายถึง การดูแล รักษาไว้ตามสภาพของเดิมเท่าที่เป็นอยู่ และป้องกันมิให้เสียหายต่อไป

“การปฏิสังขรณ์” หมายถึง การทำให้กลับคืนสู่สภาพเดิมอย่างที่เคยเป็นมา

“การบูรณะ” หมายถึง การซ่อมแซม และปรับปรุงให้มีรูปทรงลักษณะกลมกลืนเหมือนของเดิมมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ แต่ต้องแสดงความแตกต่างของสิ่งที่มีอยู่เดิม และสิ่งที่ทำขึ้นใหม่

“โบราณสถาน” หมายความว่า อสังหาริมทรัพย์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้างหรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ และโบราณคดี และให้หมายรวมถึง ศิลปวัตถุที่ติดตั้งประจำที่กับอสังหาริมทรัพย์นั้นด้วย นอกจากนี้ยังรวมถึงสถานที่ อาณาเขต หรือเนินดินที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ หรือมีร่องรอยกิจกรรมของมนุษย์ปรากฏอยู่

“การอนุรักษ์โบราณสถาน” ในการศึกษาแล้วยังหมายถึง ทำที่หรือความคิด ของผู้ใดหรือหน่วยงานใดที่มีเจตนาในการอนุรักษ์โบราณสถาน ตามความรู้ ความเข้าใจและวิธีการของสังคมในแต่ละสมัย

แหล่งศึกษาค้นคว้า

๑. สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ท่าวาสุกรี
๒. สำนักหอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรี
๓. ศูนย์บริการข้อมูลสถาบันอยุธยาศึกษา และ
สำนักวิทยบริการและเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา
๔. สำนักงานอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา
๕. สำนักงานศิลปากรที่ ๓ พระนครศรีอยุธยา
๖. สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
๗. ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
๘. สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศิลปากร

^๑กรมศิลปากร. (๒๕๒๘, ๑๙ สิงหาคม). ระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ.๒๕๒๘.

๙. หอสมุดปรีดี พนมยงค์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
๑๐. กรมแผนที่ทหาร กระทรวงมหาดไทย
๑๑. ฐานข้อมูลออนไลน์ ราชกิจจานุเบกษา www.ratchakitcha.soc.go.th

บทที่ ๒

การพัฒนาชุมชนเมืองและการอนุรักษ์โบราณสถาน ในเมืองพระนครศรีอยุธยา พ.ศ.๒๓๑๐-๒๔๘๑

เมืองพระนครศรีอยุธยา เป็นเมืองซึ่งมีความสำคัญทั้งในทางการปกครอง และในทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีควบคู่กันมานานตั้งแต่ก่อนที่มีการพัฒนาพื้นที่ใจกลางเกาะเมืองอย่างจริงจังใน พ.ศ.๒๔๘๒ ในบทนี้มีรายละเอียดที่จะทำให้ทราบถึงภูมิหลังของการจัดการเมืองพระนครศรีอยุธยาในอดีต ที่มีการพัฒนาชุมชนเมืองควบคู่ไปกับการดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานตามแบบอย่างสากล ซึ่งจะทำให้ทราบว่าชุมชนเมืองเติบโตขึ้นอย่างไร และการอนุรักษ์โบราณสถานมีขึ้นด้วยเหตุปัจจัยใด มีการดำเนินการพัฒนาชุมชนเมือง และการอนุรักษ์โบราณสถานอย่างไร โดยผู้วิจัยจะศึกษาความเป็นมาของการพัฒนาชุมชนเมือง และการอนุรักษ์โบราณสถาน โดยแบ่งหัวข้อตามช่วงสมัย เพื่อแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของทั้งสองสิ่งในลักษณะควบคู่กันไป โดยเริ่มตั้งแต่สมัยหลังกรุงศรีอยุธยาเป็นต้นไป กระทั่งถึงสมัยที่มีการพัฒนาพื้นที่ใจกลางเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาใน พ.ศ.๒๔๘๒

๑. สมัยหลังกรุงศรีอยุธยา พ.ศ.๒๓๑๐-๒๔๓๗

สงครามเสียกรุงศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ.๒๓๑๐ ทำให้ชุมชนเมืองบริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาที่เคยเป็นราชธานี ตกอยู่ในสภาพที่เรียกว่าบ้านแตกสาแหรกขาด ผู้คนกระจัดกระจายสูญหายในภัยสงคราม แต่ตัวเมืองก็ถูกทิ้งร้างเพียงไม่นาน เนื่องจากมีการฟื้นฟูเมืองขึ้นมาใหม่ตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี โดยมีการจัดการปกครองจนกลายเป็นชุมชนเมือง และมีพัฒนาการเติบโตขึ้นจนกระทั่งมีฐานะเป็นศูนย์กลางการปกครองของมณฑลกรุงเก่าใน พ.ศ.๒๔๓๘ เป็นชุมชนเมืองที่เติบโตขึ้นท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่เต็มไปด้วยซากปรักหักพังของอาคารโบราณสมัยกรุงศรีอยุธยาที่เสียหายทรุดโทรม ซึ่งผู้วิจัยจะนำเสนอท่าทีของสังคมที่มีต่อซากอาคารโบราณ เพื่อศึกษาถึงแนวคิดและท่าทีในการอนุรักษ์โบราณสถานของผู้ปกครอง และชาวเมืองในช่วงหลังเสียกรุงศรีอยุธยา คือตั้งแต่ พ.ศ.๒๓๑๐ กระทั่งถึงช่วงก่อนเป็นศูนย์กลางการปกครองมณฑลกรุงเก่า พ.ศ.๒๔๓๗ โดยจะแยกศึกษาเป็นสองด้าน คือด้านการฟื้นฟูชุมชนเมือง และด้านแนวคิดในการอนุรักษ์โบราณสถาน ที่จะแสดงถึงความเป็นมาของการพัฒนาชุมชนเมือง และการอนุรักษ์โบราณสถานในสมัยหลังกรุงศรีอยุธยา ดังนี้

๑.๑ การฟื้นฟูชุมชนเมืองหลังเสียกรุง

เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ซึ่งเคยเป็นที่ตั้งของราชธานีกรุงศรีอยุธยาเมื่อภายหลังเสียกรุงนั้น เดิมมีสภาพที่กล่าวได้ว่าเป็นเมืองร้างชั่วคราวหนึ่ง* แต่ก็เริ่มมีผู้คนกลับเข้ามาอาศัยและหาเลี้ยงชีพอยู่บริเวณรอบ ๆ เกาะเมืองตามเดิม จนกระทั่งเติบโตกลายเป็นเมือง ที่ได้รับการขนานนามในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ว่ากรุงเก่า** (ต่อไปจะใช้ว่า กรุงเก่า) ซึ่งในตอนนี้จะทำให้ทราบถึงพัฒนาการของกรุงเก่าในช่วงฟื้นฟูบ้านเมืองหลังสงครามเสียกรุงฯ ให้กลับมาเป็นชุมชนเมืองอีกครั้ง ว่าชุมชนเมืองของกรุงเก่ามีลักษณะเช่นใด และได้ฟื้นฟูจนเป็นเมืองภายในช่วงประมาณ ๑ ศตวรรษนี้อย่างไร

๑.๑.๑ สมัยกรุงธนบุรี

ภายหลังเสียกรุงศรีอยุธยา ได้มีผู้คนกลับเข้ามาอาศัยอยู่บริเวณเกาะเมือง โดยคนกลุ่มแรก ๆ ที่เข้ามาอาศัยในกรุงเก่าได้แก่ กลุ่มคนไทยและคนจีนที่เข้ามาหาเลี้ยงชีพโดยการขุดหาทรัพย์สินที่ชุกชอนอยู่ตามสถานที่ต่าง ๆ ในเกาะเมือง^๑ และกลุ่มคนตามหัวเมืองต่าง ๆ ที่ตามเสด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีมาอาศัยอยู่บริเวณเกาะเมือง ประกอบด้วย ชาวเมืองพิษณุโลก และชาวเมืองนครราชสีมา^๒ เป็นต้น เพื่อฟื้นฟูเมืองให้กลับมามีผู้คนอาศัยอยู่อีกครั้ง แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ยังคงมีผู้คนอาศัยอยู่อย่างเบาบาง และมีใจผู้ร้ายชุกชุมอยู่หลายพื้นที่ และผู้คนที่เข้ามาอาศัยอยู่ในเมืองขณะนั้น ต่างมีความเป็นอยู่อย่างอัตคัด และขาดสถานที่พึ่งพิงทางจิตใจ เนื่องจากวัดซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจของสังคมได้รับความเสียหาย และยังคงปล่อยให้ทรุดโทรม

พระเจ้ากรุงธนบุรีได้จัดการปกครองที่อยุธยา โดยแต่งตั้งข้าราชการขึ้นไปเป็นผู้รักษาเมืองซึ่งมีฐานะเป็นเมืองชั้นจัตวาขึ้นต่อกรุงธนบุรี มีบทบาทเป็นแหล่งผลิตข้าว เพื่อหล่อเลี้ยงชาวเมืองหลวง

*ในช่วงสงครามเสียกรุงศรีอยุธยา ชาวเมืองบาดเจ็บและเสียชีวิตจำนวนมาก หลายคนอพยพหนีภัยสงคราม จนในเมืองปราศจากผู้คน ดังที่ปรากฏในจดหมายของมองซิเออร์คอร์ บาทหลวงชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาในช่วงหลังเสียกรุงศรีอยุธยาไม่นาน (พ.ศ. ๒๓๑๓) ความตอนหนึ่งกล่าวว่า "...ตั้งแต่ครั้งรบกับพม่า ในกรุงหมดผู้หมดคน เหลือแต่เสือและสัตว์ป่าอยู่เท่านั้น" ดูใน **ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๙**. (๒๔๗๐). หน้า ๗๗.

กรุงเก่า คือชื่อของเมืองพระนครศรีอยุธยา ปรากฏชื่อเรียกใน จดหมายเหตุสมัยรัชกาลที่ ๓ ว่า กรุงเก่า หมายถึง กรุงเก่า ดูใน **จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ เล่ม ๕. (๒๕๓๐). กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติ.

กรุงเก่า ไม่มีค่านำหน้าว่าเมือง เหมือนที่เรียกชื่อเมืองอื่น ๆ เช่น เมืองอ่างทอง เมืองสระบุรี (ดูใน **ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๓ เรื่อง กรุงเก่า**) ในสมัยรัชกาลที่ ๖ เปลี่ยนชื่อเมืองกรุงเก่าเป็นจังหวัดพระนครศรีอยุธยา แต่ยังคงนามกรุงเก่า เป็นชื่ออำเภอกรุงเก่า และต่อมาได้เปลี่ยนชื่ออำเภอกรุงเก่า เป็นอำเภอพระนครศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ.๒๕๐๐ สมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม

^๑**ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๙**. (๒๔๗๐). หน้า ๗๖.

^๒**แหล่งเดิม**. หน้า ๗๗.

และเก็บสำรองไว้เป็นเสบียงในยามสงคราม และเมื่อต่อมาได้มีการสถาปนากองรัตนโกสินทร์เป็นราชธานีแห่งใหม่แทนกรุงธนบุรีแล้ว อยุธยาก็ยังขึ้นต่อกองรัตนโกสินทร์ และยังคงมีฐานะเป็นเพียงเมืองชั้นจัตวา ในเขตหัวเมืองชั้นใน^๑

๑.๑.๒ สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้โปรดฯ ให้ข้าราชการขึ้นไปจัดการปกครองที่กรุงเก่า และยังทรงโปรดฯ ให้บูรณะปฏิสังขรณ์พระอารามทั้งในเมืองและนอกเกาะเมือง ประกอบด้วยพระอาราม ๕ แห่ง คือ วัดโลกยสุทธาศาลาปูน วัดสุวรรณดาราราม วัดพนัญเชิง วัดตุม วัดศาสดาราม และทรงโปรดฯ ให้มีการถวายผ้าพระกฐินแก่พระอารามหลวงในเมืองกรุงเก่าเป็นประจำทุกปีจนกลายเป็นธรรมเนียมปฏิบัติสืบต่อมา^๒ เป็นการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาให้กลับมาเป็นสถาบันหลักของเมืองตามเดิม นอกจากนี้จะมีส่วนช่วยรักษาเอกภาพของสังคมให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวแล้ว ยังอาจมีนัยทางการปกครองด้วย คือการใช้วัดเป็นตัวกลางในการติดต่อระหว่างรัฐกับผู้ถูกปกครอง เนื่องจากวัดหลวงมีความเชื่อมโยงกับระบบแลกเปลี่ยนสินค้าในสังคมกึ่งศักดินา คือวัดหลวงได้รับไพร่จากรัฐที่เรียกว่า เลกวัด เป็นวิธีหนึ่งที่จะรวบรวมแลกไพร่ที่กระจัดกระจายเข้ามาอยู่ในระบบได้^๓ และผู้คนในสมัยนั้นยังนิยมอาศัยอยู่รอบ ๆ วัดด้วย

ปัจจัยที่มีส่วนช่วยให้กรุงเก่าฟื้นตัวเป็นชุมชนเมืองได้เร็วในช่วงหลังเสียกรุงคือ บริเวณเกาะเมืองมีภูมิประเทศที่อำนวยความสะดวกในการทำมาหาเลี้ยงชีพของราษฎร คือเป็นที่ราบลุ่มประกอบด้วยแม่น้ำและคลองหลายสายไหลมาบรรจบกันเป็นเครือข่ายการคมนาคมทางน้ำ และเป็นชุมทางที่สามารถเดินทางผ่านขึ้นไปทางภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้ นอกจากนี้ชาวเมืองยังสามารถใช้น้ำจากลำน้ำเป็นเครื่องอุปโภค บริโภค และเลี้ยงชีพด้วยการจับสัตว์น้ำมาบริโภค หรือนำไปค้าขายแลกเปลี่ยน ด้วยสภาพภูมิประเทศและทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์เช่นนี้ บริเวณเมืองกรุงเก่าจึงเป็นชัยภูมิที่เหมาะสมแก่การตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัยและทำมาหากิน ผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นที่อยู่อาศัยอยู่บริเวณริมแม่น้ำรอบเกาะเมือง บางกลุ่มอาศัยอยู่ในเรือ-แพ ที่ผูกไว้กับหลักริมตลิ่ง ใช้เรือชนิดต่าง ๆ เป็นพาหนะในการสัญจร รวมทั้งยังเป็นแหล่งพบปะค้าขายตามจุดนัดหมาย

^๑ เกื้อกูล ยืนยงอนันต์. (๒๕๒๗). ความเปลี่ยนแปลงภายในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาระหว่าง พ.ศ. ๒๔๓๘-๒๕๐๐. หน้า ๘.

^๒ กรมศิลปากร. (๒๕๕๒). แนวพระราชดำริในการเสด็จประพาสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. หน้า ๒๖-๒๗.

^๓ วรสิทธิ์ ตันตินิพนธ์กุล. (๒๕๕๒). การเปลี่ยนแปลงแนวคิดในการสร้างและบูรณะปฏิสังขรณ์วัดหลวงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจนถึงปัจจุบัน: ข้อขัดแย้งในการอนุรักษ์โบราณสถานและวัฒนธรรมแบบชาตินิยม. ใน ประวัติศาสตร์ในมิติวัฒนธรรมศึกษา. หน้า ๒๒๓.

ชุมชนเมืองกรุงเก่าจึงมีลักษณะเป็นชุมชนริมน้ำ ประกอบด้วยผู้คนหลากหลายเชื้อชาติอาศัยรวมกัน ได้แก่ คนไทย จีน ลาว เขมร มลายา มอญ และโคชินจีน (เวียดนาม)* ในบางแห่งอาศัยอยู่กันเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น เขกปัตตานี ซึ่งตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่ในที่เดิมที่กลุ่มชาติพันธุ์ของตนเคยอยู่ในสมัยอยุธยา ส่วนพื้นที่ไกลจากริมน้ำออกไปเป็นทุ่งนากว้าง

เกื้อกูล ยืนยงอนันต์ ได้ศึกษาบริเวณที่อยู่อาศัยของชาวเมืองอยุธยา จากแบบแผนการตั้งถิ่นฐานของคนไทย ที่นิยมตั้งบ้านเรือนริมน้ำในละแวกที่มีวัดตั้งอยู่ เนื่องจากบริเวณที่เป็นแหล่งชุมชนมักจะมีวัดตั้งเป็นศูนย์กลางของชุมชน กล่าวว่าเป็นบริเวณที่มีประชากรอาศัยอยู่มากคือบริเวณทางด้านทิศเหนือและทิศใต้ของเกาะเมือง^๑ เพราะเป็นชุมทางการคมนาคมที่สำคัญ จึงสะดวกแก่การพบปะค้าขาย โดยด้านทิศเหนือมีคลองเมือง** เป็นลำน้ำสำคัญของชุมชนในย่านนี้ มีวัดวาอารามที่ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ใหม่หลายวัด ส่วนด้านทิศใต้มีลำน้ำเจ้าพระยา และคลองตะเคียนเป็นลำน้ำสำคัญในย่านนี้ มีตลาดแลกเปลี่ยนสินค้าทางน้ำ มีวัดสำคัญหลายแห่งและยังมีศาลเจ้าหลายแห่งเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำค้ำน้ำ ที่ชาวเรือซึ่งมักมีเชื้อสายจีนทั้งหลายที่เดินทางค้าขายตามลำน้ำมักจะต้องมาแวะสักการะหรือพักเรือ ก่อนจะเดินทางต่อไป ซึ่งย่านนี้ยังเป็นจุดแวะพักกลางทางของชาวเรือและมีคู่อ้อมเรือตั้งอยู่ด้วย ในบริเวณนั้นนอกจากศาสนสถานของชาวพุทธแล้ว ยังมีศาสนสถานของชาวมุสลิม และมีโบสถ์คริสต์ แสดงถึงการอยู่อาศัยของผู้คนหลากหลายเชื้อชาติศาสนา และบางกลุ่มอาจมาจากถิ่นฐานอื่น ร่อนเร่ค้าขายไปตามลำน้ำ

ส่วนบริเวณด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตกของเกาะเมือง เป็นบริเวณที่มีผู้คนอาศัยไม่หนาแน่นเท่าบริเวณทิศเหนือและใต้ เนื่องจากบริเวณทั้งสองด้านนี้ ไม่มีลำน้ำใหญ่ที่สำคัญ มีเพียงลำคลองแยกเข้าไปยังสวนไร่นาซึ่งเป็นทุ่งกว้าง จึงเหมาะแก่การทำนาข้าว มากกว่าการค้าขาย ส่วนบริเวณภายในเกาะเมืองซึ่งเคยเป็นที่ตั้งของตัวพระนครนั้น พื้นที่ส่วนใหญ่ยังรกร้าง เต็มไปด้วยต้นไม้ที่ปกคลุมซากปรักหักพังของอาคารโบราณสมัยกรุงศรีอยุธยา ผู้คนไม่นิยมเข้าไปอาศัยอยู่ในพื้นที่

*ดูใน “เล่าเรื่องเมืองไทย” ของปาลเลอกัวซ์ และ “ราชอาณาจักรและราชรัฐสยาม” ของ เซอร์ จอห์น เบาว์ริง

^๑เกื้อกูล ยืนยงอนันต์. (๒๕๒๗). ความเปลี่ยนแปลงภายในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ระหว่าง

พ.ศ. ๒๔๓๘-๒๕๐๐. หน้า ๑๐-๑๔.

**คลองเมือง เป็นลำน้ำสายหนึ่งในจำนวน ๓ สาย ที่ล้อมรอบเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา โดยอยู่ทางด้านเหนือของเมือง เดิมคือ แม่น้ำลพบุรี ที่มาจากบ้านโพธิ์สามต้น ผ่านวัดสามวิหาร เลียบตัวเมืองตั้งแต่ย่านหัวรอ ผ่านหน้าพระราชวังกรุงศรีอยุธยา ไปบรรจบกับแม่น้ำเจ้าพระยาที่ตำบลหัวแหลม แต่ต่อมาแม่น้ำลพบุรีเปลี่ยนทิศทางใหม่ ไม่ผ่านบ้านโพธิ์สามต้น แต่ไปบรรจบแม่น้ำป่าสักที่หน้าวัดตองปุแทน ทำให้ลำน้ำลพบุรีสายเดิม เริ่มต้นและแคบขึ้นจนกลายเป็นคลอง ช่วงที่ผ่านบริเวณบ้านโพธิ์สามต้น เรียกว่าคลองบางขวด ส่วนช่วงที่ผ่านบริเวณตั้งแต่ปากคลองบางขวดในย่านตลาดหัวรอถึงย่านหัวแหลม ออกแม่น้ำเจ้าพระยา เรียกว่าคลองเมือง

ด้านในเกาะเมืองนัก เพราะไม่สะดวกในการใช้น้ำจึงปลูกเรือนอาศัยอยู่ตามริมแม่น้ำ บางคนจับจองที่ว่าง ตามพระราชวังและวัดร้างต่าง ๆ ที่อยู่ริมน้ำ ปลูกผักทำสวนผลไม้^๑ เช่น น้อยหน่า ส้ม มะขาม มะตูม เป็นต้น เหตุที่ผู้คนนิยมเข้าไปอาศัยอยู่ตามวัดร้างเพราะว่า แต่เดิมทางราชการไม่ได้เก็บอากรค่าที่ในที่ดินวัดร้างเพราะเป็นศาสนสมบัติ ที่ไม่พียงนำมาเป็นรายได้แก่ทางราชการ ส่วนบริเวณพื้นที่ที่ห่างไกลออกไปจากเกาะเมืองกรุงเก่า นั้น ปริมาณบ้านเรือนผู้คนจะเบาบางลง^๒ ส่วนย่านการค้าขาย อยู่บริเวณรอบ ๆ เกาะเมือง ตามปากคลองที่เป็นแหล่งพบปะค้าขายได้สะดวก ได้แก่ ย่านการค้าทางน้ำที่สำคัญคือ ย่านหัวรอ ย่านหัวแหลม และย่านป้อมเพชร

๑.๑.๓ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในสมัยนี้ศูนย์กลางของชุมชนเมืองกรุงเก่า เริ่มมีความเป็นหลักฐานชัดเจนยิ่งขึ้น เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดฯ ให้มีการปฏิสังขรณ์พระราชวังบวรสถาน - มงคล หรือวังหน้าสมัยอยุธยาที่ตั้งอยู่ทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือของเกาะเมืองคือบริเวณย่านหัวรอ เพื่อใช้เป็นที่สำหรับประทับแรมสำหรับเสด็จแปรพระราชฐานมายังกรุงเก่า โดยทรงพระราชทานนามพระราชวังแห่งนี้ว่า “พระราชวังจันทรถษม” และยังทรงโปรดฯ ให้บูรณะวัดเสื่อ ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากพระราชวังจันทรถษมให้เป็นพระอารามประจำพระราชวัง ที่ทรงพระราชทานนามใหม่ว่า วัดเสนาสนาราม และทรงมีพระบรมราชโองการฯ ให้เจ้าเมืองกรุงเก่า ย้ายจวนมาตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกของเกาะเมือง บริเวณตั้งแต่ประตูหอรบตันไชยถึงหน้าวัดฝางริมลำน้ำป่าสัก เพื่อที่จะได้ดูแลรักษาพระราชวังจันทรถษมด้วย ซึ่งการที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงเสด็จประทับที่กรุงเก่าก็เปรียบได้ดั่งการคืนชีวิตให้แก่กรุงเก่าในฐานะที่เคยเป็นราชธานีอีกครั้ง*

ดังนั้น บริเวณย่านพระราชวังจันทรถษม ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเกาะเมือง จึงเป็นสถานที่สำคัญของทางราชการ เป็น ศูนย์กลางการปกครองของเมืองกรุงเก่า ที่ย่อมส่งผลให้ย่านชุมชนและย่านค้าขายตลาดหัวรอที่อยู่ใกล้เคียงบริเวณนั้นมีความคึกคักมากขึ้นด้วย กระทั่งเข้าสู่สมัยมณฑลกรุงเก่า ใน พ.ศ. ๒๔๓๘ ย่านนี้ก็กลายเป็นย่านศูนย์ราชการของเมือง และมณฑลต่อไป

^๑ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๓. (๒๔๗๙). หน้า ๑๔๙.

^๒เบาวิริง, จอห์น. (๒๕๔๗). **ราชอาณาจักรและราชรัฐสยาม**. แปลโดย อนันต์ ศรีอุดม, กณฐิกา ศรีอุดม, พีรศรี โปวาทอง. หน้า ๔๙.

*นิราศกรุงเก่าของหลวงจักรปาณี ได้สะท้อนความปลาบปลื้มที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดให้บูรณะพระราชวังจันทรถษมเป็นที่ประทับ เปรียบดั่งการคืนชีวิตให้กรุงเก่าขึ้นมาใหม่ ดูใน เกื้อกูล ยืนยง อนันต์. (๒๕๒๗). **ความเปลี่ยนแปลงภายในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๓๘-๒๕๐๐**. หน้า ๒๗-๒๘.

ดังที่กล่าวนี้ ทำให้ทราบว่าชุมชนเมืองดั้งเดิมของกรุงเก่ามีวิถีชีวิตที่อิงกับสายน้ำ ชาวเมืองจึงมักตั้งบ้านเรือนอยู่ริมแม่น้ำและคลอง จึงเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ชุมชนเมืองไม่ค่อยมีการรุกเข้าไปอยู่อาศัยในพื้นที่ด้านในเกาะเมืองนัก มีเพียงอาศัยวัดร้างรอบ ๆ เมือง เป็นที่อยู่อาศัยและที่ทำมาหากินบ้างเท่านั้น และศูนย์กลางของเมืองได้เปลี่ยนมาอยู่ที่ย่านพระราชวังจันทร์เกษมที่จะส่งผลให้ย่านนี้กลายเป็นย่านที่สำคัญของตัวเมืองกรุงเก่าในระยะต่อไป

๑.๒ แนวคิดในการดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถาน

แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถานตามแบบของสังคมไทยนั้น มักแสดงออกมาในลักษณะของการทะนุบำรุงสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ให้คงสภาพแข็งแรง สวยงาม และสามารถใช้สอยในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาได้ โดยบำรุงรักษาหรือบูรณะส่วนต่าง ๆ ของวัด เช่น โบสถ์ วิหาร เจดีย์ ให้มีความวิจิตรงดงาม อันแฝงด้วยความเชื่อและความศรัทธาในเรื่องบุญกุศล^๑ ซึ่งจะแตกต่างจากแนวคิดในการอนุรักษ์โบราณสถานแบบสากล ที่แพร่หลายเข้ามาในสมัยรัชกาลที่ ๕ ที่เน้นสงวนรักษาความเป็นของเก่าดั้งเดิม ดังนั้นในส่วนนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถานตามแบบฉบับของสังคมไทย ว่ามีแนวคิดและทำที่ต่อการรักษาโบราณสถานในแต่ละช่วงเวลาเป็นอย่างไร ซึ่งน่าจะเกิดว่าสถานการณ์ของบ้านเมืองในแต่ละช่วงนั้น มีปัจจัยส่งผลต่อทำที่ของสังคมในการรักษาโบราณสถานด้วย ดังจะนำเสนอต่อไปนี้

๑.๒.๑ สมัยกรุงธนบุรี

ในสมัยนี้เป็นช่วงที่บ้านเมืองยังไม่สงบเรียบร้อยจากภาวะสงคราม และยังมีกลุ่มก๊กรวมทั้งกองโจรตามหัวเมืองต่าง ๆ ประกอบกับสภาวะเศรษฐกิจตกต่ำติดต่อกันหลายปี เกิดความอึดอัด ขาดแคลน สภาพบ้านเมืองลักษณะนี้จึงมีส่วนทำให้พระราชกรณียกิจของพระเจ้ากรุงธนบุรีเน้นไปในการฟื้นฟูบ้านเมือง เศรษฐกิจ เป็นสำคัญ ดังนั้นบทบาทของผู้ปกครองในการคุ้มครองรักษาโบราณสถานหรือวัดวาอารามจึงมีน้อย ดังที่ปล่อยให้ให้ผู้ลักลอบเข้าไปขุดหาทรัพย์สินมีค่าตามวัด และสถานที่ต่าง ๆ จนก่อให้เกิดความเสียหายซ้ำเติม ดังปรากฏความในจดหมายเหตุคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ที่เข้ามายังประเทศสยามในช่วงสงครามเสียกรุงศรีอยุธยา* ที่กล่าวถึง ความอึดอัดของผู้คน จนต้องเลี้ยงชีพด้วยการค้นหาทรัพย์สมบัติตามที่ต่าง ๆ โดยนำบานหน้าต่าง บานประตูมาเผาเป็นเชื้อ

^๑สันติ เล็กสุขุม. (๒๕๓๔, กรกฎาคม). ชากเจดีย์องค์หนึ่งกับการอนุรักษ์. *ศิลปวัฒนธรรม*. ปีที่ ๑๒

(๙): ๑๔๒-๑๔๗.

*จดหมายเหตุผู้พิมพ์อยู่ในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๙ เป็นจดหมายเหตุของคณะบาทหลวงชาวฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาในช่วงคาบเกี่ยวระหว่างกรุงศรีอยุธยากับกรุงธนบุรี จึงอาจมีความคลุมเครือเกี่ยวกับสถานที่ระหว่างกรุงศรีอยุธยา กับกรุงธนบุรี แต่สามารถศึกษาในภาพรวมเกี่ยวกับสถานการณ์ สภาพของบ้านเมือง และความเป็นอยู่ของประชาชนในเวลานั้นได้เป็นอย่างดี

ไฟสำหรับหลอมพระพุทธรูปที่หล่อด้วยทองแดง กระทั่งลานวัดเต็มไปด้วยเจ้าถ่าน เศษพระพุทธรูปหักพังกระจัดกระจาย^๑ ดังที่บาทหลวงมองซิเออร์คอร์ บรรยายไว้ในจดหมายว่า “พระเจ้าเจดีย์ เป็นเหมือนเตาสำหรับหล่อพระพุทธรูปด้วยทองเหลือง และทองแดง ตามถนนหนทางเต็มไปด้วยถ่านและเศษทองแดง และตามทางเดิน ด้ายยิ่งกว่าปล่องไฟเสียอีก พระราชธานีของไทย ตลอดทั้ง วัดวาอารามและบ้านของเรา กับค่ายปอตุเกตเหมือนกับเป็นสนามอันใหญ่ที่มีคนชุดคู้ยพูนไปทั้งนั้น”^๒ มองซิเออร์คอร์ยังได้กล่าวเพิ่มเติมในทัศนคติของผู้ที่อยู่ต่างศาสนาว่า “เมื่อครั้งพม่ามาตีกรุงนั้น ได้ทำลายวัดและพระพุทธรูปลงบ้างแต่เล็กน้อยเท่านั้น แต่การดีอันนี้คือ การทำลายวัดและพระพุทธรูปนั้น พวกจีนและพวกไทยได้ทำการต่อพวกพม่าอีก...”^๓ แสดงให้เห็นว่าสถานที่ต่าง ๆ ได้รับความเสียหายซ้ำเติมหลังจากเสียกรุงศรีอยุธยาอย่างมาก

ดังนั้น สภาพการณ์ของบ้านเมือง จึงอาจเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่ง ที่มีผลต่อท่าทีในการคุ้มครองรักษาศาสนสถาน เช่นในสมัยกรุงธนบุรีที่สภาพบ้านเมืองยังไม่เป็นปกติสุข จึงอาจมีส่วนให้ผู้ปกครองไม่สามารถดูแลรักษาศาสนสถาน หรือโบราณสถาน ได้ไม่ทั่วถึง

๑.๒.๒ สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์

สมัยนี้เป็นช่วงการเร่งสร้างความเป็นปึกแผ่นให้แก่บ้านเมือง เพื่อเรียกขวัญและกำลังใจของคนสยามกลับคืนมา โดยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงย้ายราชธานีมาอยู่ทางด้านตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา และทรงโปรดฯ ให้สร้างพระราชวังซึ่งเป็นศูนย์กลางของราชธานี และริ้วพินจาริตต่าง ๆ ตามแบบอย่างกรุงศรีอยุธยาเมื่อครั้งบ้านเมืองดี พร้อมทั้งเร่งฟื้นฟูพระพุทธศาสนา จึงเป็นช่วงเวลาที่ดีอย่างที่สามารถแสดงให้เห็นถึงท่าทีของรัฐในการทำนุบำรุงรักษาวัดวาอารามได้ค่อนข้างชัดเจนกว่าในสมัยกรุงธนบุรีคือ

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงให้ความสำคัญกับการทำนุบำรุงสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา โดยที่กรุงเก่า นั้น ทรงโปรดฯ ให้มีการบูรณะวัดในบริเวณเกาะเมือง ซึ่งบางแห่งมีความสำคัญเกี่ยวข้องกับพระราชวงศ์ แสดงให้เห็นถึงลักษณะของการอนุรักษ์โบราณสถานของสังคมไทยที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา และยังแสดงให้เห็นถึงการรักษานุสรณ์สถานที่อันเกี่ยวข้องต่อพระราชวงศ์ เช่น การบูรณะปฏิสังขรณ์ วัดสุวรรณดาราราม ซึ่งเป็นวัดของสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกต้นพระบรมราชจักรีวงศ์ ที่ได้ทรงสถาปนาไว้เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี

^๑ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๙. (๒๔๗๐). หน้า ๗๖-๗๗.

^๒แหล่งเดิม. หน้า ๗๑.

^๓แหล่งเดิม. หน้า ๗๘.

สมัยนี้เริ่มมีการกำหนดบทลงโทษผู้กระทำความผิดต่อศาสนสมบัติ^๑ (ดูเพิ่มเติมใน ภาคผนวก ก.) ดังปรากฏในกฎหมายตราสามดวง ที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงโปรดฯ ให้ชำระต้นฉบับกฎหมายไทยสมัยอยุธยาและชำระเพิ่มเติมขึ้นใน พ.ศ.๒๓๔๗ เพื่อใช้เป็นหลักปกครองบ้านเมือง ตัดสินคดีความ และจัดระเบียบสังคมให้เป็นแบบแผน ซึ่งมีการบัญญัติบทลงโทษเกี่ยวกับการกระทำความผิดต่อศาสนสมบัติที่มีการกำหนดโทษสถานหนัก คือถึงขั้นทรมานร่างกาย และประหารชีวิต ที่แสดงให้เห็นถึงมาตรการเด็ดขาดของรัฐในการรักษาศาสนสมบัติในศาสนาพุทธ อันเป็นลักษณะการอนุรักษ์โบราณสถานตามความเชื่อ ความศรัทธา ของสังคมไทย ในสมัยนี้

ดังนั้น จึงน่าสังเกตว่า แนวคิดในการรักษาโบราณสถานของสังคมไทยนั้น มุ่งรักษาเพียงสถานที่ที่เป็นศาสนสมบัติ เช่น วัดวาอาราม แต่ไม่ได้มุ่งเน้นรักษาสถานที่ซึ่งไม่ใช่ศาสนสมบัติ เช่น กำแพงเมืองและป้อมปราการโบราณ ปราสาทราชวังต่าง ๆ ดังเช่นในช่วงที่มีการเร่งสร้างพระบรมมหาราชวังสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกนั้น ได้มีการเกณฑ์แรงงานมาขนอิฐเก่าจากกำแพงเมือง ป้อมปราการ และปราสาทราชวัง ในเกาะเมืองกรุงเก่าไปเป็นวัสดุในการก่อสร้างพระบรมมหาราชวัง^๒ และอีกครั้งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังปรากฏหลักฐานการขนอิฐกรุงเก่าอยู่ในบัญชีรายวันประทับตรา จ.ศ.๑๑๙๒ (ตรงกับ พ.ศ.๒๓๗๓) ในจดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ ความว่า “วันแรม ๙ ค่ำ เดือน ๙ ... เวณนายรัต กรุงเก่า เกนอดหักทำรากพรปราง วัดราชบุญณ ๒๐๐”^๓ และภายหลังยังมีการเกณฑ์อิฐเพิ่มเติมอยู่เรื่อย ๆ จนทำให้บรรดากำแพงเมือง ป้อมปราการ* และปราสาทราชวังในเมืองกรุงเก่าเหลือเพียงส่วนรากฐาน และกองอิฐหัก กากปูนทับถมอยู่เป็นโคกเป็นเนิน^๔ แต่น่าสังเกตว่าไม่ปรากฏว่ามีการรื้ออิฐจากวัดวาอารามต่าง ๆ มาใช้ เนื่องจากยังปรากฏพระปรางค์ เจดีย์ โบสถ์ วิหาร ให้เห็นอยู่ทั่วไปในปัจจุบัน สะท้อนให้เห็นการอนุรักษ์โบราณสถานตามแนวคิดของคนไทย ที่เน้นให้ความสำคัญแก่การทำนุบำรุงรักษาสถานที่ที่มี

^๑กรรณิการ์ สุธีรัตนภิรมย์. (๒๕๔๔). พัฒนาการแนวคิดและวิธีการอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทย. หน้า ๕๑-๕๒.)

^๒ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๓. (๒๔๗๙). หน้า ๑๔๙.

^๓จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ เล่ม ๕. (๒๕๓๐). หน้า ๔๒.

*กำแพงเมืองกรุงศรีอยุธยา เดิมมีความยาวประมาณ ๑๒.๕ กิโลเมตร หนา ๕ เมตร สูง ๖ เมตร มีป้อมปืนประจำอยู่โดยรอบจำนวน ๑๖ ป้อม มีประตูเมือง ๑๔ ประตู ประตูช่องกุด ๖๑ ประตู ประตูน้ำ ๒๐ ประตู รวมมีประตูทั้งสิ้นจำนวน ๙๙ ประตู (ดูใน กรมศิลปากร. (๒๕๓๙). นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา. หน้า ๙.) ปัจจุบันแนวกำแพงเมืองอยู่ใต้ถนนคูทองและบ้านเรือนที่ริมถนน เหลือส่วนที่สมบูรณ์อยู่บริเวณพระราชวังโบราณ ส่วนป้อมปราการเหลือเพียง ๒ ป้อม คือป้อมเพชร และป้อมประตูข้าวเปลือก

^๔ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๓. (๒๔๗๙). หน้า ๑๔๙.

ความสำคัญทางพระพุทธศาสนา ตามความเชื่อ ความศรัทธาของสังคมไทยที่เป็นสังคมที่นับถือศาสนาพุทธ แต่ยังไม่เน้นรักษาสถานที่สำคัญอื่น ๆ ที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา

๑.๒.๓ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นสมัยที่เริ่มปรากฏแนวคิดเกี่ยวกับการรักษาคุณค่าความเป็นอดีตอย่างเด่นชัดมากขึ้น เช่นการรักษาโบราณสถานให้เป็นอนุสรณ์สถาน การรักษาโบราณวัตถุให้เป็นมรดกของแผ่นดิน และการบันทึกเหตุการณ์ในอดีตให้ปรากฏในรูปของประวัติศาสตร์ของบ้านเมือง อันมีความสัมพันธ์กับสภาพการณ์ของบ้านเมืองในขณะนั้นคือ

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงดำเนินนโยบายในการติดต่อค้าขายรูปแบบใหม่กับชาติตะวันตก (การดำเนินวิเทโศบาย) ซึ่งขณะนั้นโลกกำลังเข้าสู่ยุคล่าอาณานิคม บรรดาชาติมหาอำนาจต่าง ๆ ได้เข้าครอบครองดินแดนรอบกรุงสยาม ถือเป็นภัยที่ราชสำนักเริ่มตื่นตัว และเริ่มปรับปรุงประเทศในหลายด้าน เพื่อให้รอดพ้นจากการคุกคามของประเทศมหาอำนาจซึ่งมีแสนยานุภาพเหนือกว่า ราชสำนักจึงมีความพยายามในการปรับปรุงสิ่งต่าง ๆ เช่น การยกเลิกขนบธรรมเนียมที่ชาติตะวันตกมองว่าล้าหลัง รวมทั้งรับเอาความเจริญทางวิทยาการที่เป็นประโยชน์เข้ามาปรับปรุงประเทศ ให้เจริญทัดเทียมกับประเทศที่เจริญแล้ว และแสดงตัวว่าสยามมิได้อยู่ภายใต้อำนาจของชาติตะวันตก

นอกจากนั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังมีพระราชดำริที่ทรงริเริ่มใหม่ คือ การเสด็จประพาสไปยังหัวเมืองต่าง ๆ ทั้งพระราชอาณาเขต เพื่อทอดพระเนตรสภาพบ้านเมือง ทรงตรวจราชการ และโปรดฯ ให้ราษฎรเข้าเฝ้าถวายฎีกา ซึ่งเมืองต่าง ๆ ที่พระองค์เสด็จไปทอดพระเนตรนั้น ก็มักโปรดฯ ให้สร้างพระราชวังหรือพลับพลาที่ประทับไว้ อาทิ พระนครคีรีที่เพชรบุรี พระนารายณ์ราชนิเวศน์ที่ลพบุรี พระราชวังที่นครปฐม พระตำหนักที่พระพุทธบาท พลับพลาที่ประทับที่สมุทรปราการ และพลับพลาที่อ่างศิลา ชลบุรี สำหรับที่กรุงเก่า พระองค์ได้ทรงโปรดฯ ให้สร้างพระราชวังจันทน์เกษมขึ้น และยังโปรดให้สร้างพระอารามในหลายเมืองทั่วราชอาณาจักรด้วย ซึ่งนอกจากพระองค์จะได้ทอดพระเนตรชีวิตความเป็นอยู่ของราษฎรอย่างใกล้ชิดในทางการปกครองแล้ว อีกด้านหนึ่งยังเป็นการแสดงการมีอธิปไตยในดินแดนต่าง ๆ ของกรุงสยาม ก่อนที่ประเทศชาติมหาอำนาจอย่างอังกฤษจะทำการปักปันเขตแดนที่ยึดครองจากพม่า^๑ เป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินพระบรมวิเทโศบายในการคบค้าเจริญพระราชไมตรีกับประเทศมหาอำนาจตะวันตก

มูลเหตุในการสร้างพระราชวังที่ประทับตามหัวเมืองต่าง ๆ ยังปรากฏชัดว่ามีความเกี่ยวข้องกับการเมืองระหว่างประเทศ เช่นกรณีการสร้างพระนารายณ์ราชนิเวศน์ที่ลพบุรี ซึ่งมีความมุ่ง

^๑กรมศิลปากร. (๒๕๕๒). *แนวพระราชดำริในการเสด็จประพาสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว*. หน้า ๓.

หมายเพื่อใช้เป็นฐานที่มั่นสำรองในกรณีที่กรุงสยามถูกรุกรานจากชาติมหาอำนาจ ดังปรากฏในประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๕ เรื่องสถานที่ต่าง ๆ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้าง ความว่า

เหตุที่จะทรงสร้างที่ประทับที่พระนารายณ์ราชนิเวศน์นั้นปรากฏมาว่า เกิดแต่ปรารภขึ้นในรัฐบาลว่า ถ้าหากจะเกิดเหตุการณ์เป็นอริขึ้นกับฝรั่ง กรุงเทพฯ ตั้งอยู่ในทางที่เรือรบอาจขึ้นมาถึงได้ การต่อสู้ศัตรูจะลำบาก ควรจะมีราชธานีเป็นที่มั่นให้ทางเรือรบของข้าศึกอีกสักแห่ง ๑ เมื่อปรึกษาเลือกหาที่ซึ่งจะเหมาะสำหรับเป็นราชธานีใหม่ มีความเห็นกันว่า ควรจะเอาเมืองนครราชสีมาเป็นราชธานีที่ ๒ จึงโปรดให้พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นไปทอดพระเนตรเมืองนครราชสีมากับเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ เมื่อปีมะโรง พ.ศ.๒๓๙๙ เห็นพร้อมกันว่าอัศจรรย์ ทั้งทางที่จะไปมากรุงเทพฯ ก็ลำบากไม่เหมาะที่จะเป็นราชธานี พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงระลึกถึงกระแสพระราชดำริของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชซึ่งทรงสร้างเมืองลพบุรี เป็นที่ประทับเมื่อครั้งกรุงเก่า จึงโปรดให้สร้างที่ประทับที่เมืองลพบุรี...^๑

จากข้อมูลดังกล่าว จึงน่าจะเชื่อว่าการสร้างพระราชวังและพลับพลาที่ประทับตามหลาย ๆ หัวเมืองนั้น อาจเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินวิเทศนโยบาย มิใช่เป็นที่ประทับสำราญพระราชอิริยาบถแต่เพียงเท่านั้น

ดังนั้น การสร้างพระราชวังจันทร์เกษมที่กรุงเก่า ซึ่งเป็นโบราณสถานในสมัยกรุงศรีอยุธยา ก็เป็นไปได้ว่ามีนัยยะในการเมืองระหว่างประเทศด้วยเช่นกัน แต่ไม่ได้มีบทบาทสำคัญในการเป็นเมืองที่มั่นสำรอง หรือเป็นหลักยืนยันในอธิปไตยของไทย หากแต่การสร้างพระราชวังที่กรุงเก่าเป็นเครื่องยืนยันว่า เมืองกรุงเก่าเป็นส่วนหนึ่งของประเทศสยาม ซึ่งเป็นเมืองที่มีฐานะเป็นศูนย์กลางการปกครองของประเทศมาแต่เดิม ที่มีความเชื่อมโยงทางประวัติศาสตร์ ประเพณี และวัฒนธรรมกับกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งจะแสดงให้เห็นว่าประเทศสยามมีอิทธิพลอยู่ในดินแดนนี้มาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน เช่นเดียวกับการที่พระองค์ทรงแสดงให้เห็นว่า สุโขทัย ก็เป็นอีกราชธานีหนึ่งของสยาม ซึ่งมีประวัติศาสตร์ และภาษาเป็นของตนเองมานานแล้ว ดังที่ทรงพระราชทาน ภาพคัดลอกตัวอักษรในจารึกสุโขทัย สมัยพ่อขุนรามคำแหง (จารึกหลักที่ ๑) พร้อมคำอ่านเป็นภาษาอังกฤษ ให้แก่เซอร์จอห์น เบาว์ริง^๒ เพื่อแสดงว่าประเทศสยามมีประวัติศาสตร์และมีภาษาของตนเองใช้นานกว่า ๖๐๐ ปี เป็นการนำเสนอความเจริญของประเทศสยาม ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงรู้เท่าทันชาวตะวันตก และเป็นการประกาศให้โลกรู้ว่าประเทศสยามก็เป็นดินแดนที่มีความเป็นอารยะ มิใช่เป็นชนป่า

^๑ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๕. (๒๕๔๒). หน้า ๒๙๐.

^๒เบาว์ริง, จอห์น. (๒๕๔๗). ราชอาณาจักรและราษฎรสยาม เล่ม ๑. แปลโดย อนันต์ ศรีอุดม, กัญจิกา ศรีอุดม, พีรศรี โปวาทอง. หน้า ๑๔.

กรุงเก่า จึงเป็นเมืองโบราณที่สามารถยืนยันประวัติศาสตร์อันยาวนานของสยาม และก่อให้เกิดแนวคิดเกี่ยวกับการสงวนรักษาโบราณสถานไว้เป็นอนุสรณ์สถานของชาติ ดังเช่นการที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริให้ก่อสร้างปราสาทขึ้นบนฐานพระที่นั่งสรรเพชญ์ปราสาทในพระราชวังกรุงศรีอยุธยา และจะทำจารึกพระนามพระมหากษัตริย์ที่ทรงปกครองกรุงศรีอยุธยาไว้เป็นอนุสรณ์สถาน สำหรับบวงสรวงสังเวद्यถวายพระมหากษัตริย์กรุงศรีอยุธยา ซึ่งพระองค์ทรงมีพระราชดำริ “จะให้ปรากฏอยู่สิ้นกาลนาน” แม้จะก่อสร้างไม่เสร็จเนื่องจากสิ้นรัชกาลเสียก่อน แต่ก็แสดงให้เห็นถึงความพยายามสร้างอนุสรณ์สถาน บอกเล่าเรื่องราวในอดีตของบ้านเมือง

นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้มีการปฏิสังขรณ์พระอารามต่าง ๆ ในกรุงเก่าหลายแห่ง ซึ่งมักเป็นพระอารามที่มีความเกี่ยวข้องกับพระราชวงศ์ อาทิ วัดสุวรรณดาราราม วัดพนัญเชิง วัดเสนาสนาราม วัดขุนแสน เป็นต้น ซึ่งในการปฏิสังขรณ์วัดขุนแสนนั้น ได้มีการแสดงให้เห็นถึงการมีส่วนร่วมภาคประชาชนในการรักษาแหล่งศิลปกรรมของท้องถิ่นอย่างชัดเจนคือ วัดขุนแสน เป็นวัดที่ตั้งอยู่ในย่านชุมชนบริเวณหัวรอ เป็นพระอารามที่มีความเกี่ยวข้องกับพระบรมราชวงศ์จักรี^๑ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงทอดพระเนตรเห็นว่าพระอารามมีสภาพชำรุดทรุดโทรม จึงโปรดฯ ให้พระยาราชสงครามเป็นแม่จ่าน ให้ก่อพระเจดีย์ใหญ่ครอบพระเจดีย์ของเดิม และปฏิสังขรณ์พระวิหารหลวงสำหรับพระเจดีย์และกำแพง ซึ่งในการปฏิสังขรณ์วัดขุนแสนนี้เอง มีราษฎรชาวกรุงเก่าหลายคนมีความศรัทธาต่อพระเจดีย์วัดขุนแสน พระองค์จึงพระราชทานโอกาสให้ราษฎรชาวกรุงเก่าได้มีส่วนร่วมในการพระราชกุศล โดยบริจาคทรัพย์ตามกำลังด้วยความสมัครใจเพื่อร่วมปฏิสังขรณ์วัดขุนแสนครั้งนี้ด้วย แม้การปฏิสังขรณ์มีทันสำเร็จ ก็สิ้นรัชกาลและปล่อยค้างอยู่เพียงนั้นก็ตาม อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดีการบูรณะวัดขุนแสนเป็นตัวอย่งที่สำคัญ ที่แสดงให้เห็นว่ารัฐบาล โดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงให้ความสนับสนุนแก่การมีส่วนร่วมภาคประชาชนในการร่วมทำนุบำรุงรักษาพระอารามในท้องถิ่นของตน อันแสดงถึงแนวคิดในการอนุรักษ์โบราณสถานภาคประชาชนของสังคมไทยในสมัยนี้

การส่งเสริมการมีส่วนร่วมภาคประชาชนในการรักษาโบราณสถานนั้น ยังได้ปรากฏอย่างชัดเจนใน “หมายเหตุประกาศเขตรังวัดผู้ร้ายชุดวัด” (ดูรายละเอียดใน ภาคผนวก ข.) ซึ่งเป็นหมายรับสั่งของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เกี่ยวกับการดูแลรักษาพุทธศาสนสถาน ให้ราษฎรในท้องที่ต่าง ๆ ร่วมสอดส่องดูแลวัดที่อยู่ในละแวกบ้านเรือน ป้องกันมิให้เกิดการลักลอบขโมยสิ่งของมีค่าในวัด อันประกอบด้วย โปสธ วิหาร เจดีย์ และพระพุทธรูป โดยหากพบเห็นร่องรอยการทำลายภายในวัด

^๑ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๕. (๒๕๔๒). หน้า ๒๘๘.

^๒แหล่งเดิม. หน้า ๓๑๐.

ให้รีบแจ้งแก่เจ้าหน้าที่บ้านเมือง มิเช่นนั้นจะมีโทษปรับเงินเพื่อนำมาซ่อมแซมวัดที่ได้รับความเสียหาย แสดงให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีความมาตราบก้องกันเหตุลักษณะโหมยอัน ก่อให้เกิดความเสียหายแก่วัด ซึ่งถือเป็นสาธารณสมบัติของสังคมที่มีคุณค่า ทั้งการเป็นศูนย์รวมทาง จิตใจของพุทธศาสนิกชน และเป็นแหล่งศิลปกรรมของท้องถิ่นที่สำคัญ เพราะวัดแต่ละแห่งมักก่อสร้าง อย่างวิจิตรบรรจง และมีความปราณีตที่ควรแก่การรักษาไว้เป็นมรดกสืบไป พระองค์จึงมีนโยบายที่ เกี่ยวกับการอนุรักษ์ศาสนสถานของท้องถิ่น ด้วยการให้คนในท้องถิ่นมีหน้าที่ในการดูแลเอาใจใส่ ตรวจ ตราและรักษาสมบัติภายในวัด ดังเช่นกรณีการปฏิสังขรณ์วัดขุนแสนที่เมืองกรุงเทพฯ เป็นการสนับสนุน การมีส่วนร่วมภาคประชาชนที่เป็นตัวอย่างให้เห็นอย่างชัดเจน ในการรักษาศาสนสถานให้คงอยู่สืบไป

เหตุผลที่คนในท้องถิ่นต้องร่วมกันดูแลวัด เพราะสิ่งก่อสร้างภายในวัดเป็นสิ่งที่คนรุ่นก่อน สร้างไว้ แม้จะมีความเก่าแก่แต่ก็ยังเป็นคุณค่าของเมือง ดังพระราชดำริที่ปรากฏในหมายประกาศเขต รังวัดผู้ร้ายชุดวัด พ.ศ. ๒๓๙๔ ว่า “...ของที่เป็นของท่านทำไว้สร้างไว้แต่ก่อนด้วยอิฐ ปูน ศิลาใดๆ ใหญ่ ก็ดี เล็กก็ดี ถึงจะคร่ำคร่าชำรุดทรุดโทรมไปแล้ว ก็ยังเป็นเครื่องประดับพระนครอยู่”^๑ กรณีการ สุธิ รัตนภิรมย์ ได้วิเคราะห์การรักษาไว้ให้เป็น “เครื่องประดับนคร” อย่างน่าสนใจว่าน่าจะมีนัยยะทาง สังคมและการเมือง ภายใต้ภาวะกดดันจากชาติตะวันตกในเวลานั้น ซึ่งรัฐบาลจำเป็นต้องใช้ พระพุทธศาสนาในการสร้างความแข็งแกร่งแก่สถาบันและชาติ เพื่อตอบรับกับกระแสวัฒนธรรม ตะวันตกที่เข้ามา^๒

จากที่กล่าวแล้วนั้น แสดงให้เห็นว่าแนวความคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถานของคน ไทยในช่วงหลังเสียกรุงศรีอยุธยา นั้น มาจากพื้นฐานความเชื่อของคนไทยที่มีความศรัทธาใน พระพุทธศาสนา ที่มีความเชื่อในเรื่องบุญกุศลในการทำนุบำรุงศาสนสถานให้คงอยู่สืบไป เมื่อเข้าสู่ยุค ล่าอาณานิคม แนวคิดในการอนุรักษ์โบราณสถานของคนไทยเริ่มมีปัจจัยทางการเมืองระหว่างประเทศ เข้ามาเกี่ยวข้อง ที่รัฐบาลสยามพยายามแสดงความเป็นเจ้าของประเทศ ที่คนไทยปกครองดินแดนนี้มา ยาวนาน มีภาษาเป็นของตนเอง มีความเป็นอารยะมิใช่ชนป่า และไม่อยู่ภายใต้อำนาจของชาติหนึ่ง ชาติใด การแสดงออกซึ่งความเป็นอารยธรรมนี้เอง จึงทำให้สังคมไทยสมัยนี้เริ่มมีความสนใจในการศึกษา ประวัติศาสตร์ของชาติ จึงเริ่มที่จะรักษาโบราณสถานที่เป็นสมบัติของแผ่นดิน ที่ประชาชนทุกคน ต้องมีส่วนร่วมในการรักษาดูแล ทำนุบำรุง ให้คงอยู่เป็นหลักฐานยืนยันความรุ่งเรืองในอดีตของชาติที่ สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

^๑ชาลววิทย์ เกษตรศิริ, บรรณารักษ์, (๒๕๔๘). **ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔**. หน้า ๕๐-๕๑.

^๒กรณีการ สุธิรัตนภิรมย์. (๒๕๔๘). **พัฒนาการแนวคิดและวิธีการอนุรักษ์โบราณสถานใน ประเทศไทย**. หน้า ๖๑.

๒. สมัยมณฑลกรุงเก่า พ.ศ. ๒๔๓๘-๒๔๗๖

สมัยมณฑลกรุงเก่า คือช่วงเวลาที่มีการจัดการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล โดยรวม ๘ เมืองในบริเวณภาคกลางขึ้นเป็นมณฑล โดยมีศูนย์กลางการปกครองมณฑลอยู่ที่กรุงเก่า มีระยะเวลาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๘-๒๔๗๖ ซึ่งช่วงเวลานี้มีความสำคัญทั้งต่อการพัฒนาชุมชนเมือง และการอนุรักษ์โบราณสถานเป็นอย่างมาก เนื่องจากเป็นช่วงที่ชุมชนเมืองกรุงเก่าเติบโตขึ้นรวดเร็วในฐานะที่เป็นศูนย์กลางของเมืองกรุงเก่าและของมณฑลกรุงเก่า ในขณะที่เดียวกันก็มีสิ่งที่ทำให้รัฐมีความจำเป็นที่จะต้องศึกษาประวัติศาสตร์และโบราณคดีของชาติควบคู่ไปด้วย เป็นเหตุให้มีการดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานแบบสากลขึ้นในเกาะเมือง จึงเท่ากับว่าในระยะนี้กรุงเก่าเป็นเมืองสำคัญที่มีฐานะเป็นทั้งศูนย์กลางการปกครองในระดับมณฑล และเป็นแหล่งศึกษาประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่สำคัญของชาติในเวลาเดียวกัน ดังนั้นจึงน่าสนใจว่าในสมัยมณฑลกรุงเก่า รัฐบาลสมัยต่าง ๆ ได้จัดสรรพื้นที่บริเวณเกาะเมืองและปริมณฑลอย่างไร ระหว่างการส่งเสริมการพัฒนาชุมชนเมืองให้เจริญก้าวหน้ากับการสงวนรักษาโบราณสถานอันเป็นสมบัติของแผ่นดิน ดังที่จะนำเสนอรายละเอียดต่อไป แต่ก่อนที่ จะทราบว่า การพัฒนาชุมชนเมือง และการอนุรักษ์โบราณสถานในสมัยมณฑลกรุงเก่าเป็นเช่นไร ควรทำความเข้าใจกับการที่กรุงเก่ามีฐานะเป็นศูนย์กลางการปกครองของมณฑลพหุสังเขป เพื่อให้ทราบความสำคัญของการที่กรุงเก่ามีฐานะเป็นศูนย์กลางการปกครองของมณฑลเสียก่อน ดังนี้คือ

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นช่วงที่มีการปฏิรูปประเทศหลายด้าน เพื่อให้มีความเจริญทัดเทียมกับนานาอารยประเทศ ที่ปรากฏได้ชัดเช่น การเปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมในราชสำนัก การเลิกระบบทาส การประยุกต์ใช้วิทยาการสมัยใหม่ หนึ่งในนั้นคือการปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน ใน พ.ศ. ๒๔๓๕ โดยในการปกครองส่วนภูมิภาค รัฐบาลได้ใช้การปกครองระบบมณฑลเทศาภิบาล และจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาลครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๔๓๗ เป็นการปกครองโดยจัดให้มีหน่วยบริหารราชการ อันประกอบด้วยตำแหน่งข้าราชการต่างพระเนตรพระกรรณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นที่ไว้วางใจของรัฐบาล รับแบ่งภาระของรัฐบาลกลางออกไปดำเนินการในส่วนภูมิภาค เป็นการปกครองประชาชนอย่างใกล้ชิด เพื่อบำบัดทุกข์บำรุงสุขอย่างทั่วถึง ในขณะเดียวกันต้องให้เกิดคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติด้วย มีการแบ่งการปกครองเป็นลำดับชั้น คือ มณฑล จังหวัด อำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน^๑

กรุงเก่า ได้รับการจัดตั้งให้เป็นศูนย์กลางการปกครองของมณฑลกรุงเก่า ซึ่งได้จัดตั้งขึ้นเมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๔๓๘ ครั้งแรกได้รวม ๘ หัวเมืองเข้าด้วยกัน ประกอบด้วย กรุงเก่า อ่างทอง

^๑กมล มั่นศักดิ์, บรรณานิกร. (๒๕๒๖). ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาค จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

สระบุรี ลพบุรี พระพุทธบาท พรหมบุรี อินทร์บุรีและสิงห์บุรี ภายหลังได้รวมเมืองพระพุทธบาทเข้ากับเมืองสระบุรี และรวมเมืองพรหมบุรี อินทร์บุรีเข้ากับเมืองสิงห์บุรี ในที่สุดมณฑลกรุงเก่าจึงประกอบด้วย ๕ เมือง คือ กรุงเก่า อ่างทอง สระบุรี ลพบุรี และสิงห์บุรี

ปัจจุบันที่ กรุงเก่า ถูกเลือกให้เป็นศูนย์กลางของมณฑล อาจมาจากหลายปัจจัย เช่นการที่เป็นชุมชนใหญ่ ตั้งอยู่ในชัยภูมิที่สะดวกต่อการคมนาคม สามารถเดินทางจากกรุงเทพฯมายังกรุงเก่า และจากกรุงเก่าไปยังหัวเมืองอื่น ๆ ได้สะดวก ประกอบกับการที่กรุงเก่ามีฐานะเป็นเมืองหลวงเก่าด้วยจึงอาจเป็นอีกเหตุผลที่ทำให้ได้รับเลือกเป็นศูนย์กลางของมณฑล นอกจากนั้น กรุงเก่าเป็นเมืองที่อยู่ไม่ไกลจากกรุงเทพฯ มากนัก และขณะที่รัชกาลที่ ๕ เสด็จแปรพระราชฐาน ณ พระราชวังบางปะอิน ก็สามารถเสด็จพระราชดำเนินตรวจราชการที่มณฑลกรุงเก่าได้สะดวก

ที่ทำการมณฑลกรุงเก่าตั้งอยู่ที่พระราชวังจันทร์เกษม ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดให้ปรับปรุงพระราชวังจันทร์เกษมที่มีการสร้างค้างมาตั้งแต่รัชกาลก่อน ไว้สำหรับใช้เป็นที่ทำการมณฑล ด้วยเหตุที่ในเวลานั้น พระราชวังจันทร์เกษมเป็นสถานที่ของราชการสำคัญที่ตั้งอยู่ในเมือง มีพื้นที่ใช้สอยกว้างพอสมควรแก่การปฏิบัติงานบริหารราชการมณฑล มีอาคารหลายหลัง และมีรั้วรอบแข็งแรงพร้อมอยู่แล้ว

ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลกรุงเก่าพระองค์แรกคือ พระเจ้าน้องเธอ กรมหมื่นมรุพงษ์ศิริพัฒน์* ปฏิบัติหน้าที่เป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลกรุงเก่าจนถึง พ.ศ.๒๔๔๖ จากนั้นย้ายไปเป็นข้าหลวงพิเศษเทศาภิบาลมณฑลปราจีนบุรี และให้พระยาโบราณนุรักษ์** ซึ่งเป็นข้าราชการผู้มีความสามารถ ขึ้นเป็นผู้รั้งตำแหน่งข้าหลวงเทศาภิบาล กระทั่ง พ.ศ.๒๔๔๙ พระยาโบราณนุรักษ์ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรให้เป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลกรุงเก่า^๑

*พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นมรุพงษ์ศิริพัฒน์ (บางแห่งเขียนเป็น สิริพัฒน์) ภายหลังทรงดำรงพระอิสริยยศเป็นพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนมรุพงษ์ศิริพัฒน์ ทรงเป็นสมุหเทศาภิบาลมณฑลกรุงเก่าพระองค์แรก

**พระยาโบราณนุรักษ์ หรือ พระยาโบราณราชธานินทร์ เป็นสมุหเทศาภิบาลมณฑลกรุงเก่าที่ยาวนานที่สุด และเป็นผู้ที่มิบทาบทสำคัญในมณฑลกรุงเก่า ทั้งในด้านการบริหารราชการเมือง รวมทั้งด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี

พ.ศ.๒๔๓๙ ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรหลวงอนุรักษภูเบศร ตำแหน่งข้าหลวงมหาดไทย
พ.ศ.๒๔๔๑ ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเป็นพระอนุรักษภูเบศร์ ตำแหน่งผู้รักษากรุงศรีอยุธยา
พ.ศ.๒๔๔๔ ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเป็นพระยาโบราณนุรักษ์ ปลัดเทศาภิบาลมณฑลกรุงเก่า
พ.ศ.๒๔๔๖ ดำรงตำแหน่งเป็นผู้รั้งสมุหเทศาภิบาลมณฑลกรุงเก่า
พ.ศ.๒๔๔๙ ดำรงตำแหน่งเป็นสมุหเทศาภิบาลมณฑลกรุงเก่า
พ.ศ.๒๔๕๕ ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเป็นพระยาโบราณราชธานินทร์ สยามมินทร์ภักดี พิริยะพาหะ

^๑ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๕. (๒๕๔๒). หน้า ๑๙.

การบริหารงานของมณฑลกรุงเก่าดำเนินไปด้วยดี จนทำให้มณฑลกรุงเก่ามีบทบาทเป็นมณฑลตัวอย่างให้แก่มณฑลอื่น ๆ ในหลายด้าน เนื่องจากรัฐบาลใช้กรุงเก่าเป็นแหล่งทดลองโครงการใหม่ ๆ อาทิ การทดลองเลือกตั้งกำนันผู้ใหญ่บ้านที่อำเภอบางปะอิน^๑ การตั้งศาลมณฑลแห่งแรกของประเทศ^๒ การจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดกรมการอำเภอที่กรุงเก่า^๓ การทดลองออกโฉนดที่ดิน และการตั้งสำนักงานที่ดินเมืองกรุงเก่าเป็นแห่งแรกในประเทศไทย^๔ และเหตุที่มณฑลกรุงเก่าเป็นแหล่งทดลองโครงการใหม่ ๆ เพราะเป็นมณฑลที่ตั้งอยู่ใกล้เมืองหลวงของประเทศ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จมาทอดพระเนตรกิจการของมณฑลได้สะดวก

การที่กรุงเก่าเป็นศูนย์กลางของการปกครองของมณฑลกรุงเก่า และยังเป็นมณฑลตัวอย่างในการพัฒนาระบบการปกครองท้องถิ่น ประกอบกับมีภูมิประเทศที่เป็นชุมทางแม่น้ำหลายสายนั้น เป็นปัจจัยที่เกื้อหนุนให้กรุงเก่าได้รับความเจริญขึ้นมา ดังมีสถานที่ราชการ สถานศึกษาหลายแห่ง และมีตลาดการค้าแห่งใหญ่ตั้งอยู่ในตัวเมือง ซึ่งจะมีส่วนทำให้ผู้คนจากต่างพื้นที่ เดินทางเข้ามาติดต่อและตั้งถิ่นฐานอยู่ในกรุงเก่ามากขึ้นด้วย

การพัฒนาชุมชนเมือง และการอนุรักษ์โบราณสถานในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา และปริมณฑลในช่วงมณฑลกรุงเก่า มีรายละเอียดดังนี้

๒.๑ ลักษณะของชุมชนเมืองในสมัยมณฑลกรุงเก่า

สมัยมณฑลกรุงเก่าเป็นช่วงเวลาที่ชุมชนเมืองในลแวกเกาะเมืองมีการเติบโตขึ้น เนื่องจากการที่กรุงเก่ามีฐานะเป็นศูนย์กลางการปกครองของมณฑลที่มีความสำคัญ โดยมีปัจจัยเกื้อหนุนต่าง ๆ ทั้งในด้านการคมนาคมที่สะดวกและอยู่ใกล้เมืองหลวง รวมทั้งการเป็นเมืองที่มีบทบาทเป็นมณฑลตัวอย่างในทางการปกครอง ดังที่ได้กล่าวแล้ว ในส่วนนี้ผู้วิจัยจะอธิบายให้ทราบว่า ลักษณะของชุมชนเมืองกรุงเก่าเป็นเช่นไร มีความเจริญในด้านต่าง ๆ ทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ และการศึกษา อย่างไร และเมื่อชุมชนเมืองในลแวกเกาะเมืองเติบโตมากขึ้น ทางฝ่ายปกครองได้จัดการชุมชนเมืองอย่างไร ในช่วงที่แนวคิดเกี่ยวกับหลักการอนุรักษ์โบราณสถานแบบสากลเริ่มแพร่หลายเข้ามามากในระยะนี้

๒.๑.๑ การคมนาคมในบริเวณเกาะเมือง

ลักษณะการคมนาคมของเมืองกรุงเก่า นั้น จะมีผลต่อลักษณะของการเติบโตของชุมชนเมือง เนื่องจากการที่ชาวกรุงเก่านิยมเดินทางโดยเรือเป็นหลัก ทำให้ชาวเมืองมีความนิยมใช้ที่ดินบริเวณริมแม่น้ำมากกว่าบริเวณตอนในเกาะเมือง ที่จะส่งผลให้ลักษณะชุมชนเมืองขยายออกไปตาม

^๑บุหงา วัฒนะ, บรรณานิการ. (๒๕๔๑). พระพุทธเจ้าหลวงกับชาวกรุงเก่า. หน้า ๑๕๗.

^๒แหล่งเดิม. หน้า ๑๕๙.

^๓แหล่งเดิม. หน้า ๑๔๑.

^๔บุหงา วัฒนะ, บรรณานิการ. (๒๕๔๑). พระพุทธเจ้าหลวงกับชาวกรุงเก่า. หน้า ๓๖.

ลำน้ำ ทั้งบ้านเรือน ตลาดร้านค้า และสถานที่ราชการต่าง ๆ ซึ่งการที่ชาวเมืองมีความต้องการใช้ที่ดินบริเวณด้านในเกาะเมืองน้อย จึงเป็นส่วนสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ชุมชนเมืองสมัยมณฑลกรุงเก่ามีการรุกกล้าโบราณสถานเพื่อจับจองเป็นที่อยู่อาศัยน้อยด้วยเช่นกัน ลักษณะของการคมนาคมของกรุงเก่ามีลักษณะดังนี้

เมืองกรุงเก่ามีสภาพภูมิศาสตร์ที่เอื้อต่อการคมนาคม คือมีแม่น้ำและลำคลองจำนวนมาก โดยมีแม่น้ำสายหลัก ๓ สาย ผ่านตัวเมืองประกอบด้วยแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำป่าสัก แม่น้ำลพบุรี และยังมีคลองย่อยต่าง ๆ ซึ่งเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายทั่วถึงกัน ทำให้สามารถเดินทางโดยเรือไปมาหาสู่ระหว่างตัวเมืองกรุงเก่ากับเมืองอื่น ๆ ได้ โดยบริเวณหน้าพระราชวังจันทร์เกษมเป็นท่าเรือโดยสารระหว่างเมือง ส่วนทางรถไฟสายกรุงเทพฯ-นครราชสีมาที่มีการสร้างเลียบผ่านตัวเมืองกรุงเก่าในสมัยนั้นนั้นยังไม่เป็นที่นิยมของชาวเมืองมากนักเพราะมีค่าใช้จ่ายแพงกว่าการเดินทางโดยเรือ^๑

ส่วนการคมนาคมในละแวกเกาะเมืองนั้น ชาวเมืองกรุงเก่าก็ยังนิยมเดินทางโดยเรือเช่นกัน เนื่องจากบ้านเรือน ที่อยู่อาศัย ตลอดจนสถานที่ราชการต่าง ๆ ของเมือง มักตั้งอยู่ตามริมลำน้ำ ผู้คนจึงนิยมเดินทางโดยใช้เรือ ดังนั้น ลักษณะการคมนาคมของเมืองกรุงเก่า ที่นิยมการเดินทางโดยเรือ และใช้แม่น้ำและคลองเป็นเส้นทางคมนาคมนี้ จึงมีส่วนสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ชุมชนเมืองกรุงเก่าขยายตัวออกไปตามลำน้ำ และมีความต้องการใช้ที่ดินบริเวณริมแม่น้ำมากกว่าบริเวณตอนในเกาะเมือง

๒.๑.๒ การถือครองกรรมสิทธิ์ที่ดินในเกาะเมืองและปริมณฑล

ในสมัยนี้เริ่มมีการทดลองออกโฉนดที่ดินเพื่อเป็นหลักฐานในการถือครองกรรมสิทธิ์ในที่ดินครั้งแรก ที่ตำบลวัดยมและตำบลบ้านแป้ง อำเภอบางปะอิน แขวงเมืองกรุงเก่า และมีการตั้งสำนักงานที่ดินเมืองกรุงเก่า เมื่อวันที่ ๒๓ กันยายน พ.ศ. ๒๔๔๔ ชื่อว่า “หอทะเบียนเมืองกรุงเก่า” ตั้งอยู่ที่หอสภาคารราชประยูร ในพระราชวังบางปะอิน ซึ่งเป็นสำนักงานที่ดินแห่งแรกของประเทศไทย และมีพิธีพระราชทานโฉนดที่ดินครั้งแรกในวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๔๔^๒ ต่อมามีการประกาศตั้งกรมทะเบียนที่ดินขึ้นในกระทรวงเกษตราธิการ และให้สร้างหอทะเบียนเมืองกรุงเก่าขึ้นเป็นการถาวรที่ริมถนนรอบกรุง ไม่ไกลจากที่ทำการมณฑลมณฑลกรุงเก่า โดยเปิดทำการเมื่อวันที่ ๒๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๔๖ เป็นต้นมา และมีการประกาศแจกโฉนดที่ดินตำบลต่าง ๆ ในแขวงเมืองกรุงเก่า โดยมีการประกาศบอกล่วงหน้าในการออกโฉนด ให้ราษฎรผู้เป็นเจ้าของที่ดินมาแจ้งแก่ข้าหลวงเกษตร เพื่อที่เจ้าพนักงานจะได้สำรวจที่ดินและเตรียมออกโฉนดให้

^๑ เกื้อกูล ยืนยงอนันต์. (๒๕๒๗). ความเปลี่ยนแปลงภายในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาระหว่าง พ.ศ. ๒๔๓๘-๒๕๐๐. หน้า ๕๐.

^๒ บุญหา วัฒนนะ, บรรณานุกรม. (๒๕๔๑). พระพุทธเจ้าหลวงกับชาวกรุงเก่า. หน้า ๓๔-๓๖.

เดิมก่อนที่จะมีการแจกโฉนดที่ดินนั้น ประชาชนก็ยังมีสิทธิในการครอบครองที่ดิน โดยรัฐบาลได้เรียกเก็บเงินอากรค่าที่ แต่ละเว้นมิได้เก็บอากรในบริเวณโบราณสถานที่ยังใหญ่เป็นวัดร้าง ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมาก* เพราะที่ที่ดินวัดร้างถือเป็นที่ดินศาสนสถาน สังคมไทยมีความเชื่อว่าจะไม่ควรหาผลประโยชน์จากศาสนสถานมาเป็นของตน แม้แต่การเก็บอากรในที่วัดร้างให้เป็นของทางราชการก็ตาม ทำให้มีประชาชนส่วนหนึ่งเข้าไปอาศัยที่วัดร้าง ปลูกเรือน ทำไร่สวน เผาฟัน บ้างมีการนำอิฐเก่าจากวัดร้างไปใช้ พระยาโบราณราชธานินทร์เมื่อยังเป็นปลัดเทศาภิบาล ได้เสนอข้าหลวงเทศาภิบาลให้ดำเนินการเก็บอากรที่ดิน และเก็บเงินค่าจุดแพแก่ประชาชนที่อาศัยอยู่ในเรือ-แพริมแม่น้ำวัด โดยอากรที่เก็บได้จากราษฎรนั้น ถ้าเก็บจากวัดที่มีพระสงฆ์ก็จะนำเงินจำนวนที่เก็บได้ไปถวายบำรุงวัด ส่วนอากรที่เก็บได้จากที่วัดร้างทั้งหมด ก็จะนำมาเป็นเงินพระราชกุศลสำหรับใช้ปฏิสังขรณ์รักษาวิหาร-เจดีย์ ต่าง ๆ และยังห้ามมิให้มีการนำอิฐเก่าจากวัดร้างไปใช้^๑ แสดงให้เห็นถึงลักษณะในการจัดการที่ดินในเกาะเมืองของมณฑลกรุงเก่าในระยะนี้ได้เป็นอย่างดีคือ มีการอนุญาตให้ราษฎรเช่าที่ตามวัดร้างอาศัยอยู่และทำมาหากินได้ แต่ก็มีกฏสงวนห้ามมิให้มีการรื้ออิฐจากวัดร้างไปใช้

เมื่อรัฐบาลมีการแจกโฉนดที่ดินอย่างเป็นทางการในอำเภอรอบกรุงซึ่งครอบคลุมพื้นที่ในเกาะเมืองทั้งหมดนั้น ก็มีการออกโฉนดในตำบลต่าง ๆ รอบเกาะเมือง อาทิ ตำบลลุมพาลี (ปัจจุบันคือตำบลลุมพลี) ตำบลสวนพริก ตำบลบ้านใหม่มะขามหย่อง ตำบลภูเขาทอง ตำบลบ้านป้อม ตำบลไผ่ลิง ตำบลกระมัง ตำบลเกาะลอย ที่ดินส่วนใหญ่เหล่านี้เป็นทุ่งนากว้างขวางนอกเกาะเมือง ส่วนในเกาะเมืองได้ออกโฉนดในตำบลหอรบไชย ตำบลหัวรอ ตำบลตำหนักแพ ตำบลประตูจีน แล้วมีกำหนดให้ราษฎรมารับโฉนดที่ทางการออกให้ ที่หอทะเบียนที่ดินกรุงเก่า ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๔๙

ต่อมารัฐบาลได้มีนโยบายสงวนรักษาโบราณสถานในเกาะเมือง เริ่มจากการเตรียมการจัดพระราชพิธีรัชมงคลที่พระราชวังโบราณกรุงเก่าที่มีขึ้นในระหว่าง เดือนพฤศจิกายน-ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๐ รัฐบาลได้ขอคืนที่ดินริมแม่น้ำบริเวณพระราชวังโบราณเพื่อใช้เป็นสถานที่จัดพระราชพิธีและสงวนที่ดินบริเวณนี้ไว้สืบไป โดยชดเชยเงินให้แก่ผู้ครอบครองที่ดินบริเวณพระราชวังโบราณ เป็นค่าตอบแทนในการเวนคืนที่ดินด้วย^๒ ซึ่งภายหลังพระราชพิธีรัชมงคล รัฐบาลมีนโยบายจะจัดให้กรุงเก่าเป็นเมืองโบราณสำหรับต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง^๓ และต่อมาได้มีการจัดให้ที่ดินในเกาะเมืองภายในแนว

*พระยาโบราณราชธานินทร์เมื่อยังเป็นปลัดเทศาภิบาลสำรวจไว้ว่ามีวัดร้างในเกาะเมืองมากถึง ๕๔๓ วัด

^๑ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๓. (๒๔๗๙). หน้า ๒๒-๒๔.

^๒กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. (๒๕๒๗). *จดหมายเหตุพระราชพิธีรัชมงคลอภิเษก ร.ศ.๑๒๖,๑๒๗.*

^๓ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๓. (๒๔๗๙). หน้า ๑๕๓.

กำแพงเมือง (แนวถนนคู่มือทอง) เป็นที่สาธารณสมบัติของแผ่นดินและที่วัดร้าง ไม่ให้เอกชนถือสิทธิครอบครอง

นอกจากในเกาะเมืองจะถูกสงวนเป็นที่สาธารณสมบัติของแผ่นดินแล้ว ที่ดินในเกาะเมืองกรุงเก่า บริเวณตลาดหัวรอ-พระราชวังจันทร์เกษม และบริเวณป้อมเพชร เป็นที่ของราชการ ซึ่งเป็นที่ดินของพระคลังข้างที่ ประชาชนชาวกรุงเก่าจะมีกรรมสิทธิ์ที่ดินอยู่ตามริมแม่น้ำนอกแนวกำแพงเมืองเท่านั้น ซึ่งชาวเมืองก็นิยมอาศัยอยู่ในแพตามลำน้ำ หรือปลูกเรือนริมแม่น้ำเพราะสะดวกต่อการค้าขายและการเดินทางอยู่แล้ว ส่วนพื้นที่บริเวณทลของเกาะเมืองส่วนใหญ่เป็นทุ่งกว้างสำหรับทำนาจึงมีผู้คนอาศัยอยู่เบาบาง แต่จะมีผู้คนอาศัยอยู่แต่ตามริมลำคลอง ซึ่งจะสะดวกต่อการใช้น้ำและการคมนาคม

ดังจะเห็นได้ว่าในสมัยนี้ ที่ดินในเกาะเมืองประกอบด้วย ๓ ส่วน คือ พื้นที่สำหรับอยู่อาศัย พื้นที่สำหรับราชการ และพื้นที่สำหรับโบราณสถาน (ที่วัดร้าง) การกำหนดพื้นที่เช่นนี้แสดงให้เห็นถึงการจัดสรรที่ดินสำหรับเกาะเมืองกรุงเก่าซึ่งเป็นที่ตั้งของโบราณสถานจำนวนมาก แสดงให้เห็นถึงการสงวนที่ดินซึ่งมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี ไม่ให้ประชาชนเข้าใช้พื้นที่ของวัดร้างได้อีก และยังเป็นการควบคุมการเติบโตของชุมชนที่จะมีขึ้น ให้ขยายออกไปอยู่รอบนอกเกาะเมือง

๒.๑.๓ ลักษณะผังเมืองกรุงเก่า

ลักษณะผังเมืองกรุงเก่าได้ถูกกำหนดด้วยแม่น้ำและคลอง ซึ่งเป็นเส้นทางการคมนาคมหลักของเมือง และหล่อเลี้ยงชีวิตชาวเมืองกรุงเก่า ตัวเมืองตั้งอยู่ริมแม่น้ำป่าสัก ทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือของเกาะเมือง ศูนย์กลางของเมืองคือที่พระราชวังจันทร์เกษมซึ่งใช้เป็นที่ทำการมณฑลกรุงเก่า และรอบๆ ที่ทำการมณฑลก็ประกอบไปด้วยแหล่งชุมชน ย่านการค้า และสถานที่ราชการต่าง ๆ ตั้งรวมอยู่ด้วยกัน ดังจะกล่าวต่อไปนี้

๒.๑.๓.๑ แหล่งชุมชนและย่านการค้าสมัยมณฑลกรุงเก่า

สมัยมณฑลกรุงเก่า ผู้คนยังมีความนิยมอยู่อาศัยตามริมแม่น้ำมาแต่ดั้งเดิม ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในเรือนแพ ตามที่คาร์ล บ็อค นักธรรมชาติวิทยาที่ท่องเที่ยวผจญภัยมายังกรุงเก่า กล่าวถึงบ้านเรือนของชาวเมืองว่า "...ที่แปลกก็คือบ้านช่องส่วนใหญ่เป็นเรือนแพมากกว่าบ้านบนฝั่ง ทั้งมีเรือค้าขายมาก..."^๑ ส่วนพื้นที่ในเกาะเมือง มีชาวบ้านบางกลุ่ม เข้าไปอยู่อาศัย ทำไร่นาทำสวนผลไม้ตามที่แตกต่างกัน บางเช่น บางคนเข้ามาทำสวนในพระราชวังและวัดร้าง^๒ แต่ก็เฉพาะบริเวณที่ดินริมแม่น้ำเท่านั้น เมื่อทางราชการประกาศสงวนที่ดินในเกาะเมืองตั้งแต่หลังแนวกำแพงเมืองโบราณให้เป็นที่

^๑เสถียร พันธรั้งษ์. (๒๕๕๐). *ท่องถิ่นสยามยุคพระพุทธเจ้าหลวง*. หน้า ๖๑.

^๒ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๕. (๒๕๔๒). หน้า ๔๗.

สาธารณสมบัติของแผ่นดินและที่วัดร้าง จึงไม่ให้เอกชนถือกรรมสิทธิ์ครอบครองที่ดิน ส่วนพื้นที่ใจกลางเกาะเมืองก็ยังคงเป็นป่ารก เต็มไปด้วยซากปรักหักพังของอาคารโบราณซึ่งถูกมูลดินทับถม

การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง ได้ทรงเลือกพระราชวังจันทร์เกษมเป็นที่ทำการมณฑลกรุงเก่า ทำให้มีสถานที่ราชการตั้งอยู่ในละแวกนี้หลายแห่งและย่านนี้ได้กลายเป็นศูนย์กลางของตัวเมืองนั้น ทำให้มีการติดต่อค้าขาย จนเป็นย่านชุมชนและเป็นย่านการค้าแห่งใหญ่ของเมืองกรุงเก่า มีแพร้านค้าอยู่หนาแน่น เรียงรายไปตามลำน้ำ ตั้งแต่หน้าพระราชวังจันทร์เกษมขึ้นไปตามลำน้ำถึงหน้าวัดตองปุ และมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ โดยขยายตัวจากหน้าพระราชวังจันทร์เกษมลงมาทางใต้อีกจนถึงปากคลองทราย*^๑ ซึ่งให้เห็นว่าการค้าขายที่ตลาดน้ำย่านหัวรอ นั้นเฟื่องฟูมาก เพราะรวมแล้วมีแพร้านค้าเรียงรายติดต่อกันเป็นระยะทางยาวกว่า ๑.๕ กิโลเมตร** และมีแนวโน้มจะขยายพื้นที่ออกไปเรื่อย ๆ อีกด้วย นอกจากนั้นแล้วยังมีตลาดน้ำย่อยๆ ตั้งอยู่ในย่านหัวแหลม และย่านป้อมเพชรอีกสองแห่ง บริเวณเหล่านั้นเป็นย่านที่แม่น้ำสองสายมาสบกัน จึงเหมาะแก่การพบปะค้าขาย

ส่วนตลาดบกที่ตั้งอยู่ในเกาะเมือง ก็มีตลาดหัวแหลม ตลาดหน้าวัดสุวรรณดาราราม บริเวณย่านป้อมเพชร และตลาดหัวรอ สำหรับตลาดบกในย่านหัวรอซึ่งตั้งอยู่บริเวณใกล้เคียงย่านตลาดน้ำ ตรงหัวมุมของเกาะเมืองเป็นที่ตั้งของตลาดบก ซึ่งเป็นบริเวณที่เหมาะสมแก่การค้าขายมากกว่าตลาดบกแห่งอื่น ๆ เนื่องจากอยู่ใกล้ตัวเมือง มีการเดินทางติดต่อค้าขายอย่างจอบแจอยู่เสมอ จึงได้รับการดูแลจากผู้ปกครองเมืองและยกเป็นที่ของพระคลังข้างที่ ดังนั้นสมัยมณฑลกรุงเก่า ตลาดหัวรอเป็นย่านการค้าทางบกที่ใหญ่ที่สุดในเกาะเมือง คือมีทั้งร้านค้าขายของและตลาดแผงลอย และมีโรงมหรสพ*** สำหรับแสดงงิ้ว หรือลิเก นอกจากนี้ยังมีโรงบ่อนเบี้ย โรงเหล้า โรงยาฝิ่น โรงรับจำนำ รวมถึง

*คลองทราย เดิมเป็นคลองลัด เริ่มจากหัวเกาะลอยที่หน้าวัดตองปุ แล้วลงไปทางทิศตะวันออกของเกาะลอย ไปบรรจบกับแม่น้ำป่าสักที่ท้ายเกาะ ต่อมา มีการขุดคลองทรายให้กว้างและลึกขึ้น เพื่อแบ่งการไหลของกระแสน้ำ มิให้ไปปะทะตลิ่งหน้าพระราชวังจันทร์เกษม ในเวลาต่อมาคลองทรายจึงมีสภาพเป็นลำน้ำกว้างใหญ่ แม่น้ำป่าสักจึงเปลี่ยนเส้นทางไหลมายังทางนี้แทน (ดังนั้นแม่น้ำช่วงที่ไหลผ่านหน้าพระราชวังจันทร์เกษมในปัจจุบัน จึงควรเป็นแม่น้ำลพบุรี)

^๑กรมศิลปากร. (๒๕๒๗). **เรื่องเกี่ยวกับพระนครศรีอยุธยา**. ไม่ปรากฏเลขหน้า.

**คำนวณระยะทางจากโปรแกรมภาพถ่ายดาวเทียม กูเกิลเอิร์ธ (Google Earth)

***พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ให้ความหมายคำว่า โรงมหรสพ ว่าหมายถึง สถานที่สำหรับเล่นมหรสพ เช่น งิ้ว ลิเก ละคร ภาพยนตร์ เพื่อเก็บเงินจากคนดู ไม่ว่าจะปลุกเป็นตึก เรือน โรง หรือกระโจมและที่ปลุกกำบังอย่างไรก็ตาม

โรงโสมภณีเพียบพร้อมด้วย^๑ ตลาดหัวรอจึงเป็นแหล่งพบปะของผู้คน และเป็นแหล่งเร่จรมย์ของเมืองกรุงเก่า ซึ่งตลาดบกทั้งหลายเหล่านี้ ต่างตั้งอยู่ริมแม่น้ำรอบ ๆ เกาะเมือง โดยไม่ปรากฏว่ามีย่านค้าขายตั้งอยู่ด้านในเกาะเมืองเลย เพราะพื้นที่ในเกาะเมืองยังถูกปล่อยร้างไว้อยู่

๒.๑.๓.๒ สถานที่ราชการและสถานศึกษาในเมืองกรุงเก่า

ระยะแรกที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงจัดให้มีการตั้งมณฑลกรุงเก่าใน พ.ศ. ๒๔๓๘ นั้น ยังไม่ได้ใช้พระราชวังจันทร์เกษมเป็นสถานที่ทำการมณฑลตั้งแต่เมื่อแรกเริ่ม เนื่องจากต้องปฏิสังขรณ์อาคารต่าง ๆ ในบริเวณที่ทำการมณฑลซึ่งชำรุดทรุดโทรมอยู่แต่เดิมให้สามารถใช้เป็นสถานที่บริหารราชการได้เสียก่อน โดยได้ปฏิสังขรณ์พระที่นั่งพิมานรัตยาซึ่งทำค้างไว้ในรัชกาลก่อน^๒ ให้สามารถใช้เป็นสถานที่บริหารราชการ คือเป็นศาลว่าการข้าหลวงเทศาภิบาล และปรับปรุงพลับพลาจัตุรมุขให้เป็นศาลว่าการเมือง อาคารหลังใหญ่ที่มุงกำแพงด้านเหนือให้เป็นศาลว่าการอำเภอรอบกรุง โรงละครหน้าพลับพลาจัตุรมุขให้เป็นศาลมณฑล อาคารหน้าพระที่นั่งพิมานรัตยาให้เป็นศาลเมืองและคลังเก็บราชพัสดุ และยังได้แปลงศาลาหน้าพระราชวังด้านใต้และโรงช้างด้านหลังให้เป็นสถานที่กักขังนักโทษเป็นการชั่วคราว ก่อนที่จะย้ายไปยังเรือนจำแห่งใหม่ที่ตั้งอยู่ถัดจากพระราชวังจันทร์เกษม^๓ เมื่อได้มีการปฏิสังขรณ์อาคารต่าง ๆ จนสามารถจัดเป็นที่บริหารงานราชการได้แล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเสด็จมาเปิดที่ทำการมณฑลกรุงเก่าเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๙ (ร.ศ. ๑๑๕) ต่อมา การบริหารราชการมณฑลกรุงเก่าได้พัฒนาเป็นระบบด้วยดีตามประสงค์ของรัฐบาลแล้ว จึงมีการริเริ่มพัฒนาระบบการปกครองด้านอื่น ๆ ให้สมบูรณ์แบบยิ่งขึ้น มีการขยายขยายสถานที่ราชการออกมาจากที่ทำการมณฑลในพระราชวังจันทร์เกษม มาตั้งเป็นเอกเทศอีกหลายแห่ง เช่น ที่ว่าการศาล หอทะเบียนที่ดิน ไปรษณีย์ สถานีตำรวจภูธร ที่ทำการอำเภอกรุงเก่า เป็นต้น ซึ่งตั้งอยู่ในย่านที่ไม่ไกลจากพระราชวังจันทร์เกษมมากนัก

ด้านการศึกษา รัฐบาลได้กำหนดให้เมืองใหญ่ของมณฑลต้องมีโรงเรียนเบ็ญกลางหรือระดับมัธยมศึกษา และมีโรงเรียนฝึกหัดครู เพื่อผลิตครูไว้สำหรับสอนตามโรงเรียนในมณฑลนั้นๆ

^๑ ใ้ก่อกุล ยืนยงอนันต์. (๒๕๒๗). ความเปลี่ยนแปลงภายในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๓๘-๒๕๐๐. หน้า ๔๒.

^๒ สำเนาคำถวายชัยมงคลในการเปิดศาลว่าการข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลกรุงเก่า. (๒๔๔๐, ๔ เมษายน). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม ๑๔ ตอนที่ ๑ หน้า ๒๑-๒๒.

^๓ รายงานข้าหลวงเทศาภิบาล มณฑลกรุงเก่า. (๒๔๔๒, ๑๒ มีนาคม). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม ๑๕ ตอนที่ ๕๐. หน้า ๕๔๔-๕๕๓.

^๔ การเปิดทางรถไฟนครราชสีมาระหว่างกรุงเทพฯ กับกรุงเก่าและเปิดที่ว่าการข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลกรุงเก่า. (๒๔๔๐, ๔ เมษายน). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม ๑๔ ตอนที่ ๑๓. หน้า ๑๑-๑๔.

ซึ่งกรุงเก่าเป็นเมืองใหญ่ของมณฑล กระทรวงธรรมการจึงได้จัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครู และโรงเรียนตัวอย่างประจำมณฑลกรุงเก่าขึ้น ในวัดเสนาสนาราม ต่อมา พ.ศ.๒๔๔๘ กระทรวงธรรมการได้จัดสร้างโรงเรียนขึ้นใหม่ที่ด้านหลังพระราชวังจันทรถษม ติดกับวัดเสนาสนาราม จัดการสอนในแผนกมูลศึกษา และฝึกหัดครู ส่วนแผนกประถมศึกษายังคงอยู่ที่วัดเสนาสนาราม ต่อมาใน พ.ศ.๒๔๕๐ ได้ย้ายแผนกประถมศึกษามารวมอยู่ที่โรงเรียนนี้ด้วย และเปลี่ยนชื่อโรงเรียนเป็น “โรงเรียนตัวอย่างมณฑลกรุงเก่า”^๑ เป็นสถานศึกษาแห่งใหญ่ที่สุดของเมือง ประกอบด้วยการศึกษาหลายระดับ ตั้งแต่ระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา จนถึงระดับฝึกหัดครู

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการก่อตั้งโรงเรียนสตรีระดับมัธยมศึกษาตามพระราชเสาวนีย์ของสมเด็จพระศรีพัชรินทร พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ได้ทรงพระราชทานทรัพย์ส่วนพระองค์ สร้างโรงเรียนในบริเวณวัดฝางซึ่งเป็นวัดร้าง อยู่ใต้พระราชวังจันทรถษม ถัดจากหอนาฬิกาที่ติดดิน ได้รับพระราชทานนามโรงเรียนว่า “โรงเรียนจอมสุรางค์อุปถัมภ์” เปิดทำการสอนใน พ.ศ.๒๔๖๒^๒

ดังจะเห็นได้ว่า ตำแหน่งที่ตั้งของสถานศึกษาของรัฐ จะตั้งอยู่ในละแวกเดียวกัน คืออยู่ในย่านตัวเมือง ไม่ไกลไปจากพระราชวังจันทรถษม ส่วนสถานศึกษาอื่น ๆ ที่จัดโดยเอกชนที่ตั้งอยู่ภายในเกาะเมืองนั้นจะตั้งอยู่ตามแหล่งชุมชนต่าง ๆ เช่น โรงเรียนกักมั้นตั้งอยู่ที่ตลาดหัวรอ เป็นโรงเรียนระดับอนุบาล สอนหนังสือให้กับนักเรียนที่มักเป็นลูกหลานของชาวจีนในตลาด และโรงเรียนเอกชนที่ตั้งอยู่นอกเกาะเมือง ส่วนใหญ่เป็นโรงเรียนอิสลามขนาดเล็ก ตั้งอยู่ในตำบลต่าง ๆ ที่เป็นย่านที่อยู่อาศัยชาวมุสลิม เช่นในตำบลปากกวาง ตำบลลุมพลี ตำบลคลองตะเคียน เป็นต้น และยังมีโรงเรียนคริสต์ที่ตั้งอยู่แห่งหนึ่งด้วยคือ โรงเรียนนักบุญยอแซฟ ทางด้านทิศใต้ของเกาะเมือง

สถานพยาบาลประจำเมือง สมัยรัชกาลที่ ๖ พระยาโบราณราชธานินทร์ สมุหเทศาภิบาลมณฑลกรุงเก่า พร้อมด้วยข้าราชการและประชาชนร่วมบริจาคเงินเพื่อสร้างโรงพยาบาลประจำเมืองขึ้นที่ริมแม่น้ำป่าสักฝั่งในเกาะเมือง โดยถวายพระราชกุศลอุทิศถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ เป็นอนุสรณ์สถานที่ชาวกุฎเก่าร่วมกันสร้างไว้เพื่อระลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยสมเด็จพระศรีพัชรินทร พระบรมราชชนนีพันปีหลวง เสด็จมาเปิดโรงพยาบาลแห่งนี้ เมื่อวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๔๕๕ (ร.ศ.๑๓๑)

^๑ เกื้อกูล ยืนยงอนันต์. (๒๕๒๗). ความเปลี่ยนแปลงภายในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๓๘-๒๕๐๐. หน้า ๔๔-๔๕.

^๒ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ. ศธ.๕๑.๑/๓๕. เรื่องรายงานการเปิดโรงเรียนจอมสุรางค์อุปถัมภ์ จ. อยุธยา. (๓ กรกฎาคม-๒๙ สิงหาคม ๒๔๖๒).

และโปรดฯ พระราชทานนามโรงพยาบาลว่า “โรงพยาบาลปัญจมาธิราชอุทิศ” เป็นสถานพยาบาลของ
รัฐบาล และเปิดให้การรักษาแก่สาธารณชนทั่วไป^๑

เป็นที่น่าสังเกตว่า โรงพยาบาลปัญจมาธิราชอุทิศ ตั้งอยู่ริมน้ำ นอกเขตแนวกำแพง
เมือง ประการแรกสะดวกต่อการคมนาคม ประการที่สองคงเป็นเพราะพื้นที่ภายในแนวกำแพงเมืองถูก
กำหนดให้เป็นที่ดินสาธารณสมบัติของแผ่นดินและที่วัดร้าง พระยาโบราณราชธานินทร์จึงได้เลือกพื้นที่
นอกแนวกำแพงสำหรับการสร้างโรงพยาบาลนั่นเอง

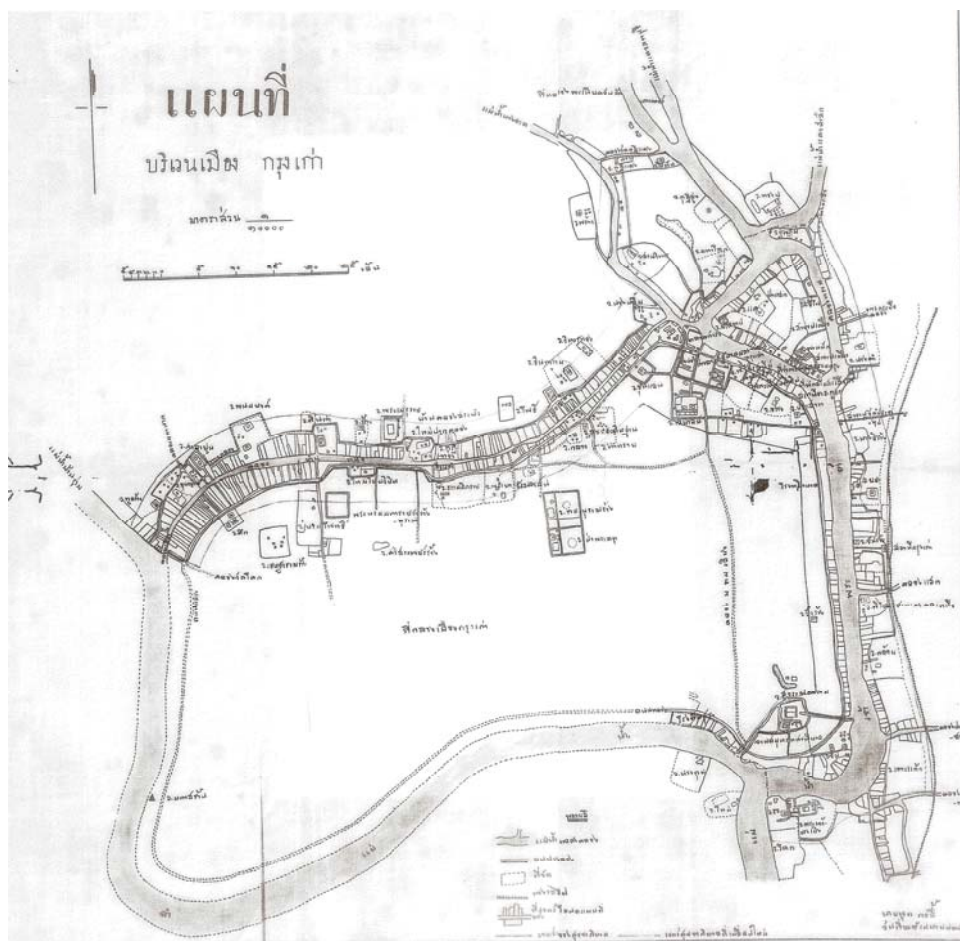
ดังนั้นจะเห็นได้ว่า สถานที่สำคัญต่าง ๆ ของเมือง ไม่ว่าจะเป็นสถานที่ราชการ
สถานศึกษา สถานพยาบาลตั้งรวมกันอยู่ในย่านพระราชวังจันทร์เกษมที่มุมเกาะเมืองทางด้านทิศ
เหนือ ส่วนย่านการค้าและย่านชุมชน ก็ตั้งอยู่ริมน้ำ รอบ ๆ เกาะเมือง ซึ่งมีได้รูล้ำเข้าไปยังพื้นที่ใน
เกาะเมืองมากนัก สาเหตุสำคัญคือพื้นที่ภายในเกาะเมือง ยังไม่ถูกบุกเบิกพัฒนา ซึ่งรัฐบาล ปลายรัช
สมัยสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้มีนโยบายในการจัดสรรพื้นที่ในเกาะเมืองให้เป็นแหล่ง
โบราณสถาน ดังนั้นแสดงให้เห็นว่าสมัยมณฑลกรุงเก่า ได้มีการวางผังเมืองกรุงเก่า ให้ขยายออกไป
ตามลำน้ำ รอบ ๆ เกาะเมือง (ดังภาพประกอบ ๒)

^๑สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๖. กระทรวงมหาดไทย. มร.๖ ม/
๑๑. เรื่องสร้างโรงพยาบาลปัญจมาธิราชอุทิศเมืองกรุงเก่า. (๑๓ ธันวาคม-มกราคม ๒๔๕๕). (ไมโครฟิล์ม).

ได้กำหนดตามแนวลำน้ำทางทิศเหนือและตะวันออกทั้งในและนอกเกาะเมือง ซึ่งเป็นย่านชุมชนหนาแน่น ประกอบด้วย ๕ ตำบล ได้แก่ ตำบลหัวรอ ตำบลหอรัตนไชย ตำบลท่าวาสุกรี ตำบลสวนพลู (ตำบลคลองสวนพลู) ตำบลกระมัง^๑ (ดูภาพประกอบ ๓) ครอบคลุมย่านการค้าหลักของเมืองทั้งสามแห่ง คือย่านหัวแหลม หัวรอ และป้อมเพชร ซึ่งกิจการของสุขาภิบาลเมืองกรุงเก่าดำเนินไปจนถึง พ.ศ. ๒๔๗๘ ก็ได้มีพระราชกฤษฎีกายกฐานะท้องถิ่นสุขาภิบาลขึ้นเป็นเทศบาล ตามพระราชบัญญัติการจัดระเบียบเทศบาล พ.ศ. ๒๔๗๖ ซึ่งบัญญัติให้เขตชุมชนเมืองอันเป็นที่ตั้งศาลากลางจังหวัดขึ้นเป็นเมืองมีฐานะเป็นเทศบาลเมือง จึงได้มีการออกพระราชกฤษฎีกาจัดตั้ง “เทศบาลเมืองนครศรีอยุธยา จังหวัดนครศรีอยุธยา” เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๘ เขตเทศบาลเมืองนครศรีอยุธยานั้นระยะแรกได้กำหนดตามเขตเดิมของสุขาภิบาลเมืองกรุงเก่า

การที่ผังของชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาถูกกำหนดโดยลำน้ำ และภายในเกาะเมืองได้มีการสงวนที่ดินบริเวณในแนวกำแพงเมืองให้เป็นที่สาธารณสมบัติของแผ่นดินและที่วัดร้างนั้น ทำให้ชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยามีลักษณะตั้งอยู่ตามสองฟากฝั่งริมน้ำ รอบๆ เกาะเมือง และขอบเขตเทศบาลก็มีลักษณะตามภูมิประเทศของลำน้ำ แม้ชุมชนจะมีการขยายตัวเป็นเมืองใหญ่ขึ้นก็ตาม ก็ยังขยายออกไปตามลำน้ำ และสถานที่สำคัญของเมือง เช่น สถานที่ราชการ สถานศึกษา สถานพยาบาล ก็มักตั้งรวมอยู่ในย่านตัวเมือง มีศูนย์กลางอยู่ในละแวกพระราชวังจันทร์เกษม และขยายลงมาทางด้านใต้ ตามริมเกาะเมือง ส่วนย่านการค้าขาย ก็ตั้งตามบริเวณที่มีการคมนาคมทางน้ำสะดวก คือบริเวณปากคลองหรือบริเวณลำน้ำบรรจบกัน เป็นทั้งตลาดทางน้ำและตลาดบก ลักษณะเช่นนี้ชี้ให้เห็นว่า สมัยมณฑลกรุงเก่า/อยุธยา รัฐบาลได้มีส่วนในการกำหนดและควบคุมพื้นที่สำหรับอยู่อาศัยให้แก่ชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา ประกอบกับชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาเป็นชุมชนริมน้ำดั้งเดิม ที่ผู้นิยมดำรงชีพอยู่กับสายน้ำอยู่แล้ว ดังนั้น คนในท้องถิ่นจึงไม่มีใครมีความจำเป็นในการเข้าไปใช้พื้นที่ในเกาะเมือง

^๑สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๖. กระทรวงมหาดไทย. มร.๖ ม/๑๑. เรื่องประกาศย้ายเขตสุขาภิบาลเมืองกรุงเก่า. (๑-๑๕ พฤษภาคม ๒๔๕๙). (ไมโครฟิล์ม).

ภาพประกอบ ๓ แผนที่บริเวณเมืองกรุงเก่า แสดงเขตสุขาภิบาลกรุงเก่า

ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๖. กระทรวงมหาดไทย. **มร.๖ ม/๑๑**. เรื่องประกาศย้ายเขตสุขาภิบาลเมืองกรุงเก่า. (๑-๑๕ พฤษภาคม ๒๔๕๙). (ไมโครฟิล์ม).

๒.๒ การอนุรักษ์โบราณสถานสมัยมณฑลกรุงเก่า

ในขณะนี้ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถานตามแบบแผนตะวันตก ได้แพร่เข้ามาสู่สังคมไทยอย่างชัดเจน ส่วนสำคัญเกิดจากการที่สังคมไทยพยายามปรับปรุงประเทศให้มีความเจริญทัดเทียมกับอารยประเทศ ซึ่งการศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี ก็เป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยยืนยันความเป็นมาอันยาวนานของชาติ ที่มีประวัติศาสตร์ต่อเนื่องมาตั้งแต่กรุงศรีอยุธยาและกรุงสุโขทัย มิใช่ก่อตั้งมาแค่เพียงหนึ่งร้อยปีเศษเช่นอายุของกรุงรัตนโกสินทร์ในขณะนั้น ดังนั้นจึงเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดความพยายามในการอนุรักษ์โบราณสถานของชาติ และกรุงเก่าก็เป็นราชธานีเก่าที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ที่ยังปรากฏร่องรอยสถาปัตยกรรมทางประวัติศาสตร์อยู่อย่างชัดเจนทั่ว

ทั้งเมือง กรุงเก่าจึงเป็นเป้าหมายสำคัญในการอนุรักษ์โบราณสถาน และจัดให้เป็นเมืองประวัติศาสตร์ สำหรับแสดงให้นานาประเทศเห็นความศิวิไลซ์ของชาติ

ในส่วนนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอการอนุรักษ์โบราณสถานแบบสากลในไทย ซึ่งได้มีการริเริ่มที่กรุงเก่า รวมทั้งการเข้าไปมีส่วนร่วมในข้อตกลงระหว่างชาติว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน จนกระทั่งการอนุรักษ์โบราณสถานของไทยได้พัฒนาขึ้นอย่างเป็นระบบ โดยมีการจัดตั้งหน่วยงานสำหรับอนุรักษ์โบราณสถานคือ กรมศิลปากร และมีการกำหนดกฎหมายเกี่ยวกับการคุ้มครองรักษาโบราณสถาน ดังที่จะอธิบายต่อไปนี้

๒.๒.๑ การริเริ่มแนวคิดในการอนุรักษ์โบราณสถานแบบสากลในไทย

แนวคิดในการอนุรักษ์โบราณสถานแบบสากลของไทยนี้ มีความสัมพันธ์กับสถานการณ์ของประเทศในช่วงที่เรียกว่ายุคล่าอาณานิคม เนื่องจากบรรดาชาติมหาอำนาจตะวันตก มักใช้ข้ออ้างในการเข้ายึดและครอบครองแก่ประเทศต่าง ๆ ที่ได้ชื่อว่าเป็นประเทศล่าหลัง ป่าเถื่อน รัฐบาลสยามจึงได้พยายามทุกวิถีทางเพื่อแสดงตัวว่าประเทศสยามเป็นประเทศที่มีอารยธรรม หรือที่สมัยนั้นมีการเรียกทับศัพท์ว่า “ศิวิไลซ์” (Civilized) หมายถึงชนชาติที่เจริญ ไม่ใช่ป่าเถื่อน แม้กระทั่งการศึกษาประวัติศาสตร์และโบราณคดีของชาติก็เป็นหนทางหนึ่งที่รัฐบาลนำมาใช้เป็นเครื่องยืนยันความศิวิไลซ์ของชาติ ดังที่สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงชิราวุธ ทรงพระนิพนธ์ไว้ในคำนำหนังสือ เทียบเมืองพระร่วงซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับเมืองสุโขทัย ซึ่งเป็นราชธานีแห่งแรกของไทย ที่ได้พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.๒๕๕๑ ว่า “หวังใจว่าหนังสือเล่มนี้...จะทำให้คนไทยรู้สึกขึ้นมาบ้างว่า ชาติไทยไม่ใช่ชาติใหม่ และไม่ใช่ชาติที่เป็นคนป่า หรือที่เรียกตามภาษาอังกฤษ ‘อันศิวิไลซ์’ ชาติไทยเราได้เจริญรุ่งเรืองมานานแล้ว...”^๑ ซึ่งสะท้อนให้เห็นความจำเป็นในการศึกษาประวัติศาสตร์และโบราณคดี ที่เป็นวิธีหนึ่งในการแสดงตัวให้นานาประเทศเห็นว่าชาติสยามเป็นชาติที่มีความศิวิไลซ์

การที่สังคมไทยเชื่อว่าการอนุรักษ์โบราณสถาน เป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยแสดงความศิวิไลซ์ของบ้านเมืองนั้น เนื่องจากบรรดาเมืองที่ได้ชื่อว่าเป็นดินแดนศิวิไลซ์ในทวีปยุโรปทั้งหลาย ต่างมีประวัติศาสตร์ยาวนาน และมีร่องรอยโบราณสถานแสดงให้เห็นความเจริญของบ้านเมืองในอดีต และหลาย ๆ ชาติในยุโรปได้มีการรักษาโบราณสถาน และคุณค่าของศิลปกรรมในประเทศของตนมาเป็นระยะเวลานานแล้ว เช่นที่มีการประชุมและประกาศแนวทางการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและสิ่งก่อสร้างในอดีตขึ้นใน พ.ศ.๒๓๔๓ ทำให้อิทธิพลแนวทางในการอนุรักษ์โบราณสถานแบบสากลเริ่มแผ่ขยายเข้า

^๑กรรณิการ์ สุธีรัตนภิรมย์. (๒๕๔๘). พัฒนาการแนวคิดและวิธีการอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทย. หน้า ๖๔.

มาในสยาม^๑ แม้แต่ประเทศในทวีปเอเชียอย่างประเทศญี่ปุ่นที่มีความพยายามปฏิรูปประเทศ เช่นเดียวกับสยาม ก็มีการวางแผนงานเกี่ยวกับการสงวนรักษาสมบัติวัฒนธรรมเป็นครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๔๔๐^๒ แสดงให้เห็นว่า การอนุรักษ์โบราณสถานเป็นค่านิยมของอารยะประเทศ ซึ่งนำมาสู่ความพยายามในการจัดการรักษาโบราณสถานในประเทศสยาม ซึ่งการอนุรักษ์โบราณสถานแบบสากลมีความเกี่ยวข้องกับกรุงเก่าโดยตรง เนื่องจากกรุงเก่าเป็นราชธานีเก่า ที่อยู่ไม่ไกลจากเมืองหลวง และการคมนาคมมาท่องเที่ยวชมเมืองนั้นนับว่าสะดวก ทั้งทางเรือ และทางรถไฟ จึงเป็นเป้าหมายในการจัดการให้มีลักษณะเป็นเมืองโบราณ สำหรับแสดงความรุ่งเรืองในอดีตของชาติ

๒.๒.๑.๑ การรับแนวคิดในการอนุรักษ์โบราณสถานแบบสากล

การอนุรักษ์โบราณสถานแบบสากลของไทยปรากฏอย่างเด่นชัด ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่แนวคิดในการอนุรักษ์โบราณสถานแบบสากลเริ่มแพร่หลายเข้ามา และอยู่ในความสนใจของชนชั้นสูงของไทย โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า ทรงเป็นผู้มีความสนพระทัยในเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และโบราณคดี และยังทรงเข้าพระทัยในหลักการโบราณคดี เป็นอย่างดี เช่นในช่วงประมาณ พ.ศ. ๒๔๔๐ พระองค์ได้ทรงมีรับสั่งให้ผู้รักษาราชการเมืองกรุงเก่า* ดำเนินการ “...ขุดตรวจค้น แผนผังฐานปราสาทราชฐานทั่วทั้งพระราชวังขึ้นรักษาไว้ ให้เป็นพยานประกอบพงศาวดารว่า ประเทศไทยได้ตั้งเป็นปึกแผ่นมั่นคง มีความเจริญรุ่งเรืองมาแล้วช้านาน”^๓ ที่นอกจากจะแสดงให้เห็นถึงการดำเนินการในลักษณะงานทางโบราณคดีของไทยในยุคแรก ๆ คือการขุดแต่งรากฐานอาคาร เพื่อเผยให้เห็นรูปทรงลักษณะอาคารให้ปรากฏชัดเจนแล้ว ยังช่วยยืนยันความชัดเจนว่า การขุดค้นในทางโบราณคดี เป็นประโยชน์ต่อการยืนยันความเจริญรุ่งเรืองหรือความศิวิไลซ์ ของชาติ

นอกจากนั้น การติดต่อสัมพันธ์กับบรรดาประเทศต่าง ๆ ในทวีปยุโรป ที่มีการจัดการอนุรักษ์โบราณสถานเป็นอย่างดี ทำให้แนวคิดในการอนุรักษ์โบราณสถานแบบสากลแพร่หลายเข้ามา

^๑กรมศิลปากร. (๒๕๔๘). **แนวปฏิบัติในการสงวนรักษาโบราณสถานตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔** แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๓๕. หน้า ๓๐

^๒อาภรณ์ ณ สงขลา. (๒๕๒๔). การอนุรักษ์สมบัติวัฒนธรรมในประเทศญี่ปุ่น. ใน **หลักสากลว่าด้วยการอนุรักษ์และการบูรณะอนุสรณ์สถานและแหล่งที่ตั้ง ประกาศคณะสงฆ์เรื่อง ระเบียบควบคุมโบราณวัตถุและศิลปวัตถุภายในวัด ทฤษฎีทั่วไปว่าด้วยการบูรณะการอนุรักษ์สมบัติวัฒนธรรมในประเทศญี่ปุ่น**. หน้า ๒๐.

*ครั้งนั้นพระยาโบราณราชธานินทร์ ยังดำรงตำแหน่งเป็นหลวงอนุรักษ์ภูเบศร์ข้าหลวงมหาดไทย ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๓๙-๒๔๔๑

^๓ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๓. (๒๔๗๙). หน้า ๑๔๙.

ในประเทศไทยมากขึ้น โดยเฉพาะการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสยุโรป ทั้งสองครั้ง ก็ได้นำพาแนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณวัตถุ โบราณสถานมาสู่สังคมไทย กล่าวคือ การเสด็จประพาสยุโรปครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๔๔๐ พระองค์ได้มีโอกาสทอดพระเนตรโบราณสถานที่สำคัญของโลกหลายแห่ง อาทิ โคลอสเซียม ตลาดโรมัน ที่ประเทศอิตาลี และทรงทอดพระเนตรการจัดพิพิธภัณฑ์หลายแห่ง เช่น พิพิธภัณฑ์โบราณคดีที่อิตาลี ซึ่งรวบรวมโบราณวัตถุจากทั่วโลก นอกจากนี้ ยังได้ทอดพระเนตรเมืองปอมเปอี ซึ่งเป็นเมืองโบราณที่จมอยู่ใต้ซากถ้ำถ่านภูเขาไฟ ที่ทางการอิตาลีได้ จัดไว้เป็นเมืองโบราณ มีการขุดแต่งโบราณสถาน ตามหลักแนวคิดทางวิชาการด้านการอนุรักษ์ โบราณสถานซึ่งเป็นที่แพร่หลายอยู่ในแถบทวีปยุโรป และในการเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ ๒ ใน พ.ศ. ๒๔๕๐ พระองค์ได้มีโอกาสเสด็จทอดพระเนตรเมืองโบราณซาลเบ็ค ซึ่งเป็นป้อมปราการโบราณสมัย โรมันมีกำแพงเมืองขนาดใหญ่ ซึ่งทางการเยอรมนีได้ทำการศึกษารักษาสภาพไว้ตามลักษณะดั้งเดิม^๑ และมีการขุดค้นทางโบราณคดี โดยพบโบราณวัตถุต่าง ๆ จำนวนมาก เก็บรักษาไว้เป็นลักษณะเมือง พิพิธภัณฑ์ ซึ่งพระองค์ทรงมีความสนพระราชหฤทัย ดังที่ทรงพระราชนิพนธ์เปรียบเทียบ การจัดการเมืองโบราณที่เยอรมนี กับเมืองโบราณในประเทศไทยอยู่เสมอ โดยเฉพาะทรงกล่าวถึงการจัดเก็บ โบราณวัตถุในลักษณะของพิพิธภัณฑ์สถาน ซึ่งพระยาโบราณราชธานินทร์ได้รวบรวมไว้ที่เมืองกรุงเก่า ด้วยว่า

...น่ารักในวิธีที่เขาเก็บของสารพัดอะไรที่ขุดได้กันไว้เปนพวกๆ มีจนกระทั่งกระบุงขาด รอยไฟไหม้ อย่างเช่นพระยาโบราณมีอยู่ที่กรุงเก่า นับว่าพระยาโบราณได้เดินทางถูกต้องแท้ แต่ยังคงแคบอยู่ที่นี้เขาขยาย ออกไปจนถึงของอะไรที่เป็นฝีมือคนชั้นนั้น เอามาเก็บรวมเข้าไว้ด้วยได้ แต่ต้องเอาเฉพาะที่เป็นสิ่งที่รู้แน่ ว่า ทำในศักราชเมื่อเวลาโรมันปกครองซาลเบ็คอยู่ การขุดค้นที่กรุงเก่าเพียงร้อยปีเศษ น่าจะได้มากกว่านี้มาก ...^๒

การที่ทรงทอดพระเนตรการจัดการเมืองโบราณของยุโรป และทรงระลึกถึงเมือง โบราณของสยามอยู่เสมอเช่นนี้ แสดงให้เห็นว่าทรงใส่พระทัยที่จะนำความรู้ในการจัดการเมืองโบราณ มาจัดขึ้นที่ประเทศสยามบ้าง โดยเฉพาะจากพระราชนิพนธ์ตอนที่มีความว่า “การขุดค้นที่กรุงเก่าเพียง ร้อยปีเศษ น่าจะได้มากกว่านี้มาก” นี้เองที่แสดงว่าพระองค์เล็งเห็นว่ากรุงเก่าเป็นเมืองที่เหมาะสมแก่การ จัดให้เป็นเมืองโบราณเช่นเดียวกับที่ซาลเบ็ค พระองค์ได้ยังได้ส่งพระราชโทรเลขจากเมืองฮอมเบ็ค ถึง พระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงดำรงราชานุภาพในวันต่อมา ใจความในพระราชโทรเลขมีว่า “มิวเซียมที่นี้

^๑ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (๒๕๔๕). *ไกลบ้าน*. หน้า ๑๒๘.

^๒ แหล่งเดิม. หน้า ๑๓๒.

เหมือนมิวเซียมกรุงเก่า ออกคิดถึงพระยาโบราณ ฉันทจะแต่งหนังสือเรื่องมิวเซียมนี้”^๑ ซึ่งเป็นหลักฐานชิ้นหนึ่งที่ชี้ว่า พระองค์ทรงได้ถ่ายทอดความรู้ในการจัดการด้านพิพิธภัณฑ์นี้สู่พระบรมวงศานุวงศ์ จึงอาจกล่าวได้ว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้นำความรู้ทางด้านการอนุรักษ์โบราณวัตถุสถานแบบสากลมาเผยแพร่และประยุกต์ใช้ในประเทศไทย ซึ่งเมื่อพระองค์เสด็จนิวัตกลับประเทศ ทรงได้จัดตั้งโบราณคดีสโมสรขึ้น และทรงรับเป็นนายกสภา และมีการจัดการอนุรักษ์โบราณสถาน ให้เป็นเมืองโบราณ สำหรับรับรองพระราชอาคันตุกะโดยเริ่มที่กรุงเก่าเป็นอันดับแรก ซึ่งจะกล่าวถึงโดยละเอียดต่อไป

แนวคิดเรื่องการอนุรักษ์โบราณสถานแบบสากลในประเทศไทยเริ่มแพร่หลายกว้างขวางออกไปมากในระยะนี้ โดยได้ถ่ายทอดลงไปสู่ข้าราชการในท้องถิ่นคือ พระยาโบราณราชธานินทร์ ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลกรุงเก่า ซึ่งเป็นผู้หนึ่งที่มีความรู้ ความสนใจในประวัติศาสตร์และโบราณคดี และคอยถวายงานด้านโบราณคดีตามรับสั่งอยู่เสมอ

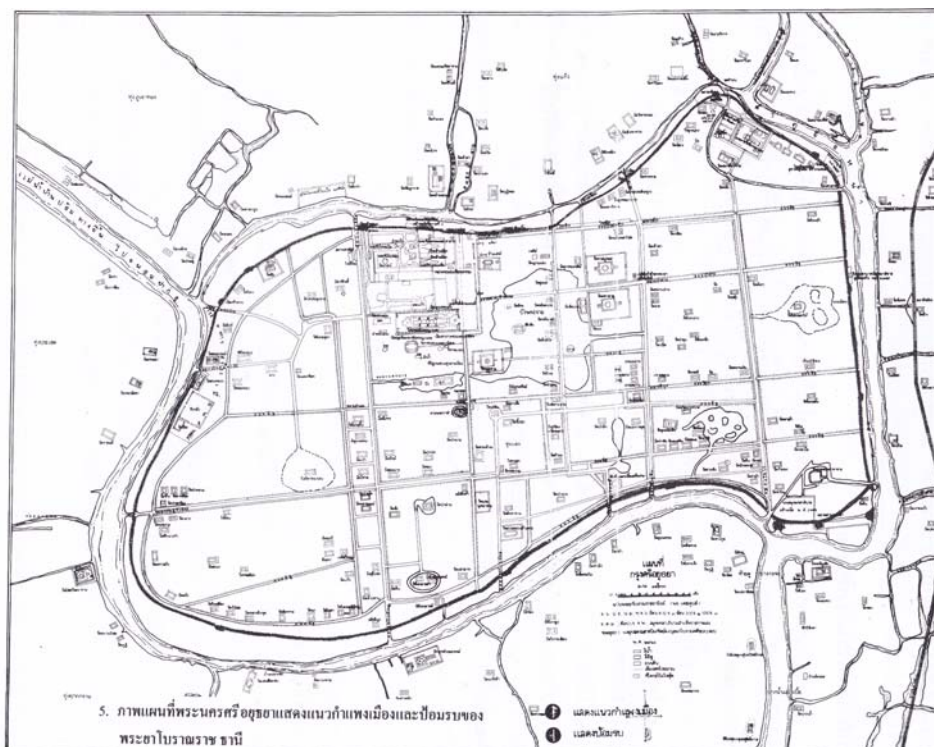
พระยาโบราณราชธานินทร์ได้ออกสำรวจโบราณสถานที่ปรากฏในเอกสารทางประวัติศาสตร์ต่าง ๆ จนสามารถจัดทำเป็นแผนที่อธิบายภูมิสถานในกรุงศรีอยุธยา ที่เรียกว่าแผนที่ฉบับพระยาโบราณราชธานินทร์ ที่มีการสำรวจมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๑ เรื่อยมาจนถึง พ.ศ. ๒๔๕๐^๒ เป็นแผนที่ซึ่งได้อธิบายที่ตั้งของโบราณสถานต่าง ๆ ชื่อถนนและสะพานโบราณ คลองและบึงน้ำโบราณ ทุกแห่งทั่วเกาะเมืองไว้อย่างละเอียดถี่ถ้วน (ภาพประกอบ ๔) พระยาโบราณฯ ยังได้เป็นผู้ควบคุมการขุดค้นรากฐานอาคาร พระที่นั่ง ตำหนักต่าง ๆ ภายในพระราชวังกรุงศรีอยุธยา ตามพระราชดำริพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” และยังมี ความสนใจในการเก็บสะสมของโบราณที่พบในเมืองกรุงเก่า ในลักษณะพิพิธภัณฑ์สถาน จนสามารถจัดเป็น อยุธยาพิพิธภัณฑ์ เป็นพิพิธภัณฑ์สถานประจำมณฑลกรุงเก่า ซึ่งเป็นพิพิธภัณฑ์ในส่วนภูมิภาคแห่งแรกของประเทศไทย และเป็นแบบอย่างให้มีการจัดพิพิธภัณฑ์เช่นนี้ตามมณฑลอื่น ๆ อีกด้วย

^๑กรมศิลปากร. (๒๕๔๕). *นำชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติจันทรมุขม*. หน้า ๒๓.

^๒แผนที่กรุงเทพมหานครฉบับของพระยาโบราณราชธานินทร์. (๒๔๕๐?). (แผนที่).

พระนครศรีอยุธยา: สำนักงานอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา.

^๓ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๓. (๒๔๗๙). หน้า ๑๕๐-๑๕๑.

ภาพประกอบ ๔ แผนที่กรุงศรีอยุธยาฉบับพระยาโบราณราชธานินทร์

ที่มา: กรมศิลปากร. (๒๕๔๒). **มรดกวัฒนธรรมไทย สมัยพระนครศรีอยุธยา** (พ.ศ. ๑๘๙๓-พ.ศ. ๒๓๑๐). หน้า ๒๘.

ตามที่กล่าวแล้ว จะเห็นได้ว่าในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น เป็นช่วงที่แนวคิดในการอนุรักษ์โบราณสถานแบบสากลเริ่มปรากฏขึ้นอย่างชัดเจน อันเนื่องจากความพยายามในการศึกษาประวัติศาสตร์ และโบราณคดีของไทย เพื่อเป็นเครื่องยืนยันความเจริญรุ่งเรือง หรือความศิวิไลซ์ของชาติ เพื่อให้เกิดความทัดเทียมนานาชาติในทุกระดับ โดยนำประสบการณ์ และความรู้ในการอนุรักษ์โบราณสถานแบบสากลโดยเฉพาะนำตัวอย่างจากการไปเยือนเมืองต่างๆ ในทวีปยุโรป มาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับประเทศ โดยเฉพาะที่กรุงเก่า ซึ่งเป็นเมืองโบราณของคนไทย

๒.๒.๑.๒ การประยุกต์ใช้แนวคิดในการอนุรักษ์โบราณสถานแบบสากล

ในสมัยนี้มีการดำเนินการอนุรักษ์เมืองโบราณหลายแห่งในประเทศ ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ในปัจจุบัน คือมีการสงวนที่ดินที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี เพื่อรักษาร่องรอยและการขุดค้นทางโบราณคดี และบางแห่งโดยเฉพาะที่กรุงเก่า ได้จัดให้เป็นเมืองโบราณสำหรับรับรองพระราชอาคันตุกะ

การจัดเมืองโบราณที่กรุงเก่า จึงเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงการอนุรักษ์โบราณสถานแบบสากลของไทยที่มีการริเริ่มขึ้นในรัชสมัยนี้ แต่ทว่าหลักฐานในการประกาศสงวนที่ดินในเกาะเมืองกรุงเก่า กลับมีความคลุมเครือ ไม่ปรากฏข้อมูลแน่ชัดว่ามีการประกาศไว้เมื่อใด แต่เอกสารที่ช่วยยืนยันได้อย่างชัดเจนที่สุดว่ามีการประกาศสงวนที่ดินบริเวณเกาะเมืองคือ หลักฐานการยกเลิกการสงวนที่ดินในเกาะเมือง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๑ ดังที่มี “พระราชบัญญัติโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินซึ่งเป็นที่สาธารณสมบัติของแผ่นดินและที่วัดร้างภายในกำแพงเมืองจังหวัดพระนครศรีอยุธยาให้กระทรวงการคลัง พุทธศักราช ๒๔๘๑” พร้อมแผนที่แนบท้ายแสดงอาณาเขตอย่างชัดเจน^๑ และนอกจากเอกสารนี้จะแสดงให้เห็นทราบว่าเคยมีการสงวนที่ดินในเกาะเมืองกรุงเก่าแล้ว ยังพบว่าการสงวนที่ดินที่มีความสำคัญเกี่ยวเนื่องกับประวัติศาสตร์และโบราณคดีในเมืองอื่น ๆ ด้วย เช่น การสงวนที่ดินบริเวณเมืองคูทอง จังหวัดสุพรรณบุรี* การสงวนแหล่งเตาทุเรียงที่สวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย ซึ่งชี้ให้เห็นว่ารัฐบาล ในช่วงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ได้วางแนวทางการสงวนรักษาเมืองโบราณที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ไว้แล้ว

การสงวนที่ดินในเกาะเมืองกรุงเก่า เพื่อจัดการอนุรักษ์เมืองโบราณให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว นั้น คงมีขึ้นในช่วงปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลเกล้าเจ้าอยู่หัว คือในช่วงหลังพระราชพิธีรัชมงคลที่กรุงเก่า (พ.ศ. ๒๕๕๐) เนื่องจากใน พ.ศ. ๒๔๔๙ ยังมีการพระราชทานโฉนดที่ดินในตำบลต่าง ๆ บริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาอยู่** แต่พอถึงในช่วง พ.ศ. ๒๔๕๐ ได้มีการดำเนินการ

^๑พระราชบัญญัติโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินซึ่งเป็นที่สาธารณสมบัติของแผ่นดิน และที่วัดร้างภายในกำแพงเมืองจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ให้กระทรวงการคลัง พุทธศักราช ๒๔๘๑. (๒๔๘๒, ๒๔ เมษายน). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม ๕๖ ตอนที่ ๐. หน้า ๓๙๙-๔๐๑.

*ลายพระหัตถ์ของกรมพระยาดำรงที่มีถึงหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ ความตอนหนึ่งว่า “...ดูเหมือนฉันจะได้สั่งเจ้าเมืองไว้ว่าให้สงวนที่ในเมืองคูทองอย่าให้ใครจอง...ด้วยตั้งใจในเวลานั้นว่าจะให้ขุดค้นหาของโบราณต่อไป...” ดูใน บริบาลบุรีภัณฑ์. (๒๕๐๓). เรื่องโบราณคดีจากลายพระหัตถ์สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพกับของศาสตราจารย์หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์. หน้า ๑๒-๑๓.

**ประกอบด้วย ตำบลหอรบไชย ตำบลหัวรอ ตำบลเกาะลอย ตำบลตำหนักแพ ตำบลประตู่จีน ซึ่งในปัจจุบัน ตำบลหัวรอ และตำบลเกาะลอย ปัจจุบันรวมเป็น ตำบลหัวรอ ตำบลตำหนักแพ ปัจจุบันคือตำบลท่าวาสุกรี ตำบลประตู่จีน ปัจจุบันคือตำบลประตู่ชัย

เกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถานเนื่องในพระราชพิธีรัชมงคล* ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ในการบำเพ็ญพระราชกุศล อุทิศถวายสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ และพระเจ้าแผ่นดินพระองค์อื่น ๆ ในสมัยกรุงศรีอยุธยา รวมทั้งพระเจ้ากรุงธนบุรี จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสให้พระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงดำรงราชานุภาพ ซึ่งขณะนั้นเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยให้ทรงควบคุมการแผ้วถาง และปลูกสร้างอาคารต่าง ๆ ในพระราชวังโบราณที่เมืองกรุงเก่าตามหลักการทางโบราณคดี ก่อนที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะเสด็จประพาสยุโรป ซึ่งเป็นการเสด็จประพาสครั้งที่ ๒ ใน พ.ศ. ๒๔๕๐

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ รับสั่งให้พระยาโบราณราชธานินทร์ ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งเป็น พระยาโบราณบุรานุรักษ์ เป็นผู้ควบคุมการขุดแต่งพระราชวัง แล้วให้ปลูกสร้างพระที่นั่งสรรเพชญ์มหาปราสาท และพระที่นั่งอื่น ๆ รวมทั้งป้อมกำแพง ประตูเมือง ประตูวัง ตามแบบโบราณดั้งเดิมด้วยเครื่องมือไม้** และทรงแนะนำให้ดำเนินงานตามหลักการทางโบราณคดี ซึ่งมีความตอนหนึ่งของ สมเด็จฯ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ ปรากฏในหนังสือราชเลขาณุกร

ในการที่จะขึ้นไปทำบุญนี้คิดจะถือเอาโอกาส ให้ได้ทำงานตรวจตราพื้นแผ่นดินแลที่ก่อสร้างในพระราชวังกรุงเก่าเป็นส่วนการเอาใจโดยี แล้วให้รักษาไว้เป็นที่สำหรับไปมาดูภูมิประเทศโบราณสืบไป ถ้าทิ้งไว้(ต่อ)ไปก็จะสาบสูญเสียหมด ในการที่จะทำให้สะดวกตามความคิดนั้น จะต้องซื้อที่นาพระราชวังริมน้ำที่ราษฎรจับจองแล้วซื้อขายกันต่อ ๆ มาบางราย แลจะใช้ในการปลูกสร้างมาพักที่ทำบุญในบริเวณรากพระมหาปราสาทวิหารสมเด็จพระสรรเพชญ์ปราสาท ๒ องค์ กับทั้งที่ในบริเวณพระราชวังนั้น แต่การขุดค่ายค่าแรงจะใช้คนโทษ ในเวลานี้กรมหลวงดำรง ขออนุญาตเงินไว้ ๒๐,๐๐๐ บาท เห็นว่าควรจะอนุญาต เพราะจะเป็นประโยชน์ถาวรสืบไป°

*เนื่องในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติได้ ๔๐ พรรษา เสมอเท่าสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ แห่งกรุงศรีอยุธยา ที่สมัยนั้นยังมีความเข้าใจว่า สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ครองราชสมบัติยาวนานที่สุด แต่จากการศึกษาทางประวัติศาสตร์ในปัจจุบัน เป็นที่สรุปแล้วว่า สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ครองราชสมบัติเป็นเวลา ๓๘ ปี ซึ่งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้ครองราชสมบัติ ๔๐ พรรษา นับว่ายาวนานที่สุดในประวัติศาสตร์กรุงศรีอยุธยา

**ในการนี้พระยาโบราณราชธานินทร์ได้กำชับให้แรงงาน ขุดอย่างระมัดระวัง รักษาพลูดลายสัณฐานมิให้ได้รับความเสียหาย โดยได้ขุดบริเวณต่าง ๆ อาทิ พระที่นั่งวิหารสมเด็จฯ พระที่นั่งสรรเพชญ์ฯ โรงช้างพระที่นั่ง พระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ พระที่นั่งบรรยงก์รัตนาสน์ พระที่นั่งทรงปืน พระที่นั่งจักรวรรดิไพชยนต์ เป็นต้น

°กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. (๒๕๒๗). **จดหมายเหตุพระราชพิธีรัชมงคลอภิเษก ร.ศ. ๑๒๖, ๑๒๗.**

ข้อความในเอกสารนี้แสดงให้เห็นถึงเจตนารมณ์เกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถาน พระราชวังโบราณไว้ให้เป็นสถานที่ประวัติศาสตร์ สำหรับจัดเป็นแหล่งเที่ยวชมทางประวัติศาสตร์ ดังคำที่กล่าวว่า “แล้วให้รักษาไว้เป็นที่สำหรับไปมาดูภูมิประเทศโบราณ” โดยการอนุรักษ์ตามหลักการ “อาคิโอบาย” ซึ่งทับศัพท์มาจากภาษาต่างประเทศว่า “Archeology” อันหมายความว่าหลักการทางโบราณคดี ซึ่งการจะดำเนินการนี้ต้องเวนคืนที่ดินของราษฎรที่จับจองที่ดินริมคลองเมือง ที่ได้มีการซื้อขายต่อๆ กันมาโดยมีการให้เงินเป็นค่าทดแทนในการเวนคืนที่ดิน รวมทั้งค่าเสียหายในการตัดต้นไม้ที่ราษฎรปลูกเป็นสวนผลไม้ด้วย เป็นลักษณะเวนคืนที่ดินของราษฎร เพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกลับจากการประพาสยุโรป และเสด็จมาประกอบพระราชพิธีที่กรุงเทพฯ ที่มีขึ้นระหว่างวันที่ ๒๙ พฤศจิกายน – ๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๐ ทำให้พระองค์ได้ทอดพระเนตรเห็นพระราชวังกรุงศรีอยุธยาที่พระยาโบราณราชธานินทร์ได้ทำการขุดแต่งไว้ซึ่งปรากฏร่องรอยรากอาคารโบราณที่เป็นรูปร่างชัดเจน จึงทรงได้ปรึกษากับ พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการ จัดตั้งโบราณคดีสโมสร เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์และโบราณคดีของชาติ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำรงตำแหน่งสยามมกุฎราชกุมาร และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ดำรงตำแหน่งอุปนายกราชบัณฑิตยสถาน พระยาโบราณราชธานินทร์ เป็นเลขาธิการ กับทรงเลือกพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการผู้ใกล้ชิดที่สนใจศึกษาโบราณคดีเข้าเป็นสมาชิก^๑ นับเป็นการเริ่มต้นของโบราณคดีสโมสร ที่ก่อตั้งขึ้น ณ พระราชวังโบราณที่เมืองกรุงเทพฯ

ระหว่างงานพระราชพิธีนี้พระองค์ยังได้เสด็จทอดพระเนตรบริเวณพระราชวังโบราณกรุงศรีอยุธยาในวันต่อมาเป็นการเฉพาะ ได้ตรัสกับพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการ ณ พระที่นั่งสรรเพชญ์ปราสาทก่อนเสด็จพระราชดำเนินกลับที่ประทับ ซึ่งมีใจความดังที่พระยาโบราณราชธานินทร์ซึ่งเป็นหนึ่งในข้าราชการที่ตามเสด็จในครั้งนั้นด้วย ได้กล่าวไว้ในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๓ ว่า “...ทรงมีพระราชดำริต่อไปก็คงจะเสด็จพระราชดำเนินขึ้นมาทอดพระเนตรอยู่เนือง ๆ ทั้งเมื่อมีเจ้านายต่างประเทศ หรือแขกเมืองชั้นสูงเข้ามาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ก็จะเป็นที่ให้แขกเมืองมาเที่ยวได้แห่งหนึ่ง จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระยาโบราณราชธานินทร์สร้างพลับพลาตรีมุขขึ้น...”^๒ ซึ่งให้เห็นถึงพระบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงมุ่งหมายให้กรุงเทพฯ เป็นที่เมืองโบราณของไทยสำหรับต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง อันเป็นธรรมเนียมดังที่พระองค์ทรงได้รับการต้อนรับจากบรรดาประเทศต่าง ๆ เมื่อครั้งที่เสด็จประพาสยุโรป

^๑เปรมมา สัตยาวุฒิมงคล. (๒๕๕๑). โบราณคดีสโมสรกับพัฒนาการประวัติศาสตร์สยาม. **สมาคมประวัติศาสตร์**. (๓๐): ๒๓๘-๒๖๒.

^๒ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๓. (๒๔๗๙). หน้า ๑๕๓.

การต้อนรับแขกบ้านแขกเมืองที่กรุงเก่า^๑นั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงจัดการต้อนรับ แกรนด์ ดยุก บอริส วลาดิเมียร์วิตซ์ แห่งรัสเซียที่กรุงเก่ามาครั้งหนึ่งแล้ว ใน พ.ศ. ๒๔๔๕ ครั้งนั้นทรงทูลเชิญไปทอดพระเนตรการจัตุรัสที่เพนียดคล้องช้างกรุงเก่า^๒ แต่ภายหลังจากที่ทรงมีพระราชดำริให้ชุดแต่งรักษาโบราณสถานในกรุงเก่าเพื่อจัดให้เป็นเมืองโบราณแล้ว พระยาโบราณราชธานินทร์ก็ได้ดูแลรักษาโบราณสถานต่าง ๆ ในเมืองพระนครศรีอยุธยาเพื่อสนองพระราชดำริ จนกระทั่งกรุงเก่าได้ทำหน้าที่เป็นสถานที่ต้อนรับพระราชอาคันตุกะตามที่ทรงมีพระราชดำริไว้ คือใน พ.ศ. ๒๔๕๒ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงโปรดเกล้าฯ จัดการรับรอง ดยุกโยฮันอัลเบรคท์ ผู้ปกครองรัฐบรันสวิก (Braunschweig) ของเยอรมนี และดัชเชสอิลิซาเบต พระชายา ซึ่งได้เสด็จเยือนประเทศสยาม มีการจัดการรับรองดยุกโยฮันอัลเบรคท์ที่กรุงเก่า เป็นการตอบแทนไมตรีที่พระองค์เคยได้รับจาก ดยุกโยฮันอัลเบรคท์เมื่อครั้งเสด็จเยือนยุโรปครั้งที่ ๑ และยังเป็นการแสดงควมศรัทธาในแบบฉบับของประเทศสยาม ดังที่นานาอารยประเทศทั้งหลายมี

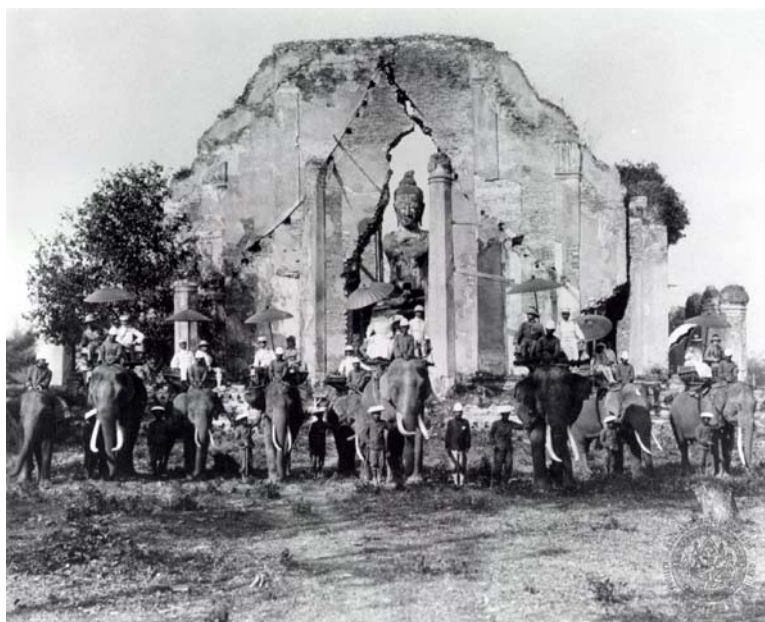
สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงพาดยุกโยฮันอัลเบรคท์และพระชายา ทรงแจ้วประพาสตามโบราณสถานต่าง ๆ ในกรุงเก่า เมื่อวันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๔๕๒^๓ และได้มีการฉายพระรูปร่วมกัน ดังปรากฏเป็นภาพถ่ายประวัติศาสตร์ที่บริเวณหน้าวิหารพระมงคลบพิตร (ภาพประกอบ ๕)

การจัดการอนุรักษ์โบราณสถานในเกาะเมือง ทำให้กรุงเก่ากลายเป็นเมืองโบราณที่มีชื่อเสียงของประเทศ มีนักท่องเที่ยวต่างชาติ ทั้งที่มีบรรดาศักดิ์และนักท่องเที่ยวทั่วไป ให้ความสนใจมาท่องเที่ยวชมโบราณสถานยังกรุงเก่าและยังได้ไปชมอยุธยาพิพิธภัณฑสถานในพระราชวังจันทรถเกษม ดังจะเห็นได้จากเครื่องราชอิสริยาภรณ์จากประเทศต่าง ๆ หลายประเทศ ที่พระยาโบราณราชธานินทร์ได้รับจากการทำหน้าที่เป็นผู้นำชมเมืองให้แก่แขกผู้มีเกียรติในหลายประเทศ อันประกอบด้วย ตราเดเนโบรคชั้นที่ ๒ ของประเทศเดนมาร์ก, ตราอินทรีแดง ชั้น ๒ ของประเทศปรัสเซีย, ตรามงกุฎอิตาลี ชั้น ๒ ของประเทศอิตาลี, และตราเฮนริชโลออน ชั้นที่ ๑ ของประเทศบรันสวิก^๔

^๑ การรับ อิส อิมปีเรียล ไฮเนส แกรนด์ ดยุก บอริส วลาดิเมียร์วิตซ์ กรุงรัสเซีย. (๒๔๔๕, ๑ มิถุนายน). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม ๑๙ ตอนที่ ๐. หน้า ๑๔๓-๑๔๖.

^๒ การรับดยุกโยฮันอัลเบรคท์ ผู้สำเร็จราชการเมืองบรันสวิก. (๒๔๕๒, ๖ มีนาคม). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม ๒๖ ตอนที่ ๐. หน้า ๒๕๙๖-๒๖๐๓.

^๓ ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๓. (๒๔๗๙). หน้า ๒๐.

ภาพประกอบ ๕ สมเด็จพระยามังคลายุธราชานุภาพทรงฉายพระรูปพร้อมกับตึกโยฮันอัลเบรคต์

สมเด็จพระยามังคลายุธราชานุภาพทรงฉายพระรูปพร้อมกับตึกโยฮันอัลเบรคต์.
(๒๕๕๔). (ภาพนิ่ง). กรุงเทพฯ: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

ดังนั้น เมื่อมีการจัดเมืองโบราณที่กรุงเก่า จึงเป็นไปได้อย่างมากว่า ภายหลังจากนพระราชพิธีรัชมงคล หรือประมาณปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการสงวนที่ดินในเกาะเมืองพระนครหรืออยุธยาไว้เป็นเมืองโบราณ คือเป็นที่สาธารณสมบัติของแผ่นดินและที่วัดร้าง โดยเหลือเพียงบริเวณริมแม่น้ำนอกแนวกำแพงเมือง (แนวถนนรอบเมือง) ที่อนุญาตให้มีการออกโฉนดและให้ประชาชนตั้งบ้านเรือนอาศัยได้ ภายในเกาะเมืองจึงไม่มีผู้คนอาศัยอยู่ ดังเมื่อพระยาโบราณราชธานินทร์กำหนดเขตสุขาภิบาล ในพ.ศ.๒๔๕๙ จึงกำหนดพื้นที่แต่เฉพาะริมแม่น้ำนอกแนวกำแพงเมืองที่มีประชาชนอาศัยอยู่ ประกอบด้วย ๕ ตำบลคือ ตำบลหัวรอ ตำบลหอรัตนไชย ตำบลท่าวาสุกรี ตำบลสวนพลู ตำบลกระมัง ซึ่งครอบคลุมบริเวณที่ตั้งชุมชนใหญ่ ๆ ในเกาะเมือง คือบริเวณหัวแหลม หัวรอ และป้อมเพชร ตลอดจนริมแม่น้ำสองฟากฝั่งทางด้านเหนือและด้านตะวันออกของเกาะเมืองเท่านั้น ส่วนพื้นที่ในเกาะเมืองนั้น ในแผนที่แนบท้ายพระราชบัญญัติสุขาภิบาลเมืองกรุงเก่าเขียนว่าเป็น “ที่กลางเมืองกรุงเก่า” (ดูภาพประกอบ ๓) ซึ่งนอกจากกลายเป็นที่ดินสงวนให้เป็นเขตโบราณสถานแล้วยังทำให้สะดวกต่อการขุดค้นทางโบราณคดีของทางราชการอีกด้วย

ดังที่กล่าวนี้ แสดงให้เห็นถึงการจัดการเมืองกรุงเก่า ซึ่งเป็นเมืองที่มีความสำคัญทั้งในทางการปกครอง และทั้งในทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี โดยการกำหนดพื้นที่สำหรับสงวนให้เป็น

เขตโบราณสถาน และเขตชุมชนเมือง ให้แยกออกจากกันอย่างเป็นสัดส่วน จึงได้ประโยชน์ทั้งการอนุรักษ์โบราณสถานและการพัฒนาชุมชนเมือง

นอกจากนั้น มีข้อนำสังเกตอย่างหนึ่งเกี่ยวกับแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานในระยะเริ่มแรกนี้ว่า ไม่เน้นการบูรณปฏิสังขรณ์ให้โบราณสถานให้มีสภาพเหมือนของใหม่ แต่เป็นการเน้นให้ความสำคัญแก่การสงวนรักษาโบราณสถานตามสภาพเดิมไว้เป็นหลักสำคัญ หรือรักษาศิลปกรรมของเดิมเอาไว้ให้มากที่สุด ถ้าจะมีการซ่อมเสริมก็ให้มีความกลมกลืน ไม่โดดเด่นซึ่งถือเป็นการทำลายคุณค่าของเดิม ตามหลักการโบราณคดีแบบสากล

๒.๒.๒ การอนุรักษ์โบราณสถานอย่างเป็นระบบงานราชการ

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น การอนุรักษ์โบราณสถานของไทยเริ่มพัฒนาขึ้นไปอย่างเป็นระบบยิ่งขึ้นคือ รัฐบาลถือว่างานด้านการรักษาโบราณวัตถุ โบราณสถาน เป็นภาระหน้าที่หนึ่งของรัฐบาล^๑ จึงมีการจัดตั้งหน่วยงานที่ขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์ขึ้นมาเพื่อรักษาสমบัติของชาติ ใน พ.ศ. ๒๔๕๔ คือกรมศิลปากร มีการออกกฎหมายเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ มาเป็นแนวทางในการดำเนินงานด้านการอนุรักษ์โบราณสถาน และมีการดำเนินงานทั้งในด้านการจัดการพิพิธภัณฑสถานและการอนุรักษ์โบราณสถานตามเมืองประวัติศาสตร์ที่สำคัญ เช่นที่พระนครศรีอยุธยา ลพบุรี และนครปฐม เป็นต้น ดังนั้นงานด้านการอนุรักษ์โบราณสถานจึงเริ่มเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของงานราชการ

ส่วนหนึ่งที่ทำให้รัฐบาลให้ความสำคัญกับงานด้านการอนุรักษ์โบราณสถานของไทยมากขึ้นคือ การได้รับอิทธิพลแนวคิดในการอนุรักษ์โบราณสถานจากนานาชาติ โดยเฉพาะในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ ๑ ที่ไทยเข้าไปมีส่วนร่วมในเวทีระดับโลก โดยเฉพาะการเข้าร่วมเป็นภาคีสันนิบาตชาติ และยอมรับข้อตกลงระหว่างชาติในส่วนที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถาน เนื่องจากในช่วงนั้นหลายชาติมีความเป็นห่วงโบราณสถานต่าง ๆ ที่ได้รับความเสียหายจากสงคราม จึงได้มีข้อตกลงในการร่วมมือกันรักษามรดกทางวัฒนธรรมของแต่ละชาติ ซึ่งเป็นข้อตกลงหนึ่งขององค์การสันนิบาตชาติที่มีการจัดการประชุมแลกเปลี่ยนเกี่ยวกับงานด้านวัฒนธรรมร่วมกันหลายครั้ง* และโดยเฉพาะใน พ.ศ. ๒๔๗๔ มีการประชุมเพื่ออภิปรายปัญหาเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถาน ที่เมืองเอเธนส์ ประเทศกรีซ

^๑ประกาศจัดการตรวจรักษาของโบราณ. (๒๔๖๖, ๒๐ มกราคม). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม ๔๐ ตอนที่ ๐. หน้า ๒๔๔-๒๔๖.

*อาทิ มีการจัดตั้งองค์การว่าด้วยการร่วมมือทางปัญญาขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๖๕ เพื่อพิจารณางานที่ว่าด้วยวัฒนธรรมที่ก่อให้เกิดสำนักงานพิพิธภัณฑสถานระหว่างชาติ ใน พ.ศ. ๒๔๖๙ มีการประชุมเพื่อส่งเสริมกิจกรรมที่เกี่ยวกับการพิพิธภัณฑสถานและการอนุรักษ์ศิลปกรรมที่กรุงปารีส ค.ศ. ๒๔๗๓ มีการจัดประชุมว่าด้วยการสงวนรักษาศิลปวัตถุที่กรุงโรม

โดยมีกฎบัตรเอเธนส์ (Athens Charter)^๑ เป็นข้อตกลงร่วมกันภายใต้ความอุปถัมภ์ขององค์การสันนิบาตชาติ ซึ่งมีข้อสรุปที่สำคัญและมีบทบาทต่อแนวคิดเรื่องการอนุรักษ์โบราณสถานของไทยคือการหลีกเลี่ยงการปฏิสังขรณ์และให้มีการอนุรักษ์ความเป็นของแท้ของโบราณสถาน ต้องมีการบำรุงรักษาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งถ้ามีความจำเป็นต้องปฏิสังขรณ์ต้องคำนึงต่อศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ ไม่ทำลายหลักฐานยุคใดยุคหนึ่ง ถ้าจำเป็นอาจใช้เทคนิคสมัยใหม่ได้บ้าง และให้การสนับสนุนการร่วมมือของนานาชาติในเรื่องเทคนิคการอนุรักษ์ ซึ่งข้อตกลงนี้ได้มีอิทธิพลต่อแนวคิดด้านการอนุรักษ์โบราณวัตถุ โบราณสถานในประเทศไทย และมีบทบาทต่อการออกกฎหมายเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถานของไทย ที่ส่งอิทธิพลต่อการอนุรักษ์โบราณสถานในเมืองพระนครศรีอยุธยาด้วย

๒.๒.๒.๑. การดำเนินงานอนุรักษ์โบราณสถานของภาครัฐ

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการจัดตั้งหน่วยงานขึ้นมาเพื่อดำเนินงานเกี่ยวกับการรักษามรดกศิลปวัฒนธรรมไทย เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ประวัติศาสตร์ วรรณกรรม การละคร ดนตรี ฟ้อนรำ งานช่างประณีตศิลป์ การหอสมุด จดหมายเหตุ และพิพิธภัณฑ์ ซึ่งแต่เดิมงานเหล่านี้อยู่ในความรับผิดชอบของหน่วยงาน กรม กระทรวงต่าง ๆ ไม่มีการรวบรวมไว้ในความรับผิดชอบของหน่วยงานใดเป็นการเฉพาะ กระทั่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริ ให้โอนกิจการของช่างมหาดเล็กจากกระทรวงวัง และกรมพิพิธภัณฑ์ จากกระทรวงธรรมการ มาจัดตั้งเป็นกรมศิลปากร เมื่อวันที่ ๒๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๔^๒ จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการดำเนินงานที่เกี่ยวกับการรักษามรดกศิลปวัฒนธรรมของชาติ ซึ่งจะมีผลสำคัญในการดำเนินงานเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถานในเมืองพระนครศรีอยุธยา และแม้ว่ากรมศิลปากรจะถูกยกเลิกไปช่วงเวลาหนึ่ง เนื่องจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำใน พ.ศ. ๒๔๖๙ แต่ยังคงมีการดำเนินงานในรูปแบบของศิลปากรสถานอย่างต่อเนื่อง*

^๑กรรณิการ์ สุธีรัตนภิรมย์. (๒๕๔๔). พัฒนาการแนวคิดและวิธีการอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทย. หน้า ๒๙.

^๒กรมศิลปากร. (๒๕๕๓). ประวัติและบทบาทหน้าที่ของกรมศิลปากร. สืบค้นเมื่อ ๔ มิถุนายน ๒๕๕๓, จาก <http://www.finearts.go.th/th/history.php>

*กรมศิลปากรได้ถูกยกเลิกไปช่วงเวลาหนึ่ง เนื่องจากปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก ใน พ.ศ. ๒๔๖๙ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้ทรงพระกรุณา โปรดเกล้าฯ ให้โอนงานพิพิธภัณฑ์ ไปอยู่ในความควบคุมดูแลของกรมการทหารสมุทฯ และได้โปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งราชบัณฑิตยสภา เรียกว่า "ศิลปากรสถาน" กรมศิลปากร จึงถูกยกเลิกไป ตามประกาศพระบรมราชโองการฉบับนี้ อย่างไรก็ตาม ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง คือ เมื่อวันที่ ๓ พฤษภาคม ๒๔๗๖ ก็ได้มีพระราชบัญญัติจัดตั้งกรมศิลปากรขึ้นมาใหม่อีกครั้ง โดยสังกัดกระทรวงธรรมการ

รัฐบาลได้ออกกฎหมายเพื่อส่งเสริมงานด้านการอนุรักษ์โบราณสถานเป็นฉบับแรกคือ การประกาศจัดการตรวจรักษาของโบราณ พ.ศ.๒๔๖๖^๑ เพื่อรักษาโบราณวัตถุ โบราณสถานต่าง ๆ ของประเทศ อันเป็นหลักฐานแสดงความเป็นมาอันเป็นที่เชิดหน้าชูตาของชาติ ซึ่งถือเป็นหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงของรัฐบาลตามแบบอย่างอารยะประเทศ^๒ โดยเพิ่มหน้าที่ให้แก่กรรมการหอพระสมุดสำหรับพระนคร ให้เป็นพนักงานอำนวยการตรวจตรารักษาโบราณวัตถุและโบราณสถานในประเทศ เพื่อทำการคัดเลือกและตรวจตราโบราณสถานที่เหมาะสมควรรักษาไว้เป็นสมบัติของชาติ และมอบหมายให้เป็นหน่วยงานที่ศึกษาวิธีการอนุรักษ์ตามหลักการที่เหมาะสม ซึ่งกรรมการหอพระสมุดสำหรับพระนครจะมีหน้าที่กำกับข้าหลวงเทศาภิบาลและเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นในเรื่องเกี่ยวกับการสำรวจและดูแลรักษาโบราณวัตถุสถานในท้องถิ่นนั้น ๆ และจะต้องรายงานต่อรัฐบาลปีละหนึ่งครั้ง^๓ นับว่าเป็นประกาศเกี่ยวกับการสงวนรักษาโบราณวัตถุสถานในประเทศฉบับแรกซึ่งได้รับอิทธิพลจากแนวคิดเรื่องการอนุรักษ์ตามแบบสากล

ต่อมาในช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ได้มีการโอนงานกรมศิลปากรกลับจากราชบัณฑิตยสภา และมีการตรา พระราชบัญญัติ ว่าด้วยโบราณสถาน ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ และการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๔๗๗ เพื่อทำการปรับปรุง แก้ไขกฎหมายและกฎข้อบังคับที่ว่าด้วยโบราณสถาน ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ และการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จึงได้ยกเลิกกฎหมายและกฎข้อบังคับเก่า ที่มีความเหลื่อมล้ำกันอยู่ ซึ่งในหมวดการรักษาโบราณสถานในกฎหมายฉบับนั้นนั้น ให้อำนาจอธิบดีกรมศิลปากรจัดทำบัญชีบรรดาโบราณสถานทั้งหลายในประเทศ ทั้งที่เป็นโบราณที่มีเอกชนเป็นเจ้าของ และที่เป็นทรัพย์สินของแผ่นดิน รวมทั้งโบราณสถานและสิ่งปลูกสร้างในศาสนสถาน และเมื่อขึ้นบัญชีโบราณสถานแล้ว ให้กรมศิลปากรเป็นผู้รับผิดชอบรักษาโบราณสถาน ในส่วนโบราณสถานซึ่งมีเอกชนเป็นเจ้าของ ให้ทำการสงวนไว้ ห้ามทำการแก้ไข เปลี่ยนแปลง เว้นแต่ได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งกรณีนี้ที่อธิบดีกรมศิลปากรเห็นว่า โบราณสถานซึ่งมีเอกชนเป็นเจ้าของแห่งใด สมควรอยู่ในความดูแลของกรมศิลปากร พระราชบัญญัติฉบับนี้ให้อำนาจอธิบดีกรมศิลปากรจัดการขอซื้อโบราณสถานพร้อมที่ดินนั้นมาเป็นของทางราชการ และถ้าไม่สามารถตกลงกับเจ้าของที่ดินนั้นได้ สามารถใช้พระราชบัญญัติเวนคืนอสังหาริมทรัพย์ พุทธศักราช ๒๔๗๗ มาบังคับใช้ได้

^๑กรรณิการั สุธีรัตนภิรมย์. (๒๕๔๘). พัฒนาการแนวคิดและวิธีการอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทย. หน้า ๗๐.

^๒ประกาศจัดการตรวจรักษาของโบราณ. (๒๔๖๖, ๒๐ มกราคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม ๔๐ ตอนที่ ๐. หน้า ๒๔๔-๒๔๖.

^๓แหล่งเดิม.

การกำหนดบทลงโทษแก่ผู้ทำลายโบราณสถาน โบราณวัตถุ จะมีโทษจำคุกไม่เกินหกเดือน หรือปรับไม่เกินสามพันบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ และหากผู้ใด ไม่ยอมให้พนักงานเจ้าหน้าที่เข้าไปตรวจโบราณสถาน หรือผู้ใดเมื่อถูกไล่ให้ออกจากพื้นที่โบราณสถานแล้วฝ่าฝืนไม่ยอมออก จะมีความผิดฐานลหุโทษ^๑ นอกจากนั้นได้มีการ ประกาศกรมศิลปากร กำหนดจำนวนโบราณสถานสำหรับชาติ ในราชกิจจานุเบกษา พ.ศ.๒๔๗๘ ที่ให้กรมศิลปากรจัดทำบัญชีบรรดาโบราณสถานที่มีอยู่ในประเทศ ประกอบด้วยโบราณสถานที่มีอยู่ในจังหวัดต่าง ๆ

ดังที่กล่าวแล้ว จะเห็นว่ารัฐบาลให้ความสำคัญส่งเสริมงานด้านการอนุรักษ์โบราณสถานมากขึ้นเป็นลำดับ เริ่มจากการจัดตั้งหน่วยงานระดับกรมขึ้นมารับผิดชอบงานเกี่ยวกับมรดกวัฒนธรรม ซึ่งคือกรมศิลปากร และมีการออกกฎหมายเพื่อสนับสนุนการดำเนินงานด้านนี้อยู่เรื่อย ๆ และแม้ในช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง งานด้านการอนุรักษ์โบราณสถานของรัฐก็ยังคงดำเนินต่อไป ซึ่งการดำเนินงานด้านการอนุรักษ์โบราณสถานของภาครัฐ มีผลต่อการอนุรักษ์โบราณสถานในเมืองพระนครศรีอยุธยาดังที่จะกล่าวต่อไป

๒.๒.๒.๒ การอนุรักษ์โบราณสถานในเมืองพระนครศรีอยุธยา

การดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ในช่วงที่รัฐจัดการอนุรักษ์อย่างเป็นระบบงานราชการนี้ แม้ว่าหน่วยงานของรัฐที่มีหน้าที่ดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานคือกรมศิลปากร จะถูกยุบไปเป็นส่วนหนึ่งของราชบัณฑิตยสภา ระหว่าง พ.ศ.๒๔๕๔-๒๔๗๖ แต่ยังคงมีการดำเนินงานด้านการอนุรักษ์โบราณสถานอยู่อย่างต่อเนื่อง โดยที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาได้มีการดำเนินการขุดแต่งโบราณสถานสำคัญในเกาะเมือง เริ่มต้นจากบริเวณพระราชวังโบราณและวัดพระศรีสรรเพชญ์ ในช่วงประมาณ พ.ศ.๒๔๗๐-๒๔๗๕ และมีการบำรุงรักษาโดยกำจัดวัชพืชอยู่เสมอเพื่อทำให้อยุธยาเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ศนาจร คือมีการดำเนินการขุดมูลดินและซากอิฐหักที่ทับถมซากอาคารโบราณออกโดยค้ำึงถึงการรักษาร่องรอยทางโบราณคดีเป็นสำคัญ และถางวัชพืชที่ขึ้นปกคลุมออกเสีย เมื่อดำเนินการที่วัดพระศรีสรรเพชญ์เสร็จแล้ว ก็มีการดำเนินการต่อไปยังบริเวณพระราชวังโบราณ และมีการจัดสร้างรั้วลวดหนาม ป้องกันมิให้ประชาชนนำฝูงโคมาเลี้ยงภายในเขตโบราณสถานด้วย^๒ สำหรับอาคารโบราณที่มีความชำรุด หรือทรุดเอียง ก็มีการดำเนินการสร้างโครงค้ำพยุงมิให้โบราณสถานพังทลาย ซึ่งระหว่างที่มีการดำเนินการอนุรักษ์พระราชวังโบราณและวัดพระศรีสรรเพชญ์ที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ก็มีการดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถาน

^๑พระราชบัญญัติ ว่าด้วยโบราณสถาน ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ และการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๔๗๗. (๒๔๗๘, ๑๒ พฤษภาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม ๕๒. ตอนที่ ๐. หน้า ๓๙๔-๔๑๔.

^๒สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมศิลปากร. กระทรวงศึกษาธิการ. ศธ.๐๗๐๑.๗๑/๙๒ เรื่องรายงานการตรวจโบราณสถานจังหวัดนครปฐมและจังหวัดอยุธยา. (๒๔๗๔).

ภายในนารายณ์ราชนิเวศ ที่จังหวัดลพบุรี และที่จังหวัดนครปฐมควบคู่กัน นับว่าสมัยนี้เริ่มมีการอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทยตามหลักการโบราณคดีเด่นชัดขึ้นมา

ภายหลังจากการดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานบริเวณวัดพระศรีสรรเพชญ์และพระราชวังโบราณแล้ว ยังมีโครงการอนุรักษ์โบราณสถานบริเวณวัดมหาธาตุและวัดราชบูรณะต่อเนื่องมาอีก ซึ่งใน พ.ศ.๒๔๗๓ สมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุภาพ นายกราชบัณฑิตยสภา เสด็จมาตรวจโบราณสถานที่พระนครศรีอยุธยา ทรงมีดำริให้สร้างถนนจากวัดพระศรีสรรเพชญ์มายังวัดมหาธาตุตามแนวถนนโบราณเพื่ออำนวยความสะดวกให้นักท่องเที่ยวที่เข้าชมโบราณสถานในอยุธยาจะสามารถเดินทางมาชมโบราณสถานบริเวณวัดมหาธาตุและวัดราชบูรณะได้สะดวก โดยให้ฝ่ายบ้านเมือง คือพระยาสังฆาภิบาลผู้รักษาเมืองพระนครศรีอยุธยาดำเนินการก่อสร้างถนน ซึ่งพระยาสังฆาภิบาลผู้รักษาเมืองได้ดำเนินการทำถนนจากวัดมหาธาตุต่อไปอีก กระทั่งบรรจบแม่น้ำป่าสักบริเวณหลังโรงพยาบาลปัจฉิมราชอุทิศ เพื่ออำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวให้สามารถข้ามเรือไปยังสถานีรถไฟได้^๑ แสดงให้เห็นว่าในสมัยนี้ฝ่ายบ้านเมืองกับฝ่ายอนุรักษ์โบราณสถานสามารถดำเนินการควบคู่กันไปได้ ภายใต้อำนาจควบคุมของรัฐบาล คือสมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุภาพ ที่ทรงส่งเสริมการอนุรักษ์โบราณสถานในเมืองพระนครศรีอยุธยา

การอนุรักษ์โบราณสถานบริเวณพระราชวังโบราณ วัดพระศรีสรรเพชญ์ วัดมหาธาตุ และวัดราชบูรณะในช่วงระหว่าง พ.ศ.๒๔๗๐-๒๔๗๕ นั้น เป็นการดำเนินการของราชบัณฑิตยสภาซึ่งเป็นหน่วยงานของรัฐที่ขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ช่วงเวลานี้สังคมไทยกำลังมีความตื่นตัวเรื่องการอนุรักษ์โบราณสถานในเมืองพระนครศรีอยุธยาอย่างยิ่ง

นอกจากการดำเนินงานด้านการอนุรักษ์โบราณสถานของภาครัฐตามหลักการสากลแล้ว ยังมีการดำเนินงานอนุรักษ์โบราณสถานในลักษณะภาคประชาชนด้วย คือกรณีคุณหญิงอมเรศสมบัติและมวลชนได้มีการเรียกร้องให้มีการบูรณะองค์พระมงกุฎศิลาตามแนวคิดในการรักษาโบราณสถานที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพุทธแบบดั้งเดิมของสังคมไทย คือเสนอให้รัฐบาลดำเนินการปฏิสังขรณ์องค์พระขึ้นใหม่อยู่หลายครั้ง แต่แม้จะได้รับการปฏิเสธจากทางรัฐบาลเนื่องจาก ขัดกับแนวคิดในการอนุรักษ์ที่เป็นสากลของรัฐบาลที่เน้นสงวนรักษาคุณค่าศิลปกรรมให้คงเดิมก็ตาม^๒ แต่อย่างไรก็ดี กรณีนี้ได้แสดงให้เห็นว่าประชาชนเริ่มสนใจในการเข้ามามีส่วนร่วมในการรักษาโบราณสถานอย่างมาก

^๑สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมศิลปากร. กระทรวงศึกษาธิการ. ศธ.๐๗๐๑.๗๑/๙๒ เรื่องรายงานการตรวจโบราณสถานจังหวัดนครปฐมและจังหวัดอยุธยา. (๒๔๗๔).

^๒สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมศิลปากร. กระทรวงศึกษาธิการ. ศธ.๐๗๐๑.๒๕/๔. เรื่องซ่อมพระวิหารพระมงกุฎศิลา. (๒๔๗๖-๒๔๗๗).

จากการศึกษาการอนุรักษ์โบราณสถานในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ในสมัยมณฑลกรุงเก่า ทำให้ทราบว่าระยะนี้สังคมไทยมีความตื่นตัวเรื่องการอนุรักษ์โบราณสถานอย่างเต็มที่ โดยมีการรับถ่ายทอดหลักการอนุรักษ์โบราณสถานแบบสากลมาปรับใช้กับโบราณสถานในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา โดยรัฐบาลถือว่างานอนุรักษ์โบราณสถานเป็นหน้าที่ความรับผิดชอบของรัฐบาล และบรรจุนงานอนุรักษ์โบราณสถานเข้ามาอยู่ในระบบงานราชการ รวมทั้งภาคประชาชนก็มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์โบราณสถานตามความเชื่อและความศรัทธาในศาสนา

๓. ผลกระทบระหว่างการพัฒนาชุมชนเมืองและการอนุรักษ์โบราณสถาน

ในช่วงก่อนบุกเบิกพัฒนาเกาะเมืองนั้น ผลกระทบระหว่างการพัฒนาชุมชนเมืองและการอนุรักษ์โบราณสถานในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยานั้น จะมีมากในช่วงหลังเสียกรุง-สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ที่มีผู้ลักลอบขุดหาทรัพย์สินมีค่าตามวัดต่าง ๆ โดยเฉพาะในสมัยกรุงธนบุรี ประกอบกับการรื้ออิฐจากกำแพงเมืองและป้อมปราการไปเป็นวัสดุก่อสร้างสถานที่ต่าง ๆ ในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ที่ทำให้โบราณสถานในเกาะเมืองได้รับความเสียหายเพิ่มเติมอย่างหนัก แต่ในส่วนนี้ผู้วิจัยจะกล่าวเน้นในสมัยมณฑลกรุงเก่า เนื่องจากเป็นช่วงที่มีการส่งเสริมพัฒนาชุมชนเมือง และมีการส่งเสริมการอนุรักษ์โบราณสถานควบคู่กัน ดังที่จะนำเสนอต่อไปนี้

สมัยมณฑลกรุงเก่า เมืองพระนครศรีอยุธยามีฐานะเป็นเมืองใหญ่ คือเป็นศูนย์กลางของเมืองกรุงเก่าและมณฑลกรุงเก่า ในขณะเดียวกันเป็นช่วงที่สังคมไทยมีความตระหนักในการรักษาโบราณสถานมากขึ้น เนื่องจากแนวคิดในการอนุรักษ์โบราณสถานจากตะวันตกได้แพร่หลายเข้ามา ซึ่งการพัฒนาชุมชนเมือง และการอนุรักษ์โบราณสถานในสมัยนี้ มีผลกระทบระหว่างกันไม่รุนแรงนัก ดังมีปัจจัยต่าง ๆ ดังนี้

ประการแรกคือ ลักษณะการบริหารบ้านเมืองในระบบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ที่พระมหากษัตริย์มีสิทธิ์ขาดในการบริหารประเทศ และมีการปกครองส่วนภูมิภาคแบบมณฑลเทศาภิบาล โดยมีข้าหลวงเทศาภิบาลเป็นผู้บริหารกิจการต่าง ๆ ในระดับมณฑล รวมถึงระดับท้องถิ่น ดังนั้น เมื่อองค์พระประมุขมีพระราชดำริเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถานในเกาะเมืองกรุงเก่า ข้าหลวงเทศาภิบาลจึงเป็นผู้มีบทบาทต่อทั้งการพัฒนาชุมชนเมือง และการอนุรักษ์โบราณสถาน จึงทำให้สามารถบริหารจัดการเมืองกรุงเก่าได้อย่างสอดคล้องกัน โดยส่งเสริมการอนุรักษ์โบราณสถานในเกาะเมือง โดยการสงวนที่ดินภายในเกาะเมืองให้เป็นที่สาธารณสมบัติของแผ่นดินและที่วัดร้าง และจัดการส่งเสริมพัฒนาชุมชนเมืองไว้บริเวณรอบนอกเกาะเมือง ดังที่มีการกำหนดเขตสุขาภิบาลเมืองกรุงเก่า เฉพาะสองฟากฝั่งริมน้ำรอบเกาะเมือง ชุมชนจึงไม่รุกล้ำเข้ามาด้านในเกาะเมือง

ประการที่สอง คือ ลักษณะวิถีชีวิตของชาวเมืองที่เป็นชุมชนริมน้ำ ผู้คนดำรงชีพโดยอิงอาศัยน้ำจากแม่น้ำลำคลองหล่อเลี้ยงชีวิต ใช้เป็นเครื่องอุปโภค บริโภค ประกอบอาชีพ ตลอดจนใช้ในการสัญจร ชาวเมืองจึงนิยมสร้างบ้านเรือน และสถานที่ราชการต่าง ๆ ในบริเวณไม่ไกลจากแม่น้ำและคลองเพื่อสะดวกต่อการคมนาคมด้วย ประกอบกับฝ่ายปกครองมีการส่งเสริมพัฒนาชุมชนเมืองให้อยู่บริเวณรอบเกาะเมือง ฉะนั้น เมื่อชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยามีความเติบโตมากขึ้น จึงมีแนวโน้มที่จะขยายออกไปตามริมแม่น้ำและคลองรายรอบเกาะเมือง ทำให้ประชาชนมีความต้องการใช้ที่ดินในภายในเกาะเมืองน้อย ซึ่งย่อมมีส่วนทำให้ส่งผลกระทบต่อการรักษาโบราณสถานในเกาะเมืองน้อยด้วยเช่นกัน

ปัจจัยเหล่านี้ มีส่วนสำคัญทำให้การพัฒนาชุมชนเมือง และการอนุรักษ์โบราณสถานในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและปริมณฑล มีผลกระทบระหว่งกันอย่างไม่รุนแรงนัก โดยผลกระทบระหว่งการพัฒนาชุมชนเมืองและการอนุรักษ์โบราณสถานมีลักษณะดังนี้คือ

การพัฒนาชุมชนเมืองที่มีผลกระทบต่อโบราณสถานในเกาะเมืองนั้น มักเป็นโบราณสถานที่ตั้งอยู่ตามริมน้ำ โดยเฉพาะในช่วงแรก ๆ สมัยมณฑลกรุงเก่า เช่น การปรับปรุงโบราณสถานบางแห่งให้เป็นสถานที่ราชการ อาทิ ปรับปรุงพระราชวังจันทรถษม (วังหน้า) เป็นที่ทำการมณฑล ปรับปรุงบริเวณพระราชวังบวรสถานมงคล (วังหลัง) เป็นค่ายทหาร รวมถึงการสร้างถนนตามแนวสันกำแพงเมือง เป็นต้น แต่เมื่อรัฐบาลมีนโยบายเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถาน โดยเฉพาะในช่วงปลายรัชกาลที่ ๕ ซึ่งได้สงวนที่ดินบริเวณเกาะเมืองให้เป็นที่ตั้งสาธารณสมบัติของแผ่นดิน ทำให้การพัฒนาชุมชนเมืองส่งผลกระทบต่อการอนุรักษ์โบราณสถานน้อยลง ดังที่มีการหลีกเลี่ยงการก่อสร้างบริเวณในเกาะเมือง เช่น การสร้างโรงพยาบาลปัจฉิมาราชอุทิศบริเวณริมแม่น้ำนอกแนวกำแพงเมือง เป็นต้น จึงทำให้ในระยะนี้ยังปรากฏร่องรอยโบราณสถานอยู่หลายแห่ง ดังที่พระยาโบราณราชธานินทร์ได้สำรวจโบราณสถานทั่วเกาะเมืองและปริมณฑล ตามที่ได้อธิบายไว้ในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๓ และแผนที่ฉบับพระยาโบราณราชธานินทร์

ส่วนการอนุรักษ์โบราณสถานที่มีผลกระทบต่อการพัฒนาชุมชนเมืองนั้น จากระบบการบริหารบ้านเมืองที่สามารถดำเนินไปในทิศทางเดียวกันได้นั้น ประกอบกับในเกาะเมืองยังไม่มีการพัฒนามากนัก จึงทำให้สามารถจัดการอนุรักษ์โบราณสถานได้สะดวก โดยเฉพาะการประกาศสงวนที่ดินให้เป็นที่ตั้งสาธารณสมบัติและที่วัดร้าง จึงไม่มีหน่วยงานของรัฐเข้าไปใช้พื้นที่ในบริเวณที่สงวนไว้ นอกจากดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถาน และทำถนนสำหรับท้องชมโบราณสถาน ดังนั้นจึงไม่มีผลกระทบต่อหน่วยงานราชการด้วยกัน หรืออาจมีน้อย แต่จะมีปัญหากระทบกระเทือนต่อกับราษฎรที่อาศัยอยู่บริเวณเกาะเมืองบ้าง เช่นการสงวนที่ดินบริเวณพระราชวังหลวงเพื่อขุดแต่งโบราณสถานเนื่องในพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก และการสงวนที่ดินในแนวกำแพงเมืองให้เป็นที่ตั้งสาธารณสมบัติของ

แผ่นดินและที่วัดร้าง ที่ยอมส่งผลให้ราษฎรบางส่วนที่อยู่อาศัยและทำสวนผลไม้อยู่ภายในแนวกำแพงเมืองและตามโบราณสถานต่าง ๆ ในเกาะเมืองไม่ได้รับกรรมสิทธิ์ที่ดิน และต้องถูกโยกย้ายออกไปจากบริเวณที่ประกาศสงวนที่ดิน แต่อย่างไรก็ดีรัฐบาลได้จ่ายเงินเป็นค่าชดเชยการย้ายบ้านเรือน และพืชสวนที่ปลูกไว้ตามสมควร

จากการศึกษาการพัฒนาชุมชนเมืองและการอนุรักษ์โบราณสถานในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ในระยะก่อนการบุกเบิกพัฒนาเกาะเมือง พ.ศ.๒๔๘๒ โดยเฉพาะในสมัยมณฑลกรุงเก่าจะเห็นว่าฝ่ายปกครอง มีบทบาททั้งในการจัดการพัฒนาชุมชนเมือง และการอนุรักษ์โบราณสถาน โดยได้กำหนดพื้นที่สำหรับพัฒนา และพื้นที่สำหรับอนุรักษ์ไว้อย่างชัดเจน จึงสะดวกต่อการจัดการส่งเสริมพัฒนาในส่วนที่เป็นชุมชนเมืองรอบ ๆ เกาะเมืองให้เกิดความเจริญ ทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ และการศึกษา และส่งเสริมการอนุรักษ์โบราณสถานในเกาะเมืองให้มั่นคงแข็งแรงตามหลักวิชาการโบราณคดีตะวันตก ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ และใช้รับรองแขกบ้านแขกเมือง ดังนั้นการจัดการพัฒนาชุมชนเมือง และการอนุรักษ์โบราณสถานในระยะนี้ จึงสามารถดำเนินได้อย่างค่อนข้างประสานสอดคล้องกัน

บทที่ ๓

สมัยแห่งการพัฒนาเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา

พ.ศ. ๒๔๘๒ - ๒๕๐๐

การออกพระราชบัญญัติโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินซึ่งเป็นที่สาธารณสมบัติของแผ่นดิน และที่วัดร้าง ภายในกำแพงเมืองพระนครศรีอยุธยาให้กระทรวงการคลัง พุทธศักราช ๒๔๘๑ ซึ่งประกาศในราชกิจจานุเบกษา และมีผลบังคับใช้ใน พ.ศ. ๒๔๘๒ เป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญของการพัฒนาชุมชนเมือง และการอนุรักษ์โบราณสถานในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและปริมณฑล เพราะทำให้ที่ดินในเกาะเมืองที่ได้รับการสงวนรักษาเป็นเขตโบราณสถานตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้รับการจัดสรรพัฒนาให้เป็นไปตามนโยบายของรัฐบาลชุดใหม่ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ จากที่รัฐบาลเดิมได้วางแนวทางการพัฒนาชุมชนเมืองและการอนุรักษ์โบราณสถานไว้ ให้เมืองพระนครศรีอยุธยาเป็นเมืองโบราณสำหรับเป็นแหล่งท่องเที่ยวชมโบราณสถาน และส่งเสริมการพัฒนาชุมชนเมืองในบริเวณรอบนอกเกาะเมือง โดยรัฐบาลชุดใหม่เปลี่ยนทิศทางการจัดการเมืองพระนครศรีอยุธยาเป็นการจัดสรรพื้นที่ในเกาะเมืองให้เป็นแหล่งชุมชนเมือง มีการปกครองตนเองตามแนวทางประชาธิปไตย ซึ่งจะมุ่งเน้นส่งเสริมสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน โดยสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกแก่ประชาชน ทั้งสถานที่ราชการ สถานพยาบาล สถานศึกษา สวนสาธารณะ ตลอดจนสาธารณูปโภคต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมีโครงการพัฒนาเมืองให้เป็นแหล่งเศรษฐกิจของชาติ ภายใต้ความส่งเสริมจากรัฐบาล จนกระทั่งเกาะเมืองซึ่งมีโบราณสถานอยู่เป็นจำนวนมาก เริ่มกลายเป็นชุมชนเมืองขึ้นในขณะนี้ อันเป็นจุดเริ่มต้นของปัญหาระหว่างการพัฒนาชุมชนเมือง กับการอนุรักษ์โบราณสถานในเวลาต่อ ๆ มา

ในบทนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอการดำเนินการส่งเสริมการพัฒนาชุมชนเมืองในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ตั้งแต่ช่วงที่มีการประกาศโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินในเกาะเมืองให้กระทรวงการคลังที่มีผลบังคับใช้ใน พ.ศ. ๒๔๘๒ ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการพัฒนา และผลของการพัฒนาชุมชนเมืองได้ก่อให้เกิดสิ่งใดขึ้นบ้าง และ仍将จะทำให้ทราบถึงท่าทีและทัศนคติของสังคมในระบอบที่มีต่อการอนุรักษ์โบราณสถาน รวมทั้งการดำเนินงานอนุรักษ์โบราณสถาน ในช่วงต่าง ๆ ควบคู่กันไป ตั้งแต่โครงการปรับปรุงเกาะเมือง เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๒ จนกระทั่งสิ้นสุดโครงการบูรณะเกาะเมืองสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ใน พ.ศ. ๒๕๐๐ โดยแบ่งหัวข้อในการศึกษาดังนี้คือ การยกเลิกการสงวนที่ดินในเกาะเมือง การพัฒนาชุมชนเมืองและการอนุรักษ์โบราณสถานในช่วงโครงการปรับปรุงเกาะเมือง ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๘๒-๒๔๙๘ ช่วงโครงการบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา พ.ศ. ๒๔๙๙-๒๕๐๐ และผลกระทบ

ระหว่างการพัฒนาชุมชนเมืองและการอนุรักษ์โบราณสถานในช่วงบุกเบิกพัฒนาเกาะเมือง ระหว่าง พ.ศ.๒๔๘๒-๒๕๐๐

๑. การยกเลิกการสงวนที่ดิน

การยกเลิกการสงวนที่ดินในเกาะเมือง ที่ได้ประกาศสงวนไว้ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยการตรา “พระราชบัญญัติโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินซึ่งเป็นที่สาธารณสมบัติของแผ่นดิน และที่วัดร้างภายในกำแพงเมืองจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ให้กระทรวงการคลัง พุทธศักราช ๒๔๘๑” ซึ่งประกาศในราชกิจจานุเบกษาและมีผลบังคับใช้ใน พ.ศ.๒๔๘๒ นั้น ถือเป็นจุดเปลี่ยนครั้งสำคัญของการพัฒนาชุมชนเมือง และการอนุรักษ์โบราณสถานในลแวกเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา เนื่องจากภายหลังจากกระทรวงการคลังเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ที่ดินในเกาะเมืองแล้ว รัฐบาลได้ส่งเสริมการพัฒนาชุมชนเมืองหลายอย่าง อาทิ การสร้างสถานที่ราชการ ถนน สะพาน การส่งเสริมการศึกษา และเศรษฐกิจ รวมทั้งการส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามาอยู่อาศัยในเกาะเมือง ซึ่งเป็นจุดริเริ่มให้เมืองพระนครศรีอยุธยามีลักษณะเป็นชุมชนเมืองเติบโตทับซ้อนเมืองโบราณ จึงเป็นช่วงเวลาที่ยุทธศาสตร์ต่าง ๆ เริ่มได้รับผลกระทบจากการพัฒนาชุมชนเมือง

ปัจจัยสำคัญประการหนึ่ง ที่มีผลต่อทิศทางการบริหารจัดการเมืองพระนครศรีอยุธยาคือ ช่วงภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง รัฐบาลได้มีการดำเนินนโยบายในการบริหารประเทศแบบใหม่หลายประการ อาทิ การเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองคือ การยกเลิกการปกครองส่วนภูมิภาคแบบมณฑลเทศาภิบาล เมื่อ พ.ศ.๒๔๗๖ ทำให้จังหวัดต่าง ๆ ที่เคยขึ้นต่อมณฑลอยุธยา แยกตัวออกจากการปกครองของมณฑล และขึ้นตรงต่อการปกครองของรัฐบาล ดังนั้น จังหวัดพระนครศรีอยุธยาจึงมีฐานะเท่าเทียมกับจังหวัดอื่น ๆ ของประเทศ รวมทั้งการที่รัฐบาลมีนโยบายในการพัฒนาการปกครองส่วนท้องถิ่น โดยได้ออกพระราชบัญญัติการจัดระเบียบเทศบาล พ.ศ.๒๔๗๖ ที่ให้มีการจัดตั้งเทศบาลขึ้นในเมืองศูนย์กลางของจังหวัดต่าง ๆ ซึ่งเป็นวิธีที่จัดให้มีองค์การปกครองอย่างระบบรัฐสภา ซึ่งมีสภาเทศบาลเป็นองค์กรนิติบัญญัติ และมีคณะเทศมนตรีเป็นองค์กรบริหาร เป็นส่วนหนึ่งในนโยบายของรัฐบาลที่ต้องการปลูกฝังระบบประชาธิปไตยให้แก่ท้องถิ่น^๑ การเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองท้องถิ่นเช่นนี้ ย่อมมีผลต่อทิศทางการบริหารจัดการเมืองพระนครศรีอยุธยา จากที่รัฐบาลในระยะบอบการปกครองเดิมต้องการสงวนเกาะเมืองไว้ มาเป็นการส่งเสริมการพัฒนาในเกาะเมืองให้เป็นแหล่งชุมชนเมือง เป็นศูนย์กลางทางการปกครอง เศรษฐกิจ การศึกษา และการสาธารณสุข เป็นต้น

^๑ประยูทธ ปริชาภรณ์. (๒๕๒๒.) การพัฒนาการปกครองส่วนท้องถิ่นของไทย ระหว่าง

ผู้วิจัยจะนำเสนอเหตุการณ์ในช่วงก่อนการยกเลิกที่ดินในเกาะเมือง ที่จะแสดงให้เห็นการดำเนินการพัฒนาชุมชนเมืองของเทศบาลเมืองนครศรีอยุธยา ภายใต้ความส่งเสริมของรัฐบาล ในการจัดสรรพัฒนาพื้นที่ในเกาะเมืองที่รกร้างว่างเปล่าให้เป็นแหล่งชุมชนเมือง ซึ่งเป็นจุดริเริ่มของการบุกเบิกพัฒนาเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ใน พ.ศ.๒๔๘๒ ดังต่อไปนี้

๑.๑ การริเริ่มวางระบบผังเมืองภายในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา

ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง รัฐบาลได้สนับสนุนการวางผังเมืองในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาใหม่* ในช่วงประมาณ พ.ศ.๒๔๗๙ โดยการวางผังเมืองใหม่จะตั้งให้มีความสอดคล้องกับการพัฒนาประเทศ ที่รัฐบาลกำลังพัฒนาระบบทางหลวงทั่วราชอาณาจักร^๑ ใน พ.ศ. ๒๔๗๙** ซึ่งบรรดาจังหวัดต่าง ๆ ที่อยู่ตามรายทาง ต้องสร้างถนนจากตัวเมืองออกไปเชื่อมกับทางหลวงสายหลักสำหรับจังหวัดพระนครศรีอยุธยาได้ดำเนินการสร้างทางจากเกาะเมืองไปเชื่อมกับถนนสายภาคเหนือคือทางหลวงสายประชาธิปไตย หรือถนนพหลโยธิน (ต่อไปจะเรียกถนนพหลโยธิน) ซึ่งจะผ่านจังหวัดพระนครศรีอยุธยาที่อำเภอวังน้อย โดยการวางผังเมืองใหม่ครั้งนี้ได้มีการกล่าวถึงนายปรีดี พนมยงค์***

*ผังเมืองเดิมของชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาในสมัยมณฑลกรุงเก่า ตั้งอยู่ตามแนวลำน้ำ เพราะเมืองอยุธยามีลักษณะเป็นชุมชนขนานน้ำ ตัวเมืองจึงตั้งอยู่ริมแม่น้ำด้วยคือในย่านหัวรอ อันประกอบไปด้วยสถานที่ราชการ สถานศึกษา ตลาด และชุมชนที่ตั้งอยู่ตามลำน้ำเช่นกัน โดยอาศัยการคมนาคมทางน้ำเป็นหลักในการเดินทางติดต่อระหว่างเมืองหลวงและหัวเมืองต่าง ๆ

^๑สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงมหาดไทย. มท.๕.๑๖.๕/๕๗. เรื่องรายงานการประชุมสภาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๔๗๙).

**รัฐบาลเล็งเห็นว่าการคมนาคมทางบกจะช่วยส่งเสริมการพัฒนาทางเศรษฐกิจของชาติ ความเจริญของท้องถิ่น การศึกษา การทหารและสามารถเผยแพร่ข่าวสาร และวัฒนธรรมไปสู่ท้องถิ่นที่ห่างไกลได้รวดเร็ว

***หลวงประดิษฐมนูธรรม หรือ ดร.ปรีดี พนมยงค์ เกิดเมื่อ ๑๑ พฤษภาคม ๒๔๔๓ ตำบลท่าวาสุกรี (ย่านหัวแหลม) อำเภอกรุงเก่า จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นบุตรของนายเสียงและนางลูกจันทร์ พนมยงค์ คหบดีชาวเมืองอยุธยา ได้รับการศึกษาจากโรงเรียนตัวอย่างมณฑลกรุงเก่า และศึกษาต่อที่โรงเรียนวัดเบญจมบพิตร โรงเรียนกฎหมายสังกัดกระทรวงยุติธรรมและปริญญาเอกทางกฎหมายจากฝรั่งเศส มีบทบาททางการเมือง ระหว่าง พ.ศ.๒๔๘๑-๒๔๙๐

พ.ศ. ๒๔๘๑-๒๔๘๔ เป็นรัฐมนตรีกระทรวงการคลัง

พ.ศ. ๒๔๘๔-๒๔๘๘ เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์

พ.ศ. ๒๔๘๙ เป็นนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีกระทรวงการคลัง

พ.ศ. ๒๔๙๐ นายปรีดี ถูกรัฐประหาร จำต้องเดินทางออกนอกประเทศ ไปพำนักอยู่ที่

ประเทศ สิงคโปร์ จีน ฝรั่งเศส ตามลำดับ จนถึงแก่อสัญกรรม เมื่อวันที่ ๒ พฤษภาคม ๒๕๒๖ (เกื้อกูล ยืนยงอนันต์. (๒๕๒๗). ความเปลี่ยนแปลงภายในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๗๘-๒๕๐๐. หน้า ๕๙.)

(หลวงประดิษฐมนูธรรม) ผู้แทนราษฎรชาวจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ที่มีบทบาทสำคัญอยู่ในคณะรัฐบาล เป็นผู้ให้ความสนับสนุนในการวางแผนผังเมืองนี้ด้วย^๑

การวางผังเมืองพระนครศรีอยุธยาเป็นโครงการใหญ่ที่จะวางแนวทางการพัฒนาในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาภายหลังการยกเลิกการสงวนที่ดิน ซึ่งจะต้องใช้เวลาและงบประมาณในการดำเนินการมาก ดังที่ข้าหลวงประจำจังหวัดคาดการณ์ในขณะนั้นว่า “ผังเมืองนี้วางขึ้นไว้เป็นแนวทางการปฏิบัติสำหรับการก่อสร้างอาคาร การทำถนนและทางในภายหลัง ซึ่งอาจจะถึงราว ๑๐๐ - ๒๐๐ ปี จึงสำเร็จบริบูรณ์ เป็นการค่อยทำค่อยไปมิใช่ทำอย่างฮวบฮาบ”^๒ แม้รายละเอียดเกี่ยวกับโครงการผังเมืองทั้งหมดนั้นจะยังไม่ปรากฏเอกสารที่ชัดเจน แต่จากรายละเอียดของการประชุมสภาจังหวัด และเอกสารราชการอื่น ๆ ที่มีขึ้นในช่วงประมาณ พ.ศ. ๒๔๗๙-๒๔๘๐ ทำให้พอทราบว่าในโครงการผังเมืองนี้ กรมโยธาเทศบาลในสังกัดกระทรวงมหาดไทย มีแผนการวางผังเมืองภายในเกาะเมืองใหม่ ซึ่งจากเดิมพื้นที่บริเวณด้านในเกาะเมืองนั้นเป็นที่รกร้าง และยังไม่มีการวางผังเมืองนับตั้งแต่หลังสมัยกรุงศรีอยุธยา เพราะในสมัยมณฑลกรุงเก่าก็ไม่ได้ใช้พื้นที่ในเกาะเมือง ประกอบกับมีการสงวนที่ดินในแนวกำแพงเมืองเป็นที่สาธารณะสมบัติและที่วัดร้างด้วย สภาพภายในเกาะเมืองเดิม จึงยังคงปรากฏร่องรอยผังเมืองโบราณสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นแนวถนนและคลองโบราณอยู่ ซึ่งถนนและคลองมีลักษณะเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายจากด้านเหนือสู่ด้านใต้ จากด้านตะวันออกสู่ด้านตะวันตก ดังปรากฏในแผนที่กรุงศรีอยุธยาฉบับพระยาโบราณราชธานินทร์ ที่ได้สำรวจไว้ราว พ.ศ. ๒๔๔๑-๒๔๕๐ ซึ่งมีเพียงถนนที่สร้างขึ้นในสมัยมณฑลกรุงเก่าอยู่สองสาย เพื่ออำนวยความสะดวกคมนาคมในเกาะเมืองคือถนนเดชาวุธ (ถนนป่าโทน) สร้างในสมัยรัชกาลที่ ๖ สำหรับลำเลียงกำลังทางทหาร และถนนสายพระราชวังโบราณ - โรงพยาบาลปัจจุมาภิราช (ปัจจุบันคือถนนนเรศวร / ถนนสาย ๒) ซึ่งสร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓ เพื่อใช้สำหรับการท่องเที่ยวชมโบราณสถานบริเวณวัดพระศรีสรรเพชญ์ วัดราชบูรณะและวัดมหาธาตุ และตรงไปยังท่าเรือข้ามฟากไปสถานีรถไฟอยุธยา ถนนทั้งสองสายนี้เป็นถนนที่ปรับปรุงขึ้นจากถนนเก่าตามผังเมืองโบราณสมัยกรุงศรีอยุธยา ดังนั้นการพัฒนาในช่วงที่ผ่านมาจึงยังไม่กระทบต่อระบบผังเมืองโบราณ

แต่เมื่อมีการเสนอโครงการผังเมืองใหม่ในครั้งนี้ ก็ปรากฏว่ามีความคิดเกี่ยวกับการปรับปรุงระบบผังเมืองเดิม ดังที่ทางจังหวัดเคยมีความคิดเกี่ยวกับถนนเดชาวุธว่า “ถนนเดชาวุธเดิมในผังเมือง

^๑กมล มั่นศักดิ์, บรรณาธิการ. (๒๕๒๖). **ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาค จังหวัดพระนครศรีอยุธยา**.

หน้า ๒๒๗.

^๒สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงมหาดไทย. **มท.๕.๑๖.๕/๕๗**. เรื่องรายงานการประชุมสภาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๔๗๙).

ตัดออกไม่เอาไว้ เพราะไม่ถูกลักษณะ...”^๑ ซึ่งถ้าข้อความดังกล่าวนี้หมายความว่า จะตัดถนนสายนี้ ออกไปจากผังเมือง เพราะไม่สอดคล้องกับผังเมืองใหม่แล้ว ก็จะส่งผลกระทบต่อระบบผังเมืองโบราณ

นอกจากนี้ ตามโครงการผังเมืองที่ร่างขึ้น ได้เตรียมที่ดินริมแม่น้ำหน้าหอทะเบียนที่ดิน ใน ย่านตัวเมืองเดิมเป็นลานว่างหน้าเมือง และมีแผนจะสร้างสะพานข้ามแม่น้ำป่าสัก* จากเกาะลอยเข้ามา ในเกาะเมืองทางบริเวณหน้าหอทะเบียนที่ดิน^๒ มุ่งตรงเข้ามาสู่ด้านในเกาะเมือง เป็นถนนสายที่ ๑ โดยจะตัดผ่านที่ดินระหว่างหอทะเบียนที่ดินกับโรงเรียนจอมสุรางค์อุปถัมภ์ และข้ามคลอง วัดเสนาสนารามมายังวงเวียนซึ่งอยู่หลังโรงเรียน** และจะทำถนนสายที่ ๒ แยกจากถนนรอบกรุง (ถนนรอบเมือง/ถนนอุโมงค์) บริเวณข้างโรงเรียนจอมสุรางค์ฯ ด้านตะวันออก คู่ขนานกับถนนสายที่ ๑ เข้ามาในเกาะเมือง ข้ามคลองวัดเสนาสนาราม มาบรรจบกับถนนสายที่ ๓ ซึ่งถนนสายที่ ๓ แยกจาก ถนนรอบกรุงที่บริเวณหลังโรงพยาบาลปัจฉิมาราชอุทิศ เคียงตรงขึ้นไปรวมกันยังวงเวียนแห่งเดิม^๓ ซึ่ง บริเวณด้านใต้วงเวียนดังกล่าว เคยถูกกำหนดให้เป็นที่ตั้งของศาลาเทศบาลเมืองนครศรีอยุธยา ส่วน การจะสร้างที่ทำการสภาจังหวัด หรือสถานที่ราชการต่าง ๆ นั้น ตามโครงการผังเมืองของกรมโยธา เทศบาลมีนโยบายที่จะให้สถานที่ราชการต่าง ๆ ไปสร้างอยู่ตามพื้นที่ต่าง ๆ บริเวณกลางเกาะเมืองเพื่อนำให้ประชาชนติดตามเข้าไปตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยในด้านในเกาะเมืองนั้นด้วย^๔ (ดูภาพประกอบ ๖)

^๑สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงมหาดไทย. มท.๕.๑๖.๕/๕๗. เรื่องรายงานการประชุมสภาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๔๗๙).

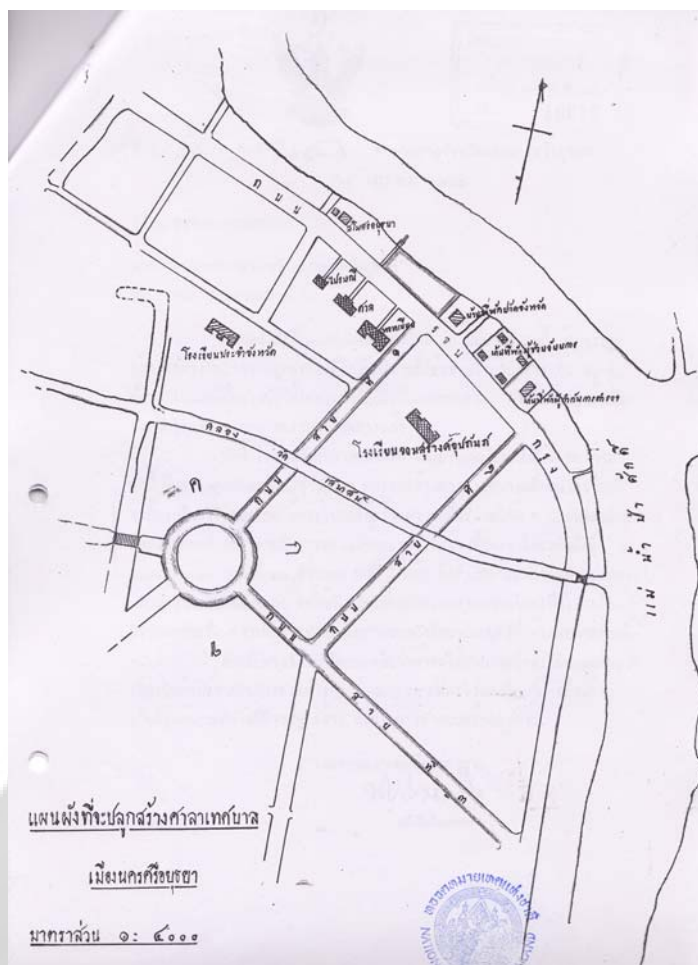
*สะพานข้ามแม่น้ำดังกล่าวนี้ อาจเป็นสะพานสำหรับเชื่อมการคมนาคมทางบก ระหว่างในเกาะเมืองกับ ถนนสายที่จะมุ่งตรงไปเชื่อมรับกับถนนพลโยธินที่อำเภอวังน้อย แทนที่สะพานบริดี-ดำรง ในปัจจุบันก็เป็นได้ ซึ่งถ้าเป็นตามนี้เท่ากับว่าตัวเมืองพระนครศรีอยุธยายังคงถูกวางให้อยู่ในย่านหัวรอเช่นเดิม

^๒สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงมหาดไทย. มท.๕.๑๖.๕/๕๗. เรื่องรายงานการประชุมสภาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๔๗๙).

**ดูจาก แผนผังที่จะปลูกสร้างศาลาเทศบาลเมืองนครศรีอยุธยา (ภาพประกอบ ๖) ใน หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงมหาดไทย. มท.๕.๑๖/๒๙. เรื่องตำแหน่งที่สร้างศาลาเทศบาลจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๔๗๘-๒๔๘๐).

^๓สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงมหาดไทย. มท.๕.๑๖/๒๙. เรื่องตำแหน่งที่สร้างศาลาเทศบาลจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๔๗๘-๒๔๘๐).

^๔แหล่งเดิม.

ภาพประกอบ ๖ แผนผังที่จะปลูกสร้างศาลาเทศบาลเมืองนครศรีอยุธยา

ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงมหาดไทย. มท.๕.๑๖/๒๙. เรื่องตำแหน่งที่สร้างศาลาเทศบาลจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๔๗๘-๒๔๘๐).

จากรายละเอียดเล็กน้อยเกี่ยวกับการวางผังเมืองใหม่เท่าที่จะสามารถทราบได้นี้ แม้เป็นเพียงแผนการขั้นร่าง ยังไม่ได้เป็นผังเมืองฉบับที่จะใช้จริง แต่ก็ยังเป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าฝ่ายปกครองโดยภาครัฐ และท้องถิ่น กำลังเตรียมการบุกเบิกพัฒนาเกาะเมืองตั้งแต่ช่วงก่อนการโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินในเกาะเมืองที่จะมีผลบังคับใช้ใน พ.ศ.๒๔๘๒ ซึ่งการวางผังเมืองในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาเป็นเรื่องละเอียดอ่อน เพราะถ้าเป็นการวางผังเมืองใหม่ทั้งหมด โดยไม่คำนึงถึงระบบผังเมืองโบราณสถานก็ย่อมจะต้องส่งผลกระทบต่ออนุรักษโบราณสถานในเกาะเมือง ซึ่งภายหลังการโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินในเกาะเมืองแล้ว ได้มีการตั้งคณะกรรมการปรับปรุงเกาะเมืองเพื่อพิจารณาผังเมืองกันอีกครั้งหนึ่ง

๑.๒ การริเริ่มก่อสร้างอาคารสถานที่ภายในเกาะเมือง

ช่วงก่อนการยกเลิกการสงวนที่ดินในเกาะเมืองนั้น นอกจากจะมีการวางผังเมืองพระนครหรืออยุธยาไว้ล่วงหน้าแล้ว ยังได้มีการริเริ่มสร้างอาคารและสถานที่ภายในเกาะเมืองเป็นการนำร่องแล้วคือ การสร้างศาลาเทศบาล และการจัดการสวนสาธารณะบึงพระรามบริเวณด้านในเกาะเมือง ที่จะแสดงให้เห็นถึงความต้องการใช้ที่ดินในเกาะเมืองของฝ่ายปกครองได้อย่างดี

การสร้างศาลาเทศบาลนั้น สืบเนื่องจากภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองที่รัฐบาลได้ตราพระราชบัญญัติจัดระเบียบเทศบาล พ.ศ.๒๔๗๖ ที่ให้มีการจัดตั้งเทศบาลขึ้นในเขตตัวเมืองซึ่งเป็นที่ตั้งของศาลากลางจังหวัด ทางจังหวัดพระนครหรืออยุธยาจึงได้ยกฐานะสุขาภิบาลนครหรืออยุธยา ขึ้นเป็นเทศบาลเมืองนครหรืออยุธยาใน พ.ศ.๒๔๗๘ ซึ่งในระยะแรกยังใช้ขอบเขตตามเขตสุขาภิบาลเดิม และตามพระราชบัญญัติการจัดระเบียบเทศบาลนี้ ได้ให้อำนาจแก่เทศบาลที่จะจัดให้มีศาลาเทศบาลเพื่อเป็นสถานที่ทำงานของคณะมนตรีเทศบาลด้วย

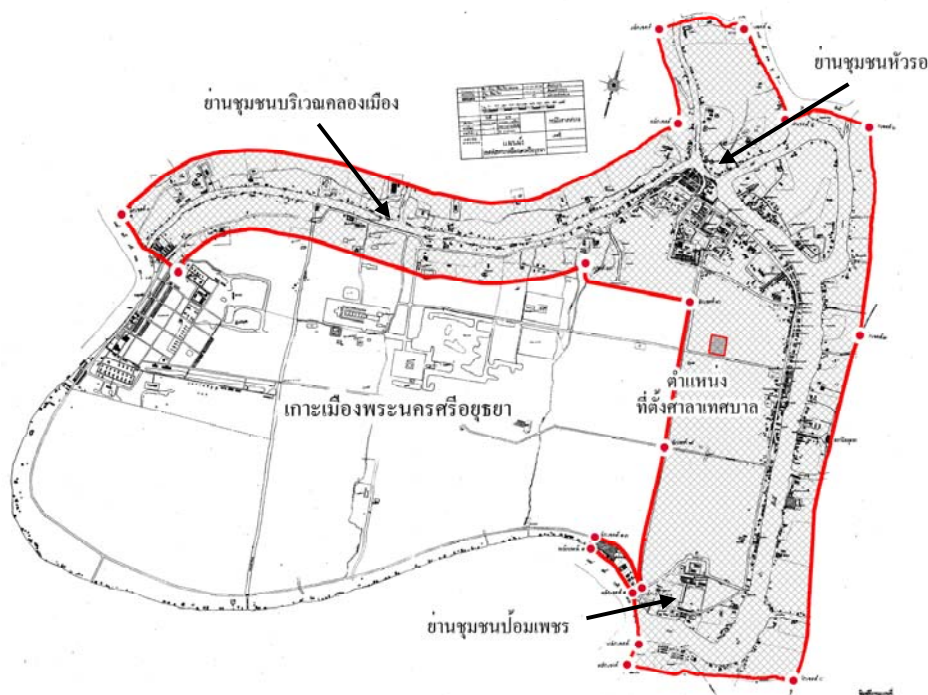
การกำหนดสถานที่ก่อสร้างศาลาเทศบาลนั้น แม้จะเป็นอำนาจของเทศบาล แต่เทศบาลยังจะต้องได้รับความเห็นชอบจากกระทรวงมหาดไทยที่มีบทบาทกำกับดูแลกิจการของเทศบาลอยู่ ซึ่งกระทรวงมหาดไทยได้แนะนำให้สร้างศาลาเทศบาลขึ้นที่บริเวณวงเวียนด้านหลังโรงเรียนจอมสุรางค์อุปถัมภ์* ซึ่งจะสอดคล้องกับโครงการผังเมืองใหม่ที่วางไว้ และเพื่อให้เป็นไปตามนโยบายในการวางผังเมืองที่จะให้ศาลาเทศบาลที่กำลังจะก่อสร้างนี้เป็นตัวอย่างแก่สถานที่ราชการอื่น ๆ ในการไปสร้างอยู่กลางเมือง เพื่อนำราษฎรให้ติดตามเข้าไปอาศัยอยู่ในพื้นที่ด้านในเกาะเมือง^๑ แต่ตำแหน่งที่จะก่อสร้างนั้นยังอยู่นอกเขตเทศบาล** คณะมนตรีเทศบาลจึงขออนุญาตกระทรวงมหาดไทยขยายเขตเทศบาลเข้ามาด้านในเกาะเมืองถึงแนวคลองมะขามเรียง เพื่อสร้างศาลาเทศบาล^๒ จึงได้นำมาสู่การประกาศพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งเทศบาลเมืองนครหรืออยุธยา เป็นฉบับที่ ๒ ใน พ.ศ.๒๔๘๑ ซึ่งเป็นการปรับปรุงขยายเขตเทศบาลให้ครอบคลุมเข้ามายังพื้นที่ในเกาะเมืองด้านตะวันออกถึงแนวคลองมะขามเรียง (ดูภาพประกอบ ๗)

*วงเวียนหลังโรงเรียนจอมสุรางค์นี้ เป็นเพียงผังเมืองที่วางไว้ แต่ภายหลังมิได้มีการดำเนินการตามแผนผังเมืองนี้แต่อย่างใด

^๑สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงมหาดไทย. มท.๕.๑๖/๒๙. เรื่องตำแหน่งที่สร้างศาลาเทศบาลจังหวัดพระนครหรืออยุธยา. (๒๔๗๘-๒๔๘๐).

**เขตเทศบาลเมืองนครหรืออยุธยาที่กำหนดไว้ในพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งเทศบาล ฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๘ ได้ครอบคลุมพื้นที่เพียงขอบเกาะเมืองด้านทิศเหนือและทิศตะวันออกเท่านั้น

^๒สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงมหาดไทย. มท.๕.๑๖.๗/๗๕. รายงานประจำเดือนของเทศบาลของจังหวัดพระนครหรืออยุธยา. (๒๔๘๐).

ภาพประกอบ ๗ แผนที่แสดงเขตเทศบาลเมืองนครศรีธรรมราชขยายขอบเขตใหม่ พ.ศ. ๒๔๘๑*

ที่มา: แผนที่ท้ายพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งเทศบาลเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช (ฉบับที่ ๒) พุทธศักราช ๒๔๘๑. (๒๔๘๑, ๑๔ พฤศจิกายน). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม ๕๔ หน้า ๖๕๓.

ทว่า มีเหตุขัดข้องในด้านงบประมาณ เนื่องจากสถานที่ที่ตั้งใจจะสร้างศาลาเทศบาลนั้น ตั้งอยู่ลึกเข้าไปในเกาะเมือง ที่จะต้องสร้างถนนจากถนนรอบกรุงเข้าไปถึง ๓ สาย แล้วยังต้องสร้างสะพานข้ามคลองวัดเสนาสนาราม อีกถึง ๒ สะพาน ถ้าเป็นไปตามนี้จะต้องใช้งบประมาณจำนวนมาก และอาจต้องเสียเวลาในการก่อสร้างออกไปอีกหลายปี กระทรวงมหาดไทยจึงได้ผ่อนปรนให้เทศบาลเมืองนครศรีธรรมราช ใช้พื้นที่ริมถนนสายพระราชวังโบราณ - หลังโรงพยาบาลปัจจุมาภิราชอุทิศ (ถนนนเรศวร) ให้เป็นที่ตั้งของศาลาเทศบาล อันจะสะดวกต่อการเดินทางเข้ามาติดต่อกับเทศบาล (ซึ่งคือที่ตั้งสำนักงานเทศบาลนครนครศรีธรรมราชในปัจจุบัน)

*ดัดแปลงจาก แผนที่ท้ายพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งเทศบาลเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๔๘๑ โดยเน้นหลักเขต และแรเงาพื้นที่เขตเทศบาล เมืองนครศรีธรรมราช รวมทั้งเพิ่มเติมคำอธิบายสถานที่

การสร้างศาลาเทศบาลเมืองนครศรีอยุธยา เป็นตัวอย่างให้เห็นถึงความพยายามในการสร้างสถานที่ราชการในพื้นที่ด้านในเกาะเมือง เพื่อนำให้ประชาชนเข้าไปใช้สอยพื้นที่ในเกาะเมืองเพื่อเป็นแหล่งชุมชนซึ่งเป็นนโยบายของรัฐมีวางไว้ให้แก่ท้องถิ่น และการที่ภาครัฐแนะนำให้สร้างศาลาเทศบาลขึ้นด้านในเกาะเมืองและอนุมัติการขยายเขตเทศบาล ในขณะที่พื้นที่บริเวณดังกล่าวยังเป็นที่สาธารณสมบัติของแผ่นดินอยู่นั้น เป็นสัญญาณแสดงการรุกคืบของการพัฒนาชุมชนเมืองให้เข้าไปภายในเกาะเมืองมากขึ้นอีกขั้นหนึ่งแล้ว

นอกจากนี้เทศบาลยังได้มีความคิดจะจัดสวนสาธารณะบึงพระรามบริเวณใจกลางเกาะเมืองซึ่งอยู่นอกเขตเทศบาล* โดยขอดำเนินการขุดลอกบึงพระรามทำเป็นสวนสาธารณะเพื่อเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจสำหรับประชาชนชาวเมืองอยุธยา ประกอบกับเป็นการรักษาสถานที่อันเกี่ยวเนื่องในประวัติศาสตร์ของเมืองด้วยประการหนึ่ง นอกจากนี้ยังมีแผนดำเนินการจัดให้เป็นสวนสัตว์ด้วย^๑ ซึ่งเป็นภาระหน้าที่ประการหนึ่งของเทศบาลเมืองที่อาจจัดให้มีสวนสาธารณะ^๒ นอกจากประชาชนชาวเมืองจะมีสถานที่พักผ่อนแล้ว เทศบาลยังมีรายได้จากการจัดการสวนสาธารณะบึงพระรามแห่งนี้เป็นการแก้ปัญหาเศรษฐกิจอีกทางหนึ่ง ซึ่งความคิดในการจัดการบึงพระรามนี้เป็นภารกิจเริ่มของท้องถิ่นในการจัดการพื้นที่ในเกาะเมือง

๑.๓ การโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินในเกาะเมืองให้กระทรวงการคลัง

ดังจะเห็นได้ว่าท่าทีจากฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายท้องถิ่นต่อการจัดสรรและพัฒนาพื้นที่ในเกาะเมืองนั้น ต่างพยายามผลักดันให้สามารถให้พื้นที่ในเกาะเมืองเพื่อพัฒนาชุมชนเมือง จึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีการยกเลิกการสงวนโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินสาธารณสมบัติของแผ่นดินและที่วัดร้างในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา จนในที่สุดได้นำมาสู่การประกาศพระราชบัญญัติโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินซึ่งเป็นที่สาธารณสมบัติของแผ่นดิน และที่วัดร้างภายในกำแพงเมืองจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ให้กระทรวงการคลัง พุทธศักราช ๒๔๘๑ เนื้อที่ประมาณ ๔,๕๐๐ ไร่ ซึ่งได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา

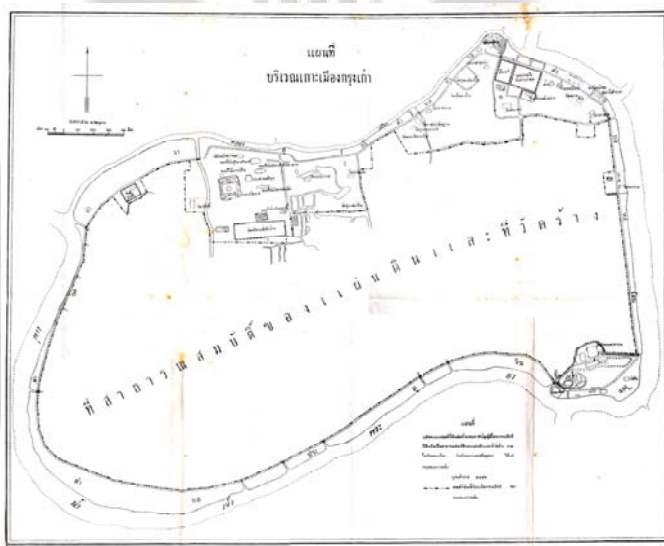
*เทศบาลสามารถดำเนินงานที่อยู่นอกเขตได้ ดังนี้ ๑. การนั้นจำเป็นต้องทำและเป็นการที่เกี่ยวข้องกับกิจการที่ดำเนินตามอำนาจหน้าที่อยู่ในเขตเทศบาล ๒. ได้รับความยินยอมจากสภาจังหวัด ๓. ได้รับความอนุมัติจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย (ดูใน ประยุทธ์ ปรีชาภรณ์. (๒๕๒๒). **การพัฒนาการปกครองส่วนท้องถิ่นของไทย ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๗๕-๒๕๐๐**. หน้า ๖๐-๖๑.)

^๑สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงมหาดไทย. **มท.๕.๑๖.๕/๕๗**. เรื่องรายงานการประชุมสภาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๔๗๙).

^๒พระราชบัญญัติจัดระเบียบเทศบาล พุทธศักราช ๒๔๗๖. (๒๔๗๗, ๒๔ เมษายน). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม ๕๑ ตอนที่ ๐ก. หน้า ๘๒-๑๐๗.

วันที่ ๒๔ เมษายน ๒๔๘๒^๑ และมีผลบังคับใช้นับตั้งแต่วันที่ประกาศ* ทำให้ที่ดินในเกาะเมืองส่วนใหญ่ได้เปลี่ยนเป็นที่ดินราชพัสดุ กระทรวงการคลังจึงสามารถดำเนินการเกี่ยวกับที่ดินในเกาะเมืองได้สะดวก แต่ยกเว้นเพียงที่ดินในเขตโบราณสถาน (วัดร้าง) ที่กรมศิลปากรสงวนไว้เป็นแห่ง ๆ เท่านั้น

ภายหลังการโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินแล้ว จะพบว่ากระทรวงการคลังซึ่งเป็นเจ้าของที่ดินส่วนใหญ่ในเกาะเมือง ได้เข้ามามีบทบาทต่อการสนับสนุนการพัฒนาเกาะเมือง ดังนั้นจึงเท่ากับว่าเป็นการดำเนินนโยบายแบบใหม่ในการจัดการเมืองพระนครศรีอยุธยา จากที่รัฐบาลในระบบการปกครองเดิมได้สงวนให้เป็นแหล่งโบราณสถาน และมีการดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดีตามโบราณสถานที่สำคัญอยู่หลายแห่งอย่างต่อเนื่องนั้น เปลี่ยนเป็นการจัดสรรพื้นที่ในเกาะเมืองให้เป็นแหล่งชุมชนเมือง ซึ่งสถานการณ์เช่นนี้ ย่อมต้องส่งผลกระทบต่ออนุรักษโบราณสถานในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา

ภาพประกอบ ๘ แผนที่แนวเขตที่ดินท้ายพระราชบัญญัติโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินให้แก่กระทรวงการคลัง

ที่มา: พระราชบัญญัติโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินซึ่งเป็นที่สาธารณสมบัติของแผ่นดิน และที่วัดร้างภายในกำแพงเมืองจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ให้กระทรวงการคลัง พุทธศักราช ๒๔๘๑. (๒๔๘๒, ๒๔ เมษายน). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม ๕๖ ตอนที่ ๐. หน้า ๓๙๙-๔๐๑.

^๑พระราชบัญญัติโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินซึ่งเป็นที่สาธารณสมบัติของแผ่นดิน และที่วัดร้างภายในกำแพงเมืองจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ให้กระทรวงการคลัง พุทธศักราช ๒๔๘๑. (๒๔๘๒, ๒๔ เมษายน). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม ๕๖ ตอนที่ ๐. หน้า ๓๙๙-๔๐๑.

*ขณะนั้นประเทศไทยยังนับวันที่ ๑ เมษายน ของทุกปี เป็นวันขึ้นศักราชใหม่

๒. การพัฒนาหลังการโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินให้กระทรวงการคลัง พ.ศ. ๒๔๘๒ - ๒๔๙๘

ช่วงเวลาภายหลังจากการประกาศโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินในเกาะเมืองให้กระทรวงการคลังใน พ.ศ. ๒๔๘๒ จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๔๙๘ ซึ่งเป็นช่วงก่อนโครงการบูรณะเกาะเมืองนั้น เป็นช่วงเวลาที่สำคัญของการพัฒนาชุมชนเมือง และการอนุรักษ์โบราณสถาน ที่ทำให้เมืองพระนครศรีอยุธยา มีลักษณะเป็นชุมชนเมืองที่เติบโตทับซ้อนขึ้นบนเมืองโบราณ เพราะเป็นช่วงที่มีการริเริ่มบุกเบิกพัฒนาเกาะเมือง จากสภาพเดิมที่ได้รับการสงวนไว้เป็นที่สาธารณสมบัติและที่วัดร้าง ให้กลายเป็นแหล่งชุมชนเมือง ภายใต้ความส่งเสริมจากรัฐบาล

การพัฒนาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ได้ทำให้เกิดปัญหาการรुक้าโบราณสถาน หรือพื้นที่โดยรอบโบราณสถาน อันจะก่อให้เกิดผลกระทบระหว่างการพัฒนาชุมชนเมืองและการอนุรักษ์โบราณสถานขึ้น ซึ่งในส่วนี้ผู้วิจัยจะศึกษาทั้งเรื่องการพัฒนาชุมชนเมือง และการอนุรักษ์โบราณควบคู่กัน เพื่อจะสะท้อนให้เห็นความเปลี่ยนแปลงทางด้านทัศนคติและท่าทีของสังคม ที่มีต่อการพัฒนาชุมชนเมือง และการอนุรักษ์โบราณสถาน อันมีความเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ต่าง ๆ ทั้งสถานการณ์ภายในประเทศ และสถานการณ์ของโลกที่มีอิทธิพลต่อเรื่องนี้

๒.๑ การพัฒนาพื้นที่ใจกลางเกาะเมือง

ภายหลังจากโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินในเกาะเมืองเนื้อที่ประมาณ ๔,๕๐๐ ไร่ ให้เป็นของกระทรวงการคลังใน พ.ศ. ๒๔๘๒ ภาครัฐก็ได้ส่งเสริมการพัฒนาชุมชนเมืองขึ้นในบริเวณเกาะเมือง โดยหน่วยงานที่เข้ามามีบทบาทมากในการส่งเสริมการพัฒนาเกาะเมืองคือกระทรวงการคลัง ที่ได้ดำเนินการปรับปรุงเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา โดยตั้งคณะกรรมการซึ่งมีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังเป็นประธานเพื่อจัดสรรที่ดิน โดยกำหนดผังเมืองในเกาะเมือง ออกเป็นเขตต่าง ๆ ประกอบด้วย เขตส่งเสริมพาณิชยกรรม เขตบ้านเรือนที่อยู่อาศัยของประชาชน เขตสถานที่ราชการ สถานศึกษา และเขตอุตสาหกรรม เพื่อบุกเบิกพัฒนาพื้นที่รกร้างให้กลายเป็นแหล่งชุมชนเมือง โดยกระทรวงการคลังได้สนับสนุนการสร้างศาลากลางจังหวัดไว้ในบริเวณเกือบใจกลางเกาะเมือง และยังเป็นช่วงเวลาภาครัฐส่งเสริมงบประมาณปลูกสร้างอาคารสถานที่ต่าง ๆ เช่น สถานที่ราชการ สถานศึกษา ถนน และสะพาน ที่ทำให้บริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาจากที่เคยได้รับการสงวนไว้ เพราะเป็นที่วัดร้าง เริ่มกลายเป็นแหล่งชุมชนเมือง

ปัจจัยประการหนึ่งที่ทำให้จังหวัดพระนครศรีอยุธยาได้รับการส่งเสริมพัฒนาจากรัฐบาลในช่วงนี้คือการส่งเสริมจากบุคคลสำคัญในคณะรัฐบาล* ซึ่งขณะนั้นนายปรีดี พนมยงค์ ผู้แทนราษฎรชาวอยุธยา กำลังดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง** และมีบทบาทสำคัญอยู่ในคณะรัฐบาล เป็นบุคคลสำคัญคนหนึ่งส่งเสริมให้เกิดการบุกเบิกพัฒนาเกาะเมืองในระยะนี้ ดังที่ปรากฏข้อความในกำหนดการพิธีวางรากฐานอาคารศาลากลางจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๓ มีใจความตอนหนึ่งว่า “ณ บัดนี้ ศุภมงคลฤกษ์ได้มาถึงซึ่งเป็นเครื่องสำแดงว่า พระนครศรีอยุธยา จะได้รับความเจริญรุ่งเรืองสืบไปด้วยรัฐบาลปัจจุบันนี้ ท่านนายกรัฐมนตรี และมีหลวงประดิษฐมนูธรรม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง เป็นที่อุปการะบำรุงปรับปรุง”^๒ นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานชั้นรองอื่น ๆ ที่ช่วยยืนยันว่านายปรีดี พนมยงค์ มีส่วนสนับสนุนการพัฒนาในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาอีกหลายด้าน ดังความตอนหนึ่งใน รายงานกิจการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ประจำปี ๒๕๐๐ ว่า

เมื่อหลวงประดิษฐมนูธรรมเป็นนายกรัฐมนตรี ได้มีโครงการที่จะสร้างโรงงานต้มกลั่นสุราที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จึงได้มีการตราพระราชบัญญัติโอนกรรมสิทธิ์ที่ดิน ซึ่งเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน และที่วัดร้างภายในกำแพงเมือง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โอนที่ดินแห่งนี้ให้กระทรวงการคลัง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๑ (มีประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๖ ตอนที่ ๖ วันที่ ๒๔ เมษายน ๒๔๘๑ หน้า ๓๙๙) และให้โรงเรียนต่าง ๆ (โรงเรียน ๕ แห่ง ที่อยู่ในเขตที่จะสร้างโรงงานสุรา: ผู้วิจัย) รื้อย้ายไปทำการปลูกสร้างในที่แห่งใหม่ โดยกระทรวงการคลังอนุมัติเงินให้ ๒๐๐,๐๐๐ บาท เป็นค่าปลูกสร้างโรงเรียนและอาคารต่าง ๆ^๓

*น่าสังเกตว่า การที่รัฐบาลในระยะนี้จะให้ความอุปถัมภ์พัฒนาจังหวัดใดเป็นพิเศษนั้น มักมีความเกี่ยวข้องกับนโยบายของผู้บริหารประเทศ หรือบุคคลสำคัญในคณะรัฐบาล เช่น จอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่สนับสนุนการพัฒนาจังหวัดลพบุรีให้เป็นเมืองทหาร เป็นต้น สำหรับจังหวัดพระนครศรีอยุธยาที่ได้รับความอุปถัมภ์จากรัฐบาลนั้น ส่วนสำคัญก็คือเกิดจากนโยบายของบุคคลสำคัญในรัฐบาลเช่นกัน

**นายปรีดี พนมยงค์ ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังระหว่างวันที่ ๒๐ ธันวาคม ๒๔๘๑ - ๑๗ ธันวาคม ๒๔๘๔ และ ๒๔ มีนาคม ๒๔๘๙ - ๒๓ สิงหาคม ๒๔๘๙

^๒สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงมหาดไทย. มพ.๒.๒.๓. เรื่องข้าหลวงประจำจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ขอเชิญปลัดกระทรวง อธิบดีกรมมหาดไทย และอธิบดีกรมโยธาเทศบาลไปในการทำพิธีวางรากตึกศาลากลางจังหวัดและสมโภชพระพุทธรูป. (๒๔๘๓).

^๓จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๕๐๑?). รายงานกิจการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ประจำปี ๒๕๐๐. หน้า ๓๙๕.

แม้รายละเอียดในข้อมูลนี้ จะมีความคลาดเคลื่อนเล็กน้อย* แต่ก็เป็ข้อมูลชิ้นหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นความทรงจำ หรือการรับรู้ของข้าราชการชาวจังหวัดพระนครศรีอยุธยาในช่วง พ.ศ.๒๕๐๐ ถึงบทบาทต่าง ๆ ของนายปรีดี พนมยงค์ ที่มีความเกี่ยวข้องกับจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

การที่รัฐบาลและบุคคลสำคัญในคณะรัฐบาล ให้ความสำคัญในการบุกเบิกพัฒนาเกาะเมือง ทำให้เริ่มมีการพัฒนาต่าง ๆ ในเกาะเมือง ส่วนพื้นที่ที่เป็นแหล่งชุมชนบริเวณริมแม่น้ำด้านทิศเหนือและทิศตะวันออกของเกาะเมืองนั้น ก็ได้รับการพัฒนาจากหน่วยงานในท้องถิ่นอย่างเทศบาลเมืองนครศรีอยุธยา ในส่วนนี้ผู้วิจัยจึงจะนำเสนอการพัฒนาเกาะเมือง โดยแบ่งเป็นการส่งเสริมจากรัฐบาล และการดำเนินการพัฒนาเกาะเมืองโดยท้องถิ่น ในช่วงการบุกเบิกพัฒนาเกาะเมืองดังต่อไปนี้

๒.๑.๑ การพัฒนาเกาะเมืองภายใต้การส่งเสริมจากรัฐบาล

การบุกเบิกพัฒนาเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาที่สภาพเดิมเป็นป่ารกให้กลายเป็นแหล่งชุมชนนั้น จะต้องใช้งบประมาณและระยะเวลาที่มาก ซึ่งในการพัฒนาเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาได้มีการส่งเสริมจากรัฐบาลหลายประการ จนทำให้เกาะเมืองเริ่มมีสถานที่ต่าง ๆ เช่น สถานที่ราชการ สถานศึกษา รวมทั้งถนน และสะพานคอนกรีตเชื่อมการคมนาคมสู่เกาะเมือง อันเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เมืองพระนครศรีอยุธยามีความเจริญรุดหน้าขึ้นมาก ดังนี้

๒.๑.๑.๑ การวางผังเมืองในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา

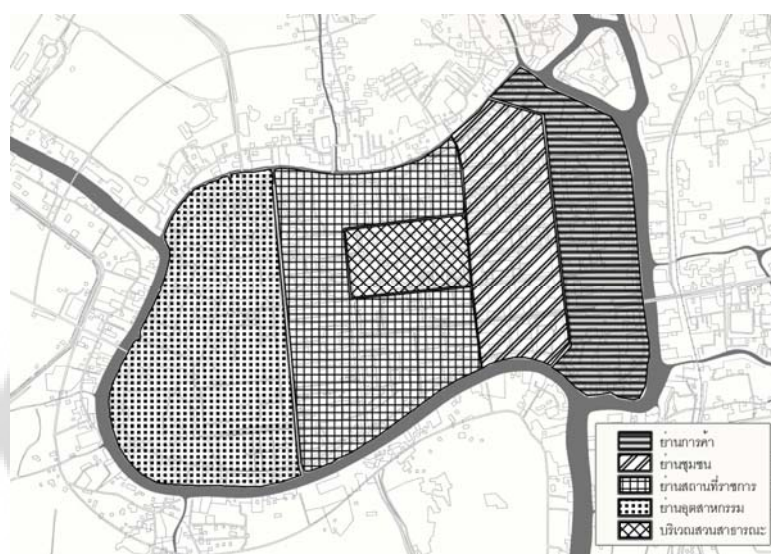
ภายหลังจากที่กรรมสิทธิ์ที่ดินในเกาะเมืองถูกโอนให้เป็นของกระทรวงการคลัง ใน พ.ศ.๒๔๘๒ กระทรวงการคลังได้ตั้งกรมการปรับปรุงเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา โดยมีนายปรีดี พนมยงค์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังเป็นประธาน เพื่อพิจารณาการวางผังเมือง และจัดสรรที่ดินในเกาะเมือง โดยในการวางผังเมืองครั้งนี้ต่างจากการวางผังเมืองที่ปรากฏในเอกสารการประชุมสภาจังหวัดเมื่อประมาณ พ.ศ.๒๔๗๙ ซึ่งเป็นเพียงผังขั้นร่างเท่านั้น

การวางผังเมืองในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาครั้งนี้ มีผู้แทนของกรมศิลปากรอยู่ในคณะกรรมการปรับปรุงเกาะเมืองฯ ด้วยถึง ๒ คน คือ พระสาโรชรัตนพิมาน ร.สุชยางค์ รองอธิบดีกรมศิลปากร และหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ หัวหน้ากองโบราณคดี กรมศิลปากร^๑ ซึ่งแสดงให้เห็นว่ากรมศิลปากรซึ่งทำหน้าที่อนุรักษ์โบราณสถานของชาติ ร่วมมีบทบาทต่อการกำหนดผังเมืองครั้งนี้ด้วย ซึ่งครั้งนี้ได้มีการวางผังเมืองโดยได้รักษาแนวผังเมืองโบราณ แต่มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขบางส่วนตามความเหมาะสม มีการแบ่งเกาะเมืองออกเป็นพื้นที่ต่าง ๆ คือ บริเวณย่านการค้า ถูกจัดไว้อยู่บริเวณ

*ข้อมูลที่คลาดเคลื่อน คือ นายปรีดี พนมยงค์ เป็นนายกรัฐมนตรี ใน พ.ศ.๒๔๘๙ แต่การโอนกรรมสิทธิ์ที่ดิน มีขึ้นใน พ.ศ.๒๔๘๒ ซึ่งในขณะนั้น นายปรีดี ดำรงตำแหน่งเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง

^๑ขจรจบ กุสุมาวลี. (๒๕๔๒). การจัดการ “พื้นที่ประวัติศาสตร์” จากกรณีศึกษาบริเวณวิหารพระมงคลบพิตร จ. พระนครศรีอยุธยา. หน้า ๒๕.

ด้านตะวันออกของเกาะเมืองริมแม่น้ำป่าสักถึงแนวคลองมะขามเรียง บริเวณย่านชุมชน กำหนดให้อยู่ตั้งแต่บริเวณตอนใน ตั้งแต่คลองมะขามเรียงถึงแนวถนนชีกุน บริเวณสถานที่ราชการอยู่ตอนกลาง เกาะเมืองคือตั้งแต่แนวถนนชีกุนถึงคลองท่อ บริเวณเขตอุตสาหกรรมอยู่ทางฝั่งตะวันตกของเกาะเมือง ตั้งแต่คลองท่อเป็นต้นไป ส่วนบริเวณสวนสาธารณะนั้นได้จัดให้บึงพระราม และสวนมงคลวนาเป็นสวนสาธารณะของเมือง นอกจากนั้นยังกำหนดบริเวณโบราณสถาน คือในส่วนที่กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติ โดยการวางผังเมืองครั้งนี้ยังได้รักษาแนวถนนและคูคลองโบราณ โดยตัดถนนตามแนวเดิม และขุดคลองตามแนวคูคลองโบราณด้วย^๑

ภาพประกอบ ๙ แผนผังจำลองการวางผังเมืองในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาของกระทรวงการคลัง*

ที่มา: ขจรจบ กุสุมาวลี. (๒๕๔๒). การจัดการ “พื้นที่ประวัติศาสตร์” จากกรณีศึกษา บริเวณวิหารพระมงคลบพิตร จ. พระนครศรีอยุธยา. หน้า ๒๕.

ผังเมืองในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ที่ร่างโดยคณะกรรมการปรับปรุงเกาะเมือง ภายใต้การกำกับของกระทรวงการคลังนี้ ได้ก่อให้เกิดโครงการก่อสร้าง และจัดสรรที่ดินบริเวณต่าง ๆ ในเกาะเมืองหลายอย่าง ทั้งโครงการที่เป็นความส่งเสริมจากรัฐบาล และโครงการที่ดำเนินการโดย

^๑ขจรจบ กุสุมาวลี. (๒๕๔๒). การจัดการ “พื้นที่ประวัติศาสตร์” จากกรณีศึกษาบริเวณวิหารพระมงคลบพิตร จ. พระนครศรีอยุธยา. หน้า ๒๕.

*ผู้วิจัยจำลองการวางผังเมืองในเกาะเมืองจากข้อมูลของ ขจรจบ กุสุมาวลี

ห้องถิ่นเอง ที่จะเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่จากที่รกร้าง ให้อยู่สบาย ๆ กลายเป็นแหล่งชุมชนเมือง และค่อย ๆ เปลี่ยนวิถีชีวิตของชาวเมืองจากที่อาศัยอยู่ริมน้ำโดยใช้เรือเป็นพาหนะในการเดินทาง มาเป็นการอาศัยอยู่ในเมืองที่จะใช้การคมนาคมทางบกในระยะต่อ ๆ มา การสนับสนุนการวางผังเมืองของรัฐบาลในครั้งนี้ จึงเป็นการวางรากฐานการพัฒนาชุมชนเมืองในเกาะเมือง ก่อนที่จะมีการส่งเสริมพัฒนาในด้านต่าง ๆ ต่อไป

๒.๑.๑.๒ การสร้างศาลากลางจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ศาลากลางจังหวัดเป็นสำนักงานบริหารราชการส่วนภูมิภาคของจังหวัด ซึ่งทุกจังหวัดต้องมีไว้เป็นสำนักงานบริหารราชการส่วนภูมิภาคของจังหวัด ตามพระราชบัญญัติจัดระเบียบเทศบาล พ.ศ.๒๔๗๖* เดิมจังหวัดพระนครศรีอยุธยามีสถานที่ปฏิบัติราชการรวมอยู่กับที่ทำการมณฑลอยุธยาภายในพระราชวังจันทร์เกษม ซึ่งเป็นศูนย์ราชการของเมืองแต่เดิม เมื่อหลังการโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินในเกาะเมืองให้กระทรวงการคลัง รัฐบาลได้สนับสนุนให้มีการสร้างศาลากลางจังหวัดพระนครศรีอยุธยาแห่งใหม่ โดยมีเหตุผลว่าจังหวัดพระนครศรีอยุธยาเป็นจังหวัดที่ยังไม่มีศาลากลางจังหวัดเหมือนจังหวัดอื่น ๆ^๑

การสร้างศาลากลางจังหวัดพระนครศรีอยุธยา^๒ ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาล โดยเฉพาะกระทรวงการคลัง ในรัฐบาลสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม ดังที่หลวงบริหารชนบท ข้าหลวงประจำจังหวัดพระนครศรีอยุธยา กล่าวว่า “การสร้างศาลากลางจังหวัด ซึ่งเป็นสำนักงานบริหารราชการส่วนภูมิภาคของจังหวัดจะได้ดลบรรดาลให้ปรากฏขึ้นในกาลบัดนี้ โดยความอุปการะของรัฐบาล และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ หลวงประดิษฐมนูธรรม ท่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ได้อุปการะในการนี้”^๒ และทางจังหวัดยังได้เชิญนายปรีดี พนมยงค์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง มา

*เมื่อรัฐบาลได้ตราพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดินแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ.๒๔๗๖ จังหวัดจึงมีฐานะเป็นหน่วยบริหารราชการส่วนภูมิภาค มีผู้ว่าราชการและกรมการจังหวัดเป็นฝ่ายบริหาร และมีการจัดการสภาจังหวัด ตามพระราชบัญญัติจัดระเบียบเทศบาล พ.ศ.๒๔๗๖ ซึ่งจำเป็นต้องมีการสร้างศาลากลางจังหวัดเป็นสำนักงานบริหารราชการส่วนภูมิภาคของจังหวัด

^๑สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงมหาดไทย. มท.๒.๒.๓. เรื่องข้าหลวงประจำจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ขอเชิญปลัดกระทรวง อธิบดีกรมมหาดไทย และอธิบดีกรมโยธาเทศบาลไปในการทำพิธีวางรากตึกศาลากลางจังหวัดและสมโภชพระพุทธรูป. (๒๔๘๓).

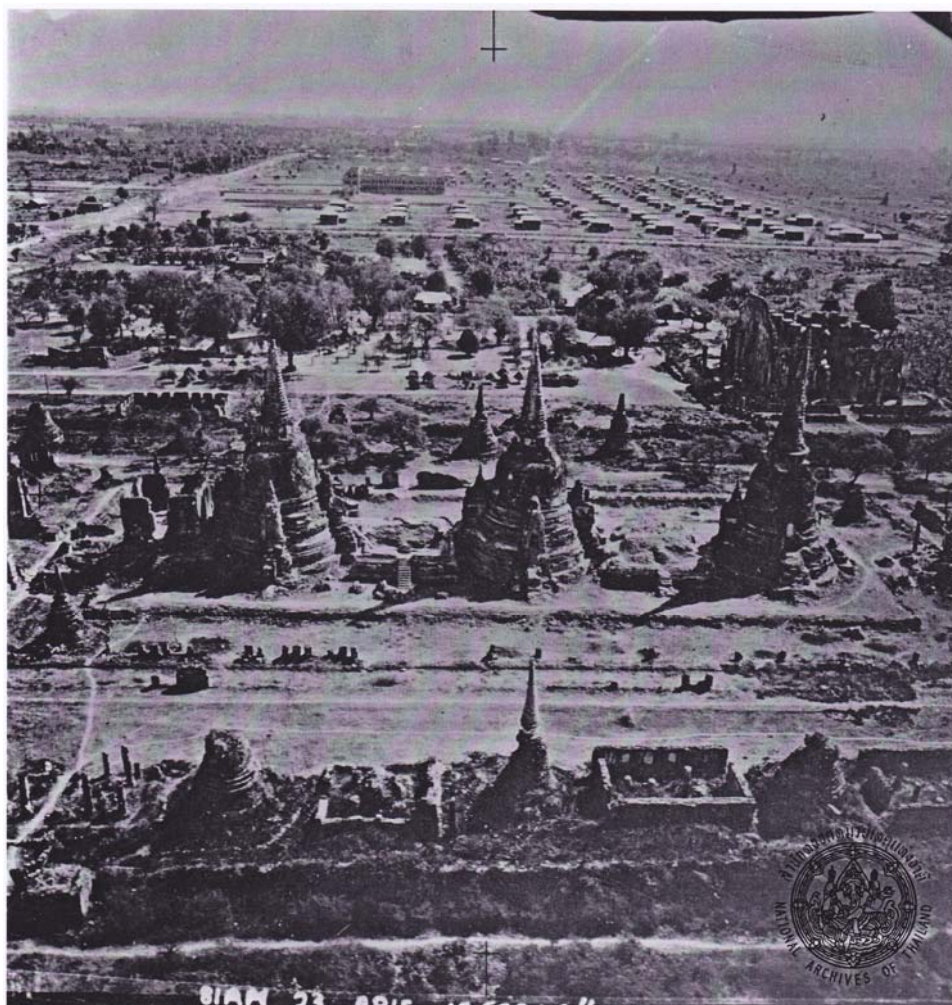
^๒สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงมหาดไทย. มท.๒.๒.๓. เรื่องข้าหลวงประจำจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ขอเชิญปลัดกระทรวง อธิบดีกรมมหาดไทย และอธิบดีกรมโยธาเทศบาลไปในการทำพิธีวางรากตึกศาลากลางจังหวัดและสมโภชพระพุทธรูป. (๒๔๘๓).

เป็นประธานในพิธีวางรากฐานศาลากลางจังหวัด* เมื่อวันที่ ๕ กรกฎาคม ๒๔๘๓ ที่แสดงให้เห็นว่านายปรีดี เป็นผู้หนึ่งที่มีบทบาทในการสนับสนุนการสร้างศาลากลางจังหวัดในครั้งนี้

กรมโยธาเทศบาล ได้วางตำแหน่งศาลากลางจังหวัดให้ตั้งอยู่ ณ ปลายถนนสายที่ ๕ (ถนนโรจนะ / ปัจจุบันคือ ถนนปรีดี พนมยงค์) ซึ่งเป็นถนนสายหลักของเมืองที่ไปเชื่อมกับถนนพหลโยธิน ที่อำเภอวังน้อย ซึ่งตั้งอยู่เกือบใจกลางเกาะเมือง อันเป็นไปตามนโยบายในการวางผังเมืองที่ให้สถานที่ราชการต่าง ๆ เข้าไปสร้างอยู่ในพื้นที่ด้านในของเกาะเมือง เพื่อให้ประชาชนเข้าไปติดต่อกับสถานที่ราชการ และตั้งบ้านเรือนในเกาะเมือง ซึ่งขณะนั้นเกาะเมืองยังปกคลุมไปด้วยป่ารก และซากโบราณสถาน

การสร้างศาลากลางจังหวัดพระนครศรีอยุธยา นี้ เปรียบได้ดังจุดเริ่มต้นที่นำไปสู่การพัฒนาชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา ซึ่งขณะนั้นเมืองพระนครศรีอยุธยาก็พร้อมที่จะพัฒนาในทุก ๆ ด้าน เนื่องจากได้ยกเลิกการสงวนที่ดินในเกาะเมืองเป็นที่เรียบร้อย และนับเป็นการเปลี่ยนศูนย์กลางของเมืองใหม่ จากศูนย์กลางของเมืองเดิมที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำบริเวณพระราชวังจันทรถม เข้ามาตั้งอยู่ในใจกลางเกาะเมือง โดยบริเวณด้านหลังศาลากลางจัดสรรพื้นที่เป็นบ้านพักข้าราชการและจวนผู้ว่าราชการจังหวัด (ดังภาพประกอบ ๑๐)

*ศาลากลางจังหวัดที่สร้างขึ้นนี้ เป็นอาคาร ๓ ชั้น มีลักษณะเป็นรูปตัว T ออกแบบโดยกองสถาปัตยกรรมศิลปากร เป็นสถาปัตยกรรมแบบโมเดิร์น (Modern Architecture) ตามสมัยนิยม(เช่นเดียวกับอาคารศาลฎีกาที่กรุงเทพฯ และอาคารศาลจังหวัดสงขลา เป็นต้น) ที่เหนือเสามุขด้านหน้าอาคารมีอนุสาวรีย์พระมหากษัตริย์และวีรกษัตริย์รวม ๖ พระองค์ ประกอบด้วย ๑.สมเด็จพระามาธิบดีที่ ๑(พระเจ้าอู่ทอง) ๒.สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ๓.สมเด็จพระศรีสุริเยทัย ๔.สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ๕.สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ๖.สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีมหาราช (พระเจ้าตากสิน) ตามลำดับ

ภาพประกอบ ๑๐ ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณวัดพระศรีสรรเพชญ์และศาลากลางจังหวัด พ.ศ.๒๔๘๙*

ที่มา: รูปถ่ายทางอากาศชุดวิลเลียม ฮันท์. (๒๕๕๓). (ภาพนิ่ง). กรุงเทพฯ: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

*เป็นภาพถ่ายทางอากาศของวิลเลียม ฮันท์ ช่างภาพประจำกองทัพอากาศอังกฤษ ที่บินสำรวจพื้นที่เกษตรกรรมของประเทศไทยใน พ.ศ.๒๔๘๙ (หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒) ในภาพแสดงให้เห็นบริเวณของวัดพระศรีสรรเพชญ์ในระยะใกล้ และถัดออกไปเป็นบริเวณศาลากลางจังหวัดพระนครศรีอยุธยา พร้อมทั้งบ้านพักข้าราชการและจวนผู้ว่าราชการจังหวัด ที่สะท้อนภาพของการพัฒนาชุมชนเมืองที่ทับซ้อนเมืองโบราณ ในช่วงบุกเบิกพัฒนาพื้นที่ใจกลางเกาะเมืองได้เป็นอย่างดี

ภาพประกอบ ๑๑ ศาลากลางจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ที่มา: องค์การบริหารส่วนจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๕๐๖). รายงานประจำปี
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๐๔ – ๒๕๐๕. หน้า ๖๗.

๒.๑.๑.๓ การสร้างสะพานปรีดี-ธำรง

การสร้างสะพานข้ามแม่น้ำเข้ามาสู่เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งต่อการบุกเบิกพัฒนาเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา เพราะผังเมืองใหม่ที่กำหนดสถานที่ต่าง ๆ ไว้ในเกาะเมืองนั้น ยังไม่มีการสร้างสะพานข้ามแม่น้ำสู่เกาะเมือง เนื่องด้วยสภาพการคมนาคมของเมืองดั้งเดิมสมัยมณฑลกรุงเก่า นั้น นิยมเดินทางโดยเรือ โดยมีเพียงสะพานคนข้ามอยู่ตามคลองเมืองเท่านั้น ซึ่งเมื่อกระทรวงการคลังจัดสรรที่ดินในเกาะเมืองให้เป็นชุมชนเมือง กรมทางจึงได้เริ่มก่อสร้างสะพานข้ามแม่น้ำเข้าสู่เกาะเมืองใน พ.ศ.๒๔๘๓ โดยวางตำแหน่งตามผังเมือง ที่จะเชื่อมถนนโรจนะจากหน้าศาลากลางจังหวัด ไปสู่ถนนพหลโยธินที่อำเภอวังน้อย

สะพานข้ามแม่น้ำที่กรมทางสร้างนี้ เป็นสะพานคอนกรีตมีความยาว ๑๖๘.๖๐ เมตรทอดข้ามแม่น้ำป่าสักทางด้านทิศตะวันออกของเกาะเมือง อันเปรียบเสมือนประตูสู่ตัวเมืองพระนครศรีอยุธยา โดยสร้างเสร็จและเปิดใช้เมื่อวันที่ ๑๔ กรกฎาคม พ.ศ.๒๔๘๖ ตรงกับวันเกิดของจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ซึ่งนาวาเอกถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ รัฐมนตรีกระทรวงยุติธรรม ผู้แทนราษฎรชาวจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นประธานในพิธีเปิดสะพาน โดยให้ชื่อสะพานนี้ว่า “สะพานปรีดี-ธำรง” เพื่อเป็นอนุสรณ์แก่ชาวอยุธยาที่มีบทบาทในคณะราษฎรและเป็น

ผู้บริหารประเทศ ๒ คน คือ นายปรีดี พนมยงค์ และนาวาเอกถวัลย์ อ่างนาวาสวัสดิ์^๑ ทำให้การคมนาคมของจังหวัดพระนครศรีอยุธยาสามารถเดินทางโดยรถยนต์ได้อีกทางหนึ่ง

การที่รัฐบาลสนับสนุนงบประมาณในการสร้างสะพานปรีดี-อ่าง ให้เป็นสะพานข้ามแม่น้ำเข้าสู่เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชนเมือง ทำให้การเดินทางโดยรถยนต์ เข้ามาเป็นตัวเลือกหนึ่งในการเดินทางของชาวเมืองพระนครศรีอยุธยา ซึ่งมีความสะดวก และรวดเร็วมากกว่าการเดินทางโดยเรือ อันจะเป็นปัจจัยที่ทำให้วิถีชีวิตของชาวเมืองพระนครศรีอยุธยา จากที่ผูกพันกับวิถีชีวิตริมลำน้ำที่ใช้เรือเป็นพาหนะเดินทาง ก็ค่อย ๆ นิยมเดินทางโดยรถยนต์กันมากขึ้น ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ชุมชนเมืองขยายตัวเข้าไปบริเวณเกาะเมืองมากขึ้นด้วย

สะพานปรีดี – อ่าง
เส้นทางคมนาคมถนนโรจนะ สู่เกาะเมืองจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ภาพประกอบ ๑๒ สะพานปรีดี-อ่าง

ที่มา: องค์การบริหารส่วนจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๕๐๖). รายงานประจำปีจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๐๔ – ๒๕๐๕. หน้า ๑๐๑.

^๑เกื้อกูล ยืนยงอนันต์. (๒๕๒๗). ความเปลี่ยนแปลงภายในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาระหว่าง พ.ศ. ๒๔๓๘-๒๕๐๐. หน้า ๖๖-๖๗.

๒.๑.๑.๔ กิจการโรงงานกลั่นแอลกอฮอล์

จากผังเมืองบริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ที่นายปรีดี พนมยงค์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังเป็นประธานพิจารณาการวางผังเมือง ที่ได้กำหนดให้บริเวณด้านตะวันตกของเกาะเมืองตั้งแต่แนวคลองท่อเป็นเขตอุตสาหกรรมนั้น^๑ รัฐบาลได้ส่งเสริมให้มีการก่อสร้างโรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ขึ้นในบริเวณนี้ โดยอนุมัติโครงการก่อสร้างโรงงานกลั่นแอลกอฮอล์ หรือโรงงานสุราที่มีเครื่องจักรทันสมัยที่สุดของประเทศในขณะนั้น ณ บริเวณกองพันทหารเก่า ซึ่งตั้งอยู่ติดกับโบราณสถานเจดีย์สุริโยทัย และวัดสวนหลวงสบสวรรค์

แต่ในเบื้องต้นรัฐบาลมีนโยบายจะดำเนินการปรับปรุงโรงงานสุรabayยี่ชัน ที่ประสบปัญหาผลิตสุราไม่เพียงพอต่อการจำหน่ายในช่วง พ.ศ.๒๕๔๑ เนื่องจากเครื่องกลั่นสุราเป็นแบบเก่าและเกินอายุใช้งาน ทำให้ได้ผลผลิตไม่เต็มประสิทธิภาพ แต่รัฐบาลได้เปลี่ยนนโยบายการปรับปรุงโรงงานสุรabayยี่ชัน มาเป็นโครงการก่อสร้างโรงงานสุราขึ้นใหม่ที่เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาแทน^๒ เพื่อผลิตสุราและแอลกอฮอล์ที่มีคุณภาพดี ให้เพียงพอต่อความต้องการในการจำหน่ายของรัฐ

การก่อสร้างโรงงานกลั่นแอลกอฮอล์ในเกาะเมือง จึงเริ่มขึ้นใน พ.ศ.๒๕๔๓ โดยกระทรวงอุตสาหกรรมได้ดำเนินการขุดคลองขนส่ง ขนาดกว้าง ๕๐ เมตร เป็นระยะทางยาวประมาณ ๑ กิโลเมตร จากแม่น้ำเข้าสู่พื้นที่ในบริเวณโรงงาน พร้อมทั้งขุดดิน ถมที่ ถางป่า ปรับระดับพื้นที่ เพื่อเตรียมสร้างโรงงานตามแผนการ^๓ และแม้ว่าการก่อสร้างโรงงานจะมีอุปสรรค เช่น ปัญหาความล่าช้านานาประการในการก่อสร้าง ผลกระทบจากสงครามเอเชียบูรพา และข้อพิพาทเรื่องที่ดินกับกระทรวงกลาโหมก็ตาม ในที่สุดก็สามารถดำเนินการสร้างอาคารและเครื่องกลั่นแอลกอฮอล์จนเสร็จใน พ.ศ.๒๕๔๔ โดยใช้ชื่อว่าโรงงานแอลกอฮอล์อยุธยา^๔ และดำเนินกิจการนับแต่นั้นเป็นต้นมา

ซึ่งการที่รัฐบาลดำเนินการสร้างโรงงานกลั่นแอลกอฮอล์ที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยานี้ สะท้อนให้เห็นว่ารัฐบาลส่งเสริมให้บริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา เป็นแหล่งอุตสาหกรรมที่สำคัญ ซึ่งมีการคาดการณ์ว่าโรงงานกลั่นแอลกอฮอล์แห่งนี้จะสามารถกลั่นแอลกอฮอล์บริสุทธิ์ ได้มากถึงวัน

^๑ขจรจบ กุสุมาวลี. (๒๕๔๒). การจัดการ “พื้นที่ประวัติศาสตร์” จากกรณีศึกษาบริเวณวิหารพระมงคลบพิตร จ. พระนครศรีอยุธยา. หน้า ๒๕.

^๒สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี. (๒)สร.๐๒๐๑.๒๒.๒.๑๔/๕. เรื่องโรงงานกลั่นแอลกอฮอล์อยุธยา. (๒๕๔๗-๒๕๔๖).

^๓แหล่งเดิม.

^๔จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๕๐๑?). รายงานกิจการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ประจำปี ๒๕๐๐. หน้า ๓๙๕.

ละประมาณ ๓๐,๐๐๐ ลิตร ที่จะทำให้ประเทศมีรายได้จากภาษีสุราปีละ ๘๒ ล้านบาท^๑ และย่อมมีผลในด้านดีต่อเศรษฐกิจของจังหวัดพระนครศรีอยุธยาด้วย

อย่างไรก็ตาม แม้โรงงานกลั่นแอลกอฮอล์จะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศและเศรษฐกิจของจังหวัด แต่อีกด้านหนึ่งการก่อสร้างโรงงานก็ได้กระทบต่อการอนุรักษ์โบราณสถานในเมืองพระนครศรีอยุธยาด้วย เนื่องจากที่ตั้งของโรงงานกลั่นแอลกอฮอล์ เป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ คือเป็นเขตพระราชวังหลังของกรุงศรีอยุธยา (พระราชบวรสถานภิมุข) โดยมีเจดีย์ศรีสุริโยทัยซึ่งเป็นอนุสรณ์สถานที่มีความข้องเกี่ยวกับทางประวัติศาสตร์ตั้งอยู่ด้วย ดังนั้นการก่อสร้างและการปรับพื้นที่เพื่อทำเป็นโรงงานย่อมมีผลกระทบต่อพื้นที่ประวัติศาสตร์ เช่น ส่งผลให้ร่องรอยของโบราณสถาน และร่องรอยทางโบราณคดีในบริเวณนี้ถูกกลบเลือน รวมทั้งการขุดคลองสำหรับขนส่งขนาดใหญ่เข้ามาในบริเวณที่ตั้งของโรงงาน ทำให้ภูมิประเทศดั้งเดิมของเกาะเมืองเกิดความเปลี่ยนแปลง อันเป็นผลกระทบอีกประการหนึ่งต่อการอนุรักษ์โบราณสถานในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา

ภาพประกอบ ๑๓ โรงงานแอลกอฮอล์อยุธยา

ที่มา: องค์การบริหารส่วนจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๕๐๖). รายงานประจำปีจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๐๔ – ๒๕๐๕. ไม่มีเลขหน้า.

^๑สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรีย. (๒)สร.๐๒๐๑.๒๒.๒.๑๔/๕. เรื่องโรงงานกลั่นแอลกอฮอล์อยุธยา. (๒๔๘๗-๒๔๙๖).

๒.๑.๑.๕ การสนับสนุนให้ประชาชนใช้พื้นที่ในเกาะเมือง

การให้ประชาชนเข้ามาอยู่อาศัยและใช้ประโยชน์ในพื้นที่ด้านในเกาะเมือง บริเวณที่กำหนดไว้ให้เป็นเขตที่อยู่อาศัยคือ ระหว่างแนวคลองมะขามเรียงกับแนวถนนสีกัน เป็นส่วนหนึ่งของการจัดสรร และพัฒนาเกาะเมืองตามผังเมืองที่กระทรวงการคลังได้วางไว้

รัฐบาลวางนโยบายส่งเสริมให้หน่วยงานปกครองท้องถิ่น ทั้งทางจังหวัดและเทศบาล สนับสนุนประชาชนให้เข้าไปใช้พื้นที่ด้านในเกาะเมือง โดยเริ่มจากนโยบายสร้างสถานที่ราชการให้ตั้งอยู่ลึกเข้าไปด้านในของเกาะเมือง เพื่อนำพาประชาชนให้เข้ามาติดต่อ และใช้สอยพื้นที่ในเกาะเมือง ดังเช่นการวางตำแหน่งศาลาเทศบาลเมืองนครศรีอยุธยา และศาลากลางจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ดังที่กล่าวแล้วเป็นต้น และนอกจากสถานที่ราชการอันเป็นหน่วยงานบริหารแล้ว ยังได้มีการสร้างและย้ายสถานศึกษาหลายแห่ง จากบริเวณแหล่งชุมชนเดิมเข้าไปตั้งอยู่ในพื้นที่ต่าง ๆ ในเกาะเมืองด้วย เช่น โรงเรียนฝึกหัดครูประกาศนียบัตรจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ชาย) โรงเรียนฝึกหัดครูสตรีประกาศนียบัตรจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และโรงเรียนอยุธยาวิทยาลัย เป็นต้น

นอกจากนั้น กระทรวงการคลังได้ตั้งคณะกรรมการเพื่อจัดการขายที่ดินราชพัสดุ บริเวณถนนสาย ๒ ใกล้เจดีย์เจ้าอ้าย-เจ้ายี่ ซึ่งบริเวณที่กำหนดไว้ให้เป็นเขตที่อยู่อาศัยตามผังเมืองที่วางไว้ จำนวนประมาณ ๑๐ ไร่ ใน พ.ศ. ๒๔๘๖ โดยขายในราคาเพียงไร่ละไม่เกินหนึ่งพันบาท^๑ ประกอบกับการเวนคืนที่ดินริมแม่น้ำของประชาชนที่อาศัยอยู่บริเวณสถานที่ก่อสร้างเชิงสะพานปรีดี-ธำรง รัฐบาลก็ได้ชดเชยที่ดินบริเวณที่กำหนดไว้ให้เป็นเขตที่อยู่อาศัยให้แก่ประชาชนที่ถูกเวนคืนเช่นกัน^๒ การสนับสนุนให้ประชาชนใช้พื้นที่ในเกาะเมืองของภาครัฐนี้ แสดงให้เห็นถึงการจัดสรรที่ดินในเกาะเมืองให้เป็นแหล่งชุมชนเมืองของรัฐบาลได้อย่างดี ทั้งการขายกรรมสิทธิ์ที่ดินในเกาะเมือง การสร้างสถานที่ราชการเพื่อจูงใจให้ประชาชนเข้าไปใช้สอยพื้นที่ในเกาะเมือง และการชดเชยที่ดินในเกาะเมืองให้แก่ประชาชนที่ถูกเวนคืนที่ดิน

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากในระยะบุกเบิกพัฒนาพื้นที่ใจกลางเกาะเมืองนั้น ระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการ เช่น ไฟฟ้า ประปา ถนน และการรักษาความปลอดภัยต่าง ๆ ภายในเกาะเมืองยังไม่สมบูรณ์ ประกอบกับพื้นที่ในเกาะเมืองขณะนั้นยังเต็มไปด้วยปารก และหนอง คู บึง ซึ่งมีระดับพื้นที่ไม่สม่ำเสมออยู่มาก ประชาชนจึงยังไม่นิยมเข้ามาอาศัยในเกาะเมืองมากนัก แต่ชุมชนเมืองกลับมีการขยายตัวอยู่แต่ในย่านชุมชนในเขตเทศบาล ที่มีการคมนาคมสะดวก มีการบริการ

^๑คนกรุงเก่าค้านซื้อกรุงศรีอยุธยา สมัยปรีดีฯขายตรว. ๑๐ สลึง. (๒๕๐๘, ๗ พฤศจิกายน). **ไทยรัฐ**. หน้า ๑, ๑๖.

^๒เกื้อกูล ยืนยงอนันต์. (๒๕๒๗). **ความเปลี่ยนแปลงภายในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา**ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๓๘-๒๕๐๐. หน้า ๖๖.

สาธารณูปโภค สาธารณูปการเพียบพร้อม โดยสังเกตจากบ้านเรือนร้านค้าที่สร้างขึ้นในระยะนี้ ตั้งเรียงรายอยู่ตามริมแม่น้ำป่าสักตั้งแต่ตลาดห้องแถวของเทศบาล (ย่านตลาดเจ้าพรหมในปัจจุบัน) ขยายต่อเนื่องไปตามถนนคู่งของสุสานปริตี้-ธำรง^๑ จึงสะท้อนให้เห็นว่าในระยะบุกเบิกพัฒนาพื้นที่ใจกลางเกาะเมือง ชาวเมืองยังนิยมอยู่อาศัยในย่านที่มีการคมนาคม และระบบสาธารณูปโภคที่สะดวก มากกว่าการอยู่ใกล้สถานที่ราชการและสถานศึกษา

๒.๑.๑.๖ การพัฒนาการศึกษา

การที่รัฐบาลได้ส่งเสริมการศึกษาให้แก่ชาวจังหวัดพระนครศรีอยุธยา นั้น เป็นไปตามแผนการศึกษาของชาติ* ที่ให้พลเมืองของประเทศต้องได้รับการศึกษาจนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ เป็นการศึกษภาคบังคับ และให้มีการส่งเสริมการศึกษาถึงระดับอาชีวศึกษา และอุดมศึกษาที่จะให้จัดการศึกษาขึ้นในจังหวัดต่าง ๆ ที่ต้องใช้งบประมาณและเวลาพอสมควร สำหรับจังหวัดพระนครศรีอยุธยา นั้น ได้มีการจัดตั้งสถานศึกษาในเกาะเมืองอย่างบริบูรณ์ทุกระดับชั้น โดยได้รับความสนับสนุนจากรัฐบาลให้มีการก่อตั้ง หรือย้ายสถานศึกษาที่ตั้งอยู่นอกเมือง ให้เข้ามาสร้างอยู่ในเกาะเมือง ในช่วงนี้จำนวนหลายแห่ง ซึ่งเดิมสถานศึกษาในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีปัญหาในเรื่องสถานศึกษาไม่เพียงพอเพราะขาดแคลนงบประมาณสนับสนุน^๒ และสถานศึกษาอีกหลายแห่งยังมีปัญหาเรื่องสถานที่คับแคบ เนื่องจากบางแห่งตั้งอยู่ในย่านชุมชนจึงไม่สามารถขยายพื้นที่ได้ และบางแห่งตั้งรวมกันอยู่ในบริเวณเดียวกันจึงเกิดความแออัด แต่เมื่อภายหลังการโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินให้กระทรวงการคลังแล้ว รัฐบาลได้ส่งเสริมให้จัดตั้ง หรือย้ายสถานศึกษา เข้ามาตั้งในบริเวณต่าง ๆ ของเกาะเมือง โดยสนับสนุนเงินงบประมาณในการก่อสร้างโรงเรียนและวิทยาลัยหลายแห่ง ทั้งระดับมัธยมศึกษา ระดับอาชีวศึกษา ไปจนถึงระดับโรงเรียนฝึกหัดครู

ประการแรก รัฐบาลอนุมัติให้ย้ายสถานศึกษาจำนวน ๕ แห่ง ที่ตั้งรวมกันอยู่ในบริเวณกรมทหารเก่า ที่รัฐต้องการใช้ที่ดินบริเวณนั้นก่อสร้างโรงงานกลั่นแอลกอฮอล์ใน พ.ศ.๒๔๘๒

^๑ อรรถิรี ปาณินท์. (๒๕๔๑). **เรือนพื้นถิ่นละแวกเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา**. หน้า ๓๘-๓๙.

* ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.๒๔๗๕ คณะราษฎรได้วางหลัก ๖ ประการไว้เป็นแนวบริหารประเทศ โดยกำหนดให้การศึกษาเป็นหลักที่ ๑ รัฐบาลเห็นว่า การศึกษามีความสำคัญต่อระบอบประชาธิปไตย และเป็นพื้นฐานแห่งการพัฒนาประเทศ จึงเร่งร่างแผนการศึกษาแห่งชาติขึ้น พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติฉบับที่ ๑ เมื่อพ.ศ. ๒๔๗๕ และได้ปรับปรุงแผนการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ พ.ศ.๒๔๗๙ เพื่อมุ่งเน้นให้ พลเมืองได้รับการศึกษาเพื่อที่จะทำหน้าที่พลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย และทำประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติ โดยบังคับให้พลเมืองต้องเรียนจบประถมปีที่ ๔ เป็นการศึกษภาคบังคับ ไปจนถึงระดับอาชีวศึกษาและอุดมศึกษาโดยให้จัดการศึกษาขึ้นตามจังหวัดต่าง ๆ

^๒ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงมหาดไทย. **มท.๕.๑๖.๙/๘๓**. เรื่องงบประมาณซึ่งตั้งทางจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๔๗๘).

กระทรวงการคลังจึงได้อนุมัติเงินให้กรมสรรพสามิต จำนวนเงิน ๒ แสนบาท เป็นค่าก่อสร้างโรงเรียนในบริเวณต่าง ๆ ของเกาะเมือง^๑ อาทิ โรงเรียนฝึกหัดครูประกาศนียบัตรจังหวัดพระนครศรีอยุธยา สร้างบริเวณที่ดินราชพัสดุใกล้กับกลุ่มโบราณสถานวัดวรโพธิ์-วัดโลกยสุธาราม มีเนื้อที่ประมาณ ๒๑ ไร่* ส่วนโรงเรียนฝึกหัดครูสตรีพระนครศรีอยุธยาย้ายไปตั้งอยู่ริมคลองมะขามเรียง ที่ตำบลหอรบตันไชยด้านใต้ของเกาะเมือง เนื้อที่ประมาณ ๑๔ ไร่** และโรงเรียนประถมวิสามันท์การเรือน ซึ่งภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนการช่างสตรีพระนครศรีอยุธยาได้ย้ายไปตั้งที่ปลายถนนป่าโทนทางด้านตะวันออกของเกาะเมือง^๒ (ปัจจุบันคือวิทยาลัยอาชีวศึกษาพระนครศรีอยุธยา) เป็นต้น

ประการที่ ๒ รัฐบาลได้จัดหาเงินงบประมาณในการย้ายโรงเรียนอยุธยาวิทยาลัย (เดิมคือโรงเรียนตัวอย่างประจำมณฑลกรุงเก่า) ที่ตั้งอยู่ในสถานที่คับแคบบริเวณหลังพระราชวังจันทร์เกษมใน พ.ศ.๒๔๘๒ โดยนายวิโรจน์ กมลพันธ์ ศึกษาธิการจังหวัด ได้เข้าพบนายปรีดี พนมยงค์ เพื่อขอให้ช่วยส่งเสริมด้านงบประมาณ นายปรีดีซึ่งเป็นศิษย์เก่าโรงเรียนแห่งนี้ ได้กราบบังคมทูลขอพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์จากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล เป็นเงินจำนวน ๑ แสนบาท เพื่อสร้างอาคารเรียน ๒ ชั้น ๑๘ ห้องเรียน หรืออาคารพระราชทาน*** หอประชุม โรงอาหาร และบ้านพักครู จำนวน ๒๐ หลัง^๓ และได้มอบหมายให้ข้าหลวงประจำจังหวัดพิจารณาเลือกสถานที่ก่อสร้างโรงเรียน และอำนวยความสะดวกก่อสร้าง ซึ่งได้ก่อสร้าง ณ ที่ดินราชพัสดุใจกลางเกาะเมือง โดยแล้วเสร็จในเดือนกันยายน พ.ศ.๒๔๘๓^๔

ประการที่ ๓ ทางราชการได้ส่งเสริมให้มีการโยกย้ายโรงเรียนอาชีวะแขนงต่าง ๆ เข้ามาตั้งอยู่ในเกาะเมืองและบริเวณใกล้เคียง โดยย้ายโรงเรียนเกษตรกรรมพระนครศรีอยุธยาจากตำบล

^๑ระยัปศรี กาญจนวงศ์. (๒๕๔๕). สถาบันราชภัฏพระนครศรีอยุธยา. ใน ๙๖ ปี สถาบันราชภัฏพระนครศรีอยุธยา. หน้า ๗.

*บริเวณที่สร้างโรงเรียนฝึกหัดครูชายนั้น ตั้งอยู่ห่างจากที่พำนักเดิมของนายปรีดี พนมยงค์ ประมาณ ๑๐๐ เมตร ปัจจุบันคือโรงเรียนประตู่ชัย

**ปัจจุบันคือ หอพักนักศึกษา (หอคู่ทอง) ของมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

^๒วิทยาลัยอาชีวศึกษาพระนครศรีอยุธยา. (๒๕๕๓). ประวัติวิทยาลัยอาชีวศึกษาพระนครศรีอยุธยา. สืบค้นเมื่อ ๒๒ กรกฎาคม ๒๕๕๓, จาก <http://www.avc.ac.th/>

***พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานชื่ออาคารนามว่า “สิริมงคลานันท์” เมื่อวันที่ ๙ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๓๔

^๓โรงเรียนอยุธยาวิทยาลัย. (๒๕๕๓). ประวัติของโรงเรียน. สืบค้นเมื่อ ๒๑ กรกฎาคม ๒๕๕๓, จาก <http://www.ayw.ac.th>

^๔แหล่งเดิม.

วาสูกรี เข้ามาสร้างอยู่ด้านในเกาะเมือง ที่ถนนปาทนบริเวณริมคลองท่อ เมื่อ พ.ศ.๒๔๘๑^๑ ต่อมาได้แยกแผนกช่างไม้ และช่างปั้น จากโรงเรียนหัตถกรรมที่ตั้งอยู่นอกเกาะเมืองในตำบลสวนพริก (ข้างเพนียดคลองข้าง) เข้ามาตั้งอยู่ในเกาะเมือง เป็นโรงเรียนช่างไม้-ช่างปั้น* โดยใช้พื้นที่ระหว่างโบราณสถานวัดธรรมมิกราชกับโบราณสถานวัดญาณเสนใน พ.ศ.๒๕๔๑ และย้ายแผนกช่างต่อเรือจากโรงเรียนหัตถกรรม ตำบลสวนพริก เข้ามาสร้างเป็นโรงเรียนช่างต่อเรืออยู่บริเวณพระตำหนักสะพานเกลือที่เกาะลอย** ใน พ.ศ.๒๕๔๓^๒

ประการสุดท้าย กรมสรรพสามิต หน่วยงานในสังกัดของกระทรวงการคลัง ได้บริจาคเงินเพื่อส่งเสริมการสร้างอาคารเรียนหลายโรงเรียน ประกอบด้วย โรงเรียนการช่างวาสูกรี โรงเรียนการช่างสตรี โรงเรียนช่างไม้ โรงเรียนสรรพสามิตบำรุง โดยไม่ต้องใช้งบประมาณจากกระทรวงศึกษาธิการ^๓

การที่รัฐบาลสนับสนุนการก่อสร้างสถานศึกษาจำนวนมากในเกาะเมืองเช่นนี้ สะท้อนให้เห็นว่าจังหวัดพระนครศรีอยุธยาอยู่ภายใต้ความอุปถัมภ์จากภาครัฐเป็นอย่างดี ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยามีสถานศึกษาจำนวนมาก อันเป็นผลดีต่อการศึกษาของเยาวชนในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา แต่ในอีกด้านหนึ่งการสร้างสถานศึกษาหลายแห่ง ก็แสดงให้เห็นถึงการเข้ามาใช้ที่ดินในเกาะเมืองหลังจากที่กระทรวงการคลังเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ในที่ดิน ที่จะไปมีผลกระทบในด้านการอนุรักษ์โบราณสถานในเกาะเมืองตามมา เช่น การขยายบริเวณโรงเรียนที่จะก่อให้เกิดการรบกวนพื้นที่โบราณสถาน หรือการก่อสร้างอาคารประชิดโบราณสถาน เป็นต้น ดังจะเห็นได้ว่าโรงเรียนต่าง ๆ ในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา มักจะมีโบราณสถานหลายแห่งตั้งอยู่ภายในโรงเรียน***

^๑มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ. (๒๕๕๔). ประวัติของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ. สืบค้นเมื่อ ๑๗ สิงหาคม ๒๕๕๔, จาก <http://www.rmutsb.ac.th/2011/aboutus/>

*ปัจจุบันคือวิทยาลัยเทคนิคพระนครศรีอยุธยา

**พระตำหนักสะพานเกลือ เป็นพระตำหนักเดิมของกรมหลวงมรุพงษ์ศิริพัฒน์ ปัจจุบันคือ วิทยาลัยเทคโนโลยีและอุตสาหกรรมการต่อเรือพระนครศรีอยุธยา

^๒วิทยาลัยเทคนิคพระนครศรีอยุธยา. (๒๕๕๔). ประวัติของวิทยาลัยเทคนิคพระนครศรีอยุธยา. สืบค้นเมื่อ ๑๗ สิงหาคม ๒๕๕๔, จาก <http://2011.ayuttech.ac.th/>

^๓โรงเรียนอยุธยาอุตสาหกรรม. (๒๕๕๓). ประวัติอาจารย์โรจน์ กมลพันธ์. สืบค้นเมื่อ ๒๒ กรกฎาคม ๒๕๕๓, จาก <http://www.ays.ac.th>

***อาทิ ในบริเวณโรงเรียนอยุธยาวิทยาลัย มีโบราณสถานตั้งอยู่ ๕ แห่ง ประกอบด้วย ๑.วัดสะพานนาคร อยู่บริเวณ บ้านพักครูหลังอาคารเอนกประสงค์ ๒.วัดแม่นางมุก อยู่บริเวณ อาคารเฉลิมพระเกียรติ ๓.วัดฉัตรทัด อยู่บริเวณสมาคมนักเรียนเก่าอยุธยาวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ๔.วัดป่าสัก อยู่บริเวณ ศูนย์กีฬาอยุธยาวิทยาลัย ๕.วัดนางโลม อยู่บริเวณ อาคาร ๑๙ เป็นต้น

ดังนั้น จะเห็นว่าในช่วงการบุกเบิกพัฒนาเกาะเมืองนั้น จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้รับความอุปถัมภ์จากรัฐบาลอย่างมาก โดยเฉพาะการส่งเสริมงบประมาณในโครงการสำคัญ ๆ ที่มีความจำเป็นต่อการวางรากฐานของเมือง เช่น การวางผังเมือง การสร้างศาลากลางจังหวัดบริเวณใจกลางเมือง การสร้างสะพานข้ามแม่น้ำและถนนในเกาะเมือง รวมทั้งโครงการที่ส่งเสริมพัฒนาสภาพชีวิตของชาวเมือง เช่นการส่งเสริมการสร้างสถานศึกษาทุกระดับขึ้นในเกาะเมือง นอกจากนี้ยังส่งเสริมให้เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาเป็นแหล่งเศรษฐกิจ โดยการนำโรงงานอุตสาหกรรมทันสมัยเข้ามาตั้งอยู่ในเกาะเมือง สะท้อนให้เห็นว่ารัฐบาลมีส่วนสำคัญในการส่งเสริมการพัฒนาชุมชนเมืองบริเวณเกาะเมืองจากที่มีสภาพกร้างไม่มีการจัดสรร โดยได้วางรากฐานให้กลายเป็นแหล่งชุมชนเมือง

แต่การส่งเสริมการพัฒนาเกาะเมืองของรัฐบาลได้ลดน้อยลง เมื่อเกิดความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองต่าง ๆ ในช่วง พ.ศ. ๒๔๙๐ ที่ทำให้นายปรีดี พนมยงค์ ผู้มีส่วนสนับสนุนการพัฒนาชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา ต้องลี้ภัยทางการเมือง ประกอบกับเป็นช่วงเวลาเดียวกันกับที่กระทรวงการคลังได้ยกเลิกโครงการปรับปรุงเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและมอบทรัพย์สินต่าง ๆ ให้ทางจังหวัดเข้ามาดูแลกิจการต่าง ๆ แทน^๑ แม้ว่าคณะรัฐมนตรีจะมีมติแต่งตั้งคณะกรรมการเพื่อบูรณะที่ดินราชพัสดุบริเวณเกาะเมืองอีกครั้งหนึ่งใน พ.ศ. ๒๔๙๔ ซึ่งประกอบด้วยรัฐมนตรีกระทรวงมหาดไทยเป็นประธาน และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตร อธิบดีกรมคลัง อธิบดีกรมที่ดิน ข้าหลวงประจำจังหวัด อธิบดีกรมโยธาเทศบาล และสรรพากรจังหวัด เป็นกรรมการ ทำหน้าที่กำหนดนโยบายในการพัฒนาโดยให้จังหวัดเป็นผู้ดำเนินการ ทว่า จังหวัดพระนครศรีอยุธยาก็ยังไม่ได้รับการส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาเท่ากับในช่วงแรก เพราะแม้คณะกรรมการกำหนดนโยบายการพัฒนา ให้ทางจังหวัดดำเนินการต่าง ๆ อาทิ ให้กรมโยธาเทศบาลเป็นผู้ดำเนินการกำหนดสร้างอาคารสงเคราะห์ สถานที่ราชการ ตลาดสด โรงมโหรีสพ จัดสร้างอาคารบริเวณเชิงสะพานปรีดี-ธำรง ให้มีการสร้างถนนจัดระบบไฟฟ้าและประปาให้ทั่วทั้งเกาะเมือง การปรับปรุงสวนสาธารณะมณฑลวงษา (บึงพระราม) ให้มีการจำหน่ายที่ดินราชพัสดุแก่ประชาชนตามระเบียบกระทรวงการคลัง ให้ขุดลอกคลองเมือง คลองบางขวด คลองท่อ คลองมะขามเรียง ให้บำรุงโบราณสถาน สวนสาธารณะ และให้การปรับปรุงด้านการคมนาคมขนส่ง เป็นต้น แต่ก็ไม่ได้มีการดำเนินการพัฒนาเกาะเมืองจนสำเร็จตามที่มีการประชุมกันและงานก็ดำเนินไปอย่างล่าช้า^๒ จนในที่สุด คณะรัฐมนตรีได้มีมติยกเลิกโครงการนี้ไปใน พ.ศ. ๒๔๙๗ ตามข้อเสนอของกระทรวงมหาดไทย เนื่องจากคณะกรรมการไม่มีเวลามาประชุมที่จังหวัด

^๑ เกื้อกูล ยืนยงอนันต์. (๒๕๒๗). ความเปลี่ยนแปลงภายในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาระหว่าง พ.ศ. ๒๔๙๘-๒๕๐๐. หน้า ๗๐.

^๒ แหล่งเดิม. หน้า ๗๒.

พระนครศรีอยุธยา^๑ แสดงให้เห็นว่าภาครัฐให้ความสำคัญส่งเสริมการพัฒนาในเกาะเมืองน้อยลง ทำให้การพัฒนาในเกาะเมืองไม่ดูหน้าเหมือนในช่วงทศวรรษแรกหลังจากโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินในเกาะเมืองให้กระทรวงการคลัง

อย่างไรก็ตาม การที่รัฐบาลได้ส่งเสริมการพัฒนาเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาอย่างมากในช่วงแรกหลังการโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินให้กระทรวงการคลัง เมื่อ พ.ศ.๒๔๘๒ นั้น ได้เป็นจุดเริ่มต้นให้เกิดการพัฒนาเมือง โดยเฉพาะการวางระบบผังเมือง และการส่งเสริมการสร้างอาคารสถานที่ต่าง ๆ ที่มีความจำเป็นสำหรับเมือง เช่น สถานที่ราชการ สถานศึกษา ถนนและสะพานต่าง ๆ เป็นรากฐานที่ทำให้เกาะเมืองเริ่มกลายเป็นแหล่งชุมชนเมือง ซึ่งนอกจากการส่งเสริมพัฒนาจากรัฐบาลแล้ว การพัฒนาในส่วนของท้องถิ่นเอง ก็เป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งในการพัฒนาเกาะเมืองให้เกิดความเจริญมากขึ้น ดังที่จะนำเสนอต่อไป

๒.๑.๒ การดำเนินการพัฒนาเกาะเมืองโดยท้องถิ่น

การดำเนินการพัฒนาเกาะเมืองโดยท้องถิ่นนั้น จะเป็นลักษณะการบำรุงท้องถิ่น และส่งเสริมชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในเขตเทศบาล ให้มีความเป็นอยู่ที่สะดวกสบาย ตามภาระหน้าที่ของเทศบาลในพระราชบัญญัติจัดระเบียบเทศบาล พ.ศ.๒๔๗๖ อาทิ การบำรุงรักษาตลาดต่าง ๆ ในเมือง เช่น ตลาดหัวรอ ตลาดหัวแหลม ตลาดหน้าวัดประสาธน์ ตลาดหน้าสถานีรถไฟอยุธยา ตลาดป้อมเพชร การจัดระเบียบดูแลท่าเรือ รักษาความสะอาดของเมือง เก็บขยะมูลฝอย สิ่งปฏิกูลต่าง ๆ เป็นต้น^๒ ซึ่งขณะนั้นเขตเทศบาลยังครอบคลุมเฉพาะย่านชุมชนเมืองเดิมคือตามแนวสองฟากฝั่งคลองเมืองและแม่น้ำป่าสัก คือบริเวณตอนเหนือและตะวันออกของเกาะเมือง การพัฒนาของท้องถิ่นในระยะนี้จึงอยู่ในบริเวณย่านชุมชน ซึ่งต่างไปจากการส่งเสริมการพัฒนาบริเวณด้านในเกาะเมืองของภาครัฐ ที่มุ่งวางรากฐานของชุมชนเมืองในอนาคต การดำเนินการพัฒนาชุมชนเมืองในระดับท้องถิ่นที่สำคัญมีดังนี้ คือ

๒.๑.๒.๑ การจัดระบบประปาในเกาะเมือง

เทศบาลเมืองนครศรีอยุธยาเริ่มให้บริการระบบน้ำประปาในเกาะเมืองครั้งแรกใน พ.ศ.๒๔๘๐ ซึ่งการใช้น้ำเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการดำรงชีพของชาวเมือง ที่มีผลต่อลักษณะการตั้งบ้านเรือนของประชาชนในเกาะเมือง เดิมประชาชนมีความนิยมอาศัยอยู่แต่ริมลำน้ำเพื่อความสะดวกต่อการใช้น้ำในแม่น้ำ เมื่อนายพิน สุพรรณสาร นายกเทศบาลมนตรีเป็นผู้เสนอให้มีการจัดระบบ

^๑ เกื้อกูล ยืนยงอนันต์. (๒๕๒๗). ความเปลี่ยนแปลงภายในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาระหว่าง

พ.ศ. ๒๔๓๘-๒๕๐๐. หน้า ๗๒.

^๒ แหล่งเดิม. หน้า ๖๓.

น้ำประปาขึ้นในเขตเทศบาล โดยการกู้เงินจากกระทรวงมหาดไทย^๑ มาจัดสร้างสถานที่ผลิตน้ำประปา บริเวณด้านใต้ของเกาะเมืองใกล้ป้อมเพชร และให้บริการน้ำประปาระยะแรกเฉพาะแต่ในเขตเทศบาล (ยังไม่ครอบคลุมทั่วทั้งเกาะเมือง) จึงเริ่มทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวเมือง เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ชาวเมือง ไม่จำเป็นต้องปลูกบ้านเรือนริมแม่น้ำหรือคลองเพื่อใช้น้ำเหมือนเมื่อครั้งก่อนมีระบบประปาในเกาะเมืองอีก ซึ่งจะทำให้ชาวเมืองเริ่มมีความต้องการใช้ที่ดินในเกาะเมืองมากขึ้น

๒.๑.๒.๒ การสร้างโรงพยาบาลประจำจังหวัดแห่งใหม่

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้มีการก่อสร้างโรงพยาบาลประจำจังหวัดแห่งใหม่ใน พ.ศ. ๒๔๘๓ แต่ไม่ได้เป็นโครงการที่เกิดขึ้นจากเทศบาล หรือรัฐบาลโดยตรง เพราะเป็นโครงการที่ นายแพทย์ขุนนิพัทธ์สุขกิจ นายแพทย์ตรวจการกระทรวงสาธารณสุข ได้ขออนุญาตทางราชการ ก่อสร้างโรงพยาบาลแห่งใหม่ เพื่อรองรับจำนวนผู้ป่วยที่เพิ่มมากขึ้นจากการเติบโตของชุมชนเมือง แทนโรงพยาบาลปัจฉิมราชอุทิศที่สร้างในสมัยรัชกาลที่ ๖ ซึ่งตั้งอยู่ริมแม่น้ำป่าสักนอกแนวถนนรอบเมือง (ถนนอุทอง) จึงไม่สามารถขยายพื้นที่โรงพยาบาลออกไปอีกได้^๒

นายแพทย์ขุนนิพัทธ์สุขกิจ เป็นผู้ดำเนินการขอขบประมาณจากกระทรวงสาธารณสุข พร้อมทั้งได้สำรวจที่ดินราชพัสดุในเกาะเมืองสำหรับก่อสร้างโรงพยาบาล แม้ว่าการสร้างโรงพยาบาลในระยะแรกจะมีปัญหาขัดข้องกับฝ่ายข้าหลวงประจำจังหวัดที่ไม่อนุญาตให้สร้าง เนื่องจากปัญหาเรื่องสถานที่ก่อสร้างซึ่งอาจขัดกับผังเมือง แต่ในที่สุดก็สามารถสร้างโรงพยาบาลที่บริเวณริมถนนรอบเมือง ซึ่งตัดกับมุมถนนศรีสรรเพชญ์ ที่เชื่อมไปยังศาลากลางจังหวัดที่ขณะนั้นเพิ่งมีการทำพิธีวางรากฐานอาคารศาลากลางจังหวัดในปีเดียวกัน จนแล้วเสร็จใน พ.ศ. ๒๔๘๕ เป็นโรงพยาบาลแห่งที่ ๒ ภายในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา สำหรับรองรับผู้ป่วยได้มากขึ้น และเป็นการรองรับชุมชนเมืองที่อาจเข้ามาอยู่ในเกาะเมืองมากขึ้นอีกด้วย

การสร้างโรงพยาบาลประจำจังหวัดแห่งใหม่นี้ แม้มิได้เป็นการสนับสนุนจากเทศบาล หรือภาครัฐ แต่ก็แสดงให้เห็นถึงการใช้พื้นที่ในเกาะเมือง ภายหลังจากการโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินในเกาะเมืองให้กระทรวงการคลัง ซึ่งในละแวกโรงพยาบาลประกอบด้วย โบราณสถานหลายแห่ง คือวัดปราสาท วัดโคกเดหมี วัดโคกยายมา ดังนั้น เมื่อโรงพยาบาลแห่งนี้มีความต้องการขยายพื้นที่ ก็ย่อมต้องมีผลกระทบต่อโบราณสถานเหล่านี้ตามมา

^๑สมนึก สุพรรณสาร. (๒๕๐๓). ชีวประวัติและคำอาลัยจากลูก. ใน *ตำนานกรุงเก่า*. หน้า ค.

^๒ชื่นใจ นิพัทธ์สุขกิจ. (๒๕๒๔). *บุคคลตัวอย่าง*. หน้า ๗-๘.

ภาพประกอบ ๑๔ โรงพยาบาลจังหวัดพระนครศรีอยุธยา พ.ศ.๒๔๘๕

ที่มา: ชื่นใจ นิพัทธ์สุขกิจ. (๒๕๒๔). **บุคคลตัวอย่าง**. หน้า ๗-๘.

ดังที่ได้กล่าวแล้ว จะเห็นได้ว่ารัฐบาลได้ส่งเสริมพัฒนาเกาะเมืองหลายอย่างในช่วงแรกหลังการโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินในเกาะเมืองให้กระทรวงการคลัง พ.ศ.๒๔๘๒ ที่รัฐบาลได้ส่งเสริมงบประมาณสำหรับบุกเบิกพัฒนาเกาะเมืองโดยการก่อสร้างอาคาร สถานที่ราชการ สถานศึกษา ถนน สะพาน และพยายามชักจูงให้ประชาชนเข้ามาอาศัยอยู่ในเกาะเมือง เพื่อวางรากฐานให้เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยากลายเป็นแหล่งชุมชนเมือง แม้ว่าความพยายามของรัฐบาลจะยังไม่สัมฤทธิ์ผลคือยังไม่สามารถปรับปรุงให้กลายเป็นชุมชนเมืองได้ในระยะนี้ เนื่องจากในเกาะเมืองยังขาดปัจจัยอำนวยความสะดวกต่อการใช้ชีวิตของชาวเมือง ทั้งยังขาดสาธารณูปโภค สาธารณูปการ ทำให้ประชาชนชาวเมืองยังนิยมอาศัยอยู่ในย่านชุมชนเมืองในเขตเทศบาล และขยายลงมาตามริมแม่น้ำป่าสักด้านตะวันออกของเกาะเมืองตามเดิม แต่การบุกเบิกพัฒนาของรัฐบาลในระยะนี้ได้เป็นจุดริเริ่มให้เกิดการใช้พื้นที่ในเกาะเมืองขึ้นแล้ว อันจะนำมาสู่ผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับโบราณสถานหลายแห่งที่อยู่ในเกาะเมือง

๒.๒ การดำเนินงานอนุรักษ์โบราณสถาน

ช่วงบุกเบิกเกาะเมืองที่รัฐบาลได้อิทธิพลสิทธิ์ที่ดินในเกาะเมืองที่เคยสงวนไว้ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ให้เป็นกรรมสิทธิ์ของกระทรวงการคลัง และกระทรวงการคลังเข้ามาดำเนินการปรับปรุงเกาะเมืองให้กลายเป็นแหล่งชุมชนเมืองนั้น เป็นช่วงเวลาที่ยุทธศาสตร์โบราณสถานต่าง ๆ ในเกาะเมืองมีความเสี่ยงต่อการสูญเสียนอกจากภายในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาที่ประกอบด้วยร่องรอยศาสนสถาน พระราชวัง ถนน คูคลองหนองบึง กำแพงเมืองโบราณ รวมทั้งสถานที่อันมีชื่อปรากฏในประวัติศาสตร์จำนวนมากนั้น ถ้ามีการเข้ามาก่อสร้างอาคารสถานที่ ตลอดจนบ้านเรือนประชาชนในเกาะเมืองแล้ว ย่อมจะมีผลกระทบต่อโบราณสถานเหล่านี้โดยยากที่จะหลีกเลี่ยงได้

ผู้วิจัยได้ศึกษาทัศนคติของสังคมในช่วงพัฒนาใจกลางเกาะเมืองที่มีต่อการอนุรักษ์โบราณสถาน เพื่อช่วยอธิบายว่าสถานการณ์ในช่วงนั้นเป็นอย่างไร ถึงมีส่วนทำให้รัฐบาลส่งเสริมการพัฒนาชุมชนเมืองในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ทั้งที่ควรอนุรักษ์ไว้เป็นอนุสรณ์สถานหรือมรดกของชาติ และเมื่อมีโครงการปรับปรุงเกาะเมืองแล้ว ฝ่ายอนุรักษ์โบราณสถานได้มีการดำเนินการอย่างไรบ้าง โดยแบ่งช่วงเวลาออกเป็น ๒ ช่วง คือช่วงแรกเริ่มพัฒนาใจกลางเกาะเมือง (พ.ศ.๒๔๘๒-๒๔๙๑) และช่วงเปิดรับวิทยาการด้านการอนุรักษ์ และการดำเนินนโยบายด้านวัฒนธรรม (พ.ศ. ๒๔๙๒-๒๕๙๘) ที่เข้ามามากในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ที่จะให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของทัศนคติของสังคมที่มีต่อการอนุรักษ์โบราณสถานในสองช่วงนี้ได้ชัดเจน

๒.๒.๑ การรักษาโบราณสถานในช่วงแรกเริ่มพัฒนาใจกลางเกาะเมือง พ.ศ. ๒๔๘๒ - ๒๔๙๑

ช่วงแรกเริ่มพัฒนาใจกลางเกาะเมือง ระหว่าง พ.ศ.๒๔๘๒-๒๔๙๑ เป็นช่วงเวลาที่กระทรวงการคลังเริ่มดำเนินโครงการปรับปรุงเกาะเมือง จนกระทั่งถึงช่วงที่มีการยกเลิกโครงการปรับปรุงเกาะเมือง เป็นช่วงเวลาที่โบราณสถานได้รับผลกระทบจากการริเริ่มพัฒนาต่าง ๆ ภายในเกาะเมือง ผู้วิจัยได้ศึกษาทัศนคติและท่าทีของสังคมที่มีต่อโบราณสถาน และการดำเนินการเกี่ยวกับการรักษาโบราณสถานในช่วงนี้ ดังต่อไปนี้

๒.๒.๑.๑ ทัศนคติและท่าทีของสังคมที่มีต่อโบราณสถาน

ทัศนคติและท่าทีของสังคมไทยที่มีต่อการอนุรักษ์โบราณสถาน* มักจะมีความเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์และปัจจัยแวดล้อมที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาต่าง ๆ เสมอ สำหรับทัศนคติและท่าทีของสังคมที่มีต่อการอนุรักษ์โบราณสถานในช่วงที่มีการพัฒนาใจกลางเกาะเมืองที่จะนำเสนอต่อไปนี้ จะช่วยอธิบายถึงเหตุปัจจัยที่สังคมในขณะนั้น อดบเทาทความสำคัญของกาารอนุรักษ์

*ทัศนคติและท่าทีของสังคมไทยที่มีต่อการอนุรักษ์โบราณสถาน หมายถึง ความคิด ความเห็น และ บทบาท ท่าที การแสดงออกของบุคคล หรือกลุ่มบุคคลที่มีต่อโบราณสถาน

โบราณสถานต่าง ๆ ของประเทศลง โดยเฉพาะจะเห็นได้ชัดเจนจากการอนุรักษ์โบราณสถานที่ยังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ทัศนคติและท่าทีของสังคมที่มีต่อการอนุรักษ์โบราณสถานของไทย ได้ลดลงไปในช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงคณะรัฐบาลมีผลกระทบต่อนโยบายในด้านการอนุรักษ์โบราณสถานของรัฐบาล จากที่รัฐบาลเดิมได้ให้ความสำคัญแก่การอนุรักษ์โบราณสถานว่าเป็นภาระหน้าที่ของรัฐบาลที่ต้องดูแลรักษาให้เป็นมรดกของชาติ และจัดให้มีการดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานตามเมืองต่าง ๆ แต่ภายหลังเปลี่ยนแปลงการเมืองการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นต้นมา บรรดาข้าราชการและพระบรมวงศานุวงศ์ที่บริหารงานราชการในช่วงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองได้ลดบทบาททางการบริหารลง ดังนั้น พันธกิจของรัฐบาลในด้านการอนุรักษ์โบราณสถานจึงได้เปลี่ยนไปตามนโยบายของรัฐบาลชุดใหม่

บุคคลต่าง ๆ ที่เข้ามาดำรงบทบาทสำคัญในรัฐบาลช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้น หลาย ๆ คนเป็นบุคคลที่ได้รับทุนไปศึกษาในต่างประเทศ จึงทำให้เกิดคนรุ่นใหม่ที่มีแนวคิดก้าวหน้า มีโลกทัศน์กว้างไกล ที่ต้องการปรับปรุงพัฒนาบ้านเมืองตลอดจนจารีตประเพณีและวัฒนธรรมให้เกิดความเปลี่ยนแปลงสู่ความทันสมัย แทนที่สิ่งเก่า ๆ หรือวัฒนธรรมเก่า ๆ ของคนไทย ดังที่ปรากฏในลายพระหัตถ์สมเด็จพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ซึ่งมีถึงสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ ซึ่งได้กล่าวถึงบุคคลที่มีลักษณะที่เรียกว่า “คนหัวนอก” ว่า

เรื่องคนหัวนอก เคยได้ฟังความเห็นเขามามากต่อมากแล้ว มีพิศดารอะไรต่างๆ ที่กล่าวแต่เพียงรูปเขียนนั้นเขามาก ที่หนักกว่านั้นไปก็มีมาก เช่นว่าพระราชวังกรุงเก่ารักษาไว้ทำไม รื้อทำสนามเทนนิสเสียดีกว่าก็มี ที่เห็นควรจะรื้อวัดพระแก้วลงทำเสียใหม่ ให้เป็นอย่างพระที่นั่งอนันตสมาคม (องค์เดี๋ยวนี้) ก็มี ได้เห็นหนังสือพิมพ์เขาลงว่า มีความเห็นวันหนึ่งว่าปราสาทพิมายเอาไว้ทำไม ควรจะรื้อลงเสียให้ราบเป็นหน้ากลองเพราะเป็นฝีมือเขมร แต่มีความเห็นอันหนึ่งแย้งว่า ถึงเป็นฝีมือเขมรก็จริงแต่อยู่ในแผ่นดินของเรา เป็นการแสดงว่าเราได้แผ่นดินของเขมรมา ควรจะรักษาไว้เป็นอนุสาวรีย์...^๑

ลายพระหัตถ์นี้ ได้แสดงให้เห็นถึงความกังวลใจของสมเด็จพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ที่มีต่อทัศนคติส่วนหนึ่งของคนรุ่นใหม่ในสังคมไทยขณะนั้น ที่ไม่เข้าใจบทบาทความสำคัญของการอนุรักษ์โบราณสถาน แต่ขณะเดียวกันก็ยังแสดงให้เห็นว่า ในสังคมก็ยังคงมีความเห็นส่วนหนึ่งที่ต้องการรักษาโบราณสถานเอาไว้เป็นอนุสรณ์สถาน เพื่อบอกเล่าเรื่องราวในอดีตของคนในชาติด้วย

^๑ นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (๒๕๐๔). **สารสินสมเด็จ เล่ม ๑๒**. หน้า ๖๐.

เมื่อทัศนคติที่มีต่อการอนุรักษ์โบราณสถานของสังคมไทยเปลี่ยนไป ตามความเปลี่ยนแปลงของสังคมเช่นนี้ จึงย่อมมีผลต่อท่าทีของรัฐบาลในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ของชาติ ซึ่งแม้ว่ารัฐบาลในสมัยหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง จะมีการส่งเสริมทางด้านวัฒนธรรม ดังเช่นมีพระราชบัญญัติบำรุงวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ.๒๔๘๓ แต่ความหมายของคำว่าวัฒนธรรมในสมัยนี้ มีความหมายว่า “ลักษณะที่แสดงความเจริญของงาม ความเป็นระเบียบอันดีงาม ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีของประชาชน”^๑ ที่รัฐบาลมุ่งส่งเสริมให้ประชาชนปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมตามแบบอย่างสากล ดังที่มีการออกรัฐนิยม ๑๒ ฉบับ แต่ก็ไม่ได้มีความมุ่งหมายเพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์วัฒนธรรมดั้งเดิมของชาติ หรือสิ่งที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมในรูปของโบราณวัตถุโบราณสถานแต่อย่างใด

รัฐบาลได้ลดบทบาทของงานด้านการอนุรักษ์โบราณสถานในเมืองต่าง ๆ ของกรมศิลปากรลง โดยเน้นบทบาทของกระทรวงมหาดไทย และกระทรวงการคลัง เพื่อพัฒนาบ้านเมืองและการจัดสรรผลประโยชน์แก่รัฐแทน อย่างเช่นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาจากที่เคยมีโครงการอนุรักษ์โบราณสถานหลายแห่ง เช่นที่วัดพระศรีสรรเพชญ์ พระราชวังโบราณ และต่อเนื่องมาที่วัดมหาธาตุ วัดราชบูรณะในช่วงประมาณ พ.ศ.๒๔๗๔-๒๔๗๖ นั้น พอหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองรัฐบาลชุดใหม่ก็ไม่ได้สานต่อโครงการอนุรักษ์โบราณสถานแห่งอื่น ๆ ต่อไปอีก* รวมทั้งยังปรับลดงบประมาณของกรมศิลปากร จนกระทบต่องานด้านการอนุรักษ์โบราณสถาน ทำให้เป็นปัญหาต่อการส่งเจ้าพนักงานออกตรวจตราโบราณสถานอย่างทั่วถึง และไม่ส่งเสริมงบประมาณสำหรับการขุดค้นทางโบราณคดีด้วย^๒ ส่วนที่ดินในเมืองโบราณต่าง ๆ ที่รัฐบาลในระบอบการปกครองเดิม เคยสงวนไว้ให้เป็นที่สาธารณสมบัติของแผ่นดิน เพื่ออนุรักษ์และขุดค้นหลักฐานทางโบราณคดีเช่นที่ เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา คูเมืองจังหวัดสุพรรณบุรี^๓ และบริเวณเตาทุเรียงจังหวัดสุโขทัย เป็นต้นนั้น รัฐบาลชุดใหม่ก็ได้ทยอยยกเลิกการสงวนที่ดิน และโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินที่เหล่านั้นให้กระทรวงการคลังเพื่อ

^๑พระราชบัญญัติบำรุงวัฒนธรรมแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๔๘๓. (๒๔๘๓, ๑๕ ตุลาคม). **ราชกิจจานุเบกษา**.

เล่ม ๕๗ ตอนที่ ๒๙ ก. หน้า ๕๑๗ - ๕๒๐.

*เว้นแต่การปฏิสังขรณ์วิหารพระมงคลบพิตรซึ่งเป็นการเรียกร้องของประชาชน

^๒บริบาลบุรีภัณฑ์. (๒๕๐๓). **เรื่องโบราณคดีจากลายพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพกับของศาสตราจารย์หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์**. หน้า ๒๔.

^๓สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมศิลปากร. กระทรวงศึกษาธิการ. (๔) ศธ.๒.๑.๑/๑๒๐. เรื่องคูเมืองจังหวัดสุพรรณบุรี. (๒๔๗๕-๒๔๗๖).

จัดสรรให้ประชาชนเช่าที่ดินนำเงินรายได้เข้าสู่รัฐอย่างจังหวัดสุพรรณบุรี^๑ และที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นต้น

นอกจากนั้น ในระยะนี้เป็นช่วงเวลาที่เกิดการดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานก็ลดน้อยลงด้วย เนื่องจากในช่วงที่กรมศิลปากรเก่าถูกยุบรวมกับราชบัณฑิตยสภาใน พ.ศ. ๒๔๖๙ นั้น บรรดาช่างฝีมือต่าง ๆ ได้เกษียณอายุราชการหรือลาออกไปบ้าง และเมื่อก่อตั้งกรมศิลปากรขึ้นมาอีกครั้ง* ในพ.ศ. ๒๔๗๖ จึงทำให้กรมศิลปากรใหม่** ขาดแคลนช่างฝีมือ^๓ และโดยเฉพาะการที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ที่เคยทรงกำกับดูแลงานด้านการอนุรักษ์โบราณสถานได้ลดบทบาททางการเมืองลง ทำให้บุคลากรที่มีความรู้ด้านการอนุรักษ์โบราณสถานลดน้อยลงด้วย โดยในช่วงที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงยุติบทบาททางการเมือง และประทับอยู่ที่เมืองปิ่นัง ประเทศมาเลเซีย นั้น ได้ทรงถ่ายทอดแนวคิดในการอนุรักษ์โบราณสถานของพระองค์ให้แก่หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ข้าราชการของกรมศิลปากร ที่สานต่องานด้านการอนุรักษ์โบราณสถาน ดังที่ปรากฏในจดหมายและลายพระหัตถ์ ระหว่างหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์กับสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ในช่วงเวลาที่โบราณสถานหลายแห่งกำลังได้รับผลกระทบจากนโยบายการพัฒนาบ้านเมืองของรัฐบาล***

เมื่อสังคมให้ความสำคัญแก่การอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศลดน้อยลง ก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้มาตรการในการรักษาโบราณสถานลดหย่อนลง ดังที่ปรากฏว่าในช่วง พ.ศ. ๒๔๘๗ เริ่มมีการซื้อขายอิฐหักตามโบราณสถานต่าง ๆ ในละแวกเกาะเมือง ทั้งที่ขายโดยกรมการศาสนา และกรมศิลปากร โดยมีบริษัทเอกชนหลายรายมาขอรับซื้อ เนื่องจากในขณะนั้นอิฐหักมีราคา สามารถขายให้กับบริษัทรับเหมาก่อสร้างนำไปถมที่ เพื่อทำถนน หรือทำฐานรากในการก่อสร้างอาคารได้ โดยมี

^๑บริบาลบุรีภัณฑ์. (๒๕๐๓). เรื่องโบราณคดีจากลายพระหัตถ์สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพกับของศาสตราจารย์หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์. หน้า ๑๓.

*กรมศิลปากร ก่อตั้งขึ้นใหม่ใน พ.ศ. ๒๔๗๖ เพื่อบำรุงรักษา อนุรักษ์ ฟื้นฟู ส่งเสริม สร้างสรรค์และเผยแพร่ งานศิลปะวิทยาการและวัฒนธรรมของชาติ

คำว่า “กรมศิลปากรเก่า” และ “กรมศิลปากรใหม่” ปรากฏในลายพระหัตถ์ในสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพที่ทรงมีถึงสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ดุโน นริศรานุวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (๒๕๐๔). **สาส์นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. หน้า ๑๗๒.

^๓วรสิทธิ์ ดันดินิพนันท์กุล. (๒๕๕๒). การเปลี่ยนแปลงแนวคิดในการสร้างและบูรณะปฏิสังขรณ์วัดหลวงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจนถึงปัจจุบัน: ข้อขัดแย้งในการอนุรักษ์โบราณสถานและวัฒนธรรมแบบชาตินิยม. ใน **ประวัติศาสตร์ในมิติวัฒนธรรมศึกษา**. หน้า ๒๕๐.

***ดูใน บริบาลบุรีภัณฑ์. (๒๕๐๓). เรื่องโบราณคดีจากลายพระหัตถ์สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพกับของศาสตราจารย์หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์. กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองรัตน์.

ข้อตกลงในการซื้อขายอย่างถูกต้อง และมีวิธีการรับซื้อที่ชัดเจนเช่น ผู้รับซื้อจะต้องเก็บข้อมูลเฉพาะที่
 กระจัดกระจายอยู่ตามพื้นที่นั้น แต่ในทางปฏิบัติแล้วไม่ได้มีการควบคุมการเก็บและขนย้ายอิฐอย่าง
 มีประสิทธิภาพ เช่น ขาดความระมัดระวัง และขาดความพอดีในการขนอิฐออกจากโบราณสถาน จน
 เป็นเหตุให้โบราณสถานบางแห่งสูญสิ้นไป อย่างกรณีของวัดกระโสมที่เคยมีร่องรอยเจดีย์และกำแพง
 ของวัดปรากฏอยู่ ได้ถูกรื้อขายจนไม่ปรากฏร่องรอยว่าเคยเป็นวัดอยู่เลย^๑ และนอกจากการขายอิฐ
 อย่างถูกต้องตามกฎหมายแล้ว ก็เป็นไปได้มากว่าจะมีการลักลอบลักขโมยอิฐตามโบราณสถานต่าง ๆ
 อย่างไม่ถูกต้องตามกฎหมาย นอกจากนั้นการที่นำเศษอิฐหักออกจากโบราณสถานโดยที่ภาครัฐยังไม่
 งบประมาณในการบูรณะโบราณสถานควบคู่ไปด้วย จะเป็นการทำให้โบราณสถานที่เคยได้รับการประ
 คับประครองโดยเศษอิฐเหล่านั้น ปราศจากเครื่องค้ำจุนอันจะทำให้พังทลายลงได้ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่ทำ
 ให้โบราณสถานจำนวนมากในละแวกเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาเสื่อมโทรมและมีจำนวนลดน้อยลง
 แสดงให้เห็นว่ามาตรการในการรักษาโบราณสถานของสังคมหย่อนลงมากในระยะนี้

อย่างไรก็ตาม แม้ว่ารัฐบาลจะลดนโยบายของการอนุรักษ์โบราณสถานลง และเน้น
 ส่งเสริมการพัฒนาบ้านเมืองดังที่กล่าวแล้ว แต่รัฐบาลก็ไม่อาจจะเลยการอนุรักษ์โบราณสถานได้
 เนื่องจากมีข้อตกลงที่รัฐบาลไทยเคยทำไว้กับองค์การสันนิบาตชาติ “ที่จะต้องใส่ใจสืบเสาะและบำรุง
 ความรู้ตามที่ได้ประชุมตกลงกันที่ Athens Conference”^๒ หรือที่เรียกว่ากฎบัตรเฮเธนส์ ดังความตอน
 หนึ่งในลายพระหัตถ์ของสมเด็จพระยาตากสินฯ ที่ทรงมีถึงหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ว่า

เรื่องที่ปรากฏว่าสันนิบาตชาติเข้ามาอุดหนุนหรือบังคับให้เราเอาใจใส่บำรุงเรื่องโบราณคดีในประเทศ
 นี้ คิดดูก็ชอบกลหนักหนา ในเรื่องโบราณคดีที่เราจัดมาคนชาวประเทศนี้เห็นประโยชน์มีน้อยกว่าชาว
 ต่างประเทศ ถ้าหากว่าจะเลิกเสียก็เห็นจะไม่มีผู้ใครเสียตาย แต่เมื่อมีถูกบังคับจากต่างประเทศอย่างนี้ก็
 แปลไปเป็นการเมือง ถึงจะชอบหรือมิชอบก็ต้องจำทำ แต่ถ้าต้นทุนที่จะทำเสียจนไม่มีค่าเดินทางตรวจตรา
 ไม่พังกกล่าวถึงค่าที่จะขุดค้น จะทำอย่างไร^๓

^๑สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมศิลปากร. กระทรวงศึกษาธิการ. ศ.ศ.๐๗๐๑.๒๖.๑.๒/๘.
 เรื่องการขุดอิฐตามโบราณสถานจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๔๙๒).

^๒สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมศิลปากร. กระทรวงศึกษาธิการ. (๔) ศ.ศ.๒.๑.๑/๑๒๐.
 เรื่องคูเมืองจังหวัดสุพรรณบุรี. (๒๔๗๕-๒๔๗๖)

^๓บริบาลบุรีภัณฑ์. (๒๕๐๓). เรื่องโบราณคดีจากลายพระหัตถ์สมเด็จพระยาตากสินฯ กรมพระยาดำรงราชานุ
 ภาพกับของศาสตราจารย์หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์. หน้า ๒๔.

จากลายพระหัตถ์ สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ แสดงให้ทราบว่า พันธสัญญาที่รัฐบาลเคยทำร่วมกับองค์การสันนิบาตชาติไว้ นั้น ได้มีอิทธิพลต่อการอนุรักษ์โบราณสถานของรัฐบาลในขณะนั้น ให้ยังต้องส่งเสริมการอนุรักษ์โบราณสถานต่าง ๆ เอาไว้ ซึ่งถ้าไม่ได้มีพันธสัญญานี้แล้ว ก็เป็นที่กังวลว่ารัฐบาลจะเน้นพัฒนาบ้านเมือง จนอาจจะเลยการอนุรักษ์โบราณสถานภายในประเทศไป

จากที่กล่าวมานี้ ได้แสดงให้เห็นถึงทัศนคติและท่าทีของสังคมไทย ที่มีต่อการอนุรักษ์โบราณสถานในช่วงริเริ่มบุกเบิกเกาะเมืองที่ลดน้อยลง หลังจากเกิดความเปลี่ยนแปลงทางการปกครองใน พ.ศ. ๒๔๗๕ ที่รัฐบาลเน้นการส่งเสริมการพัฒนาบ้านเมือง ทำให้ลดบทบาทงานด้านการอนุรักษ์โบราณสถานต่าง ๆ ลงโดยปริยาย แต่ก็ยังมีหน่วยงานของภาครัฐซึ่งก็คือกรมศิลปากรที่ยังสานต่อพันธกิจในการอนุรักษ์โบราณสถานไว้ และรัฐบาลก็ยังจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์โบราณสถานตามพันธสัญญาที่มีต่อองค์การสันนิบาตชาติ

ดังนั้นทัศนคติและท่าทีของสังคมไทยในช่วงสถานการณ์ดังที่ได้กล่าวแล้วนี้ เป็นปัจจัยประการหนึ่งที่รัฐบาลในระยะนี้ให้ความสำคัญแก่การบุกเบิกพัฒนาชุมชนเมืองบริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา มากกว่าการอนุรักษ์โบราณในเกาะเมือง หรือการอนุรักษ์เกาะเมืองไว้ให้เป็นเมืองโบราณต่อไปนั่นเอง ซึ่งเมื่อมีการบุกเบิกพัฒนาที่ดินในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาแล้ว ทางฝ่ายกรมศิลปากรก็ได้ดำเนินการต่าง ๆ เพื่อป้องกันรักษาโบราณสถานจากการพัฒนาชุมชนเมืองดังกล่าวต่อไปนี้

๒.๒.๑.๒ การป้องกันรักษาโบราณสถานจากโครงการบุกเบิกพัฒนาเกาะเมือง

นโยบายส่งเสริมการบุกเบิกพัฒนาเกาะเมืองของรัฐบาล เช่น การยกเลิกการสงวนที่ดินในเกาะเมืองเพื่อบุกเบิกพัฒนาให้เป็นแหล่งชุมชนเมือง โดยการวางผังเมืองใหม่ และการริเริ่มสร้างสถานที่ต่าง ๆ ขึ้นในเกาะเมือง ล้วนเป็นกิจกรรมที่อาจส่งผลกระทบต่อการรักษาโบราณสถานจำนวนมากที่มีอยู่ในเกาะเมือง ดังนั้นจึงนับว่าเป็นช่วงเวลาที่ยุทธศาสตร์โบราณสถานในเกาะเมืองเสี่ยงต่อความสูญเสียบรรยากาศทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีอย่างมาก

อย่างไรก็ตาม มาตรการป้องกันโบราณสถานของภาครัฐ มีส่วนสำคัญต่อการรักษาโบราณสถานในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ซึ่งกรมศิลปากรเป็นหน่วยงานภาครัฐที่มีบทบาทในการดูแลป้องกันโบราณสถานจากการพัฒนาเกาะเมือง โดยในช่วง พ.ศ. ๒๔๗๘ ที่ทางจังหวัดพระนครศรีอยุธยา กำลังมีการวางผังเมืองใหม่ในบริเวณเกาะเมือง กรมศิลปากรก็ได้ประกาศขึ้นบัญชี

คุ้มครองโบราณสถานที่สำคัญ ๆ ในเกาะเมืองและปริมณฑล รวมทั้งสิ้น ๒๑ แห่ง* และกรมศิลปากรยังได้เข้าไปมีส่วนร่วมในคณะกรรมการโครงการปรับปรุงเกาะเมืองของกระทรวงการคลังที่มีนายบริดี พนมยงค์ เป็นประธาน** ซึ่งจากความร่วมมือของหลายฝ่ายในคณะกรรมการชุดนี้ ทำให้มีการวางผังเมืองใหม่ในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ให้เป็นไปตามระบบผังเมืองโบราณสมัยกรุงศรีอยุธยามากที่สุด คือมีการตัดถนนตามแนวถนนโบราณ ขุดคลองตามแนวคลองโบราณ โดยมีการตัดถนนขึ้นใหม่เพียงบางสาย^๑

นอกจากนั้น หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์*** หัวหน้ากองโบราณคดีของกรมศิลปากร ซึ่งเป็นบุคคลหนึ่งใน คณะกรรมการโครงการปรับปรุงเกาะเมืองของกระทรวงการคลัง ได้เดินทางมาสำรวจโบราณสถาน “ซึ่งเป็นปัญหาเกี่ยวกับผังเมืองใหม่”^๒ และขึ้นทะเบียนโบราณสถานในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและปริมณฑล เพิ่มเติมอีกในปลายปี ๒๔๘๓

โบราณสถานต่าง ๆ ที่หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ไปสำรวจนั้น เป็นโบราณสถานที่ยังไม่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานแห่งชาติใน พ.ศ. ๒๔๗๘ และโดยมากเป็นโบราณสถานขนาด

*การประกาศขึ้นบัญชีโบราณสถานแห่งชาติใน พ.ศ. ๒๔๗๘ นี้อาศัยอำนาจตาม พระราชบัญญัติว่าด้วยโบราณสถาน ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ และการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๔๗๗ ประกอบด้วยโบราณสถานต่าง ๆ ทั่วประเทศ สำหรับในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้ประกาศสงวนโบราณสถานจำนวน ทั้งสิ้น ๒๔ แห่งเป็นเบื้องต้น ประกอบด้วยโบราณสถานในอำเภอกรุงเก่า ๒๑ แห่งคือ พระราชวังโบราณ วัดพระศรีสรรเพชญ์ วิหารพระมงคลบพิตร วัดพระราม วัดสวนหลวงสภสวรรค์ วัดหน้าพระเมรุ วัดธรรมิกราช พระราชวังจันทร์เกษม วัดมหาธาตุ วัดราชบูรณะ วัดเสนาสนาราม วัดพุทไธสวรรย์ วัดไชยวัฒนาราม วัดกุฎีดาว วัดสมณโกฏฐาราม วัดพนัญเชิง วัดเจ้าพญาไท (วัดใหญ่ชัยมงคล) วัดตูม และวัดศาลापูน และโบราณสถานในอำเภอต่าง ๆ ๓ แห่งคือ พระนครหลวง วัดนิเวศน์ธรรมประวัติ และวัดชุมพลนิกายาราม ดูใน ประกาศกรมศิลปากร กำหนดจำนวนโบราณสถานสำหรับชาติ. (๒๔๗๘, ๘ มีนาคม). **ราชกิจจานุเบกษา.** เล่ม ๕๒ ตอนที่ ๐ ง. หน้า ๓๖๘๙-๓๗๑๗.

**คือ พระสาโรชรัตนพิमान ร.สุขยางค์ รองอธิบดีกรมศิลปากร และหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ หัวหน้ากองโบราณคดี กรมศิลปากร

^๑ขจรจบ กุสุมาวดี. (๒๕๔๒). **การจัดการ “พื้นที่ประวัติศาสตร์” จากกรณีศึกษาบริเวณวิหารพระมงคลบพิตร จ. พระนครศรีอยุธยา.** หน้า ๒๔-๒๕.

***หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ เป็นข้าราชการของกรมศิลปากร ที่ดำเนินงานด้านการอนุรักษ์โบราณสถาน ซึ่งในช่วงที่โบราณสถานหลายแห่งในประเทศไทย ได้รับผลกระทบจากนโยบายการพัฒนาบ้านเมืองของรัฐบาล หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ได้มีเจตนาถึงสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เพื่อขอประทานคำปรึกษาในเรื่องการป้องกันรักษาโบราณสถาน ดูใน บริบาลบุรีภัณฑ์. (๒๕๐๓). **เรื่องโบราณคดีจากลายพระหัตถ์สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพกับของศาสตราจารย์หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์.** กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองรัตน์.

^๒สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมศิลปากร. กระทรวงศึกษาธิการ. ศธ.๐๗๐๑.๒๖.๑.๒/๑. เรื่องการเดินทางไปตรวจวัดร้างที่อำเภอพระนครศรีอยุธยา. (๒๔๘๓).

กลางและเล็ก ที่กำลังได้รับผลกระทบกับแผนพัฒนาเกาะเมือง รวมทั้งสิ้นจำนวนมากกว่า ๓๐ แห่ง เช่น วัดโคกคอกไม้ วัดตะพานเงิน วัดน้อยนางหงส์ วัดฉัททันต์ วัดกระปือ วัดโค วัดสิงหาราม วัดบรมพุทธาราม วัดวรเชษฐาราม วัดสุวรรณเจดีย์ วัดป่าสัก เป็นต้น ที่สำคัญก็คือหลวงบริบาลบุรี ภัณฑียังได้สำรวจโบราณสถานวัดสามปลื้ม* ซึ่งขณะนั้นกำลังมีแผนการตัดถนนอยุธยา-วังน้อย (ถนน ใจนะ) ผ่านบริเวณวัดแห่งนี้ด้วย

การสำรวจโบราณสถานของหลวงบริบาลบุรีภัณฑียังได้นำมาสู่การประกาศขึ้นบัญชี โบราณสำหรับชาติที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาเพิ่มเติมในปีถัดมาคือ พ.ศ.๒๔๘๔ ประกอบไปด้วย โบราณสถาน ๓๘ รายการ** อาทิ วัดบรมพุทธาราม วัดสิงหาราม วัดขุนเมืองใจ พลับพลาไชย เป็นต้น แต่ก็มีอีกหลายแห่งที่หลวงบริบาลบุรีภัณฑียังได้สำรวจไว้ แต่ไม่ได้ประกาศขึ้นบัญชีโบราณสถาน เนื่องจากโบราณสถานบางแห่ง ปรากฏร่องรอยของความเป็นโบราณสถานน้อย เช่น วัดโคกคอกไม้ วัด ปาโทน วัดตะพานเงิน วัดกระเจี วัดน้อยนางหงส์ วัดฉัททันต์ เป็นต้น รัฐบาลจึงดำเนินการคุ้มครอง โบราณสถานที่สำคัญเท่าที่จะกระทำได้ โดยยังไม่ได้คุ้มครองโบราณสถานที่มีขนาดเล็ก เพื่อให้เมือง สามารถพัฒนาเป็นแหล่งชุมชนเมือง ตามนโยบายของกระทรวงการคลัง และกระทรวงมหาดไทย ต่อไปได้

อย่างไรก็ดี แม้ว่ารัฐบาลจะพยายามรักษาผังเมืองโบราณ แต่เมื่อเปรียบเทียบกับแผน ที่ฉบับพระยาโบราณราชธานินทร์แล้ว^๑ พบว่ามีการเปลี่ยนแปลงแนวถนนจากผังเมืองโบราณบางส่วน คือ มีการขยับถนนสายที่ ๕ (ถนนใจนะช่วงในเกาะเมือง ปัจจุบันคือถนนปรีดี พนมยงค์) ซึ่งถนนสายนี้ ควรจะต้องตรงกับถนนโบราณสายหนึ่งซึ่งเป็นถนนอิฐ โดยได้ขยับแนวถนนทั้งสายนี้ขึ้นมาทางด้าน เหนือ เพื่อมาตรงพอดีกับศาลากลางจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และสะพานปรีดี-ธำรง ซึ่งแม้จะเป็นการ ปรับผังถนนเล็กน้อย แต่ก็ทำให้มีการตัดถนนผ่านโบราณสถาน ที่ไม่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็น

*วัดสามปลื้ม คือเจดีย์ทรงระฆังที่ตั้งอยู่ในวงเวียน บนถนนใจนะก่อนเข้าสู่เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา

โบราณสถาน ๓๘ รายการ ประกอบด้วย ๑.วัดลังกา ๒.ป้อมเพชร ๓.ประตูช่องกุฎิ ๔.วัดสะพานป่า ถ่าน ๕.วัดเบ็ด ๖.วัดขุนเมืองใจ ๗.วัดถนนจีน ๘.วัดป่าสัก ๙.วัดตะพานนาคร ๑๐.วัดบรมพุทธาราม ๑๑.วัดโคกม่วง ๑๒.วัดสิงหาราม ๑๓.วัดสวนหลวงค้ำดาว ๑๔.วัดปราสาท ๑๕.วัดส้ม ๑๖.เทวสถาน ๑๗.บ้านวิชาเยนทร์ ๑๘.วัด สุวรรณवास ๑๙.วัดพลับพลาไชย ๒๐.วัดขุนแสน ๒๑.เจดีย์เจ้าอ้ายพระยา-เจ้ายี่พระยา ๒๒.สะพานป่าถ่าน ๒๓.ป้อม ประตูข้าวเปลือก ๒๔.วัดสุวรรณเจดีย์ ๒๕.วัดสัตตบพ ๒๖.วัดเกษ ๒๗.วัดโลกยสุธา ๒๘.วัดวรเชษฐาราม ๒๙.วัดแสน ๓๐.วัดวรโพธิ์ ๓๑.ศาลพระกาล ๓๒.วิหารแกลบ ๓๓.ถ้ำน้ำประปา ๓๔.วัดสามปลื้ม ๓๕.วัดมเหยงค์ ๓๖.วัดเจ้าฟ้า รัศมี ๓๗.พะเนียดคล้องช้าง ๓๘.วัดนางกุย คูใน แจ้ความกรมศิลปากร กำหนดจำนวนโบราณสถานสำหรับชาติ. (๒๔๘๔, ๑๘ มีนาคม). **ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม ๕๘ ตอนที่ ๐ ง. หน้า ๕๘๓-๕๘๖.

^๑แผนที่กรุงเทพทวารวดีฉบับของพระยาโบราณราชธานินทร์. (๒๔๕๐?). (แผนที่).

พระนครศรีอยุธยา: สำนักงานอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา.

โบราณสถานแห่งชาติ เช่น วัดท่าจีน วัดถนนจีน วัดซอกแอ วัดโคก วัดนางชี วัดเสียมราชบุรี วัดจิ้งจก ซึ่งบางแห่งเป็นโบราณสถานที่หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ ได้สำรวจแล้ว แต่เพราะคงเป็นโบราณสถานขนาดเล็ก และปรากฏร่องรอยทางโบราณคดีอยู่น้อย จึงปล่อยให้ฝ่ายบ้านเมืองดำเนินการสร้างถนนโรจนะต่อไป

นอกจากกรมศิลปากรจะดำเนินการสำรวจโบราณสถานในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและบริเวณทลแล้ว ยังได้เสนอให้รัฐบาลจัดสร้างรั้วคอนกรีตติดลวดหนาม ความยาวประมาณ ๒,๖๐๐ เมตร ล้อมเขตกลุ่มโบราณสถานที่สำคัญอีกด้วย คือโบราณสถานกลุ่มพระราชวังหลวง วิหารพระมงคลบพิตร วัดพระราม วัดธรรมมิกราช วัดเกษ โดยเสนอของบประมาณจำนวน ๒๖,๐๐๐ บาท^๑ การที่กรมศิลปากรเสนอให้มีโครงการทำรั้วลวดหนามรอบเขตโบราณสถานนี้อาจเป็นความพยายามหนึ่ง ในการสงวนรักษาโบราณสถานกลุ่มสำคัญเอาไว้ เพื่อมิให้มีการรุกล้ำพื้นที่โบราณสถาน และป้องกันกิจกรรมบางอย่างของประชาชน เช่น การนำโค กระบือมาเลี้ยงในเขตโบราณสถานด้วย (ดูภาพประกอบ ๑๕)

ส่วนการดำเนินโครงการอนุรักษ์โบราณสถาน ที่รัฐบาลได้สนับสนุนงบประมาณในการดำเนินงานในระยะนี้ คือการปฏิสังขรณ์วิหารพระมงคลบพิตร เพื่อสนองความศรัทธาของประชาชนตามที่ได้เรียกร้องให้รัฐบาลซ่อมแซมวิหารพระมงคลบพิตรให้กลับคืนสู่สภาพเดิม โดยประชาชนได้รวบรวมเงินบริจาคจำนวนหนึ่งมาสมทบเป็นค่าใช้จ่ายในการดำเนินการ^๒ อันแสดงให้เห็นถึงความต้องการอนุรักษ์โบราณสถานของภาคประชาชนในระยะนี้ และยังสะท้อนแนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถานของประชาชนด้วยว่า ต้องการอนุรักษ์โบราณสถานที่เป็นชุมชนียสถาน โดยการปฏิสังขรณ์วิหารพระมงคลบพิตรให้กลับคืนสู่ความสมบูรณ์ ซึ่งจะแตกต่างไปจากแนวคิดในการอนุรักษ์โบราณสถานของทางราชการ ที่ยึดถือหลักทางวิชาการตะวันตก อย่างไรก็ตามกรมศิลปากร ก็ดำเนินการเพียงการซ่อมเสาววิหารที่เอียงให้ตั้งตรง และซ่อมรอยแตกกร้าวที่ฝาผนัง แต่ยังไม่ได้ซ่อมแซมหลังคาวิหารให้สมบูรณ์ในระยะนี้ เพราะจะต้องใช้งบประมาณจำนวนมาก^๓

^๑สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมศิลปากร. กระทรวงศึกษาธิการ. ศ.ศ.๐๗๐๑.๒๖.๑.๒/๒. เรื่องการทำรั้วลวดหนามกันเขตวังโบราณที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๔๘๓).

^๒สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมศิลปากร. กระทรวงศึกษาธิการ. ศ.ศ.๐๗๐๑.๒๕/๔. เรื่องซ่อมวิหารพระมงคลบพิตร. (๒๔๗๖-๒๔๗๗).

^๓สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมศิลปากร. กระทรวงศึกษาธิการ. ศ.ศ.๐๗๐๑.๒๖.๑.๒/๕. เรื่องแก้ไขซ่อมเสาววิหารวัดมงคลบพิตร จังหวัดอยุธยา. (๒๔๘๔).

ภาพประกอบ ๑๕ รั้วคอนกรีตติดลวดหนามบริเวณพระราชวังโบราณ*

ที่มา: กรมศิลปากร. (๒๕๔๓). **นำชมอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา**. หน้า ๑๐

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า เมื่อรัฐบาลมีนโยบายที่จะพัฒนาเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาให้เป็นที่อยู่อาศัยและที่ทำกินของประชาชนแล้ว ก็ส่งผลกระทบต่ออารณูรักษัโบราณสถานในเกาะเมือง ทำให้กรมศิลปากรซึ่งเป็นหน่วยงานของรัฐที่มีหน้าที่รักษามรดกทางวัฒนธรรมของชาติ ต้องดำเนินการรักษาโบราณสถานควบคู่ไปกับการพัฒนาต่าง ๆ ของฝ่ายปกครองที่เกิดขึ้นทั้งในเกาะเมือง และบริเวณชาน โดยเฉพาการป้องกันรักษาโบราณสถานจากโครงการผังเมืองใหม่ ที่กรมศิลปากรเข้าไปมีส่วนร่วมในคณะกรรมการปรับปรุงเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา และส่งเจ้าหน้าที่ของกรมศิลปากรมาสำรวจ และขึ้นทะเบียนโบราณสถาน พร้อมสร้างรั้วคอนกรีตเสริมลวดหนามกั้นเขตโบราณสถานกลุ่มสำคัญคือ บริเวณพระราชวังโบราณ อันสะท้อนให้เห็นถึงการดำเนินงานด้านการอนุรักษ์โบราณสถานของสังคมไทย ในช่วงแรกเริ่มพัฒนาพื้นที่ใจกลางเกาะเมือง ระหว่าง พ.ศ.๒๔๘๒ - ๒๔๙๑ ที่แม้

*ผู้วิจัยได้ปรับปรุงภาพ โดยการเพิ่มลายเส้นของรั้วทางด้านซ้ายของภาพเพื่อบ่งชี้ให้เกิดความชัดเจน ซึ่งภาพรั้วคอนกรีตที่ลวดหนามบริเวณพระราชวังโบราณนี้ เป็นหลักฐานที่ช่วยยืนยันว่า ได้มีการดำเนินการก่อสร้างรั้วตามแบบที่กรมศิลปากรเสนอไป ตามที่ปรากฏข้อมูลใน สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมศิลปากร. กระทรวงศึกษาธิการ. ศธ.๐๗๐๑.๒๖.๑.๒/๒. เรื่องการทำรั้วลวดหนามกั้นเขตวังโบราณที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๕๔๓).

รัฐบาลมีนโยบายให้ความสำคัญต่อการส่งเสริมการพัฒนาเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาอย่างจริงจัง แต่ก็ยังมีหน่วยงานภาครัฐ ที่ดำเนินงานด้านการอนุรักษ์โบราณสถานต่าง ๆ ในเกาะเมืองอยู่ตาม อำนาจหน้าที่ ควบคู่ไปกับการพัฒนา มิได้เป็นการมุ่งพัฒนาเกาะเมืองโดยฝ่ายปกครองเพียงอย่าง เดียว

๒.๒.๒ ช่วงเปิดรับวิทยาการด้านอนุรักษ์ และการดำเนินนโยบายด้านวัฒนธรรม พ.ศ.๒๕๔๒-๒๕๔๘

ทัศนคติและท่าทีของสังคมไทยที่มีต่อการอนุรักษ์โบราณสถาน มักมีความเปลี่ยนแปลง ไปตามสถานการณ์และปัจจัยแวดล้อมที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้น ๆ ซึ่งในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ นั้น นานาประเทศได้ร่วมกันจัดตั้งองค์กร และสถาบันระหว่างชาติขึ้นหลายหน่วยงาน เพื่อมุ่งหมายใน สันติภาพของโลก และบางหน่วยงานได้ดำเนินการสนับสนุนความร่วมมือทางวัฒนธรรมระหว่างชาติ ต่าง ๆ ซึ่งจะมีอิทธิพลต่อการอนุรักษ์โบราณสถานของไทย เมื่อรัฐบาลไทยได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกองค์กร เหล่านี้ ในช่วง พ.ศ.๒๕๓๒ จึงเท่ากับเป็นการเปิดรับแนวคิดด้านวัฒนธรรมจากนานาชาติ มาเป็นส่วน หนึ่งในการดำเนินนโยบายด้านวัฒนธรรมของรัฐบาล ดังจะเห็นได้จากการจัดตั้งกระทรวงวัฒนธรรม การส่งเสริมการศึกษาด้านโบราณคดีในสถาบันการศึกษาของไทย และการดำเนินงานด้านการอนุรักษ์ เมืองประวัติศาสตร์เช่นที่สุโขทัยในระยะนี้ เป็นต้น

ช่วงเวลานี้จึงเป็นช่วงเวลาที่สังคมไทย ให้ความสำคัญของการอนุรักษ์โบราณสถาน ซึ่ง แม้ว่าโครงการอนุรักษ์โบราณสถานในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาในระยะนี้ จะยังไม่มีแผนการ ดำเนินงานที่ชัดเจนนัก แต่สถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับอนุรักษ์โบราณสถานของไทย ย่อมมี อิทธิพลต่อการอนุรักษ์โบราณสถานที่ยังหวัดพระนครศรีอยุธยาด้วย ซึ่งมีเหตุการณ์ที่สำคัญดังนี้

๒.๒.๒.๑ การเปิดรับวิทยาการด้านอนุรักษ์โบราณสถานจากนานาชาติ

แนวคิดสากลเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถานนั้น มีอิทธิพลต่อนโยบายการอนุรักษ์ โบราณสถานของรัฐบาล ดังเช่นในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๑ ที่ผู้แทนประเทศไทยได้เข้าร่วมเป็นภาคี องค์กรสันนิบาตชาติ และมีข้อปฏิบัติบางประการเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถานที่ยุโรปชาติ สมาชิกต้องปฏิบัติร่วมกัน และในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ประเทศไทยก็เปิดรับแนวคิด และ วิทยาการด้านการอนุรักษ์โบราณสถานจากนานาชาติอีกเช่นกัน โดยได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกองค์กร ระหว่างชาติ ที่สนับสนุนความร่วมมือทางวัฒนธรรม และวิทยาการด้านการรักษามรดกทางวัฒนธรรม ระหว่างประเทศ ในช่วง พ.ศ.๒๕๔๒

สืบเนื่องจากในช่วงระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ ประชาคมโลกได้ก่อตั้ง สหประชาชาติ (The United Nations : UN) หรือองค์การสหประชาชาติ ใน พ.ศ.๒๕๔๕ เพื่อรักษา สันติภาพของโลกแทนองค์การสันนิบาตชาติ ซึ่งองค์การสหประชาชาติยังประกอบไปด้วยหน่วยงาน

ย่อยหลายหน่วยงานที่ทำงานเกี่ยวข้องกับองค์การสหประชาชาติ ซึ่งหน่วยงานหนึ่งก็คือ องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization : UNESCO) หรือองค์การยูเนสโก (ต่อไปจะเรียกว่าองค์การยูเนสโก) ที่ก่อตั้งใน พ.ศ.๒๔๘๙ เป็นองค์การชำนาญพิเศษขององค์การสหประชาชาติ โดยทำงานเป็นอิสระตามที่ได้ตกลงกับองค์การสหประชาชาติ

องค์การยูเนสโก เป็นองค์กรระดับนานาชาติที่มีส่วนส่งเสริมงานด้านการอนุรักษ์ วัฒนธรรมและมรดกทางวัฒนธรรมให้แก่บรรดาชาติสมาชิก เนื่องจากองค์การยูเนสโก มีคำขวัญที่ระบุในธรรมนูญว่า “โดยสาเหตุที่สงครามเริ่มขึ้นในจิตใจมนุษย์ การปกป้องสันติภาพย่อม จักต้องสร้างขึ้นในจิตใจมนุษย์”^๑ องค์การยูเนสโกจึงมุ่งส่งเสริมให้เกิดสันติภาพและความมั่นคง โดย สนับสนุนความร่วมมือกันระหว่างนานาชาติในด้านการศึกษา วิทยาศาสตร์ วัฒนธรรม การ สื่อสารมวลชน และสังคมศาสตร์แก่ประเทศที่เป็นสมาชิก โดยไม่แบ่งแยกความแตกต่างทางเชื้อชาติ ภาษา หรือศาสนา และในส่วนของความร่วมมือกันทางวัฒนธรรมนั้น องค์การยูเนสโกได้สนับสนุนให้ชาติ ต่าง ๆ เรียนรู้ และแลกเปลี่ยนในวัฒนธรรมอันหลากหลายระหว่างกัน รวมทั้งส่งเสริมให้ชาติต่าง ๆ ร่วมกันรักษามรดกทางวัฒนธรรม และด้วยเหตุที่โบราณสถานจัดเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง องค์การยูเนสโก จึงเป็นหน่วยงานที่ส่งเสริมเทคนิคและวิทยาการด้านการอนุรักษ์โบราณสถานให้แก่ บรรดาชาติสมาชิก

นอกจากนั้น ในระยะเวลาเดียวกันนี้ ได้มีการก่อตั้งสถาบันระหว่างชาติว่าด้วย การศึกษาวิธีการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรม (The International Institute for Study the Methodology of Preservation for Cultural Heritage หรือ ICCROM) เป็นองค์กรนานาชาติที่มีส่วน เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ คุ้มครอง ทำนุบำรุง และส่งเสริมโบราณสถาน กลุ่มอาคาร และแหล่ง โบราณคดีในระดับนานาชาติ ซึ่งมีเป้าหมายรวบรวมศึกษา และเผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับการอนุรักษ์ โบราณสถาน และสร้างความร่วมมือในการจัดเตรียมแผนงานฝึกสอนผู้ชำนาญงานพิเศษในการ อนุรักษ์ คุ้มครอง และส่งเสริมโบราณสถานและกลุ่มอาคาร และแหล่งโบราณคดี โดยดำเนินงาน ร่วมกับองค์การยูเนสโก

องค์กรระหว่างชาติที่ส่งเสริมความร่วมมือทางวัฒนธรรมเหล่านี้ มีบทบาทต่อการ ส่งเสริมงานด้านการอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทย เนื่องจากในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ประเทศไทยได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกในองค์กรต่าง ๆ เหล่านี้ คือการเข้าร่วมเป็นสมาชิกขององค์การยูเนสโก

^๑จรัล ทองเกษม. (๒๕๓๒). ทศวรรษโลกเพื่อการพัฒนาทางวัฒนธรรม ๑๙๘๘-๑๙๗. **สวรรค์บนพื้น พิภพ**. ปีที่ ๑ (๑๐): ๓๐-๗๔.

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๒ ที่ทำให้ประเทศไทยได้รับการส่งเสริมกิจกรรมทางวัฒนธรรมจากองค์การยูเนสโก โดยเฉพาะการส่งเสริมทุนการศึกษาทางด้านโบราณคดีให้แก่ นักวิชาการไทย และการเข้าร่วมเป็นสมาชิกกับสถาบันระหว่างชาติว่าด้วยการศึกษาวิธีการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรม (ICCROM) ในปีเดียวกัน ซึ่งประเทศไทยได้ส่งบุคลากรจำนวนมากเข้าฝึกหลักสูตรการบริหาร และจัดการมรดกทางศิลปวัฒนธรรมและกิจการพิพิธภัณฑ์^๑ รวมทั้งการเข้าร่วมเป็นสมาชิกสภาการพิพิธภัณฑ์ระหว่างชาติ (The International Council of Museums หรือ ICOM) ซึ่งเป็นองค์กรที่สนับสนุนการแลกเปลี่ยนผู้เชี่ยวชาญ และจัดส่งผู้ชำนาญการเพื่อปรับปรุงการดำเนินงานด้านการพิพิธภัณฑ์ด้วย^๒

การเข้าร่วมเป็นสมาชิกในองค์กรระหว่างชาติที่ส่งเสริมความร่วมมือทางวัฒนธรรม ทำให้ประเทศไทยได้รับการส่งเสริมทุนการศึกษาด้านวิชาการโบราณคดีแก่นักวิชาการไทยหลายทุน อาทิ ในช่วงประมาณก่อน พ.ศ. ๒๔๙๔ มีทุนให้นักวิชาการไทยไปศึกษาวิชาโบราณคดีที่ประเทศศรีลังกา ๕ ปี^๓ และในพ.ศ. ๒๔๙๗ องค์การศึกษาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ ได้ให้ทุนแก่นักวิชาการไทยคือ นายชิน อยู่ดี ไปศึกษาดูงานและฝึกอบรมด้านการสงวนรักษาวัตถุทางวัฒนธรรมและวิชาโบราณคดี ซึ่งประกอบด้วยวิชาโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์เป็นเวลา ๑๐ เดือน ณ ประเทศต่าง ๆ ๗ ประเทศ^๔ เป็นต้น การส่งเสริมทุนให้นักวิชาการไทยได้ศึกษาวิชาโบราณคดี ซึ่งเป็นวิชาการทางด้านการรักษาโบราณวัตถุ โบราณสถานนี้ ส่งผลให้ความรู้ด้านวิชาการโบราณคดีของไทยพัฒนากว้างขวางยิ่งขึ้น

๒.๒.๒.๒ นโยบายการอนุรักษ์โบราณสถานของรัฐบาล

ในช่วงเวลานานาชาติส่งเสริมความร่วมมือทางด้านวัฒนธรรมนี้ เป็นช่วงเวลาที่รัฐบาลไทยสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม มีนโยบายส่งเสริมรักษาวัฒนธรรมหลายอย่าง โดยเฉพาะนโยบายด้านการส่งเสริมการอนุรักษ์โบราณสถาน จนน่าสังเกตว่าการส่งเสริมความร่วมมือทางวัฒนธรรมจากนานาชาติ จะมีอิทธิพลต่อนโยบายด้านวัฒนธรรม และการอนุรักษ์โบราณสถานของไทย กล่าวคือ

^๑กรรณิการ์ สุธีรัตนภิรมย์. (๒๕๔๘). พัฒนาการแนวคิดและวิธีการอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทย. หน้า ๘๗.

^๒แหล่งเดิม. หน้า ๘๗-๘๘.

^๓สมศักดิ์ รัตนกุลและคณะ, บรรณาธิการ. (๒๕๒๙). ชิน อยู่ดี บิดาแห่งวิชาก่อนประวัติศาสตร์ไทย. หน้า ๒๕.

^๔แหล่งเดิม. หน้า ๒๕.

ในระยะเวลาที่รัฐบาลได้จัดตั้งกระทรวงวัฒนธรรมขึ้นอย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ ๑๒ มีนาคม พ.ศ.๒๕๙๕^๑ และมีการดำเนินนโยบายส่งเสริมการศึกษาทางวัฒนธรรมไทยอย่างกว้างขวาง ดังที่มีการจัดประกวดแต่งตำราเรียนด้านวัฒนธรรม ๑๒ สาขา โดยการค้นคว้า เรียบเรียง หรือแปลจาก ตำราต่างประเทศ ได้แก่สาขา วัฒนธรรม พุทธศาสนา สถาปัตยกรรม ปฐมกรรม จิตรกรรม วรรณคดี ประวัติศาสตร์ โบราณคดี มนุษย์ชาติ นาฏศิลป์ คีตดนตรี ดุริยางคศาสตร์^๒ นอกจากนี้จะเป็นการรวบรวมองค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมไทยแล้ว ยังเป็นการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ โบราณสถานของชาติด้วย เช่นในสาขาที่มีความเกี่ยวข้องกับงานอนุรักษ์โบราณสถานคือสาขา สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม ประวัติศาสตร์ และโบราณคดี

นอกจากนี้ รัฐบาลยังได้เปิดหลักสูตรโบราณคดีในสถาบันการศึกษาของไทย โดยพันโท หลวงรณสิทธิพิชัย อธิบดีกรมศิลปากร และผู้อำนวยการมหาวิทยาลัยศิลปากร (ระหว่าง พ.ศ.๒๕๙๔ – ๒๕๐๑) จัดให้มีการสอนวิชาโบราณคดีขึ้นที่มหาวิทยาลัยศิลปากร^๓ เพื่อผลิต ครูอาจารย์และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับงานโบราณคดี เพื่อปฏิบัติหน้าที่ในกองโบราณคดีของ กรมศิลปากรหรืองานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ โบราณวัตถุ โบราณสถานของประเทศ โดย หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์เป็นผู้วางรากฐานก่อตั้งคณะโบราณคดี ใน พ.ศ.๒๕๙๘ และดำรงตำแหน่งเป็น คณบดีคณะโบราณคดี ซึ่งหลักสูตรและการเรียนการสอนในคณะโบราณคดีระยะแรก เป็นหลักสูตร อนุปริญญา ๓ ปี^๔ โดยให้ข้าราชการกรมศิลปากร และนักวิชาการที่กลับจากการไปศึกษาดูงานใน ต่างประเทศ มาเป็นผู้สอนวิชาโบราณคดี อาทิ นายชิน อยู่ดี เมื่อกลับจากศึกษาดูงานด้านโบราณคดี ในต่างประเทศแล้ว ก็มาเป็นอาจารย์สอนวิชาก่อนประวัติศาสตร์ และวิชาโบราณคดีภาคปฏิบัติ ที่ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร^๕ จึงอาจกล่าวได้ว่า ระยะเวลาบ่มเพาะนักวิชาการ ด้านการอนุรักษ์โบราณสถานของไทย

ประการต่อมา ช่วงเวลานี้ยังเป็นช่วงที่รัฐบาลสนับสนุนงานบูรณะโบราณสถานขึ้น อย่างจริงจังภายใต้การดำเนินงานของกรมศิลปากร ดังเช่นที่มีการจัดการเมืองท่องเที่ยวทาง

^๑สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ. ก/ป๗/๒๕๙๖/วธ.๑.๒. เรื่อง การพิจารณาฟื้นฟูบูรณะ. (๒๕๙๖).

^๒แหล่งเดิม.

^๓สมศักดิ์ รัตนกุลและคณะ, บรรณาธิการ. (๒๕๒๙). ชิน อยู่ดี บิดาแห่งวิชาก่อนประวัติศาสตร์ไทย. หน้า ๒๕.

^๔มหาวิทยาลัยศิลปากร, ภาควิชาโบราณคดี. (๒๕๕๔). ประวัติภาควิชาโบราณคดี. สืบค้นเมื่อ ๑๙ สิงหาคม ๒๕๕๔, จาก <http://www.archae.su.ac.th/Archaeology/page1.htm>

^๕สมศักดิ์ รัตนกุลและคณะ, บรรณาธิการ. (๒๕๒๙). แหล่งเดิม. หน้า ๓๔.

ประวัติศาสตร์ ในโครงการฟื้นฟูบูรณะจังหวัดสุโขทัย^๑ ในพ.ศ.๒๕๙๖ โดยให้กรมศิลปากรดำเนินการ ขุดแต่งโบราณสถานตามหลักการโบราณคดี ให้กรมชลประทานจัดการขุดลอกตระพังโบราณ (สระน้ำ) ให้กรมประมงน้ำพันธุปลาที่เหมาะสมมาปล่อยเพาะพันธุ์ ให้กรมทางหลวงแผ่นดินบูรณะถนนโบราณ ให้กรมป่าไม้ปลูกพันธุ์ไม้ที่เหมาะสมตามถนน และให้กรมโยธาเทศบาลสำรวจและปรับปรุงผังเมือง สุโขทัยโบราณเพื่อประกอบการพิจารณาบูรณะเมืองสุโขทัยในครั้งนี้ ซึ่งคณะกรรมการฟื้นฟูบูรณะ จังหวัดสุโขทัยยังได้จัดทำหนังสือคู่มือแนะนำเที่ยวเมืองสุโขทัย ที่จะทำหน้าที่อธิบายประวัติศาสตร์และ แนะนำแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดสุโขทัย อันแสดงให้เห็นว่าเมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยนั้นเป็นเมืองนำร่องในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ของประเทศไทย อันจะนำมาสู่โครงการบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์เช่นเดียวกัน ใน พ.ศ.๒๕๙๙ ที่จะกล่าวถึงโดยละเอียดต่อไป

ส่วนการดำเนินโครงการอนุรักษ์โบราณสถานที่พระนครศรีอยุธยาในระยะนี้ ยังไม่มี โครงการอนุรักษ์โบราณสถานในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาในลักษณะเมืองท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ อย่างที่จังหวัดสุโขทัย แต่จะเป็นการดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานเป็นบางแห่งเช่น โบราณสถานที่เป็น บูชนียสถาน คือการซ่อมแซมพระพุทธรูปรัตนนายก วัดพนัญเชิงในพ.ศ.๒๕๙๒ โดยการลอก ทองคำเปลว แล้วลงรักปิดทองใหม่ทั้งองค์ นอกจากนั้นก็มีโครงการปรับปรุงโบราณสถานเพื่อรับเสด็จ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวคือใน พ.ศ.๒๕๙๗ โดยการซ่อมแซมโบราณสถานในเกาะเมืองหลายแห่ง เพื่อเตรียมจัดพระราชพิธีสังเวยอติตมหาราช และเสด็จพระราชดำเนินพระราชทานพระกฐินที่ พระราชวังโบราณกรุงศรีอยุธยา ประกอบด้วย การซ่อมแซมพลับพลาตรีมุขในพระราชวังโบราณที่ใช้ เป็นที่ประกอบพระราชพิธี กำแพงและประตูพระราชวังจันทร์เกษม ศาลาท่าน้ำวาศุกรี รวมทั้งการซ่อม ซ่อมประตูหน้าพระวิหารพระมงคลบพิตรให้มีความมั่นคงแข็งแรง^๒ เป็นต้น

นอกจากรัฐบาลจะมีนโยบายส่งเสริมด้านวัฒนธรรม และการอนุรักษ์โบราณสถาน มากในช่วงนี้แล้ว ยังมีสิ่งแสดงให้เห็นว่ารัฐบาลมีนโยบายด้านการอนุรักษ์โบราณสถานมากขึ้น จาก กรณีที่คณะรัฐมนตรีลงมติให้ย้ายโรงงานก๊อปปี้แอลกอฮอล์ย่านหัวแหลมออกไปจากเกาะเมือง ซึ่งจะ ต่างจากในช่วงทศวรรษก่อนอย่างมากที่รัฐบาลขณะนั้นมีการส่งเสริมให้ก่อสร้างโรงงานแห่งนี้ขึ้นมา โดยในการประชุมคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ ๓๐ กันยายน ๒๕๙๖ ได้พิจารณาให้รื้อย้ายโรงงาน แอลกอฮอล์ออกจากเกาะเมือง เนื่องจากโรงงานตั้งอยู่ในสถานที่ที่ไม่เหมาะสม ทำให้เจดีย์ศรีสุริโยทัยซึ่ง

^๑สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ. ก/ป๗/๒๕๙๖/วธ.๑.๒. เรื่อง การพิจารณาฟื้นฟูบูรณะ. (๒๕๙๖).

^๒สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมศิลปากร. กระทรวงศึกษาธิการ. ศธ.๐๗๐๑.๒๖.๑.๒/๙. เรื่องซ่อมแซมโบราณสถานที่ยุทธยาธิบดีเจดีย์. (๒๕๙๗).

เป็นอนุสรณ์สถานทางประวัติศาสตร์ของชาติที่ตั้งอยู่ในบริเวณนั้นเสียทัศนียภาพ^๑ ซึ่งแม้ที่สุดจะยังไม่มี การดำเนินการรื้อย้ายโรงงานกลั่นแอลกอฮอล์ในเวลานั้น เนื่องจากกระทรวงอุตสาหกรรมได้เสนอ คัดค้านมติคณะรัฐมนตรี เพราะจะก่อเกิดความเสียหายทางเศรษฐกิจและเป็นการผิดสัญญาจัดซื้อ เครื่องกลั่นแอลกอฮอล์ที่ได้ทำไว้ก็ตาม โดยกระทรวงอุตสาหกรรมได้เสนอให้พิจารณาแก้ไข ด้วยการ จัดภูมิทัศน์ มิให้สูญเสียความสง่างามของเจดีย์ จึงทำให้โรงงานสามารถก่อสร้างได้จนสำเร็จ ซึ่ง อย่างไรก็ตามก็เป็นที่น่าสนใจว่า แนวคิดเกี่ยวกับการรักษาคุณค่าโบราณสถานของสังคมไทยได้เปลี่ยนแปลง ไปอย่างรวดเร็ว จากที่รัฐบาลให้ความสำคัญแก่การพัฒนาชุมชนเมืองและเศรษฐกิจจนทำให้ดูเหมือนว่าละเลยคุณค่าของการรักษาโบราณสถานไปมาก แต่ในระยะนี้สังคมไทยกลับมีความตระหนัก ถึงความสำคัญในการรักษาคุณค่าของโบราณสถานมากขึ้น ดังมีมติให้ย้ายโรงงานที่ลงทุนไปแล้วเป็น มูลค่ามหาศาล

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าในช่วงเวลาที่นานาชาติดำเนินงานส่งเสริมความร่วมมือทาง วัฒนธรรม รัฐบาลก็เปิดรับแนวคิดด้านวัฒนธรรม และส่งเสริมงานด้านวัฒนธรรมโดยจัดตั้งกระทรวง วัฒนธรรมขึ้น และส่งบุคลากรไปศึกษาวิชาการโบราณคดีเพื่อมาพัฒนาโบราณคดีของไทยและเริ่มเปิด สอนในสถาบันการศึกษา รวมทั้งดำเนินงานด้านการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมอย่างจริงจัง โดยเฉพาะการจัดให้สุโขทัยเป็นเมืองท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ เป็นต้น จึงสะท้อนให้เห็นว่า สังคมไทยให้ความสำคัญแก่การรักษามรดกทางวัฒนธรรมมากขึ้น จนกระทั่งนำมาสู่โครงการอนุรักษ์ โบราณสถานครั้งใหญ่ที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาในช่วง พ.ศ.๒๕๔๙-๒๕๐๐

๓. การบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา พ.ศ.๒๕๔๙-๒๕๐๐

โครงการบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยาเป็นโครงการใหญ่ของรัฐบาล ที่ต้องใช้งบประมาณ จำนวนหลายสิบล้านบาท ซึ่งแม้ว่าเป็นโครงการในช่วงเวลาสั้น ๆ คือระหว่าง พ.ศ.๒๕๔๙-๒๕๐๐ ก็ ตาม แต่มีการดำเนินการหลายอย่าง ทั้งการบูรณะวัด และโบราณสถานต่าง ๆ หลายแห่ง ควบคู่ไปกับการส่งเสริมการพัฒนาชุมชนเมือง คือทำถนนหนทาง ติดตั้งระบบไฟฟ้าตามถนน จัดระบบการประปา ในเกาะเมือง เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ผู้มาท่องเที่ยวและผู้อยู่อาศัย ที่ทำให้จังหวัด พระนครศรีอยุธยาเจริญรุดหน้าขึ้นมาก ทั้งในด้านการพัฒนาชุมชนเมืองและการอนุรักษ์โบราณสถาน โดยในส่วนนี้จะนำเสนอการดำเนินโครงการบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และผลของการดำเนิน

^๑สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงอุตสาหกรรม. ๒ก.๐๒๐๑.๖.๒/๓. เรื่องการย้าย โรงงานแอลกอฮอล์. (๒๕๔๖).

โครงการ ทั้งผลในด้านการพัฒนาชุมชนเมือง และในด้านการอนุรักษ์โบราณสถานบริเวณเกาะเมือง และปริมณฑล ดังนี้

๓.๑ มูลเหตุที่รัฐบาลดำเนินโครงการบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ปัจจัยที่รัฐบาลดำเนินโครงการบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยานั้น อาจเกิดจากหลายปัจจัยร่วมกัน* ทั้งปัจจัยในด้านการสานสัมพันธ์ไมตรีกับสหภาพพม่า ปัจจัยในด้านการจัดงานฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ ปัจจัยทางการเมือง ฯลฯ แต่ปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ นโยบายในการส่งเสริมวัฒนธรรมของรัฐบาลเช่นที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีแถลงนโยบายต่อรัฐสภา เมื่อวันที่ ๓ เมษายน ๒๔๙๕ ว่า “รัฐบาลนี้จะส่งเสริมการวัฒนธรรม ทั้งในทางคติธรรม นิติธรรม วัฒนธรรม และ สหธรรม ให้เป็นประเพณีประจำชาติยิ่งขึ้น”^๑ ดังที่รัฐบาลมีโครงการฟื้นฟูบูรณะโบราณสถานที่ยังคงเหลืออยู่ใน พ.ศ.๒๔๙๖ และรวมทั้งนโยบายด้านการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา ที่แถลงว่า “รัฐบาลนี้จะ เชิดชูทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา...”^๒ เป็นต้น

รัฐบาลได้พิจารณาเห็นความสำคัญของของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในฐานะที่เคยเป็น เมืองหลวงของประเทศ ซึ่งเป็นจังหวัดที่มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ และมีโบราณสถาน โบราณวัตถุที่มีคุณค่าต่อการศึกษาทางด้านวิชาประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม และโบราณคดีมาก ทำให้มี นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทย และชาวต่างประเทศ เดินทางมาชมโบราณสถาน และโบราณวัตถุที่จังหวัด พระนครศรีอยุธยาอยู่เสมอ เนื่องจากอยู่ใกล้กรุงเทพฯ จึงทำให้สามารถเดินทางมาท่องเที่ยวได้ ค่อนข้างสะดวก แต่สภาพของเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาในขณะนั้น ยังมีสภาพเป็นป่ารก ทำให้ โบราณสถานที่น่าสนใจทั้งหลายถูกปิดบังทัศนียภาพด้วยวัชพืชหนาแน่น ขาดการดูแลรักษาอย่าง ต่อเนื่องสม่ำเสมอ ทำให้โบราณสถานหลายแห่งมีความชำรุดทรุดโทรม ประกอบกับถนนหนทาง ภายในเกาะเมืองก็ยังไม่สะดวก เพราะเดิมเป็นถนนลูกรังบดอัด ทำให้ชำรุดอยู่เสมอ นอกจากนั้นก็ยัง

*ปัจจัยที่รัฐบาลดำเนินโครงการบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีผู้วิเคราะห์ว่าอาจเกิดจากปัจจัยต่าง ๆ อาทิ ๑.ปัจจัยการต่างประเทศ คือรัฐบาลมีนโยบายสานสัมพันธ์ไมตรีกับสหภาพพม่า โดยนายกรัฐมนตรีของสหภาพ พม่าได้บริจาคเพื่อให้รัฐบาลบูรณะปฏิสังขรณ์วิหารพระมงคลบพิตร ที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๒.ปัจจัยด้านการ ส่งเสริมพระพุทธศาสนา คือการบูรณะวัดวาอารามและโบราณสถานในเกาะเมือง เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของงานฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ ๓.ปัจจัยทางการเมือง คือเป็นช่วงใกล้เลือกตั้ง และเสถียรภาพทางการเมืองของรัฐบาลไม่มั่นคง จึง เป็นความพยายามเบนความสนใจทางการเมือง และการส่งเสริมการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาอาจเป็นการสร้างความ นิยมให้แก่รัฐบาล ๔.ปัจจัยด้านความเชื่อส่วนตัวของผู้นำคือ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ส่งเสริม บูรณะปฏิสังขรณ์วัดวาอารามเพื่อเสริมบารมีให้กับตนเอง เป็นต้น

^๑สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (๒๕๔๕). การแถลงนโยบายของคณะรัฐมนตรีต่อรัฐสภา. สืบค้นเมื่อ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๕๔, จาก <http://library2.parliament.go.th/giventake/statement.html>.

^๒แหล่งเดิม.

ไม่มีสิ่งอำนวยความสะดวกต่อการท่องเที่ยว ทั้งระบบไฟฟ้าริมถนน และระบบประปา ตลอดจนร้านค้าขายของที่ระลึกต่าง ๆ ยังไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย

ดังนั้น รัฐบาลจึงได้เห็นความสำคัญในการฟื้นฟูเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ให้สมกับคุณค่าที่เคยเป็นเมืองหลวงของประเทศ^๑ อันจะเป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ เป็นอนุสรณ์สถานของชาติ และจัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทัศนอาชญาของชาวไทย และชาวต่างชาติ ดังที่ จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ได้มีความเห็นว่า “โบราณวัตถุสถานในจังหวัดพระนครศรีอยุธยามีอยู่มากหลาย แต่ละแห่งดงามตระการตาเป็นเครื่องแสดงความรุ่งโรจน์ของบ้านเมืองในยุคนั้น และเป็นศิลปวัฒนธรรมของชาติที่ควรแก่การดูการชม และศึกษาหาความรู้”^๒ จึงได้นำเสนอคณะรัฐมนตรีพิจารณาโครงการเพื่อบูรณะฟื้นฟูเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา

โครงการที่จะฟื้นฟูเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาเป็นโครงการใหญ่ระดับชาติ ที่จะต้องใช้งบประมาณจำนวนมาก รัฐบาลจึงได้นำโครงการนี้เข้าไปผนวกเป็นส่วนหนึ่งร่วมกับนโยบายอื่น ๆ ของรัฐ เช่นการนำไปเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายสานสัมพันธ์ไมตรีกับสหภาพพม่า ที่ทางการสหภาพพม่าได้บริจาคเงินจำนวนหนึ่งเพื่อบูรณะปฏิสังขรณ์วิหารพระมงคลบพิตรไว้เมื่อ พ.ศ.๒๔๙๙* อีกประการหนึ่งคือ เป็นช่วงใกล้งานฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ ที่มีการจัดงานขึ้นในหลายประเทศที่นับถือพุทธศาสนา รัฐบาลก็ได้นำโครงการปรับปรุงเกาะเมือง เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของงานฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษด้วย จึงแสดงให้เห็นว่า รัฐบาลได้พยายามทำให้นโยบายฟื้นฟูเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยามีประโยชน์ต่อ

^๑จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๕๐๐). **รายงานประจำปี จังหวัดพระนครศรีอยุธยาประจำปี พุทธศักราช ๒๔๙๙**. หน้า ๔๓๓.

^๒สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมศิลปากร. กระทรวงศึกษาธิการ. ศธ.๐๗๐๑.๒๖.๑.๒/๑๓. เรื่องวัดมหาธาตุจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๔๙๙).

*รัฐบาลไทยเปลี่ยนแปลงนโยบายการต่างประเทศ ในช่วง พ.ศ.๒๔๙๗ โดยเปิดความสัมพันธ์ไมตรีกับประเทศรอบบ้าน จึงทำให้มีการกระชับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับสหภาพพม่า โดยในวันที่ ๗ มีนาคม พ.ศ.๒๔๙๘ นาย อูนู นายกรัฐมนตรีของสหภาพพม่าได้เดินทางมาเจริญสัมพันธ์ไมตรียังประเทศไทย ตามคำเชิญของรัฐบาล โดยมีกำหนดการจะมาพักแรมที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เพื่อทำพิธีบวงสรวงดวงวิญญาณนักรบไทย เพื่อเป็นการขอโหสิกรรมที่ระหว่างประเทศเคยมีความบาดหมางมาแต่ในอดีต และจะจัดให้มีการฉลองสมโภชเจดีย์หลายองค์ในอยุธยา รวมทั้งได้บริจาคเงินบูรณะเมืองพระนครศรีอยุธยา โดยหมายจะให้มีสภาพกลับคืนมาดังเดิม โดยในเบื้องต้นนาย อูนู ได้มอบเงินจำนวน ๔๒๔,๘๘๖ บาท เพื่อบูรณปฏิสังขรณ์พระมงคลบพิตร ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายส่งเสริมวัฒนธรรมและพระพุทธศาสนาของรัฐบาล รัฐบาลจึงเตรียมโครงการอนุรักษ์โบราณสถานในเมืองพระนครศรีอยุธยา โดยรัฐบาลมอบให้กรมศิลปากรรับไปจัดทำโครงการและงบประมาณ โดยตั้งงบประมาณของประเทศไทยเข้าสมทบด้วย เพื่อเป็นการสานสัมพันธ์ไมตรีระหว่างชาติ ดูใน สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ. ก/ป๗/๒๔๙๘/กต.๑.๒. เรื่องเปิดสัมพันธ์ทางการทูตกับต่างประเทศ. (๒๔๙๘).

ประเทศชาติหลายด้าน ทั้งในด้านการรักษาประวัติศาสตร์ คือการดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ ให้เป็นอนุสรณ์สถานของชาติให้เป็นแหล่งรู้เรียนของอนุชน ด้านส่งเสริมการท่องเที่ยว คือช่วยอำนวยความสะดวกต่อนักท่องเที่ยว โดยปรับปรุงถนนหนทาง ไฟฟ้า ประปา ร้านค้าขายของที่ระลึก ที่จอดรถ ห้องสุขา อันเป็นการสร้างรายได้ทางการท่องเที่ยวให้แก่ประเทศไทย ด้านการสานสัมพันธ์ไมตรีกับประเทศเพื่อนบ้าน คือสหภาพพม่า เพื่อผลประโยชน์ต่อการร่วมมือกันระหว่างประเทศ คือการค้า การลงทุน ต่าง ๆ ร่วมกัน และด้านการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา เช่น การบูรณะ ซ่อมแซมวัด วาอารามต่าง ๆ ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และเป็นส่วนหนึ่งของการฉลองงาน ๒๕ พุทธศตวรรษ ที่รัฐบาลจัดขึ้นอย่างยิ่งใหญ่ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ.๒๕๐๐ ดังนั้น เมื่อนโยบายการปรับปรุงเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา เป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติหลายประการนี้แล้ว จึงเป็นเหตุเป็นผลที่มีน้ำหนักให้คณะรัฐบาลเห็นสมควรให้ดำเนินโครงการบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

คณะรัฐมนตรีได้ลงมติให้จัดตั้งคณะกรรมการบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยาขึ้น เมื่อวันที่ ๔ กรกฎาคม พ.ศ.๒๔๙๙ ประกอบด้วยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรมเป็นประธานกรรมการ จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นที่ปรึกษา และอธิบดีกรมศิลปากร อธิบดีกรมการศาสนา อธิบดีกรมโยธาเทศบาล อธิบดีกรมโยธาธิการ ผู้ว่าราชการจังหวัด เป็นกรรมการ โดยวางนโยบายให้คณะกรรมการชุดนี้ “มีหน้าที่จัดการบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยาทุกวัดให้มีสภาพคืนดีดังเดิม เพื่อให้พระสงฆ์เข้าอยู่จำพรรษาได้ และให้บูรณะถนนหนทางให้มีสภาพดีใช้การได้ต่อไป โดยเฉพาะวัดมงคลบพิตรนั้นให้รักษารูปศิลปกรรมเดิมไว้ และให้สร้างหลังคาหุ้มพระวิหารเสียด้วย”^๑ โดยจะต้องเร่งดำเนินการให้ทันต่องานฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษที่จะมีขึ้นในเดือนพฤษภาคม พ.ศ.๒๕๐๐ ด้วย ซึ่งการที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรมเป็นประธานกรรมการในโครงการนี้ แสดงให้เห็นว่าโครงการนี้ เน้นให้ความสำคัญแก่การฟื้นฟูวัดวาอารามและโบราณสถาน โดยมีการดำเนินโครงการบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ดังนี้

๓.๒ การดำเนินโครงการบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

โครงการบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ดำเนินการอย่างรวดเร็ว ด้วยความสนับสนุนอย่างจริงจังจากรัฐบาล โดยเฉพาะจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ได้ให้ความสนใจต่อโครงการนี้เป็นพิเศษ โดยให้คณะกรรมการส่งผลการดำเนินการทุก ๆ สัปดาห์ และได้เดินทางมาตรวจโครงการที่พระนครศรีอยุธยาอยู่หลายครั้ง รวมทั้งมีบทบาทในการวางกำหนดนโยบายการดำเนินงาน

^๑สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมศิลปากร. กระทรวงศึกษาธิการ. ศธ.๐๗๐๑.๒๖.๑.๒/๑๕. เรื่องบันทึกการประชุมคณะกรรมการบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๔๙๙-๒๕๐๐).

ด้วยตัวเองอีกด้วย* จึงกล่าวได้ว่าเป็นโครงการที่อยู่ในความอุปถัมภ์ของนายกรัฐมนตรี ซึ่งมีแผนดำเนินงานหลายรายการ ดังนั้น ผลการดำเนินงานจึงมีทั้งที่ดำเนินการจนสำเร็จลุล่วง และที่ยังไม่สำเร็จ อันเนื่องจากปัจจัยต่าง ๆ เช่นปัจจัยเกี่ยวกับงบประมาณ กำลังคน และระยะเวลา รวมทั้งปัจจัยทางการเมืองที่มีผลให้โครงการต่าง ๆ ยุติลง เป็นต้น ซึ่งการดำเนินโครงการบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยาเป็นดังนี้

ภาพประกอบ ๑๖ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ตรวจการบูรณะโบราณสถานที่พระนครศรีอยุธยา

ที่มา: จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๕๐๐). รายงานประจำปี จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ประจำปีพุทธศักราช ๒๔๙๙. ไม่มีเลขหน้า.

๓.๒.๑ การบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถาน

การบูรณปฏิสังขรณ์ในโครงการบูรณะเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยานี้ ได้รับความสนับสนุนจากรัฐบาลอย่างมาก โดยเฉพาะความสนับสนุนจากจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ซึ่งเป็นผู้กำหนดนโยบายในการอนุรักษ์โบราณสถานว่า “การบูรณะศรีอยุธยาให้ถือหลักบูรณะ คั้น

*จากเอกสารทางราชการของสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติหลายฉบับ ที่เกี่ยวกับการบูรณะเกาะเมืองในช่วงระหว่าง พ.ศ.๒๔๙๙-๒๕๐๐ ทำให้ทราบว่า จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นผู้วางนโยบาย ในการดำเนินงานโครงการบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยาด้วยตนเอง ดังเช่นรายละเอียดใน สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมศิลปากร. กระทรวงศึกษาธิการ. ศธ.๐๗๐๑.๒๖.๑.๒/๑๗. เรื่องการบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๔๙๙).

สภาพเดิม เท่าที่จะทำได้อย่างยิ่ง”^๑ การสั่งให้ดำเนินการบูรณะให้กลับคืนสภาพเดิมนั้น มีลักษณะไปในทางฟื้นฟูให้เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา กลับมามีสภาพเหมือนในสมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งจะเป็นเสมือนการสร้างกรุงศรีอยุธยาจำลองขึ้น ณ สถานที่แห่งเดิม ซึ่งจะมีลักษณะที่แตกต่างกับหลักการบูรณะโบราณสถานแบบสากลที่เน้นให้รักษาสภาพของโบราณสถานให้มีสภาพคงเดิมเหมือนที่เป็นอยู่ เพียงแต่ให้มีความแข็งแรงคงทน แต่อย่างไรก็ดีคณะกรรมการโครงการบูรณะจังหวัดได้มอบให้กรมศิลปากรดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานต่าง ๆ อาทิ

พระมณฑปพิตรและวิหาร การปฏิสังขรณ์วิหารพระมณฑปพิตรนั้น กรมศิลปากรดำเนินงานร่วมกับกรมโยธาธิการ โดยกรมศิลปากรรับผิดชอบดำเนินการในส่วนของศิลปกรรม คือการปฏิสังขรณ์องค์พระให้มีสภาพสมบูรณ์ให้เหมือนในสมัยกรุงศรีอยุธยา และซ่อมอาคาร กำแพงแก้ว โดยให้คงรักษาศิลปกรรมเดิมไว้ ส่วนตัวอาคารวิหารมอบให้กรมโยธาธิการบูรณะและซ่อมแซมให้คืนสภาพสมบูรณ์ ตามแบบร่างของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ที่ทรงประทานไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๑ พร้อมทั้งสร้างหลังคาวิหาร และประตูทางเข้า โดยให้หรือส่วนที่ชำรุดทรุดโทรมออกแล้วสร้างขึ้นใหม่แทน เพื่อเป็นการประหยัดงบประมาณและเวลาในการดำเนินการ^๒ นอกจากนี้ยังให้ปรับปรุงบริเวณโดยรอบพระวิหาร โดยให้กรมโยธาเทศบาลทำถนนและที่จอดรถ แล้วให้ผู้ว่าราชการจังหวัดควบคุมไม่ให้ประชาชนเข้าไปปลูกสร้าง บ้านเรือน หรือร้านค้าบริเวณโบราณสถาน เพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย ไม่ให้เสียภูมิทัศน์ในการเป็นแหล่งท่องเที่ยว และป้องกันปัญหาต่อการรื้อถอนสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ ในภายหลังด้วย

วัดพระศรีสรรเพชญ์ คณะกรรมการได้มอบให้กรมศิลปากรได้ดำเนินการขุดแต่ง และบูรณะองค์เจดีย์ทั้ง ๓ องค์ โดยบูรณะให้คงลักษณะดั้งเดิม เสริมความมั่นคงแข็งแรงด้วยการฉาบปูนทั่วทั้งองค์เจดีย์ นอกจากนี้ซ่อมพล ป. พิบูลสงคราม ยังเคยมีดำริที่จะให้อัญเชิญพระประธานในวัดพระเชตุพน* ที่ถูกอันเชิญไปประดิษฐานที่วัดนี้เมื่อสมัยรัชกาลที่ ๑ กลับมาประดิษฐานที่วิหารวัดพระศรีสรรเพชญ์ตามเดิมเหมือนเช่นสมัยกรุงศรีอยุธยาด้วย แต่ยังไม่ได้ดำเนินการ

^๑สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมศิลปากร. กระทรวงศึกษาธิการ. ศก.๐๗๐๑.๒๖.๑.๒/๑๕. เรื่องกรรมการบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๔๙๙-๒๕๐๐).

^๒สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมศิลปากร. กระทรวงศึกษาธิการ. ศก.๐๗๐๑.๒๖.๑.๒/๑๕. เรื่องกรรมการบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๔๙๙-๒๕๐๐).

*พระประธานในวัดพระเชตุพนนี้ คงหมายถึงพระโลกนาถศาสดาจารย์ ที่ประดิษฐานอยู่ในพระวิหารทิศตะวันออกเฉียงหลัง ของวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ซึ่งเดิมสมัยกรุงศรีอยุธยาประดิษฐานอยู่ในวิหารโลกนาถภายในวัดพระศรีสรรเพชญ์

พระราชวังโบราณ กรรมการโครงการบูรณะจังหวัด ได้พิจารณาเรื่องปฏิสังขรณ์ปราสาทราชวังต่าง ๆ ในเกาะเมือง ทั้งพระราชวังหลวง พระราชวังหน้า พระราชวังหลัง ให้กลับคืนสภาพเดิม เพื่อใช้เป็นพิพิธภัณฑ์สถานแบบที่กรุงเทพฯ ตามคำสั่งของจอมพล ป. พิบูลสงคราม จึงได้ให้กรมศิลปากรดำเนินการออกแบบปราสาทราชวังต่าง ๆ ตามรูปแบบดั้งเดิมสมัยกรุงศรีอยุธยา ประกอบด้วย พระที่นั่งวิหารสมเด็จ พระที่นั่งสรรเพชญปราสาท และพระที่นั่งสุริยาศาอมรินทร์ แต่ที่สุดแล้วยังไม่มีการดำเนินการก่อสร้าง

เจดีย์วัดสามปลื้ม ซึ่งตั้งอยู่เป็นวงเวียนกลางถนนโรจนะ ได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์ให้มีความมั่นคงแข็งแรง โดยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เคยมีคำสั่งให้สร้างอนุสาวรีย์พระเจ้าตากที่บริเวณเจดีย์วัดสามปลื้มด้วย^๑ แต่ในที่สุดยังไม่ได้ดำเนินการ

วัดมหาธาตุ เป็นโบราณสถานที่ได้รับการขุดแต่งตามขั้นตอนการอนุรักษ์โบราณสถาน แต่ผลจากการดำเนินการขุดแต่งบริเวณฐานองค์พระปรางค์ประธานของวัดที่ทลายลงมา ทำให้เกิดการพบพระบรมสารีริกธาตุประดิษฐานอยู่ภายใน จึงได้ขุดอัญเชิญขึ้นมาเก็บรักษาไว้ จึงเป็นที่สนใจของผู้คนเป็นอันมาก ซึ่งเดิมที จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นมีความคิดที่จะรักษาพระบรมสารีริกธาตุไว้ดั้งเดิม โดยให้สร้างพระปรางค์องค์ใหญ่ขึ้นให้มีสภาพดั้งเดิม แต่ในที่สุดก็ยังไม่ได้มีการดำเนินการ

วัดโลกยสุธาราม ซึ่งเป็นพระพุทธรูปปางไสยาสน์องค์ใหญ่ ซึ่งเป็นที่นับถือของประชาชนนั้น ได้รับการบูรณะองค์พระขึ้นใหม่ตามรูปลักษณะเดิม โดยการฉาบปูนพอกทับองค์พระพุทธรูปเดิม

ส่วนโบราณสถานแห่งอื่น ๆ นอกเหนือจากที่กล่าวแล้ว เช่น วัดพระราม วัดราชบูรณะ วัดวังชัย วัดไชยวัฒนาราม วัดพุทธไสยาสน์ วัดพนัญเชิง วัดอโยธยา วัดบรมพุทธาราม วัดสิงหาราม วัดวรโพธิ์ วัดวรเพชรสุธาราม เป็นต้น ได้รับการขุดแต่งบูรณะ กำจัดวัชพืช จัดทำป้ายชื่อแก่โบราณสถานทุกแห่ง รวมทั้งสิ้น ๕๒ แห่ง^๒ และทำทางให้สามารถเข้าไปชมโบราณสถานได้สะดวก

๓.๒.๒ การบูรณะปฏิสังขรณ์วัดที่มีพระภิกษุจำพรรษา

กรมศิลปากรร่วมกับกรมศาสนา ร่วมพิจารณาการดำเนิน โดยให้กรมศิลปากรบูรณะในส่วนที่เป็นโบราณสถาน และให้กรมศาสนาบูรณะอาคารสถานที่ที่ไม่ใช่โบราณสถาน คือบริเวณสังฆาวาส เช่น ศาลาการเปรียญ กุฏิสงฆ์ ซึ่งมีการดำเนินการดังนี้ อาทิ การบูรณะพระวิหาร และลวดลายบานประตู วัดหน้าพระเมรุ และทำถนนและสะพานให้สามารถเดินทางข้ามไปยังวัดนี้ได้

^๑สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมศิลปากร. กระทรวงศึกษาธิการ. (๔) ศธ. ๒.๒.๑/๒๖.

เรื่องการซ่อมแซมพระปรางค์วัดราชบูรณะและเจดีย์วัดสามปลื้มจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๔๙๙-๒๕๐๐).

^๒สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมศิลปากร. กระทรวงศึกษาธิการ. ศธ.๐๗๐๑.๒๖.๑.๒/๑๖.

เรื่องการจัดทำป้ายชื่อบอกโบราณสถานอยุธยา. (๒๔๙๙-๒๕๐๐).

สะดวก การสร้างกุฏิ ศาลา วัดเจติยภูมิเขาทอง เพื่อให้พระภิกษุสงฆ์ ได้พำนัก และการบูรณะกำแพง วิหารพระนอน และสร้างกุฏิเจ้าอาวาส วัดธรรมิกราช เป็นต้น

๓.๒.๓ การสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ

นอกจากงานเกี่ยวกับการบูรณะโบราณสถานและวัดต่าง ๆ แล้ว การดำเนินงานใน โครงการบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ยังได้มีทำให้เกิดการก่อสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อ รองรับการท่องเที่ยวในเมืองพระนครศรีอยุธยา เช่น การก่อสร้างอาคารรับรองอาคันตุกะ การก่อสร้าง และปรับปรุงถนนหลายสายทั้งในและนอกเกาะเมือง และการปรับปรุงสวนสาธารณะ ซึ่งนอกจากจะเป็นประโยชน์ต่อการท่องเที่ยวในเมืองพระนครศรีอยุธยาแล้ว สิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เหล่านี้ ยังจะเป็นทรัพย์สินของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา อันเป็นการส่งเสริมการพัฒนาเกาะเมืองอีกทางหนึ่งด้วย

การก่อสร้างอาคารรับรองอาคันตุกะ การที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาอยู่ใกล้กรุงเทพฯ สะดวกต่อการเดินทาง ทำให้ประชาชนของรัฐต่าง ๆ ที่เข้ามาติดต่อกับประเทศ เดินทางมาทัศนศึกษาใน จังหวัดพระนครศรีอยุธยาอยู่เสมอ แต่ยังไม่มียี่พักรับรองอย่างสมเกียรติแก่อาคันตุกะ จอมพลป. พิบูล สงคราม จึงมีความคิดที่จะจัดสร้างที่พักรับรองอาคันตุกะ โดยครั้งแรกมีความคิดจะซื้ออาคารศาลา กลางจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เพื่อตัดแปลงให้เป็นอาคารรับรองอาคันตุกะ เช่น ผู้นำของประเทศต่าง ๆ หรือพระราชอาคันตุกะที่จะมาชมโบราณสถานต่าง ๆ ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยให้มีห้องพัก สำหรับนายกรัฐมนตรีและท่านผู้หญิง และให้มีห้องอาหาร ห้องรับแขก และในบางโอกาสจะทำเป็นที่ พักแรม และภัตตาคาร โดยสั่งให้คณะกรรมการจัดสร้างศาลากลางจังหวัดหลังใหม่ขึ้นทดแทน แต่ ภายหลังได้ยกเลิกการสร้างศาลากลางจังหวัดแห่งใหม่ โดยใช้ศาลากลางจังหวัดเดิมต่อไป โดยให้ ตัดแปลงเป็นอาคารทรงไทย แต่ก็ยังไม่ได้มีการดำเนินการแต่อย่างใด ส่วนอาคารรับรองอาคันตุกะนั้น ได้สร้างขึ้นบริเวณริมถนนโรจนะบริเวณด้านหลังโรงเรียนอยุธยาวิทยาลัย ประกอบด้วยอาคารรับรอง ๑ หลัง บ้านพักผู้ติดตาม ๔ หลัง บริเวณกว้างขวาง รมรื่นสวยงามด้วยพันธุ์ไม้ต่าง ๆ มีสระน้ำขนาดใหญ่ประกอบด้วยเกาะแก่งต่าง ๆ มีรั้วรอบทุกด้าน

ปรับปรุงถนนหนทาง เดิมนั้นบริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา มีถนนอยู่แล้วตาม ผังเมืองที่วางไว้สมัยโครงการปรับปรุงเกาะเมืองโดยกระทรวงการคลัง แต่ยังไม่มีการไม่สำเร็จ เรียบร้อย คณะกรรมการจึงได้ดำเนินการบูรณะถนนจำนวน ๗ สาย ตามแนวถนนโบราณสมัยกรุงศรี อยุธยา โดยลาดยางอิฐฟัลท์ทุกสาย ประกอบด้วย ถนนคู่งทอง เป็นถนนรอบเมือง มีความยาวประมาณ ๑๒.๕ กิโลเมตร ถนนสาย ๑ (ถนนปามะพร้าว) ตั้งแต่ถนนคู่งทองด้านทิศตะวันออกมาจรดบริเวณวัด พลับพลาชัย ถนนสาย ๒ (ถนนนเรศวร) ตั้งแต่ถนนคู่งทองด้านทิศตะวันออกมาจรดบริเวณเจติยเจ้า อ้าย-เจ้ายี่ ถนนสาย ๓ (ถนนบางเอียน) ตั้งแต่ถนนคู่งทองด้านทิศตะวันออกมาจรดถนนชีกุนที่บริเวณบึง พระราม ถนนสาย ๔ (ถนนป่าไทน) ตั้งแต่ถนนคู่งทองด้านทิศตะวันออก และคงมาจรดถึงถนนศรี

ส่วนบริเวณปริมณฑลของเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ได้มีการตัดถนนขึ้นใหม่ทางด้านทิศตะวันออกของเกาะเมืองอีก ๒ สาย คือจากเจดีย์วัดสามปลื้ม ซึ่งแต่เดิม เป็นเจดีย์ที่ตั้งอยู่ริมถนนถนนโรจนะ (ถนนสายอยุธยา-วังน้อย) ตัดถนนขึ้นไปทางทิศเหนือสายหนึ่ง ลัดเลาะผ่านโบราณสถานหลายแห่งถึงวัดอโยธยา และอีกสายหนึ่งจากเจดีย์วัดสามปลื้มลงมาทางด้านทิศใต้ผ่านวัดใหญ่ชัยมงคลถึงวัดพนัญเชิง ทำให้เจดีย์วัดสามปลื้มในขณะนี้กลายเป็นวงเวียนกลางถนนตามสมัยนิยม* ซึ่งมีลักษณะเป็นจุดสังเกต (landmark) หรือเป็นสัญลักษณ์ในการเดินทางถึงจังหวัดพระนครศรีอยุธยา บริเวณด้านทิศตะวันออกของเกาะเมืองจึงเป็นเสมือนหน้าเมืองหรือประตูสู่ตัวเมือง นอกนั้นยังมีการทำถนนไปเจดีย์ภูเขาทอง และเพนียดคล้องช้างเพื่ออำนวยความสะดวกต่อการเดินทางเข้าไปชมโบราณสถานด้วย

ปรับปรุงสวนสาธารณะบึงพระราม บึงพระรามเป็นบึงน้ำขนาดใหญ่ที่ปรากฏชื่อในประวัติศาสตร์ว่าบึงชีขัน คณะกรรมการบูรณะจังหวัดได้ดำเนินการปรับปรุงบึงพระรามให้เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของนักท่องเที่ยว โดยให้ดำเนินการขุดลอกบึง และเร่งกำจัดผักตบชวา กำจัดวัชพืช พร้อมทั้งทำสะพานข้ามไปยังเกาะแก่งต่าง ๆ และให้ปรับปรุงพระที่นั่งเย็น ซึ่งเป็นโบราณสถานแห่งหนึ่งที่อยู่ในบึงพระรามให้เป็นอาคารที่สามารถใช้งานได้อเนกประสงค์ ทั้งสามารถจัดเป็นสถานที่รับรองอาคันตุกะและนักท่องเที่ยวทั่วไป เป็นสำนักงานดูแลกิจการของบึงพระราม และเป็นสถานที่ขายอาหารและเครื่องดื่มบริการนักท่องเที่ยวด้วย ทำให้บึงพระรามเป็นสวนสาธารณะใหญ่ของเมือง มีบรรยากาศร่มรื่น น่าพักผ่อน

๓.๒.๔ การสงเคราะห์ประชาชน

การดำเนินงานในโครงการบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยานั้น นอกจากการบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอาราม โบราณสถาน และสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ แล้ว ยังได้ดำเนินการก่อสร้างอื่น ๆ ที่เป็นการส่งเสริมรายได้แก่ประชาชนชาวเมืองพระนครศรีอยุธยาด้วย ดังนี้

การสร้างอาคารสงเคราะห์ คณะกรรมการได้สร้างอาคารร้านค้าชั้นเดียวบริเวณริมบึงพระราม จำนวน ๔๓ ห้อง ตามเจตนารมณ์ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม เพื่อสงเคราะห์ประชาชนให้มีที่ทำกินและที่อยู่อาศัย โดยตั้งชื่อว่า “อาคารพิบูลสงครามสงเคราะห์ราษฎร” และมีพิธีเปิดอาคาร เมื่อวันที่ ๑๔

*วงเวียนเจดีย์วัดสามปลื้ม เดิมคือวัดสามปลื้ม ถูกถนนโรจนะตัดผ่านกลางวัดเมื่อช่วงประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๐-๒๔๘๖ และเพ็งมีลักษณะเป็นวงเวียนเมื่อมีการตัดถนนไปยังวัดอโยธยาและวัดพนัญเชิง ใน ช่วง พ.ศ. ๒๕๐๐ (ดูจาก ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา พ.ศ. ๒๔๙๕. (๒๕๕๑). (ภาพนิ่ง). กรุงเทพฯ: กรมแผนที่ทหาร กระทรวงกลาโหม.)

^๑จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๕๐๑). รายงานกิจการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ประจำปี ๒๕๐๐. หน้า ๕๑๑.

กรกฎาคม ๒๕๐๐ ซึ่งประชาชนที่มาเช่าอาศัยอาคารสงเคราะห์ได้ประกอบอาชีพขายสินค้าพื้นเมือง เป็นของที่ระลึกแก่นักท่องเที่ยว ประเภทงานหัตถกรรมสลักหิน และของใช้เก่าแก่โบราณ

การสร้างอาคารสามชั้นเชิงสะพานปรีดี – อ่าง ตามคำสั่งของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ บริเวณสองฝั่งถนนโรจนะ เชิงสะพานปรีดี – อ่าง ภายในเกาะเมือง (ถนนสายที่ ๕ / ถนนปรีดี พนม ยงค์) โดยตั้งใจจะทำเลียนแบบถนนราชดำเนินกลางในกรุงเทพฯ โดยปรับปรุงสัดส่วนให้เหมาะสมแก่ ตัวเมือง เพื่อจัดทำเป็นห้างร้านค้าและที่อยู่อาศัยของประชาชน และเป็นสถานที่ทำงาน ขององค์กรต่าง ๆ

โครงการบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องตามการบัญชาของ นายกรัฐมนตรี ซึ่งมีแผนงานที่ต้องดำเนินการจำนวนมาก และต้องใช้ระยะเวลาในการดำเนินงาน แต่ ในช่วงระหว่างการดำเนินงาน เป็นช่วงที่มีความวุ่นวายทางการเมือง กระทั่งเกิดเหตุการณ์รัฐประหาร ขึ้นในเดือนกันยายน พ.ศ.๒๕๐๐ อันเป็นเหตุให้จอมพล ป.พิบูลสงคราม ต้องลี้ภัยทางการเมืองไปอยู่ ต่างประเทศ* จึงทำให้โครงการบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ดำเนินงานไม่สำเร็จตามแผนงาน หลายรายการ แต่อย่างไรก็ตาม ได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการชุดใหม่เพื่อพิจารณาดำเนินงาน เฉพาะ แผนงานที่มีความจำเป็นต่อไป** ส่วนโครงการที่เป็นนโยบายของจอมพล ป. ที่เคยบัญชาเอาไว้หลาย รายการ อาทิ การบูรณปฏิสังขรณ์พระราชวังโบราณให้เป็นพิพิธภัณฑสถาน การก่อสร้างพระปรางค์วัด มหาธาตุขึ้นใหม่ การอัญเชิญพระประธานจากวัดพระเชตุพลมาประดิษฐานที่วัดพระศรีสรรเพชญ์ การ ดัดแปลงหลังคาศาลากลางจังหวัด ที่ยังไม่ได้ดำเนินการนั้น คณะกรรมการชุดใหม่ก็ได้มีการสานต่อ ตามดำริของจอมพล ป. ต่อไปแต่อย่างไร ซึ่งอาจเป็นเพราะข้อจำกัดด้านงบประมาณ เพราะใน

*ในพ.ศ.๒๕๐๐ เกิดความวุ่นวายทางการเมืองขึ้น เนื่องจากความไม่โปร่งใสจากการเลือกตั้งทั่วไปในเดือน กุมภาพันธ์ ๒๕๐๐ ทำให้นักศึกษาออกมาเดินขบวนประท้วง ประกอบกับความขัดแย้งกันระหว่างกลุ่มทหารกับ ตำรวจ ที่นำโดย พล.อ.สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ผู้บัญชาการทหารบก กับ พล.ต.อ.เผ่า ศรียานนท์ อธิบดีกรมตำรวจ ที่คำ อานาจของรัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม อันนำไปสู่การรัฐประหารในวันที่ ๑๖ กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๐ ที่นำโดย พลเอกสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ทำให้จอมพล ป. พิบูลสงครามต้องลี้ภัยทางการเมืองไปพำนักที่ประเทศญี่ปุ่น

**ตามบันทึกการประชุมคณะกรรมการบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยาที่คณะรัฐมนตรีได้แต่งตั้งขึ้นใหม่ ในการประชุมเมื่อวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๐๐ ให้ข้อมูลตอนหนึ่งว่า “...การบูรณะบางรายได้ดำเนินการไปแล้ว แต่ยังคงขัดข้องเรื่องค่าใช้จ่ายซึ่งยังเบิกไม่ได้ จึงได้เชิญคณะกรรมการมาประชุม เพื่อปรึกษาหารือกันว่า ควรดำเนินงาน ต่อไปประการใด และเห็นว่าการบูรณะนั้น บางอย่างมีความสำคัญซึ่งจะต้องดำเนินงานต่อไป ประธานจึงขอความร่วมมือกรรมการขอให้ช่วยกันพิจารณา หากมีความจำเป็นต้องดำเนินงานต่อไป ก็จักได้ดำเนินการต่อไปเป็นราย ๆ ...” ดูใน สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมศิลปากร. กระทรวงศึกษาธิการ. ศศ.๐๗๐๑.๒๖.๑.๒/๑๕. เรื่องกรรมการบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๔๙๙-๒๕๐๐).

ขณะนั้นหลายแผนงานกำลังมีปัญหาเรื่องการใช้จ่ายงบประมาณสำหรับดำเนินงานอยู่^๑ จึงได้ดำเนินงานเฉพาะแผนงานที่มีความจำเป็น ก่อนที่จะยุติโครงการบูรณะเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาลงในที่สุด

ดังนั้นจะเห็นว่าโครงการบูรณะเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยานี้ ได้รับความสนับสนุนการอนุรักษ์โบราณสถานอย่างเต็มที่จากรัฐบาลสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ทั้งนโยบายและงบประมาณ และเร่งรัดดำเนินการให้สำเร็จอย่างรวดเร็ว ซึ่งทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างมากต่อจังหวัดพระนครศรีอยุธยาในช่วงนี้ ทั้งต่อการพัฒนาชุมชนเมืองและการอนุรักษ์โบราณสถาน

๓.๓ ผลการดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถาน

โครงการบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยานี้ ทำให้โบราณสถานหลายแห่งภายในเกาะเมืองและบริเวณพลได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์ กำจัดวัชพืช และทำทางเดินเข้าไปชมได้อย่างสะดวก ทำให้โครงการอนุรักษ์โบราณสถานในเกาะเมืองที่ว่างเว้นไปนาน ได้รับความส่งเสริมจากรัฐบาลอย่างจริงจังอีกครั้งหนึ่ง แม้ว่าโครงการบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยาจะมีการดำเนินการในช่วงเวลาอันสั้นคือระหว่าง พ.ศ.๒๔๙๙-๒๕๐๐ ก็ตาม แต่ผลของการดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถาน ในโครงการนี้ ก็ได้ปรากฏผลสำเร็จดังเป็นที่ประจักษ์อยู่ในปัจจุบันหลายอย่าง อย่างไรก็ตามการดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานภายใต้โครงการบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ภายใต้ความส่งเสริมอย่างจริงจังจากรัฐบาลนั้น ได้ส่งผลต่อการอนุรักษ์โบราณสถาน ทั้งในด้านลบและด้านดี กล่าวคือ

ผลการดำเนินการนั้นกลับได้รับการพิพากษ์วิจารณ์อย่างมาก เนื่องจากมีผู้วิจารณ์มากกว่าวิธีการอนุรักษ์โบราณสถานนั้นไม่สอดคล้องกับหลักการสากล เพราะลักษณะการดำเนินงานในการอนุรักษ์โบราณสถานนั้น เป็นไปอย่างเร่งรีบเพื่อให้ทันต่องานฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ ตามคำสั่งของนายกรัฐมนตรี ซึ่งเข้ามามีบทบาทในการกำหนดวิธีการอนุรักษ์โบราณสถาน จึงทำให้เจ้าพนักงานจำต้องดำเนินการตามที่ได้รับมอบหมาย จึงเป็นเหตุให้ขาดความระมัดระวังในการอนุรักษ์ ส่งผลให้โบราณสถานหลายแห่งกลายสภาพดูเป็นของใหม่ เช่น วิหารพระมงคลบพิตร วัดพระศรีสรรเพชญ์ วัดโลกยสุธาราม เป็นต้น จึงทำให้สูญเสียคุณค่าความเป็นของแท้ดั้งเดิม ดังที่มีผู้วิจารณ์การดำเนินงานของรัฐบาล ดังปรากฏในหนังสือพิมพ์ฉบับต่าง ๆ ซึ่งผู้วิจัยจะหยิบยกมานำเสนอเป็นตัวอย่างเพียงบางส่วนดังนี้คือ

การที่มีประชาชนเดินทางมาท่องเที่ยวชมโบราณสถานในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา แล้วได้เห็นสภาพการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานที่กำลังดำเนินการอยู่จึงได้เขียนจดหมายลงคอลัมน์

^๑สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมศิลปากร. กระทรวงศึกษาธิการ. ศธ.๐๗๐๑.๒๖.๑.๒/๑๕.

เรื่องกรรมการบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๔๙๙-๒๕๐๐).

“ปัญหาประจำวัน” ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ในหนังสือพิมพ์สยามรัฐ ฉบับวันที่ ๑๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๕ แสดงทัศนคติต่อการดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานครั้งนี้ เกี่ยวกับการบูรณะเจดีย์สามองค์วัดพระศรีสรรเพชญ์ ซึ่งจะสามารถสะท้อนให้เห็นถึงความเห็นแตกต่างของประชาชน ที่มีต่อโครงการอนุรักษ์โบราณสถานของรัฐบาลได้ดังนี้

เมื่อสอง – สามวันมานี้ผมได้มีโอกาสได้ไปชมพระราชวังโบราณที่อยู่อาศัยด้วยตนเอง พบว่าเขาได้ถากถางบริเวณแถวนี้จนโล่งเตียนผิดคิดว่าแต่ก่อนนี้อ่างน้ำขึ้นชม แต่เมื่อเราชมต่อไปก็พบว่าความชื่นชมที่มีอยู่แต่แรกได้ปลาศนาการไปสิ้น รู้สึกเศร้าสลดใจเหลือกำลังเมื่อพบว่า เจดีย์ศรีสรรเพชญ์ขององค์เริ่มถูกทำใหม่โดยการเอาปูนขาวหรือซีเมนต์ไม่ทราบ สร้างทับลงไปบนของเดิมอีกทีหนึ่ง องค์กรเกือบเสร็จแล้ว แลดูชาวโพลนเป็นของใหม่ทั้งแท่ง มองดูแล้วรู้สึกสลดใจไม่หาย ที่อนุชนรุ่นหลัง ๆ คงไม่มีบุญที่จะได้ชมและศึกษาศิลปอันแท้จริงของบรรพบุรุษของตัวที่สร้างไว้ด้วยความวิจิตรพิศดารเพียงไหน คงจะได้พบของใหม่ซึ่งทำด้วยชาวจีนที่มารับเหมาก่อสร้างหาคุณค่าทางศิลปะที่แท้จริงไม่ได้เลย ผมคิดว่าเมื่ออนุชนรุ่นหลัง ๆ เขาเจริญขึ้นมา และต้องการศึกษาเกี่ยวกับโบราณวัตถุของประเทศตน แต่ก็ไม่ได้อพบ เขาคงพากันสาปแช่งท่านผู้สั่งให้ทำการนี้โดยปราศจากความนึกคิด เหมือนกับบุรุษที่ไร้มันสมองอย่างหนัก

ลูกที่เดียวละที่เขาสั่งให้ซ่อมแซมบูรณะและถากถางโบราณวัตถุเหล่านั้นให้เปลี่ยนจากปารก เป็นที่สะอาดสะอาดน่าเข้าไปศึกษาและทัศนา แต่ทำไมเขาถึงต้องไปทำมันขึ้นใหม่เล่า นึกหรือว่าคนทุกคนนะเขาอยากดูของใหม่ ๆ ที่ขึ้นนิยมตามากกว่าศิลปะอันแท้จริง และสวยงามของ ๆ เก่าเหมือนกันท่าน ท่านจะรักษาสิ่งเหล่านั้นให้คงอยู่ในลักษณะเดิมให้นานเท่าไร ท่านจะไม่ดีกว่าหรือ ของเก่านี้มองดูแล้วมันลึกซึ้งแลเห็นเป็นมนภาพได้ไกล ๆ°

คำวิพากษ์วิจารณ์นี้แสดงให้เห็นว่าในระยะนี้ ประชาชนเริ่มมีความเข้าใจในหลักการอนุรักษ์โบราณสถานแบบสากลบ้างแล้ว และนอกจากนั้นยังมีกรกล่าวโจมตีการดำเนินการครั้งนี้อย่างหนัก ดังที่มีผู้ใช้นามปากกา “สีลม ๓๐๘” เขียนบทความวิพากษ์วิจารณ์การดำเนินการของรัฐบาลในครั้งนี้ หัวข้อว่า “ตัวอย่างความโง่เขลาของผู้ยิ่งใหญ่เมืองไทยที่อวดรู้ ในสิ่งที่ไม่รู้ คือการสั่งบูรณะ ‘โบราณสถาน’ โดยวิธีแต่งเติมเสริมต่อเป็น ‘ปัจจุบันสถาน’ ผิดหลักการบูรณะของประเทศทั้งหลายในโลก” ในบทความนี้ได้กล่าวติติงการดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานโดยไม่ระมัดระวังทำให้สูญเสียดลวดลายศิลปกรรม และได้วิจารณ์วิธีการอนุรักษ์ที่ใช้ปฏิบัติว่า “เป็นที่ทราบกันดีว่าทางการได้วางโครงการบูรณะวัดมณฑลพิตร วัดศรีสรรเพชญ์โดยการ ‘สร้างขึ้นใหม่’ ซึ่งขณะนี้ได้ดำเนินงานก่อผนังครอบหลังคาอยู่แล้ว ณ วัดมณฑลพิตร ซึ่งออกแบบโดยสถาปนิกคนสำคัญของกรมศิลปากร การ

°สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ. ก/ป๗/๒๔๕๙/๒๙.๕. เรื่อง ประวัติศาสตร์. (๒๔๕๙)

บูรณะโบราณสถานโดยวิธี ‘สร้างใหม่’ เช่นนี้ ไม่เคยมีอยู่ในวิธีบูรณะแห่งใดในโลก เช่น โคโลเซียมที่โรม หรือวิหารพาร์เธนอนที่กรีซ”^๑ และกล่าวไว้ในตอนท้ายด้วยว่า “ถ้าหากการบูรณะโบราณสถานอย่าง ผิด ๆ จะดำเนินไปโดยปราศจากความยั้งคิด ดังที่กระทำอยู่ในเวลานี้ ในอนาคตข้างหน้าประจักษ์ พยานของศิลปกรรมด้วยรื้อรอยทางโบราณคดีของชาติก็จะสูญหายไปไม่มีเหลืออยู่ และประวัติศาสตร์ ก็จะทำให้ผู้ยิ่งใหญ่เมืองไทยในฐานะเป็นต้นเหตุทำลายสิ่งเหล่านี้ด้วยความโหดเหี้ยมบาปบุญญาและ รู้เท่าไม่ถึงการณ์ผิดการบูรณะโบราณสถาน” เป็นต้น เป็นตัวอย่างเพียงบางส่วนของที่สะท้อนความไม่ พอใจของประชาชนที่มีต่อการอนุรักษ์โบราณสถานอย่างผิดวิธีของรัฐบาล ที่แสดงให้เห็นด้วยว่า สังคมไทยมีความรู้ ความเข้าใจ และความสนใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถานบ้างแล้ว

นอกจากนั้น โครงการบูรณะโบราณสถานในเกาะเมืองครั้งนี้ ยังก่อให้เกิดการค้นพบ โบราณวัตถุที่บรรจุอยู่ภายในโบราณสถานจำนวนหลายแห่ง โดยเริ่มจากการขุดค้นพบกรุที่วัดมหาธาตุ จนเป็นข่าวคึกโครมมากในช่วงเวลานั้น ที่ได้ปลุกกระแสความสนใจแก่ประชาชนเป็นอันมาก จากที่เดิม มีการลักลอบขุดหาโบราณวัตถุตามโบราณสถานต่าง ๆ ในเมืองพระนครศรีอยุธยาอยู่แล้ว^๒ ก็ยิ่งนำไปสู่ ปัญหาการลักลอบขุดกรุสมบัติตามโบราณสถานที่มีความรุนแรงมากขึ้นด้วย เช่น การลักลอบขุดหา ของโบราณที่วัดศาลาราม วัดราชบูรณะ วัดกุฎีดาว เป็นต้น ทำให้กรมศิลปากรและเจ้าหน้าที่ตำรวจ ต้องทำงานกันหนัก เพื่อตามขุดนำโบราณวัตถุที่หลงเหลืออยู่มาเก็บรักษาไว้ ตามเบาะแสที่มีผู้มาแจ้ง ให้แก่ทางราชการ ส่วนเจ้าหน้าที่ตำรวจต้องตามจับคนร้าย โดยที่ทางการไม่สามารถควบคุมป้องกัน มิให้เกิดการลักลอบขุดสมบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะโบราณสถานแต่ละแห่งอยู่ในที่ลับตาผู้คน และสมัยนั้นยังไม่มีไม่มีเวรยามตรวจตรารักษาประจำโบราณสถานเหมือนเช่นในปัจจุบันนี้ โบราณสถานหลายแห่งจึงถูกลักลอบขุดสมบัติ

ดังนั้นการดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานในโครงการบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ภายใต้วางส่งเสริมอย่างจริงจังจากรัฐบาลนั้น ได้ส่งผลต่อการอนุรักษ์โบราณสถานในด้านลบคือ การ ดำเนินการอนุรักษ์ผิดหลักการ ทำให้โบราณสถานที่สำคัญกลายเป็นมีสภาพเหมือนใหม่ อันจะสูญเสีย คุณค่าทางศิลปกรรมดั้งเดิม จนเป็นที่วิพากษ์วิจารณ์กันมาก ประกอบกับการขุดกรุสมบัติวัดมหาธาตุ ก็เป็นเหตุให้มีการลักลอบขุดหาของมีค่าตามโบราณสถานตามมาอีกมากมายหลายแห่ง ทั้งในจังหวัด พระนครศรีอยุธยา และในจังหวัดต่าง ๆ เช่น สุโขทัย กำแพงเพชร ปทุมธานี ฯลฯ จึงเป็นบทเรียนความ ผิดพลาดในการอนุรักษ์โบราณสถานประการหนึ่งของสังคมไทย

^๑ข่าวหนังสือพิมพ์พิมพ์ไท ฉบับวันที่ ๑๒ กันยายน ๒๔๙๙ ใน สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสาร กรมศิลปากร. กระทรวงศึกษาธิการ. ศธ.๐๗๐๑.๒๖.๑.๒/๑๐. เรื่องข่าวจากหนังสือพิมพ์เกี่ยวกับการขุดสมบัติ. (๒๔๙๙).

^๒สีพวง แซ่ฉั่ว. (๒๕๕๕, ๑๔ มกราคม). สัมภาษณ์โดย พัทธ์ แดงพันธ์ ที่ชุมชนตลาดหัวรอ.

แต่ถ้าพิจารณาในด้านดีแล้ว นับว่าช่วงเวลานี้เป็นช่วงที่สามารถปลุกกระแสความสนใจในการอนุรักษ์โบราณสถานแก่สังคมไทยอย่างมาก เพราะมีการรายงานข่าวสารการดำเนินการบูรณะโบราณสถานในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาผ่านทางสื่อหนังสือพิมพ์อย่างต่อเนื่อง ทำให้ชื่อเสียงของจังหวัดพระนครศรีอยุธยาโดดเด่นในฐานะเมืองประวัติศาสตร์ที่มีโบราณวัตถุสถานงดงาม ล้ำค่า นอกจากนี้การบูรณะจังหวัดยังทำให้ถนนหนทางในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาสะดวกมากขึ้น และโบราณสถานต่าง ๆ มีสภาพภูมิทัศน์ดี เนื่องจากได้มีการดำเนินการทางหญ้าและต้นไม้รักรั้วที่ขึ้นปกคลุมออกจากโบราณสถานทั้งหลาย และขุดแต่งโบราณสถาน โดยนำซากอิฐซากปูนออกไปจนหมดสิ้น และมีการจัดทำป้ายบอกชื่อโบราณสถานทุกแห่ง พร้อมทั้งทำทางเดินเชื่อมต่อสำหรับไปเข้าชมโบราณสถานต่าง ๆ ทุกแห่ง แม้บางแห่งจะเป็นโบราณสถานที่มีขนาดเล็กก็ตาม ทำให้สถิติผู้มาทัศนศึกษาที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยามากขึ้นเป็นลำดับ^๑

นอกจากนั้น โครงการบูรณะเกาะเมือง ยังส่งผลต่อความตระหนักในเรื่องการอนุรักษ์โบราณสถานของสังคมมากขึ้นด้วย ดังกรณีการระงับการซื้อขายอิฐหักบริเวณโบราณสถานี่ดำเนินการอยู่ เพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายการรักษาโบราณสถานี่รัฐบาลกำลังดำเนินการฟื้นฟูเกาะเมือง^๒ และอีกกรณีหนึ่งคือการระงับการก่อสร้างโรงเรียนตำรวจภูธรของกรมตำรวจขึ้นในบริเวณบึงพระรามในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ใน พ.ศ. ๒๕๐๑ เนื่องจากมีความตระหนักว่า “การที่จะสร้างโรงเรียนหรือสิ่งก่อสร้างใด ๆ ขึ้นในบริเวณบึงพระราม จักไม่เป็นการเหมาะสม เพราะบริเวณนั้นมีโบราณสถานอยู่หลายแห่ง ถ้าไปสร้างของใหม่ไว้ใกล้เคียงหรือในท่ามกลางโบราณสถานอย่างบริเวณบึงพระราม จะดูขัดกัน ผิดหลักสงวนรักษาโบราณสถาน อาจได้รับการติเตียนจากผู้รู้ทั้งหลายได้”^๓ แสดงให้เห็นว่าสังคมไทยมีความตระหนักในการก่อสร้างสิ่งปลูกสร้างบริเวณโบราณสถาน จึงที่มีพยายามหลีกเลี่ยงการก่อสร้างอาคารสถานที่ในพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ซึ่งจะแตกต่างจากในช่วงบุกเบิกพัฒนาเกาะเมืองใน พ.ศ. ๒๔๘๒ ที่มีการก่อสร้างสถานที่หลายแห่งในบริเวณที่มีโบราณสถานดังที่ได้กล่าวแล้ว

^๑จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๕๐๐). รายงานประจำปี จังหวัดพระนครศรีอยุธยาประจำปี พุทธศักราช ๒๔๙๙. คำนำ.

^๒สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมศิลปากร. กระทรวงศึกษาธิการ. ศศ.๐๗๐๑.๒๖.๑.๒/๗. เรื่องสำเนาหนังสือ สร.เรื่องขอให้ส่งระงับสัญญาซื้อขายอิฐตามเจดีย์ และโบราณสถานในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๔๙๒-๒๕๐๐).

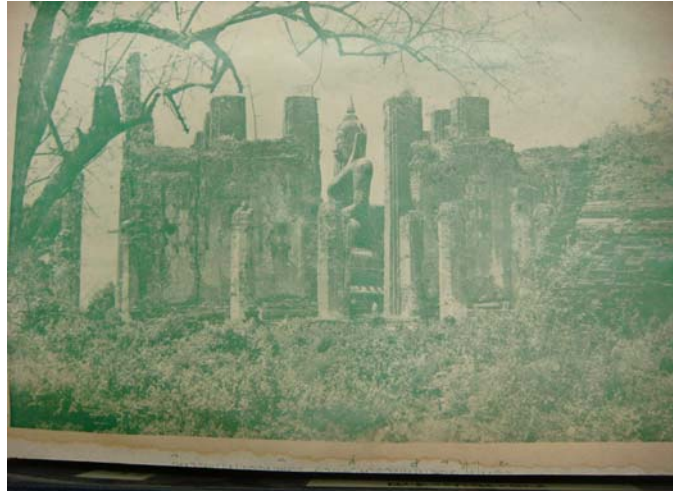
^๓สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมศิลปากร. กระทรวงศึกษาธิการ. ศศ.๐๗๐๑.๒๖.๑.๒/๑๐. เรื่องการขุดบึงพระรามและการขุดลอกคลองเมือง. (๒๕๐๑).

ดังนั้น โครงการบูรณะเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ระหว่าง พ.ศ.๒๔๙๙-๒๕๐๐ จึงเป็น ตัวอย่างของการอนุรักษ์โบราณสถานของไทย ทั้งตัวอย่างในด้านดีคือการส่งเสริมการอนุรักษ์โบราณสถาน และตัวอย่างในด้านลบที่จะต้องระมัดระวังในการดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานให้เป็นไปตามหลักวิชา เพื่อรักษาคุณค่าของโบราณสถานไว้

ภาพประกอบ ๑๘ เจดีย์สามองค์ วัดพระศรีสรรเพชญ์ก่อนและหลังบูรณะ

ที่มา: กรมศิลปากร. (๒๕๐๐). โบราณวัตถุสถานทั่วพระราชอาณาจักร. หน้า ค.และ ๒๙๕.

ภาพประกอบ ๑๙ วิหารพระมงคลบพิตรก่อนการบูรณปฏิสังขรณ์*

ที่มา: จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๕๐๑?). รายงานกิจการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ประจำปี ๒๕๐๐. ไม่มีเลขหน้า.

ภาพประกอบ ๒๐ วิหารพระมงคลบพิตรภายหลังการบูรณปฏิสังขรณ์

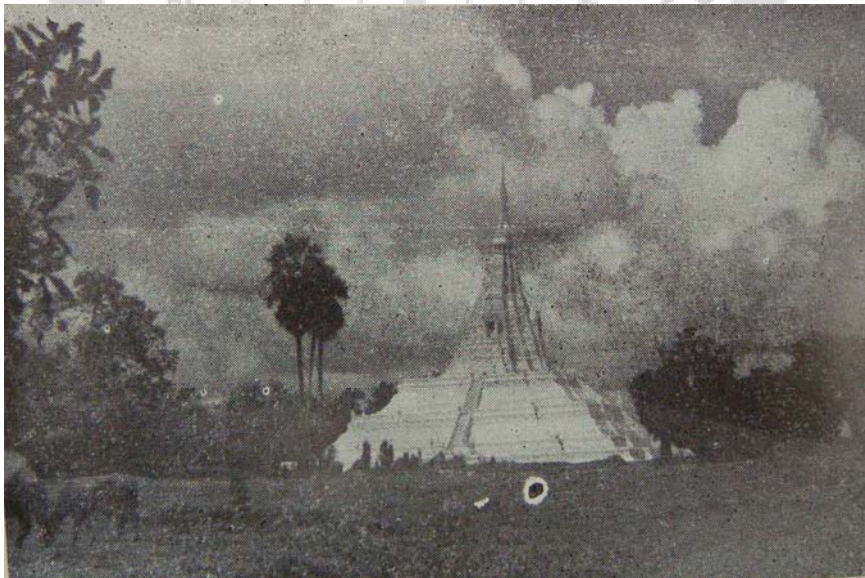
องค์การบริหารส่วนจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๕๐๖). รายงานประจำปีจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๐๔ - ๒๕๐๕. หน้า ๑๐๐.

*ที่ได้ภาพมีคำบรรยายว่า "วิหารพระมงคลบพิตร ภาพซึ่งกลายเป็นอดีตไปแล้ว"

ภาพประกอบ ๒๑ พระพุทธไสยาสน์ วัดโลกยสุธารามภายหลังการบูรณปฏิสังขรณ์

ที่มา: จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๕๐๐). รายงานประจำปี จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ประจำปีพุทธศักราช ๒๔๙๙. ไม่มีเลขหน้า.

ภาพประกอบ ๒๒ เจดีย์ภูเขาทอง ภายหลังการบูรณปฏิสังขรณ์

ที่มา: จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๕๐๐). รายงานประจำปี จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ประจำปีพุทธศักราช ๒๔๙๙. ไม่มีเลขหน้า.

๓.๔ การเติบโตของชุมชนเมืองในช่วงโครงการบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ช่วงระหว่าง พ.ศ.๒๔๙๙-๒๕๐๐ มีความสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา โดยเฉพาะการขยายขอบเขตเทศบาลเข้าครอบคลุมทั้งเกาะเมือง เนื่องจากพื้นที่ด้านในเกาะเมืองในขณะนั้นมีสถานที่ราชการ รวมทั้งบ้านพักข้าราชการ ตั้งอยู่เป็นจำนวนมาก เช่น ศาลากลางจังหวัด โรงเรียนอยุธยาวิทยาลัย โรงเรียนสตรีศรีหัดครุ โรงพยาบาลประจำจังหวัด สถานีตำรวจภูธร เป็นต้น จึงได้มีการปรับปรุงเขตเทศบาลให้ครอบคลุมทั้งเกาะเมือง โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ ๑๙ มิถุนายน ๒๔๙๙ ซึ่งเพิ่มตำบลประตู่ชัย เข้ามาอยู่ในเขตเทศบาลด้วย^๑ ทำให้บริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา เป็นเขตชุมชนเมืองภายใต้อำนาจปกครองของเทศบาลเมืองนครศรีอยุธยา ที่จะเข้ามาให้ดูแลและบริการระบบสาธารณูปโภค และสาธารณูปการต่าง ๆ ในท้องถิ่น

ซึ่งการดำเนินงานของเทศบาลเมืองนครศรีอยุธยานั้น ก็เป็นไปตามกำลังของเทศบาล ที่ได้ดำเนินการปรับปรุงรักษาระบบสาธารณูปโภคต่าง ๆ เช่น บำรุงรักษาถนนในเขตเทศบาล มีการให้บริการไฟฟ้าเฉพาะบริเวณย่านชุมชนริมน้ำตามถนนคูทอง และให้บริการประปาเฉพาะในบริเวณตัวเมืองตามกำลังของเทศบาล แต่เมื่อรัฐบาลเข้ามาดำเนินการปรับปรุงเกาะเมืองในช่วงโครงการบูรณะจังหวัด ก็ทำให้เกิดการพัฒนาาระบบสาธารณูปโภคในบริเวณเกาะเมืองและปริมณฑลขึ้นมาก เนื่องจากส่วนหนึ่งในโครงการของรัฐบาล ได้มีการปรับปรุงถนนสายต่าง ๆ ในเกาะเมืองและปริมณฑลให้เป็นถนนลาดยาง รวม ๗-๘ สาย รวมทั้งสร้างถนนสายวัดอโยธยา-วัดพนัญเชิงทางด้านตะวันออกของเกาะเมือง และถนนจากเกาะเมืองไปเพนียดคล้องช้างทางตอนเหนือของเกาะเมือง ทำให้การคมนาคมในบริเวณรอบนอกเกาะเมืองมีความสะดวกขึ้น จากเดิมต้องอาศัยเรือล่องเข้าไปตามคลองหรือมิเช่นนั้นจะต้องเดินลัดตัดทุ่งนาเข้าไป*

นอกจากนั้นโครงการบูรณะเกาะเมืองของรัฐบาล ยังส่งผลให้มีการติดตั้งไฟฟ้าสาธารณะตามถนนภายในเกาะเมืองรวม ๔ สาย^๒ ซึ่งเมื่อดำเนินการเสร็จสิ้นตามโครงการ รัฐบาลก็ได้มอบกิจการ

^๑พระราชกฤษฎีกาเปลี่ยนแปลงเขตเทศบาลเมืองนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พ.ศ. ๒๔๙๙. (๒๔๙๙, ๑๙ มิถุนายน). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม ๗๓ ตอนที่ ๔๙. หน้า ๗๕๑-๗๕๕.

^๒ในพ.ศ.๒๔๙๙ จอมพล ป. พิบูลสงคราม มีกำหนดการเดินทางไปชมวัดอโยธยา แต่ขณะนั้นยังไม่มีถนน จึงต้องนั่งเรือเข้าไป ดุโน สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมศิลปากร. กระทรวงศึกษาธิการ. ศธ.๐๗๐๑.๒๖.๑.๒/๑๒. เรื่องประวัติศาสตร์เมืองอโยธยา. (๒๔๙๙).

^๓จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๕๐๐). **รายงานประจำปี จังหวัดพระนครศรีอยุธยาประจำปี พุทธศักราช ๒๔๙๙**. หน้า ๔๓๕.

ต่าง ๆ ให้ทางจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และหน่วยงานต่าง ๆ รับไปดูแลรักษาต่อไป^๑ ทำให้ชาวเมืองพระนครศรีอยุธยาพลอยได้รับความสะดวกและปลอดภัยในการเดินทางสัญจรมากขึ้น อันเป็นปัจจัยที่ทำให้ประชาชนเริ่มมีความนิยมใช้พื้นที่ในเกาะเมือง ที่จะย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณด้านในเกาะเมืองมากขึ้น แทนที่อาศัยแออัดอยู่บริเวณริมน้ำดังเดิม^๒

การพัฒนาด้านการศึกษาในช่วงเวลานี้ บรรดาสถานศึกษาทั้งหลายที่มีมากในเกาะเมือง เริ่มที่จะมีการขยายพื้นที่ และมีการสร้างหรือต่อเติมอาคารเรียน เพราะว่าแต่ละปีมีนักเรียนเข้าเรียนในภาคการศึกษาใหม่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ทำให้สถานที่ และอาคารเรียน ไม่เพียงพอต่อความต้องการในการเรียนการสอนของครูและนักเรียน^๓ เช่น โรงเรียนฝึกหัดครูสตรี มีความต้องการสร้างอาคารห้องสมุด อาคารเรียน อาคารนอน เพิ่มเติม และยังมีความต้องการที่จะขยายพื้นที่โรงเรียนออกไปอีกด้วย เช่นเดียวกับโรงเรียนเกษตรกรรม ที่มีการดำเนินการปลูกสร้าง และต่อเติมอาคารเรียน อาคารที่พักนักเรียน ในส่วนของโรงเรียนช่างต่อเรือพระนครศรีอยุธยาได้ทำการบุกเบิกป่าในเกาะลอยเพื่อทำสนามฟุตบอล และก่อสร้างอาคารเรียนเพิ่มเติมอีกหลายอาคาร รวมทั้งขอตำแหน่งสะพานเกลือและที่ดินราชพัสดุเพื่อขยายโรงเรียน และโดยเฉพาะโรงเรียนอนุบาลพระนครศรีอยุธยาซึ่งกำลังจะเปิดสอนในระดับชั้นประถมปีที่ ๔ เพิ่มเติมในปีการศึกษา ๒๕๐๐ เป็นต้น ซึ่งให้เห็นว่า สถานศึกษาต่าง ๆ ในเกาะเมืองมีความเติบโตอยู่ตลอดเวลา จึงต้องมีการก่อสร้าง ต่อเติมอาคารต่าง ๆ รวมทั้งการขยายสถานศึกษาอยู่เสมอด้วย

ส่วนย่านเศรษฐกิจในเกาะเมืองนั้น การค้าขายบนตลาดบนบกเริ่มได้รับความนิยมมากขึ้น เนื่องจากชาวเมืองเริ่มนิยมการคมนาคมโดยรถยนต์ ทำให้พื้นที่ริมถนนมีราคาขึ้นด้วย และในขณะนี้เทศบาลเมืองนครศรีอยุธยาได้สร้างตลาดสดของเทศบาลที่บริเวณตลาดหอรัตนไชย (ปัจจุบันคือตลาดเจ้าพรหม) ใน พ.ศ.๒๕๐๐ ณ บริเวณริมถนนอุทอง^๔ เป็นอาคารคอนกรีตที่กำลังเติบโตเป็นย่านการค้าที่ได้รับความนิยมมากขึ้นอีกแห่งหนึ่ง เนื่องจากตั้งอยู่ในทำเลที่ดีเพราะใกล้สะพานปรีดี-ธำรงมากกว่า

^๑สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมศิลปากร. กระทรวงศึกษาธิการ. ศธ.๐๗๐๑.๒๖.๑.๒/๑๑. เรื่องเบ็ดเตล็ดเกี่ยวกับการบูรณะอยุธยา. (๒๕๙๙).

^๒จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๕๐๐). รายงานประจำปี จังหวัดพระนครศรีอยุธยาประจำปี พุทธศักราช ๒๕๙๙. หน้า ๔๓๕.

^๓จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๕๐๐). รายงานประจำปี จังหวัดพระนครศรีอยุธยาประจำปี พุทธศักราช ๒๕๙๙. หน้า ๖๓-๘๑. และ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๕๐๑). รายงานกิจการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ประจำปี ๒๕๐๐. หน้า ๘๓-๘๔.

^๔จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๕๐๑?). รายงานกิจการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ประจำปี ๒๕๐๐. หน้า ๓๔๑.

ตลาดหัวรอ ส่วนพื้นที่บริเวณทลนอกเกาะเมืองนั้น มีย่านอุตสาหกรรมค้าไม้และโรงสีอยู่ตามริมแม่น้ำ มีย่านการค้าอยู่บริเวณย่านสถานีรถไฟอยุธยา และมีย่านชุมชนอยู่ตามริมคลอง และในช่วงโครงการบูรณะเกาะเมืองนั้น นอกจากรัฐบาลจะดำเนินงานด้านการอนุรักษ์โบราณสถานและวัดต่าง ๆ แล้ว รัฐบาลยังได้ส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจแก่ชาวเมืองพระนครศรีอยุธยาด้วย คือการสร้างอาคารพาณิชย์สามชั้น บริเวณเชิงสะพานปรีดี – อ่าง จำนวน ๔๐ คูหา ให้เป็นห้างร้านค้า และเป็นสำนักงานของหน่วยงานต่าง ๆ และยังได้ส่งเสริมชาวเมืองพระนครศรีอยุธยาให้มีที่ทำกินและที่อยู่อาศัย โดยการสร้างอาคารพินุดสงเคราะห์ราษฎรบริเวณริมบึงพระราม จำนวน ๔๓ ห้อง เพื่อให้ชาวเมืองที่มีรายได้น้อยจับจองและเปิดเป็นร้านค้าขายสินค้าพื้นเมืองหรือสินค้าของที่ระลึกแก่นักท่องเที่ยว^๑

นอกจากนั้น ภายหลังโครงการบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทางจังหวัดได้มีการตั้งแผงลอยจำนวนมากบริเวณหน้าวิหารพระมงคลบพิตร สำหรับให้พ่อค้าแม่ค้าประกอบกิจการขายสินค้าของที่ระลึกบริเวณนั้น โดยให้เทศบาลเมืองนครศรีอยุธยาเป็นผู้ดูแลรักษา และเก็บค่าบำรุงรักษาแผงลอย บริเวณลานจอดรถหน้าวิหารพระมงคลบพิตร จึงเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวของเมืองพระนครศรีอยุธยา เนื่องจากมีร้านค้าขายของที่ระลึก ขายอาหาร-เครื่องดื่ม และห้องสุขา ที่ช่วยอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวได้อย่างดี และมีการขยายร้านค้ากลายเป็นแผงค้าขายจำนวนมากขึ้น จนกระทั่งมีการจับจองพื้นที่ปลูกบ้านเรือนอยู่อาศัยขึ้นในบริเวณนั้นจำนวนหลายหลังคาเรือน

สำหรับการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการพัฒนาชุมชนเมือง หรือการอนุรักษ์โบราณสถานในระยะนี้ นั้น แม้จะปรากฏกระแสเรียกร้องให้ภาครัฐ ดำเนินการต่าง ๆ เช่น เรียกร้องให้ภาครัฐซ่อมแซมปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปที่สำคัญ หรือเรียกร้องให้ปรับปรุงถนนหนทางในเมืองอยู่บ้าง แต่ประชาชนก็ยังไม่มียุทธศาสตร์มีส่วนร่วมที่สำคัญนัก เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่ ยังมีความเข้าใจว่าการบริหารกิจการต่าง ๆ เป็นหน้าที่ของภาครัฐ^๒ จึงทำให้ในระยะนี้ ภาครัฐมีบทบาทเป็นผู้นำในการดำเนินการพัฒนาชุมชนเมือง และการอนุรักษ์โบราณสถาน

จากข้อมูลที่น่าเสนอแล้ว จะเห็นได้ว่าเพียงระยะเวลาระหว่าง พ.ศ.๒๔๙๙ – ๒๕๐๐ ชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยามีความเปลี่ยนแปลงหลายประการ โดยเฉพาะความเปลี่ยนแปลงอันเกิดจากนโยบายของภาครัฐ ที่ดำเนินโครงการบูรณะเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ซึ่งนอกจากการบูรณะโบราณสถาน และวัดจำนวนมากแล้ว ยังให้ความสำคัญแก่การปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐาน เช่น การ

^๑จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๕๐๐). รายงานประจำปี จังหวัดพระนครศรีอยุธยาประจำปี พุทธศักราช ๒๔๙๙. หน้า ๔๔๒.

^๒สุธรรม ชาติสังข์. (๒๕๕๕, ๑๔ มกราคม). สัมภาษณ์โดย พัทธ์ แดงพันธ์ ที่มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา.

ปรับปรุงระบบการคมนาคมทั้งภายในเกาะเมืองและปริมณฑล การติดตั้งระบบไฟฟ้าตามท้องถนน การปรับปรุงสวนสาธารณะ ตลอดจนการสร้างอาคารพาณิชย์เพื่อส่งเสริมประชาชนให้มีรายได้เลี้ยงชีพ ประกอบกับการดำเนินการในส่วนท้องถิ่นเอง เช่น การขยายเขตเทศบาลให้ครอบคลุมพื้นที่ทั้งเกาะเมือง และขยายตัวของย่านเศรษฐกิจ และการขยายตัวของสถานศึกษาต่าง ๆ ที่จะทำให้ชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาค่อย ๆ เติบโตมากขึ้น อันจะก่อให้เกิดผลกระทบระหว่างการพัฒนาชุมชนเมือง และการอนุรักษ์โบราณสถานมากขึ้นด้วย

๔. ผลกระทบของการพัฒนาชุมชนเมือง และการอนุรักษ์โบราณสถาน

เมืองพระนครศรีอยุธยาในช่วงหลังการโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินในเกาะเมืองให้กระทรวงการคลังนี้เป็นช่วงที่เริ่มมีความต้องการใช้ที่ดินในเกาะเมือง โดยรัฐบาลมีนโยบายส่งเสริมให้เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยและที่ทำกินของประชาชน เป็นศูนย์กลางสถานศึกษา แหล่งเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม โดยการประกาศโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินในเกาะเมืองที่เคยสงวนไว้เป็นที่สาธารณสมบัติและวัดร้าง ให้กระทรวงการคลังเข้ามาจัดสรรพัฒนา ตามนโยบายของรัฐ ที่มีผลบังคับใช้ใน พ.ศ. ๒๔๘๒ และมีโครงการปรับปรุงเกาะเมือง ในขณะที่ส่งเสริมการอนุรักษ์โบราณสถานในระยะนี้น้อยลง ทำให้การพัฒนาชุมชนเมืองส่งผลกระทบต่อการอนุรักษ์โบราณสถานอย่างมาก ดังนี้คือ

ผลกระทบจากการพัฒนาชุมชนเมืองนั้น เริ่มตั้งแต่การวางผังเมืองใหม่ในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ที่ในช่วงแรกมีแนวโน้มว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงผังเมืองโบราณ อันจะส่งผลกระทบต่อโบราณสถานต่าง ๆ ในเกาะเมือง ต่อมา มีการตั้งคณะกรรมการเพื่อพิจารณาผังเมือง โดยมีผู้แทนจากหลายส่วน รวมทั้งผู้แทนของกรมศิลปากรด้วย โดยวางผังเมืองให้มีผลกระทบต่อโบราณสถานน้อยลง ด้วยการใช้นโยบายโบราณมาเป็นผังเมืองของเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา

กรมศิลปากรได้ดำเนินการหลายอย่างเพื่อรักษาโบราณสถานที่สำคัญ จากการบุกเบิกพัฒนาเกาะเมือง โดยส่งเจ้าหน้าที่มาสำรวจโบราณสถาน และทำการขึ้นบัญชีโบราณสถานสำหรับชาติเพื่อรักษาโบราณสถานที่สำคัญ ๆ ที่จะได้รับผลกระทบจากโครงการผังเมืองใหม่ รวมทั้งดำเนินการก่อสร้างรั้วคอนกรีตซึ่งลดทอนกันเขตโบราณสถานในพื้นที่สำคัญเป็นการป้องกันกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน แสดงให้เห็นว่าการพัฒนาชุมชนเมืองในช่วงบุกเบิกเกาะเมือง เริ่มมีผลกระทบต่อการอนุรักษ์โบราณสถานในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา

ภายหลังจากนี้รัฐบาลยังได้มีนโยบายส่งเสริมการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ในเมืองพระนครศรีอยุธยา ที่จะค่อย ๆ มีผลกระทบกับโบราณสถานมากขึ้นคือ การส่งเสริมพัฒนาด้านสังคมจากรัฐบาล เช่น การสนับสนุนงบประมาณสร้างสะพานคอนกรีตข้ามแม่น้ำป่าสักเข้ามายังในเกาะเมือง ศาลากลางจังหวัดแห่งใหม่ การตัดถนนเชื่อมต่อกับถนนพหลโยธินที่อำเภอวังน้อยเข้า

มายังหน้าศาลากลางจังหวัด การส่งเสริมการก่อสร้างสถานศึกษาทุกระดับ การก่อสร้างโรงพยาบาล ประจำจังหวัดของกระทรวงสาธารณสุข รวมทั้งนโยบายส่งเสริมให้ประชาชนเข้าไปอยู่อาศัยหรือใช้พื้นที่ในเกาะเมือง และการขายกรรมสิทธิ์ที่ดินในเกาะเมืองในขณะนี้ ที่ทำให้วิถีชีวิตของชาวเมืองที่เดิมเป็นชุมชนริมน้ำเริ่มมีความเปลี่ยนแปลง จนทำให้เกิดความต้องการในการใช้ที่ดินในเกาะเมืองมากขึ้น ทั้งหมดนี้ ได้มีส่วนส่งผลกระทบต่อทำให้โบราณสถานที่มีอยู่เป็นจำนวนมาก ได้ค่อย ๆ สูญหายไปจากการพัฒนาของชุมชนเมือง เช่น การก่อสร้างหรือขยายถนนบางสายที่ไม่สอดคล้องกับผังเมืองโบราณ เช่น ถนนโรจนะที่ตัดขึ้นใหม่ จึงทำให้ต้องตัดถนนผ่านโบราณสถานต่าง ๆ หลายแห่ง ซึ่งมักเป็นโบราณสถานขนาดเล็ก ที่ไม่ได้ขึ้นบัญชีโบราณสถานสำหรับชาติ ทำให้สูญเสียโบราณสถานเหล่านี้ไป

การส่งเสริมเศรษฐกิจ โดยการนำโรงงานกลั่นแอลกอฮอล์มาตั้งไว้ยังเกาะเมือง พระนครศรีอยุธยา นั้น ได้ทำให้สูญเสียภูมิสถาน ที่เคยเป็นพระราชวังหลังสมัยโบราณ รวมทั้งสิ่งก่อสร้างเช่น อาคารและถังหมัก ปล่องระบายควันต่าง ๆ ที่ใช้ในกระบวนการผลิตแอลกอฮอล์และผลิตสุราที่มีความสูงโดดเด่นนั้น ได้ส่งผลกระทบต่อภูมิทัศน์แก่โบราณสถาน คือเจดีย์สุริโยทัย และโบราณสถานอื่น ๆ ที่ตั้งอยู่ในบริเวณนั้นด้วย จนเมื่อการดำเนินการพัฒนาชุมชนเมืองชะลอลงในช่วงที่กระทรวงการคลังยกเลิกการปรับปรุงเกาะเมือง ในช่วงประมาณ พ.ศ.๒๕๙๐ จึงทำให้การพัฒนาชุมชนเมืองส่งผลกระทบต่อการอนุรักษ์โบราณสถานน้อยลง

แม้ว่าโบราณสถานหลายแห่งที่สูญหายไปในระยะนี้ จะเป็นโบราณสถานที่มีขนาดเล็ก และอาจปรากฏร่องรอยโบราณสถานไม่ชัดเจนนักก็ตาม แต่โบราณสถานเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีสมัยกรุงศรีอยุธยาที่มีความสำคัญ เพราะถ้าสามารถรักษาร่องรอยของโบราณสถานทั้งหลายไว้ได้ ก็จะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีอย่างมาก เพราะจะทำให้เห็นภูมิสถานต่าง ๆ ในเกาะเมืองสมัยกรุงศรีอยุธยาได้อย่างแจ่มชัด และยังมีประโยชน์ต่อการจัดการท่องเที่ยวที่จะสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวได้มาก แต่เมื่อรัฐบาลมีนโยบายบุกเบิกพัฒนาเกาะเมืองแล้ว จึงยากที่จะสามารถรักษาร่องรอยโบราณสถานทั้งหลายในเกาะเมืองไว้ได้

ส่วนการอนุรักษ์โบราณสถานทั้งในเกาะเมืองและปริมณฑลในระยะนี้ รัฐบาลส่งเสริมงบประมาณสำหรับการอนุรักษ์โบราณสถานน้อย จึงไม่มีโครงการที่อาจจะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน หรือการจำกัดสิทธิของประชาชนมากเกินไป นอกเสียจากการประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานที่สำคัญ ที่จะได้รับการคุ้มครองจากพระราชบัญญัติโบราณสถานเป็นเพียงแห่ง ๆ ไม่ได้ประกาศสงวนเป็นพื้นที่ติดต่อกัน แต่ถึงแม้จะมีกฎหมายคุ้มครองโบราณสถาน แต่ก็ไม่ได้บังคับใช้กฎหมายอย่างเต็มที่ เนื่องจากในระยะนี้ยังมีชุมชนเข้ามาปลูกบ้านเรือนอาศัยอยู่ในเขตโบราณสถานหลายแห่งที่จะเป็นปัญหาใหญ่ในระยะต่อไป

เมื่อเข้าสู่ช่วงโครงการบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๙๙-๒๕๐๐ ที่รัฐบาลมีนโยบายส่งเสริมการอนุรักษ์โบราณสถาน และวัดต่าง ๆ ทั่วเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและบริเวณทลนั้น ทำให้โบราณสถานหลายแห่งได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์ให้มีสภาพมั่นคงแข็งแรง แม้ว่าโครงการนี้จะมีการวิพากษ์วิจารณ์ถึงความไม่เหมาะสมในวิธีการอนุรักษ์โบราณสถานอย่างมากก็ตาม เนื่องจากเป็นช่วงที่สังคมมีความตระหนักในการอนุรักษ์โบราณสถานมากขึ้น ซึ่งได้มีผลกระทบต่อการพัฒนาในเกาะเมืองบ้างเล็กน้อย เช่น การระงับการก่อสร้างโรงเรียนตำรวจภูธรที่บริเวณบึงพระรามของกรมตำรวจ เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตาม โครงการนี้ก็มีส่วนส่งเสริมการพัฒนาชุมชนเมืองคือ การบูรณะถนนหลายสาย พร้อมทั้งติดตั้งโคมไฟส่องสว่างตามถนนเพื่ออำนวยความสะดวกและความปลอดภัยต่อการท่องเที่ยวชมโบราณสถาน ดังนั้นจึงเป็นผลพลอยได้แก่ชุมชนเมืองทำให้การคมนาคมในเกาะเมืองมีความสะดวกและปลอดภัยยิ่งขึ้น และนอกจากนี้รัฐบาลยังได้อนุมัติการก่อสร้างอาคารพาณิชย์ และอาคารสงเคราะห์ เพื่อส่งเสริมอาชีพและความเป็นอยู่ของชาวเมืองด้วย ซึ่งแสดงให้เห็นว่าในช่วงนี้ รัฐบาลได้ให้ความสำคัญแก่การส่งเสริมการพัฒนาชุมชนเมือง ควบคู่ไปกับการอนุรักษ์โบราณสถาน แต่ไม่ได้มีการควบคุมการใช้พื้นที่อย่างเป็นระเบียบ หรือมีการกำหนดเขตผังเมืองรวม* จึงทำให้ชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาเติบโตขึ้นในลักษณะเมืองใหม่ทับซ้อนเมืองโบราณ ซึ่งย่อมต้องเป็นปัญหาระหว่างการพัฒนาและการอนุรักษ์ต่อไป

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าในช่วงที่รัฐบาลส่งเสริมการพัฒนาเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาให้กลายเป็นแหล่งชุมชนเมืองในช่วงแรกบุกเบิกพัฒนาเกาะเมืองนั้น ได้มีการก่อสร้างอาคารและสถานที่หลายแห่งขึ้นในบริเวณเกาะเมือง ทำให้ความสำคัญของโบราณสถานลดลง อันเป็นช่วงเวลาที่กระทบกระเทือนต่อโบราณสถาน และร่องรอยทางโบราณคดีในบริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ที่ทำให้กรมศิลปากรดำเนินการป้องกันรักษาโบราณสถานในเกาะเมือง แต่เมื่อรัฐบาลส่งเสริมนโยบายด้านวัฒนธรรม โดยมีการให้ความสำคัญแก่นักอนุรักษ์โบราณสถานมากขึ้น จึงนำไปสู่โครงการบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยาในช่วงระหว่าง พ.ศ. ๒๕๙๙-๒๕๐๐ ทำให้โบราณสถานต่าง ๆ ได้รับการดูแลรักษาจากรัฐบาลอย่างจริงจังมากขึ้น และในขณะเดียวกันชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาก็มีส่วนได้รับ

*เริ่มมีการกำหนดเขตที่ดิน เพื่อจัดทำผังเมืองรวม บริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา และบริเวณทล ใน พ.ศ. ๒๕๒๑ คูใน พระราชกฤษฎีกากำหนดเขตที่ดินที่จะทำการสำรวจเพื่อการวางและจัดทำผังเมืองรวม ในท้องที่ ตำบลสวนพริก ตำบลบ้านเกาะ ตำบลลุมพลี ตำบลคลองสระบัว ตำบลหัวรอ ตำบลภูเขาทอง ตำบลหันตรา ตำบลท่าวาสุกรี ตำบลหอรัตนชัย ตำบลบ้านป้อม ตำบลไผ่ลิง ตำบลประตู่ชัย ตำบลสำเภาล่ม ตำบลกระมัง ตำบลคลองสวนพลู ตำบลปากกราน ตำบลเกาะเรียน อำเภอพระนครศรีอยุธยา และตำบลธนู อำเภออุทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พ.ศ. ๒๕๒๑. (๒๕๒๑, ๒๕ ตุลาคม). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม ๙๕ ตอนที่ ๑๑๘. หน้า ๑๖-๑๙.

การส่งเสริมปรับปรุงพัฒนาจากการดำเนินการต่าง ๆ ในโครงการนี้ด้วยเช่นกัน ทำให้ชุมชนเมืองเกิดความเจริญ และประชาชนเริ่มมีความต้องการใช้สอยพื้นที่ในเกาะเมืองมากขึ้น ซึ่งก็จะส่งผลกระทบต่อระหว่างการพัฒนาชุมชนเมืองและการอนุรักษ์โบราณสถานมากขึ้นด้วย ดังที่จะนำเสนอในบทต่อไป

บทที่ ๔

การจัดเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา เป็นอุทยานประวัติศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๐๑ - ๒๕๒๙

ช่วงเวลาหลัง พ.ศ. ๒๕๐๐ เป็นต้นมา สังคมไทยเริ่มมีความสนใจในเรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สมัยกรุงศรีอยุธยาอย่างกว้างขวางมากขึ้น ขณะเดียวกันสภาพเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาก็เติบโตขึ้นมากด้วยเช่นกัน ทำให้กิจกรรมของการพัฒนาของชุมชนเมืองเริ่มส่งผลกระทบต่อการอนุรักษ์โบราณสถาน จนก่อให้เกิดกระแสต่อต้านการพัฒนาเมืองอย่างชัดเจน ในระยะนี้ เนื่องจากมีทั้งฝ่ายที่เห็นว่าเมืองพระนครศรีอยุธยา มีความจำเป็นต้องพัฒนาชุมชนเมือง และฝ่ายที่เห็นว่ามีความจำเป็นต้องอนุรักษ์โบราณสถานเช่นเดียวกัน จึงเป็นจุดที่นำมาสู่การวางแผนพัฒนาเมืองอย่างเป็นระบบตามหลักการจัดการผังเมือง เพื่อให้สามารถพัฒนาชุมชนเมือง ควบคู่ไปกับการอนุรักษ์พื้นที่โบราณสถาน โดยกำหนดพื้นที่ในเกาะเมืองเป็น ๓ เขต คือพื้นที่สำหรับส่งเสริมพัฒนาชุมชนเมืองให้เจริญ พื้นที่สำหรับเป็นที่อยู่อาศัยของประชาชน และพื้นที่สำหรับอนุรักษ์โบราณสถาน ซึ่งพื้นที่สำหรับอนุรักษ์โบราณสถานนี้มีลักษณะที่เรียกว่าอุทยานประวัติศาสตร์ เป็นการอนุรักษ์โบราณสถานในลักษณะใหม่ของไทย ที่ได้รับการส่งเสริมจากนานาชาติ โดยคาดหวังว่าจะช่วยแก้ปัญหาระหว่างการพัฒนาชุมชนเมืองและการอนุรักษ์โบราณสถานได้

ดังนั้น ความสำคัญของการพัฒนาชุมชนเมืองและการอนุรักษ์โบราณสถานในเมืองพระนครศรีอยุธยาในระยะนี้คือ การจัดระเบียบผังเมืองอย่างเป็นระบบเพื่อป้องกันปัญหาการรुक้าโบราณสถานโดยมุ่งหมายให้เกิดโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ เพราะทราบได้ที่ยังไม่สามารถจัดเป็นอุทยานประวัติศาสตร์และสามารถใช้มาตรการทางกฎหมายบังคับได้อย่างมีประสิทธิภาพ ก็ยังต้องเกิดกรณีการรुक้าโบราณสถาน และปัญหาอื่น ๆ ที่เกิดจากการพัฒนาชุมชนเมือง กับการอนุรักษ์โบราณสถาน

ในบทนี้ผู้วิจัยจะศึกษาสถานการณ์ระหว่างการพัฒนาชุมชนเมือง กับการอนุรักษ์โบราณสถาน ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๑ ซึ่งเป็นช่วงหลังโครงการบูรณะเกาะเมือง และเริ่มมีปัญหาจากการพัฒนาชุมชนเมืองและการอนุรักษ์โบราณสถาน จนนำมาสู่การวางแผนจัดการเมืองพระนครศรีอยุธยาอย่างเป็นระบบ และจัดพื้นที่ในเกาะเมืองให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา กระทั่งถึง พ.ศ. ๒๕๓๐ ที่ได้มีการวางแผนปรับปรุงขึ้นเป็นโครงการนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา โดยแบ่งการศึกษาออกเป็น ๓ ช่วงคือ ช่วงก่อนโครงการพัฒนาเกาะเมืองและบริเวณใกล้เคียง พ.ศ. ๒๕๐๑-๒๕๐๙ ช่วงโครงการพัฒนาเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและบริเวณใกล้เคียง พ.ศ. ๒๕๑๐-๒๕๑๙ และช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๔ - ๕ พ.ศ. ๒๕๒๐ - ๒๕๒๙ รวมทั้งศึกษา

ผลกระทบของการพัฒนาชุมชนเมืองและการอนุรักษ์โบราณสถานในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและบริเวณทลระยะนี้ด้วย

๑. ช่วงก่อนโครงการพัฒนาเกาะเมืองและบริเวณใกล้เคียง พ.ศ. ๒๕๐๑-๒๕๐๙

ชุมชนเมืองบริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาในช่วงนี้ มีการเติบโตอย่างต่อเนื่อง และมีความต้องการขยายตัว จากที่กระจุกตัวอยู่ทางริมแม่น้ำด้านทิศตะวันออกของเกาะเมือง ก็ขยายเข้ามาในบริเวณต่าง ๆ ภายในเกาะเมือง ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อการอนุรักษ์โบราณสถานในเกาะเมืองมากขึ้น ผู้วิจัยจึงจะอธิบายให้ทราบถึงสถานการณ์ในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ทั้งการพัฒนาของชุมชนเมือง และการอนุรักษ์โบราณสถานในช่วงก่อนโครงการพัฒนาเกาะเมืองและบริเวณใกล้เคียง ให้ทราบว่าชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยามีการเติบโตอย่างไร และในขณะเดียวกันสังคมไทยมีความตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์โบราณสถานมากเพียงใด ถึงทำให้สังคมมีความจำเป็น ต้องมีโครงการพัฒนาเกาะเมืองและบริเวณใกล้เคียง ใน พ.ศ.๒๕๑๐

๑.๑ การเติบโตของชุมชนเมืองในช่วงก่อนโครงการพัฒนาเกาะเมืองและบริเวณใกล้เคียง

ในระบอบนี้ รัฐบาลมีนโยบายเร่งพัฒนาเศรษฐกิจของชาติอย่างจริงจัง ดังนโยบายการส่งเสริมเสริมเศรษฐกิจในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี ที่ริเริ่มออกแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๐๖ และมีโครงการพัฒนาทั้งในส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่นเกิดขึ้นมากทั่วประเทศ ก่อให้เกิดการพัฒนาในจังหวัดต่าง ๆ เช่น การตัดถนน การก่อสร้างย่านการค้า โรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งจังหวัดพระนครศรีอยุธยาตั้งอยู่ไม่ไกลจากกรุงเทพฯ นัก ย่อมมีโอกาสได้รับความเจริญจากศูนย์กลางของประเทศได้มาก

๑.๑.๑ การขยายตัวของชุมชนเมือง

ชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาในช่วงหนึ่งทศวรรษหลัง พ.ศ.๒๕๐๐ มีการเติบโตอย่างต่อเนื่อง ดังดูได้จากสถิติทะเบียนราษฎรในเขตเทศบาลเมืองนครศรีอยุธยา^๑ (ตาราง ๑) ที่มีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จาก พ.ศ.๒๕๐๐ มีจำนวนประชากร ๓๐,๙๔๗ คน และเพิ่มขึ้นสูงถึง ๓๗,๐๘๕ คน ในพ.ศ.๒๕๐๘ จำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้นนั้น ส่วนใหญ่เป็นอัตราการเกิด ส่วนการย้ายเข้า ย้ายออกของประชากรในเขตเทศบาลนั้นมีอัตราใกล้เคียงกัน แต่กลับมีปริมาณบ้านเรือนเพิ่มมากขึ้นคือจากการสำรวจเมื่อ พ.ศ.๒๕๐๐ มีบ้านเรือนจำนวน ๓,๗๕๖ หลังคาเรือน ใน พ.ศ.๒๕๐๘ ปริมาณบ้านเรือนเพิ่มสูงขึ้นเป็น ๔,๔๘๘ หลังคาเรือน หรือเพิ่มขึ้น ๗๓๒ หลังคาเรือน ภายใน

^๑เทศบาลเมืองพระนครศรีอยุธยา. (๒๕๐๘). รายงานกิจการเทศบาลเมืองนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๒๕๐๘. หน้า ๑๕.

ระยะเวลา ๘ ปี แสดงให้เห็นว่าชุมชนภายในเขตเทศบาลเมืองพระนครศรีอยุธยาซึ่งมีพื้นที่ครอบคลุมทั้งเกาะเมืองและริมแม่น้ำด้านทิศเหนือและทิศตะวันออกของเกาะเมืองมีการขยายตัวขึ้นมาก การที่มีจำนวนบ้านเรือนเพิ่มขึ้น และมีอัตราการเกิดเพิ่มขึ้นเช่นนี้ ย่อมทำให้เกิดความต้องการในด้านที่อยู่อาศัย สถานศึกษา สถานพยาบาล และสาธารณูปโภคต่าง ๆ มากขึ้นด้วย

ตาราง ๑ สถิติทะเบียนราษฎรในเขตเทศบาลเมืองนครศรีอยุธยา พ.ศ. ๒๕๐๘

พ.ศ.	จำนวนประชากร	คนเกิด	คนตาย	คนย้ายเข้า	คนย้ายออก	จำนวนหลังคาเรือน
๒๕๐๐	๓๐,๙๔๗	๙๖๙	๒๐๘	๗๔๓	๘๗๗	๓,๗๕๖
๒๕๐๑	๓๑,๘๘๐	๑,๑๑๔	๒๕๘	๑,๓๔๙	๑,๒๙๘	๓,๘๓๑
๒๕๐๒	๓๒,๗๓๐	๑,๑๑๗	๒๒๘	๑,๓๕๖	๑,๕๔๔	๓,๙๒๙
๒๕๐๓	๓๓,๕๕๐	๑,๒๑๘	๒๒๖	๑,๔๔๐	๑,๖๒๐	๔,๐๔๘
๒๕๐๔	๓๔,๔๔๖	๑,๐๙๔	๒๐๘	๑,๔๘๕	๑,๔๘๖	๔,๑๑๕
๒๕๐๕	๓๕,๑๒๔	๑,๑๓๒	๒๐๓	๑,๓๕๗	๑,๖๕๕	๔,๑๖๙
๒๕๐๖	๓๕,๓๖๐	๑,๑๐๖	๒๑๘	๑,๕๒๔	๒,๑๗๕	๔,๑๖๕
๒๕๐๗	๓๖,๒๗๖	๑,๐๒๗	๑๖๙	๑,๙๐๗	๑,๗๗๒	๔,๓๘๔
๒๕๐๘	๓๗,๐๘๕	๑,๐๒๗	๑๖๙	๒,๖๕๒	๒,๘๒๗	๔,๔๘๘

ที่มา: เทศบาลเมืองพระนครศรีอยุธยา. (๒๕๐๘). รายงานกิจการเทศบาลเมืองนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๒๕๐๘. ไม่มีเลขหน้า.

สาเหตุประการหนึ่งที่ทำให้จำนวนบ้านเรือนของประชาชนในเขตเทศบาลสูงขึ้น เนื่องจากความเปลี่ยนแปลงในด้านวิถีชีวิตของชาวเมือง จากเดิมที่นิยมอาศัยอยู่ตามริมลำน้ำ ก็มีความนิยมติดต่อกับชายฝั่งบริเวณภายในเกาะเมืองมากขึ้น ซึ่งเป็นผลจากการคมนาคมโดยรถยนต์ที่สะดวกขึ้นจากการก่อสร้างสะพานข้ามแม่น้ำ การบูรณะถนนหลายสาย และการติดตั้งระบบไฟฟ้าตามถนนสายต่าง ๆ ในช่วงพัฒนาพื้นที่ใจกลางเกาะเมืองที่ผ่านมา ชาวเมืองจึงนิยมขนส่งสินค้าโดยรถยนต์มากขึ้น และการเดินทางระหว่างเมืองโดยรถยนต์ก็สะดวกและรวดเร็วกว่าการเดินทางโดยเรือมาก ดังนั้นร้านค้าที่อยู่ริมถนนจึงสะดวกแก่การขนส่งสินค้าและการค้าขาย ทำให้ที่ดินในเกาะเมืองมีราคาสูงขึ้น

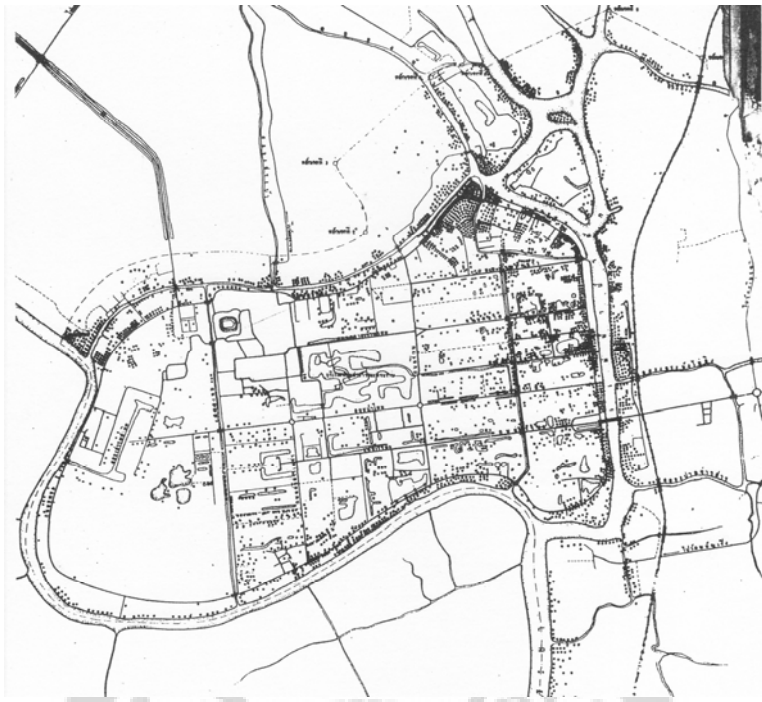
ขณะเดียวกันตลาดน้ำในย่านหัวรอ ซึ่งเป็นย่านค้าขายทางน้ำแห่งใหญ่ในละแวกเกาะเมือง เริ่มซบเซาลงในช่วงตั้งแต่ประมาณ พ.ศ.๒๕๐๐ อันเนื่องมาจากความยากลำบากในการอยู่อาศัยและค้าขายไม่สะดวก ปัจจัยประการหนึ่งคือสภาพธรรมชาติที่เปลี่ยนไปจากการก่อสร้างเขื่อน

เจ้าพระยาที่จังหวัดชัยนาท เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๐ ทำให้ฤดูกาลของน้ำเปลี่ยนแปลง คือเดิมจะมีช่วงเวลา ที่เรียกว่าฤดูน้ำหลาก ชาวแพสามารถเตรียมตัวรับมือกับกระแสน้ำที่รุนแรงได้ด้วยการถอยแพไปหลบตามคลองต่าง ๆ แต่เมื่อมีการสร้างเขื่อนทำให้กระแสน้ำไม่ไหลไปตามธรรมชาติ ซึ่งเมื่อมีการปล่อยน้ำจากเขื่อนเจ้าพระยา เป็นเหตุให้แพได้รับความเสียหายจากการกระทบกระทั่งกัน ต้องเสียค่าซ่อมแซมแพ นอกจากนี้ชาวแพยังต้องเสียค่าผูกแพ ให้แก่เจ้าของที่ดินบริเวณที่นำแพไปผูกอีกด้วย ทำให้ผู้ที่อยู่อาศัยตามแพประสบความยากลำบาก บรรดาพ่อ แม่ค้า ที่เคยเปิดกิจการในแพร้านค้าริมแม่น้ำ เริ่มทยอยขายกิจการแพ ขึ้นมาเช่าตึกแถวค้าขายริมถนนอย่างต่อเนื่อง บ้างเช่าอาคารพาณิชย์ที่ทางเทศบาลสร้างขึ้นตลอดสองข้างถนนอุทุมพร บ้างก็เข้ามาเช่าที่ดินราชพัสดุปลูกบ้านเรือนอาศัยอยู่ตาม ที่ว่างต่าง ๆ ภายในเกาะเมือง^๑

ชุมชนเมืองบริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาจึงมีปริมาณหนาแน่นขึ้น ซึ่งเมื่อดูจากผังแสดงความหนาแน่นของประชากร พ.ศ.๒๕๐๙ (ภาพประกอบ ๒๓) จะเห็นว่าชุมชนเมืองหนาแน่นมากทางด้านทิศตะวันออกของเกาะเมืองในย่านตลาดหัวรอที่เป็นย่านศูนย์กลางชุมชนเมืองแต่เดิม รองลงมาเป็นย่านตลาดหอรัตนไชย (ตลาดเจ้าพรหม) ซึ่งเป็นตลาดสดของเทศบาล ย่านสถานีรถไฟ ซึ่งมีตลาดห้องแถวของเทศบาล ย่านตลาดหัวแหลม ย่านริมแม่น้ำและคลองต่าง ๆ และมีแนวโน้มขยายตัวเข้ามาในบริเวณต่าง ๆ ของเกาะเมือง และขยายออกไปทางทิศตะวันออกของเกาะเมือง อันเป็นเส้นทางคมนาคมทางบกเข้าสู่เกาะเมืองโดยถนนโรจนะ*

^๑สีฟวง แซ่ฉั่ว. (๒๕๕๕, ๑๔ มกราคม). สัมภาษณ์โดย พัชรี้ แดงพันธ์ ที่ชุมชนตลาดหัวรอ.

*ดูจากแผนที่ทิศทางการขยายตัวชุมชนปัจจุบัน พ.ศ.๒๕๑๐ ใน สำนักผังเมือง. (๒๕๑๓.) **ผังเมือง**

ภาพประกอบ ๒๓ ผังแสดงความหนาแน่นของประชากร พ.ศ.๒๕๐๙

ที่มา: สำนักผังเมือง. (๒๕๑๓.) ผังเมืองพระนครศรีอยุธยา ๒๕๓๓ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. หน้า ๓๔.

เมื่อชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาเติบโตขึ้น เทศบาลเมืองนครศรีอยุธยา จึงต้องทำหน้าที่ดูแลความเป็นอยู่ รวมทั้งบำรุงสุขของประชาชนในเขตเทศบาลตามอำนาจหน้าที่ โดยเทศบาลได้ปรับปรุงและขยายกิจการต่าง ๆ เพื่อรองรับการเติบโตของชุมชนเมือง เช่นการทำถนนเลียบบคลองมะขามเรียง การปรับปรุงกิจการโรงพยาบาลปัญจมาธิราชอุทิศ ซึ่งเป็นโรงพยาบาลของเทศบาล ปรับปรุงอาคารคนไข้ที่เป็นเรือนไม้ ให้เป็นอาคารมั่นคงแข็งแรง การขยายสถานศึกษาในความดูแลของเทศบาล และเทศบาลยังได้จัดและดูแลสวนสาธารณะพระราม (บึงพระราม) ต่อจากที่รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ดำเนินการขุดลอกบึงตามโครงการบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๐ โดยตกแต่ง ดูแล สวนดอกไม้ กำจัดผักตบชวา และสร้างนาฬิกาดอกไม้ (นาฬิกาแดด) สร้างศาลาที่พัก สร้างบังกาไลพักผ่อน และประดับประดาสถานที่ด้วยรูปปั้นต่าง ๆ ตามความนิยม รวมทั้ง

การจัดให้มีสวนสัตว์ และการปรับปรุงทัศนียภาพแต่งเกาะแก่งบึงพระราม* ให้เป็นสถานที่ร่มรื่นสำหรับพักผ่อนของชาวเมือง ตามอำนาจหน้าที่ของเทศบาลที่สามารถกระทำได้**

การเติบโตของชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาตั้งที่ได้กล่าวแล้วนี้ ได้ส่งผลกระทบต่อการรักษาโบราณสถานในเกาะเมืองคือ ก่อให้เกิดการรुकล้ำพื้นที่โบราณสถานในเกาะเมืองมากขึ้น เช่น ในบางย่านมีการปลูกบ้านเรือนชิดเบียดเสียดกัน มีลักษณะแออัดภายในพื้นที่อันจำกัด กระทั่งชุมชนเมืองเริ่มหนาแน่นขึ้นจนมีการรुकล้ำเข้ามาในพื้นที่โบราณสถานที่อยู่ในละแวกชุมชน บ้างปลูกบ้านเรือนชิดติดกับโบราณสถาน บ้างก็ปลูกเรือนทับลงบนฐานโบราณสถาน ดังเช่นที่วัดขุนแสนในย่านชุมชนตลาดหัวรอ และที่ป้อมเพชรในย่านชุมชนป้อมเพชร เป็นต้น และการดำเนินการพัฒนาในส่วนของเทศบาล เช่น การสร้างสวนสัตว์ในบึงพระราม ทำให้เกิดความไม่สอดคล้องกลมกลืนไปกับความเป็นเมืองโบราณ เพราะบึงพระรามนั้นเป็นสถานที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ การสร้างสวนสัตว์ในบริเวณบึงพระรามจึงเบี่ยงเบนความสำคัญทางประวัติศาสตร์ เป็นต้น

นอกจากนั้น เมื่อประมาณ พ.ศ.๒๕๐๗ ทางจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้มีการปรับปรุงพื้นที่ในบริเวณท้องสนามหน้าจักรวรรดิภายในพระราชวังโบราณ เพื่อใช้เป็นสนามกีฬาของจังหวัด เนื่องจากบริเวณนั้นเป็นลานกว้างและไม่ไกลจากชุมชน และเคยมีการใช้สำหรับเป็นสนามฝึกกีฬามาก่อน เมื่อทางจังหวัดได้รับงบประมาณจากกรมพลศึกษามาดำเนินการก่อสร้าง^๑ จึงได้ดำเนินการถมดินทำสนามและลู่วิ่งในบริเวณซึ่งอยู่ในความดูแลของหน่วยศิลปากรจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จากภาพถ่ายทางอากาศบริเวณพระราชวังโบราณ (ที่แสดงไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเจ้าสามพระยา ดูในภาพประกอบ ๒๔) ได้แสดงให้เห็นแนวสนามฟุตบอลและลู่วิ่งได้อย่างชัดเจน ทำให้ทราบว่าบริเวณที่เป็นลู่วิ่งด้านทิศตะวันตกนั้น ครอบคลุมแนวกำแพงพระราชวังโบราณ ซึ่งขัดแย้งกับภาระหน้าที่ในการรักษาโบราณสถาน ของกรมศิลปากร ที่มีพระราชบัญญัติ โบราณสถานฯ พ.ศ. ๒๕๐๔ คุ่มครองอยู่ และพระราชวังโบราณนั้นได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานแห่งชาติแล้ว ซึ่งเป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่าชุมชนเมืองและกิจกรรมของชุมชนเริ่มขยายรुकเข้าไปยังพื้นที่โบราณสถาน ซึ่งเมื่อขัดกับ

*ดูภาพประกอบและคำบรรยาย ใน องค์การบริหารส่วนจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๕๐๖). **รายงานประจำปีจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๐๔ - ๒๕๐๕**. พระนคร: องค์การฯ.

**มาตรา ๕๔ แห่ง พระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ.๒๔๙๔ ระบุว่า เทศบาลเมืองอาจจัดทำกิจการใด ๆ ในเขตเทศบาล อาทิ การบำรุงและส่งเสริมการทำมาหากินของราษฎร, ให้มีและบำรุงโรงพยาบาล, ให้มีการสาธารณสุข การ จัดตั้งและบำรุงโรงเรียนอาชีวศึกษา, ให้มีและบำรุงสถานที่สำหรับการกีฬาและพลศึกษา, ให้มีและบำรุงสวนสาธารณะ สวนสัตว์และสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ ปรับปรุงแหล่งเสื่อมโทรม และรักษาความสะอาดเรียบร้อยของท้องถิ่น เป็นต้น

^๑พหลพลวง. (๒๕๑๐). **รอยอดีต**. หน้า ๑๕๘.

กฎหมายการอนุรักษ์โบราณสถาน จึงทำให้เกิดความขัดข้องในการก่อสร้างสนามกีฬาของจังหวัด จนในที่สุดต้องยกเลิกโครงการสร้างสนามกีฬาในบริเวณพระราชวังโบราณ และรื้อถอนสิ่งก่อสร้างที่เป็นอาคารออกไป แสดงให้เห็นปัญหาขัดข้องระหว่างการพัฒนาชุมชนเมือง กับการอนุรักษ์โบราณสถาน ในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาที่เริ่มเป็นปัญหาเกิดขึ้น เนื่องจากพื้นที่ในเกาะเมืองทั้งหมดเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ และมีโบราณสถานที่ยื่นบัญชีของกรมศิลปากรอยู่หลายแห่ง ดังนั้นแล้ว ฝ่ายปกครองของเมืองพระนครศรีอยุธยาจึงไม่สามารถดำเนินการพัฒนาชุมชนเมืองได้สะดวกเหมือนเช่นการพัฒนาชุมชนเมืองในจังหวัดอื่น ๆ

ภาพประกอบ ๒๔ ภาพถ่ายทางอากาศแสดงร่องรอยสนามกีฬาที่สร้างภายในพระราชวังโบราณ*

ที่มา : ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณพระราชวังโบราณ. (ไม่ปรากฏปีที่ผลิต). (ภาพนิ่ง).
ไม่ปรากฏสถานที่ผลิต: พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเจ้าสามพระยา.

*ภาพนี้จะถ่ายประมาณก่อน พ.ศ.๒๕๑๓ เล็กน้อย เนื่องจากสังเกตเห็นฐานที่เตรียมไว้สำหรับพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าอยู่ทอง ที่ทำพิธีเปิดในปี พ.ศ.๒๕๑๓ ภาพนี้แสดงอยู่ภายในอาคาร ๑ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเจ้าสามพระยา ชั้นล่าง ในภาพยังแสดงให้เห็นถึงการสร้างถนนผ่านพื้นที่โบราณสถานสำคัญ คือ สร้างทับตลอดแนวกำแพงพระราชวังด้านทิศตะวันออกที่คั่นระหว่างวัดธรรมิกราช และผ่านกลางแนวกำแพงพระราชวังด้านทิศเหนือด้วย ปัจจุบันกรมศิลปากรได้รื้อถนนสายนี้ออกไปหมดแล้ว

๑.๑.๒ การขยายตัวของสถานศึกษา

เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาเป็นที่ตั้งของแหล่งสถานศึกษาหลายแห่ง และหลายระดับ ซึ่งในระบอบนี้บรรดาสถานศึกษาในบริเวณเกาะเมืองมีการขยายตัวขึ้น เพื่อรองรับนักเรียนที่เพิ่มมากขึ้น จากสถิติทะเบียนราษฎร พ.ศ.๒๕๐๘ จำนวนประชากรในเขตเทศบาลเมืองนครศรีอยุธยาเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ฝ่ายปกครองทั้งรัฐบาลและท้องถิ่นจึงเตรียมจัดสถานศึกษาให้เพียงพอต่อการรองรับนักเรียน เช่น การขยายอาณาเขต และการสร้างอาคารเรียนเพิ่มเติมในโรงเรียนอยุธยาวิทยาลัย และวิทยาลัยครูพระนครศรีอยุธยา^๑

การขยายตัวของสถานศึกษาในระดับมัธยมศึกษาและอุดมศึกษาต่าง ๆ ในตัวเมืองนั้นย่อมมีส่วนกระทบกระเทือนต่อการรักษาโบราณสถาน เนื่องจากสถานศึกษาหลายแห่ง มักสร้างขึ้นในบริเวณพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และมีโบราณสถานตั้งอยู่ทั้งนั้น เช่นภายในบริเวณวิทยาลัยครูพระนครศรีอยุธยาและบริเวณบ้านพักครุมีโบราณสถานตั้งอยู่หลายแห่ง อาทิ วัดบรมพุทธาราม วัดสิงหาราม วัดสวนหลวงคางคาว วัดอัมแม่ คลองชะไกรน้อย คลองประตูเทพหมี ฯลฯ เป็นต้น ดังนั้นการขยายตัวของสถานศึกษาเหล่านี้ ก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้นักวิชาการในขณะนั้นมีความหวั่นวิตกต่อการรักษาโบราณสถาน เพราะขณะนั้นยังไม่มีมาตรการเกี่ยวกับจัดการปัญหาการขยายตัวของชุมชนเมืองที่ได้ผลจริงจังแต่อย่างใด^๒

ดังที่ได้กล่าวแล้ว จะเห็นว่าชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาในช่วงเวลานี้ มีการเติบโตมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยมีสาเหตุมาจากหลายปัจจัย เช่น การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรที่เกิดใหม่ การเพิ่มขึ้นของจำนวนบ้านเรือนในเกาะเมือง ที่ทำให้ท้องถิ่นต้องจัดเตรียมสาธารณูปโภค ไว้สำหรับรองรับจำนวนประชากรที่มากขึ้น จึงก่อให้เกิดกรณีการสร้างสนามกีฬาในเขตโบราณสถาน และความต้องการขยายพื้นที่ของสถานศึกษาให้เพิ่มขึ้น เป็นต้น ประกอบกับความเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตของผู้คน ในช่วงประมาณ พ.ศ.๒๕๐๐ จากที่นิยมอาศัยอยู่ตามริมลำน้ำ ไปสู่การจับจองที่ดินราชพัสดุ และอาศัยอยู่บริเวณด้านในเกาะเมือง อันเนื่องมาจากปัจจัยในการดำรงชีวิตในเกาะเมือง เริ่มมีความสะดวกสบายมากขึ้น จากการที่ฝ่ายปกครองทั้งภาครัฐและท้องถิ่น ได้ดำเนินการปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐาน เช่น การปรุงถนนหนทางหลายสายในเกาะเมือง ให้บริการไฟฟ้า และน้ำประปา ทำให้เกิดความจำเป็นต้องใช้ที่ดินในเกาะเมืองมากขึ้น ตัวเมืองจึงเริ่มขยายออกจากย่านชุมชนเดิม และค่อย ๆ รุกเข้าไปใช้สอยพื้นที่บริเวณต่าง ๆ ในเกาะเมือง ซึ่งมีโบราณสถานกระจายอยู่ทั่วไป อันจะก่อให้เกิดผลกระทบต่อการรักษาโบราณสถานมากขึ้นตามไปด้วย

^๑น. ณ ปากน้ำ. (๒๕๔๐). *ห้าเดือนกลางซากอิฐปูนที่อยุธยา*. หน้า ๑๖๗.

^๒แหล่งเดิม. หน้า ๑๖๗.

๑.๒ การอนุรักษ์โบราณสถานในช่วงก่อนโครงการพัฒนาเกาะเมืองและบริเวณ

ใกล้เคียง

แม้ว่าชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาจะมีการเติบโตมากขึ้น และเริ่มมีความต้องการใช้พื้นที่ในเกาะเมืองมากขึ้นดังที่กล่าวแล้วก็ตาม แต่ขณะเดียวกันในระยะนี้ สังคมไทยก็มีความตระหนักในการอนุรักษ์โบราณสถานในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยามากขึ้นอย่างชัดเจน ดังเช่นที่เกิดกระแสต่อต้านการพัฒนาบริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาซึ่งเป็นข่าวครึกโครมในช่วง พ.ศ.๒๕๐๘ ที่นำมาสู่การดำเนินโครงการพัฒนาเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและบริเวณใกล้เคียงใน พ.ศ. ๒๕๑๐ ในส่วนนี้ ผู้วิจัยจะนำเสนอการอนุรักษ์โบราณสถานในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาในช่วงระยะก่อนโครงการพัฒนาเกาะเมืองและบริเวณใกล้เคียง เพื่อให้ทราบว่าสังคมไทยมีความตระหนักในการอนุรักษ์โบราณสถานเพียงใด มีมาตรการในการอนุรักษ์โบราณสถานในระดับใด และมีการดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและบริเวณใกล้เคียงอย่างไร ซึ่งจะช่วยให้เกิดความเข้าใจมากขึ้นว่า ขณะนั้นสังคมไทยให้ความสำคัญแก่การอนุรักษ์โบราณสถานของชาติเพียงใด จึงได้มีการเสนอโครงการดังกล่าวขึ้น

๑.๒.๑ ความตระหนักในการอนุรักษ์โบราณสถานของสังคมไทย

แม้ว่าในช่วงหลัง พ.ศ.๒๕๐๐ รัฐบาลต่าง ๆ มุ่งเน้นให้ความสำคัญด้านการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ดังที่ได้จัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจ ใน พ.ศ.๒๕๐๖ และมีท่าทีลดบทบาทของกระทรวงวัฒนธรรมลงมาเป็นกองวัฒนธรรม สังกัดสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ^๑ รวมทั้งย้ายกรมศิลปากรไปสังกัดอยู่กับกระทรวงศึกษาธิการก็ตาม แต่รัฐบาลยังได้ส่งเสริมกิจการด้านการอนุรักษ์โบราณสถานของชาติต่อไป โดยดำเนินการสอดคล้องกับนโยบายพัฒนาเศรษฐกิจ คือการปรับปรุงโบราณสถานและภูมิทัศน์บริเวณโบราณสถาน เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวไทยแก่ชาวต่างชาติ เนื่องจากจังหวัดพระนครศรีอยุธยาตั้งอยู่ไม่ไกลจากกรุงเทพฯ จึงได้รับการคัดเลือกเพื่อปรับปรุงให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของประเทศ* ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าการส่งเสริมการ

^๑กระทรวงวัฒนธรรม. (๒๕๕๔). **ประวัติกระทรวงวัฒนธรรม**. สืบค้นเมื่อ ๗ มิถุนายน ๒๕๕๔, จาก <http://www.m-culture.go.th/about.php>

*รัฐบาลสมัยจอมพลถนอมถนอม ๖ ธันวาคม ๒๕๐๖ มีนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยมีประกาศพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยว ซึ่งมีชื่อย่อว่า อ.ส.ท. เมื่อวันที่ ๒๔ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๐๖ รัฐบาลดำเนินการปรับปรุงแหล่งท่องเที่ยวทั้งทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรม โดยมีการก่อสร้างอาคารสถานที่เพื่อรองรับการท่องเที่ยว ควบคู่ไปกับการปรับปรุงแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ซึ่งแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ที่อยู่ในเป้าหมายในการปรับปรุง ได้แก่ แหล่งประวัติศาสตร์ที่ตั้งอยู่ไม่ไกลจากเมืองหลวง ซึ่งประกอบด้วยจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ลพบุรี และนครราชสีมา เป็นต้น

อนุรักษ์โบราณสถานของรัฐบาลนั้น ค่อนข้างจะมุ่งเน้นไปในด้านผลตอบแทนทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตาม รัฐบาลได้มีมาตรการเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถานหลายประการ เพื่อรักษามรดกทางวัฒนธรรม เช่น โบราณวัตถุ โบราณสถาน ดังที่มีการแก้ไขพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ใน พ.ศ. ๒๕๐๔ โดยเพิ่มโทษให้มีความเหมาะสมมากขึ้น เช่น ผู้ที่บุกรุกโบราณสถาน หรือผู้ทำให้โบราณสถานได้รับความเสียหาย จะต้องได้รับโทษจำคุกไม่เกิน ๗ ปี ซึ่งถ้าเป็นโบราณสถานที่ยื่นทะเบียนแล้ว จะมีโทษจำคุกไม่เกิน ๑๐ ปี และยังมีมาตรการป้องกันการปลูกสร้างอาคารภายในเขตโบราณสถาน ซึ่งนับเป็นกฎหมายสำคัญต่อการอนุรักษ์และคุ้มครองโบราณสถานที่เกิดขึ้นในระยะนี้

ประกอบกับในช่วงนี้ มีกระแสข่าวการรื้อทำลายโบราณสถานเพื่อพัฒนาบ้านเมืองเกิดขึ้นในหลายจังหวัดในช่วง พ.ศ. ๒๕๐๘ คณะรัฐมนตรีจึงได้มีมติเกี่ยวกับการรักษาโบราณสถานให้ “สงวนรักษากำแพงเมืองและคูเมืองของโบราณไว้ เว้นแต่ในกรณีจำเป็นที่จะต้องพิจารณาเป็นราย ๆ ไป”^๑ โดยทำสำเนามติคณะรัฐมนตรีเกี่ยวกับเรื่องการรักษาโบราณสถาน ส่งไปถึงผู้ว่าราชการจังหวัดทุกจังหวัด เพื่อทำความเข้าใจต่อการรักษาโบราณสถานของจังหวัดต่าง ๆ โดยให้หลีกเลี่ยงการรื้อทำลายโบราณสถานและคูเมือง ดังมีใจความว่า “ป้อมกำแพงเมืองตลอดจนคูเมืองเหล่านั้นนับได้ว่าเป็นสมบัติและเกียรติของชาติจึงควรจะรักษาไว้เพื่อแสดงวัฒนธรรมที่ชาติเคยมีมาแต่กาลก่อน ... สมควรจะรักษาไว้เพื่อการอันเป็นสาธารณะประโยชน์”^๒

มาตรการเกี่ยวกับการรักษาโบราณสถานเหล่านี้ สามารถสะท้อนถึงความตระหนักในการรักษามรดกทางวัฒนธรรมของรัฐบาลได้อย่างดี และย่อมมีผลต่อการอนุรักษ์โบราณสถานที่ยังจังหวัดพระนครศรีอยุธยาด้วย

นอกจากความตระหนักในการอนุรักษ์โบราณสถานของรัฐบาลแล้ว ระยะนี้คนไทยเริ่มมีความรู้และความสนใจในเรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และโบราณคดีอย่างกว้างขวางมากขึ้น ดังเห็นได้จากข่าวสารเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถานที่ยังจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตั้งแต่ช่วงโครงการบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ใน พ.ศ. ๒๕๐๐ เป็นต้นมา ที่รัฐบาลสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ให้การส่งเสริมบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานที่ยังจังหวัดพระนครศรีอยุธยาอย่างจริงจัง จนกระทั่งมีการค้นพบกรุสมบัติภายในพระสุปเจดีย์ พระปรางค์ วัดมหาธาตุ และอีกหลายแห่งทั้งในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

^๑ สำนักผังเมือง, กระทรวงมหาดไทย. (๒๕๐๘). **ข่าวสารสำนักผังเมือง**. หน้า ๔๖.

^๒ แหล่งเดิม. หน้า ๔๕.

และในจังหวัดต่าง ๆ ดังที่สื่อมวลชนนำเสนอข่าวเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถาน และการขุดค้นสมบัติตามโบราณสถานอย่างต่อเนื่องหลายปีในช่วงหลัง พ.ศ.๒๕๐๐

ความสนใจเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และโบราณสถานของสังคมนี้ แม้ในด้านหนึ่งจะก่อให้เกิดการลักลอบซื้อขายโบราณวัตถุอย่างมาก โดยมีการลักลอบขุดค้นโบราณวัตถุจากโบราณสถานต่าง ๆ บ้างนำส่งขายยังตลาดค้าของโบราณในต่างประเทศ ทำให้เกิดความเสียหายแก่โบราณสถาน และศิลปวัตถุไปเป็นจำนวนมาก ทำให้เจ้าหน้าที่บ้านเมืองที่เกี่ยวข้องเช่นกรมศิลปากรต้องดำเนินการป้องกันรักษาสมบัติของชาติอย่างหนักก็ตาม แต่อีกด้านหนึ่งก็นำมาสู่หนทางในการอนุรักษ์โบราณวัตถุ โบราณสถาน คือการนำโบราณวัตถุมาเก็บรักษาไว้^๑ และการวางมาตรการป้องกันรักษาโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และโบราณสถาน ดังมีการปรับปรุงพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ ดังที่ได้กล่าวแล้ว

อีกประการหนึ่ง ยังมีส่วนก่อให้เกิดการศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และโบราณคดีไทยอย่างกว้างขวางมากขึ้น เนื่องจากสังคมไทยเริ่มมีแนวคิดปลูกฝังความตระหนักในการรักษาโบราณวัตถุโบราณสถานให้แก่เยาวชน เพราะเชื่อว่าการปลูกฝังความรักและความหวงแหนโบราณวัตถุ โบราณสถานแก่เยาวชน จะมีส่วนช่วยรักษาโบราณวัตถุ โบราณสถานอันเป็นสมบัติของชาติต่อไป^๒ โดยจะเห็นได้ว่าในขณะนี้มีการผลิตสิ่งพิมพ์ส่งเสริมความรู้ในด้านนี้จำนวนมาก อาทิ การที่กระทรวงศึกษาธิการได้คัดเลือกและตีพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับประวัติศาสตร์เชิงการท่องเที่ยว เรื่องตำนานสารไทยจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ของนายตรี อมาตยกุล เพื่อให้เป็นหนังสืออ่านนอกเวลาเรียนสำหรับนักเรียน ซึ่งยังเป็นหนังสือที่เหมาะสมสำหรับบุคคลทั่วไปด้วย และการตีพิมพ์ประวัติวัดและโบราณสถานต่าง ๆ ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาลงในนิตยสารศิลปากรในช่วงประมาณ พ.ศ.๒๕๐๐ เป็นต้น ที่ทำให้ช่วงนี้มีหนังสือเชิงประวัติศาสตร์ โบราณคดี และการท่องเที่ยวเผยแพร่ออกไป อันมีส่วนช่วยปลูกจิตสำนึกด้านการรักษาโบราณสถาน ซึ่งสอดแทรกอยู่ในเนื้อหาของหนังสือด้วย และยังมีการปลูกฝังความตระหนักในการอนุรักษ์โบราณสถานแก่เยาวชน ให้มีส่วนร่วมในการดูแลรักษาโบราณสถาน ดังเช่นการที่สถานศึกษาในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้นำนักเรียนช่วยกันทำความสะอาด กำจัดวัชพืชในบริเวณโบราณสถานด้วย (ภาพประกอบ ๒๕) ซึ่งแสดงให้เห็นถึงบทบาทการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์โบราณสถานของเยาวชนชาวอยุธยา ที่ได้รับการปลูกฝังจากสถาบันการศึกษา

^๑สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ. ก/ป๗/๒๕๐๕/ศธ.๗.๔. เรื่อง โบราณวัตถุและโบราณคดี. (๒๕๐๕).

^๒สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ. ก/ป๗/๒๕๐๙/ศธ.๘.๒. เรื่อง โบราณคดีและพิพิธภัณฑ์. (๒๕๐๙).

ภาพประกอบ ๒๕ นักเรียนช่วยกันทำความสะอาดบริเวณวัดพระศรีสรรเพชญ์

ที่มา องค์การบริหารส่วนจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๕๐๖). รายงานประจำปีจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๐๔ – ๒๕๐๕. ไม่มีเลขหน้า.

โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงเวลานี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสที่สำคัญเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถานหลายประการ ซึ่งเป็นเหตุการณ์สำคัญที่ทำให้สังคมไทยมีความตระหนักเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณวัตถุ โบราณสถานของชาติ คือในช่วงหลังพระราชพิธีเปิดพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเจ้าสามพระยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ.๒๕๐๔ ทรงมีพระราชดำรัสเกี่ยวกับการสร้างสิ่งปลูกสร้างอาคารสมัยใหม่ที่ลงบนโบราณสถาน ดังมีกระแสพระราชดำรัสความตอนหนึ่งว่า

การสร้างอาคารสมัยใหม่นี้ คงจะเป็นเกียรติสำหรับผู้สร้างคนเดียว แต่เรื่องโบราณสถานนั้น เป็นเกียรติของชาติ อริภูมิ ๆ แผ่นดินก็มีค่า ควรจะช่วยกันรักษาไว้ ถ้าเราขาดสุโขทัย อยุธยา และกรุงเทพฯ แล้ว ประเทศไทยก็ไม่มีความหมาย^๑

พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีส่วนสำคัญทำให้สังคมไทยมีความตระหนักต่อการรักษาโบราณสถาน และมีผลต่อท่าทีในการอนุรักษ์สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ เช่น การยกเลิกการจัดสวนสัตว์บริเวณบึงพระราม เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระ

^๑วีระ อัมพันสุข, ผู้รวบรวมและเรียบเรียง. (๒๕๒๗). กรุงศรีอยุธยา. หน้า (๑).

ราชดำรัสเกี่ยวกับความไม่เหมาะสมในการสร้างสวนสัตว์บริเวณบึงพระราม ซึ่งเป็นสถานที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ กระทั่งจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และเทศบาลเมืองพระนครศรีอยุธยา ได้ยกเลิกการจัดสวนสัตว์ในบริเวณบึงพระรามไปในที่สุด^๑

ดังที่กล่าวแล้ว จะเห็นได้ว่าในระยะนี้สังคมไทยมีความตระหนักต่อการอนุรักษ์โบราณสถานมากขึ้น มีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ และโบราณคดีของชาติ จากสื่อต่าง ๆ อาทิ จากหนังสือ หนังสือพิมพ์ วารสาร อย่างแพร่หลาย และโดยเฉพาะมีพระราชดำรัสเกี่ยวกับการรักษามรดกทางวัฒนธรรมเป็นเครื่องเตือนสติแก่สังคม ให้ตระหนักถึงความสำคัญของโบราณสถาน ซึ่งความตระหนักในความสำคัญของการอนุรักษ์โบราณสถานนี้ จะเป็นเสมือนภูมิคุ้มกันในการคุ้มครองโบราณสถานจากการกระแสนวัตกรรมที่เกิดขึ้นมากในช่วงเวลานี้

๑.๒.๒ การสนับสนุนด้านการอนุรักษ์โบราณสถานจากนานาชาติ

มูลเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้สังคมไทย มีความตระหนักในการอนุรักษ์โบราณสถานมากขึ้นนั้น คือการส่งเสริมจากองค์การนานาชาติ ที่คอยผลักดันให้รัฐบาลชาติต่าง ๆ ถือเป็นภาระดูแลรักษามรดกทางวัฒนธรรมของตนเอง โดยมีการปรับปรุงข้อตกลงในการรักษามรดกทางวัฒนธรรมร่วมกัน ซึ่งมีส่วนสำคัญทำให้ภาครัฐต้องเอาใจใส่รักษาโบราณสถานของชาติ

แนวคิดที่ให้รัฐบาลชาติต่าง ๆ ดูแลรักษามรดกทางวัฒนธรรมในประเทศของตน เกิดขึ้นจากการที่บรรดานักวิชาการชาติต่าง ๆ ได้มีความตระหนักร่วมกันถึงความสำคัญของโบราณสถานหรืออนุสรณ์สถานต่าง ๆ เพราะเชื่อว่าโบราณสถานไม่ว่าของชาติใด ศาสนาใด นั้นเป็นมรดกของส่วนรวม^๒ ไม่ใช่มีคุณค่าแต่เฉพาะแก่ประเทศใดประเทศหนึ่งเท่านั้น ซึ่งการเห็นคุณค่าและการยอมรับในวัฒนธรรมและมรดกทางวัฒนธรรมโดยไม่แบ่งแยก จะเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดสันติภาพ ซึ่งตลอดเวลาที่ผ่านมาหลายประเทศ มักจะละเลยความสำคัญของการอนุรักษ์โบราณสถานอยู่เสมอ นักวิชาการจากนานาชาติจึงมีความเห็นร่วมกันที่จะให้บรรดาชาติต่าง ๆ ยึดถือหลักการอนุรักษ์โบราณสถานให้มีความเป็นสากล โดยสามารถประยุกต์วิธีการให้เข้ากับวัฒนธรรม และประเพณีของชาตินั้น ๆ จึงนำมาสู่การประชุมระหว่างประเทศ ของสถาปนิกและช่างผู้ปฏิบัติงานด้านโบราณสถาน ระหว่างวันที่ ๒๕-๓๑ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๐๗ ณ เมืองเวนิส ประเทศอิตาลี (ซึ่งเป็นครั้งที่ ๒ หลังจากก่อนนี้ได้มีการประชุมครั้งหนึ่งแล้วที่เมืองเอเธนส์ ใน พ.ศ.๒๔๗๒) ก่อให้เกิดหลักการอนุรักษ์

^๑สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมศิลปากร. กระทรวงศึกษาธิการ. ศธ.๐๗๐๑.๒๖.๓.๓/๓. เรื่องสวนสัตว์ในบริเวณบึงพระราม. (๒๕๐๕).

^๒สมาคมอิคอมอสไทย. (๒๕๕๔). **กฎบัตรระหว่างประเทศเพื่อการอนุรักษ์และบูรณะโบราณสถาน และแหล่งที่ตั้ง The Venice Charter 1964 กฎบัตรเวนิส เมืองเวนิส พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๗ (ค.ศ. ๑๙๖๔)**. สืบค้นเมื่อ ๙ มกราคม ๒๕๕๔, จาก <http://www.icomosthai.org/charters/venice.pdf>

โบราณสถานสากลที่สำคัญ ที่เรียกว่า กฎบัตรระหว่างประเทศเพื่อการอนุรักษ์และบูรณะโบราณสถาน และแหล่งที่ตั้ง พ.ศ.๒๕๐๗ (International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites: The Venice Charter 1964) หรือที่เรียกว่า “กฎบัตรแห่งเมืองเวนิส” หรือ “กฎบัตรเวนิส” ซึ่งการประกาศกฎบัตรแห่งเมืองเวนิสนี้ มาจากแนวคิดที่ว่า

โบราณสถานที่เกิดทดกันมาหลายชั่วอายุคนนั้นเปี่ยมด้วยเรื่องราวจากอดีตและคงอยู่มาจนถึงวันนี้ เป็นพยานหลักฐานของประเพณีอันเก่าแก่ที่เคยมีมา ประชาชนในปัจจุบันได้มีความสำนึกในเอกภาพของคุณค่าแห่งมนุษยชาติและมองโบราณสถานในฐานะที่เป็นมรดกของส่วนรวม จึงเป็นที่ยอมรับถึงความรับผิดชอบร่วมกันในอันที่จะปกป้องมรดกเหล่านี้ไว้ให้อนุชนรุ่นต่อไป นับเป็นหน้าที่ของเราที่จะมอบมรดกเหล่านี้โดยคงไว้ซึ่งความเป็นของแท้ดั้งเดิม^๑

แนวคิดและหลักการของกฎบัตรแห่งเมืองเวนิส ไม่ได้มีลักษณะเป็นกฎหมาย แต่เป็นจรรยาบรรณของรัฐบาลทุกประเทศในโลกที่จะต้องเอาใจใส่ ซึ่งมีผลต่อการอนุรักษ์โบราณสถานของไทย ในฐานะที่ประเทศไทยเป็นส่วนหนึ่งของประชาคมโลก ดังนั้น จึงเกิดการผลักดันให้รัฐบาลไทยต้องเอาใจใส่ต่อการอนุรักษ์โบราณสถานตามหลักการแห่งกฎบัตรนี้ เพราะถ้าละเลยที่จะรักษาโบราณสถานแล้ว ย่อมทำให้นานาชาติตำหนิหรือวิพากษ์วิจารณ์ได้ จึงเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งที่ทำให้สังคมไทยมีความตระหนักถึงความสำคัญของการรักษาโบราณสถาน โดยเฉพาะคนไทยในหลายภาคส่วนเริ่มเกิดความตระหนักว่า หน้าที่ในการอนุรักษ์โบราณสถานของชาตินั้น ไม่ใช่หน้าที่ของเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติงานด้านการอนุรักษ์โบราณสถานโดยตรงอย่างกรมศิลปากรแต่เพียงหน่วยงานเดียวอีกต่อไป แต่เป็นหน้าที่ของทุกฝ่าย ที่สมควรเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการ ซึ่งจะเห็นว่าระยะนี้จะมีบุคคลผู้มีความสามารถจากสาขาวิชาชีพต่าง ๆ อาทิ สถาปนิก วิศวกร นักผังเมือง นักสิ่งแวดล้อม เข้ามามีส่วนร่วมในการรับผิดชอบต่อการอนุรักษ์โบราณสถานของชาติจากนี้มากขึ้นเป็นลำดับ และสร้างเครือข่ายออกไปยังอีกหลายหน่วยงาน ภายใต้การดำเนินการของกรมและกระทรวงต่าง ๆ อาทิ สำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย, คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและการพลังงาน* สถานศึกษาในท้องถิ่นทั่วประเทศ เป็นต้น

^๑สมาคมอิคอมอสไทย. (๒๕๕๔). **กฎบัตรระหว่างประเทศเพื่อการอนุรักษ์และบูรณะโบราณสถานและแหล่งที่ตั้ง** The Venice Charter 1964 **กฎบัตรเวนิส เมืองเวนิส พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๗ (ค.ศ. ๑๙๖๔)**. สืบค้นเมื่อ ๙ มกราคม ๒๕๕๔, จาก <http://www.icomosthai.org/charters/venice.pdf>

*ปัจจุบันคือ สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม

การประกาศกฎบัตรแห่งเมืองเวนิส ก่อให้เกิดองค์กรและกิจกรรมต่าง ๆ ที่สนับสนุนการอนุรักษ์โบราณสถานอีกมากมาย เช่น การก่อตั้งสภาการโบราณสถานระหว่างประเทศ หรือ อีโคโมส (ICOMOS: International Council on Monuments and Sites) ใน พ.ศ.๒๕๐๘ ณ กรุงวอร์ซอว์ ประเทศโปแลนด์ เพื่อเผยแพร่หลักการและความรู้ด้านเทคนิคการอนุรักษ์โบราณสถาน ซึ่งทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาอย่างเป็นทางการขององค์การยูเนสโก^๑ (ซึ่งนำมาสู่การจัดตั้ง อีโคโมสไทย ใน พ.ศ. ๒๕๒๘) และใน พ.ศ. ๒๕๐๙ นั้น มีการประชุมใหญ่ขององค์การยูเนสโก สมัยที่ ๑๔ ณ กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ระหว่างวันที่ ๒๕ ตุลาคม ถึง ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๐๙ ได้มีประกาศหลักความร่วมมือทางวัฒนธรรมระหว่างประเทศ เพื่อมุ่งรักษาสันติภาพของโลก* โดยองค์การยูเนสโกยังได้เสนอให้ดูแลรักษาโบราณวัตถุและโบราณสถาน เพื่อประโยชน์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยว เป็นแนวคิดในการจัดการ รักษาโบราณสถาน หรือมรดกทางวัฒนธรรม ให้เกิดผลประโยชน์ต่อสังคมโดยเฉพาะทางเศรษฐกิจ เช่นรายได้จากอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว และในด้านอื่น ๆ เช่น ด้านการศึกษา ประวัติศาสตร์ เป็นต้น อันจะมีอิทธิพลต่อการจัดการโบราณสถานในประเทศไทยให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีของชาติ

จากแนวคิดต่าง ๆ เกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถานของนานาชาตินี้ มีอิทธิพลต่อแนวคิดในการอนุรักษ์โบราณสถานของไทยไม่น้อย โดยเฉพาะจากที่สังคมไทยรับรู้ว่าเป็นสมบัติของชาติที่ควรหวงแหนไว้ให้แก่อนุชน ซึ่งช่วงเวลานี้เริ่มมีคำกล่าวว่โบราณสถาน คือ “มรดกสากลของคนทั้งโลก”^๒ ปรากฏแพร่หลายตามสื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ เป็นการยกบทบาทของโบราณสถานว่ามีได้มีความสำคัญในระดับชาติเท่านั้น หากแต่มีความสำคัญในระดับสากล ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งแห่งอารยธรรมของโลก แนวคิดและหลักการอนุรักษ์โบราณสถานจากนานาชาตินี้มีส่วนสนับสนุนให้สังคมไทยเห็นคุณค่า ความสำคัญในการอนุรักษ์โบราณสถานของชาติมากขึ้น และเป็นส่วนหนึ่งในการเสริมสร้าง

^๑จาก ICOMOS / อีโคโมสไทย สู่สมาคมอีโคโมสไทย. (๒๕๕๒, เมษายน – กรกฎาคม). **จูลสารอีโคโมสไทย.** (๑๖).

*ทางการไทยได้ส่งผู้แทนไปร่วมประชุม และได้ขอรับความร่วมมือจากองค์การยูเนสโกให้ช่วยเหลือเกี่ยวกับการปกป้องรักษาโบราณวัตถุ โบราณสถานของไทยที่กำลังถูกคุกคามจากขบวนการลักลอบค้าโบราณวัตถุ ออกรอกประเทศต่อที่ประชุม โดยขอให้นานาชาติช่วยหาหนทางและมาตรการในการส่งเสริม ป้องกันการทำลายโบราณวัตถุสถานของไทย คูใน สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ. ก/ป๗/๒๕๐๙/ศ๕.๘.๒. เรื่องโบราณคดีและพิพิธภัณฑ. (๒๕๐๙).

^๒สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ. ก/ป๗/๒๕๐๙/ศ๕.๘.๒. เรื่องโบราณคดีและพิพิธภัณฑ. (๒๕๐๙).

กระบวนการปลูกฝังความรักความหวงแหนในการรักษาโบราณสถานแก่สังคมไทยโดยเฉพาะเยาวชน ให้มีความสำนึกในการอนุรักษ์โบราณสถานต่อไป

๑.๒.๓ การดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานในเมืองพระนครศรีอยุธยา

แม้ว่าความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในเดือนกันยายน พ.ศ.๒๕๐๐ มีผลให้โครงการบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยาสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามได้สิ้นสุดลง และรัฐบาลชุดใหม่ก็ไม่ได้สานต่องานอนุรักษ์โบราณตามโครงการที่ค้างอยู่หลายประการ แต่อย่างไรก็ตามยังมีการดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาตามสมควร โดยเป็นหน้าที่ของกรมศิลปากรที่จะพิจารณาและดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถาน โดยรัฐบาลคอยให้ความสนับสนุนในด้านงบประมาณ เช่นการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังภายในกรุสมบัติวัดราชบูรณะ พ.ศ.๒๕๐๑ คณะรัฐมนตรีได้ตั้งงบประมาณและมอบให้กรมศิลปากรหาวิธีการสงวนรักษาภาพเขียน และทำช่องทางให้ประชาชนสามารถเข้าไปชมภาพเขียนที่อยู่ภายในพระปรางค์ได้ เพื่อเป็นการรักษาคุณค่าของงานจิตรกรรมให้ปรากฏสู่สาธารณชน* ซึ่งครั้งนั้นประเทศไทยได้ขอรับความช่วยเหลือด้านการอนุรักษ์ภาพจิตรกรรมฝาผนังจากองค์การศึกษาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (ยูเนสโก) ที่ให้บริการคำแนะนำในการบูรณะรักษาสมบัติวัฒนธรรมแก่ประเทศต่าง ๆ โดยส่งผู้เชี่ยวชาญมาพิจารณาการอนุรักษ์จิตรกรรมที่วัดราชบูรณะและรวมถึงการสำรวจจิตรกรรมฝาผนังแห่งอื่น ๆ ของไทยตามหลักการสากลด้วย**

งานสำคัญของกรมศิลปากรในช่วงแรก ๆ หลัง พ.ศ.๒๕๐๐ เป็นต้นมา ส่วนใหญ่เป็นงานขุดค้นและรักษาโบราณวัตถุตามกรุสมบัติต่าง ๆ เนื่องจากมีคนร้ายลักลอบขุดค้นโบราณวัตถุหลายแห่งอย่างต่อเนื่อง อาทิ วัดราชบูรณะ วัดพระราม วัดพุทธไสสวรรคย์ วัดไชยวัฒนาราม และวัดใหญ่ชัยมงคล กรมศิลปากรจึงต้องตามดำเนินการขุดค้นโบราณวัตถุเพื่อนำมาเก็บรักษาไว้เป็นสมบัติของแผ่นดิน โดยนำโบราณวัตถุประเภทพระพิมพ์ที่ได้จากกรุวัดราชบูรณะ*** ที่มีแบบซ้ำกันจำนวนมาก

*หนังสือพิมพ์สยามรัฐ ฉบับวันที่ ๑๑ ตุลาคม ๒๕๐๑ มีหัวข้อข่าวว่า “ให้ศิลปากรรักษาภาพเขียนในกรุวัดราชบูรณะให้คงทน” คูใน สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ. ก/ป๗/๒๕๐๑/วธ. ๔.๒. เรื่องการขุดค้นโบราณวัตถุและศิลปวัตถุ. (๒๕๐๑).

**หนังสือพิมพ์สยามนิกร ฉบับวันที่ ๒๐ เมษายน ๒๕๐๔ มีหัวข้อข่าวว่า “เริ่มสำรวจภาพไทย บูรณะของเก่าตามวัด ยูเนสโกส่งผู้เชี่ยวชาญมาช่วยเหลือ” คูใน สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ. ก/ป๗/๒๕๐๔/ศธ.๔.๓. เรื่องโบราณวัตถุและโบราณคดี. (๒๕๐๔).

***พระพิมพ์จากกรุวัดราชบูรณะชุดที่นำออกประมูลนั้น พบระหว่างการเจาะพระปรางค์เพื่อทำช่องบันไดสำหรับลงไปชมภาพจิตรกรรมฝาผนัง เมื่อ พ.ศ.๒๕๐๑

มาเปิดให้ประชาชนเช่าซื้อ เพื่อนำรายได้มาจัดสร้างพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเจ้าสามพระยาขึ้นที่ บริเวณที่ดินราชพัสดุ ริมถนนโรจนะ (ปัจจุบันคือถนนปรีดี พนมยงค์)

เมื่อเข้าสู่ช่วงนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจของชาติ ในสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ รัฐบาลได้จัดให้จังหวัดพระนครศรีอยุธยาเป็นเมืองท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์แห่งหนึ่งของประเทศ จากการสำรวจและส่งเสริมปรับปรุงสถานที่ที่เหมาะสมแก่การจูงใจนักท่องเที่ยว โดยเฉพาะสถานที่อันเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมไทยที่ตั้งอยู่ไม่ไกลจากเมืองหลวง ซึ่งประกอบด้วยจังหวัดลพบุรี จังหวัดนครราชสีมา และจังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยกรมศิลปากรได้ดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานในจังหวัดลพบุรีและจังหวัดพระนครศรีอยุธยาเป็นอันดับแรก^๑ เนื่องจากเป็นแหล่งโบราณสถานที่มีการคมนาคมสะดวกเพราะอยู่ใกล้กรุงเทพฯ นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติสามารถเดินทางท่องเที่ยวได้สะดวก และเมื่อกิจการการท่องเที่ยวไทยเจริญขึ้นมาก รัฐบาลจึงได้ให้ดำเนินการเร่งพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีอื่น ๆ ให้สามารถเดินทางสะดวกยิ่งขึ้น เช่นที่ปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา โดยได้สนับสนุนงบประมาณในการดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานให้แก่กรมศิลปากรเป็นอย่างดี^๒ โดยให้กรมศิลปากรดำเนินการร่วมกับองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยว

แม้ในภาพรวมจะเห็นได้ว่า ในช่วงเวลานี้สังคมไทยให้ความสำคัญแก่การอนุรักษ์โบราณสถานมากพอสมควร แต่ในละเอียดแล้ว การดำเนินงานอนุรักษ์โบราณสถานที่เกิดขึ้นนั้น มักมาจากนโยบายของรัฐบาลผ่านยังกรมศิลปากร โดยดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานเป็นแห่ง ๆ โดยเฉพาะแห่งที่มีความสำคัญ หรือจำเป็นต้องได้รับการรักษาอย่างเร่งด่วน ทำให้การอนุรักษ์โบราณสถานในระยะนี้ยังไม่สามารถดูแลรักษาโบราณสถานได้อย่างทั่วถึง ซึ่งในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและบริเวณทล มีโบราณสถานอยู่เป็นจำนวนมาก และหน่วยศิลปากรประจำจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ก็ไม่มีงบประมาณสำหรับบำรุงรักษาโบราณสถานทั้งหลายได้อย่างทั่วถึง

ดังนั้น เมื่อการดำเนินงานด้านการอนุรักษ์โบราณสถาน ยังมีข้อจำกัดในเรื่องงบประมาณในการดูแลรักษา แต่ขณะเดียวกันชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา ได้มีการเติบโตอย่างต่อเนื่องในช่วงหลัง พ.ศ.๒๕๐๐ เป็นต้นมา จึงทำให้มีกรณีการรื้อถอนโบราณสถานต่าง ๆ หลายแห่ง และยังมีความต้องการใช้ที่ดินบริเวณต่าง ๆ ในเกาะเมืองมากขึ้น กระทั่งทางจังหวัดมีแนวคิดที่จะเสนอขายที่ดินราชพัสดุในเกาะเมือง ให้เป็นกรรมสิทธิ์แก่เอกชนเพื่อปรับปรุงเป็นย่านธุรกิจการค้า ในช่วง พ.ศ.๒๕๐๗ ซึ่ง

^๑สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ. ก/ป๗/๒๕๐๒/ศธ.๕.๔. เรื่อง โบราณวัตถุและโบราณคดี. (๒๕๐๒).

^๒สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ. ก/ป๗/๒๕๐๖/ศธ.๘.๔. เรื่อง โบราณวัตถุโบราณคดี. (๒๕๐๖).

ก่อให้เกิดกระแสต่อต้านการขายที่ดินในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา จนเป็นข่าวครึกโครมมาก ขณะนั้น อันเป็นปัญหาที่สำคัญระหว่างการพัฒนาชุมชนเมือง และการอนุรักษ์โบราณสถาน ดังมีรายละเอียดที่จะนำเสนอต่อไปนี้

๑.๓ กรณีปัญหาระหว่างการพัฒนาชุมชนเมืองและการอนุรักษ์โบราณสถาน ในช่วง พ.ศ. ๒๕๐๘-๒๕๐๙

จากการเติบโตอย่างต่อเนื่องของชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา ได้ส่งผลให้เกิดความต้องการใช้ที่ดินบริเวณต่าง ๆ ในเกาะเมืองมากขึ้น ขณะเดียวกันผู้คนในสังคมไทยก็มีความรู้สึกรัก ห่วงแหน โบราณวัตถุ โบราณสถานของชาติมากขึ้นด้วยเช่นเดียวกัน แต่เนื่องจากการพัฒนาเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและรวดเร็วตามสภาวะการณ์ของสังคม ทำให้สังคมไทยมุ่งไปตามกระแสของการพัฒนาอย่างมาก จนส่งผลกระทบต่อการรักษาโบราณสถาน ซึ่งเป็นปัญหาที่กำลังเกิดขึ้นในหลายจังหวัดที่มีโบราณสถานเช่นกัน

ปัญหาระหว่างการพัฒนาชุมชนเมือง และการอนุรักษ์โบราณสถานที่เกิดขึ้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยานั้น เป็นเรื่องการจัดสรรที่ดินราชพัสดุในเกาะเมืองเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชนเมืองที่เติบโตขึ้นมากในระยะนี้ ซึ่งที่ดินในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาส่วนใหญ่เป็นที่ราชพัสดุ* และโดยมากเป็นที่รกร้าง มีประชาชนเช่าไว้บางส่วน แต่มักเช่าที่ดินทิ้งไว้โดยไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจเนื่องจากเป็นที่ดินราชพัสดุที่มีสัญญาเช่าปีต่อปี จึงทำให้ผู้เช่าไม่กล้าลงทุนทำกิจการใด ๆ เพราะถ้ามีการยกเลิกสัญญาเช่า สิ่งลงทุนไว้ก็จะเป็นอันสูญเปล่า ดังนั้นจึงมักเช่าที่ดินทิ้งไว้เพื่อหวังกำไรจากผู้เช่าที่ดินต่อ บ้างก็ปลูกสวนผลไม้ไว้ ทำให้ไม่เกิดการพัฒนาใด ๆ เท่าที่ควร

ดังนั้นทางจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จึงได้มีการหารือเกี่ยวกับการจัดสรรที่ดินราชพัสดุในเกาะเมือง โดยนายกรัฐมนตรีได้มีคำสั่งให้แต่งตั้ง “คณะกรรมการพิจารณาปรับปรุงที่ดินราชพัสดุบริเวณเกาะเมือง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” ตั้งแต่วันที่ ๑ กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๗ เพื่อจัดสรรที่ดินเกาะ

*ที่ดินในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา แบ่งออกเป็น ๗ ประเภท ประกอบด้วย ๑.ที่ดินโบราณสถาน ๒.ที่ดินวัดวาอาราม ๓.ที่ดินสถานที่ราชการ สถานศึกษาของรัฐ ๔.ที่ดินวัดร้างของกรมการศาสนา ๕.ที่ดินสาธารณะประโยชน์ เช่นถนน คลอง สวนสาธารณะ ๖.ที่ดินและสิ่งปลูกสร้าง อาคารร้านค้าและบ้านเรือนที่มีกรรมสิทธิ์ ๗.ที่ดินราชพัสดุ ซึ่งที่ดินส่วนใหญ่ในเกาะเมืองเป็นที่ราชพัสดุ ซึ่งกรมศิลปากรมีอำนาจเพียงการคุ้มครองแหล่งโบราณสถานที่ขึ้นทะเบียนโบราณสถานของกรมศิลปากร ซึ่งที่ผ่านมามีการกำหนดแหล่งโบราณสถานเฉพาะเจาะจงเป็นแห่ง ๆ เท่านั้น มิได้ครอบคลุมเป็นพื้นที่ เหมือนเช่นในสมัยรัชกาลที่ ๕ ที่มีการประกาศสงวนที่ดินในเกาะเมืองให้เป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน กรมศิลปากรจึงไม่มีอำนาจในการจัดการพื้นที่นอกเหนือจากที่ดินที่ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานแห่งชาติ

เมือง^๑ โดยมีนายเนื่อง ราชะนาค ผู้ว่าราชการจังหวัดพระนครศรีอยุธยาในขณะนั้นเป็นประธาน กรรมการในการจัดสรรที่ดินราชพัสดุในเกาะเมือง และได้เสนอต่อรัฐบาลให้มีการขายกรรมสิทธิ์ที่ดิน ราชพัสดุในเกาะเมือง* โดยมอบหมายให้หน่วยศิลปากรที่ ๑ ประจำจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จัดทำ รายงานโครงการดูแลรักษาโบราณสถาน เพื่อให้คณะกรรมการฯ พิจารณาขอเขตโบราณสถานเสีย ใหม่ “ให้เหมาะสมแก่กำลังของศิลปากรที่จะดูแลรักษาสถานที่โบราณสถานให้สะอาดอยู่ตลอดไป”^๒ เนื่องจากขณะนั้นกรมศิลปากรขาดแคลนงบประมาณ และกำลังคนสำหรับการดูแลโบราณที่มีจำนวนมากทั้งในเกาะเมืองและปริมณฑล

นายกรัฐมนตรีได้นำข้อเสนอของคณะกรรมการฯ เรื่องการขายที่ดินในเกาะเมือง ให้ คณะรัฐมนตรีพิจารณา และมีมติแต่งตั้ง คณะกรรมการเพื่อพิจารณาวางระเบียบการดูแลรักษา การ จัดหาผลประโยชน์และการขายที่ดินราชพัสดุในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เมื่อวันที่ ๒๙ ธันวาคม ๒๕๐๗ คณะกรรมการชุดนี้มีปลัดกระทรวงมหาดไทย เป็นประธานกรรมการ โดยมีผู้แทนกรมศิลปากร เป็นหนึ่งในคณะกรรมการ^๓ และได้มีการเสนอโครงการจัดสรรเกาะเมืองแก่รัฐบาลในต้นปี ๒๕๐๘ โดย กำหนดเขตพื้นที่ในเกาะเมืองออกเป็น ๓ เขต ประกอบด้วย เขตธุรกิจ/การค้า ซึ่งอยู่บริเวณตลาดหัวรอ ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเกาะเมือง เขตที่อยู่อาศัย อยู่บริเวณกลางเกาะเมือง และเขต อุทยานกรรมทางด้านทิศใต้ของเกาะเมือง โดยจากที่ปรากฏในข่าวหนังสือพิมพ์ขณะนั้น รายงานว่า การขายที่ดินราชพัสดุในเกาะเมืองนี้ มีนายทุนเข้ามาให้ความสนใจ^๔ เพื่อปรับปรุงพัฒนาเกาะเมือง ให้เป็นแหล่งเศรษฐกิจ** ซึ่งผู้ว่าราชการจังหวัดฯ เองก็เห็นว่าเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชนเมือง

^๑จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๕๐๗, ๑๙ กันยายน). การพิจารณาปรับปรุงที่ดินราชพัสดุบริเวณ เกาะเมือง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

*การขายที่ดินราชพัสดุครั้งนี้เป็นครั้งที่สาม นับจากภายหลังมีพระราชบัญญัติโอนกรรมสิทธิ์ที่ดิน สาธารณะสมบัติของแผ่นดินและที่วัดร้างในเกาะเมืองให้กระทรวงการคลัง ที่บังคับใช้ใน พ.ศ.๒๔๘๒ การขายที่ราช พักสุในเกาะเมืองครั้งแรกคือเมื่อ พ.ศ.๒๔๘๖ ครั้งที่สอง พ.ศ.๒๔๙๒

^๒จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๕๐๗, ๑๙ สิงหาคม). การพิจารณาปรับปรุงที่ดินราชพัสดุบริเวณ เกาะเมือง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

^๓สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. (๒๕๐๘, ๕ มกราคม). การพิจารณาปรับปรุงที่ดินราชพัสดุบริเวณ เกาะเมือง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

^๔พวก.ให้ขายเมืองประวัติศาสตร์ เผยแผนพัฒนาจะแบ่งกรุงศรีอยุธยาเป็น ๓ โซน. (๒๕๐๘, ๘ พฤศจิกายน). **ไทยรัฐ**. หน้า ๑, ๑๖.

**หนังสือพิมพ์บางฉบับกล่าวว่า จะจัดเป็นสถานที่พักผ่อนและท่องเที่ยว

ให้เป็นแหล่งอาศัย-ทำมาหากินของประชาชน และทำประโยชน์อื่น ๆ มิให้เกาะเมืองมีพื้นที่รกร้างว่างเปล่า และยังเป็นการแบ่งเบาภาระในการพัฒนาชุมชนเมืองของฝ่ายบ้านเมือง^๑

แต่เมื่อหนังสือพิมพ์ได้นำเสนอข่าวเกี่ยวกับการขายที่ดินราชพัสดุในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาออกไป โดยเฉพาะหนังสือพิมพ์ไทยรัฐฉบับวันที่ ๖ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๐๘ ที่ขึ้นหัวข่าวยาวใหญ่ว่า “วางแผนลงทุนหากำไรจากเมืองประวัติศาสตร์ กลุ่มนักธุรกิจขอซื้อกรุงศรีอยุธยา”^๒ และมีการนำเสนอข่าวนี้ติดต่อกันหลายวัน ทำให้เกิดกระแสการต่อต้านการขายที่ดินในเกาะเมืองอย่างรุนแรง คือมีประชาชน ชำราชการทั้งในจังหวัดและทั่วไป รวมทั้งสื่อมวลชนอีกหลายสำนัก ได้วิพากษ์วิจารณ์คัดค้านอย่างหนัก แสดงความไม่เห็นด้วยกับการที่จะมีการขายที่ดินในเกาะเมือง เพราะหลายคนต้องการให้มีการรักษาเมืองพระนครศรีอยุธยาไว้ให้เป็นเมืองประวัติศาสตร์ เนื่องจากบริเวณเกาะเมืองเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี ถ้าขายกรรมสิทธิ์ให้เอกชนแล้ว จะทำให้เป็นปัญหาต่อการศึกษาค้นคว้าทางโบราณคดี และยากต่อการขอคืนที่ดินในภายหลัง

กระแสคัดค้านการขายที่ดินราชพัสดุในเกาะเมืองเป็นไปอย่างรุนแรง และบานปลายออกไปอย่างกว้างขวาง^๓ ทำให้ในที่สุดคณะกรรมการพิจารณาปรับปรุงที่ดินราชพัสดุบริเวณเกาะเมืองจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้ลงมติยกเลิกการขายที่ราชพัสดุในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา และประกาศให้รักษาไว้เป็นเมืองประวัติศาสตร์ตามเดิม^๔ เพื่อบรรเทากระแสวิจารณ์ของสังคม ซึ่งในช่วงเกิดกระแสข่าวนี้ มีผู้อัญเชิญพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถาน^{*} ที่มีขึ้นตั้งแต่เมื่อ พ.ศ.๒๕๐๔ ซึ่งถ่ายทอดโดย หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล มาตีพิมพ์ไว้ในหนังสือพิมพ์

^๑สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมศิลปากร. กระทรวงศึกษาธิการ. ศธ.๐๗๐๑.๗.๔๗/๒๔.

เรื่องข่าวหนังสือพิมพ์ต่อต้านการขายเกาะเมืองอยุธยาปี ๒๕๐๘. (๒๕๐๘).

^๒วางแผนลงทุนหากำไรจากเมืองประวัติศาสตร์ กลุ่มนักธุรกิจขอซื้อกรุงศรีอยุธยา. (๒๕๐๘, ๖ พฤศจิกายน). ไทยรัฐ. หน้า ๑, ๒, ๑๖.

^๓สำนักผังเมืองให้ดำรงอยุธยาเป็นเมืองประวัติศาสตร์ปลุกใจให้รักชาติกรณีเสียกรุง. (๒๕๐๘, ๙ พฤศจิกายน). ไทยรัฐ. หน้า ๑, ๑๖.

^๔“ไม่ให้ขาย” เมืองประวัติศาสตร์. (๒๕๐๘, ๑๐ พฤศจิกายน). ไทยรัฐ. หน้า ๑, ๑๖.

*พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่มีใจความดังนี้ “การสร้างอาคารสมัยใหม่นี้ คงจะเป็นเกียรติสำหรับผู้สร้างคนเดียว แต่เรื่องโบราณสถานนั้น เป็นเกียรติของชาติ อัฐึก่า ๆ แผ่นเดียวกันมีค่า ควรจะช่วยกันรักษาไว้ ถ้าเราขาดสุโขทัย อยุธยา และกรุงเทพฯ แล้ว ประเทศไทยก็ไม่มี ความหมาย” ปรากฏในคอลัมน์สารพันปัญหา โดยสี่เสียด หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ ฉบับวันที่ ๑๗ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๐๘ ดูนใน สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมศิลปากร. กระทรวงศึกษาธิการ. ศธ.๐๗๐๑.๗.๔๗/๒๔. เรื่องข่าวหนังสือพิมพ์ต่อต้านการขายเกาะเมืองอยุธยาปี ๒๕๐๘. (๒๕๐๘).

ไทยรัฐ ฉบับวันที่ ๑๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๐๘ เพื่อเตือนสังคมให้เกิดความตระหนักต่อการอนุรักษ์โบราณสถาน และเพื่อหวังคลายกระแสความกังวลของสังคมต่อเรื่องนี้ลงอีกทางหนึ่งด้วย

คณะกรรมการพิจารณาปรับปรุงที่ดินราชพัสดุบริเวณเกาะเมืองจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ดำเนินการแก้ไขปัญหานี้ โดยการทบทวนข้อเสนอแนะในการจัดการชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาที่สำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย เคยมีการเสนอแผนการจัดการเมืองพระนครศรีอยุธยาไว้เป็นเบื้องต้น คือการสงวนพื้นที่โบราณสถานในเกาะเมืองไว้ และขยายตัวเมืองออกไปทางตอนเหนือของเกาะเมือง มาพิจารณาในเวลานี้แทนอันเป็นแนวทางที่นำมาสู่ “โครงการพัฒนาเกาะเมืองและบริเวณใกล้เคียง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” ที่คณะรัฐมนตรีมีมติอนุมัติโครงการนี้ใน พ.ศ. ๒๕๑๐ ดังที่จะกล่าวถึงโดยละเอียดต่อไป

จากกรณีปัญหาการจัดการเมืองพระนครศรีอยุธยา ระหว่างการพัฒนาชุมชนเมืองและการอนุรักษ์โบราณสถานใน พ.ศ. ๒๕๐๘ นี้ แสดงให้เห็นว่า การพัฒนาชุมชนเมืองในเกาะเมืองนับตั้งแต่การโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินในเกาะเมืองให้กระทรวงการคลัง พ.ศ. ๒๔๘๒ ผ่านการส่งเสริมจากรัฐบาลหลายสมัย มาสู่ในขณะนี้ ได้ทำให้ชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาเกิดความเติบโตขึ้น จนมีความต้องการขยายชุมชนเมืองที่แออัดอยู่แต่ในย่านชุมชนเดิมบริเวณริมแม่น้ำป่าสัก ทางด้านทิศตะวันออกของเกาะเมือง เพื่อขยายเข้าสู่พื้นที่ด้านในเกาะเมือง เนื่องจากมีการปรับปรุงระบบสาธารณูปโภคภายในเกาะเมืองให้เจริญขึ้น ทำให้ประชาชนเกิดความต้องการใช้ที่ดินในเกาะเมือง เพื่อปลูกสร้างบ้านเรือน และประกอบการค้าการลงทุนทางธุรกิจต่าง ๆ

ในขณะเดียวกัน เป็นช่วงเวลาที่คนไทยมีความรู้ ความสนใจในเรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และโบราณคดีอย่างกว้างขวางมากขึ้น มีความตระหนักในความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของเมืองพระนครศรีอยุธยา ซึ่งแม้ว่าภาครัฐจะมีงบประมาณบำรุงโบราณสถานไม่มาก และไม่ทั่วถึงนัก แต่เมื่อมีโครงการจัดสรรที่ดินในเกาะเมืองเกิดขึ้นในช่วง พ.ศ. ๒๕๐๗ เพื่อส่งเสริมการค้าการลงทุนในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ก่อให้เกิดปฏิกิริยาแสดงการต่อต้านการจัดสรรที่ดิน จนเป็นกลายเป็นข่าวครึกโครม ในช่วง พ.ศ. ๒๕๐๘

ปรากฏการณ์ต่อต้านการขายที่ดินในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาครั้งนี้ สะท้อนให้เห็นถึงท่าทีในการแสดงออกซึ่งความหวงแหนรักษาโบราณสถานของคนไทย ได้อย่างเด่นชัดกว่าในช่วงแรกเริ่มพัฒนาพื้นที่ใจกลางเกาะเมือง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๒ ที่เคยมีการตั้งคณะกรรมการจัดสรรที่ดินในเกาะเมืองเช่นเดียวกันนี้ ซึ่งอาจเป็นเพราะว่าในระยะนี้สังคมไทยมีความรู้ และความเข้าใจเกี่ยวกับความสำคัญของการอนุรักษ์โบราณสถานมากขึ้น และอีกปัจจัยหนึ่งคือการรู้จักใช้สื่อสารมวลชน เป็นช่องทางในการยับยั้งการดำเนินการของภาครัฐ ที่อาจส่งผลกระทบต่อโบราณสถาน เนื่องจากประเด็นเกี่ยวกับการวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของภาครัฐในลักษณะนี้ เคยถูกตีแผ่ผ่านสื่อสารมวลชนหลาย

ครั้งในช่วง พ.ศ.๒๕๐๐ เป็นต้นมา เช่น กรณีวิจารณ์การบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานต่าง ๆ ใน สมัย รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในช่วง พ.ศ.๒๕๐๐ กรณีการรื้อทำลายโบราณสถานเพื่อพัฒนา บ้านเมืองซึ่งเกิดขึ้นในหลายจังหวัด ในช่วงประมาณ พ.ศ.๒๕๐๘ เป็นต้น

กระแสการต่อต้านการขายที่ดินในเกาะเมืองนี้ มีผลให้แนวทางการพัฒนาชุมชนเมือง พระนครศรีอยุธยาเปลี่ยนไปในอีกรูปแบบหนึ่ง ที่ภาครัฐต้องทบทวนและหาทางแก้ไขปัญหา เพื่อให้ ชุมชนเมืองสามารถพัฒนาให้เจริญรุดหน้าได้ และขณะเดียวกันก็ต้องให้สามารถอนุรักษ์โบราณสถาน ให้คงอยู่ไว้เป็นสมบัติของชาติต่อไปได้ด้วย ดังที่มีโครงการพัฒนาเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและ บริเวณใกล้เคียงเกิดขึ้นใน พ.ศ.๒๕๑๐ ที่จะเริ่มจุดเริ่มต้นนำไปสู่การจัดการพื้นที่ภายในเกาะเมือง พระนครศรีอยุธยาให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์ต่อไป

๒. ช่วงโครงการพัฒนาเกาะเมืองและบริเวณใกล้เคียง พ.ศ. ๒๕๑๐ - ๒๕๑๙

โครงการพัฒนาเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและบริเวณใกล้เคียง เป็นโครงการที่สำนักผัง เมือง กระทรวงมหาดไทย ได้ทำการศึกษาเป็นเบื้องต้นในช่วงก่อนเกิดกระแสข่าวการขายที่ดินในเกาะ เมืองพระนครศรีอยุธยาใน พ.ศ.๒๕๐๘ เล็กน้อย ดังที่มีการเสนอขอความไว้ในวารสารข่าวสารสำนัก ผังเมือง ฉบับประจำเดือนกรกฎาคม พ.ศ.๒๕๐๘ จนเมื่อเกิดกระแสคัดค้านการขายที่ดินราชพัสดุใน เกาะเมืองในช่วงเดือนพฤศจิกายน กระทรวงมหาดไทยจึงได้พิจารณาข้อเสนอในการวางผังเมือง พระนครศรีอยุธยาที่สำนักผังเมืองได้จัดขึ้นนี้ เพื่อเป็นแนวทางในการจัดการเมืองต่อไป

การศึกษาเรื่องผังเมืองพระนครศรีอยุธยานี้ เป็นผลงานการศึกษาของนายสุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา* นักวิชาการด้านผังเมืองที่ค้นคว้าเกี่ยวกับระบบการวางผังเมืองบริเวณเกาะเมืองสมัยกรุงศรี อยุธยา ที่ได้ศึกษาจากแผนที่ แผนที่ ภาพวาดโบราณ และภาพถ่ายทางอากาศต่าง ๆ บริเวณเกาะ เมืองพระนครศรีอยุธยา ทำให้พบว่าผังเมืองโบราณของเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาเป็นผังเมืองที่ดี

*ดร.สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะสถาปัตยกรรม (สถาปัตยกรรมร่วมสมัย) ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๔๑ เกิดเมื่อ พ.ศ.๒๔๘๒ ที่กรุงเทพมหานคร เข้ารับการศึกษาในกรุงปารีส และย้ายไป ศึกษาที่โรงเรียนเวลลิงบอเรอร์ ประเทศอังกฤษ จบปริญญาเอกจากมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ อยู่ในยุโรปรวม ๑๗ ปี จึง เข้ารับราชการที่กรมโยธาธิการและสำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย ต่อมาได้ลาออกจากราชการมาก่อตั้งบริษัท สถาปนิก ได้ริเริ่มงานอนุรักษ์ที่สำคัญ ๆ ของประเทศไทยเป็นจำนวนมาก โดยการริเริ่มแนวความคิดอุทยาน ประวัติศาสตร์ในประเทศไทยเริ่มโครงการอุทยานประวัติศาสตร์อยุธยา และสุโขทัย ฯลฯ (สำนักงานคณะกรรมการ วัฒนธรรมแห่งชาติ. (๒๕๕๔). ประวัติ ดร. สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา. สืบค้นเมื่อ ๑๓ มิถุนายน ๒๕๕๔, จาก <http://art.culture.go.th>)

และมีคุณค่ามากแห่งหนึ่งของโลก^๑ จึงได้วางแนวทางในการจัดการเมืองพระนครศรีอยุธยาให้เป็นไปตามผังเมืองโบราณ และสงวนรักษาเกาะเมืองไว้เป็นเมืองประวัติศาสตร์ สำหรับเป็นแหล่งศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี และส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สวยงามของประเทศ โดยมีแนวทางให้ขยายชุมชนเมืองออกไปนอกเกาะเมืองทางด้านทิศเหนือ เพื่อสามารถพัฒนาชุมชนเมืองให้เจริญทันสมัยอย่างเต็มที่^๒ ซึ่งเมื่อกระทรวงมหาดไทยได้พิจารณาแนวทางการวางผังเมืองและเปิดเผยต่อสื่อมวลชน ก็ทำให้กระแสต่อต้านการขายที่ดินในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาที่กำลังเป็นปัญหาอยู่นั้นค่อยคลี่คลายลง และได้รับความชื่นชมจากบรรดาสื่อมวลชนเป็นอย่างมาก^๓

การที่สำนักผังเมืองมีแนวคิดที่จะรักษาโบราณสถานในเมืองต่าง ๆ ไว้เป็นอนุสรณ์สถานของเมืองนั้น เนื่องจากเป็นหลักการสำคัญในการวางผังเมืองที่ดี เพราะในการวางผังเมืองนั้น สำนักผังเมืองมีความมุ่งหมายที่จะให้ราษฎรในเมืองนั้นมีความ “อยู่ดี หากินดี” คืออยู่ตามประเพณีของราษฎรที่มีวัฒนธรรม การรักษาสິงที่เป็นเอกลักษณ์ของเมือง เป็นเครื่องแสดงวัฒนธรรมดั้งเดิมของเมืองนั้น ๆ ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความรู้สึกรักและหวงแหนแผ่นดิน ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญสำหรับการวางแผนผังเมือง ดังนั้นเรื่องการรักษาโบราณสถานในเมืองนั้น ถือเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องให้ตระหนักในการวางผังเมืองและการรักษาวัฒนธรรม และเอกลักษณ์ของท้องถิ่นนั้น ๆ ไว้ได้ เพราะนอกจากจะมีคุณประโยชน์ต่อประเทศแล้ว ยังเป็นที่สนใจของชาวต่างชาติที่มาชมเมืองนั้น ๆ ซึ่งจะสร้างรายได้จากการท่องเที่ยวที่จะเป็นประโยชน์ต่อชาวเมือง ทำให้สามารถหากินดีและอยู่ดีได้ อันเป็นไปตามหลักการของสำนักผังเมือง^๔

คณะรัฐมนตรีลงมติอนุมัติและแต่งตั้งคณะกรรมการขึ้น ๒ คณะ เมื่อวันที่ ๒๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๐ ประกอบด้วย คณะกรรมการอำนวยการพัฒนาเกาะเมือง และบริเวณใกล้เคียงจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งมีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยเป็นประธานกรรมการ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการเป็นรองประธาน และคณะกรรมการดำเนินการบูรณะเขตอุทยานประวัติศาสตร์และเขตบ้านสวนในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา มีรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทยเป็นประธาน

^๑สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ. ก/ป๗/๒๕๐๙/มท.๑๑.๒. เรื่องโครงการพัฒนาเมืองสำคัญในประวัติศาสตร์. (๒๕๐๙).

^๒สำนักผังเมือง, กระทรวงมหาดไทย. (๒๕๐๘). **ข่าวสารสำนักผังเมือง**. หน้า ๒๘.

^๓สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ. ก/ป๗/๒๕๐๙/มท.๑๑.๒. เรื่องโครงการพัฒนาเมืองสำคัญในประวัติศาสตร์. (๒๕๐๙). (ข่าวหนังสือพิมพ์สยามรัฐ ฉบับวันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๐๙)

^๔สำนักผังเมือง, กระทรวงมหาดไทย. (๒๕๐๘). **เล่มเดิม**. หน้า ๒๗.

กรรมการ ปลัดกระทรวงมหาดไทย และอธิบดีกรมศิลปากรเป็นรองประธาน^๑ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการพัฒนาชุมชนเมืองให้เจริญควบคู่ไปกับการรักษาเขตโบราณสถานภายในเกาะเมือง

ดังนั้น ด้วยลักษณะพิเศษของเมืองพระนครศรีอยุธยา ที่เป็นเมืองโบราณ และเป็นแหล่งชุมชนเมืองเช่นนี้ ทำให้ภาครัฐเริ่มมีความตระหนักว่า การพัฒนาเมืองพระนครศรีอยุธยานั้น ไม่สามารถใช้หลักพัฒนาได้เหมือนเมืองอื่น ๆ เนื่องจากเป็นเมืองที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และมีโบราณสถานจำนวนมาก ต้องพัฒนาเมืองให้เจริญควบคู่ไปกับการรักษาคุณค่าทางประวัติศาสตร์และอนุรักษ์โบราณสถาน ดังที่นายถวิล สุนทรศารทูล รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย กล่าวถึงถึงแนวทางในการพัฒนาเมืองว่า “จะต้องสร้างดุลยภาพให้เกิดมีขึ้นในระหว่างการอนุรักษ์สภาพบางประการในอดีต กับ การพัฒนาในปัจจุบันและอนาคต จะทอดทิ้งอย่างหนึ่งอย่างใดเสียมิได้”^๒ ทำให้โครงการพัฒนาเกาะเมืองและบริเวณใกล้เคียง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นที่คลาดหวังของสังคมว่า จะสามารถพัฒนาชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา ควบคู่ไปกับการอนุรักษ์โบราณสถานได้อย่างสมดุล

๒.๑ โครงการพัฒนาเกาะเมืองและบริเวณใกล้เคียง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

โครงการพัฒนาเกาะเมืองและบริเวณใกล้เคียง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นแนวทางในการจัดการปัญหาระหว่างการพัฒนาชุมชนเมือง และการอนุรักษ์โบราณสถาน ที่เริ่มมีผลกระทบระหว่างกัน คือการขยายตัวของชุมชนเมืองในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ที่ส่งผลกระทบต่อการรักษาโบราณสถาน และอีกด้านหนึ่งความตระหนักในการอนุรักษ์โบราณสถานก็ทำให้ชุมชนเมืองไม่สามารถจะพัฒนาให้เกิดความเจริญได้เต็มที่ เพราะจะต้องคำนึงถึงการอนุรักษ์โบราณสถานอยู่เสมอ

โครงการนี้จึงเป็นแนวทางในการจัดการเมืองพระนครศรีอยุธยา ให้เป็นเมืองที่สามารถพัฒนาชุมชนเมืองให้เจริญ เป็นที่อยู่ดีกินดีแก่ประชาชน ขณะเดียวกันก็ให้สามารถอนุรักษ์โบราณสถานไว้เป็นสมบัติของชาติไว้ได้ ด้วยการกำหนดพื้นที่อย่างชัดเจนออกเป็น ๓ เขต ประกอบด้วย เขตที่จะส่งเสริมให้เป็นชุมชนเมืองที่เจริญคับคั่ง เขตที่จะสงวนรักษาไว้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์ และเขตที่จะรักษาให้เป็นที่อยู่อาศัยแบบบ้านสวนหรือบ้านไร่

เขตที่จะส่งเสริมให้เป็นชุมชนเมืองที่เจริญคับคั่ง เป็นเขตที่จะส่งเสริมการพัฒนาชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาให้เจริญ เป็นย่านการค้าและย่านที่อยู่อาศัยได้ตามปกติ ซึ่งจัดให้อยู่ทางด้านตะวันออกของเกาะเมือง มีคลองมะขามเรียงเป็นเขตกำหนด ตั้งแต่บริเวณย่านตลาดหัวรอลงมาครอบคลุมย่านตลาดหอรัตนไชยของเทศบาล (ตลาดเจ้าพรหม) ลงมาถึงวัดสุวรรณดาราราม และจะ

^๑ถวิล สุนทรศารทูล. (๒๕๑๓). การบูรณะเมืองพระนครศรีอยุธยา. ใน **อนุสรณ์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รามาธิ์ศรีสินทรบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว**. หน้า ๓๐.

^๒แหล่งเดิม. หน้า ๓๐.

ส่งเสริมให้ตัวเมืองขยายออกไปนอกเกาะเมืองทางด้านทิศเหนือ และทิศตะวันออกบริเวณทางสถานีรถไฟอยุธยา เพื่อมิให้ชุมชนเมืองแออัดอยู่แต่เฉพาะในเกาะเมือง

เขตที่จะสงวนรักษาไว้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์ คือการกำหนดพื้นที่โบราณสถาน ซึ่งจะมีใช้การกำหนดเป็นแห่ง ๆ ตามประกาศกรมศิลปากรที่เคยปฏิบัติมา แต่จะกำหนดเป็นพื้นที่ต่อเนื่องสำหรับอนุรักษ์โบราณสถานให้คงลักษณะโบราณ เหมือนเมื่อสมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งมีลักษณะเป็นอุทยานประวัติศาสตร์ โดยให้อยู่ภายใต้การดำเนินการดูแลรักษาของกรมศิลปากร ซึ่งเป็นอาณาเขตกว้างขวางบริเวณใจกลางเกาะเมืองตั้งแต่แนวถนนสีกันไปถึงคลองท่อ และต่อเนื่องไปทางด้านตะวันตกเฉียงใต้ของเกาะเมืองอีกส่วนหนึ่ง ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีโบราณสถานสำคัญ ๆ กระจายอยู่ทั่วบริเวณ อันเป็นแนวทางจัดการโบราณสถานแบบใหม่ของสังคมไทยในขณะนี้ ซึ่งนอกจากกำหนดเขตโบราณในเกาะเมืองแล้ว ยังรักษาพื้นที่บริเวณด้านตะวันออกนอกเกาะเมืองที่สันนิษฐานว่าเป็นเมืองอโยธยาศรีรามเทพนคร* ไว้เพื่อการศึกษาค้นคว้าทางโบราณคดีอีกด้วย

ส่วนเขตที่จะรักษาไว้เป็นที่อยู่อาศัยแบบบ้านสวนหรือบ้านไร่ นั้น เป็นเขตที่อนุญาตให้มีการปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่อาศัยได้ แต่จะมีการควบคุมลักษณะบ้านเรือนให้มีลักษณะกลมกลืนไปกับบรรยากาศของเมืองโบราณ คือให้บ้านเรือนแต่ละหลังปลูกสร้างเป็นลักษณะเรือนไทยภาคกลาง อาศัยอยู่ไม่หนาแน่น เพื่อเป็นเขตกันชนระหว่างเขตที่จะส่งเสริมให้เป็นชุมชนค้ำค้ำกับเขตที่จะรักษาไว้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์ และเพื่อให้บริเวณโบราณสถานดูมีชีวิตชีวาไม่เงียบเหงาจนเกินไป

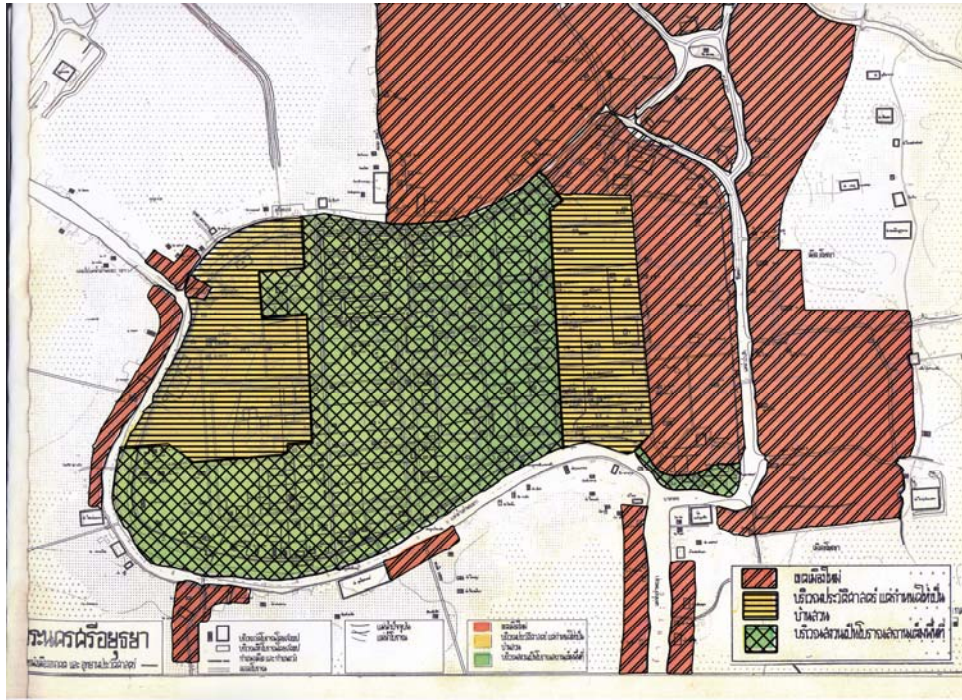
โครงการนี้วางระยะการดำเนินงานเป็น ๓ ระยะคือ ระยะแรก เป็นโครงการ ๕ ปี คือการเตรียมขยายชุมชนเมืองออกไปทางทิศเหนือและตะวันออกเฉียงเหนือ และงดเว้นการก่อสร้างหรือต่อเติมสิ่งปลูกสร้างใด ๆ ในบริเวณอุทยานประวัติศาสตร์ที่จะสงวนไว้เป็นโบราณสถาน โดยจะขุดลอกคลองทั้งในเกาะเมืองและบริเวณชล ตามแผนผังคูคลองสมัยโบราณ พร้อมทั้งโครงการขุดแต่งโบราณสถานในเขตอุทยานประวัติศาสตร์โดยกรมศิลปากร นอกจากนั้นยังให้ปรับปรุงผิวถนน ทางเท้า และท่อระบายน้ำตามมาตรฐาน และสร้างสะพานข้ามคลองเมืองทางด้านเหนือของเกาะเมืองเพื่อขยายตัวเมืองออกไปทางด้านเหนือ

ระยะที่สอง เป็นโครงการ ๑๐ ปี คือการส่งเสริมการพัฒนาชุมชนเมืองบริเวณที่กำหนดให้เป็นเมืองทั้งในเกาะเมืองและบริเวณชล พร้อมทั้งส่งเสริมพื้นที่ริมแม่น้ำด้านทิศตะวันออก เป็นย่านอุตสาหกรรม และเริ่มดำเนินการโยกย้ายอาคารของสถานที่ราชการ ไปยังสถานที่ซึ่งกำหนดไว้ ในส่วน

*เมืองอโยธยาศรีรามเทพนคร เป็นเมืองโบราณที่มีมาก่อนกรุงศรีอยุธยา ที่นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี ในขณะนั้น สันนิษฐานว่า คือชุมชนเมืองที่อยู่ทางด้านทิศตะวันออกนอกเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา มีศูนย์กลางอยู่ที่วัดอโยธยา หรือวัดเดิม ซึ่งในย่านนี้มีโบราณสถานที่สำคัญตั้งอยู่จำนวนมาก อาทิ วัดอโยธยา วัดมเหยงคณ์ วัดกุฎีดาว วัดสมณโกศ วัดสามปลื้ม วัดใหญ่ชัยมงคล (วัดป่าแก้ว) วัดพนัญเชิง เป็นต้น

ของการอนุรักษ์โบราณสถานก็ให้มีการดำเนินการขุดแต่งโบราณสถานในบริเวณอุทยาน พร้อมทั้งจัดให้มีสถานที่บริการกิจการเกี่ยวกับการท่องเที่ยวด้วย

ระยะที่สาม เป็นโครงการ ๒๐ ปี คือการขยายเขตเมืองต่อขึ้นไปทางด้านเหนือของเกาะเมือง โดยสร้างสะพานเชื่อมต่อจนครบตามโครงการ ส่วนการอนุรักษ์โบราณสถานในเกาะเมืองและบริเวณทลาก็ให้เป็นไปตามการดูแลของกรมศิลปากรต่อไปจนครบถ้วนตามแผนดำเนินการ

ภาพประกอบ ๒๖ ผังเมืองพระนครศรีอยุธยาตามโครงการอนุรักษ์เกาะเมืองและบริเวณใกล้เคียง*

ที่มา: สำนักผังเมือง, กระทรวงมหาดไทย. (๒๕๑๐). **โครงการพัฒนาเกาะเมืองและบริเวณใกล้เคียง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา**. หน้า ๓.

โครงการพัฒนาเกาะเมืองนี้ ถือเป็นกรวางผังเมืองพระนครศรีอยุธยาครั้งสำคัญ อันแสดงถึงความพยายามในการแก้ปัญหาระหว่างการพัฒนาชุมชนเมืองและการอนุรักษ์โบราณสถานของสังคมไทยอย่างจริงจัง เพื่อมิให้ชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาขยายตัวหนาแน่นโดยปราศจากการควบคุมอันจะทำให้การแก้ไขจัดการเป็นไปอย่างยากลำบากยิ่งขึ้น ซึ่งถือเป็นความหวังที่จะจัดการ

*ผู้วิจัยดัดแปลงจากต้นฉบับ โดยการเน้นลวดลายแสดงพื้นที่ต่าง ๆ ให้มีความแตกต่างชัดเจนยิ่งขึ้น

ก่อนที่จะสายเกินแก้ไข แต่การจะดำเนินงานตามโครงการนั้น ต้องใช้เวลา และงบประมาณมาก จึงจะสำเร็จเป็นรูปธรรมได้ ซึ่งการดำเนินการย่อมมีปัญหาและอุปสรรคหลายประการ เพราะโครงการนี้ค่อนข้างมีส่วนกระทบกระเทือนต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในเกาะเมืองมาก ดังที่ผู้วิจัยจะนำเสนอรายละเอียดการดำเนินงานตามโครงการนี้ต่อไป

๒.๒ การพัฒนาชุมชนเมืองในช่วงโครงการพัฒนาเกาะเมือง

โครงการพัฒนาเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา และบริเวณใกล้เคียงนี้ เป็นตัวกำหนดทิศทางการพัฒนาภายในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา เนื่องจากเป็นโครงการที่มีอิทธิพลโดยตรงต่อโครงการผังเมืองพระนครศรีอยุธยา พ.ศ.๒๕๓๓ ของสำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย^๑ ที่ได้วางแผนสำหรับพัฒนาเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาล่วงหน้าไว้ ซึ่งเมื่อเข้าสู่การดำเนินโครงการนี้ ก็ได้เกิดผลกระทบต่อการพัฒนาชุมชนเมือง เนื่องจากโครงการนี้ได้จำกัดพื้นที่สำหรับส่งเสริมการพัฒนาไว้ให้อยู่ในบริเวณด้านทิศตะวันออกของเกาะเมือง และยังส่งเสริมให้ขยายชุมชนเมืองออกไปนอกเกาะเมือง ส่วนบริเวณภายในเกาะเมืองที่กำหนดให้เป็นเขตที่อยู่อาศัย ได้ถูกควบคุมไม่ให้มีปริมาณบ้านเรือนหนาแน่น รวมทั้งควบคุมลักษณะอาคารบ้านเรือนให้มีลักษณะทรงไทย และควบคุมการก่อสร้างอาคารสถานที่ภายในพื้นที่ที่กำหนดให้เขตโบราณสถาน ซึ่งยังมีสถานที่ราชการและสถานศึกษาหลายแห่งตั้งอยู่ จึงก่อให้เกิดความขัดข้องต่อการพัฒนาภายในเกาะเมืองอย่างมาก

โครงการพัฒนาเกาะเมืองนี้ ทำให้ผู้ที่อาศัยอยู่บริเวณเกาะเมืองเกิดความหวงวิตกว่าจะต้องถูกควบคุมลักษณะที่อยู่อาศัย หรืออาจถูกสั่งโยกย้ายให้ไปอาศัยอยู่ที่อื่นตามแผนดำเนินการ^๒ ประกอบกับการขาดงบประมาณดำเนินการให้ลุล่วงอย่างรวดเร็วได้ เนื่องจากภาครัฐยังต้องจัดสรรงบประมาณให้แก่กิจการพัฒนาอื่น ๆ ที่จำเป็นด้วย บุคคลต่าง ๆ จึงไม่เห็นผลประโยชน์ที่จะได้รับจากผลสำเร็จของโครงการพัฒนาเกาะเมือง และยังมีแนวโน้มว่าจะมีผู้ไม่เห็นด้วยกับโครงการนี้เพิ่มขึ้นด้วย เนื่องจากได้รับผลกระทบจากโครงการ^๓ ซึ่งทางภาครัฐก็ได้พยายามประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนทั่วไปรับรู้ผลประโยชน์ที่จะได้รับจากโครงการนี้ รวมทั้งเร่งรัดให้ได้รับงบประมาณดำเนินงานให้สำเร็จเห็นผลเป็นรูปธรรม เพื่อให้บุคคลต่าง ๆ เกิดความเชื่อมั่นในโครงการพัฒนาเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา^๔

^๑สำนักผังเมือง. (๒๕๑๓.) ผังเมืองพระนครศรีอยุธยา ๒๕๓๓ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. หน้า

๓๐.

^๒ประภาส จารุเสถียร. (๒๕๑๓). การพัฒนาบ้านเมืองพระนครศรีอยุธยา. ใน **อนุสรณ์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทอกรมราชปิตีศรีสุนทรบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว**. หน้า ๑๖.

^๓แหล่งเดิม. หน้า ๑๗.

^๔แหล่งเดิม. หน้า ๑๗.

อย่างไรก็ตาม คณะกรรมการดำเนินการบูรณะเขตอุทยานประวัติศาสตร์ และเขตบ้านสวนใน
เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ก็ยังไม่สามารถควบคุมจำนวนบ้านเรือน และควบคุมรูปแบบบ้านเรือนให้
เป็นทรงไทยตามโครงการได้ กลับมีจำนวนบ้านเรือนเพิ่มขึ้นมาก และมีรูปแบบหลากหลายไม่เป็น
ระเบียบ เนื่องจากชาวเมืองมักสร้างบ้านเรือนในพื้นที่ว่างต่าง ๆ โดยไม่ได้แจ้งต่อเจ้าหน้าที่บ้านเมือง
ส่วนบ้านเรือนที่ได้สร้างเป็นลักษณะทรงไทยตามที่มีการควบคุมนั้นมีปรากฏให้เห็นอยู่เพียงเล็กน้อย^๑
แสดงให้เห็นว่าในระยะนี้ยังไม่สามารถบังคับใช้กฎหมายสำหรับควบคุมการเติบโตของชุมชนบริเวณ
เกาะเมืองได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ส่วนแผนการโยกย้ายสถานที่ราชการต่าง ๆ ออกจากบริเวณที่จะกำหนดให้เป็นเขต
โบราณสถานภายในระยะ ๒๐ ปีนั้น ทางจังหวัดพระนครศรีอยุธยาได้เตรียมสถานที่รองรับ โดยได้
กำหนดพื้นที่บริเวณเชิงสะพานปรีดี-ธำรง ให้เป็นศูนย์ราชการ แต่ก็ยังไม่ได้ดำเนินการใด ๆ เนื่องจาก
จะต้องใช้งบประมาณโยกย้ายจำนวนมาก และอาคารสถานที่ราชการต่าง ๆ ก็ยังไม่หมดอายุการใช้งาน
จึงยังคงต้องใช้สถานที่เดิมปฏิบัติราชการต่อไป และนอกจากยังไม่มีมีการดำเนินการโยกย้าย
สถานที่ราชการต่าง ๆ ออกจากพื้นที่ที่กำหนดให้เป็นเขตโบราณสถานแล้ว ยังมีหน่วยราชการ และ
องค์กรรัฐวิสาหกิจต่าง ๆ เข้ามาใช้ที่ดินบริเวณเกาะเมืองปลูกสร้างอาคารสำนักงานเพิ่มอีก เนื่องจาก
ที่ดินในเกาะเมืองส่วนใหญ่เป็นที่ราชพัสดุจึงสะดวกต่อการจัดหาที่ดิน^๒ ซึ่งกระทรวงการคลังได้อนุญาต
ให้หน่วยงานราชการ และองค์กรต่าง ๆ สามารถใช้พื้นที่ หรือเช่าพื้นที่ในอัตราถูกเพื่อแสดงการรักษา
กรรมสิทธิ์ที่ดิน^๓ ส่วนโรงพยาบาลประจำจังหวัดนั้น แม้มีการเตรียมพื้นที่ใหม่รองรับการโยกย้ายออก
จากตัวเกาะเมือง คือพื้นที่ว่างบริเวณหลังแขวงทางจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทางด้านทิศ
ตะวันออกนอกเกาะเมืองแล้วก็ตาม^๔ แต่ก็ยังมีความจำเป็นต้องสร้างอาคารเพิ่มเติมเพื่อบริการ
ประชาชนให้ทั่วถึง จึงยากแก่การโยกย้ายตามแนวทางที่วางไว้ ดังนั้นในเกาะเมืองจึงยังคงเต็มไปด้วย
สถานที่ราชการต่าง ๆ จำนวนมาก กระจุกกระจายอยู่ทั่วเกาะเมือง ซึ่งไม่สอดคล้องกับแผนโครงการ
พัฒนาเกาะเมือง และทำให้ผังเมืองพระนครศรีอยุธยาไม่มีความเป็นระเบียบอีกด้วย

นอกจากนั้น การควบคุมมิให้มีการก่อสร้างอาคารใด ๆ เพิ่มเติมในบริเวณที่กำหนดให้เป็น
เขตโบราณสถานตามโครงการพัฒนาเกาะเมือง นับตั้งแต่ปีงบประมาณ ๒๕๑๑ เป็นต้นไปนั้น ได้ส่งผล

^๑ สุวัฒน์ คุ้มวงศ์. (๒๕๒๕). การศึกษาบริเวณโบราณสถานเพื่อประกอบการวางแผนพัฒนาเมือง :
เทศบาลเมืองนครศรีอยุธยา. หน้า ๑๓๗.

^๒ สำนักผังเมือง. (๒๕๑๓.) ผังเมืองพระนครศรีอยุธยา ๒๕๓๓ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. หน้า ๒๒.

^๓ สำนักเลขาธิการคณะปฏิวัติ. (๒๕๑๕, ๑๔ ธันวาคม). ที่ดินราชพัสดุเกาะเมือง จังหวัด
พระนครศรีอยุธยา.

^๔ สำนักผังเมือง. (๒๕๑๓.) เล่มเติม. หน้า ๖๑.

กระทบอย่างมากต่อการขยายกิจการของสถานศึกษาหลายแห่งภายในเกาะเมือง^๑ เนื่องจากทางด้าน
กระทรวงศึกษาธิการมีโครงการขยายการศึกษาในเมืองพระนครศรีอยุธยาเช่น วิทยาลัยครู
พระนครศรีอยุธยา กำลังเตรียมจะขยายหลักสูตรการศึกษา และขยายอาคารสถานที่ให้ได้มาตรฐาน
ส่วนวิทยาลัยเกษตรกรรมก็มีแผนจะเปิดแผนกช่างเกษตร และแผนกพืชกรรมเพิ่มเติม จึงมีความต้องการ
ที่จะขยายอาคาร และขอบเขตของวิทยาลัยออกไปเป็น ๒ เท่า เป็นต้น ซึ่งถ้าสั่งให้ระงับการก่อสร้าง ก็
จะทำให้เสียโอกาสในการขยายสถานศึกษา และสูญเสียงบประมาณที่ได้มา ทำให้เริ่มมีกระแสคัดค้าน
โครงการนี้เกิดขึ้น^๒ กระทรวงศึกษาธิการจึงได้ขอผ่อนผันการควบคุมสิ่งก่อสร้างในสถานศึกษาเพื่อให้
สามารถพัฒนาการศึกษาต่อไปได้

สำหรับวิทยาลัยเกษตรกรรมพระนครศรีอยุธยานั้น ไม่สามารถขยายอาณาเขตตามความ
ต้องการได้ เพราะพื้นที่ของวิทยาลัยติดกับแหล่งโบราณสถานที่สำคัญหลายแห่ง* ดังนั้น สำนักผังเมือง
กรมศิลปากร และกรมอาชีวศึกษาจึงได้ร่วมกันพิจารณาจัดหาสถานที่ใหม่บริเวณนอกเกาะเมือง คือ
บริเวณทุ่งหันตรา ซึ่งติดกับถนนสายเอเชีย โดยคณะรัฐมนตรีมีมติอนุมัติให้ย้ายวิทยาลัยเกษตรกรรม
เมื่อ พ.ศ.๒๕๑๗ โดยใช้งบประมาณทั้งสิ้น ๓๐ ล้านบาท ตามที่กระทรวงศึกษาธิการเสนอ^๓ จึงทำให้
สามารถพัฒนาการศึกษาได้อย่างเต็มที่ แต่ในกรณีของวิทยาลัยครูพระนครศรีอยุธยานั้น ยังคงตั้งอยู่
ในเกาะเมืองต่อไป และยังคงประสบปัญหาจากการควบคุมการปลูกสร้างสิ่งก่อสร้างจากกรม
ศิลปากร โดยเฉพาะการสร้างสนามกีฬาของวิทยาลัยครู ที่ต้องดำเนินการขออนุญาตจากกรมศิลปากร
เนื่องจากพื้นที่สำหรับปลูกสร้างนั้นอยู่ติดกับโบราณสถานสองแห่งคือโบราณสถานวัดสิงหาราม
และวัดสวนหลวงค้างคาว ซึ่งในการถมดินเพื่อก่อสร้างสนามและการสร้างอัมพวรรณนั้น ทำให้ต้องกลบ
รากพระอุโบสถวัดสิงหาราม ซึ่งเคยมีการสำรวจไว้ว่ายังเหลือรากฐานอิฐกว้าง ๑๑ เมตร ยาว ๒๔.๔๐
เมตร^๔ อันเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้สูญเสียร่องรอยโบราณสถาน

^๑สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ. ก/ป๗/๒๕๑๐/๗๘. เรื่องการ
ปรับปรุงและพัฒนาเกาะอยุธยาให้เป็นเมืองประวัติศาสตร์. (๒๕๑๐).

^๒สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ. ก/ป๗/๒๕๑๐/๗๘. เรื่องการ
ปรับปรุงและพัฒนาเกาะอยุธยาให้เป็นเมืองประวัติศาสตร์. (๒๕๑๐).

*แหล่งโบราณสถาน บริเวณวิทยาลัยเกษตรกรรม ประกอบด้วย โบราณสถาน และร่องรอยโบราณสถาน
อาทิ สะพานลำเหยย วัดโคกขมิ้น วัดขุนพรหม วัดเก่า วัดยี่ราย วัดวิหารกลบ วัดปามัต วัดพราหมณ์ เป็นต้น (ดูจาก
แผนที่กรุงศรีอยุธยา ฉบับพระยาโบราณราชธานินทร์ พ.ศ.๒๔๖๙)

^๓กระทรวงศึกษาธิการ. (๒๕๑๗, ๑๙ มีนาคม). การย้ายวิทยาลัยเกษตรกรรมพระนครศรีอยุธยา.

^๔กรมศิลปากร. (๒๕๑๑). พระราชวังและวัดโบราณในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาพร้อมทั้งรูปถ่าย
และแผนผัง. หน้า ๖๔.

ดังที่กล่าวมาแล้วจะเห็นว่าการพัฒนาชุมชนเมือง ในระยะเวลานี้เป็นไปอย่างมีอุปสรรค ไม่สามารถพัฒนาในด้านต่าง ๆ ได้อย่างเต็มที่ เพราะมีแผนการพัฒนาเกาะเมืองและบริเวณใกล้เคียง ที่ต้องควบคุมการปลูกสร้างสิ่งก่อสร้างในเกาะเมือง และลักษณะบ้านเรือน ให้เหมาะสมกลมกลืนกับความ เป็นเมืองโบราณ ตามโครงการพัฒนาเกาะเมือง อย่างไรก็ตามก็ยังไม่สามารถควบคุมการก่อสร้าง และควบคุมการเติบโตของชุมชนเมืองตามแผนโครงการพัฒนาเกาะเมืองได้อย่างมีประสิทธิภาพ และมีการ ก่อสร้างอาคารสถานที่ต่าง ๆ เพิ่มเติมอีก ฉะนั้น ความต้องการในการพัฒนาเมือง ทำให้โครงการ พัฒนาเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาจึงไม่สำเร็จเห็นผลเป็นรูปธรรมในระยะ ๑๐ ปีแรกของโครงการนี้

๒.๓ การดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานตามโครงการพัฒนาเกาะเมือง

โครงการพัฒนาเกาะเมืองและบริเวณใกล้เคียง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นความหวัง ของสังคมไทยที่จะอนุรักษ์โบราณสถานในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา โดยสงวนที่ดินภายในเกาะ เมืองส่วนหนึ่งให้เป็นเขตโบราณสถาน และรักษาสภาพให้เป็นเหมือนในสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยมีแผน จะรักษาโบราณสถานทุกแห่ง และขุดลอกคลองโบราณทั้งในเมืองและนอกเมือง ให้สมกับที่เคยได้รับ การขนานนามว่าเป็นเวนิสตะวันออก รวมทั้งส่งเสริมการท่องเที่ยวในเมืองทั้งทางบกทางน้ำ โดยรัฐบาล ได้อนุมัติงบประมาณดำเนินการต่าง ๆ แก่กรมศิลปากรเป็นจำนวนเงินหนึ่งล้านบาทต่อปี ตั้งแต่ ปีงบประมาณ ๒๕๑๒ เป็นต้นมาอย่างต่อเนื่อง เพื่อจัดทำแผนแม่บทโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ โดยให้กรมศิลปากรสำรวจและจัดทำแผนงานทางโบราณคดี เพื่อกำหนดเป้าหมายและทรัพยากรที่จะ ใช้ในการขุดแต่งและบูรณะโบราณสถานทั้งหมด

กรมศิลปากรเริ่มดำเนินการสำรวจ ตั้งแต่ปีงบประมาณ ๒๕๑๒ โดยเปรียบเทียบกับแผนผัง เมืองโบราณที่สำนักผังเมืองได้ศึกษาไว้ เพื่อกำหนดแผนแม่บทโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ พร้อม กันนี้ได้ปักหมุดหลักเขตไว้เป็นระยะ ๆ ทั้งในเกาะเมืองและนอกเกาะเมือง แต่ทว่าการดำเนินงานใน ส่วนนี้ประสบปัญหาและอุปสรรคหลายประการ ทำให้ดำเนินการไม่เต็มประสิทธิภาพ เช่น ปัญหาด้าน ยานพาหนะในการสำรวจไม่พอเพียง และเสื่อมสภาพการใช้งาน ปัญหาด้านธรรมชาติในฤดูฝนทำให้ บางพื้นที่มีน้ำท่วม และหมุดที่ปักไว้ยังถูกชาวบ้านรื้อถอนโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ด้วย นอกจากนี้คณะ สสำรวจยังมีภาระต้องไปช่วยเหลืองานในฝ่ายอื่น เช่น การทำถนน การบูรณะพระพุทธรูป การรังวัดหลุม ตรวจสอบชั้นดินในบริเวณโบราณสถานที่มีการดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานอยู่หลายแห่ง^๑ ทำให้ การดำเนินการสำรวจโบราณสถานจึงเป็นไปอย่างไม่เต็มประสิทธิภาพ

ส่วนการดำเนินงานด้านการอนุรักษ์โบราณสถานในระยะนี้นั้น กรมศิลปากรได้ใช้ งบประมาณที่รัฐบาลอนุมัติให้ดำเนินการจัดทำแผนแม่บทโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ มา

^๑กรมศิลปากร. (๒๕๑๓). รายงานการสำรวจขุดแต่งและบูรณะโบราณสถาน จังหวัด พระนครศรีอยุธยา ปีงบประมาณ ๒๕๑๓. หน้า ๑-๒.

ดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานต่าง ๆ ตามลำดับความจำเป็นในการอนุรักษ์ด้วย โดยได้ขุดแต่งและบูรณะโบราณสถานหลายแห่ง อาทิ โบราณสถานวัดมหาธาตุ วัดราชบูรณะ วัดขุนเมืองใจ วัดเจ้าปราบ และพระที่นั่งต่าง ๆ ในพระราชวังโบราณ เป็นต้น รวมทั้งกำจัดวัชพืชและทำความสะอาดโบราณสถานให้โล่งเตียน นอกจากนี้กรมศิลปากรได้ดำเนินการบูรณะโบราณสถานหลายแห่ง เช่น การเสริมความมั่นคงให้กับกำแพง ซุ้มประตู วิหาร วัดมหาธาตุ เป็นต้น

ดังนั้นเมื่อกรมศิลปากรนำงบประมาณที่ได้รับจำนวนหนึ่งล้านบาทต่อปี มาใช้จ่ายเป็นค่าดำเนินการหลายอย่าง งบประมาณจึงไม่เพียงพอสำหรับดำเนินการต่าง ๆ ให้ลุล่วงได้ ดังที่นายถวิล สุนทรศารทูล รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย ประธานคณะกรรมการดำเนินการบูรณะเขตอุทยานประวัติศาสตร์ และเขตบ้านสวนในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ได้กล่าวถึงปัญหาการดำเนินงานว่า “ได้รับงบประมาณน้อยมากไม่พอที่จะดำเนินงานเสร็จรวดเร็วได้ เพราะกรมศิลปากรได้งบประมาณมาเพียงปีละหนึ่งล้านบาทเท่านั้น ไม่สามารถจะดำเนินการตามโครงการที่กำหนดไว้ได้”^๑

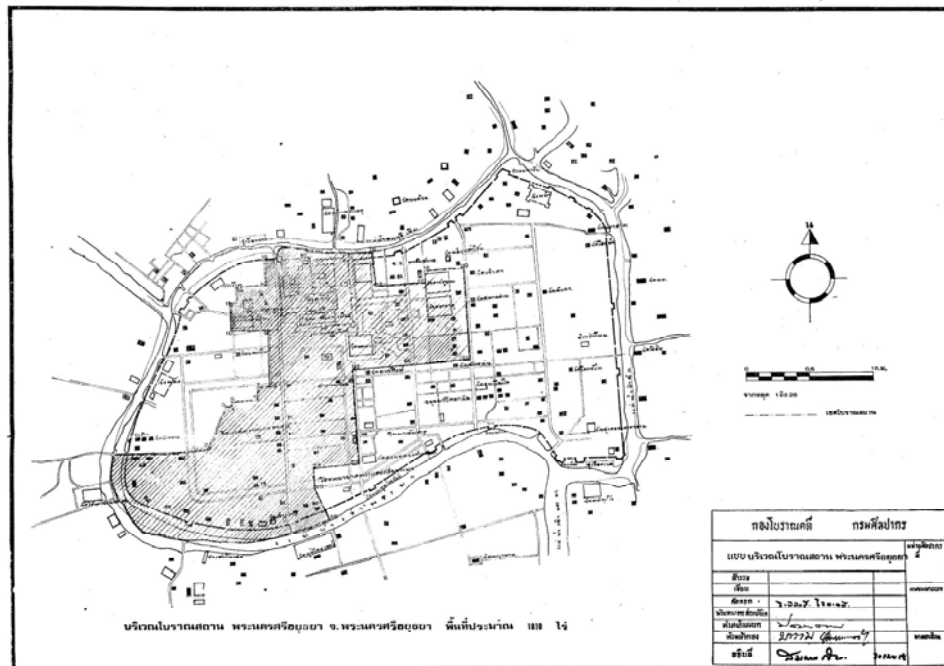
นอกจากจะประสบปัญหาด้านงบประมาณแล้ว ยังมีปัญหาด้านบุคลากรที่มีความสามารถในการดำเนินงานเพื่อจัดทำแผนแม่บทโครงการอนุรักษ์โบราณสถาน ที่จะต้องสำรวจและจัดทำแผนงานทางโบราณคดีเพื่อกำหนดเป้าหมายในการดำเนินงาน และทรัพยากรที่จะใช้ในการขุดแต่งโบราณสถานอย่างละเอียด เพื่อเสนอต่อรัฐบาลอนุมัติงบประมาณดำเนินการ ซึ่งขณะนั้นกรมศิลปากรยังขาดบุคลากรที่มีประสบการณ์ด้านนี้^๒ จึงไม่สามารถจัดทำแผนแม่บทในการอนุรักษ์พื้นที่โบราณสถานตามความต้องการของสำนักผังเมืองได้^๓ จึงมีส่วนทำให้การกำหนดเขตโบราณสถานมีความล่าช้า และเมื่อสำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย เสนอแผนแม่บทการพัฒนาอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ก็ได้รับการคัดค้านจากหน่วยราชการในกระทรวงศึกษาธิการอย่างมาก เนื่องจากกระทรวงศึกษาธิการต้องการปรับปรุงอาคารสถานศึกษาตามแผนการศึกษาของชาติ จึงได้ขอให้กระทรวงมหาดไทย เสนอคณะรัฐมนตรี ปรับปรุงแผนบูรณะบริเวณอุทยานประวัติศาสตร์และแผนการพัฒนาเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและบริเวณใกล้เคียงเสียใหม่ ทำให้ต้องปรับลดพื้นที่สำหรับกำหนดเป็นเขตอุทยานประวัติศาสตร์ลงไปเหลือเพียงพื้นที่ ประมาณ ๑,๘๑๐ ไร่ เพื่อกันพื้นที่ของโรงเรียนพาณิชย์การ โรงเรียนอยุธยาวิทยาลัย วิทยาลัยครู และโรงพยาบาลพระนครศรีอยุธยาออก

^๑สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ. ก/ป๘/๒๕๑๓/๒๗. เรื่องศิลปโบราณวัตถุสถาน. (๒๕๑๓). (หนังสือพิมพ์สยามรัฐ วันที่ ๓ มิถุนายน ๒๕๑๓ หัวข้อข่าวว่า โครงการบูรณะอยุธยาเจออุปสรรคที่เก่าแก่)

^๒กรมศิลปากร. (๒๕๓๓?). **แผนแม่บทโครงการอนุรักษ์และพัฒนามรดกประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา**. หน้า ๑๒.

^๓แหล่งเดิม. หน้า ๖.

ไว้นอกเขต ซึ่งคณะรัฐมนตรีได้มีมติเห็นชอบและอนุมัติให้ดำเนินการต่อตามที่กระทรวงมหาดไทยเสนอ เมื่อวันที่ ๒๑ มกราคม ๒๕๑๘ และเมื่อสำนักผังเมืองสามารถผลักดันแผนการใช้ที่ดินเรียบร้อยแล้ว กรมศิลปากรจึงได้ประกาศกำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน ในราชกิจจานุเบกษา ลงวันที่ ๑๗ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๑๙^๑ ได้ในที่สุด ซึ่งทำให้กรมศิลปากร สามารถบังคับใช้กฎหมายเพื่อสงวนรักษาที่ดินตาม พระราชบัญญัติโบราณสถานฯ ได้ (ภาพประกอบ ๒๗)

ภาพประกอบ ๒๗ บริเวณโบราณสถาน พระนครศรีอยุธยา พื้นที่ประมาณ ๑,๘๑๐ ไร่

ที่มา: ประกาศกรมศิลปากรเรื่องกำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน. (๒๕๑๙, ๑๗ สิงหาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม ๙๓ ตอนที่ ๑๐๒. หน้า ๒๑๔๙-๒๑๕๐.

แม้โครงการพัฒนาเกาะเมืองจะประสบปัญหาหลายประการ โดยเฉพาะการไม่ได้รับความร่วมมือจากบางหน่วยงาน จนทำให้สามารถกำหนดพื้นที่สำหรับอนุรักษ์โบราณสถานได้น้อยลง แต่ก็นับว่ายังสามารถสงวนโบราณสถานในพื้นที่สำคัญไว้ได้มาก อย่างโบราณสถานที่อยู่บริเวณรอบ ๆ บึงพระราม ซึ่งเป็นศูนย์กลางของเมืองสมัยโบราณ และพื้นที่บริเวณด้านตะวันตกเฉียงใต้ของเกาะ

^๑ประกาศกรมศิลปากรเรื่องกำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน. (๒๕๑๙, ๑๗ สิงหาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม ๙๓ ตอนที่ ๑๐๒. หน้า ๒๑๔๙-๒๑๕๐.

(ปัจจุบันคือสวนสมเด็จพระศรีนครินทร์) ซึ่งมีโบราณสถานตั้งอยู่หลายแห่ง และนอกจากนั้นสำนักผังเมืองได้ประกาศพื้นที่บริเวณโบราณสถานให้เป็นที่ดินประเภทอนุรักษ์เพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมไทย คือบริเวณเขตอุทยานประวัติศาสตร์และโบราณสถานสำคัญ ซึ่งกระจายอยู่นอกเขตอุทยานฯ ทั้งในและนอกเกาะเมือง แล้วยังดำเนินการขอให้กรมธนารักษ์ กระทรวงการคลังบอกเลิกสัญญาเช่าที่ดินในเขตที่กำหนดเป็นอุทยานประวัติศาสตร์ เพื่อให้กรมศิลปากรดำเนินการอนุรักษ์และพัฒนาโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ต่อไป^๑

การดำเนินโครงการพัฒนาเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและบริเวณใกล้เคียง สะท้อนให้เห็นถึงแผนการจัดสรรพื้นที่ในเกาะเมือง ให้สามารถส่งเสริมการพัฒนาชุมชนเมือง ควบคู่ไปกับการดำเนินการรักษาพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ภายในเกาะเมือง เพื่ออนุรักษ์ไว้เป็นอนุสรณ์สถานแห่งชาติ แต่ผลการดำเนินงานในช่วงระยะ ๑๐ ปีแรกนี้ ต้องประสบปัญหาหลายประการ เนื่องจากโครงการนี้เริ่มส่งผลกระทบต่อการพัฒนาต่าง ๆ ในเกาะเมือง โดยเฉพาะการพัฒนาด้านการศึกษา ที่สถาบันการศึกษาต่าง ๆ มีความจำเป็นต้องปรับปรุงอาคารเรียน และขยายสถานที่ ตามที่ได้รับงบประมาณจากต้นสังกัดมาดำเนินการ เพื่อให้มีอาคารเรียนและสถานที่เพียงพอต่อจำนวนนักเรียนที่เพิ่มขึ้น จึงไม่สามารถชะลอการปรับปรุงสถานศึกษา เพื่อเตรียมย้ายไปยังสถานที่แห่งใหม่ตามโครงการพัฒนาเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและบริเวณใกล้เคียงได้ เนื่องจากแผนของโครงการพัฒนาเกาะเมืองฯ เป็นแผนระยะยาว ซึ่งภาครัฐ ก็ยังไม่มียกงบประมาณ และสถานที่สำหรับรองรับการโยกย้ายสถานศึกษาที่มีอยู่จำนวนมากได้

นอกจากนั้นคือ การไม่สามารถควบคุมการก่อสร้างอาคารสถานที่ของสถานที่ราชการ และองค์การต่าง ๆ ที่เข้ามาใช้สอยพื้นที่ต่าง ๆ ในเกาะเมือง รวมถึงไม่สามารถควบคุมลักษณะและปริมาณบ้านเรือนของประชาชน ตามแผนงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่งคือ ขณะนั้นยังประกาศเขตพื้นที่สำหรับสงวนโบราณสถานในเกาะเมืองไม่สำเร็จ จึงยังไม่สามารถบังคับใช้กฎหมายเกี่ยวกับการคุ้มครองโบราณสถานได้ของกรมศิลปากรได้ ประกอบกับยังไม่มีกฎหมายด้านโยธาธิการและผังเมือง เช่น กฎหมายผังเมือง และกฎหมายควบคุมอาคาร จึงเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้การดำเนินงานตามโครงการพัฒนาเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและบริเวณใกล้เคียงไม่ประสบความสำเร็จตามแผนงานเท่าที่ควร

อย่างไรก็ตาม แม้โครงการพัฒนาเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและบริเวณใกล้เคียงจะเห็นผลสำเร็จล่าช้า และไม่เป็นที่สนใจของสื่อมวลชนเหมือนเช่นในช่วงแรกเริ่มดำเนินโครงการ แต่โครงการ

^๑กรมศิลปากร. (๒๕๓๓?). แผนแม่บทโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์

นี้ก็ยังคงเป็นแนวทางพื้นฐานสำหรับการพัฒนาชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา และการอนุรักษ์พื้นที่โบราณสถานในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาต่อไป

๓. ช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๔ – ๕ พ.ศ. ๒๕๒๐-๒๕๒๙

เมื่อเข้าสู่ช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๔ และฉบับที่ ๕ เมืองพระนครศรีอยุธยาก็ได้รับการส่งเสริมให้เกิดการพัฒนา โดยเฉพาะในด้านเศรษฐกิจจากอุตสาหกรรมท่องเที่ยว และเกิดการอนุรักษ์โบราณสถาน จนนำไปสู่การจัดโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ได้ในที่สุด ในส่วนนี้ผู้วิจัยต้องการชี้ให้เห็นว่าในระยะนี้ สังคมไทยให้ความสำคัญทั้งในด้านการพัฒนาเมือง ควบคู่ไปกับการอนุรักษ์โบราณสถานเพียงใด ก่อนที่จะพัฒนาไปสู่โครงการนครประวัติศาสตร์ และการเป็นแหล่งมรดกโลกต่อไป

๓.๑ การพัฒนาชุมชนเมืองในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๔-๕

การพัฒนาชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาที่สำคัญสำหรับในระยะนี้ ได้แก่ นโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวของรัฐบาล ที่บรรจุอยู่ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๔ ที่ส่งเสริมให้เกิดความเจริญแก่เมืองพระนครศรีอยุธยาอย่างเด่นชัดที่สุด เนื่องจากเมืองพระนครศรีอยุธยาได้ถูกจัดเป็นเมืองท่องเที่ยว ดังนั้นในส่วนนี้ ผู้วิจัยจึงได้เน้นเรื่องการส่งเสริมการท่องเที่ยว ขณะเดียวกัน ก็จะนำเสนอให้เห็นการเติบโตของชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาในช่วงนี้ควบคู่ไปด้วย เพื่อให้ทราบว่าเมืองพระนครศรีอยุธยาในระยะนี้ มีความเติบโตมากขึ้นเพียงใด

๓.๑.๑ การเติบโตของชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา

ชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยามีลักษณะการเติบโตอย่างช้า ๆ แต่มีความต่อเนื่องไม่หยุดนิ่ง แม้ว่ารัฐบาลส่งเสริมการอนุรักษ์โบราณสถานจนสามารถประกาศให้ พื้นที่จำนวนประมาณ ๑,๘๑๐ ไร่ ภายในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาเป็นเขตโบราณสถานใน พ.ศ.๒๕๑๙ ซึ่งเป็นพื้นที่ประมาณเกือบครึ่งหนึ่งของพื้นที่ในเกาะเมืองก็ตาม แต่การพัฒนาชุมชนเมืองก็ยังคงดำเนินต่อเนื่อง เพราะเมืองพระนครศรีอยุธยาเป็นแหล่งชุมชน ซึ่งจำเป็นต้องมีการส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชน ให้มีความเจริญทัดเทียมกับเมืองอื่น ๆ

ในระยะนี้ศูนย์การพาณิชย์และการบริการของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ส่วนใหญ่ยังอยู่แต่ในอำเภอพระนครศรีอยุธยา^๑ โดยเฉพาะกระจุกตัวอยู่ภายในเกาะเมือง ทั้งย่านการค้า สถานบันเทิง ร้านอาหาร ธุรกิจโรงแรม-ที่พัก สถานที่ราชการ ทำให้ตัวเมืองมีความแออัด และมีการจราจรหนาแน่น

^๑กมล มั่นภักดี, บรรณารักษ์. (๒๕๒๖). ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาค จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

มากขึ้น โดยเฉพาะสะพานปรีดี-ธำรง ซึ่งเส้นทางสัญจรหลักสำหรับเข้าสู่เกาะเมือง ก็กลับกลายเป็น สะพานที่คับแคบเกิดการจราจรติดขัดในช่วงชั่วโมงเร่งด่วน^๑ ส่วนบริเวณย่านการค้าก็หาที่จอดรถไม่ สะดวก เพราะตัวเมืองพระนครศรีอยุธยาเป็นย่านเก่า ประกอบกับการควบคุมต่าง ๆ ตามโครงการ พัฒนาเกาะเมือง ทำให้ตัวเมืองไม่สามารถขยายตัวออกไปได้มากนัก จากการสำรวจประชากรใน พ.ศ. ๒๕๒๖ ในเขตเทศบาลเมืองพระนครศรีอยุธยามีประชากรจำนวน ๕๕,๓๑๙ คน เพิ่มจากใน พ.ศ. ๒๕๐๙ ที่มีประชากร ๓๗,๐๘๕ คน จึงมีความต้องการที่อยู่อาศัย สาธารณูปโภค และบริการสาธารณะ ต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้น เกิดชุมชนขึ้นหนาแน่นทั่วไปในเกาะเมือง ดังการสำรวจของสุวัฒน์ คุ้มวงศ์ ใน พ.ศ. ๒๕๒๕ พบว่ามีโบราณสถานที่บ้านเรือนประชาชนรูก้ำอยู่ถึง ๔๐ แห่ง*

ข้อมูลเหล่านี้ สะท้อนให้เห็นว่าชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยามีการเติบโตมากขึ้นเป็น ลำดับ แม้จะไม่เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว แต่ก็มีข้อมูลให้ทราบว่า ย่านตัวเมืองเดิมซึ่งอยู่ ทางด้านทิศตะวันออกของเกาะเมือง เริ่มมีความแออัดคับแคบ อันก่อให้เกิดความต้องการขยายแหล่ง ชุมชนออกจากย่านชุมชนเดิม เนื่องจากผู้ที่ต้องการอยู่อาศัยในเกาะเมือง มีความต้องการใช้สอยที่ดิน ในบริเวณต่าง ๆ จึงเป็นส่วนสำคัญที่ก่อให้เกิดปัญหาการบุกรุกโบราณสถานมากขึ้นด้วย

นอกจากนั้น ปัจจัยที่สำคัญสำหรับการเติบโตของชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาในระยะนี้ คือการตื่นตัวในเรื่องการพัฒนาเศรษฐกิจจากอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาได้รับการ ส่งเสริมจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติของรัฐบาลเป็นอย่างดี

๓.๑.๒ พระนครศรีอยุธยากับการส่งเสริมการท่องเที่ยว

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๔ มีส่วนส่งเสริมให้เมือง พระนครศรีอยุธยาในระยะนี้มีความเจริญมากขึ้น เพราะนอกจากรัฐบาลจะมีนโยบายขยายความเจริญ สู่ภูมิภาคต่าง ๆ เช่น การกระจายบริการเศรษฐกิจขั้นพื้นฐาน และขยายบริการทางด้านสาธารณูปโภค ซึ่งนโยบายสำคัญที่มีส่วนส่งเสริมให้เกิดความเจริญแก่ชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาอย่างมาก คือแผน เร่งฟื้นฟูการท่องเที่ยวที่ได้รับความเสียหายในสภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ และสถานการณ์การเมืองในแหลม

^๑สุวัฒน์ คุ้มวงศ์. (๒๕๒๕). การศึกษาบริเวณโบราณสถานเพื่อประกอบการวางแผนพัฒนาเมือง : เทศบาลเมืองนครศรีอยุธยา. หน้า ๔๙.

*ประกอบด้วย วัดโลกยสุธาราม วัดมหาสมัน วัดเจ้าปราบ วัดวรเชษฐ วัดระฆัง วัดข้าง วัดหลวงชีกรุด วัดสุวรรณवास วัดพลับพลาชัย วัดธรรมิกราช วัดชุมแสง วัดส้ม วัดโคกม่วง วัดกระเจี๊ว บึงเพชร วัดไชยวัฒนาราม วัดธรรมาราม วัดพนมยงค์ วัดกุฎีทอง วัดตะไกร วัดเชิงท่า วัดแม่นางปลื้ม วัดเจดีย์แดง วัดของลม วัดสะพานเกลือ วัดยม วัดท่าทราย วัดสะพานเกลือ วัดยม วัดท่าทราย วัดนางคำ วัดยักษ์ วัดพิชัยสงคราม วัดทรงกุดล บ้านญี่ปุ่น วัดกลาง วัดเซนตโยเซฟ ดุโน สุวัฒน์ คุ้มวงศ์. (๒๕๒๕). การศึกษาบริเวณโบราณสถานเพื่อประกอบการ วางแผนพัฒนาเมือง : เทศบาลเมืองนครศรีอยุธยา. หน้า ๑๕๑ - ๑๕๒.

อินโดจีน^๑ เพื่อช่วยพัฒนาเศรษฐกิจของชาติ เพราะจังหวัดพระนครศรีอยุธยายังคงเป็นจังหวัดเป้าหมายในการส่งเสริมการท่องเที่ยวของรัฐ

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๔ มีความมุ่งหมายเพื่อที่จะกระจายสิ่งอำนวยความสะดวกต่อการท่องเที่ยว เช่น โรงแรมที่พัก ร้านอาหาร ร้านของฝากของที่ระลึก ออกไปในท้องถิ่นอย่างมีแบบแผน^๒ โดยรัฐบาลได้ปรับปรุง และส่งเสริมการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวอย่างจริงจังอีกครั้ง โดยร่างพระราชบัญญัติการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เพื่อใช้แทนพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และจัดตั้ง “การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย” หรือ “ททท.” ขึ้นแทนองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ที่ตั้งขึ้นใน พ.ศ.๒๕๐๒^๓ และรัฐบาลได้ประกาศให้ปี ๒๕๒๓ เป็นปีแห่งการท่องเที่ยวไทย^๔ ที่มีความสำคัญต่อเศรษฐกิจของจังหวัดพระนครศรีอยุธยาอย่างมาก เนื่องจากจังหวัดพระนครศรีอยุธยามีโบราณสถานจำนวนมากเป็นทรัพยากรทางการท่องเที่ยวที่สำคัญ รัฐบาลได้มุ่งส่งเสริมการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยจัดให้อยู่ในกลุ่มอันดับแรก* และรัฐบาลยังได้ส่งเสริมการท่องเที่ยวต่อเนื่องไปถึงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๕ (พ.ศ.๒๕๒๕-๒๕๒๙) โดยมีแผนบำรุงรักษาและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเพื่อรักษาสภาพแวดล้อมและปรับปรุงแหล่งท่องเที่ยวให้เป็นที่ดึงดูดแก่นักท่องเที่ยว รวมถึงการจัดหามาตรการควบคุมการใช้ที่ดินและการก่อสร้างในแหล่งท่องเที่ยว และการเผยแพร่ให้ความรู้ความเข้าใจในเรื่องอนุรักษ์

^๑สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ. ก/ป๖/๒๕๑๙/๒๗. เรื่องการส่งเสริมการท่องเที่ยว. (๒๕๑๙).

^๒สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ. (๒๕๒๐). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สี่ พ.ศ. ๒๕๒๐-๒๕๒๔**. หน้า ๔๖.

^๓พระราชบัญญัติการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย พ.ศ. ๒๕๒๒. (๒๕๒๒, ๔ พฤษภาคม). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่มที่ ๙๖. ตอนที่ ๗๒. หน้า ๑-๑๙.

^๔สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ. ก/ป๗/๒๕๒๒/๔๘. เรื่องภาวะการท่องเที่ยวภายในประเทศกับปีการท่องเที่ยวของไทย. (๒๕๒๒).

*นายไอลภาส เนตรอำไพ ผู้ช่วยเลขาธิการ คณะอนุกรรมการพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวของคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้กล่าวถึงการจัดแผนการจัดการท่องเที่ยวไว้เป็น ๓ อันดับ คือ อันดับแรก ประกอบด้วย กรุงเทพฯ อยุธยา พัทยา เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง เชียงราย สงขลา และหาดใหญ่ อันดับ ที่ ๒ ประกอบด้วย ภูเก็ต นครราชสีมา กาญจนบุรี จันทบุรี พิษณุโลก สุโขทัย และตาก อันดับที่ ๓ ประกอบด้วย อุบลราชธานี เกาะสมุย และขอนแก่น จากหนังสือพิมพ์ข่าวพาณิชย์ วันที่ ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๑๙ ดูใน สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ. ก/ป๖/๒๕๑๙/๒๗. เรื่องการส่งเสริมการท่องเที่ยว. (๒๕๑๙).

ทรัพยากรธรรมชาติ และศิลปวัฒนธรรมของชาติ เพื่อให้เกิดความรักและเพื่อเป็นการรักษาแหล่งท่องเที่ยว^๑ ที่จะช่วยส่งเสริมให้เมืองพระนครศรีอยุธยาได้รับความเจริญทางเศรษฐกิจยิ่งขึ้นไปอีก

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยมีนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวในภูมิภาคต่าง ๆ โดยส่งเสริม เผยแพร่ภาพลักษณ์ของประเทศในลักษณะดินแดนที่มีความงามของธรรมชาติ โบราณวัตถุ โบราณสถานอันมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ โบราณคดีและทางวัฒนธรรมไทย^๒ จึงต้องมีการดำเนินการอนุรักษ์และพัฒนาสถานที่ท่องเที่ยวต่าง ๆ ทั้งฟื้นฟูมรดกทางวัฒนธรรม ชนบทธรรมเนียม ประเพณีไทย รวมทั้งส่งเสริมให้ประชาชนในแหล่งท่องเที่ยวได้รวมกลุ่มกันจัดทำผลิตภัณฑ์หัตถกรรมพื้นเมือง เพื่อจำหน่ายให้แก่นักท่องเที่ยว^๓ และกระทรวงมหาดไทยยังได้ดำเนินการร่วมกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย โดยสั่งการให้ผู้ว่าราชการจังหวัดทุกจังหวัด พิจารณาเรื่องการท่องเที่ยวเป็นนโยบายสำคัญที่ต้องให้การสนับสนุน โดยให้บรรจุโครงการด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัดไว้ในแผนพัฒนาจังหวัด เป็นการตอรับนโยบายการท่องเที่ยวของรัฐบาลด้วย^๔

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้เล็งเห็นศักยภาพทางการท่องเที่ยวของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จึงได้จัดโครงการและแผนพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งเป็น ๑ ในจำนวน ๘ จังหวัดของประเทศ คือโครงการจัดทำแผนกายภาพเบื้องต้นที่จังหวัดอยุธยาและจังหวัดใกล้เคียง เพื่อศึกษาช่องทางในการส่งเสริมแหล่งท่องเที่ยวในภาคกลาง โดยจังหวัดพระนครศรีอยุธยาเป็นศูนย์กลางของการท่องเที่ยวในภูมิภาคนี้ เป็นการท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ในรูปแบบระยะสั้น^๕ ก่อให้เกิดการส่งเสริมการท่องเที่ยวในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา อาทิ การจัดงานราตรีอยุธยาใน พ.ศ.๒๕๒๐ โดยดึงดูดนักท่องเที่ยว โดยการฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมและประเพณีแบบไทย มีการละเล่นในท้องถิ่น เช่น การขับลำนำ เสภา อันเป็นประเพณีเก่าแก่ของอยุธยา และยังมีงานแสดง

^๑สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ. (๒๕๒๕). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ห้า พ.ศ. ๒๕๒๕-๒๕๒๙**. หน้า ๘๓ - ๘๕.

^๒สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ. ก/๒/๒๕๒๓/๑๒๘. เรื่องการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย การส่งเสริมการท่องเที่ยวและปีท่องเที่ยวไทย. (๒๕๒๓).

^๓หนังสือพิมพ์เดลินิวส์ ฉบับวันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๓ หัวข้อข่าว เร่งส่งเสริมอาชีพทุกจังหวัดรับปีท่องเที่ยว ดุโน สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ. ก/๒/๒๕๒๓/๑๒๘. เรื่องการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย การส่งเสริมการท่องเที่ยวและปีท่องเที่ยวไทย. (๒๕๒๓).

^๔สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ. ก/๒/๒๕๒๑/๘๓. เรื่องการส่งเสริมการท่องเที่ยว. (๒๕๒๑).

^๕หนังสือพิมพ์มติชน ฉบับวันที่ ๒๐ มีนาคม ๒๕๒๓ หัวข้อข่าวว่า โครงการและแผนพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว. ดุโน สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ. ก/๒/๒๕๒๓/๑๒๘. เรื่องการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย การส่งเสริมการท่องเที่ยวและปีท่องเที่ยวไทย. (๒๕๒๓).

แสง เสียง บริเวณโบราณสถาน พร้อมคำบรรยาย เพื่อส่งเสริมให้เกิดความหวงแหนรักษาโบราณสถานด้วย^๑

นอกจากนั้นยังมีการจัดงานวันแห่งประวัติศาสตร์กรุงศรีอยุธยา ระหว่างวันที่ ๒ - ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๒๗ ที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ร่วมกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และกรมศิลปากร จัดขึ้นเพื่อส่งเสริมอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ควบคู่ไปกับการส่งเสริมการอนุรักษ์โบราณสถานในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาครั้งสำคัญที่สุดในรอบหลายปี อันจะแสดงให้เห็นถึงการตอบสนองนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวของรัฐบาลได้อย่างชัดเจน ดังที่มีวัตถุประสงค์ในการจัดงานดังนี้

๑. เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ โดยเฉพาะชาวต่างประเทศ จะทำการประชาสัมพันธ์การจัดงานครั้งนี้ไปทั่วโลก เพื่อเป็นการชักจูงชาวต่างประเทศให้เดินทางมาท่องเที่ยวจังหวัดพระนครศรีอยุธยา อันเป็นการสนองนโยบายของรัฐบาลในเรื่องการส่งเสริมการท่องเที่ยว
๒. เพื่อให้ประชาชนและเยาวชนชาวไทยได้รำลึกถึงประวัติศาสตร์ ของสมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเป็นราชธานีของประเทศไทยมาเป็นระยะเวลา ๔๑๗ ปี มีพระมหากษัตริย์ปกครองแผ่นดิน ๓๓ พระองค์
๓. เพื่ออนุรักษ์ฟื้นฟูขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนศิลปวัฒนธรรมอันดีงามและการละเล่นของไทยแต่โบราณ โดยจะทำให้ประชาชนชาวไทยเข้าใจประวัติศาสตร์และความเจริญรุ่งเรืองของกรุงศรีอยุธยา
๔. เพื่อพัฒนาจังหวัดพระนครศรีอยุธยาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของประเทศ
๕. เพื่อเป็นการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ทำให้ประชาชนในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดใกล้เคียงมีงานทำและมีรายได้เพิ่มขึ้น
๖. เพื่อส่งเสริมอุทยานประวัติศาสตร์ของจังหวัดพระนครศรีอยุธยาให้เป็นที่รู้จักของประชาชน^๒

จากวัตถุประสงค์ของการจัดงานนี้ ได้แสดงให้เห็นถึงปฏิกิริยาของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ที่ได้รับการส่งเสริมจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และได้รับเอานโยบายที่กระทรวงมหาดไทยมอบหมายให้ทางจังหวัดบรรจุโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวไว้ในแผนพัฒนาจังหวัดอย่างชัดเจน กระทั่งได้มีการจัดงานวันแห่งประวัติศาสตร์กรุงศรีอยุธยาออกมาเป็นรูปธรรม ซึ่งภายในงานมีกิจกรรมหลายชนิด ประกอบด้วยการแสดงการละเล่นและประเพณีพื้นบ้าน กีฬาโบราณ

^๑สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ. ก/ป๖/๒๕๒๐/๒๐. เรื่องการส่งเสริมการท่องเที่ยว. (๒๕๒๐).

^๒สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ. ก/๓/๒๕๒๗/๔๘. เรื่องงานวันแห่งประวัติศาสตร์กรุงศรีอยุธยา. (๒๕๒๗).

ของไทย* กิจกรรมการแสดงนิทรรศการ** และการแสดงแสงเสียงบริเวณอุทยานประวัติศาสตร์ พระนครศรีอยุธยา อีกทั้งมีการประดับตกแต่งถนนสายต่าง ๆ ของเมืองด้วยการประดับธงทิว ซุ้มประตู ประทีปโคมไฟ และสร้างบรรยากาศของงานด้วยการเชิญชวนให้ผู้ร่วมงาน ทั้งผู้ค้า ข้าราชการ นักเรียน แต่งกายแบบไทยพื้นบ้าน

ผลของการจัดงานวันแห่งประวัติศาสตร์กรุงศรีอยุธยาคั้งนี้ ถือว่าประสบความสำเร็จ อย่างมาก เนื่องจากในระยะเวลา ๑๐ วันของการจัดงานนั้น ทำให้เงินสะพัดในจังหวัด พระนครศรีอยุธยาไม่ต่ำกว่า ๖๐ ล้านบาท^๑ ซึ่งเป็นความสำเร็จที่เกินความคาดหมายของผู้จัดงาน ส่งผลถึงภาวะเศรษฐกิจของจังหวัดโดยรวม ทำให้ผู้ประกอบการต่าง ๆ ทั้งธุรกิจร้านอาหาร เครื่องดื่ม ธุรกิจขนส่ง การก่อสร้าง ร้านขายของที่ระลึก โรงแรม ภัตตาคารเฟื่องฟูขึ้นมาก ดังนั้น อุตสาหกรรม ท่องเที่ยว จึงเป็นอุตสาหกรรมที่สามารถสร้างรายได้ให้แก่จังหวัดได้เป็นจำนวนมากในแต่ละปี ซึ่งจะมี นักท่องเที่ยวมาเที่ยวในจังหวัดปีละ ๒ แสนคน และอุตสาหกรรมท่องเที่ยวยิ่งทวีความสำคัญมากยิ่งขึ้น ต่อจังหวัดพระนครศรีอยุธยา^๒ กระทั่งคณะรัฐมนตรีได้มีมติอนุมัติให้จังหวัดพระนครศรีอยุธยาเป็น จังหวัดท่องเที่ยว ใน พ.ศ. ๒๕๓๒^๓

นอกจากความสำเร็จในการส่งเสริมการท่องเที่ยวที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาแล้ว การ ส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยรวมของทั้งประเทศยังประสบความสำเร็จมากด้วย คือใน พ.ศ. ๒๕๓๐ มี นักท่องเที่ยวต่างชาติเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวเป็นจำนวนมากถึง ๓,๔๘๒,๙๕๘ คน ทำรายได้ให้

*การแสดงการละเล่นและประเพณีพื้นบ้าน กีฬาโบราณของไทย ได้แก่ ประเพณีการลอยกระทง การแห่ นาค แห่ขันหมาก ระเบง โมงครุ่ม กุลาตีไม้ กระตั่วแทงควาย กระตั้งแทงเสื่อ มวยไทย กระบี่กระบอง หุ่นกระบอก โบราณของไทยและของจีน เพลงปรบไถ่ อีแซว เพลงฉ่อย

**กิจกรรมการแสดงนิทรรศการ เช่น การค้าขายกับต่างประเทศ หมู่บ้านชาวต่างประเทศ การแต่งกายของ ชาวต่างประเทศในสมัยกรุงศรีอยุธยา การแต่งกายสมัยอยุธยา แผนที่กรุงสยามสมัยอยุธยา การปกครอง การทหาร การค้าสมัยอยุธยา ความก้าวหน้าในการขุดค้นโบราณสถาน พระเครื่องพระบูชาสมัยอยุธยา ขบวนการเสด็จในพระ ราชพิธี ขบวนการกองเกียรติยศสมัยอยุธยา ขบวนการออกศึก ขบวนแห่งพระราชสาสน์เครื่องราชบรรณาการมา ถวายพระเจ้ากรุงสยาม

^๑สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ. ก/๓/๒๕๒๗/๔๘. เรื่องงานวัน แห่งประวัติศาสตร์กรุงศรีอยุธยา. (๒๕๒๗).

^๒กมล มั่นภักดี, บรรณาธิการ. (๒๕๒๖). **ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาค จังหวัดพระนครศรีอยุธยา**. หน้า ๑๓.

^๓กรมศิลปากร. (๒๕๔๐). **แผนแม่บทโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์ พระนครศรีอยุธยา**. หน้า ๒๘.

ประเทศเป็นจำนวนมากถึง ๕ หมื่นล้านบาท^๑ เพิ่มขึ้นจากใน พ.ศ.๒๕๒๑ ที่มีนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวในประเทศไทยจำนวน ๑,๔๗๕,๓๖๔ คน และมีรายได้จากการท่องเที่ยวไม่ต่ำกว่า ๘ พันล้านบาท^๒ แสดงให้เห็นว่าอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวของประเทศไทยเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็วมากในขณะนี้ ความสำเร็จเหล่านี้ทำให้รัฐบาลเล็งเห็นความสำคัญของอุตสาหกรรมท่องเที่ยว และย่อมมีผลต่อการส่งเสริมพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกต่อการท่องเที่ยว ในจังหวัดท่องเที่ยวต่าง ๆ รวมทั้งจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เช่น การขยายถนน สะพาน ปรับปรุงระบบไฟฟ้า ประปา ระบบรักษาความปลอดภัย การก่อสร้างโรงแรมที่พักที่ทันสมัย ร้านอาหาร ร้านขายของที่ระลึก บริการนำเที่ยว ที่จะมาสนองความต้องการในการพัฒนาการท่องเที่ยวและเศรษฐกิจของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา อันจะก่อให้เกิดผลพลอยได้ต่อการพัฒนาชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาต่อไป

ดังนั้น เมื่อชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาขยายตัวมากขึ้น ประกอบกับเศรษฐกิจของจังหวัดเติบโตขึ้นดังที่กล่าวแล้วนั้น จึงก่อให้เกิดความจำเป็นในการพัฒนาชุมชนเมืองและพัฒนาเศรษฐกิจของเมืองพระนครศรีอยุธยา รวมทั้งการกำหนดผังเมืองรวมสำหรับเมืองพระนครศรีอยุธยา และการกำหนดผังภาคกลางภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๖ ที่ได้กำหนดแนวทางพัฒนาชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาให้มีบทบาทเป็นศูนย์กลางพาณิชยกรรม การท่องเที่ยวและบริการต่อไป

๓.๒ การส่งเสริมงานอนุรักษ์โบราณสถานในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๔ - ๕

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๔ มีแผนงานที่สำคัญเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถานอย่างมาก และเป็นช่วงเวลาที่ยุทธศาสตร์หลายภาคส่วนให้ความส่งเสริมในด้านการอนุรักษ์โบราณสถานมากขึ้น ทำให้ในขณะนี้การอนุรักษ์โบราณสถานในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีความก้าวหน้าขึ้นมาก จนสามารถจัดเป็นโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ได้ใน พ.ศ.๒๕๒๕ ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจะอธิบายให้ทราบถึงรายละเอียดของแผนงานด้านการอนุรักษ์โบราณสถานในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๔-๕ ว่ามีส่วนส่งเสริมงานด้านอนุรักษ์โบราณสถานมากขึ้นอย่างไร รวมทั้งศึกษาสถานการณ์การอนุรักษ์โบราณสถานของไทย และการอนุรักษ์โบราณสถานในเมืองพระนครศรีอยุธยา

^๑อภิรักษ์ จันตะนี. (๒๕๓๗). การสำรวจเชิงวิเคราะห์ปัญหาการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. หน้า ๓๖.

^๒สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ. ก/ป๗/๒๕๒๒/๔๘. เรื่องภาวะการท่องเที่ยวภายในประเทศกับปีการท่องเที่ยวของไทย. (๒๕๒๒).

๓.๒.๑ แผนงานด้านการอนุรักษ์โบราณสถาน

การอนุรักษ์โบราณสถาน ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับแรก ๆ นั้น ภาครัฐยังไม่เน้นความสำคัญด้านการอนุรักษ์โบราณสถานอย่างชัดเจนนัก มักเน้นด้านเศรษฐกิจเป็นสำคัญ โดยแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๒ เริ่มมีสาระเกี่ยวกับการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมบ้างเล็กน้อย เป็นส่วนหนึ่งของแนวทางในการส่งเสริมการศึกษาของชาติ* แต่ยังไม่ได้ให้รายละเอียดลงลึกไปถึงการอนุรักษ์โบราณสถานโดยตรง ส่วนแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๓ นั้น ได้เริ่มมีสาระเกี่ยวกับงานทางด้านการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมที่ชัดเจนมากขึ้น เป็นการกำหนดภาระงานของกรมศิลปากร เช่น งานด้านการพิพิธภัณฑสถาน งานด้านหอสมุดและหอจดหมายเหตุแห่งชาติ การดำเนินการสำรวจข้อมูลโบราณคดี และโดยเฉพาะมีงานด้านการบำรุงรักษาโบราณสถานทั่วประเทศ ๕๐ แห่ง^๑

สำหรับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๔ ที่กำลังกล่าวถึงนี้ ภาครัฐได้ให้ความสำคัญในด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรมควบคู่ไปกับการพัฒนาประเทศ เนื่องจากเป็นช่วงที่สังคมไทยกำลังตระหนักถึงปัญหาด้านสังคม คือความเสื่อมโทรมของศิลปวัฒนธรรมและศาสนาของชาติที่เกิดขึ้น จากการที่สังคมไทยได้มีการพัฒนาในด้านเศรษฐกิจและสังคมที่ขยายตัวอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านศิลปวัฒนธรรมเป็นอันมาก ทำให้ศิลปวัฒนธรรมที่บางอย่างของไทยที่ควรสงวนและรักษาไว้ค่อย ๆ เลือนหรือถูกทำลายไป และถูกวัฒนธรรมจากต่างชาติเข้ามาแทนที่อย่างรวดเร็ว^๒ และยังส่งผลให้ศิลปวัฒนธรรมในรูปของโบราณวัตถุ โบราณสถาน อันเป็นหลักฐานแสดงถึงความเจริญของประเทศในด้านสถาปัตยกรรม จิตรกรรมและประติมากรรม ซึ่งปรากฏหลักฐานในรูปของวัดวาอาราม โบราณสถาน และปูชนียวัตถุที่สำคัญ ๆ ซึ่งมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ได้ถูกทำลายไปเป็นอันมาก^๓

ปัญหาความเสื่อมโทรมของศิลปวัฒนธรรมและศาสนา รวมทั้งปัญหาด้านอื่น ๆ เช่น ปัญหายาเสพติด ปัญหาเด็กและเยาวชน ทำให้ภาครัฐพิจารณาว่าปัญหาเหล่านี้เป็นเรื่องสำคัญ

*คือ “การทำนุบำรุงและส่งเสริมขนบธรรมเนียม ศีลธรรม ศิลปวัฒนธรรมและศาสนาอันเป็นมรดกของชาติ เพื่อพัฒนาจิตใจประชาชนและจะส่งเสริมพลานามัยของประชากรให้มีสุขภาพสมบูรณ์เต็มกำลังในการพัฒนาประเทศชาติ” คู่มือ สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ. (๒๕๑๐). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่สอง พ.ศ. ๒๕๑๐-๒๕๑๔**. หน้า ๒๔๓.

^๑สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ. (๒๕๑๕). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่สาม พ.ศ. ๒๕๑๕-๒๕๑๙**. หน้า ๓๓๑.

^๒สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ. (๒๕๒๐). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่สี่ พ.ศ. ๒๕๒๐-๒๕๒๔**. หน้า ๓๑๐.

^๓แหล่งเดิม. หน้า ๓๑๑.

เร่งด่วนที่สมควรหยิบยกขึ้นพิจารณาและวางแนวทางแก้ไข^๑ ซึ่งในส่วนปัญหาความสัมพันธ์ของ ศิลปวัฒนธรรมและศาสนานั้น กรมศิลปากรได้เสนอนโยบายและแผนงานหลักของชาติเกี่ยวกับ ศิลปวัฒนธรรม เพื่อจัดการวัฒนธรรมอย่างเป็นระบบ เนื่องจากขณะนั้นหน่วยงานที่รับผิดชอบทางด้าน ศิลปวัฒนธรรมแยกอยู่กันอย่างกระจัดกระจาย และต่างฝ่ายต่างดำเนินงาน ไม่มีการประสานงานและ การกำหนดมาตรการและเป้าหมายร่วมกัน^๒ ดังนั้นภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๔ นี้ จึงมีแนวทางและมาตรการในการแก้ไขปัญหาในด้านศิลปวัฒนธรรมที่สำคัญ อันมีอิทธิพล ต่อการอนุรักษ์โบราณสถานที่พระนครศรีอยุธยา รวมทั้งที่อื่น ๆ คือ

แผนการขยายงานเผยแพร่ประชาสัมพันธ์และให้ความรู้ความเข้าใจในความสำคัญของ ศิลปวัฒนธรรมของชาติให้แก่ประชาชน นักเรียน นิสิต และนักศึกษาให้กว้างขวางยิ่งขึ้น ทางด้าน ประชาชนให้มีการเพิ่มจำนวนสถานที่เพื่อเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมให้ทั่วถึง ทั้งในส่วนกลางและส่วน ภูมิภาค ทางด้านนักเรียน นิสิต และนักศึกษาจะต้องกำหนดแนวทางให้ใช้สถานศึกษาเป็นแหล่งเผยแพร่ ศิลปวัฒนธรรมให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

แผนการส่งเสริมนักเรียน นิสิต นักศึกษาและประชาชนให้จัดกิจกรรมเป็นพิเศษเกี่ยวกับการ บูรณะปฏิสังขรณ์และรักษาศิลปวัฒนธรรมขึ้นในวันสำคัญ ๆ ประจำปี เพื่อเป็นการปลูกฝังทัศนคติและ ความเข้าใจในเรื่องดังกล่าว แต่ทั้งนี้จะต้องหาวิธีการเพื่อรับความร่วมมือจากองค์กรต่าง ๆ ที่มีอยู่ให้ กว้างขวาง

แผนจัดทำแผนหลักในการทำนุบำรุงและรักษาศิลปวัฒนธรรม เพื่อให้เป็นแนวนโยบายและมาตรการ ที่หน่วยงานต่าง ๆ จะได้ยึดถือไปปฏิบัติและดำเนินการโดยประสานสอดคล้องกันต่อไป^๓

นโยบายด้านวัฒนธรรมที่บรรจุอยู่ในแผนพัฒนาฉบับนี้ มีเนื้อหาเกี่ยวกับการอนุรักษ์ โบราณสถาน โดยการจัดกลุ่มโบราณสถานที่สำคัญในรูปแบบอุทยานประวัติศาสตร์^๔ ส่งผลให้ใน ระยะเวลาอันมีโครงการอนุรักษ์โบราณสถานทั่วประเทศหลายโครงการ และได้มีการดำเนินงาน โครงการปรับปรุงและบูรณะปฏิสังขรณ์โบราณสถาน และโครงการทางโบราณคดีต่าง ๆ เพิ่มขึ้นเป็น

^๑สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ. (๒๕๒๐). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สี่ พ.ศ. ๒๕๒๐-๒๕๒๔**. หน้า ๓๐๗.

^๒แหล่งเดิม. หน้า ๓๑๑.

^๓แหล่งเดิม. หน้า ๓๑๑.

^๔เกรียงไกร สัมปัชชลิต. (๒๕๕๑?). **ทิศทางการอนุรักษ์และพัฒนาอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย**. (เอกสารประกอบการสัมมนา). หน้า ๑.

โครงการต่อเนื่อง ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๕ จึงมีการดำเนินงานอนุรักษ์โบราณสถานในรูปแบบอุทยานประวัติศาสตร์เกิดขึ้นจำนวนหลายแห่ง^๑

การที่รัฐบาลให้ความสำคัญในการธำรงรักษาวัฒนธรรมของชาติมากขึ้นเช่นนี้ มีผลต่อการจัดการเมืองพระนครศรีอยุธยา คือมีส่วนสำคัญทำให้รัฐบาลสนับสนุนงบประมาณให้แก่กรมศิลปากรมากขึ้น* และได้พิจารณาโครงการอนุรักษ์โบราณสถานที่ยังขาดพระนครศรีอยุธยาเข้าเป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาฉบับนี้ ในชื่อ “โครงการสำรวจขุดแต่งและบูรณะโบราณสถานในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและบริเวณใกล้เคียง” ตามแผนงานโบราณคดี และได้รับการอนุมัติงบประมาณเต็มตามโครงการรวมเป็นเงิน ๑๕ ล้านบาท เริ่มตั้งแต่ปีงบประมาณ ๒๕๒๐ เป็นต้นมา ทำให้กรมศิลปากรได้รับงบประมาณสำหรับดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานเพิ่มขึ้น เช่นในปีงบประมาณ ๒๕๒๑ กรมศิลปากรได้รับงบประมาณเพื่อการสำรวจขุดแต่งโบราณสถานในเมืองพระนครศรีอยุธยาเป็นเงิน ๒ ล้านบาท^๒ และในปีงบประมาณ ๒๕๒๓ ได้รับงบประมาณ ๓ ล้านบาท เพื่อสำรวจทางโบราณคดีในบริเวณพระราชวังโบราณ^๓ เป็นต้น แสดงให้เห็นว่าในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๔ เป็นต้นมา จังหวัดพระนครศรีอยุธยาได้รับงบประมาณเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานมากขึ้นหลายเท่า จากที่เคยเคยได้รับเพียง ปีละ ๑ ล้านบาทมาตั้งแต่พ.ศ.๒๕๑๒-๒๕๑๙ ซึ่งจะทำให้บทบาทของงานด้านการอนุรักษ์โบราณสถานในพระนครศรีอยุธยาที่มีความสำคัญมากยิ่งขึ้น ดังปรากฏโครงการอนุรักษ์โบราณสถานหลายโครงการ ทั้งในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและบริเวณชานเมืองจำนวนมาก รวมทั้งโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ ใน พ.ศ.๒๕๒๕ จนกระทั่งพัฒนาขึ้นไปสู่การจัดทำแผนโครงการนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ใน พ.ศ.๒๕๓๐ ที่จะช่วยให้สามารถอนุรักษ์โบราณสถานได้อย่างทั่วถึงมากขึ้น อันเป็นความก้าวหน้าอีกขั้นหนึ่งของการอนุรักษ์โบราณสถานในเมืองพระนครศรีอยุธยา ที่ยิ่งทวีบทบาทความสำคัญยิ่งขึ้น

^๑เกรียงไกร สัมปัชชลิต. (๒๕๕๑?). **ทิศทางการอนุรักษ์และพัฒนาอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย**. (เอกสารประกอบการสัมมนา). หน้า ๒.

^{*}ใน พ.ศ.๒๕๒๑ กรมศิลปากรได้รับงบประมาณ ๔๔ ล้านบาท สำหรับการบูรณะซ่อมแซมโบราณสถานทั่วประเทศ ตามที่ขอโดยไม่ถูกคัดค้านจากคณะกรรมการแต่อย่างใด [ของบฯ ๔๔ ล้าน ซ่อมโบราณสถาน. (๒๕๒๑, ๑๑ กันยายน). **สยามรัฐ**. หน้า ๓, ๑๒.]

^๒ชัย มุกตพันธุ์. (๒๕๒๒ มกราคม). การอนุรักษ์องค์พระเจดีย์วัดใหญ่ชัยมงคล. **ศิลปากร**. ๒๒(๕): ๑๑-๓๓.

^๓สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ. ก/๓/๒๕๒๓/๔๓. เรื่องการอนุรักษ์และป้องกันการลักลอบขุดค้นโบราณสถานกับการจัดตั้งเป็นอุทยานประวัติศาสตร์. (๒๕๒๓).

ดังนั้น ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๔ เป็นต้นไป บทบาทของการอนุรักษ์โบราณสถานในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาที่มีความสำคัญ ควบคู่ไปกับความสำคัญของการพัฒนาชุมชนเมือง

๓.๒.๒ ความก้าวหน้าของการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของไทย

ทิศทางของการอนุรักษ์โบราณสถานในจังหวัดพระนครศรีอยุธยานั้น ย่อมมีความสัมพันธ์กับนโยบายด้านการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของชาติ ที่มีความก้าวหน้ามากขึ้นเป็นลำดับ ดังสะท้อนได้จากการที่ภาครัฐได้บรรจุแผนงานด้านการอนุรักษ์โบราณสถานไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ การเพิ่มมาตรการในการดูแลรักษาโบราณสถาน* และการดำเนินโครงการอนุรักษ์โบราณสถานในหลายจังหวัด เป็นต้น ซึ่งมีส่วนสำคัญในการทำให้โบราณสถานต่าง ๆ ของชาติในระยะนี้ถูกทำลายน้อยลง^๑ ความก้าวหน้าด้านการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของไทยนี้ มีความสอดคล้องกับการส่งเสริมด้านวัฒนธรรมขององค์การระหว่างชาติ ผู้วิจัยจึงจะนำเสนอสถานการณ์ต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อการอนุรักษ์โบราณสถานของไทย และการดำเนินนโยบายเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถานภาครัฐ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาในระยะนี้

ความก้าวหน้าของการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของไทยนั้น มีความสัมพันธ์กับสถานการณ์ของโลกที่กำลังมีกระแสด้านการรักษามรดกทางวัฒนธรรมอย่างกว้างขวาง หลาย ๆ ประเทศ ได้ให้ความสำคัญในเรื่องของวัฒนธรรม และการรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าของโลก ซึ่งตั้งอยู่ในประเทศต่าง ๆ โดยไม่แบ่งแยกเชื้อชาติ ศาสนา และระบอบการปกครอง โดยถือเป็นส่วนหนึ่งแห่งอารยธรรมโลก ดังที่นานาชาติร่วมกันประกาศอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกโลกทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติ หรือที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายว่า “อนุสัญญามรดกโลก”^{**} ขึ้นใน พ.ศ.๒๕๑๕ และมีผลบังคับใช้ใน พ.ศ.๒๕๑๘ ภายใต้การสนับสนุนขององค์การยูเนสโก ที่ทำให้หลาย ๆ ประเทศ

*กรมศิลปากรได้เพิ่มเจ้าหน้าที่ตรวจตรา ดูแลโบราณสถาน โบราณวัตถุต่าง ๆ และมีการส่งเจ้าหน้าที่ไปประจำที่จังหวัดต่าง ๆ คูใน ว่าวัตถุโบราณปัจจุบันถูกทำลายน้อยลง ที่เห็นกันอยู่เป็นเรื่องของอดีต. (๒๕๒๒, ๑๔ กุมภาพันธ์). สยามรัฐ. หน้า ๙.

^๑ว่าวัตถุโบราณปัจจุบันถูกทำลายน้อยลง ที่เห็นกันอยู่เป็นเรื่องของอดีต. (๒๕๒๒, ๑๔ กุมภาพันธ์).

สยามรัฐ. หน้า ๙.

**อนุสัญญามรดกโลกนี้ ได้กล่าวถึงโดยละเอียดใน บทที่ ๕ เนื่องจากเป็นช่วงอนุสัญญานี้มีบทบาทต่อนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาโดยตรงจากการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก แต่ในระยะนี้อนุสัญญามรดกโลกยังไม่มียุทธศาสตร์ต่อประเทศไทยโดยตรง เนื่องจากประเทศไทยเพิ่งเข้าร่วมในอนุสัญญาฉบับนี้เมื่อ พ.ศ.๒๕๓๐ แต่มีบทบาทต่อประเทศไทยทางอ้อม เนื่องจากประเทศไทยได้รับความส่งเสริมจากนานาชาติในการร่วมอนุรักษ์โบราณสถานของไทยที่เกิดขึ้นในระยะนี้ จนสามารถจัดการเป็นอุทยานประวัติศาสตร์ได้หลายแห่ง

ต้นตัวในเรื่องนี้มาก และได้เข้าร่วมในอนุสัญญาดังกล่าว ก่อให้เกิดการประกาศแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมในประเทศต่าง ๆ ขึ้นเป็นแหล่งมรดกโลก

องค์การยูเนสโก พยายามเปลี่ยนบทบาทของโบราณสถานซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรม จากที่เป็นเพียงอนุสรณ์สถาน ให้มีประโยชน์ต่อสังคมและเศรษฐกิจของชาติที่เป็นเจ้าของมรดกทางวัฒนธรรมนั้น ๆ คือส่งเสริมให้เกิดการดูแล และจัดการโบราณสถาน เพื่อเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ และเป็นแหล่งท่องเที่ยว ที่สามารถสร้างรายได้แก่ท้องถิ่น และประเทศนั้น ๆ ได้ ดังที่ประเทศไทยได้รับความส่งเสริมจากองค์การยูเนสโก เช่นการที่องค์การยูเนสโกเข้ามาให้คำแนะนำและความช่วยเหลือในการจัดหางบประมาณมาช่วยดำเนินการจัดทำโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย โดยการเชิญชวนให้ประเทศต่าง ๆ ร่วมกันบริจาคเงิน อุปกรณ์ รวมทั้งผู้เชี่ยวชาญมาช่วยเหลือจนสามารถดำเนินการจัดเป็นอุทยานประวัติศาสตร์ได้สำเร็จเป็นแห่งแรกของประเทศ และเป็นแบบอย่างมาสู่การจัดอุทยานประวัติศาสตร์ต่าง ๆ หลายแห่งในประเทศต่อไป

นอกจากนั้น นักวิชาการจากหลายชาติ ยังได้ร่วมกันประกาศนโยบายวัฒนธรรม ณ นครเม็กซิโกซิตี ใน พ.ศ.๒๕๒๕ เพื่อกำหนดความหมายและนโยบายด้านวัฒนธรรมร่วมกัน ให้บรรดาประเทศต่าง ๆ ตระหนักในคุณค่าความสำคัญของวัฒนธรรมของตน^๒ อันนำไปสู่การประกาศทศวรรษโลกเพื่อการพัฒนาทางวัฒนธรรม ระหว่าง พ.ศ.๒๕๓๑-๒๕๔๐ ต่อไปอีกด้วย

ความเคลื่อนไหวอย่างจริงจังของนานาชาติ ในการส่งเสริมความร่วมมือด้านการรักษาวัฒนธรรม และมรดกทางวัฒนธรรมระหว่างชาตินั้น ได้มีส่วนสำคัญที่ทำให้ภาครัฐของไทยตื่นตัวต่อการจัดการระบบวัฒนธรรม ที่ขณะนั้นยังขาดนโยบาย และแผนงานหลักของชาติทางด้านศิลปวัฒนธรรม^๓ รวมทั้งขาดหน่วยงานหลักที่รับผิดชอบทางด้านนี้โดยตรง และจากการที่ภาครัฐได้เล็งเห็นความสำคัญของการธำรงรักษาวัฒนธรรม โดยถือว่าวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของชาติ และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชาติ และเป็นรากฐานความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของประเทศชาติ

^๑กรมศิลปากร. (๒๕๓๓?). **แผนแม่บทโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา**. หน้า ๕.

^๒การประกาศนโยบายฯ ของนครเม็กซิโก ขององค์การยูเนสโก. (๒๕๔๕). แปลโดย ไสมสุดา ลียะวณิช. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

^๓สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมศิลปากร. กระทรวงศึกษาธิการ. (๔) ศธ.๒.๓.๑๖/๕. รายงานการประชุมคณะกรรมการจัดทำนโยบายวัฒนธรรม. (๒๕๒๐).

นำไปสู่การประกาศตั้งสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ* ขึ้นใน พ.ศ.๒๕๒๒ เป็นหน่วยงานที่มีฐานะเทียบเท่ากรม ภายใต้สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อให้เป็นหน่วยงานสำหรับทำหน้าที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมแห่งชาติ โดยประสานความร่วมมือในงานด้านวัฒนธรรมสาขาต่าง ๆ จากหน่วยงานต่าง ๆ ให้สามารถดำเนินงานด้านนี้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ^๑ และส่งผลให้เกิดหน่วยงานด้านวัฒนธรรมกระจายออกไปตามภูมิภาคในรูปของศูนย์วัฒนธรรมจังหวัด ที่ตั้งประจำอยู่ในสถานศึกษาในจังหวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศ และมีกรรมการวัฒนธรรมจังหวัดเพื่อเสริมสร้างวัฒนธรรมไทย ส่งเสริมให้เกิดการศึกษา วิจัย รักษา และเผยแพร่ส่งเสริมวัฒนธรรมประจำท้องถิ่น

นอกจากนั้นยังมีหน่วยงานภาครัฐที่เข้ามามีส่วนร่วมสนับสนุนงานด้านการอนุรักษ์โบราณสถาน คือคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ (ก.ก.วล.) ซึ่งเป็นคณะกรรมการระดับชาติที่มีความตระหนักว่า “ศิลปกรรมเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติที่ประชาชนทุกคนมีหน้าที่รับผิดชอบในการอนุรักษ์อย่างเสมอหน้ากัน”^๒ การที่คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติเข้ามามีบทบาทร่วมในการอนุรักษ์โบราณสถานด้วยนี้ เป็นการเพิ่มความสามารถในการอนุรักษ์โบราณสถานของกรมศิลปากร ที่ถูกจำกัดด้วยปัจจัยต่าง ๆ ทั้งในด้านกฎหมาย งบประมาณ บุคลากร โดยเฉพาะในด้านกฎหมายเกี่ยวกับโบราณสถานของกรมศิลปากรนั้น ยังมีข้อจำกัดในด้านเขตโบราณสถานที่มีกรมกำหนดไว้เป็นแห่ง ๆ จึงไม่ได้มีการควบคุมดูแลพื้นที่รอบ ๆ โบราณสถาน ซึ่งส่งผลให้สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม** ถูกทำลายลง เช่น จากการก่อสร้างสิ่งปลูกสร้างใกล้กับโบราณสถาน เป็นต้น

คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ จึงได้เข้ามามีส่วนร่วมต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ภายใต้พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๑๘ คือ การ

*คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ มีอำนาจและหน้าที่ดังนี้ ๑.เสนอแนะและให้ความเห็นเกี่ยวกับนโยบายวัฒนธรรมและการปรับปรุงแก้ไขกฎหมาย ว่าด้วยวัฒนธรรมแห่งชาติต่อคณะรัฐมนตรี ๒.วางแผนและประสานงานด้านวัฒนธรรมระหว่างส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจและเอกชน ๓. ส่งเสริมและอุดหนุนการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมของหน่วยงานต่าง ๆ ๔. ค้นคว้า วิจัย กำหนดและบำรุงรักษาวัฒนธรรมแห่งชาติ ๕.กำกับ ควบคุม ติดตาม และประเมินผลการดำเนินงานด้านวัฒนธรรม ๖.ติดต่อและเผยแพร่งานด้านวัฒนธรรมกับต่างประเทศ ๗. พิจารณาเรื่องอื่นใดที่เกี่ยวกับงานด้านวัฒนธรรม ตามที่ได้รับมอบหมายจากรัฐมนตรี

^๑พระราชบัญญัติสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๒๒. (๒๕๒๒, ๒๓ มีนาคม). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม ๙๖ ตอน ๔๐. หน้า ๕๑-๕๗.

^๒สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม. (๒๕๔๑). **การพัฒนารอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม**. หน้า ๔.

สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม ให้คำจำกัดความของคำว่า สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม หมายถึง สิ่งแวดล้อมและบรรยากาศรอบ ๆ ตัวศิลปกรรมที่มีความเกี่ยวเนื่องและมีความสัมพันธ์กันทั้งทางตรงและทางอ้อม อยู่ใน สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม. (๒๕๔๑). **การพัฒนารอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม. หน้า ๑๐.

อนุรักษ์ทั้งศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับศิลปกรรม และส่งเสริมการควบคุม ดูแลรักษา และฟื้นฟูทั้งตัวศิลปกรรมและคุณค่าของศิลปกรรม โดยประสานงานกับศูนย์วัฒนธรรมของแต่ละจังหวัด เพื่อจัดตั้งศูนย์รวมข้อมูลเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม และแหล่งชุมชนโบราณทั่วประเทศ* เพื่อสนับสนุนการดำเนินงานทางด้านวิชาการในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของท้องถิ่นอย่างเป็นระบบและมีประสิทธิภาพ^๑ และเพื่อให้สถานศึกษาในท้องถิ่น มีส่วนช่วยเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจในคุณค่าและความสำคัญของศิลปกรรม ตลอดจนตรวจสอบดูแลรักษาทรัพย์สินสมบัติของท้องถิ่น

สำหรับจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้มีการจัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมจังหวัด และหน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นขึ้นที่วิทยาลัยครูพระนครศรีอยุธยา ที่จะส่งเสริมให้สถานศึกษาในท้องถิ่น เข้ามามีส่วนร่วมเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถานในบริเวณเกาะเมือง

นอกจากนี้ สิ่งที่ช่วยสะท้อนให้เห็นถึงความตื่นตัวของรัฐบาลไทย ในเรื่องการธำรงรักษา วัฒนธรรมอีกประการหนึ่ง คือการที่รัฐบาลสมัย พลเอก เปรม ติณสูลานนท์ ได้ประกาศให้วันที่ ๒ เมษายนของทุกปี อันเป็นวันคล้ายวันพระราชสมภพของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เป็นวันอนุรักษ์มรดกไทย ตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๒๘^๒ และมีการดำเนินกิจกรรมในวันอนุรักษ์มรดกไทยอย่างต่อเนื่องทุกปี

สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้แสดงให้เห็นว่า สังคมไทยมีความตระหนักในความสำคัญของการธำรงรักษาวัฒนธรรม อันสะท้อนถึงความก้าวหน้าของการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของไทยในขณะนี้ได้เป็นอย่างดี ซึ่งย่อมมีผลต่อการดำเนินงานด้านการอนุรักษ์โบราณสถานที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ดังที่จะกล่าวต่อไป

๓.๒.๓ การอนุรักษ์โบราณสถานในเมืองพระนครศรีอยุธยา

การดำเนินโครงการพัฒนาเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและบริเวณใกล้เคียง จนมีการประกาศเขตโบราณสถานในราชกิจจานุเบกษาใน พ.ศ.๒๕๑๙ เพื่อเตรียมดำเนินการจัดให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์นั้น แม้จะมีพื้นที่มากถึงประมาณ ๑,๘๑๐ ไร่ แต่ก็ยังเป็นเพียงพื้นที่เล็กน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับพื้นที่ซึ่งเป็นราชธานีของกรุงศรีอยุธยาที่แท้จริง เนื่องจากความเป็นเมืองหลวง ของกรุงศรีอยุธยานั้นมีพื้นที่ครอบคลุมทั้งเกาะเมืองและบริเวณชานเมือง แต่ด้วยข้อจำกัดของการจัดการพื้นที่ เนื่องจากมีชุมชนเมืองเกิดขึ้นทับซ้อนพื้นที่ที่เคยเป็นเมืองโบราณ จึงทำให้สามารถกำหนดพื้นที่ได้เพียง

*ตามประกาศกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยศูนย์วัฒนธรรม พ.ศ.๒๕๒๖ ดูนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม. (๒๕๔๑). การพัฒนาการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม. หน้า ๕๗.

^๑สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม. (๒๕๔๑). การพัฒนาการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม. หน้า ๕.

^๒กรมศิลปากร. (๒๕๔๖). ๙๒ ปีแห่งการสถาปนากรมศิลปากร. หน้า ๑๗.

เท่านั้น จึงเท่ากับว่า ระยะเวลาที่กรมศิลปากรสามารถอนุรักษ์โบราณสถาน ได้เพียงพื้นที่ ๑,๔๑๐ ไร่ กับเขตโบราณสถานทีประกาศไว้เป็นแห่ง ๆ ทั้งในเกาะเมืองและบริเวณพล ที่จะสามารถใช้พระราชบัญญัติโบราณสถานคุ้มครอง ป้องกันมิให้เกิดการทำลายโบราณสถานได้

ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ในระยะเวลาที่ กรมศิลปากรได้มุ่งอนุรักษ์โบราณสถานในพื้นที่ที่จะจัดให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์ และโบราณสถานต่าง ๆ ที่ขึ้นทะเบียนของกรมศิลปากรไว้เป็นแห่ง ๆ ในส่วนพื้นที่อื่น ๆ ที่อยู่นอกเหนือเขตอุทยานประวัติศาสตร์ จึงยังมีความเสี่ยงต่อการพัฒนาต่าง ๆ ที่บั่นทอนให้องค์ประกอบของความเป็นเมืองโบราณของพระนครศรีอยุธยาค่อยเสื่อมสูญไป เพราะอยู่นอกเหนืออำนาจการบังคับใช้กฎหมายของกรมศิลปากร จึงต้องใช้กฎหมายอื่นเข้ามาร่วมด้วย เช่น พระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ.๒๕๑๔ ที่มีกฎกระทรวงเฉพาะพื้นที่ คอยกำหนดทิศทางการใช้ที่ดิน และกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนเมือง และพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ.๒๕๒๒ ที่เป็นกฎหมายกำหนดและควบคุมอาคาร เช่น ความสูงของอาคารต่าง ๆ ลักษณะของอาคาร ให้เป็นตามข้อกำหนดของกรมโยธาธิการ กระทรวงมหาดไทย ซึ่งมีความเข้มงวดน้อยกว่า พระราชบัญญัติโบราณสถานทีกรมศิลปากรใช้ จึงอาจก่อให้เกิดการหลีกเลี่ยง หรืออาศัยช่องว่างทางกฎหมายได้

ตัวอย่างสำคัญในเรื่องของการอนุรักษ์โบราณสถานในเมืองพระนครศรีอยุธยาคือ โครงการสำรวจจุดแต่งและบูรณะโบราณสถาน ในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและบริเวณใกล้เคียง และโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ พระนครศรีอยุธยา

๓.๒.๓.๑ โครงการสำรวจจุดแต่งและบูรณะโบราณสถาน

กรมศิลปากร ดำเนินการดูแลรักษาโบราณสถาน ภายใต้โครงการสำรวจจุดแต่งและบูรณะโบราณสถาน ในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและบริเวณใกล้เคียง ที่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๔ ซึ่งมีวัตถุประสงค์ของโครงการดังนี้

- เพื่อรักษาโบราณสถาน โบราณวัตถุ สมัยอยุธยาอันเป็นมรดกของชาติให้คงทนถาวรอยู่ต่อไป
- เพื่อเชิดชูรักษาวัฒนธรรมด้านสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา ซึ่งเคยเป็นเมืองหลวงของชาติที่มีความเจริญรุ่งเรืองมาแล้ว ถึง ๔๑๗ ปี
- เพื่อเป็นแหล่งสำหรับค้นคว้าในด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดีอันสำคัญยิ่งแห่งหนึ่งของไทย
- เพื่อป้องกันการรุกรานแนวเขต และทำลายโบราณสถาน จากการปลูกสร้างอาคารและบ้านพักอาศัย
- เพื่อเป็นอุทยานประวัติศาสตร์และเป็นแหล่งอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวของท้องถิ่น
- เพื่อเป็นการปลูกฝังความรู้สึก ให้ประชาชนรักและหวงแหน ความเป็นเอกราชของชาติไทย^๑

^๑กรมศิลปากร. (๒๕๒๑). รายงานประจำปี ๒๕๒๑ กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ. หน้า ๒๙.

จากวัตถุประสงค์ข้างต้น เห็นได้ว่าการอนุรักษ์โบราณสถานในพระนครศรีอยุธยา เป็นส่วนหนึ่งของการรักษาวัฒนธรรมด้านหนึ่งของไทย ซึ่งสังคมไทยกำลังตื่นตัวมาก และยังเป็น การอนุรักษ์โบราณสถาน รวมทั้งป้องกันการรुकล้ำโบราณสถาน ซึ่งอาจรวมถึงการย้ายบ้านเรือนบางส่วน และสถานที่ราชการออกจากพื้นที่โบราณสถานสำคัญ เพื่อให้สามารถจัดเป็นอุทยานประวัติศาสตร์ได้ อันจะเป็นแหล่งอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ที่สามารถสร้างเสริมเศรษฐกิจให้กับท้องถิ่นและประเทศได้ต่อไป นอกจากนี้ยังจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี เป็นการปลูกฝังความรักชาติด้วย

งบประมาณที่กรมศิลปากรได้รับสำหรับงานอนุรักษ์โบราณสถานในพระนครศรีอยุธยา ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๔ นี้ ได้รับอนุมัติงบประมาณเต็มตามโครงการ รวมเป็นเงิน ๑๕ ล้านบาท^๑ ได้ถูกจัดสรรสำหรับการดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานต่าง ๆ โดยเฉพาะที่ มีความจำเป็นเร่งด่วน คืองานอนุรักษ์พระเจดีย์วัดใหญ่ชัยมงคลที่กำลังชำรุดทรุดโทรมเข้าขั้นวิกฤติ นอกจากนั้น เป็นการดำเนินงานอนุรักษ์โบราณสถานต่าง ๆ เช่นในปีงบประมาณ ๒๕๒๐-๒๕๒๒ กรมศิลปากรได้ดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานเช่น ที่วัดมหาธาตุ กรมศิลปากรได้บูรณะเจดีย์ พระปราสาท ต่าง ๆ ภายในวัด การขุดแต่งและบูรณะวิหารราย ขุดแต่งภายในระเบียงคดรอบปราสาทประธาน ขุดแต่ง แนวกำแพงด้านนอกระเบียงคด ปรับพื้นที่บริเวณวัด ทำความสะอาดและปลูกต้นไม้ ที่วัดพระศรีสรรเพชญ์ได้ขุดแต่งและบูรณะกำแพงวัด ขุดแต่งแนวกำแพงวัด ขุดแต่งวิหารราย วางท่อระบายน้ำพร้อม ทำบ่อพัก ปรับพื้นที่บริเวณวัด และทำความสะอาด^๒ ส่วนที่วัดมเหยงคณ์ ได้ดำเนินการขุดแต่ง และขุดค้นทางโบราณคดี^๓ เป็นต้น สำหรับโบราณสถานอื่น ๆ ก็มีการถากถางและทำความสะอาด โบราณสถานอยู่เป็นประจำ เช่นที่วัดพระราม วัดราชบูรณะ บริเวณพระราชวังโบราณ เป็นต้น

นอกจากงานด้านการอนุรักษ์ขุดแต่งทางโบราณคดีแล้ว ยังได้มีการศึกษาและจัดทำแผนผังตำแหน่งโบราณสถานทั้งในเกาะเมืองและนอกเมือง รวมทั้งการรวบรวมเอกสารทางวิชาการ จัดทำทะเบียนโบราณสถาน^๔ และบริการความรู้ทางวิชาการแก่นักท่องเที่ยวด้วยคือการจัดบรรยาย ประวัติศาสตร์ให้นักท่องเที่ยวที่มาเป็นหมู่คณะ และการจัดทำหุ่นจำลองบริเวณพระราชวังโบราณ ให้ประชาชนชม และเริ่มมีการเก็บค่าเข้าชมโบราณสถาน ๓ แห่ง คือ วัดมหาธาตุ วัดราชบูรณะ และวัด

^๑กรมศิลปากร. (๒๕๒๒). การอนุรักษ์พระเจดีย์วัดใหญ่ชัยมงคลของกรมศิลปากร ๒๕๒๒. หน้า ๑๑.

^๒แหล่งเดิม. หน้า ๑๒.

^๓กรมศิลปากร. (๒๕๒๑). รายงานประจำปี ๒๕๒๑ กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ. หน้า ๓๐.

^๔แหล่งเดิม. หน้า ๓๐.

พระศรีสรรเพชญ์ ในอัตราสถานที่ละ ๒ บาทต่อคนด้วย^๑ เป็นการหารายได้เพื่อนำมาบำรุงรักษาโบราณสถาน อันเป็นการแบ่งเบาภาระของรัฐบาล

การดำเนินงานอนุรักษ์โบราณสถานของกรมศิลปากรแสดงให้เห็นว่า กรมศิลปากรเน้นงานด้านการอนุรักษ์ บูรณะ ซ่อมแซมโบราณสถานที่สำคัญ ๆ ที่อยู่ในเขตโบราณสถาน ๑,๘๐๐ ไร่ และโบราณสถานที่ขึ้นทะเบียนของกรมศิลปากรเป็นแห่ง ๆ ซึ่งเป็นงานที่กรมศิลปากรมีอำนาจหน้าที่ดำเนินงานอย่างเต็มที่ แต่ยังไม่สามารถจัดการพื้นที่ที่มีความเป็นอุทยานประวัติศาสตร์ได้ เพราะในพื้นที่ยังประกอบไปด้วยหน่วยงานราชการต่าง ๆ หน่วยงานอุตสาหกรรม และบ้านเรือนประชาชน ที่ยังไม่สามารถจัดการให้สำเร็จเป็นรูปธรรมแต่อย่างใด

ส่วนพื้นที่นอกเขตโบราณสถาน ที่ได้กำหนดให้เป็นเขตบ้านสวนที่ส่งเสริมให้เป็นที่อยู่อาศัยของชุมชนในระดับเบาบาง และควบคุมการก่อสร้างให้มีลักษณะเป็นเรือนไทยภาคกลางนั้น ภายใต้การควบคุมดูแลของหลายหน่วยงานทั้ง กรมธนารักษ์ของกระทรวงการคลัง เทศบาล และยังไม่มีการดำเนินการควบคุมให้เป็นไปตามแผนการจัดการพื้นที่ที่ได้วางไว้ เพราะยังมีสิ่งก่อสร้างประเภทอื่น ๆ เช่น โรงภาพยนตร์ สำนักงานองค์การโทรศัพท์ อาคารพาณิชย์ โรงงานทอผ้า บังกาโลที่พัก ร้านอาหาร ตั้งปะปนอยู่มาก แม้ว่าตามหลักการแล้วจะต้องมีการขออนุมัติแบบก่อสร้างต่อเทศบาล และหน่วยงานศิลปากรก่อนก็ตาม แต่ในทางปฏิบัติก็ไม่มีขออนุญาต และไม่มีควบคุมให้เป็นไปตามแผนแต่อย่างใด นอกจากนี้การปลูกสร้างบ้านเรือนลักษณะทรงไทยตามรูปแบบที่กำหนดไว้ ก็มีเป็นส่วนน้อย ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความไม่ร่วมมือของทั้งภาครัฐ และภาคเอกชนในเมืองพระนครศรีอยุธยา^๒

โครงการสำรวจจุดแต่งและบูรณะโบราณสถาน ในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและบริเวณใกล้เคียงดำเนินมาถึง พ.ศ.๒๕๒๕ จึงได้มีการปรับปรุงขึ้นเป็นโครงการอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา

๓.๒.๓.๒ โครงการอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา

กรมศิลปากรได้ดำเนินงานอนุรักษ์โบราณสถานในเมืองพระนครศรีอยุธยา ภายใต้ชื่อ “โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ พระนครศรีอยุธยา” อย่างเป็นทางการใน พ.ศ.๒๕๒๕^๓ ร่วมกับโครงการอุทยานประวัติศาสตร์อื่น ๆ ทั่วประเทศ ที่ถูกจัดขึ้นในระยะเวลาเดียวกันนี้

^๑สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ. ก/๓/๒๕๒๓/๔๓. การอนุรักษ์และป้องกันการลักลอบขุดค้นโบราณสถานกับการจัดตั้งเป็นอุทยานประวัติศาสตร์. (๒๕๒๓).

^๒สุวัฒน์ คุ้มวงศ์. (๒๕๒๕). การศึกษาบริเวณโบราณสถานเพื่อประกอบการวางแผนพัฒนาเมือง : เทศบาลเมืองนครศรีอยุธยา. หน้า ๑๓๗.

^๓กรมศิลปากร. (๒๕๓๙). นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา. หน้า ๓๕.

คำว่า “อุทยานประวัติศาสตร์” เป็นการจำแนกประเภทโบราณสถานแห่งชาติจากเกณฑ์การประเมินค่าระดับความสำคัญของโบราณสถาน^๑ ซึ่งเป็นคำที่ปรากฏในหน้าหนังสือพิมพ์มาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๐* บ้างก็ใช้คำว่า “เมืองประวัติศาสตร์” การจัดการโบราณสถานในรูปแบบอุทยานประวัติศาสตร์ เป็นแนวความคิดที่ได้รับจากองค์การยูเนสโก^๒ ที่ได้เสนอข้อคิดให้ดำเนินการพัฒนาโบราณสถานเพื่อการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่จะสามารถสร้างผลตอบแทนทางสังคมและเศรษฐกิจแก่ประเทศ และยังจะสามารถนำเงินรายได้ค่าเข้าชมโบราณสถานมาเป็นค่าบำรุง ดูแลโบราณสถานได้อีกด้วยจึงเท่ากับเป็นการเลี้ยงตัวเอง อันเป็นวิธีที่กรมศิลปากรนำมาใช้ในการจัดการกลุ่มโบราณสถานที่สำคัญต่าง ๆ รวม ๑๐ แห่งทั่วประเทศ**

การจัดการอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา นั้น ด้วยสภาพของชุมชนเมืองที่เติบโตทับซ้อนกันอยู่ จึงต้องดำเนินการแก้ไข เพื่อให้สามารถจัดเป็นอุทยานประวัติศาสตร์ได้อย่างสมบูรณ์ โดยกรมศิลปากรได้ศึกษาปัญหาต่าง ๆ ที่เป็นอุปสรรคต่อการจัดการ เพื่อจัดทำแผนแม่บทสำหรับการปรับปรุงอุทยานประวัติศาสตร์ ทำให้พบว่าการจัดการอุทยานประวัติศาสตร์ จะต้องมีการดำเนินการแก้ไขปัญหาลหลายประการ อาทิ ปัญหาการใช้ที่ดิน ปัญหาด้านสาธารณูปโภค และสาธารณูปการหลัก ปัญหาด้านสภาพแวดล้อมและภูมิทัศน์ ปัญหาชุมชนในเขตอุทยานประวัติศาสตร์ ปัญหาสำนักงานและกำลังคนอุทยานประวัติศาสตร์ ปัญหาด้านการบริการวิชาการและการท่องเที่ยว เป็นต้น ที่จะต้องเสนอขอของบประมาณจากรัฐบาล มาปรับปรุงบริเวณอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา

กรมศิลปากรได้เตรียมดำเนินการแก้ไขปัญหาลเหล่านี้ โดยเฉพาะการแก้ปัญหาที่ดินภายในอุทยานประวัติศาสตร์ เนื้อที่ประมาณ ๑,๘๑๐ ไร่ ซึ่งเป็นที่ราชพัสดุจำนวน ๑,๖๘๑ ไร่ และเป็น

^๑เกรียงไกร สัมปัชชลิต. (๒๕๕๑?). **ทิศทางการอนุรักษ์และพัฒนาอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย**. หน้า ๑.

*หนังสือพิมพ์ฉบับหนึ่ง ลงวันที่ ๑๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๐ พาดหัวข่าวว่า ใช้เงิน ๑๗ ล้าน พัฒนาอยุธยา เพื่อให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์ คูใน สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ. ก/ป๗/๒๕๑๐/๗๘. เรื่องการปรับปรุงและพัฒนาเกาะอยุธยาให้เป็นเมืองประวัติศาสตร์. (๒๕๑๐).

^๒นิคม มูลิกะคามะ. (๒๕๒๙, เมษายน). โบราณสถานกับการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจของชาติ.

ศิลปวัฒนธรรม. ๗(๖): ๒๒-๒๖.

**ประกอบด้วย ๑.อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ๑.พระนครศรีอยุธยา ๒.อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ๓.อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย ๑.สุโขทัย ๔.อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง ๑.บุรีรัมย์ ๕.อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรี ๑.เพชรบุรี ๖.อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย ๑.นครราชสีมา ๗.อุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์ ๑.กาญจนบุรี ๘.อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร ๑.กำแพงเพชร ๙.อุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท ๑.อุดรธานี ๑๐.อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ ๑.เพชรบูรณ์

ที่ดินกรรมสิทธิ์ของประชาชน ๑๒๘ ไร่ ๓ งาน ๙๘ ตารางวา โดยตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ยังไม่มีการควบคุมระบบผังเมืองที่ดี ทำให้ลักษณะการใช้ที่ดินไม่เป็นระเบียบ เพราะมีการให้ประชาชนเข้าไปเช่าที่ดินปลูกสร้างบ้านพักอาศัย* หรือร้านค้า ไม่ได้มีการควบคุมการก่อสร้างและระบบผังเมืองให้เป็นไปตามกฎหมาย แม้ว่ากรมศิลปากรจะประกาศพื้นที่ส่วนนี้ให้เป็นเขตโบราณสถาน ใน พ.ศ.๒๕๑๙ ที่จะสามารถบังคับใช้พระราชบัญญัติโบราณสถาน พ.ศ.๒๕๐๔ ได้ และกรมธนารักษ์ที่ดูแลที่ดินราชพัสดุจะยกเลิกสัญญาเช่าในพื้นที่บางส่วนไปแล้วก็ตาม แต่ก็ไม่สามารถดำเนินการจัดการที่ดินในส่วนนี้ได้ เนื่องจากประชาชนในพื้นที่ซึ่งได้รับความเดือดร้อน ไม่ยินยอมย้ายบ้านเรือนออกไป^๑ ทำให้มีบ้านเรือนประชาชนจำนวนประมาณ ๒,๕๐๐ ครอบครัว รวมทั้งสถานที่ราชการตั้งกระจายอยู่ทั่วไปอย่างไม่มีระเบียบตามลักษณะผังเมืองที่ดี

นอกจากนั้น การที่มีสิ่งปลูกสร้างประเภทอาคาร บ้านเรือน ที่แทรกคั่นอยู่ระหว่างโบราณสถานนั้น ทำให้พื้นที่ที่จัดเป็นอุทยานประวัติศาสตร์ไม่มีความต่อเนื่อง ขาดความเป็นเอกภาพ^๒ และชุมชนบางแห่งที่ตั้งอยู่ในบริเวณพื้นที่โบราณสถาน มีบ้านเรือนบางหลังคร่อมทับ หรือเบียดบังทัศนียภาพ จึงเป็นปัญหาสำคัญที่กรมศิลปากรเตรียมการย้ายบ้านเรือนเหล่านี้ออกจากพื้นที่ ซึ่งจะต้องมีการจัดหาสถานที่รองรับและจ่ายเงินค่าชดเชยตามสมควร

ส่วนชุมชนที่ไม่ได้มีผลกระทบต่อโบราณสถานโดยตรงนั้น สามารถอาศัยอยู่ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์ได้ โดยกรมศิลปากรเตรียมแผนการส่งเสริมให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย ทั้งระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการที่มีประสิทธิภาพ ให้มีความสะอาด ปลอดภัย มีความสวยงาม และมีทัศนียภาพที่ดี มีความกลมกลืนกับความเป็นเมืองโบราณ เพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่กรมศิลปากรสำรวจพบ เช่น ปัญหาเรื่องแสงสว่าง ระบบน้ำประปา แหล่งน้ำ การระบายน้ำ ปรับปรุงระบบทางเท้า และลานจอดรถให้เป็นระเบียบ และปรับปรุงให้เกิดความปลอดภัย จากอาชญากรรม และอัคคีภัย^๓ รวมทั้งปรับปรุงระบบการเข้าชมโบราณสถานให้เกิดความสะดวกแก่การเที่ยวชม ตามหลักการการจัดการอุทยานประวัติศาสตร์ที่ดี ซึ่งจะต้องอาศัยความร่วมมือกับหน่วยงานอื่น ๆ เช่น เทศบาลเมืองนครศรีอยุธยา เป็นต้น

*บ้านเรือนประชาชนทั้งหมดที่อยู่ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์ มีจำนวน ประมาณ ๒,๕๐๐ ครัวเรือน แต่บ้านเรือนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์สูงสุด มีจำนวน ๔๐๑ ครัวเรือน

^๑ปฏิวัฒน์ พุ่มพงษ์แพทย์. (๒๕๓๓, มิถุนายน). พระนครศรีอยุธยา ความหวังที่จะเป็นนครประวัติศาสตร์. อ.ส.ท. ๓๐ (๑๑): ๕๖-๖๕

^๒กรมศิลปากร. (๒๕๓๓?). แผนแม่บทโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์ พระนครศรีอยุธยา. หน้า ๓๒-๓๓.

^๓แหล่งเดิม. หน้า ๓๕.

นอกจากนั้นยังเตรียมการโยกย้ายโรงงานอุตสาหกรรมที่ตั้งอยู่ในพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ คือพระราชวังหลังในสมัยกรุงศรีอยุธยา และมีโบราณสถานหลายแห่ง คือ วัดสวนหลวง สบสวรรค์ เจดีย์พระศรีสุริโยทัย วัดโคกฉาง และวัดจอมทอง และปรับการใช้พื้นที่ให้มีความสอดคล้องกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และแก้ปัญหาด้านสภาพแวดล้อมและภูมิทัศน์ของพื้นที่ ทั้งภายในและโดยรอบเขตอุทยานประวัติศาสตร์ เช่น ถนนหนทาง อาคารบ้านเรือน โบราณสถาน ให้มีสภาพแวดล้อมและภูมิทัศน์สวยงาม กลมกลืนไปกับความเป็นเมืองประวัติศาสตร์ ซึ่งขณะนั้นลักษณะของอาคารบ้านเรือนต่าง ๆ ไม่มีความกลมกลืนไปกับความเป็นเมืองโบราณ และขาดการดูแลอย่างทั่วถึงทั้งสภาพถนน ทางเท้า ป้ายบอกทาง และพันธุ์ไม้ต่าง ๆ ส่วนภูมิทัศน์ก็ขาดความสวยงามเนื่องจากสภาพโบราณสถานบางแห่งมีอาคารสมัยใหม่เบียดบังมุมมอง และชิงความโดดเด่นของโบราณสถาน^๑ เช่นบริเวณระหว่างวัดราชบูรณะและวัดมหาธาตุ มีอาคารเรียน และสนามเทนนิส สร้างขึ้นชิดแนวคูน้ำริมถนน ทำให้ขัดกับบรรยากาศของความเป็นเมืองโบราณ เป็นต้น

กรมศิลปากรจึงวางแผนการฟื้นฟูภูมิทัศน์ของโบราณสถาน และสภาพแวดล้อมบริเวณอุทยานประวัติศาสตร์ ที่จำเป็นต้องมีการรื้อย้าย สถานที่ หรือบ้านเรือนประชาชนออกไปเพื่อเผยภูมิทัศน์โบราณสถานให้มีความโดดเด่นสวยงาม รวมทั้งการให้บริการข้อมูลวิชาการด้านประวัติศาสตร์ ผลการขุดค้นทางโบราณคดี และส่งเสริมการท่องเที่ยวในอุทยานประวัติศาสตร์ เช่น การจัดเส้นทางท่องเที่ยว การจัดเอกสารนำชมที่มีสาระต่าง ๆ ครอบคลุม การรื้อฟื้นกิจกรรมและประเพณีท้องถิ่นทั้งในด้านศิลปะและวัฒนธรรม เป็นต้น ซึ่งเป็นที่คาดหวังว่าจะเกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคมต่อชุมชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณอุทยานประวัติศาสตร์ ที่จะทำให้ประชาชนได้รับความเป็นอยู่ที่ดี มีสุขภาพชีวิตที่ดีและมีความเป็นระเบียบสวยงาม และสามารถอาศัยอยู่ในแหล่งโบราณสถานได้

นอกจากนั้น กรมศิลปากรยังได้เสนอให้แก้ไขปัญหาในด้านการดำเนินงานโบราณคดีประวัติศาสตร์ และโบราณสถาน เนื่องจากกรมศิลปากรในระยะนี้ยังขาดบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถ และบุคลากรเฉพาะด้าน เช่น ด้านเคมี-ฟิสิกส์ และยังขาดอุปกรณ์ที่ทันสมัยสำหรับปฏิบัติงาน ทำให้ในการปฏิบัติงานอนุรักษ์โบราณสถานเกิดข้อผิดพลาดหลายประการและจัดหาสถานที่สำหรับใช้เป็นสำนักงานและกำลังคนของอุทยานประวัติศาสตร์ ซึ่งเดิมกรมศิลปากรได้อาศัยพื้นที่ในเขตโบราณสถานคือที่วัดมหาธาตุ สร้างสำนักงานอุทยานประวัติศาสตร์แห่งหนึ่ง รวมทั้ง

^๑กรมศิลปากร. (๒๕๓๓?). แผนแม่บทโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์

บ้านพักเจ้าหน้าที่ และอีกแห่งหนึ่งใช้อาคารคุ้มขุนแผน เป็นที่ปฏิบัติงาน^๑ ที่มีสถานที่คับแคบ และตั้งอยู่ในบริเวณโบราณสถานที่สำคัญ ทำให้เสียภูมิทัศน์ของโบราณสถาน ประกอบกับบุคลากรของกรมศิลปากรที่จะมาดำเนินงานของอุทยานประวัติศาสตร์ก็ไม่เพียงพอ

กรมศิลปากรได้ดำเนินการศึกษาปัญหาเหล่านี้และวางแนวทางในการจัดการอุทยานประวัติศาสตร์อย่างเป็นระบบ เพื่อขออนุมัติงบประมาณดำเนินการต่อคณะรัฐมนตรี ใน พ.ศ.๒๕๓๐ โดยจำเป็นต้องอาศัยหน่วยงานหลาย ๆ หน่วยงาน เข้ามามีส่วนร่วมในการในระบบต่าง ๆ ดังมีการประชุมร่วมกันของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อร่างแผนแม่บทโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ กระทั่งได้มีแนวคิดที่จะปรับปรุงขึ้นเป็นโครงการนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาที่จะต้องมีความสอดคล้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ และคำนึงต่อการพัฒนาชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาให้คนในชุมชนเมืองได้รับประโยชน์ตอบแทนจากการอนุรักษ์โบราณสถานโดยการจัดการอุทยานประวัติศาสตร์หรือนครประวัติศาสตร์ดังมีรายละเอียดที่จะกล่าวถึงในบทต่อไป

การพัฒนาชุมชนเมือง และการอนุรักษ์โบราณสถานในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๔ - ๕ ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๒๐-๒๕๒๙ นี้ จะเห็นได้ว่าภาครัฐ ได้กำหนดนโยบายในแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ ที่มีผลต่อเมืองพระนครศรีอยุธยา ทั้งเรื่องการส่งเสริมให้เกิดความเจริญทางเศรษฐกิจ จากการอุตสาหกรรมท่องเที่ยว อันก่อให้เกิดความต้องการส่งเสริมการค้าการลงทุนในตัวเมืองมากขึ้น และขณะเดียวกันแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมชาติก็ยังส่งเสริมกิจการด้านการอนุรักษ์โบราณสถาน จนก่อให้เกิดการสนับสนุนงบประมาณสำหรับดำเนินโครงการอนุรักษ์โบราณสถานในเกาะเมือง จนสามารถจัดเป็นโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ได้สำเร็จ จึงแสดงให้เห็นว่า ในระยะนี้ การพัฒนาชุมชนเมืองและการอนุรักษ์โบราณสถานในเมืองพระนครศรีอยุธยามีความสำคัญในระดับเทียบเท่ากัน ภายใต้ความพยายามหาแนวทางในการจัดการเมืองพระนครศรีอยุธยาอย่างเหมาะสม

๔. ผลกระทบของการพัฒนาชุมชนเมือง และการอนุรักษ์โบราณสถาน

จากที่ผู้วิจัยได้นำเสนอเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนเมืองและการอนุรักษ์โบราณสถานในเกาะเมืองในระยะนี้ จะเห็นได้ว่าระดับความสำคัญของการพัฒนาชุมชนเมือง และความสำคัญของการอนุรักษ์โบราณสถานนั้นมีความสำคัญเทียบเท่ากัน โดยที่การพัฒนาชุมชนเมืองและการอนุรักษ์

^๑กรมศิลปากร. (๒๕๓๓?). แผนแม่บทโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์

โบราณสถานส่งผลกระทบต่อกันมาโดยตลอด เนื่องจากชุมชนเมืองมีการเติบโตขึ้นมากในช่วงหลัง พ.ศ. ๒๕๐๐ ก่อให้เกิดความต้องการใช้ดินที่ในเกาะเมืองมากขึ้น รวมทั้งมีกิจกรรมต่าง ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อการอนุรักษ์โบราณสถานในเกาะเมือง แต่ขณะเดียวกัน สังคมไทยก็เริ่มมีความรู้ และมีความตระหนักเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณมากขึ้นด้วย จนก่อให้เกิดการต่อต้านการพัฒนาที่เป็นอันตรายต่อโบราณสถาน ทำให้ไม่สามารถพัฒนาเมืองได้อย่างเต็มที่

ดังนั้น รัฐบาลจึงต้องเข้ามาแก้ไขปัญหาในเมืองพระนครศรีอยุธยา ให้สามารถพัฒนาชุมชนเมือง และอนุรักษ์โบราณสถานในเกาะเมืองควบคู่ไปด้วยกันได้ จนนำมาสู่การดำเนินโครงการพัฒนาเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและบริเวณใกล้เคียง ใน พ.ศ.๒๕๑๐ ที่แบ่งพื้นที่สำหรับส่งเสริมการพัฒนาเมืองให้เกิดความเจริญ และพื้นที่สำหรับส่งเสริมการอนุรักษ์โบราณสถานไว้อย่างชัดเจน โดยมีพื้นที่สำหรับให้ประชาชนอยู่อาศัยแบบหนาแน่นน้อย เป็นพื้นที่กันชนคั่นกลางระหว่างทั้งสองพื้นที่ โดยควบคุมลักษณะบ้านเรือนในพื้นที่สำหรับอยู่อาศัยให้เป็นทรงไทย เพื่อความกลมกลืนไปกับความเป็นเมืองโบราณ

หากแต่ว่าโครงการพัฒนาเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและบริเวณใกล้เคียง ใน พ.ศ.๒๕๑๐ กลับยิ่งก่อให้เกิดปัญหาต่อการพัฒนาเมืองมากขึ้นอีก เนื่องจากแผนงานดำเนินการนั้น เป็นข้อจำกัดมิให้สามารถพัฒนาสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างเต็มที่ เพราะมีแนวทางจะต้องโยกย้ายสถานที่ราชการ สถานศึกษา และบ้านเรือนประชาชนจำนวนมาก ที่ตั้งอยู่ในเขตที่จะสงวนให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์ โดยที่รัฐบาลไม่สามารถส่งเสริมโครงการนี้ได้เต็มที่ เนื่องจากมีกิจการอื่นที่ต้องส่งเสริมอีกมาก จึงทำให้ขาดแคลนงบประมาณ และขาดบุคลากรในการดำเนินงานให้ลุล่วงรวดเร็วได้ ทำให้โครงการนี้เห็นผลช้า ในขณะที่ชุมชนเมืองมีความจำเป็นต้องพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดความเจริญเท่าทันกับความก้าวหน้าของประเทศ จึงก่อให้เกิดผลกระทบต่อการพัฒนาในเกาะเมืองอย่างมาก โดยเฉพาะสถานศึกษาหลายแห่งในเกาะเมือง ได้รับความเดือดร้อน เนื่องจากต้องถูกควบคุมไม่ให้ก่อสร้างอาคารเรียน และสถานที่ต่าง ๆ รวมทั้งไม่สามารถขยายพื้นที่ได้สะดวก จึงต้องผ่นผั้นเพื่อให้สามารถเกิดการพัฒนาต่อไปได้

ประกอบกับการที่ไม่สามารถควบคุมการเติบโตของชุมชนเมืองให้เป็นไปตามแผนพัฒนาเกาะเมือง ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้ชุมชนเมืองเติบโตขึ้น ในบริเวณต่าง ๆ ของเกาะเมือง และมีหน่วยงานราชการเข้ามาใช้พื้นที่ราชพัสดุในเกาะเมืองในบริเวณต่าง ๆ มากขึ้น ทำให้ส่งผลกระทบต่อโบราณสถานและสิ่งแวดล้อมบริเวณโบราณสถานมากขึ้นด้วย เพราะชุมชนบางแห่งปลูกสร้างอยู่ในบริเวณแหล่งที่มีโบราณสถาน บ้านเรือนบางหลังสร้างประชิดติดกับโบราณสถาน จนเป็นปัญหาที่ค้างค้ำ ไม่สามารถดำเนินการจัดการให้ลุล่วงไปได้ จึงเป็นปัญหาทั้งต่อการพัฒนาชุมชนเมือง และการอนุรักษ์โบราณสถาน

จนกระทั่งเข้าสู่ช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๔ - ๕ ที่รัฐบาลส่งเสริมให้เกิดการอนุรักษ์วัฒนธรรม และมรดกทางวัฒนธรรม ก่อให้เกิดการสนับสนุนโครงการอนุรักษ์โบราณสถาน และนำไปสู่โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ ใน พ.ศ. ๒๕๒๕ ทำให้เกิดการศึกษานโยบายการจัดการอุทยานประวัติศาสตร์ ที่จะต้องแก้ปัญหาต่าง ๆ เช่น ปัญหาการใช้ที่ดิน ปัญหาด้านทัศนียภาพบริเวณอุทยานประวัติศาสตร์ ฯลฯ ที่จะส่งผลให้เกิดการส่งเสริมการอนุรักษ์โบราณสถานอย่างจริงจังจนพัฒนาขึ้นเป็นโครงการนครประวัติศาสตร์ต่อไป ในขณะเดียวกัน ช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๔ - ๕ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ก็ได้รับการส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ของชาติ ตามนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวของรัฐบาล และมีการจัดการท่องเที่ยวที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จนประสบผลสำเร็จอย่างมาก จึงยอมส่งผลให้เกิดการส่งเสริมพัฒนาชุมชนเมืองต่อไปเช่นเดียวกัน

ดังนั้น ผลกระทบระหว่างการพัฒนาชุมชนเมือง และการอนุรักษ์โบราณสถานบริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและปริมณฑลจึงมีต่อไปจนเข้าสู่ช่วงโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา และการเป็นแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมของโลก ซึ่งจะนำเสนอในบทต่อไป

บทที่ ๕

เมืองพระนครศรีอยุธยาในฐานะ นครประวัติศาสตร์ - แหล่งมรดกโลก พ.ศ. ๒๕๓๐-๒๕๔๔

การริเริ่มจัดทำแผนแม่บทโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ใน พ.ศ. ๒๕๓๐ ซึ่งเป็นปีเดียวกับที่ประเทศไทยได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกภาคีอนุสัญญามรดกโลก จนนำมาสู่การขึ้นบัญชีนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาเป็นแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรม ใน พ.ศ. ๒๕๓๔ และการอนุมัติโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ใน พ.ศ. ๒๕๓๖ นั้น ได้มีเหตุการณ์ที่ส่งผลต่อทัศนคติของสังคมไทย ให้เกิดความตระหนักต่อความสำคัญของการอนุรักษ์โบราณสถานมากขึ้น มีการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ และความร่วมมือจากหลายภาคส่วน เพื่อปลุกจิตสำนึกรัก และหวงแหนโบราณสถาน รวมทั้งมีการดำเนินงานเพื่ออนุรักษ์โบราณสถาน ตลอดจนก่อให้เกิดมาตรการทางกฎหมายควบคุมการพัฒนาชุมชนเมือง เพื่อรักษาคุณค่าในฐานะที่เป็นแหล่งมรดกโลก

ดังนั้น ช่วงที่นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาในฐานะแหล่งมรดกโลก และมีการดำเนินโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ซึ่งผู้วิจัยจะขอเรียกอย่างกระชับว่า “ช่วงนครประวัติศาสตร์-มรดกโลก” มีผลอย่างมากต่อทิศทางการพัฒนาชุมชนเมืองและการอนุรักษ์โบราณสถานในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและปริมณฑล โดยบทนี้ผู้วิจัยจะศึกษาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๓๐ จนกระทั่งถึง พ.ศ. ๒๕๔๔ อันเป็นปีสิ้นสุดกำหนดการดำเนินโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ระยะเวลาที่ ๑ โดยจะกล่าวถึงรายละเอียดดังนี้คือ ๑.โครงการนครประวัติศาสตร์และการเป็นแหล่งมรดกโลก ๒. การอนุรักษ์โบราณสถานและการดำเนินโครงการนครประวัติศาสตร์ และ ๓. การพัฒนาชุมชนเมืองในช่วงนครประวัติศาสตร์ มรดกโลก

๑.โครงการนครประวัติศาสตร์และการเป็นแหล่งมรดกโลก

การริเริ่มดำเนินโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา และการได้รับการขึ้นบัญชีเป็นแหล่งมรดกโลกจากองค์การยูเนสโก เป็นเหตุการณ์ที่สำคัญต่อการพัฒนาชุมชนเมืองและการอนุรักษ์โบราณสถาน ภายในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและปริมณฑล เพราะเสมือนเป็นการยกระดับการอนุรักษ์โบราณสถานจากที่ดำเนินงานในรูปของอุทยานประวัติศาสตร์ ไปสู่การปรับปรุงขยายขอบเขตและเนื้องานขึ้นเป็นนครประวัติศาสตร์ อีกทั้งยังเป็นการยกฐานะจากมรดกแห่งชาติสู่ความเป็นมรดกโลก ที่ทำให้สังคมไทยมีความตื่นตัวและมีความคาดหวังต่อการดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถาน อันก่อให้เกิดการดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานทั้งในเกาะเมืองและปริมณฑล

ในขณะเดียวกันก็เป็นช่วงเวลาที่เกิดมาตรการทางกฎหมายสำหรับสนับสนุนโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่การพัฒนาชุมชนเมืองได้รับผลกระทบจากการอนุรักษ์โบราณสถานมากขึ้นด้วยเช่นกัน

การดำเนินการจัดทำโครงการนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา และกระบวนการขึ้นบัญชีนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาเป็นแหล่งมรดกโลกนั้น มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน เนื่องจากหลักการที่ใช้ในการอนุรักษ์โบราณสถาน ในลักษณะที่จัดให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์ หรือนครประวัติศาสตร์นั้น เป็นแนวคิดสากลภายใต้การส่งเสริมทางวิชาการจากองค์การยูเนสโก ที่หลายประเทศทั่วโลกใช้ในการอนุรักษ์พื้นที่ หรือเมืองที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ และจากการที่ประเทศไทยได้เข้าร่วมเป็นภาคีสถัญญาคุ้มครองมรดกโลกที่รับรองโดยองค์การยูเนสโก ใน พ.ศ. ๒๕๓๐ จึงต้องยอมรับพันธกรณี หรือข้อผูกพันต่าง ๆ เช่น ต้องกำหนดนโยบายและวางแผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติที่คำนึงถึงการอนุรักษ์ที่มีประสิทธิภาพ พร้อมไปกับการใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสมของชุมชน เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับการที่กรมศิลปากรได้เสนอให้มีการจัดทำแผนแม่บทโครงการนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ใน พ.ศ. ๒๕๓๐ ที่มีการจัดการอนุรักษ์พื้นที่โบราณสถานอย่างมีระบบแบบแผนชัดเจน และคำนึงถึงผลประโยชน์ที่ชุมชนจะได้รับจากการแผนการจัดการนี้ และนำแผนแม่บทโครงการนครประวัติศาสตร์นี้ไปเป็นเหตุผลประกอบการนำเสนอ เพื่อให้คณะกรรมการมรดกโลกพิจารณาขึ้นบัญชีนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา เป็นแหล่งมรดกโลกใน พ.ศ. ๒๕๓๔ กระทั่งนำมาสู่การอนุมัติโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ของคณะรัฐมนตรีใน พ.ศ. ๒๕๓๖ ด้วยงบประมาณ ๒,๙๔๖.๗๘ ล้านบาท โดยได้รับงบประมาณสำหรับดำเนินการใน พ.ศ. ๒๕๓๗ เป็นปีแรก

ในส่วนนี้ผู้วิจัยจะอธิบายรายละเอียดที่สำคัญเกี่ยวกับความเป็นมาของโครงการนครประวัติศาสตร์ พระนครศรีอยุธยา และการขึ้นบัญชีนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาเป็นแหล่งมรดกโลก ตลอดจนปฏิบัติการของสังคมในช่วงนครประวัติศาสตร์-มรดกโลก

๑.๑ ความเป็นมาของโครงการนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา

โครงการนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ถือเป็นความก้าวหน้าที่สำคัญของการอนุรักษ์โบราณสถานในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและบริเวณทล ที่มีรากฐานมาจากการดำเนินโครงการพัฒนาเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและบริเวณใกล้เคียง ที่คณะรัฐมนตรีมีมติอนุมัติตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๐ โดยที่หลักการสำคัญของโครงการพัฒนาเกาะเมืองฯ และบริเวณใกล้เคียง ยังคงใช้เป็นแนวทางสำหรับการจัดทำแผนแม่บทโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา

กรมศิลปากรเริ่มจัดทำแผนแม่บทโครงการนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๐ โดยปรับปรุงจากการดำเนินงานในรูปแบบโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ที่ยังขาดเป้าหมาย และขั้นตอนการดำเนินงานที่ชัดเจน^๑ ทำให้ขาดแผนงานอันเป็นแนวทางการจัดการปัญหาในอุทยานประวัติศาสตร์ให้สำเร็จลุล่วง กรมศิลปากรจึงปรับปรุงแผนการอนุรักษ์โบราณสถาน โดยทำหนังสือถึง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตามคำสั่งกรมศิลปากรลงวันที่ ๑๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๓๐ เพื่อแต่งตั้ง คณะกรรมการพิจารณาศึกษารวบรวมข้อมูล และกำหนดแนวทางในการจัดทำแผนแม่บทอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา^{๒*} แล้วตั้งคณะทำงานสำรวจศึกษา และรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ เพื่อหา แนวทางแก้ไขปัญหาในการจัดการอุทยานประวัติศาสตร์อย่างจริงจัง

คณะทำงานของกรมศิลปากร ได้เร่งรัดสำรวจโบราณสถานทั้งเกาะเมืองและปริมณฑลอย่าง ละเอียด เพื่อให้ทราบจำนวนและสภาพโบราณสถาน เพื่อวางแผนดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถาน ตามลำดับความสำคัญ^๓ ทำให้ได้ข้อมูลว่าบริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยามีโบราณสถานที่สำคัญ จำนวนมากกระจายอยู่ทั้งในและรอบ ๆ เกาะเมือง ซึ่งโบราณสถานแต่ละแห่งมีสภาพทรุดโทรม จึง เห็นสมควรที่จะได้รับการดูแลรักษา และหลายแห่งกำลังประสบปัญหาจากการเติบโตของชุมชนที่รุก พื้นที่โดยรอบบริเวณโบราณสถาน ซึ่งถ้ายังจัดทำแผนดำเนินการเฉพาะเขตอุทยานประวัติศาสตร์ พระนครศรีอยุธยา ที่มีเนื้อที่ประมาณ ๑,๘๑๐ ไร่ ตามที่ประกาศในราชกิจจานุเบกษาให้เป็นเขต โบราณสถาน ตั้งแต่เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๙ นั้น ก็จะไม่ครอบคลุมแหล่งโบราณสถานที่เหมาะสมอนุรักษ์ไว้ กรม ศิลปากรจึงได้เปลี่ยนแนวคิดในการจัดทำแผนแม่บทโครงการอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา โดยปรับปรุงให้เป็นแผนแม่บทโครงการนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาแทน^๔ อันเป็นจุดเริ่มต้น ของโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาและบริเวณใกล้เคียง

^๑กรมศิลปากร. (๒๕๔๐). **แผนแม่บทโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์ พระนครศรีอยุธยา**. หน้า ๓๘.

^๒กรมศิลปากร. (๒๕๓๓?). **แผนแม่บทโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์ พระนครศรีอยุธยา**. หน้า ๘.

*คณะกรรมการชุดนี้ประกอบด้วย อธิบดีกรมศิลปากร และผู้ว่าราชการจังหวัดพระนครศรีอยุธยาเป็น คณะกรรมการที่ปรึกษา รองอธิบดีกรมศิลปากรเป็นประธานกรรมการ รองผู้ว่าราชการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และผู้อำนวยการกองโบราณคดีเป็นรองประธานกรรมการ เจ้าหน้าที่กรมศิลปากรหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง จำนวน ๒๐ คน เป็นกรรมการ และหัวหน้าโครงการอุทยานประวัติศาสตร์เป็นกรรมการและเลขานุการ

^๓อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา. (๒๕๓๐). **โบราณสถานในเกาะเมืองและรอบเกาะเมือง พระนครศรีอยุธยา**. คำนำ.

^๔กรมศิลปากร. (๒๕๔๐). **เล่มเดิม**. หน้า ๓๙.

๑.๑.๑ แนวคิดในการอนุรักษ์โบราณสถานในรูปแบบของนครประวัติศาสตร์

การอนุรักษ์โบราณสถานในรูปแบบนครประวัติศาสตร์ (The Historic City) เป็นหลักเกณฑ์หนึ่งในการจำแนกประเภทของโบราณสถานแห่งชาติ หมายถึงเมืองหรือบริเวณของเมืองที่มีแบบอย่างวัฒนธรรม ชีวิตความเป็นอยู่ สภาพของอาคารสถานที่ ที่ยังมีประโยชน์ใช้สอยอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งประชาชนในท้องถิ่นสามารถอาศัยอยู่ภายในนครประวัติศาสตร์ได้ เป็นแนวคิดในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม เพื่อให้เกิดประโยชน์ทางด้านการศึกษาค้นคว้าไปกับประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ ในรูปแบบของการพัฒนาแบบยั่งยืน^๑ (sustainable development) ที่จะอำนวยประโยชน์จากการอนุรักษ์โบราณสถาน ไปสู่ประชาชนในท้องถิ่น เพื่อให้สามารถรักษาบรรยากาศความเป็นเมืองโบราณควบคู่ไปกับพัฒนาชุมชนเมืองปัจจุบันได้ ซึ่งเป็นลักษณะการอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์ให้เป็นเมืองที่มีชีวิต^๒

ขอบเขตการทำงานของกรมศิลปากรในระยะนี้ นอกจากการมุ่งเน้นไปที่การอนุรักษ์ตัวโบราณสถาน และสภาพแวดล้อมรอบโบราณสถานแล้ว คณะทำงานของกรมศิลปากรต้องคำนึงถึงผลประโยชน์ตอบแทนที่สังคมจะได้รับจากการอนุรักษ์โบราณสถาน ทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ การศึกษา และวัฒนธรรม และจะต้องตอบสนองต่อเป้าหมายของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ^๓ โดยการจัดให้มีส่วนบริการด้านวิชาการ และการท่องเที่ยว เพื่อเผยแพร่ข้อมูลด้านวิชาการต่าง ๆ เช่น ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ ผลการสำรวจทางโบราณคดี นอกจากนั้นยังต้องส่งเสริมให้ชุมชนในท้องถิ่นมีคุณภาพชีวิตที่ดี และได้รับการปรับปรุงสภาพแวดล้อมให้เป็นระเบียบ สะอาด และมีความปลอดภัย โดยส่งเสริมระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการหลักอย่างครบถ้วน เพื่อให้ผลของการอนุรักษ์โบราณสถานเกิดประโยชน์ตอบแทนสู่ประเทศชาติและท้องถิ่น เป็นแนวคิดในการปรับเปลี่ยนบทบาทของโบราณสถานมารับใช้สังคม แทนการให้สังคมดูแลรักษาโบราณสถานเพียงฝ่ายเดียว

กรมศิลปากร จึงได้ร่างแผนแม่บทโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์ พระนครศรีอยุธยา เพื่อที่จะดำเนินการให้เป็นไปตามแนวคิดดังกล่าวอย่างเป็นระบบ โดยมีความจำเป็นต้องย้ายบ้านเรือน และสถานที่ราชการบางแห่งที่ตั้งอยู่ในบริเวณโบราณสถานออกไปยังสถานที่ที่เหมาะสม และควบคุมรักษาสภาพแวดล้อมของเมือง ทั้งถนนหนทาง สภาพอาคารบ้านเรือน ร้านค้าต่าง ๆ การควบคุมการต่อเติมอาคารบ้านเรือน ต้องได้รับการอนุญาตจากหน่วยงานที่รับผิดชอบ และ

^๑กรมศิลปากร. (๒๕๔๐). แผนแม่บทโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์

พระนครศรีอยุธยา. หน้า ๙.

^๒กรมศิลปากร. (๒๕๓๙). นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา. หน้า ๓๙.

^๓กรมศิลปากร. (๒๕๓๓?). แผนแม่บทโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์

พระนครศรีอยุธยา. หน้า ๑๖.

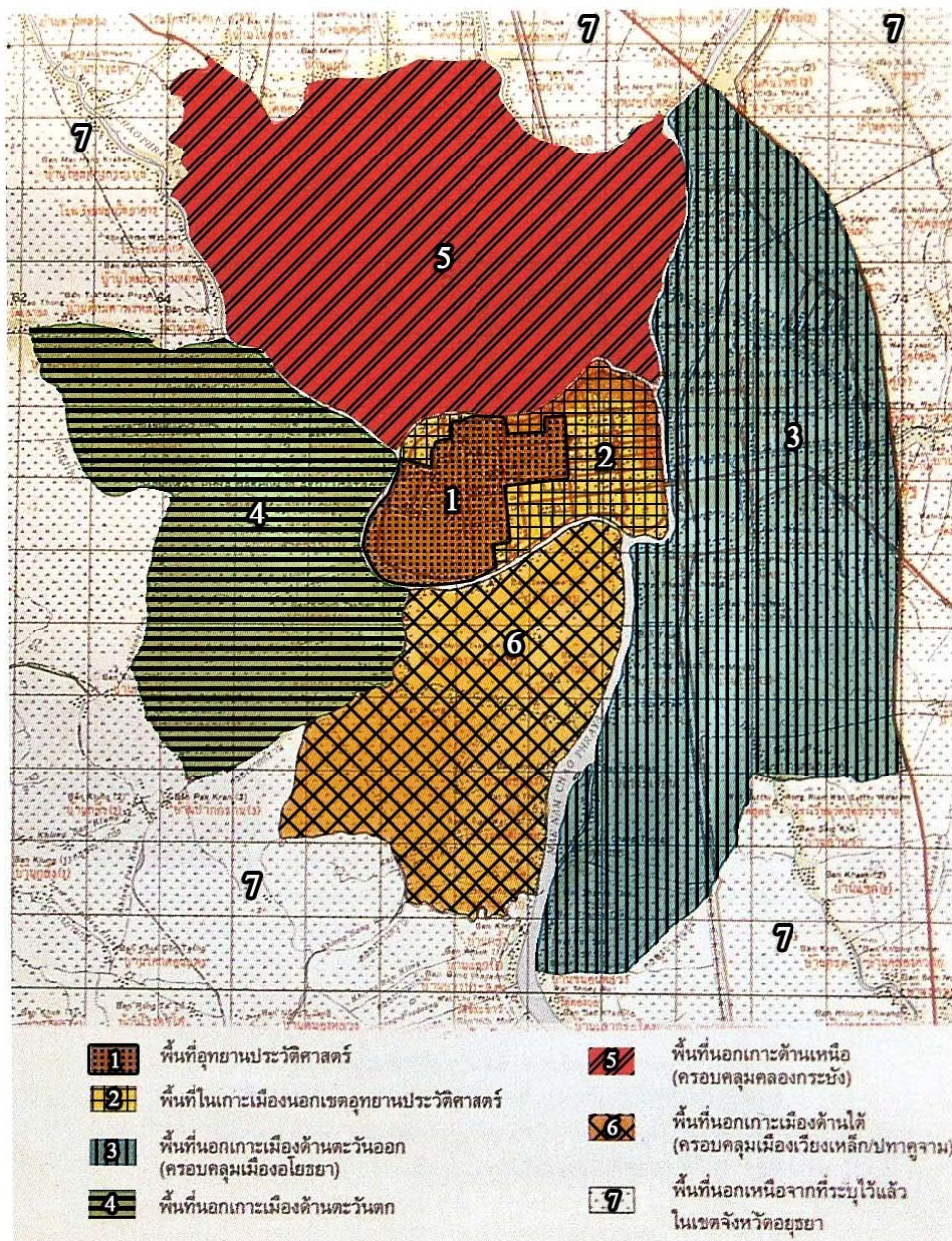
จะต้องรักษาความสะอาด ความเป็นระเบียบ เป็นต้น เป็นแนวทางที่จะสามารถพัฒนาชุมชนเมืองอย่างยั่งยืนต่อไปได้

๑.๑.๒ การเสนอโครงการนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา

กรมศิลปากรได้จัดทำแผนแม่บทโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์ ในระยะแรก เสนอขอใช้งบประมาณทั้งสิ้น ๒,๑๓๗ ล้านบาท โดยกำหนดระยะเวลาในการดำเนินงาน ๑๑ ปี คือระหว่าง พ.ศ.๒๕๓๔-๒๕๔๔ ตามแผนงาน ๘ แผน ประกอบด้วย ๑.แผนงานโบราณคดี ประวัติศาสตร์และการบูรณะโบราณสถาน ๒.แผนงานพัฒนาและปรับปรุงสาธารณูปโภคและสาธารณูปการหลัก ๓.แผนงานบูรณะ ปรับปรุงสภาพแวดล้อมและภูมิทัศน์ ๔.แผนงานพัฒนาและปรับปรุงชุมชนในเขตอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ๕.แผนงานพัฒนาสำนักงานและกำลังคนในการบริหารและดำเนินโครงการ ๖.แผนงานบริการวิชาการและการท่องเที่ยว ๗.แผนงานเศรษฐกิจและสังคม ๘.แผนงานรื้อย้ายโรงงานอุตสาหกรรมและปรับการใช้พื้นที่ โดยแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบให้แก่หน่วยงานต่าง ๆ เช่น แผนงานโบราณคดี ประวัติศาสตร์และการบูรณะโบราณสถาน รับผิดชอบโดยกรมศิลปากร แผนงานพัฒนาและปรับปรุงสาธารณูปโภคและสาธารณูปการหลัก รับผิดชอบโดยเทศบาลเมืองพระนครศรีอยุธยา แผนงานบริการวิชาการและการท่องเที่ยว รับผิดชอบโดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เป็นต้น^๑

พื้นที่สำหรับจัดการนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ถูกกำหนดให้มีอาณาบริเวณครอบคลุมเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา และบริเวณปริมนทล โดยมีรัศมีห่างจากตัวเกาะเมืองออกไปประมาณ ๒-๓ กิโลเมตร โดยแบ่งเขตการจัดการออกเป็น ๗ เขต เขตแรกคือพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์ ซึ่งจัดเป็น “พื้นที่สำคัญสูงสุด” หรือ “พื้นที่ดีเด่น” (Nucleus Zone) โดยเขตพื้นที่นอกอุทยานประวัติศาสตร์ ทั้งในเกาะเมืองและชานเมืองทั้ง ๔ ด้าน จัดให้เป็น “พื้นที่กันชน” (Buffer zone) เพื่อควบคุมรักษารูปแบบอาคาร ความสูงของอาคาร ให้มีความเหมาะสมสอดคล้องกับพื้นที่สำคัญสูงสุด (ภาพประกอบ ๒๘)

^๑กรมศิลปากร. (๒๕๔๐). แผนแม่บทโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์ พระนครศรีอยุธยา. หน้า ๔๐.

ภาพประกอบ ๒๘ แผนผังแสดงการแบ่งพื้นที่ในการจัดทำแผนแม่บทโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา*

ที่มา: กรมศิลปากร. (๒๕๔๓). นำชมอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา. หน้า ๓๒.

*ผู้วิจัยดัดแปลงจากต้นฉบับ โดยการเน้นลวดลายแสดงพื้นที่ต่าง ๆ ให้มีความแตกต่างชัดเจนยิ่งขึ้น

กระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งเป็นหน่วยงานต้นสังกัดของกรมศิลปากร ได้เสนอแผนโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ระยะที่ ๑ ที่เน้นดำเนินการในส่วนพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ต่อสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี โดยได้ให้สำนักงานงบประมาณและกระทรวงการคลังพิจารณา เพื่อเสนอความเห็นแก่คณะรัฐมนตรีในการอนุมัติแผนแม่บท^๑ ซึ่งสำนักงานงบประมาณได้พิจารณาเสนอความเห็นที่ แผนแม่บทนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา เป็นประโยชน์ต่อสังคมเศรษฐกิจ และการศึกษา คือทำให้สามารถอนุรักษ์โบราณสถานไว้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ศิลปะ และสถาปัตยกรรม และเป็นประโยชน์ต่อการศึกษา ค้นคว้า วิจัย การพัฒนาการของเมือง เป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยว และพัฒนารายได้ของประชาชน จึงเสนอความเห็นที่สมควรอนุมัติหลักการแผนแม่บทนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ทั้งในด้านนโยบายการดำเนินงานและงบประมาณ^๒ แต่มีข้อเสนอแนะให้กรมศิลปากรจัดทำแผนการใช้เงินพร้อมรายละเอียดตามความจำเป็นเพื่อเสนอขอต่อสำนักงานงบประมาณอีกครั้ง^๓

ส่วนกระทรวงการคลังก็เห็นชอบในหลักการ และสนับสนุนแผนแม่บทนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาเช่นเดียวกัน โดยอนุญาตให้กรมศิลปากรเข้าดำเนินการจัดระเบียบ และบูรณะปรับปรุงพื้นที่บริเวณอุทยานประวัติศาสตร์ในส่วนที่เป็นโบราณสถานได้ทันที แต่สำหรับบริเวณที่เป็นสถานที่ราชการ และบริเวณที่ประชาชนอาศัยอยู่นั้น กรมธนารักษ์ซึ่งรักษาผลประโยชน์ที่ดินราชพัสดุของกระทรวงการคลัง ได้ขอให้กรมศิลปากรดำเนินการจัดระเบียบ และบูรณะปรับปรุงตามความเหมาะสม และตามความจำเป็น โดยให้ประสานและหารือกับราชพัสดุจังหวัดพระนครศรีอยุธยา รวมทั้งส่วนราชการที่ครอบครองที่ดินอยู่ โดยให้กรมธนารักษ์เป็นผู้กำหนดพื้นที่การใช้ประโยชน์ที่ดินในเกาะเมือง ในส่วนที่เป็นกรรมสิทธิ์ของกระทรวงการคลัง^๔

เมื่อคณะรัฐมนตรีได้พิจารณาความเห็นและข้อเสนอแนะของสำนักงานงบประมาณ และกระทรวงการคลังที่สนับสนุนโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา จึงได้มีมติเห็นชอบในหลักการให้ดำเนินโครงการดังกล่าว เมื่อวันที่ ๒๖ มีนาคม พ.ศ.๒๕๓๖^๕ โดยให้กรมศิลปากรดำเนินการปรับปรุงแผนโครงการให้มีความสอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของสภาพการณ์ในขณะนั้น และปรับลดระยะเวลาดำเนินการให้สั้นลง เพื่อเป็นการป้องกันการบุกรุกทำลาย

^๑กรมศิลปากร. (๒๕๓๓?). **แผนแม่บทโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์**

พระนครศรีอยุธยา. หน้า ๙๓.

^๒แหล่งเดิม. หน้า ๙๔.

^๓แหล่งเดิม. หน้า ๙๔.

^๔แหล่งเดิม. หน้า ๙๕.

^๕แหล่งเดิม. หน้า ๙๒.

โบราณสถาน ตามมติของสภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งกรมศิลปากรได้ดำเนินการปรับปรุงแผนแม่บทโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์สำเร็จใน พ.ศ. ๒๕๓๗ โดยลดระยะเวลาดำเนินการลง ให้แล้วเสร็จใน พ.ศ. ๒๕๔๑^๑ จึงทำให้ในระยะนี้สามารถอนุรักษ์โบราณสถานในรูปของนครประวัติศาสตร์ได้ ซึ่งจะมีอิทธิพลต่อการพัฒนาชุมชนเมืองและการอนุรักษ์โบราณสถานในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาในระยะนี้ ดังจะนำเสนอโดยละเอียดต่อไป

๑.๒ การขึ้นบัญชีนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาเป็นแหล่งมรดกโลก

ประเทศไทยเข้าร่วมลงนามให้สัตยาบันในอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกโลกทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๐ ทำให้สามารถเสนอชื่อแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมและแหล่งธรรมชาติที่มีคุณค่าของประเทศ ให้คณะกรรมการมรดกโลกพิจารณาขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งมรดกโลก ที่นำมาสู่การขึ้นทะเบียนนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาเป็นแหล่งมรดกโลกใน พ.ศ. ๒๕๓๔

การลงนามให้สัตยาบันในอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกโลก และการได้รับการประกาศให้เป็นแหล่งมรดกโลกนั้น มีความสำคัญต่อการอนุรักษ์โบราณสถานในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา เนื่องจากจะต้องเป็นหน้าที่ของรัฐบาลไทยและประชาชนชาวไทยที่จะต้องร่วมกันธำรงรักษาโบราณสถานอย่างจริงจัง ในฐานะที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของโลก ตามข้อตกลงต่าง ๆ ในอนุสัญญาที่ผู้แทนของประเทศได้ลงนามให้สัตยาบันไว้ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงจะนำเสนอความสำคัญของการเข้าร่วมเป็นรัฐภาคีในอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกโลก และรายละเอียดเกี่ยวกับการเสนอขึ้นทะเบียนนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาขึ้นเป็นแหล่งมรดกโลก ดังต่อไปนี้

๑.๒.๑ การเข้าร่วมเป็นภาคีอนุสัญญาคุ้มครองมรดกโลก

อนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกโลกทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติ (Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage: World Heritage Convention) หรือ “อนุสัญญาคุ้มครองมรดกโลก” เป็นความตกลงระหว่างประเทศ ที่ถูกกำหนดขึ้นจากความพยายามของนานาชาติเพื่อรักษาแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติที่มีคุณค่าซึ่งตั้งอยู่ในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก มิให้เสื่อมโทรมหรือสูญสิ้นไป เนื่องจากในอดีตมีแหล่งวัฒนธรรมและธรรมชาติที่สำคัญเสื่อมสูญไปบ้างแล้ว และในปัจจุบันได้มีแหล่งโบราณสถานและแหล่งธรรมชาติจากทั่วโลก กำลังถูกรุกรานทำให้เสื่อมโทรมลงอยู่ตลอดเวลา ทั้งจากธรรมชาติและจากความเจริญที่มนุษย์สร้างขึ้น

นักวิชาการด้านวัฒนธรรมจากชาติต่าง ๆ จึงร่วมกันร่างอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกโลกทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติขึ้น เพื่อกำหนดลักษณะมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ

^๑กรมศิลปากร. (๒๕๓๙). นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา. หน้า ๓๖-๓๗

รวมทั้งจัดทำทะเบียนรายชื่อแหล่งโบราณสถาน แหล่งโบราณคดี และแหล่งธรรมชาติที่มีคุณค่าสมควรกำหนดให้เป็นแหล่งมรดกโลก ที่จะถือเป็นหน้าที่ของทุกคนในโลกร่วมกันรักษาให้ดำรงอยู่สืบไป^๑ โดยไม่แบ่งแยกความแตกต่างทางเชื้อชาติ ภาษา หรือศาสนา ซึ่งจะก่อให้เกิดการร่วมมือระหว่างชาติในการรักษา เรียนรู้ และยอมรับในวัฒนธรรมอันหลากหลายของมวลมนุษยชาติ ที่หลอมรวมเข้าเป็นอารยธรรมของโลก

อนุสัญญาคุ้มครองมรดกโลกนี้ ได้รับการรับรองจากรัฐสมาชิกขององค์การยูเนสโก ในการประชุมใหญ่สมัยสามัญครั้งที่ ๑๗ ณ กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส เมื่อวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๕ โดยมีผลบังคับใช้ใน พ.ศ. ๒๕๑๘ วัตถุประสงค์ที่สำคัญคือการส่งเสริมความร่วมมือระหว่างประเทศในการคุ้มครองและอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของมวลมนุษยชาติ และมีการจัดตั้ง “กองทุนมรดกโลก” (The World Heritage Fund) เพื่อใช้เป็นเงินทุนในการดำเนินการต่าง ๆ ให้บรรลุวัตถุประสงค์ของอนุสัญญาฯ รายได้ของกองทุนมรดกโลกนี้มาจากค่าบำรุงประจำปีของสมาชิกรัฐภาคี และเงินบริจาคจากประเทศต่าง ๆ*

สำหรับประเทศไทย ได้ตกลงเข้าร่วมเป็นภาคีในอนุสัญญาคุ้มครองมรดกโลก เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๐ (สมัยรัฐบาล พลเอก เปรม ติณสูลานนท์) โดยสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม เป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบในการดำเนินการนี้ โดยแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบให้กรมศิลปากรรับผิดชอบเกี่ยวกับแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม และกรมป่าไม้รับผิดชอบเกี่ยวกับแหล่งมรดกทางธรรมชาติ^๒ การเข้าร่วมเป็นรัฐภาคีนั้น ชี้ให้เห็นว่าประเทศไทยพร้อมยอมรับพันธกรณีต่าง ๆ ในอนุสัญญา ที่จะต้องร่วมดำเนินการเพื่อรักษามรดกวัฒนธรรมและทางธรรมชาติของไทย ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

^๑จุฑาทิพย์ โคตรประทุม. (๒๕๓๔). **มรดกโลก**. ศิลปากร. ๓๔ : ๕-๑๑.

*กองทุนมรดกโลกมีแหล่งเงินทุนมาจาก เงินช่วยเหลือของประเทศภาคีสมาชิก ซึ่งเป็นการจ่ายตามข้อผูกพันและการบริจาคตามความสมัครใจ, การบริจาคเป็นของขวัญจากประเทศอื่น ๆ องค์การระหว่างประเทศอื่น ๆ หรือหน่วยงานเอกชน หรือการบริจาคส่วนบุคคล, ดอกเบี้ยของกองทุน, การจัดกิจกรรมซึ่งเป็นประโยชน์แก่กองทุน และแหล่งอื่น ๆ คูใน สำนักเสริมศึกษาและบริการสังคม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตพระนครศรีอยุธยา วาสุกีรี. (๒๕๓๙). **มรดกกรุงศรีอยุธยา: สืบสานเอกลักษณ์ไทย**. หน้า ๑๑๓.

^๒กรมศิลปากร (๒๕๔๘). **แนวปฏิบัติในการสงวนรักษาโบราณสถานตามพระราชบัญญัติโบราณสถานโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๓๕**. หน้า ๔๑.

๑. กำหนดนโยบายและจัดทำแผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์ และจัดการมรดกทางวัฒนธรรม และทางธรรมชาติที่คำนึงถึงการอนุรักษ์ที่มีประสิทธิภาพควบคู่ไปกับการใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสมของชุมชน
๒. เสาะแสวงหาและศึกษาวิเคราะห์แหล่งมรดกทางธรรมชาติและวัฒนธรรมที่มีคุณค่าและความสำคัญที่ตั้งอยู่ในประเทศ เพื่อเสนอบรรจุไว้ในบัญชีรายชื่อแหล่งมรดกโลก
๓. รับผิดชอบดูแล คุ้มครอง อนุรักษ์แหล่งมรดกโลกที่ตั้งอยู่ในประเทศ
๔. กำหนดมาตรการด้านกฎหมาย วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี การบริหารจัดการและการสนับสนุนงบประมาณ เพื่อการศึกษาวิจัย การปกป้องคุ้มครอง การอนุรักษ์ การบริหารทางการศึกษาและการฟื้นฟูมรดกทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติ
๕. ละเว้นการดำเนินการใดโดยเจตนาที่จะทำลายแหล่งมรดกทางธรรมชาติและวัฒนธรรมที่ตั้งอยู่ในรัฐภาคีอื่นทั้งโดยทางตรงและโดยอ้อม^๑

พันธกรณีในอนุสัญญาคุ้มครองมรดกโลกนี้ รัฐบาลและหน่วยงานภาครัฐของไทยต้องยึดถือ และดำเนินการให้บรรลุวัตถุประสงค์ของอนุสัญญาฯ ซึ่งมีผลโดยตรงต่อการอนุรักษ์โบราณสถานที่ยุทธยา โดยเฉพาะพันธกรณีข้อที่ ๑ นั้น มีความสอดคล้องกับการดำเนินการของกรมศิลปากร ในการเสนอจัดทำแผนแม่บทโครงการอนุรักษ์และพัฒนามรดกประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ใน พ.ศ.๒๕๓๐ เพื่อรักษาเมืองพระนครศรีอยุธยาไว้ให้เป็นเมืองประวัติศาสตร์ที่มีชีวิต คือสามารถอนุรักษ์โบราณสถาน ควบคู่ไปกับการพัฒนาชุมชนเมืองได้ ตามรายละเอียดที่ได้นำเสนอแล้ว

การเข้าร่วมเป็นรัฐภาคีอนุสัญญาคุ้มครองมรดกโลก ทำให้ประเทศไทยสามารถเสนอแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติของไทยให้คณะกรรมการมรดกโลก* พิจารณาขึ้นบัญชีแหล่งมรดกโลก เพื่อให้เป็นที่ยอมรับในระดับนานาชาติ นอกจากนี้ ยังได้รับสิทธิในการขอรับความ

^๑ระบบเครือข่ายสารสนเทศด้านพลังงานและสิ่งแวดล้อมของประเทศไทย. (๒๕๕๔). อนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติของโลก. สืบค้นเมื่อ ๑๙ มกราคม ๒๕๕๔, จาก

<http://teenet.tei.or.th/Knowledge/whc.html>

*คณะกรรมการมรดกโลก ประกอบด้วยกรรมการจาก ๒๑ ประเทศ ที่ได้รับการเลือกตั้งจากรัฐภาคี มีหน้าที่หลักคือ ๑. พิจารณาตัดสินการขึ้นทะเบียนมรดกทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติ ในบัญชีรายชื่อแหล่งมรดกโลก ๒. พิจารณาการดำเนินงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับระเบียบปฏิบัติที่ระบุไว้ในอนุสัญญาฯ ๓. พิจารณาคำร้องขอความช่วยเหลือนานาชาติที่รัฐภาคีเสนอมา ๔. ติดตามตรวจสอบให้รัฐภาคีดำเนินการเพื่อการปกป้องคุ้มครองมรดกโลกทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติของตน ตามเงื่อนไขที่ระบุไว้ในอนุสัญญา ๕. บริหารงานกองทุนมรดกโลก คู่มือกรมศิลปากร. (๒๕๔๓). มรดกไทย-มรดกโลก. หน้า ๖๔.

ช่วยเหลือจากกองทุนมรดกโลก ภายใต้ขอบเขตด้านการศึกษาวิจัย ด้านเทคนิคและผู้เชี่ยวชาญ ด้านการฝึกอบรม และเครื่องมืออุปกรณ์ และสามารถกู้ยืมเงินจากกองทุนได้ในระยะยาว และมีระยะปลอดดอกเบี้ย^๑ รวมถึงได้รับความช่วยเหลือด้านงบประมาณ เพื่อกู้โบราณสถานจากภัยพิบัติต่าง ๆ ด้วย*

๑.๒.๒ การเสนอชื่อนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาเป็นแหล่งมรดกโลก

การคัดเลือกสถานที่หรือแหล่งที่สมควรเป็นมรดกของโลกนั้น จะมีหลักเกณฑ์ระบุไว้ในอนุสัญญามรดกโลกที่ประกอบด้วย ๓๘ มาตรา ซึ่งจะมีบทบาทในการกำหนดหลักเกณฑ์ในการพิจารณาสถานที่ต่าง ๆ ให้เป็นแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติ จัดทำบัญชีรายชื่อและส่งเสริมความร่วมมือระหว่างประเทศ ในการอนุรักษ์แหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติของโลกอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งการกำหนดมาตรการที่เหมาะสมทั้งด้านนโยบายและวางแผนแม่บทเพื่ออนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติ ที่คำนึงถึงการอนุรักษ์ที่มีประสิทธิภาพด้านกฎหมาย วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี การบริหารจัดการ และสนับสนุนงบประมาณเพื่อสงวนรักษาคู่ครองมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติให้คงอยู่สืบไป

รัฐที่เป็นภาคีสมาชิกสามารถคัดเลือกแหล่งมรดกทั้งทางธรรมชาติและวัฒนธรรมที่มีคุณค่าที่ตั้งอยู่ในประเทศของตนเพื่อเสนอให้บรรจุในบัญชีรายชื่อแหล่งมรดกโลกได้ โดยเสนอไปยังสำนักงานเลขาธิการของคณะกรรมการมรดกโลก** ซึ่งมีสำนักงานใหญ่อยู่ที่องค์การยูเนสโก กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ประเทศสมาชิกจะต้องแนบเอกสารการศึกษารายละเอียดของสถานที่ต่าง ๆ นั้นอย่างสมบูรณ์ โดยเฉพาะข้อมูลที่แสดงให้เห็นถึงคุณค่าที่โดดเด่นในระดับสากลของสถานที่นั้น พร้อมทั้งเสนอแผนการจัดการของแหล่งมรดกที่น่าเสนอด้วย คณะกรรมการกลางของคณะกรรมการมรดกโลกจะมีการประชุมในเดือนมิถุนายนของทุกปี จะพิจารณาและส่งรายชื่อสถานที่ที่สมควรได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก ให้แก่คณะกรรมการมรดกโลกพิจารณาตัดสินอีกครั้งหนึ่ง ในการประชุมเดือนธันวาคมของทุกปี

คณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยอนุสัญญาคุ้มครองมรดกโลกของไทย ที่ได้รับการแต่งตั้งเมื่อวันที่ ๓ มกราคม พ.ศ.๒๕๓๓ ได้พิจารณาแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่มีคุณสมบัติเหมาะสม

^๑กรมศิลปากร. (๒๕๔๓). **มรดกไทย-มรดกโลก**. หน้า ๖๕.

*นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ได้รับการช่วยเหลือจากกองทุนมรดกโลก จากวิกฤตการณ์น้ำท่วมครั้งใหญ่ ใน พ.ศ.๒๕๓๘ เป็นจำนวนเงิน ๗๕๐,๐๐๐ บาท ดูใน การบูรณะโบราณสถานหลังน้ำลด. (๒๕๓๙, กุมภาพันธ์). **สารกรมศิลปากร**. ๙(๒): ๘-๙.

**คณะกรรมการมรดกโลก เป็นองค์กรกลางระหว่างประเทศ ตามข้อกำหนดในอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติของโลก ทำหน้าที่บริหารงานตามที่กำหนดในอนุสัญญา และจะทำการศึกษาคัดเลือกประเทศสมาชิกภาคีสมาชิกของคณะกรรมการมรดกโลก เป็นคณะกรรมการกลางของคณะกรรมการมรดกโลก

ในการเสนอชื่อเป็นแหล่งมรดกโลก* ได้ศึกษาข้อมูล ความสำคัญ และบทบาทของนครประวัติศาสตร์ พระนครศรีอยุธยา และเล็งเห็นว่าเป็นนครประวัติศาสตร์ที่มีความสำคัญระดับโลก จึงได้จัดทำรายงานคุณค่าในระดับสากล และแผนการจัดการเพื่อเสนอคณะกรรมการมรดกโลกให้พิจารณาขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งมรดกโลก^๑ ในวาระประชุมคณะกรรมการมรดกโลกครั้งที่ ๑๕ ณ ประเทศตูนิเซีย ร่วมกับแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมอื่น ๆ คือ นครประวัติศาสตร์สุโขทัยและบริเวณใกล้เคียง และแหล่งโบราณคดีบ้านเชียง

รายละเอียดในรายงานที่นำเสนอคณะกรรมการมรดกโลก ที่ได้นำมาตีพิมพ์ในวารสาร ศิลปากร ฉบับปีที่ ๓๔ พ.ศ.๒๕๓๔ นั้น บรรยายถึงอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของอารยธรรมแห่งภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับอาณาจักรอื่น ๆ หลายเชื้อชาติทั้งในเอเชียและยุโรป ซึ่งเป็นอาณาจักรที่เปิดเสรีแก่คนทุกชนชาติ และยังคงกล่าวถึงพัฒนาการของเมืองพระนครศรีอยุธยาภายหลังการล่มสลายของกรุงศรีอยุธยา ที่มีชุมชนเมืองเติบโตขึ้น ควบคู่กับการดำเนินการอนุรักษ์เมืองโบราณแห่งนี้ในแต่ละสมัย ผ่านความเปลี่ยนแปลงของสังคมในสมัยต่าง ๆ อันนำมาสู่การอธิบายถึงสาเหตุของอุปสรรคบางประการในการจัดการสิ่งแวดล้อมของเมืองพระนครศรีอยุธยาในปัจจุบัน ที่มีการก่อสร้างอาคารบ้านเรือนอาศัยอยู่รอบ ๆ โบราณสถาน และก็ได้กล่าวถึงมาตรการในการรักษาเมืองโบราณแห่งนี้ที่กำลังรุกรานถมทับอย่างเป็นทางจากราคณะรัฐมนตรี ส่วนสำคัญของรายงานนี้คือการบรรยายคุณสมบัติที่จะแสดงให้เห็นคณะกรรมการมรดกโลกเห็นว่านครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาสมควรได้รับการเสนอให้ขึ้นบัญชีมรดกโลกประกอบด้วยเหตุผล ๔ ประการ^๒ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่คณะกรรมการมรดกโลกพิจารณาขึ้นบัญชีให้นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาเป็นแหล่งมรดกโลก ดังนี้

*การคัดเลือกสถานที่หรือแหล่งที่สมควรเป็นมรดกของโลกนั้น จะมีหลักเกณฑ์ระบุไว้ในอนุสัญญามรดกโลกที่ประกอบด้วย ๓๔ มาตรา ซึ่งจะมีบทบาทในการกำหนดหลักเกณฑ์ในการพิจารณาสถานที่ต่าง ๆ ให้เป็นแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติ จัดทำบัญชีรายชื่อ และส่งเสริมความร่วมมือระหว่างประเทศ ในการอนุรักษ์แหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติของโลกอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งการกำหนดมาตรการที่เหมาะสมทั้งด้านนโยบายและวางแผนแม่บทเพื่ออนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติ ที่คำนึงถึงการอนุรักษ์ที่มีประสิทธิภาพ ด้านกฎหมาย วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี การบริหารจัดการ และสนับสนุนงบประมาณเพื่อสงวนรักษาคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติให้คงอยู่สืบไป

^๑กรมศิลปากร. (๒๕๓๓?). **แผนแม่บทโครงการอนุรักษ์และพัฒนาานครประวัติศาสตร์**

พระนครศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ: กรมฯ.

^๒สำนักงานสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ. (๒๕๓๔). **อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา.** ศิลปากร.

๑. กรุงศรีอยุธยาเป็นตัวแทนถึงความเป็นเยี่ยมในการสร้างสรรค์อันทรงคุณค่า และการเลือกสรรตำแหน่งที่ตั้งของพระนครให้เหมาะสมกับความซับซ้อนของลักษณะผังเมืองเฉพาะตัวของชุมชนที่อาศัย การสัญจรทางน้ำเป็นหลัก อันเป็นธรรมชาติการตั้งถิ่นฐานแบบไทย ๆ ลักษณะดังกล่าวสะท้อนถึงพื้นฐานวัฒนธรรมที่สนองตอบความต้องการในการรักษาพระนคร ป้องกันการรุกรานของข้าศึกศัตรู และความ ต้องการในการจัดระบบสาธารณูปการได้อย่างเหมาะสมกับสังคมพระนคร อันเอื้ออำนวยให้เกิด พัฒนาการสู่ความรุ่งเรืองในยามสงบสุข

ขณะที่ที่ราบลุ่มล้อมรอบกรุงศรีอยุธยานั้นเป็นแนวยุทธการป้องกันการรุกรานของข้าศึก ณ ที่แห่งนี้เป็นแหล่งอาหารอันอุดม ได้สมญา “อู่ข้าวแห่งเอเชีย” การตั้งพระนครในบริเวณที่มีแม่น้ำใหญ่มาบรรจบกัน ๓ สาย คือ แม่น้ำลพบุรี แม่น้ำป่าสัก และแม่น้ำอยุธยา* อันเป็นเส้นเลือดใหญ่ของระบบสังคม และ เศรษฐกิจของประเทศมาตลอด ทำให้กรุงศรีอยุธยาสามารถควบคุมระบบการผลิต ระบบการสร้างงาน เกตกรรม ระบบการค้าได้อย่างดี และยังใช้แม่น้ำเป็นเส้นทางคมนาคมติดต่อระหว่างกัน ตลอดจนเป็น เส้นทางขนส่งค้าขายภายในและต่างประเทศ โดยจัดให้มีการขุดคูคลองตัดผ่านเมืองอย่างเป็นระบบเพื่อ เป็นช่วยคมนาคมภายในเกาะเมือง คูคลองเหล่านี้แม้จะตื้นเขินไปมากแล้วแต่ก็ยังสามารถมองเห็น ร่องรอยได้อย่างชัดเจน

๒. กรุงศรีอยุธยานับเป็นแม่แบบสำคัญในการสร้างกรุงรัตนโกสินทร์อันเป็นการจำลองเอาความงาม ความรุ่งเรืองของอยุธยาไว้ในทุกแห่งทุกมุม ไม่ว่าจะเป็นระเบียบผังเมือง การจัดวางอาคาร ชื่อสถานที่ ต่าง ๆ ลักษณะอาคารบ้านเรือน การอาศัยอยู่ในเรือนแพ ลักษณะและการใช้เรือพระที่นั่งตลอดจนถึง วิธีการดำเนินชีวิต

๓. ความเป็นเอกลักษณ์ของนครประวัติศาสตร์แห่งนี้ ไม่ว่าจะเป็นในด้านกายภาพ ด้านประวัติศาสตร์ และด้านอารยธรรม จะหา นครโบราณใดเทียบได้ในเอเชียหรือในโลกเป็นไม่มี

๔. อาคารโบราณสถานแต่ละหลังในพระนครศรีอยุธยามีลักษณะการออกแบบทางสถาปัตยกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นในภาคพื้นเอเชีย ลักษณะของสิ่งก่อสร้างหลายอย่าง เช่น เจดีย์ ปรางค์ และ ปราสาท มีความเป็นพิเศษไม่สามารถพบเห็นในที่อื่น ๆ แม้สิ่งก่อสร้างเหล่านี้จะมีกำเนิดที่มีอายุยืนยาวมาก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยาเรื่องอำนาจ แต่ลักษณะการออกแบบทางสถาปัตยกรรมในสมัยอยุธยาแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการที่ต่อเนื่องทางสถาปัตยกรรมมาสู่ลักษณะที่เป็นแบบไทยแท้ และไม่สามารถสร้างทดแทนได้ในปัจจุบัน

นอกจากสถาปัตยกรรมแล้ว จิตรกรรมและศิลปวัตถุต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องก็มีความเป็นเอกลักษณ์ในด้านรูปแบบ การออกแบบ ฝีมือช่าง การคัดเลือกวัสดุ การผสมผสาน และเป็นสิ่งที่หายาก สิ่งเหล่านี้เป็นตัวแทนที่สะท้อนให้เห็นถึงแนวคิด ความเชื่อ และความสามรถเชิงสร้างสรรค์ของชาวไทยในสมัยอยุธยาที่เผยแพร่อิทธิพลทางวัฒนธรรมไปยังประเทศเพื่อนบ้านข้างเคียง เช่น ลาว และกัมพูชา

มรดกอันล้ำค่ายิ่งของอยุธยา มิได้ตกทอดมาเพียงแต่วัฒนธรรมทางวัตถุที่มองเห็นจับต้องได้เท่านั้น แต่ยังประกอบด้วยรสนิยมทางวัฒนธรรมอันเสพได้ด้วยคุณละเอียดย้อนทางจิตใจ ซึ่งเป็นลักษณะนิสัย

*ที่ถูกควรเป็นแม่น้ำเจ้าพระยา.

อันเป็นเอกลักษณ์ของชาวไทย เป็นสิ่งที่ได้รับการสร้างสรรค์ ประดับแต่งด้วยความวิริยะอุตสาหะ ตกทอดลงมาถึงคนรุ่นเราในรูปของ ภาษา วรรณกรรม ดนตรี นาฏกรรม กีฬา รสอาหาร หัตถกรรม ประเพณีและพิธีกรรม ตลอดจนถึงจริยธรรม และการปฏิบัติตนภายใต้กฎเกณฑ์ของความสัมพันธ์แบบเครือญาติ^๑

คณะกรรมการมรดกโลก ได้พิจารณาแล้วมีมติรับนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา (The Historic City of Ayutthaya) ไว้ในบัญชีแหล่งมรดกโลก ด้วยมาตรฐานข้อที่ ๓ ตามหลักเกณฑ์พิจารณาแหล่งมรดกโลก คือ “เป็นสิ่งที่แสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์ที่หาได้ยากยิ่ง หรือเป็นพยานหลักฐานแสดงขนบธรรมเนียม ประเพณี หรืออารยธรรม ซึ่งยังคงหลงเหลืออยู่ หรืออาจสูญหายไปแล้ว”^๒

การขึ้นบัญชีนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาเป็นแหล่งมรดกโลกนั้น เท่ากับว่าเมืองพระนครศรีอยุธยาได้รับการจัดว่ามีมาตรฐานความเป็นมรดกโลก จึงเป็นที่คาดหมายว่าเป็นสถานที่ที่มีคุณค่าและความสำคัญต่อสากลโลก ที่จะต้องได้รับการบำรุงรักษาตามมาตรฐานของการเป็นแหล่งมรดกโลก ซึ่งถ้ามีการกระทำที่ก่อให้เกิดความเสื่อมคุณค่าจนไม่เป็นที่ยอมรับแล้ว จะมีการประเมินคุณค่าเสียใหม่ โดยยึดถือตามเอกสารที่นำเสนอต่อคณะกรรมการมรดกโลกในการขอขึ้นบัญชีมรดกโลกมาเป็นเครื่องอ้างอิง และถ้าคุณค่าของความเป็นมรดกโลกลดลงจากที่นำเสนอไว้ จะถูกเสนอให้ขึ้นบัญชีเป็นแหล่งมรดกโลกที่อยู่ในภาวะอันตราย อันเป็นขั้นตอนที่สามารถนำไปสู่การถอดถอนออกจากบัญชีมรดกโลกได้ในที่สุด

เมื่อนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ได้รับการขึ้นบัญชีเป็นแหล่งมรดกโลก จึงเป็นเรื่องที่รัฐบาลจะต้องให้ความสำคัญในการอนุรักษ์และพัฒนาานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาไปสู่แนวทางที่เหมาะสมต่อไป ดังปรากฏข้อความในบทบรรณาธิการวารสารศิลปากรที่ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๔ ว่า “...จึงจำเป็นอยู่เองที่รัฐบาลไทย และประชาชนคนไทยจะต้องช่วยกันดูแลปกป้องรักษาไว้ให้เหมาะสม และให้สมควรแก่ที่ได้รับการยกย่องด้วย”^๓ ซึ่งคณะรัฐมนตรีในสมัยรัฐบาลนายชวน หลีกภัย เป็นนายกรัฐมนตรี ได้มีมติรับหลักการแผนแม่บทโครงการอนุรักษ์และพัฒนาานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาใน พ.ศ. ๒๕๓๖

ดังนั้น การดำเนินโครงการอนุรักษ์และพัฒนาานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา และการได้รับการขึ้นบัญชีเป็นแหล่งมรดกโลก จึงเป็นความก้าวหน้าครั้งสำคัญสำหรับการอนุรักษ์

^๑สำนักงานสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ. (๒๕๓๔). **อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา**. ศิลปากร.

๓๔ : ๔๓-๔๘.

^๒กรมศิลปากร. (๒๕๔๓). **มรดกไทย-มรดกโลก**. หน้า ๓๔.

^๓สุรพล ดำริห์กุล. (๒๕๓๔). **บทบรรณาธิการ**. **ศิลปากร**. ๓๔: ไม่มีเลขหน้า.

โบราณสถานในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา และยังมีมุ่งเน้นความสำคัญแก่การพัฒนาสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของคนที่อาศัยอยู่ในแหล่งมรดกโลกให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ซึ่งมีผลอย่างมากต่อทิศทางการพัฒนาชุมชนเมือง และการอนุรักษ์โบราณสถานในระยะนี้

๑.๓ ปฏิบัติการของสังคมในช่วงนครประวัติศาสตร์-แหล่งมรดกโลก

การที่รัฐบาลอนุมัติโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา และการที่องค์การยูเนสโกได้ขึ้นบัญชีให้เป็นแหล่งมรดกโลกนั้น เป็นช่วงเวลาที่ยังคงมีความตื่นตัวต่อการอนุรักษ์โบราณสถานในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและปริมณฑล รวมทั้งมีการออกมาตรการทางกฎหมายต่าง ๆ เพื่อสนับสนุนการดำเนินงานของโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ที่ย่อมต้องมีผลกระทบต่อท่าทีของสังคมในการพัฒนาชุมชนเมืองในระยะนี้

๑.๓.๑ ความตื่นตัวในการอนุรักษ์โบราณสถานของสังคมไทย

การได้รับการขึ้นบัญชีเป็นแหล่งมรดกโลกของอยุธยา เป็นเสมือนการรับรองคุณค่าของแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมของไทยในระดับสากล อันส่งผลให้คนไทยมีความตื่นตัวต่อการอนุรักษ์โบราณสถานในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ดังทราบได้จากกระแสความตื่นตัวของสังคม ที่มีความตระหนักถึงความสำคัญของการที่นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาได้รับขึ้นบัญชีเป็นแหล่งมรดกโลก

ในช่วงประมาณ พ.ศ. ๒๕๓๗ ซึ่งเป็นช่วงหลังการขึ้นบัญชีนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาเป็นแหล่งมรดกโลกแล้ว และเป็นช่วงเริ่มต้นของการดำเนินโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา แต่การดำเนินงานค่อนข้างมีความยากลำบากหลายประการ เนื่องจากปัญหาการบุกรุกโบราณสถาน เป็นปัญหาที่สะสมมาเป็นเวลานาน จึงเป็นอุปสรรคสำหรับการดำเนินงานตามโครงการที่วางไว้ จนก่อให้เกิดกระแสวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของหน่วยงานภาครัฐ และมีกระแสข่าวลือว่า องค์การยูเนสโกจะปลดนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาออกจากบัญชีมรดกโลก^๑ เนื่องจากสภาพของโบราณสถานต่าง ๆ ในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา และปริมณฑลในขณะนั้น ยังประสบปัญหาทั้งด้านกระบวนการและวิธีการในการอนุรักษ์โบราณสถาน และยังมีชุมชนหลายแห่งรุกล้ำโบราณสถานอยู่ทั่วไปในเกาะเมือง รวมทั้งความไม่เหมาะสมกลมกลืนระหว่างเมืองใหม่ กับเมืองเก่า เช่น การก่อสร้างอาคารสูงใหญ่ การขยายถนนสายต่าง ๆ ในเกาะเมือง ความไม่เป็นระเบียบในการจัดผังเมือง และกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนเมือง ที่ยังส่งผลกระทบต่อโบราณสถานอยู่มาก

^๑ยูเนสโกจึงปลดอยุธยาเมืองเก่าพ้นบัญชีมรดกโลก. (๒๕๓๗, ๑๐ ตุลาคม). แนวหน้า. หน้า ๑, ๓.

ด้วยสภาพของเมืองที่ยังไม่สามารถจัดการพัฒนาเมือง ให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์โบราณสถานได้อย่างลงตัวเช่นนี้ ทำให้บรรดานักวิชาการหลายแขนงต่างแสดงความเห็นห่วงต่อการรักษาโบราณสถานบริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา บ้างวิจารณ์เทคนิควิธีการอนุรักษ์โบราณสถานของกรมศิลปากร บ้างก็วิจารณ์ปัญหาสภาพแวดล้อมบริเวณแหล่งโบราณสถาน ที่ยังไม่ได้รับการจัดการอย่างดี จนเกิดความหวั่นวิตกกังวลว่า อาจจะนำมาสู่การพิจารณาถอดถอนนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาออกจากบัญชีแหล่งมรดกโลกได้ และกลายเป็นประเด็นให้สื่อมวลชนหลายสำนักได้นำไปเสนอข่าวเกี่ยวกับปัญหาการจัดการโบราณสถานและชุมชนเมืองบริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาอย่างครึกโครม

หนังสือพิมพ์บางฉบับ* ได้นำเสนอข่าวนี้อย่างต่อเนื่องหลายเดือน โดยได้นำประเด็นการสร้างโรงแรมขนาดใหญ่ สถานบันเทิงที่ไม่เหมาะสม และการสร้างหมู่บ้านจัดสรร ใกล้กับแหล่งประวัติศาสตร์และโบราณสถาน จนมีการนำประเด็นปัญหาเหล่านี้ยกขึ้นมาเป็นวาระแห่งชาติ โดยถูกเสนอเป็นญัตติต่อสภาผู้แทนราษฎร^๑ และนำไปสู่การพิจารณาของคณะกรรมการกิจการศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม ที่ช่วยกระตุ้นให้ภาครัฐต้องเร่งหาแนวทางแก้ไขปัญหอย่างจริงจัง โดยนำกรณีปัญหาการจัดการโบราณสถานและชุมชนเมืองที่พระนครศรีอยุธยา มาเป็นกรณีตัวอย่างในการป้องกันและแก้ไขปัญหาโบราณสถานในจังหวัดต่าง ๆ ด้วย ซึ่งประธานกรรมการกิจการศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม ได้แจ้งให้ทุกจังหวัดทำรายงานสภาพปัญหา และการบำรุงรักษาโบราณสถานในจังหวัดมาเสนอ และวางมาตรการในการรักษาโบราณสถานเป็นเบื้องต้นไว้คือ ถ้าจังหวัดใดมีปัญหาเกี่ยวกับโบราณสถาน ให้แจ้งกรมการเพื่อรวบรวมเสนอเป็นญัตติต่อสภาผู้แทนราษฎร โดยตั้งคณะทำงานเพื่อทำหน้าที่รับเรื่องร้องเรียนเกี่ยวกับปัญหาโบราณสถาน^๒ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการอนุรักษ์โบราณสถานอย่างจริงจังของรัฐบาลในระยะนี้

นอกจากรัฐบาลแล้ว หน่วยงานสำคัญที่มีส่วนช่วยกระตุ้นให้สังคมมีความตื่นตัวต่อการอนุรักษ์โบราณสถาน และศิลปกรรมท้องถิ่น คือ สถาบันการศึกษาในท้องถิ่น เช่น สถาบันราชภัฏพระนครศรีอยุธยา (เปลี่ยนสถานะจากวิทยาลัยครูพระนครศรีอยุธยา) และสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตพระนครศรีอยุธยาวาสูกี ซึ่งเป็นสถาบันอุดมศึกษาของท้องถิ่น โดยเฉพาะสถาบันราชภัฏพระนครศรีอยุธยา ได้รับการผลักดันให้ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางบริการข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ และ

*หนังสือพิมพ์แนวหน้า นำเสนอข่าวปัญหาเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถานในเมืองพระนครศรีอยุธยาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะมีความถี่มากในช่วงประมาณ เดือนตุลาคม-พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๓๗ และภายหลังยังนำเสนอต่อเป็นระยะ ๆ ร่วมกับหนังสือพิมพ์สำนักอื่น ๆ

^๑บันทึกคำให้การสภา โครทำลายอยุธยา (ตอน ๑). (๒๕๓๗, ๗ พฤศจิกายน). **แนวหน้า**. หน้า ๑, ๒, ๓.

^๒เผยแพร่ สข.ตัวการให้สร้างโรงแรมทำลายมรดกโลก. (๒๕๓๗, ๑๖ พฤศจิกายน). **แนวหน้า**. หน้า ๑, ๗.

ศิลปวัฒนธรรม ตามพระราชบัญญัติสถาบันราชภัฏ พ.ศ.๒๕๓๘ ให้มีบทบาทในการทะนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม โดยได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานภาครัฐหลายหน่วยงาน ประกอบด้วยคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ กรมฝึกหัดครู และหน่วยงานในสังกัดของกรมศิลปากรในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา คือ สำนักงานอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเจ้าสามพระยา พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติจันทรมุข^๑

บทบาทและหน้าที่ของสถาบันราชภัฏพระนครศรีอยุธยา ในการส่งเสริมการอนุรักษ์แหล่งศิลปกรรมในเมืองพระนครศรีอยุธยา อาทิ การจัดทำรายงานสำรวจแหล่งศิลปกรรมในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาใน พ.ศ.๒๕๓๓ เพื่อวางแผนการอนุรักษ์แหล่งศิลปกรรม โดยระวังป้องกันผลกระทบจากโครงการพัฒนาต่าง ๆ ของชุมชนเมือง และการจัดประชุมสัมมนาเรื่องบทบาทของผู้นำชุมชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น เพื่อเผยแพร่ความรู้ด้านวิชาการเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นให้แก่ผู้นำท้องถิ่น เพื่อสร้างเสริมความรัก และห่วงแหน ตลอดจนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์โบราณสถานของประชาชน ใน พ.ศ.๒๕๓๗ เป็นต้น ส่วนสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตพระนครศรีอยุธยาวาสูกีรี ซึ่งเป็นสถาบันอุดมศึกษาในท้องถิ่นอีกแห่งหนึ่ง ก็ได้มีบทบาทต่อการส่งเสริมงานด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรม ดังเช่นการสนับสนุนโครงการสืบสานวัฒนธรรมไทยเรื่องมรดกกรุงศรีอยุธยา: สืบสานเอกลักษณ์ไทย ที่จัดร่วมกับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ตามนโยบายสืบสานวัฒนธรรมของรัฐบาล เมื่อ พ.ศ.๒๕๓๙ โดยมีความมุ่งหมายประการหนึ่งเพื่อให้เกิดความร่วมมือในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของอยุธยา และหาแนวทางที่เหมาะสมในการอนุรักษ์และสืบสานมรดกทางวัฒนธรรมของอยุธยาให้สอดคล้องกับยุคสมัย^๒

สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ แสดงให้เห็นถึงความพยายามประชาสัมพันธ์ให้คนในท้องถิ่น เข้าใจความสำคัญของการอนุรักษ์โบราณสถาน ในฐานะที่ได้รับการขึ้นบัญชีเป็นแหล่งมรดกโลก และในช่วงที่มีกระแสข่าวเกี่ยวกับปัญหาการอนุรักษ์โบราณสถานนั้น สถาบันการศึกษาก็ได้ทำหน้าที่ประชาสัมพันธ์ให้สังคมตระหนักในความสำคัญของการเป็นเมืองมรดกโลก เพื่อสร้างจิตสำนึกในการรักษาโบราณสถาน และเป็นตัวกลางในการประสานความเข้าใจของหน่วยงานต่าง ๆ เช่น การนำเสนอบทความลงในวารสารราชภัฏกรุงเก่า ฉบับมรดกโลก ที่พยายามนำเสนอให้สังคมเห็นว่า “โบราณสถาน

^๑ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๕๓๓). รายงานสำรวจแหล่งศิลปกรรมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๕ แห่ง. หน้า ๘๕.

^๒สำนักเสริมศึกษาและบริการสังคม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตพระนครศรีอยุธยา วาสูกีรี. (๒๕๓๙). มรดกกรุงศรีอยุธยา : สืบสานเอกลักษณ์ไทย. หน้า ๗

คือเกียรติภูมิของชาติ” ที่ทุกฝ่ายต้องร่วมมือรักษาและร่วมกันแก้ไขปัญหา^๑ แสดงให้เห็นว่าสถาบันการศึกษาในท้องถิ่น เข้ามามีบทบาทในด้านการส่งเสริมการอนุรักษ์โบราณสถาน รวมทั้งมรดกศิลปวัฒนธรรมไทย เพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการแก้ปัญหาเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถาน โดยมุ่งส่งเสริมให้คนในท้องถิ่นมีความตระหนักในการอนุรักษ์โบราณสถานมากขึ้น

นอกจากนั้น การจัดงานฉลองมรดกโลก ที่หน่วยงานต่าง ๆ ในจังหวัดได้จัดขึ้นเป็นประจำทุกปี โดยมีการแสดงประกอบแสงเสียงตามโบราณสถานในตอนกลางคืน การแสดงการจำลองกระบวนการแห่งพระราชศาสนสมัยกรุงศรีอยุธยา การจำลองตลาดย้อนยุค และงานออกร้านต่าง ๆ นั้น ก็มีส่วนสำคัญในการประชาสัมพันธ์ให้ชาวเมืองรับรู้ถึงความสำคัญของโบราณสถานในจังหวัด ในฐานะที่ได้รับ การขึ้นบัญชีให้เป็นแหล่งมรดกโลก ที่ชาวอยุธยาแม้มีคำกล่าวทำนองว่า “องค์การยูเนสโกยกย่องให้เมืองพระนครศรีอยุธยาเป็นเมืองมรดกโลก” ซึ่งน่าสังเกตว่า การใช้คำว่า “ยกย่อง” นั้น ชี้ให้เห็นว่าการได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งมรดกโลก เป็นเกียรติภูมิอันน่าภาคภูมิใจของชาวจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ดังนั้น จึงจะเห็นได้ว่าในระยะนี้ หน่วยงานหลายภาคส่วน ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการรณรงค์ ประชาสัมพันธ์ให้สังคม โดยเฉพาะคนในท้องถิ่น เกิดความตระหนักถึงความสำคัญของชุมชนเมือง รวมทั้งการรณรงค์ให้เยาวชนเกิดความรัก ความหวงแหน และมีความรู้สึกเป็นเจ้าของในมรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น ที่จะต้องช่วยกันรักษาไว้ให้อารงอยู่สืบไป

๑.๓.๒ มาตรการป้องกันรักษาโบราณสถาน

ภายหลังจากคณะรัฐมนตรีมีมติอนุมัติโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ.๒๕๓๖ หน่วยงานภาครัฐ ซึ่งประกอบด้วยหลายหน่วยงาน โดยเฉพาะกรมศิลปากร เทศบาล และจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ก็ได้มีการวางแผนทางเพื่อสนับสนุนการดำเนินโครงการนครประวัติศาสตร์ โดยการออกมาตรการทางกฎหมายต่าง ๆ เพื่อบังคับใช้ในบริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและปริมณฑลเป็นพิเศษ ประกอบด้วย

๑.๓.๒.๑ พระราชบัญญัติการผังเมือง

เป็นกฎหมายที่ออกโดยกรมการผังเมือง กระทรวงมหาดไทย ที่จะมีส่วนช่วยในการกำหนดทิศทางการเติบโตของเมืองพระนครศรีอยุธยา ให้เป็นไปในทิศทางที่เหมาะสม คือให้สอดคล้องกับการดำเนินโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา โดยออกกฎกระทรวงทุก ๆ ๕ ปี เพื่อควบคุมการใช้ที่ดิน กิจกรรม ขนาดของกิจกรรมในพื้นที่บริเวณต่าง ๆ รวมทั้งวางแผนการปรับปรุงระบบถนนช่วงต่าง ๆ ทั้งในเกาะเมืองและปริมณฑล

^๑วิทยา รุ่งอรุณพิศาล. (๒๕๓๗). นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา กับการรักษาเกียรติภูมิของชาติ.

การออกกฎกระทรวงเพื่อบังคับใช้พื้นที่บริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา พ.ศ. ๒๕๓๙^๑ ได้ระบุรายละเอียดการใช้ที่ดินบริเวณเขตอุทยานประวัติศาสตร์ให้เป็นที่ดินประเภทอนุรักษ์เพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมไทย โดยระบุไว้ว่า “ให้ใช้ประโยชน์เพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรม และสถาปัตยกรรมท้องถิ่น อุตสาหกรรม หัตถกรรม การท่องเที่ยว การอยู่อาศัย การอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณคดี ประวัติศาสตร์ การสาธารณูปโภคและสาธารณูปการหรือสาธารณประโยชน์...”^๒ ซึ่งสอดคล้องกับความมุ่งหมายของโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา นอกจากนั้น ยังห้ามใช้ประโยชน์ที่ดินตามที่กำหนด อาทิ โรงแรม สถานบริการ โรงงานอุตสาหกรรม

นอกจากกำหนดการใช้ที่ดินในเขตอุทยานประวัติศาสตร์แล้ว ยังได้กำหนดการใช้ที่ดินบริเวณโดยรอบเขตอุทยานประวัติศาสตร์ให้มีระดับปริมาณการใช้พื้นที่ที่มีความหนาแน่นน้อยเพื่อทำหน้าที่เป็นเสมือนแนวกันชนระหว่างเขตอุทยานประวัติศาสตร์ กับเขตที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่นปานกลาง และที่ดินประเภทพาณิชยกรรม และที่อยู่อาศัยหนาแน่นมากตามลำดับ

กฎหมายฉบับนี้ หน่วยงานปกครองในท้องถิ่น ซึ่งประกอบด้วย เทศบาลเมืองนครศรีอยุธยา และเทศบาลตำบลโยธยาเป็นหน่วยงานที่จะทำหน้าที่กำกับดูแล ดังนั้นการควบคุมการใช้พื้นที่ในเกาะเมืองและปริมณฑลได้อย่างมีประสิทธิภาพ ต้องอาศัยความร่วมมือจากหน่วยงานปกครองด้วย จึงจะสามารถควบคุมการใช้พื้นที่ให้เป็นไปตามกฎหมายฉบับนี้ได้

๑.๓.๒.๒ พระราชบัญญัติควบคุมอาคาร

พระราชบัญญัติควบคุมอาคารเป็นกฎหมายที่อยู่ภายใต้อำนาจของกรมโยธาธิการ กระทรวงมหาดไทย ตามความในพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ. ๒๕๒๒ โดยหลักแล้วกฎหมายฉบับนี้มีความมุ่งเน้นเพื่อกำหนดและควบคุมอาคารให้ได้มาตรฐานการก่อสร้าง แข็งแรง ปลอดภัย รักษาสิ่งแวดล้อมและผังเมือง โดยมีหน่วยงานปกครองในท้องถิ่นเป็นผู้ควบคุมให้เป็นไปตามกฎหมาย

สำหรับการออกกฎกระทรวงเพื่อบังคับใช้ในพื้นที่เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและปริมณฑลนั้น สำนักงานโครงการนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา หรือกรมศิลปากร ร่วมกับจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้อาศัยอำนาจของกฎหมายฉบับนี้มาสนับสนุนโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา โดยประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการออกกฎหมายฉบับนี้ เพื่อร่างข้อกำหนดควบคุมสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ตลอดจนรูปแบบอาคาร และสถาปัตยกรรม ในบริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและปริมณฑล ให้มีความเหมาะสมกลมกลืนเป็นระเบียบ มีความต่อเนื่องและเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของเมือง ซึ่งได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาใน พ.ศ. ๒๕๔๒

^๑กฎกระทรวง ฉบับที่ ๒๖๔ (พ.ศ. ๒๕๓๙) ออกตามความในพระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ. ๒๕๑๘. (๒๕๓๙, ๑๓ มิถุนายน). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม ๑๑๓ ตอนที่ ๒๐ ก. หน้า ๘-๑๔.

พระราชบัญญัตินี้ได้กำหนดรูปทรงของอาคารต่าง ๆ ภายในเกาะเมืองและปริมณฑล ให้มีหลังคาเป็นลักษณะทรงจั่ว ทรงปั้นหยา หรือทรงไทยเท่านั้น โดยกำหนดขนาด ความสูง ความหนาแน่นของอาคาร ในบริเวณต่าง ๆ ให้มีความลดหลั่นแตกต่างกันไปตามความเหมาะสมของพื้นที่ โดยกำหนดไว้ ๔ พื้นที่ดังนี้ คือ

พื้นที่ ๑ เป็นบริเวณที่จัดเป็นพื้นที่สำคัญสูงสุด คือครอบคลุมพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ประกอบด้วย เขตอุทยานประวัติศาสตร์ตลอดจนบริเวณโดยรอบ กลุ่มโบราณสถาน บริเวณคลองสระบัวทางตอนเหนือ กลุ่มโบราณสถานบริเวณวัดพนัญเชิง-หมู่บ้านชาวต่างชาติ ทางตอนใต้ และกลุ่มโบราณสถานบริเวณเทศบาลตำบลโยธยาทางด้านตะวันออกนอกเกาะเมือง โดยกำหนดให้สามารถสร้างอาคารที่พักอาศัยมีความสูงได้ไม่เกิน ๘ เมตร ส่วนอาคารราชการหรือองค์การของรัฐ จำกัดความสูงจากพื้นถึงฝ้าเพดานให้ไม่เกิน ๑๒ เมตร เป็นต้น

พื้นที่ ๒ เป็นพื้นที่บริเวณแหล่งที่อยู่อาศัยแบบหนาแน่นน้อยตามพระราชบัญญัติผังเมือง ที่ใช้เป็นพื้นที่กันชนระหว่างเขตอุทยานประวัติศาสตร์ กับเขตพาณิชย์กรรม ได้กำหนดความสูงของอาคารต่าง ๆ ให้มีความสูงไม่เกิน ๑๒ เมตร

พื้นที่ ๓ ส่วนหนึ่งคือพื้นที่บริเวณย่านพาณิชย์กรรมในเกาะเมือง คือย่านตลาดหัวรอ และตลาดเจ้าพรหม ทางด้านทิศตะวันออกของเกาะเมือง ได้กำหนดความสูงของอาคารไว้ไม่เกิน ๑๕ เมตร

และพื้นที่ ๔ พื้นที่ส่วนหนึ่งคือบริเวณริมถนนโรจนะ ที่กำหนดความสูงเบื้องต้นไว้ไม่เกิน ๑๕ - ๓๐ เมตร ตามระยะถอยร่นจากแนวถนน เป็นต้น^๑

การออกกฎหมายเพื่อควบคุมลักษณะ และความสูงของสิ่งก่อสร้างบริเวณเกาะเมือง พระนครศรีอยุธยาและปริมณฑลนี้ ได้แสดงให้เห็นถึงมาตรการในการรักษาบรรยากาศของความเป็นเมืองประวัติศาสตร์ ที่มีส่วนในการรักษาคุณค่าความสำคัญ และความโดดเด่นของโบราณสถาน ให้กลมกลืน และสอดคล้องไปกับเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมของท้องถิ่น ไม่ให้มีสิ่งก่อสร้างอื่นใด ที่มีขนาดและความสูง เทียบเทียมหรือมากกว่าความสูงของโบราณสถาน โดยมีคณะกรรมการ ซึ่งมีรองผู้ว่าราชการจังหวัดพระนครศรีอยุธยาเป็นประธาน กรมศิลปากร เทศบาลเมืองนครศรีอยุธยา และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ เป็นกรรมการ ทำหน้าที่กำหนดความสูงและรูปแบบสถาปัตยกรรมของอาคารที่จะสร้างขึ้นในบริเวณต่าง ๆ

^๑กฎกระทรวง ฉบับที่ ๕๓ (พ.ศ. ๒๕๔๒) ออกตามความในพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ. ๒๕๒๒. (๒๕๔๒, ๕ กรกฎาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม ๑๑๖ ตอนที่ ๕๘ ก. หน้า ๑-๙.

๑.๓.๒.๓ พระราชบัญญัติโบราณสถาน

พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ.๒๕๓๕ เป็นกฎหมายหลักที่กรมศิลปากรใช้ในการอนุรักษ์และคุ้มครองโบราณสถาน ซึ่งได้ให้อำนาจแก่กรมศิลปากร สามารถกำหนดพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี ให้เป็นเขตโบราณสถาน ดังที่กรมศิลปากรได้ประกาศพื้นที่ภายในเกาะเมือง จำนวน ๑,๘๑๐ ไร่ เป็นเขตโบราณสถานไปเมื่อ พ.ศ.๒๕๑๙ เพื่อจัดให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์ ที่จะทำให้อิทธิพลศิลปกรรมมีอำนาจสั่งระงับและรื้อถอนสิ่งปลูกสร้างในเขตโบราณสถานโดยมิได้รับอนุญาตได้ดังที่เคยนำเสนอแล้ว

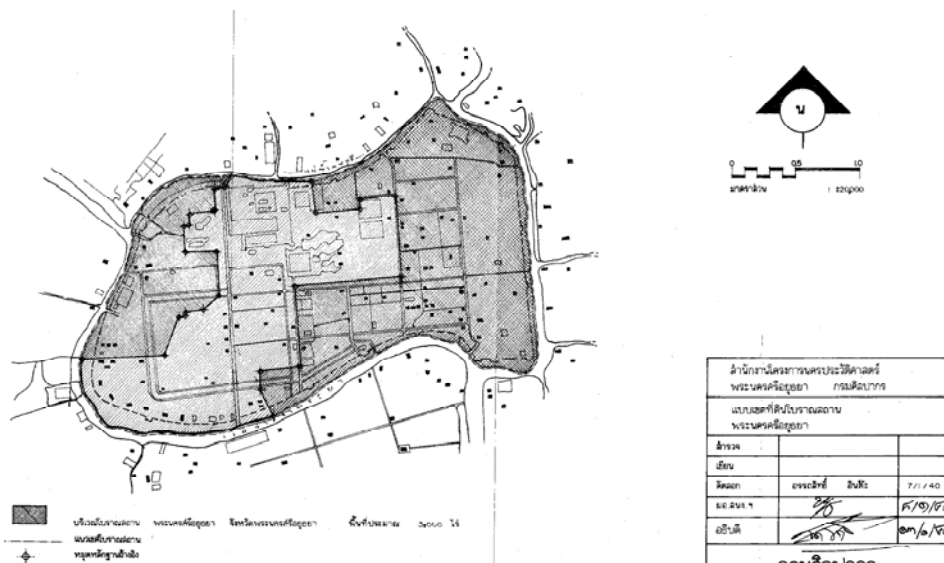
ซึ่งในระยะที่ดำเนินโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา กรมศิลปากรได้อาศัยอำนาจตามกฎหมายฉบับนี้ กำหนดเขตโบราณสถานภายในเกาะเมือง นอกเหนือจากที่ประกาศแล้วอีกเป็นพื้นที่ประมาณ ๓,๐๐๐ ไร่ ใน เดือนมกราคม พ.ศ.๒๕๔๐ “เพื่อทำการอนุรักษ์และพัฒนาให้เหมาะสมกับการที่นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาได้รับการยกย่องให้เป็นมรดกโลก”^๑ จึงทำให้พื้นที่ในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาทั้งหมดเป็นเขตโบราณสถาน อย่างไรก็ตาม ชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยายังสามารถพัฒนาให้เกิดความเจริญได้ โดยอยู่ในความควบคุมดูแลตามอำนาจของกฎหมายฉบับนี้ โดยเฉพาะการจะปลูกสร้างอาคารใด ๆ ในบริเวณเกาะเมือง จะต้องดำเนินการขออนุญาตตามข้อกำหนดเกี่ยวกับการควบคุมสิ่งปลูกสร้าง การควบคุมกิจกรรม การใช้พื้นที่ ขนาด ความสูง และรูปแบบอาคาร ซึ่งได้มีการประกาศของกรมศิลปากรเรื่องหลักเกณฑ์และวิธีการยื่นเรื่องขออนุญาตปลูกสร้างอาคารภายในเขตโบราณสถานเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ใน พ.ศ.๒๕๔๐^๒ อันเป็นประกาศที่มีเนื้อหาข้อบังคับคล้ายคลึงกับพระราชบัญญัติควบคุมอาคารของกระทรวงมหาดไทยที่ควบคุมดูแลโดยสำนักงานเทศบาล โดยที่อธิบดีกรมศิลปากรได้มอบอำนาจให้ผู้ว่าราชการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นผู้ที่มีอำนาจเกี่ยวกับการออกหนังสืออนุญาตก่อสร้างอาคารภายในเขตโบราณสถานเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาแทนอธิบดีกรมศิลปากร^๓

^๑ประกาศกรมศิลปากร เรื่องกำหนดเขตที่ดินโบราณสถานเพิ่มเติม. (๒๕๔๐, ๒๑ มกราคม).

ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม ๑๑๔ ตอนที่ ๖ ง. หน้า ๔๐.

^๒กรมศิลปากร. (๒๕๔๐, ๑๙ กุมภาพันธ์). ประกาศกรมศิลปากรเรื่อง หลักเกณฑ์และวิธีการยื่นเรื่องขออนุญาตปลูกสร้างอาคารภายในเขตโบราณสถานเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา.

^๓กรมศิลปากร. (๒๕๔๐, ๑๙ กุมภาพันธ์). คำสั่งกรมศิลปากรที่ ๑๒๔/๒๕๔๐ เรื่อง มอบอำนาจให้ผู้ว่าราชการจังหวัดพระนครศรีอยุธยาปฏิบัติราชการแทนอธิบดีกรมศิลปากรในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการออกหนังสืออนุญาตให้มีการก่อสร้างอาคารภายในเขตโบราณสถานเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา.

ภาพประกอบ ๓๐ พื้นที่ประกาศเขตที่ดินโบราณสถานเพิ่มเติม พ.ศ.๒๕๔๐

ที่มา: ประกาศกรมศิลปากร เรื่องกำหนดเขตที่ดินโบราณสถานเพิ่มเติม. (๒๕๔๐, ๒๑ มกราคม). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม ๑๑๔ ตอนที่ ๒ ง. หน้า ๔๐.

ดังนั้น การขออนุญาตปลูกสร้างอาคาร หรือสถานที่ในบริเวณเกาะเมือง และบริเวณทลนั้น จะต้องมีการพิจารณาด้วยกฎหมายหลายฉบับ ทั้งกฎหมายผังเมือง กฎหมายควบคุมอาคารที่ดูแลรับผิดชอบโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งก็คือเทศบาล และกฎหมายเกี่ยวกับโบราณสถาน ที่ควบคุมดูแลโดยกรมศิลปากร และผู้ว่าราชการจังหวัดพระนครศรีอยุธยาซึ่งมีอำนาจปฏิบัติราชการแทนอธิบดีกรมศิลปากร

มาตรการทางกฎหมายที่บัญญัติขึ้นมาเพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์โบราณสถาน ตามโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาเหล่านี้ สามารถสะท้อนความตระหนักของสังคมในการอนุรักษ์โบราณสถานได้เป็นอย่างดี แต่ขณะเดียวกัน มาตรการเหล่านี้ย่อมต้องส่งผลกระทบต่อการพัฒนาชุมชนเมืองด้วยเช่นกัน

๒. การอนุรักษ์โบราณสถานและการดำเนินโครงการนครประวัติศาสตร์

การที่รัฐบาลอนุมัติโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ใน พ.ศ. ๒๕๓๖ ทำให้ในระยะนี้ มีการดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานทั้งในเกาะเมืองและบริเวณทล ตลอดจนการสงวนรักษาสภาพแวดล้อมและภูมิทัศน์โดยรอบบริเวณโบราณสถาน รวมทั้งมีการจัดการด้านต่าง ๆ เช่น ด้านการบริการวิชาการและการท่องเที่ยว การพัฒนาและปรับปรุงชุมชนในเขตอุทยาน

ประวัติศาสตร์ และบริการสาธารณสุขปโภคและสาธารณสุขการ ด้วยการจัดสรรงบประมาณที่มากขึ้น และมีการระดมนักวิชาการในสาขาต่าง ๆ เข้าแก้ไขและจัดการปัญหา ประกอบกับได้รับความสนับสนุนจากองค์กรเอกชนหลายราย ในการช่วยสมทบทุนอนุรักษ์โบราณสถาน และช่วยเผยแพร่ประชาสัมพันธ์โครงการนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาให้เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง จึงมีส่วนทำให้สังคมเกิดความสนใจ และตระหนักต่อการอนุรักษ์โบราณสถานมากขึ้น

ดังนั้น ช่วงนครประวัติศาสตร์-มรดกโลกนี้ จึงเป็นช่วงเวลาสำคัญสำหรับการอนุรักษ์โบราณสถานในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและปริมณฑล ให้ได้รับการดูแลรักษามากยิ่งขึ้น และในขณะเดียวกันย่อมมีผลกระทบต่อการพัฒนาชุมชนเมืองมากขึ้นด้วย ผู้วิจัยจึงได้นำเสนอเรื่องการอนุรักษ์โบราณสถานและการดำเนินโครงการนครประวัติศาสตร์ เพื่อให้ทราบว่าในระยะนี้มีการดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานอย่างไร และประสบความสำเร็จเพียงใด แล้วจึงจะนำเสนอการพัฒนาชุมชนเมืองไว้ในลำดับต่อไป

๒.๑ การอนุรักษ์โบราณสถาน บริเวณเกาะเมืองและปริมณฑล

การอนุรักษ์โบราณสถาน ภายใต้การดำเนินโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยานั้น จัดอยู่ในแผนงานโบราณคดี ประวัติศาสตร์และโบราณสถาน ที่มีเป้าหมายดำเนินการอนุรักษ์ ตกแต่ง ซ่อมแซม ปฏิสังขรณ์โบราณสถาน และภูมิทัศน์ในเขตโบราณสถาน ๙๕ แห่ง ในอุทยานประวัติศาสตร์ประวัติศาสตร์ รวมทั้งโบราณสถานในพื้นที่นอกเขตอุทยานประวัติศาสตร์ที่สมควรได้รับการดูแลรักษาอย่างเร่งด่วน เพื่อมิให้ทรุดโทรมจนก่อให้เกิดความเสียหาย^๑

การอนุรักษ์โบราณสถานภายใต้โครงการนี้ ทำให้กรมศิลปากรได้รับการจัดสรรงบประมาณในการดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานเป็นจำนวนมากขึ้น โดยได้รับงบประมาณงวดแรกในปีงบประมาณ ๒๕๓๗ เป็นจำนวนเงิน ๓๐ ล้านบาท และตลอดระยะเวลาการดำเนินการในแผนงานนี้ กรมศิลปากรได้รับการจัดสรรงบประมาณทั้งสิ้น จำนวน ๔๙๘.๘๒ ล้านบาท ซึ่งเกือบเต็มวงเงินที่เสนอไว้คือ ๕๓๐.๖๑ ล้านบาท^๒ และสามารถดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานต่าง ๆ ทั้งขนาดใหญ่ และขนาดเล็กที่ตั้งอยู่ในเกาะเมืองและปริมณฑลได้อย่างทั่วถึง

กรมศิลปากร ดำเนินการบูรณะ ซ่อมแซม และบำรุงรักษาโบราณสถาน รวมทั้งตกแต่งภูมิทัศน์บริเวณโบราณสถานต่าง ๆ โดยเน้นโบราณสถานในเขตอุทยานประวัติศาสตร์ และนอกเขตอุทยานประวัติศาสตร์ที่มีความจำเป็นต้องอนุรักษ์อย่างเร่งด่วน ทั้งอนุรักษ์โบราณสถานที่ตั้งอยู่เป็นแห่ง ๆ เช่น

^๑กรมศิลปากร. (๒๕๔๐). แผนแม่บทโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์

พระนครศรีอยุธยา. หน้า ๕๑.

^๒สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา. (๒๕๕๔). รายงานการพิจารณาศึกษาเรื่อง การบริหารจัดการและการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวมรดกโลกของไทยของคณะกรรมการการท่องเที่ยววิมุติสภา. หน้า ๒๐.

วัดพุทธไสยาสน์เจตีย์ภูเขาทอง และอนุรักษโบราณสถานที่มีพื้นที่ต่อเนื่องกัน อาทิ กลุ่มโบราณสถานบริเวณพระราชวังโบราณและบึงพระราม กลุ่มโบราณสถานบริเวณสวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ กลุ่มโบราณสถานบริเวณวัดมหาสมัน และกลุ่มโบราณสถานบริเวณวัดวรเชษฐาราม เป็นต้น เพื่อรักษาความเป็นเอกภาพของพื้นที่ ทำให้โบราณสถานที่แม้จะมีขนาดเล็กซึ่งตั้งอยู่ตามที่แตกต่างกัน ในเกาะเมือง เช่น โบราณสถานวัดอุโบสถ วัดวังไชย วัดมหาสมัน วัดเจ้าพรหมณ์ วัดสังข์แท้ วัดสังข์ขทา ต่างได้รับการอนุรักษ์ตามหลักการโบราณคดี คือการดูแลรักษา ขุดแต่งโบราณสถาน เสริมความมั่นคง และปรับสภาพภูมิทัศน์โดยวางรั้วที่บริเวณโดยรอบ จึงทำให้โบราณสถานคู่มือคุณค่ามากขึ้น

นอกจากการดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานในส่วนของกรมศิลปากร ซึ่งเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบหน้าที่นี้โดยตรงแล้ว ในช่วงระยะนี้ยังมีหน่วยงานอื่น ๆ ของรัฐโดยเฉพาะการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และเอกชนหลายราย สนับสนุนเงินในการดำเนินงานอนุรักษ์โบราณสถาน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความมีส่วนร่วมของหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนได้เป็นอย่างดี โดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ให้ความสนับสนุนโครงการอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา เพื่อส่งเสริมให้จังหวัดพระนครศรีอยุธยาเป็นเมืองท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ และรักษาไว้ให้สมฐานะของแหล่งมรดกโลก^๑ ได้แก่ การสมทบงบประมาณอนุรักษ์โบราณสถานประกอบด้วย การบูรณะวัดธรรมิกราช วัดไชยวัฒนาราม พื้นฟูเพนียดคล้องช้างและพิพิธคล้องช้าง ปรับปรุงคุ่มขุนแผน สนับสนุนการก่อสร้างสำนักงานอุทยานประวัติศาสตร์ รวมทั้งประดับโคมไฟสาธิตส่องโบราณสถานเพื่อการท่องเที่ยวในยามค่ำคืน บริเวณวัดมหาธาตุ วัดราชบูรณะ วัดพระราม และวัดพระศรีสรรเพชญ์ เป็นจำนวนเงินรวมกันหลายสิบล้านบาท* และในปี ๒๕๔๒ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยยังได้จัดสรรงบประมาณจากโครงการเงินกู้เพื่อพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยว ให้แก่กรมศิลปากรเพื่อพัฒนาปรับปรุงพื้นที่บริเวณหน้าวิหารพระมงคลบพิตร^๒ ที่สามารถสะท้อนให้เห็นว่า ในระยะนี้โบราณสถานได้มีบทบาทเป็นทรัพยากรทางการท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชาติ และโดยเฉพาะการที่นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยามีฐานะเป็นแหล่งมรดกโลกด้วยนั้น เป็นจุดขายสำคัญในการส่งเสริมการท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี จนได้รับความสนับสนุนในการอนุรักษ์โบราณสถานและฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมประเพณี เพื่อ

^๑ดวงดาว สุวรรณรังษี. (๒๕๓๖, ตุลาคม). จากบรรณานุกรม. อสท. ๓๔(๓): ไม่มีเลขหน้า.

*การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยสนับสนุนโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาตามข้อมูลที่ปรากฏเฉพาะในช่วงระหว่าง พ.ศ.๒๕๓๐ – ๒๕๓๖ เป็นจำนวนเงิน ๓๘.๖๕ ล้านบาท และใน พ.ศ. ๒๕๔๒ อีกจำนวนหนึ่ง ดูใน ดวงดาว สุวรรณรังษี. (๒๕๓๖, ตุลาคม). จากบรรณานุกรม. อสท. ๓๔(๓): ไม่มีเลขหน้า.

^๒เอนก สีหามาตย์. (๒๕๔๔). บทบาทการอนุรักษ์โบราณสถานของกรมศิลปากร.

ภาคนิพนธ์ ร.ม. (รัฐศาสตร์). หน้า ๕๘.

ดึงดูดนักท่องเที่ยว ช่วยสร้างเสริมเศรษฐกิจการท่องเที่ยวให้แก่ท้องถิ่นและประเทศ ดังมีการคาดการณ์ว่าจะมีนักท่องเที่ยวมาชมอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยามากถึง ๒,๕๐๐,๐๐๐ คนต่อปี ใน พ.ศ.๒๕๔๔^๑

ส่วนการสนับสนุนโครงการนครประวัติศาสตร์ของภาคเอกชนนั้น ได้มีเอกชนหลายรายเข้าร่วมสมทบงบประมาณในการอนุรักษ์โบราณสถาน ซึ่งแสดงถึงความร่วมมือที่ภาคเอกชนให้กับภาครัฐ อาทิ สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย ซึ่งมีนายอานันท์ ปันยารชุน เป็นประธานกรรมการนักรุกกิจเพื่อสิ่งแวดล้อมไทย ได้จัดโครงการสนับสนุนการอนุรักษ์และพัฒนาานครประวัติศาสตร์ “ร่วมใจอนุรักษ์อยุธยาจรดไกล” สนับสนุนงบประมาณการบูรณะชุดแต่งและปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์บริเวณวัดขุนแสน และสวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ เมื่อ พ.ศ.๒๕๓๘^๒ ส่วนบริษัทกรุงเทพประกันภัย สนับสนุนเงินทุนบูรณะเจดีย์ภูเขาทอง เมื่อ พ.ศ.๒๕๔๐ โดยมีความมุ่งหมายเพื่อร่วมรักษามรดกทางวัฒนธรรมของชาติ และบริษัทมอนซานโต้ไทยแลนด์ ได้สนับสนุนโครงการบูรณะโบราณสถานวัดวรเชษฐารามในปี พ.ศ. ๒๕๓๕ เพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ และกระตุ้นจิตสำนึกรักษ์แหล่งโบราณสถาน^๓ เป็นต้น

การเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์โบราณสถานของภาคเอกชนดังที่ได้กล่าวเป็นตัวอย่างนี้ ได้สะท้อนให้เห็นว่า ภาคเอกชนได้ตระหนักในความสำคัญแก่การรักษามรดกทางวัฒนธรรมของชาติ และเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์โบราณสถาน โดยไม่ถือเป็นหน้าที่ของหน่วยงานภาครัฐเพียงฝ่ายเดียว ทำให้ภาพรวมของการอนุรักษ์โบราณสถานในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและปริมณฑลมีทิศทางที่ดีขึ้น และแม้ว่างานอนุรักษ์โบราณสถานมิได้สำเร็จสมบูรณ์ใน พ.ศ.๒๕๔๔ แต่ก็มี การดำเนินการอย่างต่อเนื่องในระยะเวลาต่อมา

๒.๒ การอนุรักษ์ฟื้นฟูภูมิทัศน์รอบโบราณสถาน

การอนุรักษ์ตัวโบราณสถานดังที่นำเสนอแล้วนั้น เป็นงานที่กรมศิลปากรสามารถดำเนินการได้อย่างเต็มอำนาจหน้าที่ตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน แต่ในการดำเนินการปรับปรุงภูมิทัศน์และสภาพแวดล้อมโดยรอบโบราณสถานมักประสบปัญหา เนื่องจากขณะนั้นยังมีชุมชนและสถานที่ราชการตั้งอยู่ตามพื้นที่โบราณสถานที่สำคัญ กรมศิลปากรจึงยังไม่สามารถดำเนินการได้โดยสะดวก เพราะจะต้องประสานงานและหารือกับหลายหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมธนารักษ์ซึ่งรักษา

^๑สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา. (๒๕๕๔). รายงานการพิจารณาศึกษาเรื่อง การบริหารจัดการและการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวมรดกโลกของไทยของคณะกรรมการการท่องเที่ยววุฒิสภา. หน้า ๔๙.

^๒สถาบันสิ่งแวดล้อมไทยร่วมอนุรักษ์กรุงเก่า. (๒๕๓๘). สารกรมศิลปากร. ๘(๓-๔): ๔-๕.

^๓อารีพร อำนวยกิจเจริญ. (๒๕๓๕). กรมศิลปากรมอบเงินสองล้านบาทพิเศษ เพื่อบูรณะวัดวรเชษฐาราม จ.อยุธยา. สารกรมศิลปากร. ๕(๖): ๒-๓.

ผลประโยชน์ในที่ดินราชพัสดุ กรมศาสนาที่รักษาผลประโยชน์ในที่ดินวัดร้าง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และเทศบาลที่มีหน้าที่ปกครองท้องถิ่น รวมทั้งส่วนราชการต่าง ๆ ที่ครอบครองที่ดินอยู่

ฉะนั้น เมื่อยังไม่สามารถดำเนินงานตามแผนงานบูรณะ ปรับปรุงสภาพแวดล้อมและภูมิทัศน์ ที่จะต้องฟื้นฟูบรรยากาศและสภาพแวดล้อมของเมือง ให้เห็นทัศนียภาพและบรรยากาศของเมือง ประวัติศาสตร์ได้ จึงส่งผลทำให้โบราณสถานบางแห่งตกอยู่ในสภาพเสื่อมโทรม และมีชุมชนอาศัยอยู่ในบริเวณโบราณสถาน อาทิ โบราณสถานวัดขุนแสน ป้อมเพชร ย่านวัดวรโพธิ์ วัดญาณเสน วัดปลับพลายชัย วัดสุวรรณาวาส วัดราชประดิษฐฐาน วัดวรเชษฐาราม เป็นต้น

ตัวอย่างสภาพความเสื่อมโทรมของโบราณสถานที่ปรากฏเป็นปัญหาอยู่ในขณะนั้น เช่น วัดขุนแสน ที่ตั้งอยู่ในบริเวณชุมชนตลาดหัวรอ มีชาวบ้านสร้างบ้านเรือนรูกล่ำ อยู่รายรอบองค์เจดีย์ ประธานจนเต็มพื้นที่ของวัด บ้างสร้างเรือนคร่อมตัวโบราณสถาน บ้างนำตะปูตอกยึดตัวบ้านไว้กับโบราณสถาน^๑ ประกอบกับเจดีย์ประธานมีสภาพทรุดโทรม เกิดรอยแยกและทรุดตัวจนอาจเกิดอันตรายแก่ผู้อยู่อาศัยบริเวณนั้น^๒ ซึ่งไม่สอดคล้องกับสถานะความเป็นแหล่งมรดกโลกของนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ที่ยังไม่สามารถจัดการรักษาโบราณสถานและพื้นที่โดยรอบโบราณสถานได้

ดังนั้น การรูกล่ำโบราณสถานของประชาชน จึงเป็นประเด็นหนึ่งที่ถูกสื่อมวลชน และนักวิชาการ หยิบยกขึ้นมาวิพากษ์วิจารณ์อย่างหนัก จนเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดกระแสข่าวครึกโครมว่า องค์การยูเนสโกจะถอดถอนนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาออกจากบัญชีแหล่งมรดกโลกในช่วง พ.ศ. ๒๕๓๗ ทำให้การอนุรักษ์โบราณสถานในระยะนี้ กรมศิลปากรและหน่วยงานต่าง ๆ ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จึงจำเป็นต้องร่วมกันดำเนินการอนุรักษ์ฟื้นฟูโบราณสถานที่ถูกรูกล่ำโดยชุมชนอย่างจริงจัง โดยมีแผนการโยกย้ายบ้านเรือนที่สร้างอยู่ในบริเวณโบราณสถาน จำนวน ๔๐๐ หลังคาเรือน ตามแผนงานพัฒนาและปรับปรุงชุมชนในเขตอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา

ภายในระยะโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์ ช่วงที่ ๑ (พ.ศ. ๒๕๓๗-๒๕๔๔) สามารถเริ่มดำเนินการอนุรักษ์ฟื้นฟูบริเวณโบราณสถานและภูมิทัศน์บริเวณอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา และโยกย้ายบ้านเรือนที่สร้างอยู่ในบริเวณโบราณสถานได้หลายแห่ง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

^๑มรดกโลก-นครประวัติศาสตร์อยุธยา แผนย้าย '๒,๕๐๐ หลังคา' ประเดิมด้วย ๑๑ หลัง วัดขุนแสน.

(๒๕๓๘, ๒๗ มิถุนายน). สยามรัฐ. หน้า ๑๗, ๒๓.

^๒สำนักงานโครงการนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา. (๒๕๓๙, ธันวาคม). โบราณสถานวัดขุนแสน และวัดใหม่ไชยวิชิตจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. สารกรมศิลปากร. ๙(๑๒): ๑๔-๑๗.

๒.๒.๑ การอนุรักษ์ฟื้นฟูโบราณสถานวัดขุนแสน

วัดขุนแสนเป็นวัดสำคัญที่มีความเกี่ยวข้องกับราชวงศ์จักรี ซึ่งตั้งอยู่บริเวณชุมชนหนาแน่น จึงทำให้มีการรื้อล้างโบราณสถานมาเป็นเวลานาน กรมศิลปากรซึ่งได้รับความสนับสนุนจากภาคเอกชนคือ สถาบันสิ่งแวดล้อมไทยและความร่วมมือจากหน่วยงานต่าง ๆ เช่น จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เทศบาล กรมศาสนา ได้เข้ามาดำเนินการอนุรักษ์ฟื้นฟูโบราณสถานวัดขุนแสน ใน พ.ศ.๒๕๓๘^๑ จึงได้ดำเนินการโยกย้ายชาวบ้านที่อาศัยอยู่รายรอบโบราณสถาน จำนวน ๑๑ ครัวเรือน โดยมีการชดเชยหลังคาละ ๓๐๐,๐๐๐ บาท พร้อมทั้งมอบเกียรติบัตร^๒ และเตรียมพื้นที่บริเวณวัดของ (ร้าง) ที่ได้มีการวางผัง และเตรียมระบบระบายน้ำเสียไว้ เป็นพื้นที่รองรับการโยกย้าย โดยกรมศิลปากรได้รับออกแบบแปลนบ้าน ๓ แบบ และให้ชาวบ้านเลือกแบบแปลนตามความต้องการ^๓

เมื่อโยกย้ายชาวบ้านออกจากบริเวณวัดขุนแสนแล้ว กรมศิลปากรจึงดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานวัดขุนแสนให้มั่นคงแข็งแรงตามหลักการโบราณคดี^๔ และปรับสภาพภูมิทัศน์ วางระบบระบายน้ำ ติดตั้งป้ายแนะนำโบราณสถาน ป้ายพันธุ์ไม้ต่าง ๆ จัดม้านั่ง ให้เป็นสถานที่พักผ่อนของคนในชุมชนละแวกนั้น

การอนุรักษ์ฟื้นฟูโบราณสถานวัดขุนแสนครั้งนี้ เป็นการเริ่มต้นการพัฒนาและปรับปรุงชุมชนที่สร้างทับและเบียดบังทัศนียภาพของโบราณสถาน ซึ่งเป็นปัญหาต่อการอนุรักษ์โบราณสถานมานาน ให้สามารถจัดการได้อย่างสำเร็จลุล่วงเป็นที่แรก เนื่องจากการดำเนินงานในขณะนี้ได้รับความสนับสนุนจากหลายภาคส่วน ทั้งหน่วยงานภาครัฐ และภาคเอกชน ทำให้สามารถฟื้นฟูโบราณสถานจนเป็นระเบียบเรียบร้อย และเป็นสถานที่พักผ่อนของผู้คนในชุมชนได้ ซึ่งเป็นการจัดระเบียบเพื่อให้สามารถพัฒนาแบบยั่งยืนต่อไป

^๑รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการและอธิบดีกรมศิลปากรร่วมแถลงข่าวปัญหาโบราณสถานวัดร้างในนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา. (๒๕๓๘, มกราคม). **สารกรมศิลปากร**. ๙(๑): ๑๐-๑๑.

^๒มรดกโลก-นครประวัติศาสตร์อยุธยา แผนย้าย '๒,๕๐๐ หลังคา' ประเดิมด้วย ๑๑ หลัง วัดขุนแสน. (๒๕๓๘, ๒๗ มิถุนายน). **สยามรัฐ**. หน้า ๑๗, ๒๓.

^๓รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการและอธิบดีกรมศิลปากรร่วมแถลงข่าวปัญหาโบราณสถานวัดร้างในนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา. (๒๕๓๘, มกราคม). **สารกรมศิลปากร**. ๙(๑): ๑๐-๑๑.

^๔สำนักงานโครงการนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา. (๒๕๓๘, ธันวาคม). โบราณสถานวัดขุนแสนและวัดใหม่ไชยวิชิตจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. **สารกรมศิลปากร**. ๙(๑๒): ๑๔-๑๗.

๒.๒.๒ การปรับปรุงปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์บริเวณวิหารพระมงคลบพิตร และคุ้มขุนแผน

บริเวณวิหารพระมงคลบพิตร เป็นสถานที่สำคัญสูงสุดของอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา เนื่องจากเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ จึงทำให้บริเวณหน้าวิหารพระมงคลบพิตรซึ่งนอกจากจะเป็นลานจอดรถที่แน่นแล้วยังมีร้านค้าจำหน่ายสินค้าของที่ระลึกและอาหารบริการนักท่องเที่ยวด้วย แต่ยังคงขาดการจัดการและบำรุงรักษาอย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้มีสภาพเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เสื่อมโทรม รวมทั้งขาดสิ่งอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว และยังมีบ้านเรือน ตั้งอยู่ในบริเวณนั้น จำนวน ๖๐ หลังคาเรือน ทำให้สูญเสียทัศนียภาพบริเวณแหล่งโบราณสถาน

ดังนั้น หน่วยงานในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ประกอบด้วย กรมศิลปากร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เทศบาลนครนครศรีอยุธยา การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง ได้ร่วมกันแก้ไขปัญหาการจัดการพื้นที่บริเวณนี้ เพื่อรื้อฟื้นสภาพทางกายภาพของโบราณสถาน และบรรยากาศของเมืองโบราณ โดยใช้เงินกู้จากโครงการเงินกู้เพื่อพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยว (OECF) จากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย จำนวนเงินทั้งสิ้นประมาณ ๓๑๘ ล้านบาท เป็นการสมทบการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางโบราณสถานซึ่งมีฐานะเป็นแหล่งมรดกโลก^๑

คณะทำงานได้มีการประชุมร่วมกับผู้ประกอบการร้านค้า และประชาชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณนั้น เพื่อพิจารณาปรับปรุงแก้ไขตามความต้องการที่ผู้ค้าและประชาชนเสนอ โดยได้ดำเนินการโยกย้ายบ้านเรือนจำนวน ๖๐ หลัง และร้านค้าบริเวณด้านหน้าวิหารพระมงคลบพิตร จำนวนประมาณ ๑๒๐ ร้าน เพื่อไปก่อสร้างใหม่ยังบริเวณด้านข้างวิหารพระมงคลบพิตร ทางด้านทิศใต้นอกแนวเขตบริเวณโบราณสถาน โดยสร้างเป็นอาคารร้านค้าซึ่งมีหลังคาทรงไทยอย่างเป็นระเบียบ ส่วนบ้านเรือนจำนวน ๖๐ หลังคาเรือนที่ปลูกสร้างในบริเวณนั้น กรมศิลปากรได้จ่ายค่าชดเชยและจัดหาพื้นที่ก่อสร้างบ้านให้ พร้อมกับขยายระบบไฟฟ้า ระบบประปา และโทรศัพท์ตามข้อตกลงที่ทำร่วมกัน

นอกจากนั้น กรมศิลปากรได้ย้ายลานจอดรถนักท่องเที่ยว ที่เดิมอยู่บริเวณด้านหน้าวิหารพระมงคลบพิตร ไปไว้บริเวณด้านหลังวิหาร และปรับปรุงสภาพแวดล้อมและภูมิทัศน์ ตลอดจนดำเนินการสำรวจ ขุดค้นทางโบราณคดี และรื้อฟื้นแนวโบราณสถาน จนสามารถเปิดให้ใช้อย่างเป็นทางการได้ในเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๔^๒

^๑ เอนก สีหามาตย์. (๒๕๔๔). บทบาทการอนุรักษ์โบราณสถานของกรมศิลปากร. หน้า ๖๐.

^๒ แหล่งเดิม. หน้า ๖๒.

๒.๒.๓ การปรับปรุงภูมิทัศน์บริเวณบึงพระราม

ในช่วงโครงการนครประวัติศาสตร์ กรมศิลปากรได้เข้ามาดำเนินการปรับปรุงบริเวณบึงพระราม* เมื่อปี ๒๕๓๙ โดยดำเนินการรื้อฟื้นถนนหน้าวัดพระรามที่ผ่านสู่บริเวณใจกลางบึงพระราม และจัดภูมิทัศน์บริเวณบึงพระรามให้เป็นสวนสาธารณะสำหรับพักผ่อน และให้ความรู้ทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี รวมทั้งจัดพื้นที่สำหรับบริการอาหารเสียใหม่อย่างเป็นระเบียบ^๒ พร้อมทั้งจัดให้มีลานอเนกประสงค์สำหรับทำกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนเมือง

ภายหลังจากการปรับปรุงสวนสาธารณะบึงพระราม ทำให้มีสภาพภูมิทัศน์สวยงามขึ้น มีการปรับปรุงทางเดินและสะพานให้มั่นคงแข็งแรง สามารถเดินเข้าไปชมโบราณสถานต่าง ๆ ในบริเวณบึงพระรามได้สะดวกขึ้น แต่ทว่า ประชาชนในท้องถิ่นกลับไม่นิยมมาพักผ่อนบริเวณสวนสาธารณะบึงพระรามดังเดิม เนื่องจากไม่มีการให้บริการร้านค้า และการบริการอื่น ๆ รวมทั้งไม่มีเจ้าหน้าที่ดูแลรักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อย และความปลอดภัย จึงทำให้สวนสาธารณะบึงพระราม มีสภาพทรุดโทรมและไม่ปลอดภัย ซึ่งเป็นผลกระทบต่อชุมชนเมืองอีกประการหนึ่ง

นอกจากนี้ กรมศิลปากรยังดำเนินการอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิทัศน์บริเวณโบราณสถานแห่งอื่น ๆ อีกประกอบด้วย ป้อมเพชร** วัดญาณเสน วัดพลับพลาชัย วัดสุวรรณवास วัดราชประดิษฐฐาน

*บึงพระราม เป็นสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์แห่งหนึ่ง ได้รับการปรับปรุงให้เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของชาวเมืองอยุธยา ในช่วง พ.ศ.๒๕๐๐ แต่สภาพเดิมก่อนดำเนินการปรับปรุงภูมิทัศน์คือ เป็นสวนสาธารณะที่มีร้านอาหาร ร้านค้า และบริการเรือถีบ แต่ยังคงมีการใช้พื้นที่อย่างไม่เป็นระเบียบ เช่น มีร้านอาหารตั้งอยู่ใกล้กับโบราณสถาน (วัดหลังคาดำ) ที่นอกจากจะทำให้เสียภูมิทัศน์บริเวณโบราณสถานแล้ว ยังไม่มีการจัดการร้านอาหารอย่างถูกสุขลักษณะ ดังมีการทิ้งขยะมูลฝอยและเศษอาหารลงในบึงน้ำ^๓ คูใน ชลภา ใจธรรมและคณะ. (๒๕๓๗). รายงานผลกระทบของสภาพเส้นทางคมนาคมต่อสถานที่ท่องเที่ยวในอำเภอพระนครศรีอยุธยา. หน้า ๖๔.

^๒กรมศิลปากรปรับปรุงบึงพระรามอยุธยา. (๒๕๓๙, มีนาคม). สารกรมศิลปากร. ๙(๓): ๕-๖.

**ป้อมเพชร เป็นป้อมปราการโบราณ ซึ่งตั้งบริเวณแม่น้ำเจ้าพระยา และแม่น้ำป่าสักบรรจบกัน ซึ่งเคยเป็นย่านการค้าทางเรือแห่งใหญ่ บริเวณโดยรอบป้อมเพชรจึงมีชุมชนที่ประกอบอาชีพประดาน้ำหาของโบราณวัตถุ เข้ามาสร้างบ้านเรือนอาศัยอยู่โดยรอบ และบริเวณใกล้เคียงกันนั้นเป็นที่ตั้งของสำนักงานป่าไม้จังหวัด ซึ่งในการปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์บริเวณป้อมเพชรนั้น กรมศิลปากรได้วางแผนอนุรักษ์ป้อมเพชรมาตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๓๖ และเริ่มดำเนินการในปีงบประมาณ ๒๕๓๗^๔ โดยขอใช้ที่ดินราชพัสดุที่เคยเป็นสำนักงานป่าไม้จังหวัด จำนวน ๑ ไร่ ๙๗ ตารางวา และมีการโยกย้ายบ้านเรือนออกจากบริเวณโบราณสถาน และปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์บริเวณโดยรอบจัดเป็นสวนสาธารณะร่มรื่นและเป็นระเบียบ คูใน กรมศิลปากรท่อม ๓๐ ล้าน พัฒนานครประวัติศาสตร์อยุธยา. (๒๕๓๖). สารกรมศิลปากร. ๖(๑๐): ๔-๕.

กลุ่มโบราณสถานบริเวณวัดวรโพธิ์ วัดวรเชษฐาราม และวัดกุฎีดาว* เป็นต้น^๑ ซึ่งการอนุรักษ์และฟื้นฟู ภูมิทัศน์บริเวณโบราณสถานแต่ละแห่ง จำเป็นต้องดำเนินการโยกย้ายบ้านเรือนที่ปลูกสร้างอยู่ใน บริเวณโบราณสถานออกไป เพื่อรักษาภูมิทัศน์ และความเป็นเอกภาพของแหล่งโบราณสถานให้มีความต่อเนื่องกัน และนอกจากโยกย้ายบ้านเรือนประชาชนแล้ว ก็ป้องกันมิให้ผู้มาปลูกสร้าง บ้านเรือนอีก รวมทั้งวางมาตรการควบคุมการก่อสร้างอาคารบริเวณอุทยานประวัติศาสตร์และพื้นที่ โดยรอบเพื่อรักษาภูมิทัศน์ของเมืองประวัติศาสตร์ และดำเนินการอย่างต่อเนื่อง แม้ล่วงเลยกำหนด สิ้นสุดการดำเนินโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ระยะที่ ๑ ใน พ.ศ. ๒๕๔๔ ก็ตาม

ส่วนบ้านเรือนของผู้ที่ถูกโยกย้ายออกไปจากบริเวณโบราณสถานนั้น กรมศิลปากรได้ เตรียมพื้นที่รองรับไว้บริเวณพื้นที่ด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเกาะเมือง จำนวน ๑๒ ไร่^๒ โดยกรม ศิลปากรร่วมกับกรมทางหลวงและจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ดำเนินการก่อสร้างถนนเลียยพระตำหนัก สิริยาลัย^๓ ผ่านเข้าไปในพื้นที่รองรับนี้ ซึ่งนอกจากจะช่วยลดความคับคั่งของการจราจรบริเวณหน้าพระ ตำหนักแล้ว ยังสอดคล้องตามแผนโครงการนครประวัติศาสตร์ ที่จะสร้างระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการ เข้าไปในพื้นที่ซึ่งเตรียมรองรับการโยกย้ายบ้านเรือนประชาชน

ดังนั้น จะเห็นว่าในระยะนี้ มีการดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานอย่างจริงจัง และสามารถดำเนินการโยกย้ายบ้านเรือนออกจากบริเวณโบราณสถานได้หลายแห่ง ซึ่งด้านหนึ่งนั้นเป็น ประโยชน์ต่อการอนุรักษ์โบราณสถานและรักษาภูมิทัศน์ และบรรยากาศความเป็นเมืองประวัติศาสตร์ ที่ได้รับการขึ้นบัญชีเป็นแหล่งมรดกโลก แต่อีกด้านหนึ่งก็ย่อมส่งผลกระทบต่อความ สะดวกสบายของประชาชนที่อาศัยอยู่ตามแหล่งโบราณสถานด้วยเช่นกัน

*วัดกุฎีดาว เป็นโบราณสถานกลุ่มมอไชยยา ซึ่งอยู่ทางตะวันออกของเกาะเมือง ซึ่งในช่วงประมาณก่อน พ.ศ.๒๕๓๘ มีพระสงฆ์เข้าไปปลูกสร้างกุฏิอยู่ในบริเวณโบราณสถาน กรมศิลปากรจึงร้องขอให้พระสงฆ์ที่จำวัดอยู่ ดำเนินการย้ายและรื้อถอนสิ่งปลูกสร้างออกจากบริเวณโบราณสถาน จากนั้นกรมศิลปากรจึงดำเนินการรักษาภูมิ ทัศน์ ให้เหมาะสมแก่การรักษาโบราณสถานต่อไป ดูใน วัดกุฎีดาวร่วมมือรื้อถอนสิ่งปลูกสร้างออกจากเขต โบราณสถาน. (๒๕๓๘). **สารกรมศิลปากร**. ๘(๓-๔): ๔-๕.

^๑มรดกโลก-นครประวัติศาสตร์อยุธยา แผนย้าย '๒,๕๐๐ หลังคา' ประเดิมด้วย ๑๑ หลัง วัดขุนแสน. (๒๕๓๘, ๒๗ มิถุนายน). **สยามรัฐ**. หน้า ๑๗, ๒๓.

^๒บวรเวท รุ่งรุจี. (๒๕๓๙). อยุธยา มรดกโลก งานอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ใน ปี พ.ศ.๒๕๓๙. **ราชภัฏกรุงเก่า**. ๓(๕): ๕๑-๕๓.

^๓กรมศิลปากรปรับปรุงบึงพระรามอยุธยา. (๒๕๓๙, มีนาคม). **สารกรมศิลปากร**. ๙(๓): ๕-๖.

๒.๓ การรื้อฟื้นและปรับปรุง ถนน คูคลอง และกำแพงโบราณ

นอกจากการอนุรักษ์โบราณสถานและสภาพภูมิทัศน์บริเวณอุทยานประวัติศาสตร์แล้ว การรื้อฟื้นถนนและคูคลอง รวมทั้งแนวกำแพงโบราณ เป็นภาระงานที่บรรจุไว้ในแผนงานพัฒนาและปรับปรุงสาธารณูปโภคและสาธารณูปการหลัก ที่ต้องมีการดำเนินการทางโบราณคดีก่อน เพื่อป้องกันความผิดพลาดของข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์และโบราณคดี

กรมศิลปากรได้ดำเนินการรื้อฟื้นแนวคูคลอง บึง และแนวถนนโบราณ รวมทั้งแนวกำแพงเมืองโบราณ ประกอบด้วย โครงการขุดลอกคลองเมือง คลองแกลบ บึงพระราม และดำเนินการรื้อถอนถนนเลียบริมพระราชวังโบราณด้านที่ติดกับวัดธรรมิกราช เพื่อฟื้นคืนแนวกำแพงพระราชวังทางด้านทิศตะวันตก^๑ นอกจากนี้จะรักษาร่องรอยทางประวัติศาสตร์แล้วยังเป็นการลดปริมาณการจราจรในเขตอุทยานประวัติศาสตร์ลงด้วย

นอกจากนั้นยังได้ปรับปรุงถนนศรีสรรเพชญ์ ช่วงที่มุ่งสู่น้ำวัดพระศรีสรรเพชญ์ และผ่านบริเวณวัดมหาธาตุและวัดราชบูรณะ ให้มีบรรยากาศใกล้เคียงกับอดีต คือ ปรับปรุงถนน ให้มีทางเท้าทางจักรยาน และระดับโคม่ไฟ อย่างกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมของเมืองประวัติศาสตร์ อันเป็นการรื้อฟื้นบรรยากาศในอดีตให้กลับคืนมาอีกครั้ง

๒.๔ การให้บริการวิชาการและการท่องเที่ยว

แผนงานบริการวิชาการและการท่องเที่ยว เป็นแผนงานหนึ่งของโครงการนครประวัติศาสตร์ที่กำหนดให้จะต้องมีศูนย์บริการข้อมูลด้านการท่องเที่ยวด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นและสิ้นสุดของการท่องเที่ยวในบริเวณอุทยานประวัติศาสตร์ ที่จะต้องมาใช้บริการยานพาหนะควบคุมที่ศูนย์บริการข้อมูลนี้

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย* ซึ่งเป็นหน่วยงานหลักที่รับผิดชอบในแผนงานบริการวิชาการและการท่องเที่ยว ได้ดำเนินการปรับปรุงอาคารศาลากลางจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ที่หน่วยราชการต่าง ๆ ได้ย้ายออกไปทำการ ณ ศูนย์ราชการแห่งใหม่ ใน พ.ศ.๒๕๓๙ ให้เป็นศูนย์บริการข้อมูลข่าวสารด้านการท่องเที่ยวจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตามแผนงานบริการและการท่องเที่ยว โดยได้ศึกษาและออกแบบชั้นบนของอาคารให้เป็นศูนย์บริการนักท่องเที่ยวอยุธยา ที่ให้ความรู้ และความเข้าใจภาพลักษณ์ของเมืองพระนครศรีอยุธยาทั้งในอดีตและปัจจุบัน ซึ่งนำเสนอโดยการนำเทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตสมัย และได้เริ่มเปิดให้บริการนักท่องเที่ยวใน พ.ศ.๒๕๔๔ เป็นต้นมา^๒

^๑การบูรณะโบราณสถานหลังน้ำลด. (๒๕๓๙, กุมภาพันธ์). สารกรมศิลปากร. ๙(๒): ๘-๙.

*การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้ตั้งสำนักงาน ภาคกลางเขต ๖ อยู่ที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

^๒การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานพระนครศรีอยุธยา. (๒๕๕๑). พระนครศรีอยุธยา. หน้า ๑๕.

ส่วนการให้บริการยานพาหนะควบคุมในบริเวณอุทยานประวัติศาสตร์นั้น ยังดำเนินการไม่สัมฤทธิ์ผล และยังไม่สามารถควบคุมยานพาหนะในบริเวณอุทยานประวัติศาสตร์ได้ แต่อย่างไรก็ดี ได้มีการจัดเตรียมพื้นที่ด้านหลังศูนย์บริการข้อมูลการท่องเที่ยว ไว้ให้เป็นลานจอดรถ เตรียมพร้อมสำหรับการจัดการตามแผนโครงการนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาต่อไป

๒.๕ การย้ายโรงงานอุตสาหกรรม

โรงงานสุราพระนครศรีอยุธยา ที่ก่อสร้างขึ้นในช่วงบุกเบิกพัฒนาเกาะเมืองเมื่อ พ.ศ.๒๔๘๓ นั้น นอกจากเป็นปัญหาก่อให้เกิดมลพิษให้แก่ชุมชนเมืองแล้ว ยังเป็นปัญหาต่อการจัดการพื้นที่ในบริเวณอุทยานประวัติศาสตร์ เนื่องจากบริเวณโรงงานสุรามีพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ เคยเป็นพระราชวังหลัง มีวัดสวนหลวงสบสวรรค์ และเจดีย์สุริโยทัย ตั้งอยู่ในบริเวณนั้น จึงจำเป็นต้องดำเนินการย้ายโรงงานสุราออกจากเกาะเมือง แต่การโยกย้ายนั้นจะต้องใช้งบประมาณจำนวนมาก กรมศิลปากรจึงได้บรรจุเรื่องนี้อยู่ในแผนงานรื้อย้ายโรงงานอุตสาหกรรมและปรับการใช้พื้นที่ เพื่อรักษาพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และปรับปรุงการใช้พื้นที่ให้เหมาะสม^๑

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม และกรมศิลปากร จึงได้ดำเนินการย้ายโรงงานสุราออกจากเกาะเมือง โดยกรมศิลปากร ได้ประสานงานกับกรมสรรพสามิต จนกระทั่งหยุดการผลิตลงเมื่อปลายปี ๒๕๓๙ และดำเนินการรื้อย้ายโรงงานออกจากเกาะเมืองใน พ.ศ.๒๕๔๐^๒

เมื่อย้ายโรงงานสุราออกจากเกาะเมืองแล้ว กระทรวงการคลังจึงได้อนุญาตให้สำนักงานอุทยานประวัติศาสตร์ หรือกรมศิลปากร สามารถใช้ที่ดินราชพัสดุบริเวณโรงงานสุรา โดยมีการส่งมอบ-รับมอบ เมื่อวันที่ ๕ มิถุนายน ๒๕๔๐ เพื่อให้สามารถเข้ามาดำเนินการอนุรักษ์และปรับปรุงพื้นที่เป็นส่วนหนึ่งของเขตอุทยานประวัติศาสตร์ต่อไป^๓

ดังที่ได้กล่าวถึงรายละเอียดเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถาน และการดำเนินงานในโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา^๔ จะเห็นได้ว่าหน่วยงานต่าง ๆ ที่รับผิดชอบในแต่ละแผนงาน ได้มีการดำเนินงานตามแผนโครงการ จนสำเร็จเห็นผลเป็นรูปธรรมหลายประการ แต่อย่างไรก็ตาม ก็ยังไม่สามารถดำเนินการจนกระทั่งเสร็จสมบูรณ์ภายใน พ.ศ.๒๕๔๔ ซึ่งเป็นระยะเวลาสิ้นสุดการดำเนินงานโครงการในระยะที่ ๑ เนื่องจากการดำเนินงานแต่ละขั้นตอนย่อมมีปัญหาและ

^๑กรมศิลปากร. (๒๕๓๙). นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา. หน้า ๓๙.

^๒บวรเวท รุ่งรุจี. (๒๕๓๙). อยุธยาจรดกโลก งานอนุรักษ์และพัฒนาานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ในปี พ.ศ.๒๕๓๙. ราชภัฏกรุงเก่า. ๓(๕): ๕๑-๕๓.

^๓กระทรวงการคลัง. (๒๕๕๒). พิธีส่งมอบ-รับมอบที่ดินราชพัสดุและทรัพย์สินโรงงานสุรอยุธยา. สืบค้นเมื่อ ๒๘ กรกฎาคม ๒๕๕๒, จาก <http://www.mof.go.th/mofweb/mofnews/news43.htm>

อุปสรรค ดังที่คณะกรรมการการท่งเกี่ยว วุฒิสภา ได้ทำการศึกษาและสรุปไว้ โดยมีปัญหาที่สำคัญ ดังนี้^๑

ปัญหาด้านงบประมาณ แม้ว่าแผนงานอนุรักษ์โบราณสถานของกรมศิลปากรจะได้รับการจัดสรรงบประมาณจนเกือบเต็มจำนวนที่ตั้งงบประมาณไว้ แต่แผนงานอื่น ๆ กลับได้รับการจัดสรรงบประมาณไม่เต็มที่ ซึ่งบางแผนงานจำเป็นต้องใช้งบประมาณมาก โดยการดำเนินงานทั้งโครงการได้รับการจัดสรรงบประมาณทั้งสิ้น ๘๖๒.๗๓ ล้านบาท คิดเป็นร้อยละ ๓๐ ของจำนวนงบประมาณทั้งหมดที่เสนอไว้ คือประมาณ ๒,๙๔๖.๗๕ ล้านบาท จึงไม่สามารถดำเนินการตามแผนงานและนโยบายที่กำหนดไว้ได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ^๒ (ตาราง ๒)

ปัญหาการดำเนินงานร่วมกันของหน่วยงานต่าง ๆ เนื่องจากการดำเนินงานตามแผนงานนั้น จะต้องมีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของหน่วยงานอื่น ซึ่งไม่สอดคล้องกับแผนงานการดำเนินงานของโครงการ

ปัญหาการเปลี่ยนแปลงแผนงานหลัก คือ ในการดำเนินงาน มีแผนงานอื่นแทรกเข้ามา ระหว่างการปฏิบัติงานตามแผนงานหลัก โดยไม่สอดคล้องกัน ทำให้ต้องเปลี่ยนแปลงแผนงานหลัก จึงส่งผลให้เป้าหมายหลักของแผนงานไม่บรรลุผลตามที่กำหนดไว้ เป็นต้น

การดำเนินงานด้านการอนุรักษ์โบราณสถาน มิได้ยุติลงใน พ.ศ.๒๕๔๔ ยังคงดำเนินงานต่อเนื่องมาโดยตลอด แม้ว่าจะมีปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ เช่น สถานการณ์ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของประเทศที่มีผลต่อการดำเนินงาน ส่งผลให้คณะกรรมการบริหารงานและควบคุมโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาไม่สามารถดำเนินการได้ เนื่องจากคณะรัฐมนตรีไม่พิจารณาอนุมัติคณะกรรมการเมื่อหมดวาระ ทำให้การดำเนินงานเป็นไปในลักษณะแก้ปัญหาเฉพาะเรื่องเป็นครั้งคราว และการดำเนินงานระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ขาดการบูรณาการร่วมกัน ต่างดำเนินงานตามความประสงค์ของแต่ละหน่วยงาน ภายใต้งบประมาณของตนเอง และไม่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน อันก่อให้เกิดปัญหาการบริหารจัดการด้านต่าง ๆ เช่น การไม่ประสานในการจัดการร้านค้าแผงลอยบริเวณแหล่งโบราณสถาน เป็นต้น^๓ อย่างไรก็ตาม งานด้านการอนุรักษ์โบราณสถาน ภายใต้โครงการนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ก็ยังเป็นสิ่งที่รัฐบาลแต่ละสมัยให้ความสำคัญและส่งเสริมต่อไป

^๑สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา. (๒๕๕๔). รายงานการพิจารณาศึกษาเรื่อง การบริหารจัดการและการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวมรดกโลกของไทยของคณะกรรมการการท่งเกี่ยว วุฒิสภา. หน้า ๒๒.

^๒แหล่งเดิม. หน้า ๑๙.

^๓แหล่งเดิม. หน้า ๒๒-๒๓.

ตาราง ๒ การจัดสรรงบประมาณตามโครงการนครประวัติศาสตร์ ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๓๖ – ๒๕๔๔

แผนงาน	งบประมาณที่เสนอไว้ (ล้านบาท)	งบประมาณที่ได้รับ (ล้านบาท)
๑.แผนงานโบราณคดี ประวัติศาสตร์ และการบูรณะโบราณสถาน	๕๓๐.๖๑	๔๙๘.๘๒
๒.แผนงานพัฒนาและปรับปรุงสาธารณูปโภค และสาธารณูปการ	๑,๓๙๗.๙๖	๑๔๕.๙๘
๓.แผนงานบูรณะและปรับปรุงสภาพแวดล้อม และภูมิทัศน์	๘๕.๙๑	๑๙.๘๙
๔.แผนงานพัฒนาและปรับปรุงชุมชน ในเขตอุทยาน ประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา	๓๘๗.๗๒	๗๕.๔๗
๕.แผนงานโยกย้ายโรงงานอุตสาหกรรม และปรับการใช้พื้นที่	๔๐๕.๓๔	๔.๑๔
๖.แผนงานบริการวิชาการและการท่องเที่ยว	๒๑๙.๓๑	๘๓.๒๘
๗.แผนงานเศรษฐกิจและสังคม	๒๐๐.๙๗	๓.๘๐
๘.แผนงานพัฒนาสำนักงาน และกำลังคนในการบริหารและดำเนินโครงการ	๖๔.๙๖	๓๑.๓๕

ที่มา: สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา. (๒๕๕๔). รายงานการพิจารณาศึกษาเรื่อง การบริหารจัดการและการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวมรดกโลกของไทยของคณะกรรมการการท่องเที่ยว วุฒิสภา. หน้า ๒๐-๒๒.

๓. การพัฒนาชุมชนเมืองในช่วงนครประวัติศาสตร์ แหล่งมรดกโลก

ประมาณ พ.ศ. ๒๕๓๐ เป็นช่วงเวลาที่ชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยามีความเติบโตขึ้นมาก และมีความต้องการพัฒนาสิ่งต่าง ๆ ให้ทันสมัย แต่เมื่อเมืองพระนครศรีอยุธยา มีฐานะเป็นแหล่งมรดกโลก และมีแผนดำเนินโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์ ระยะที่ ๑ (พ.ศ. ๒๕๓๐-๒๕๔๔) ที่จะต้องมีแผนการและมาตรการต่าง ๆ ในการควบคุมรักษาสภาพภูมิทัศน์และสร้างบรรยากาศของเมืองให้คงความเป็นเมืองโบราณนั้น การพัฒนาชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาในระยะนี้ จึงถูกจำกัดด้วยมาตรการควบคุมต่าง ๆ เพื่อสนับสนุนการอนุรักษ์โบราณสถาน ทัศนคติและท่าทีของสังคมที่มีต่อ

การพัฒนาชุมชนเมืองและการอนุรักษ์โบราณสถานในระยะนี้ได้เปลี่ยนไป เพราะให้ความสำคัญแก่การอนุรักษ์โบราณสถานมากขึ้น และจำกัดการพัฒนาชุมชนเมืองให้อยู่ภายใต้ข้อกำหนดต่าง ๆ

ในส่วนนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอให้ทราบถึงปัจจัยความเติบโตของชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาในระยะนี้ และทิศทางการพัฒนาชุมชนเมือง ในช่วงโครงการนครประวัติศาสตร์-มรดกโลก ว่าดำเนินไปอย่างไร

๓.๑ การเติบโตของชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา

ชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยามีความเปลี่ยนแปลงหลายอย่างในช่วงประมาณหลัง พ.ศ. ๒๕๓๐ ซึ่งเป็นผลมาจากหลาย ๆ ปัจจัย โดยปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่งคือเปลี่ยนแปลงไปตามการพัฒนาของประเทศอย่างมีระบบแบบแผน โดยช่วงเวลาระหว่าง พ.ศ. ๒๕๓๐-๒๕๔๔ นี้ อยู่ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๖ - ๘ ที่ได้มีการปรับปรุงแก้ไขขึ้นจากแผนพัฒนาฉบับก่อน ๆ โดยเฉพาะแผนการพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาจังหวัด การเสริมสร้างเศรษฐกิจ การท่องเที่ยว การอุตสาหกรรม ที่มีผลต่อความเจริญของชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาในช่วงเวลานี้

ตั้งแต่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๕ (พ.ศ. ๒๕๒๕-๒๕๒๙) เป็นต้นมา ภาครัฐได้ริเริ่มกระบวนการกระจายอำนาจจากส่วนกลางไปยังภูมิภาคและท้องถิ่น และเปิดโอกาสให้องค์กรระดับกลางและประชาชนได้มีส่วนร่วมในการเสนอโครงการแก้ไขปัญหาในพื้นที่ โดยดำเนินงานภายใต้แผนพัฒนาจังหวัด ซึ่งเป็นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของจังหวัดที่ครอบคลุมในทุกพื้นที่ในแต่ละจังหวัด โดยจังหวัดเป็นผู้กำหนดนโยบาย ทิศทาง แนวทางการพัฒนา และประสานแผนงาน โดยสอดคล้องกับนโยบาย และแนวทางการพัฒนาต่าง ๆ ของรัฐบาล ที่ทำให้เกิดการจัดสรรงบประมาณสนับสนุนส่วนภูมิภาค และท้องถิ่น อันเป็นการกระจายอำนาจงบประมาณที่ทำให้องค์การบริหารส่วนท้องถิ่นสามารถดำเนินงานได้อย่างคล่องตัวมากขึ้น^๑ ซึ่งจะเกี่ยวข้องโดยตรงกับการพัฒนาชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาและปริมณฑล ขององค์การบริหารส่วนท้องถิ่น โดยอยู่ในเขตการปกครองของเทศบาล ๒ แห่ง คือ เทศบาลเมืองนครศรีอยุธยา* และเทศบาลตำบลอโยธยา**

นอกจากรัฐบาลจะมีนโยบายกระจายอำนาจแล้ว ขณะเดียวกันรัฐบาลก็มีนโยบายกระจายความเจริญสู่ภูมิภาค ที่จะเป็นการลดปัญหาความแออัดในกรุงเทพมหานครและปริมณฑลลง ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๖ (พ.ศ. ๒๕๓๐-๒๕๓๔) ภาครัฐได้พัฒนาระบบเมือง

^๑พรทิภา ไสวสุวรรณวงศ์. (๒๕๓๖, มีนาคม-เมษายน). แผนพัฒนาจังหวัด: ความเป็นมาและทิศทางการพัฒนา. ว.เศรษฐกิจและสังคม. ๓๐(๒): ๑๘-๒๘.

*เทศบาลเมืองนครศรีอยุธยา เปลี่ยนแปลงฐานะเป็นเทศบาลนครนครศรีอยุธยา ใน พ.ศ. ๒๕๔๒ ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็นเทศบาลนครพระนครศรีอยุธยา

**เทศบาลตำบลอโยธยา เปลี่ยนแปลงฐานะเป็นเทศบาลเมืองอโยธยา ใน พ.ศ. ๒๕๔๘

ศูนย์กลางความเจริญในภูมิภาค โดยการวางผังภาคกลาง เพื่อให้เป็นพื้นที่รองรับการกระจายความเจริญจากเมืองหลวง ประกอบด้วยจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และจังหวัดต่าง ๆ คือ สระบุรี ลพบุรี สิงห์บุรี ชัยนาท และอ่างทอง โดยกำหนดให้ชุมชนเมืองสระบุรีเป็นเมืองศูนย์กลางความเจริญของภาค และกำหนดบทบาทและหน้าที่หลักให้ชุมชนเมืองต่าง ๆ

ผังภาคกลาง ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๖ ได้กำหนดบทบาทและหน้าที่หลักให้ชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาเป็นเมืองศูนย์กลางพาณิชยกรรม การท่องเที่ยว และบริการ โดยภาครัฐวางแนวทางไว้อย่างกว้าง ๆ คือ การส่งเสริมการลงทุนทางเศรษฐกิจ ด้านการค้า การบริการ จัดตั้งศูนย์กลางบริการด้านการท่องเที่ยว ปรับปรุงสถานบริการ เพื่ออำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว เช่น โรงแรม ภัตตาคาร ร้านขายของที่ระลึก พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้มีความสะดวกในการเข้าถึง และส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ สามารถเชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวของจังหวัดต่าง ๆ ในภาคกลางได้^๑

ด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยวนั้น จากการที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยามีโบราณสถานจำนวนมาก เป็นทรัพยากรทางการท่องเที่ยวที่สำคัญ รัฐบาลจึงได้กำหนดแนวทางพัฒนาเมืองพระนครศรีอยุธยาให้เป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวหลักของภาค ในด้านประวัติศาสตร์และสถาปัตยกรรม มีหน้าที่ในการบริการแก่นักท่องเที่ยวและที่สำหรับพักผ่อนให้แก่นักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวในจังหวัด^๒ นอกจากนั้นแหล่งโบราณสถานในบริเวณเกาะเมืองและบริเวณทล ยังได้รับการจัดให้เป็นกลุ่มแหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพ ที่สมควรส่งเสริมการพัฒนาแหล่งทรัพยากรการท่องเที่ยวในแผนระยะสั้น คือในช่วงระหว่าง พ.ศ. ๒๕๓๐-๒๕๓๙ โดยมุ่งเน้นด้านการอำนวยความสะดวกในการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว การอนุรักษ์โบราณสถาน ศาสนสถาน แหล่งสถาปัตยกรรม ความสะดวก ความปลอดภัยในบริเวณแหล่งท่องเที่ยว^๓

การที่รัฐบาลส่งเสริมพัฒนาแหล่งทรัพยากรการท่องเที่ยวในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา นี้ ก่อให้เกิดการสร้างเสริมปัจจัยที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวต่าง ๆ เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาใช้บริการในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และเพื่อสร้างรายได้ให้แก่ประเทศและท้องถิ่น ซึ่งปัจจัยที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวนั้นประกอบด้วย แหล่งท่องเที่ยว การคมนาคม ที่พัก ร้านอาหาร บริการนำเที่ยว สินค้าของที่ระลึก ความปลอดภัย การประชาสัมพันธ์ ความเป็นมิตรไมตรี เป็นต้น^๔ ดังที่คณะรัฐมนตรีมีมติให้

^๑สำนักผังเมือง. (๒๕๓๑). **ผังภาคกลาง**. หน้า (๔) ๒๓.

^๒แหล่งเดิม. หน้า (๔) ๒.

^๓แหล่งเดิม. หน้า (๔) ๔๑-๔๒.

^๔อภิรักษ์ จันตะนี. (๒๕๓๙). **การสำรวจเชิงวิเคราะห์ปัญหาการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัด**

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นจังหวัดท่องเที่ยว เมื่อวันที่ ๒๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๓ ตามที่กระทรวงมหาดไทยเสนอ โดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และคณะกรรมการร่วมภาคีรัฐบาล (กรอ.) เห็นชอบ^๑ ส่งผลให้บรรดานักธุรกิจ มีความต้องการลงทุนในกิจการด้านการท่องเที่ยวมากขึ้นในระยะนี้ ดังที่เจ้าของกิจการโรงแรมเทวราชธารวิน ได้ระบุเหตุผลในการขออนุญาตสร้างโรงแรม เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๗ ไว้ว่า “เป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวตามนโยบายของรัฐบาลและมติของคณะรัฐมนตรี โรงแรมแห่งนี้จะสนองนโยบายให้บริการและรองรับนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศได้เป็นอย่างดี”^๒ นับเป็นตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่า มาตรการส่งเสริมการท่องเที่ยวของรัฐบาลมีผลให้เกิดการลงทุนในธุรกิจด้านการท่องเที่ยวในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ก่อให้เกิดการแข่งขันในธุรกิจโรงแรมที่พัก ร้านอาหารและการบริการอื่น ๆ กันมากขึ้น* ดังเช่นที่มีในระยะนี้ มีธุรกิจโรงแรมที่พักหลายแห่ง และหลายระดับ เช่น โรงแรมกรุงศรีวิเวอร် โรงแรมคู่ทองอินน์ โรงแรมอยุธยาแกรนด์ไฮเต็ล โรงแรมศรีสมัย และธุรกิจที่พักขนาดเล็ก เช่น เกสต์เฮาส์ในย่านต่าง ๆ โดยเฉพาะย่านตลาดเจ้าพรหม ย่านท่าเรือข้ามฟากบริเวณสถานีรถไฟอยุธยา และมีธุรกิจร้านอาหารและภัตตาคารที่ได้มาตรฐานอยู่ตามริมแม่น้ำและบริเวณต่าง ๆ ในเกาะเมืองหลายแห่ง รวมทั้งธุรกิจค้าขายของที่ระลึกบริเวณแหล่งท่องเที่ยว โดยเฉพาะที่บริเวณหน้าวิหารพระมงคลบพิตรซึ่งมีความคึกคัก ทำให้มีผู้ค้าขายจากจังหวัดใกล้เคียงเข้ามาประกอบกิจการค้าขายของที่ระลึกมากขึ้น

นอกจากนั้น รัฐบาลมีนโยบายที่จะพัฒนาประเทศให้เป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ (Newly Industrialized Countries: NIC) ก่อให้เกิดการขยายการลงทุนด้านอุตสาหกรรมไปสู่ส่วนภูมิภาค ซึ่งพื้นที่ในอำเภอต่าง ๆ เช่น อำเภอบางปะอิน อำเภอบางน้อย อำเภอพระนครศรีอยุธยา อำเภอนครหลวง อำเภอบางไทร ในเขตจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้รับการพิจารณาให้เป็น “บริเวณพื้นที่ที่มีความเหมาะสมมากสำหรับการจัดตั้งโรงงานอุตสาหกรรมของภาคกลาง”^๓ และในขณะเดียวกัน จังหวัด

^๑กระทรวงมหาดไทย. (๒๕๓๓, ๒๐ มีนาคม). **ขอให้กำหนดท้องที่ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว.**

^๒คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์. (๒๕๓๗). **รายงานวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม**

โครงการโรงแรมเทวราชธารวิน พระนครศรีอยุธยา. หน้า ๒.

*ข้อมูลการตลาดจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ประจำปี ๒๕๓๕ ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีธุรกิจโรงแรมที่พัก จำนวน ๒๒ แห่ง ๙๒๒ ห้อง ร้านอาหารและภัตตาคารที่ได้มาตรฐาน จำนวน ๑๑๙ ร้าน ดูใน กรมศิลปากร. (๒๕๔๐). **แผนแม่บทโครงการอนุรักษ์และพัฒนามรดกประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา.** หน้า ๒๘.

บริเวณพื้นที่ที่มีความเหมาะสมมากสำหรับการจัดตั้งโรงงานอุตสาหกรรม นอกเหนือจากในเขตจังหวัดพระนครศรีอยุธยาที่กล่าวแล้ว ได้แก่ บริเวณอำเภอมืองสระบุรี อำเภอกำแพงคอย อำเภอเส้าให้ อำเภอพระพุทธบาท เขตจังหวัดสระบุรี อำเภอเมืองลพบุรี อำเภอท่าม่วง อำเภอชัยบาดาล จังหวัดลพบุรี อำเภอเมืองชัยนาท อำเภอมโนรมย์ และอำเภอดัดสิงห์ จังหวัดชัยนาท ดูใน สำนักผังเมือง. (๒๕๓๑). **ผังภาคกลาง. หน้า ๔-๓๖

พระนครศรีอยุธยา ยังเป็นพื้นที่ที่รัฐบาลได้กำหนดให้เป็นเขตส่งเสริมการลงทุนที่จะได้รับการยกเว้นภาษีอากรต่าง ๆ เช่น การยกเว้นภาษีอากรเครื่องจักรและภาษีเงินได้นิติบุคคล ๓ ปี^๑ ประกอบกับการที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาตั้งอยู่ในทำเลที่ไม่ไกลจากกรุงเทพฯ มากนัก จึงสะดวกต่อการขนส่งทั้งทางถนน ทางรถไฟ ทางน้ำ และมีระบบสาธารณูปโภคทั้งไฟฟ้า แหล่งน้ำ และเครือข่ายโทรศัพท์พร้อมมูล จึงเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดการลงทุนด้านอุตสาหกรรมในอำเภอต่าง ๆ ของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทำให้ในช่วงระหว่าง พ.ศ.๒๕๓๒-๒๕๓๓ เป็นช่วงที่มีการขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรมมาก^๒ โดยมีนิคมอุตสาหกรรมเกิดขึ้น ๓ แห่ง และเขตอุตสาหกรรม ๒ แห่ง ประกอบด้วย นิคมอุตสาหกรรมบางปะอิน นิคมอุตสาหกรรมบ้านหว้า นิคมอุตสาหกรรมสหรัตนนคร สวนอุตสาหกรรมโรจนะ และเขตประกอบการอุตสาหกรรมแพคตอรีแลนด์วังน้อย ที่มีจำนวนโรงงานรวมมากถึง ๓๑๔ โรงงาน ซึ่งยังไม่รวมจำนวนโรงงานอุตสาหกรรมอื่น ๆ ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาที่มีขนาดการลงทุนต่าง ๆ อีกจำนวน ๘๐๗ โรงงาน^๓ ซึ่งมีแรงงานจำนวนมากกว่า ๘๕,๐๐๐ คน^๔ ทั้งในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และจังหวัดใกล้เคียง

การที่มีแรงงานในจังหวัดต่าง ๆ เข้ามาทำงานในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ก่อให้เกิดความต้องการที่พักราคาดี อาหาร การบริการ และบริการสาธารณะต่าง ๆ มากขึ้น ส่งผลให้กิจการด้านพาณิชยกรรม และการบริการในชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาขยายตัวตามไปด้วย ดังจะเห็นได้จากการลงทุนในกิจการห้างสรรพสินค้าโดยเฉพาะในย่านตลาดเจ้าพรหม ซึ่งเป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจแห่งใหญ่ของเมือง และก่อให้เกิดธุรกิจด้านการบริการต่าง ๆ เช่น หอพัก บ้านเช่า บ้านจัดสรร ร้านอาหาร การบริการขนส่ง สถานเริงรมย์ บาร์ ไนท์คลับ โรงภาพยนตร์ ฯลฯ ในบริเวณต่าง ๆ ของเกาะเมืองในช่วงเวลานี้เพิ่มมากขึ้น คือ สภาหอการค้าจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้สนับสนุนให้มีการลงทุนในกิจการศูนย์การค้า เพื่อสนองความต้องการของผู้คนที่ต้องการความสะดวกในการจับจ่ายซื้อของในสถานที่เดียว ในลักษณะซูเปอร์มาร์เก็ต^๕ ส่วนกิจการหอพัก จากเดิมมีกิจการหอพักและบ้านเช่าจำนวนไม่มากนัก แต่เมื่อมีการขยายโรงงานอุตสาหกรรม ก่อให้เกิดความต้องการด้านที่พักอาศัยมาก

^๑วีณา พันธุ์รัตน์. (๒๕๓๖, มกราคม-กุมภาพันธ์). การทบทวนนโยบายของรัฐในการพัฒนาอุตสาหกรรมต่างจังหวัด. ว.เศรษฐกิจและสังคม. ๓๐(๑): ๑๓-๑๗.

^๒อนันต์ รัตนภาณุศรี. (๒๕๓๙). สัมภาษณ์อยุธยาสมัครโลก. ราชภัฏกรุงเทพฯ. ๓(๕): ๒๖-๔๔

^๓สำนักงานพาณิชย์จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๕๔๔). ข้อมูลการตลาดจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ประจำปี ๒๕๔๓. หน้า ๑๘.

^๔แหล่งเดิม. หน้า ๑๘.

^๕สัมภาษณ์พิเศษ วรพจน์ ด่านชัยวิจิตร. (๒๕๓๕). ตริมุข. ๒(๒): ๖๘-๗๒.

ขึ้น ทำให้เกิดการลงทุนในกิจการหอพักมากขึ้น ผู้ประกอบการบางรายได้สร้างห้องพักเพิ่มเติม เพื่อรองรับแรงงานที่เข้ามาทำงานในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา^๑ เป็นต้น

นอกจากจะเป็นช่วงที่รัฐบาลมีนโยบายส่งเสริมการพัฒนาต่าง ๆ ที่มีผลให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาแล้ว ภาครัฐ โดยกระทรวงมหาดไทยยังได้เตรียมแผนพัฒนาเกาะเมือง เช่น พัฒนาระบบการคมนาคมขนส่ง การสาธารณสุขภาค บริการสาธารณะต่าง ๆ ให้เพียงพอและได้มาตรฐาน เพื่อรองรับการขยายตัวของชุมชน โดยออกกฎกระทรวงตามความในพระราชบัญญัติการผังเมืองเมื่อ พ.ศ.๒๕๒๙ ที่สอดคล้องกับการพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ^๒ โดยกำหนดผังเมืองรวมเมืองพระนครศรีอยุธยา ควบคุมสภาพแวดล้อมของชุมชนให้มีความเหมาะสม รวมทั้งวางระบบคมนาคมขนส่งในบริเวณเกาะเมืองและปริมณฑลไว้ จึงทำให้มีการปรับปรุงถนนหนทางหลายสาย ทั้งทั้งบริเวณเกาะเมือง และปริมณฑล ในระยะนี้ โดยเฉพาะการขยายช่องทางเข้าสู่เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาทางด้านถนนโรจนะ โดยการสร้างสะพานข้ามแม่น้ำป่าสักเพิ่มขึ้นอีกจำนวน ๒ สะพาน* คู่ขนานไปกับสะพานปรีดี-ธำรง และการปรับปรุงถนนสายต่าง ๆ ในเกาะเมือง เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าช่วงเวลาที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยากำลังริเริ่มโครงการพัฒนาและอนุรักษ์นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา และเป็นช่วงที่ได้รับการขึ้นบัญชีเป็นแหล่งมรดกโลกนี้ ชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาทั้งในบริเวณเกาะเมืองและปริมณฑลมีความเติบโตขึ้นมากตามความเจริญก้าวหน้าของประเทศ และการส่งเสริมการพัฒนาด้านต่าง ๆ ทั้งด้านอุตสาหกรรม ด้านการค้า การลงทุน ด้านอุตสาหกรรมท่องเที่ยวจากภาครัฐตามแผนพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจแห่งชาติ ที่ก่อให้เกิดความเจริญทางเศรษฐกิจแก่ตัวเมือง ทำให้เอกชนเกิดความต้องการลงทุนในกิจการต่าง ๆ ทั้งด้านการพาณิชย์และการบริการมากขึ้น แต่ขณะเดียวกันก็เป็นช่วงเวลาที่ชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาต้องถูกควบคุมทิศทางการขยายตัว โดยแผนโครงการอนุรักษ์และพัฒนาานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ประกอบกับกระแสความสนใจและความตระหนักในการอนุรักษ์โบราณสถาน และการธำรงรักษาคุณค่าความเป็นแหล่งมรดกโลก จึงก่อให้เกิดมาตรการทางกฎหมายที่ส่งเสริมการอนุรักษ์โบราณสถานและสภาพแวดล้อมของเมือง ที่มีผลกระทบต่อการพัฒนาชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา

^๑อัญชลี ขุนชำนาญ. (๒๕๓๗, ตุลาคม-พฤศจิกายน). นานาทศนุ. **ตรีมุข**. ๔(๕): ๙๘-๑๐๐.

^๒กฎกระทรวง ฉบับที่ ๒๓ (พ.ศ.๒๕๒๙) ออกตามความในพระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ.๒๕๑๘. (๒๕๒๙, ๒๑ พฤศจิกายน). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม ๑๐๓ ตอนที่ ๒๐๕. หน้า ๑-๔๔.

*สะพานข้ามแม่น้ำป่าสัก ๒ สะพานนี้ สร้างขึ้นในช่วงประมาณ พ.ศ.๒๕๓๓ โดยคณะรัฐมนตรีมีมติให้กรมทางหลวง ตั้งชื่อสะพานฝั่งเข้าสู่เกาะเมืองว่าสะพานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เมื่อวันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๕๓๓ คูใน กระทรวงคมนาคม. (๒๕๓๓, ๒๐ มิถุนายน). **การตั้งชื่อสะพานข้ามแม่น้ำป่าสัก**.

๓.๒ ทิศทางการพัฒนาชุมชนเมืองในช่วงโครงการนครประวัติศาสตร์-แหล่งมรดกโลก

ในช่วงโครงการนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ซึ่งมีการออกมาตรการทางกฎหมาย เพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์และพัฒนาานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา เช่น กฎหมายผังเมืองควบคุมการใช้พื้นที่ กฎหมายควบคุมอาคาร ที่มีการจำกัดความสูง ขนาด และรูปแบบของอาคารในบริเวณต่าง ๆ ของเกาะเมืองและปริมณฑล รวมทั้งกฎหมายคุ้มครองโบราณสถานที่ได้กำหนดให้บริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาทั้งหมดเป็นเขตโบราณสถานนั้น ทำให้มีผลกระทบต่อการพัฒนาชุมชนเมืองในบางส่วน

โดยทั่วไปชาวเมืองพระนครศรีอยุธยา ยังสามารถดำเนินชีวิตได้ตามปกติ ทั้งการอยู่อาศัย การศึกษา การรักษาพยาบาล และได้รับการส่งเสริมพัฒนาระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการ และสามารถก่อสร้างอาคารเรียนในสถานศึกษาได้ตามสมควร เว้นแต่ชุมชน สถานที่ราชการ และสถานศึกษาบางแห่ง ที่ตั้งอยู่ในบริเวณโบราณสถาน หรือบริเวณที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ เช่น ศาลากลางจังหวัด สำนักงานป่าไม้จังหวัด โรงเรียนวัดธรรมิกราช และชุมชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณโบราณสถาน จำเป็นจะต้องถูกโยกย้ายไปยังสถานที่รองรับแห่งใหม่ โดยได้รับค่าชดเชยตามความเหมาะสม

ในขณะที่การพัฒนาด้านเศรษฐกิจค่อนข้างได้รับผลกระทบจากมาตรการต่าง ๆ เช่น กฎหมายควบคุมผังเมือง ที่กำหนดพื้นที่สำหรับส่งเสริมให้เป็นย่านการค้าในเกาะเมืองไว้เพียงแต่บริเวณด้านทิศตะวันออก ทำให้พื้นที่บริเวณย่านการค้า บริเวณตลาดเจ้าพรหม และตลาดหัวรอมีความแออัด และไม่สามารถขยายออกไปทั่วทั้งเกาะเมืองได้ เนื่องจากพื้นที่ในเกาะเมืองถูกกำหนดให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์ ส่วนบริเวณรอบ ๆ เกาะเมือง ที่มีโบราณสถานตั้งกระจายอยู่ทั่วไป ก็มีการควบคุมการใช้พื้นที่ และจำกัดความสูงของอาคาร ตามพระราชบัญญัติผังเมืองและพระราชบัญญัติควบคุมอาคารของกระทรวงมหาดไทย และกฎหมายคุ้มครองโบราณสถานของกรมศิลปากรที่ได้กำหนดไว้

ด้วยข้อจำกัดต่อการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ ในบริเวณเกาะเมืองและปริมณฑลต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นส่วนสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาเริ่มขยายตัวออกมาจากในเกาะเมืองมาอยู่ในบริเวณทางด้านทิศตะวันออกของเกาะเมืองตามแนวถนนโรจนะ ซึ่งเป็นเส้นทางคมนาคมหลักที่เชื่อมต่อระหว่างถนนสายเอเชียมุ่งสู่เกาะเมือง โดยมีความสอดคล้องกับแผนกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดินของพระราชบัญญัติผังเมืองที่ออกใน พ.ศ.๒๕๒๙ ได้กำหนดให้บริเวณแนวถนนโรจนะระหว่างเกาะเมืองถึงถนนสายเอเชีย เป็นที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่นปานกลาง และประเภท

พาณิชย์กรรมและที่อยู่อาศัยหนาแน่นมาก^๑ ซึ่งจะทำให้บริเวณนี้เป็นศูนย์กลางการพาณิชย์และการบริการแห่งใหม่ของเมืองพระนครศรีอยุธยา ที่ขณะนั้นกล่าวกันว่าเป็น “อยุธยาเมืองใหม่”

โดยเฉพาะบริเวณสถานีขนส่งผู้โดยสารจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ที่สร้างขึ้นใกล้กับถนนโรจนะบริเวณอำเภออุทัยใน พ.ศ. ๒๕๓๓^๒ ได้กลายเป็นย่านการค้าที่ชาวเมืองเรียกว่า “ตลาดแกรนด์” ประกอบไปด้วย ห้างสรรพสินค้าชั้นนำ* ร้านค้าพาณิชย์ ตลาดสด ตลาดนัดในตอนเย็น ร้านอาหาร โรงแรมที่พัก สถานบันเทิง และสถานบริการต่าง ๆ เช่น ผับ บาร์ คาราโอเกะ นอกจากนี้ยังเป็นบริเวณสำหรับจัดแสดงวงดนตรีสากล (คอนเสิร์ต) เป็นการขยายสถานบันเทิง สถานบริการ และการค้าการลงทุนออกจากบริเวณเกาะเมือง

ในช่วงเวลาเดียวกัน ทางจังหวัดพระนครศรีอยุธยายังได้ย้ายที่ทำการจังหวัดออกจากเกาะเมือง ตามแผนโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์ มาตั้งอยู่ในสถานที่แห่งใหม่ริมถนนสายเอเชีย บนที่ดินที่ได้รับบริจาคจากเอกชน** จำนวน ๗๐ ไร่ ใน พ.ศ. ๒๕๓๓ และดำเนินการก่อสร้างอาคารศาลากลางแห่งใหม่ เพื่อรวมส่วนราชการต่าง ๆ เข้าไว้ด้วยกันเป็นศูนย์ราชการ และเริ่มปฏิบัติงาน ณ ศูนย์ราชการแห่งใหม่ใน พ.ศ. ๒๕๓๙ ทำให้ศูนย์กลางการปกครองของเมืองขยายออกมาจากเกาะเมือง เป็นการส่งเสริมการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา^๓

ส่วนพื้นที่สาธารณะที่ต้องใช้เนื้อที่มากอย่างเช่นสนามกีฬาจังหวัด ที่ไม่สามารถจัดสร้างไว้ภายในเกาะเมืองได้ ดังเช่นที่เคยมีการก่อสร้างไว้ในบริเวณพระราชวังโบราณในเกาะเมือง เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๕๐๗ และถูกยกเลิกไปเนื่องจากกระทบกระเทือนต่อการอนุรักษ์โบราณสถาน โดยใน พ.ศ. ๒๕๓๑ ทางจังหวัดพระนครศรีอยุธยาได้สร้างสนามกีฬาจังหวัดขึ้นใหม่ที่บริเวณทางด้านตะวันออกนอกเกาะเมือง^๔ เพื่อให้เป็นสถานที่ออกกำลังกาย และกิจกรรมนันทนาการต่าง ๆ แห่งหนึ่งของเมือง

^๑กฎกระทรวง ฉบับที่ ๒๖๔ (พ.ศ. ๒๕๓๙) ออกตามความในพระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ. ๒๕๑๘.

(๒๕๓๙, ๑๓ มิถุนายน). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม ๑๑๓ ตอนที่ ๒๐ ก. หน้า ๘-๑๔.

^๒ประกาศกระทรวงคมนาคม เรื่อง การจัดตั้งสถานีขนส่งผู้โดยสารจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๕๓๓, ๙ ตุลาคม). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม ๑๐๗ ตอนที่ ๒๐๓. หน้า ๘๒๓๕.

*คือ ห้างสรรพสินค้าเยาฮัน ต่อมาได้เปลี่ยนผู้ประกอบการ เป็น ห้างสรรพสินค้าอัมพรชูปเปอร์สโตร์

**บริจาคโดยนายจตุรงค์ ด้านชัยวิโรจน์ และคณะ

^๓สำนักงานจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๕๔๑?). **บรรยายสรุปจังหวัดพระนครศรีอยุธยา**. หน้า ๒๓.

^๔การกีฬาแห่งประเทศไทย. (๒๕๓๑, ๑๒ กรกฎาคม). **การกีฬาแห่งประเทศไทยขออนุมัติผูกพันงบประมาณค่าก่อสร้างสนามกีฬาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา**.

สิ่งเหล่านี้ สะท้อนให้เห็นถึงทิศทางการพัฒนาชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา ในช่วงโครงการนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา-มรดกโลกได้ว่า ชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยามีการขยายตัวออกจากบริเวณเกาะเมืองไปทางทิศตะวันออกตามแนวถนนโรจนะ เพื่อลดความแออัดภายในเกาะเมือง ที่ได้รับการสงวนรักษาไว้เป็นเมืองประวัติศาสตร์ ส่วนการพัฒนาชุมชนเมืองบริเวณเกาะเมืองและปริมณฑลก็ยังดำเนินอยู่อย่างต่อเนื่อง ภายใต้การควบคุมทางกฎหมายอย่างรัดกุม

๔. แนวทางการพัฒนาชุมชนเมืองควบคู่กับการอนุรักษ์โบราณสถาน

นับตั้งแต่การบุกเบิกพัฒนาเกาะเมืองเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๒ จนกระทั่งถึงช่วงโครงการนครประวัติศาสตร์-มรดกโลกนี้ จะเห็นว่าการดำเนินงานด้านการพัฒนาชุมชนเมือง และการอนุรักษ์โบราณสถานในเกาะเมืองและปริมณฑล ส่งผลกระทบระหว่างกันอยู่เสมอ เนื่องจากความมุ่งหมายของการพัฒนา และการอนุรักษ์ค่อนข้างสวนทางกัน และเมื่อในช่วงเวลาหนึ่งสังคมเน้นให้ความสำคัญแก่การดำเนินงานในด้านใดด้านหนึ่ง ก็จะมีผลกระทบต่ออีกด้านหนึ่ง โดยเฉพาะในช่วงนครประวัติศาสตร์-มรดกโลก ที่สังคมไทยให้ความสำคัญในเรื่องการอนุรักษ์โบราณสถานมากขึ้น โดยมีการดำเนินโครงการอนุรักษ์และพัฒนาานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา พร้อมทั้งมีมาตรการทางกฎหมายควบคุมการพัฒนาในบริเวณเกาะเมืองและปริมณฑลนั้น ได้ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาชุมชนเมือง โดยเฉพาะในกลุ่มผู้ที่สูญเสียโอกาสในการค้าการลงทุน และผู้ที่อาศัยอยู่ในบริเวณโบราณสถานที่จะต้องโยกย้ายบ้านเรือนไปอยู่ในสถานที่แห่งใหม่

อย่างไรก็ตาม เมื่อการพัฒนาชุมชนเมืองในเกาะเมืองและปริมณฑลเป็นสิ่งจำเป็น แต่การอนุรักษ์โบราณสถานก็เป็นสิ่งที่จำเป็นเช่นกัน จนมีอาจจะเลยสิ่งหนึ่งสิ่งใดไปได้ ฉะนั้น หน่วยงานต่าง ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในเรื่องนี้ จึงพยายามแสวงหาแนวทางที่จะสามารถพัฒนาชุมชนเมือง ควบคู่ไปกับการรักษาโบราณสถานและบรรยากาศความเป็นเมืองประวัติศาสตร์ได้ โดยแนวทางสำคัญประการหนึ่ง ที่สังคมพยายามนำมาใช้เป็นแนวทางในการทำให้ชุมชนอยู่ร่วมกับโบราณสถานได้ คือ กระบวนการปลูกฝัง และกระตุ้นจิตสำนึกของประชาชนในท้องถิ่น ที่มีความมุ่งหวังว่า เมื่อคนในท้องถิ่น มีความรู้ ความเข้าใจในความสำคัญของโบราณสถาน และความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นแล้ว ย่อมจะทำให้เกิดความรัก ความหวงแหนในมรดกของท้องถิ่น ที่จะนำมาสู่ความร่วมมือร่วมใจ รักษา มรดกของท้องถิ่นให้คงอยู่สืบไป

จะเห็นได้ว่า หน่วยงานต่าง ๆ ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา พยายามส่งเสริมกิจกรรม ให้เยาวชนและประชาชนในท้องถิ่น มีจิตสำนึก รักษา และหวงแหนในมรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นอยู่เสมอ เช่น กิจกรรมที่การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยร่วมกับสถาบันการศึกษา จัดโครงการรักษอยุธยา

รักษามรดกโลก เพื่อปลูกจิตสำนึกในการรักษาโบราณสถานแก่เยาวชน^๑ และการจัดโครงการสัมมนา เรื่องบทบาทของผู้นำชุมชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น เพื่อสร้างเสริมความรักและ ห่วงเห่น และความร่วมมือส่วนร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในท้องถิ่น^๒ เป็นต้น และ มีการจัดกิจกรรมในลักษณะนี้อย่างต่อเนื่อง รวมทั้งการที่ทางจังหวัดและหลายภาคส่วนร่วมกันจัด “งานมรดกโลก” ขึ้นเป็นประจำทุกปี ซึ่งนอกจากจะเป็นการส่งเสริมเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวใน จังหวัดแล้ว ยังมีมีส่วนช่วยให้ชาวเมืองเกิดความรับรู้ถึงความสำคัญของท้องถิ่น ในฐานะที่ได้รับยกย่องให้เป็นเมืองมรดกโลก

นอกจากนั้นการที่ภาครัฐวางแนวทางการส่งเสริมและสืบสานงานด้านวัฒนธรรม โดย สอดแทรกเนื้อหาด้านการดำรงรักษาวัฒนธรรมไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐ ที่ได้ระบุไว้ในหลายมาตรา ประกอบด้วย มาตรา ๔๖ ในหมวด ๓ ว่าด้วยสิทธิและเสรีภาพของ ชนชาวไทยมาตรา ๖๙ ในหมวด ๔ ว่าด้วยหน้าที่ของชนชาวไทย มาตรา ๘๑ ในหมวด ๕ ว่าด้วย แนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ และมาตรา ๒๘๙ ในหมวด ๙ ว่าด้วยการปกครองส่วนท้องถิ่น ดังมี รายละเอียดดังนี้

มาตรา ๔๖ บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิ บัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การ บำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ

มาตรา ๖๙ บุคคลมีหน้าที่ป้องกันประเทศ รับราชการทหารเสียภาษีอากร ช่วยเหลือราชการ รับ การศึกษาอบรม พินิจ ปกป้อง และสืบสานศิลปวัฒนธรรมของชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น และอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ

มาตรา ๘๑ รัฐต้องจัดการศึกษาอบรมและสนับสนุนให้เอกชนจัดการศึกษาอบรมให้เกิดความรู้คู่ คุณธรรม จัดให้มีกฎหมายเกี่ยวกับการศึกษาแห่งชาติ ปรับปรุงการศึกษาให้สอดคล้องกับ ความ เปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม สร้างเสริมความรู้และปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมือง การปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข สนับสนุนการค้นคว้าวิจัยใน

^๑บุหงา วัฒนะ. (๒๕๓๗). ล้วงลึก มรดกโลก: อยุธา. **ราชภัฏกรุงเก่า**. ๑ (๒): ๙๙-๑๒๕.

^๒หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น สถาบันราชภัฏพระนครศรีอยุธยา. (๒๕๓๗). **เอกสาร ประกอบการสัมมนาเรื่อง “บทบาทของผู้นำชุมชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น”**. หน้า ๑.

ศิลปวิทยาการต่าง ๆ เร่งรัดพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเพื่อการพัฒนาประเทศ พัฒนาศาสนา ศีลปะและวัฒนธรรมของชาติ

มาตรา ๒๔๙ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีหน้าที่บำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น

องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีสิทธิที่จะจัดการศึกษาอบรมและการฝึกอาชีพตามความเหมาะสมและความต้องการภายในท้องถิ่นนั้น และเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอบรมของรัฐ แต่ต้องไม่ขัดต่อมาตรา ๔๓ และมาตรา ๔๑ ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ

การจัดการศึกษาอบรมภายในท้องถิ่นตามวรรคสอง องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นต้องคำนึงถึงการบำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นด้วย^๑

สรุปความตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐ ได้ว่า รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐ นั้น มีเจตนารมณ์ที่จะส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น และศิลปวัฒนธรรมของชาติ ตามที่บัญญัติไว้ในแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ ซึ่งเป็นสิ่งที่ภาครัฐ ฝ่ายบริหาร หรือองค์กรของรัฐจะต้องดำเนินการให้เกิดประโยชน์กับประเทศชาติและประชาชน โดยคณะรัฐบาลต่าง ๆ ต้องยึดถือเป็นกรอบสำหรับการกำหนดนโยบายของรัฐบาลในการแถลงต่อรัฐสภา

ประการต่อมาคือ มีเจตนารมณ์ที่ให้ประชาชนคนไทย มีสิทธิในการอนุรักษ์ฟื้นฟู จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และศิลปวัฒนธรรม รวมทั้งมีส่วนร่วมในการจัดการ บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์ในทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืนตามกฎหมาย ตลอดจนมีหน้าที่พิทักษ์รักษา สืบสานศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญา และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามขอบเขตของกฎหมาย รวมถึงสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นอย่างโบราณสถาน และศิลปกรรมในท้องถิ่นด้วย

อีกประการหนึ่ง ในส่วนของการปกครองส่วนท้องถิ่นนั้น องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น มีสิทธิและหน้าที่ในการรักษาศิลปวัฒนธรรม จารีตประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งการส่งเสริมการศึกษาแก่ประชาชนโดยคำนึงถึงการบำรุงรักษาศิลปวัฒนธรรม จารีตประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นการส่งเสริมให้องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์โบราณสถานและงานด้านวัฒนธรรม และเป็นการแบ่งเบาภาระหน้าที่ความรับผิดชอบในการดูแลรักษาศิลปวัฒนธรรมในท้องถิ่นอีกทางหนึ่ง

การบัญญัติเนื้อหาด้านวัฒนธรรมไว้ในรัฐธรรมนูญข้างต้นนี้ เป็นการบัญญัติไว้อย่างกว้าง ๆ ซึ่งรัฐบาลต้องออกอนุบัญญัติ หรือที่เรียกว่ากฎหมายลูก เช่น พระราชบัญญัติ กฎกระทรวง และ

^๑รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย. (๒๕๔๐, ๑๑ ตุลาคม). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม ๑๑๔ ตอนที่ ๕๕ ก. หน้า ๑-๙๙.

ประกาศกระทรวงต่าง ๆ เพื่อใช้เป็นแนวทางปฏิบัติ โดยพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ.๒๕๔๒ ได้กำหนดให้องค์การบริหารส่วนท้องถิ่นมีหน้าที่ในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรมในท้องถิ่น ที่กรมศิลปากรจะต้องดำเนินการถ่ายโอนภารกิจบางประการให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยเฉพาะการดูแลโบราณสถานระดับท้องถิ่น คือ การบำรุงรักษาโบราณสถานขึ้นพื้นฐาน เช่น การทำความสะอาด การค้ำยัน การรักษาความปลอดภัย การให้บริการในพื้นที่โบราณสถาน เช่น การให้บริการข้อมูลวิชาการแก่นักท่องเที่ยว การจัดสิ่งอำนวยความสะดวกโดยจัดระบบสาธารณูปโภค และร้านค้าบริการนักท่องเที่ยว^๑ เป็นต้น โดยมุ่งหวังให้คนในท้องถิ่นได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว ซึ่งแต่ละปีมีนักท่องเที่ยวมาชมโบราณสถานเพิ่มขึ้นทุกปี จากสถิติด้านการท่องเที่ยว ใน พ.ศ.๒๕๔๓ มีผู้เยี่ยมชมเยือนจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำนวนประมาณ ๒.๖๘ ล้านคน ทำให้จังหวัดมีรายได้จากนักท่องเที่ยวและชาวต่างประเทศ รวมกันทั้งสิ้น ๓,๑๑๑.๖๕ ล้านบาท^๒

สิ่งเหล่านี้เป็นแนวทาง ให้คนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมต่อการดูแลรักษาโบราณสถาน ในขณะที่เดียวกันก็สามารถได้รับผลประโยชน์จากการดูแลรักษาโบราณสถานด้วย เช่น การมีรายได้จากอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ความภาคภูมิใจในชื่อเสียงเกียรติภูมิของท้องถิ่น อันเป็นความมุ่งหวังประการหนึ่งที่จะทำให้สามารถพัฒนาชุมชนเมืองควบคู่กับการอนุรักษ์โบราณสถานได้อย่างยั่งยืน

นอกจากนั้น สิ่งสำคัญสำหรับการแก้ไขปัญหาระหว่างการพัฒนาชุมชนเมือง และการอนุรักษ์โบราณสถานในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา และปริมณฑล คือการทบทวนความผิดพลาดจากการดำเนินการต่าง ๆ ในอดีต เพื่อนำมาเป็นบทเรียนสำหรับการดำเนินงานอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาในปัจจุบัน เพราะว่าผลของการกระทำของคนในรุ่นปัจจุบัน ก็จะส่งผลเป็นลูกโซ่ต่อไป ซึ่งการแก้ปัญหาจากบทเรียนในอดีต ควรมีการศึกษาทบทวนดังนี้

๑. รัฐบาลควรสนับสนุนงบประมาณเพื่อจัดการเมืองพระนครศรีอยุธยาอย่างจริงจังและต่อเนื่อง เนื่องจากดำเนินการตามแนวทางแก้ปัญหาระหว่างการพัฒนาชุมชนเมือง และการอนุรักษ์โบราณสถานใน โครงการพัฒนาเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและบริเวณใกล้เคียง ของกระทรวงมหาดไทยเมื่อ พ.ศ.๒๕๑๐ นั้น ประสบปัญหาขาดงบประมาณอย่างเพียงพอ อันเป็นผลทำให้การดำเนินงานประสบปัญหาล่าช้า ประชาชนในท้องถิ่นจึงไม่เห็นผลประโยชน์ที่จะได้รับจากการดำเนินโครงการ โดยเฉพาะเมื่อขาดงบประมาณสนับสนุนการย้ายสถานที่ราชการ สถานพยาบาล

^๑กรมศิลปากร. (๒๕๕๒). ศิลปากรบริการงานศิลปวัฒนธรรม: ๑๐๐ (ร้อย) เรื่องกรมศิลปากร.

หน้า ๒๒๖

^๒สำนักงานพาณิชย์จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๕๔๔). ข้อมูลการตลาดจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ประจำปี ๒๕๔๓. หน้า ๗๓.

สถานศึกษาต่าง ๆ ออกจากพื้นที่ ก็ทำให้ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาของชุมชนเมือง เช่น การส่งผลกระทบต่อการพัฒนาด้านการศึกษาในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เพราะสถานศึกษามีความจำเป็นต้องปรับปรุงอาคารและสถานที่อย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เพียงพอต่อความต้องการของนักเรียนที่เพิ่มขึ้น เมื่อจำเป็นต้องปล่อยให้มีการขยายสถานศึกษาเพิ่มเติม ในที่สุดก็ไม่สามารถประกาศเขตโบราณสถานได้ตามแนวทางที่วางไว้ เนื่องจากต้องกันสถานศึกษา รวมทั้งสถานที่ราชการต่าง ๆ ออกจากเขตที่จะกำหนดให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์ จึงเป็นกรณีตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงปัญหาด้านงบประมาณสำหรับดำเนินงานให้สำเร็จลุล่วงตามแผนงาน

ถ้ารัฐบาลมีงบประมาณสนับสนุนการดำเนินงานต่าง ๆ อย่างเพียงพอ เช่น งบประมาณสนับสนุนในการปรับปรุงอาคารสถานที่ หรือการโยกย้าย และจัดหาสถานที่ใหม่ที่เหมาะสมให้แก่สถานศึกษา สถานที่ราชการต่าง ๆ รวมไปถึงบ้านเรือน และร้านค้าพาณิชย์ของประชาชนที่ตั้งอยู่ใกล้กับแหล่งโบราณสถาน ได้ตามความต้องการของหน่วยงานต่าง ๆ และประชาชนในท้องถิ่นแล้ว ก็จะช่วยบรรเทาปัญหาเกี่ยวกับการรुकู้โบราณสถาน และปัญหาเกี่ยวกับภูมิทัศน์บริเวณโบราณสถานลงได้

๒. หน่วยงานภาครัฐ ควรบังคับใช้กฎหมายอย่างมีประสิทธิภาพ ปัญหาสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ประชาชนรुकู้โบราณสถาน หรือพื้นที่บริเวณโดยรอบโบราณสถาน เป็นเพราะปัญหาเรื่องการบังคับใช้กฎหมาย

ปัญญา น้ำเพชร ประธานมูลนิธิพระมงคลบพิตร แสดงทัศนะเกี่ยวกับปัญหาด้านการบังคับใช้กฎหมายในเมืองพระนครศรีอยุธยา โดยอุปไมยว่า “กฎหมายพิการ”^๑ เนื่องจากหน่วยงานภาครัฐที่มีหน้าที่รับผิดชอบในการบังคับใช้กฎหมาย ไม่สามารถใช้อย่างเต็มที่ เช่น กรณีที่ชาวบ้านเข้ามาปลูกสิ่งก่อสร้างรุค้ำเขตโบราณสถาน ซึ่งเป็นเรื่องผิดกฎหมายเนื่องจากการบุกรุกเขตโบราณสถาน หรือที่ดินราชพัสดุ แต่ก็ไม่สามารถดำเนินการทางกฎหมายอย่างใดกับผู้บุกรุก และเมื่อละเลยเป็นระยะเวลานาน ก็ยิ่งทำให้มีผู้เข้ามาสร้างสิ่งปลูกสร้างอาศัยอยู่เพิ่มขึ้น กลายเป็นชุมชนที่ขยายวงกว้างออกไปอย่างไม่เป็นระเบียบ จนยากแก่การดำเนินการจัดการแก้ไข สุดท้ายภาครัฐก็ต้องใช้งบประมาณจากภาษีของประชาชนมาเป็นค่าชดเชยการรื้อถอนสิ่งปลูกสร้าง และจัดหาสถานที่อยู่อาศัยแห่งใหม่ให้กับประชาชนที่เข้ามาอาศัยตามแหล่งโบราณสถาน^๒ ซึ่งถ้าสามารถบังคับใช้กฎหมายได้อย่างจริงจังตั้งแต่เริ่มแรก ก็จะช่วยลดปัญหาการบุกรุกโบราณสถาน และปัญหาในการจัดการสภาพภูมิทัศน์โดยรอบโบราณสถานลงได้

^๑ปัญญา น้ำเพชร. (๒๕๕๕, ๑๓ มกราคม). สัมภาษณ์โดย พัชร เต่งพันธ์ ที่ศูนย์ท่องเที่ยวอยุธยา.

^๒แหล่งเดิม.

สำหรับแนวทางการใช้กฎหมายแก้ไขปัญหาการบุกรุกที่ดินโบราณสถานที่กำลังเป็นปัญหาสืบเนื่องมาจนปัจจุบันนี้ อนุรักษ์ ภูบุปผา ชาวชุมชนคลองท่อ ที่มีบ้านพักอาศัยอยู่ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์ ให้ความเห็นที่ภาครัฐควรบังคับใช้กฎหมายอย่างละมุนละม่อม เพื่อลดความรู้สึกต่อต้านของชาวบ้าน เนื่องจากชาวบ้านต้องการความผาสุกในการดำเนินชีวิต ไม่มีเจตนาจะกระทำความผิด ภาครัฐจึงควรค่อย ๆ ปรับปรุงความรู้ความเข้าใจแก่ชาวบ้าน ควบคู่ไปกับการใช้มาตรการทางกฎหมายอย่างเหมาะสม^๑

ดังนั้น หน่วยงานที่รับผิดชอบในการควบคุมบังคับใช้กฎหมาย เช่น เทศบาล และกรมศิลปากร ควรต้องดำเนินการควบคุมและบังคับใช้กฎหมายอย่างมีประสิทธิภาพ และเหมาะสม ตั้งแต่เริ่มมีการกระทำความผิด ซึ่งจะช่วยให้สามารถยับยั้งปัญหาการบุกรุกที่ดินโบราณสถาน และที่ดินราชพัสดุในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ไม่ให้กลายเป็นปัญหาสะสมจนยากแก่การดำเนินการแก้ไข อันเป็นการประหยังบประมาณของรัฐบาล ในการดำเนินการแก้ไขปัญหาการบุกรุกที่ดินโบราณสถานในภายหลังด้วย

๓. หน่วยงานภาครัฐควรมีการสื่อสาร หรือประชาสัมพันธ์กับประชาชนให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้อง และชัดเจน เพราะปัญหาด้านการสื่อสารเป็นปัญหาที่สำคัญอีกประการหนึ่งในการจัดการเมืองพระนครศรีอยุธยาให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย เนื่องจากหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐ มักขาดการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนในตัวเมืองพระนครศรีอยุธยา ได้รับข้อมูลที่ถูกต้อง และชัดเจน ดังเช่นการดำเนินโครงการพัฒนาเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและบริเวณใกล้เคียง ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๐ ที่ไม่สามารถสื่อสารกับประชาชนให้เกิดความเข้าใจได้ถึงความสำคัญของการดำเนินโครงการ ทำให้ไม่ได้รับความร่วมมืออย่างดีจากประชาชน ดังที่ สุธรรม ชาตะสิงห์ นักวิชาการด้านพัฒนาชุมชน ให้ความเห็นที่หน่วยงานภาครัฐจะไม่สามารถดำเนินงานต่าง ๆ อย่างประสบความสำเร็จด้วยดีได้ หากไม่ได้รับความร่วมมือจากประชาชน^๒

กรณีตัวอย่างของการขาดการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนมีความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับการดำเนินงานของหน่วยงานภาครัฐคือ กรณีการโยกย้ายชาวบ้านที่อาศัยอยู่บริเวณโดยรอบโบราณสถานวัดโลกยสุธาราม (วัดพระนอน) แต่เนื่องจากขาดการประชาสัมพันธ์ที่ชัดเจน ทำให้ชาวชุมชนโดยรอบโบราณสถาน รวมถึงชุมชนใกล้เคียงเกิดความตระหนก เพราะเข้าใจว่าจะต้องถูกโยกย้ายไปทั้งหมด

^๑อนุรักษ์ ภูบุปผา. (๒๕๕๕, ๑๓ มกราคม). สัมภาษณ์โดย พัทธ์ แดงพันธ์ ที่ชุมชนคลองท่อ.

^๒สุธรรม ชาตะสิงห์. (๒๕๕๕, ๑๔ มกราคม). สัมภาษณ์โดย พัทธ์ แดงพันธ์ ที่มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา.

ทั้งที่ทางการมีความจำเป็นต้องโยกย้ายบ้านเรือนไปเพียงจำนวนหนึ่งเท่านั้น^๑ เป็นผลทำให้หน่วยงานของรัฐไม่สามารถประสานความร่วมมืออันดีจากประชาชนในท้องถิ่นได้

นอกจากการประชาสัมพันธ์การดำเนินงานของภาครัฐ แก่ประชาชนให้เกิดความชัดเจนแล้ว หน่วยงานด้านการศึกษาในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เช่น สถาบันการศึกษาต่าง ๆ ควรมีส่วนร่วมทำความเข้าใจกับประชาชน ถึงรูปแบบการดำเนินชีวิตในท้องถิ่นที่มีความสำคัญในฐานะที่เป็นเมืองมรดกโลก ว่ากิจกรรมใดที่ชาวเมืองสามารถกระทำได้ หรือจะต้องได้รับอนุญาตจากหน่วยงานใด และกิจกรรมใดไม่ควรทำเพราะเหตุใด โดยการประชาสัมพันธ์ หรือการปลูกฝังความรู้ ความเข้าใจแก่ประชาชนและเยาวชนอย่างต่อเนื่องและมีความเหมาะสมพอดี

การประชาสัมพันธ์ที่มีประสิทธิภาพ ยังจะช่วยชักนำประชาชนให้เข้ามามีส่วนร่วมต่อการพัฒนาท้องถิ่น และร่วมกันดูแลรักษามรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นได้อีกด้วย อย่างไรก็ตาม การจะประชาสัมพันธ์ให้เกิดประสิทธิภาพ ต้องอาศัยความร่วมมือจากหน่วยงานต่าง ๆ ในท้องถิ่น ทั้งในเรื่องข้อมูลข่าวสารที่ต้องชัดเจน และเครื่องมือสื่อสารที่สามารถสื่อสารแก่ประชาชนได้อย่างทั่วถึง

๔. หน่วยงานต่าง ๆ ในท้องถิ่นควรทำงานอย่างประสานสอดคล้อง โดยมีเป้าหมายเป็นไปในทิศทางเดียวกัน เนื่องจากการดำเนินงานของหน่วยงานต่าง ๆ ในท้องถิ่นพระนครศรีอยุธยา โดยเฉพาะระหว่างฝ่ายปกครอง และฝ่ายอนุรักษ์โบราณสถาน มักดำเนินไปตามจุดมุ่งหมายของแต่ละหน่วยงาน ทั้งที่ความมุ่งหมายของการพัฒนา และการอนุรักษ์ค่อนข้างสวนทางกัน การดำเนินงานจึงไม่สอดคล้องเป็นไปในทิศทางเดียวกัน ดังนั้น เมื่อมีการกำหนดแผนโครงการอนุรักษ์และพัฒนามรดกประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาแล้ว หน่วยงานต่าง ๆ ก็ควรมุ่งมั่นดำเนินงานเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ของแผนการดำเนินงานนั้น โดยประสานความร่วมมือในด้านต่าง ๆ เข้าไว้ด้วยกัน

การทำงานอย่างประสานสอดคล้อง โดยมีเป้าหมายเป็นไปในทิศทางเดียวกัน ยังจะช่วยให้สามารถดำเนินงานต่าง ๆ ข้างต้นประสบความสำเร็จเป็นที่เรียบร้อยไปด้วย เช่น การบังคับใช้กฎหมายซึ่งมีอยู่หลายฉบับ และบังคับใช้โดยหลายหน่วยงาน ทั้งฝ่ายปกครองและฝ่ายอนุรักษ์นั้น ให้มีความเหมาะสมและเป็นไปในทิศทางเดียวกัน รวมทั้งการประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสาร ที่ต้องการจะสื่อสารแก่ประชาชนให้มีความถูกต้องชัดเจนเป็นไปในทิศทางเดียวกัน และเอื้ออำนวยช่องทางการสื่อสารระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อให้สามารถสื่อสารแก่ประชาชนได้อย่างทั่วถึง

การนำความผิดพลาดที่เกิดขึ้นจากการดำเนินการต่าง ๆ ในอดีตมาทบทวน เพื่อหาแนวทางแก้ไขร่วมกันอย่างประสานสอดคล้อง และมีเป้าหมายเป็นไปในทิศทางเดียวกันนี้ เป็นแนวทางหนึ่งที่จะช่วยให้สามารถส่งเสริมการพัฒนาชุมชนเมือง และอนุรักษ์โบราณสถานในเกาะเมือง

^๑อนุรักษ์ ภู่นูปผา. (๒๕๕๕, ๑๓ มกราคม). สัมภาษณ์โดย พัชร แดงพันธ์ ที่ชุมชนคลองท่อ.

บทที่ ๖ บทสรุป

บริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและปริมณฑล มีความสำคัญในฐานะที่เป็นทั้งเมืองประวัติศาสตร์ของชาติที่จะต้องสงวนรักษาไว้ ในขณะที่เดียวกันก็มีฐานะเป็นศูนย์กลางของชุมชนเมืองที่จะต้องส่งเสริมพัฒนาให้เกิดความเจริญ ซึ่งการพัฒนาชุมชนเมือง ควบคู่ไปกับการอนุรักษ์โบราณสถาน จึงย่อมต้องส่งผลกระทบต่อระหว่างกันอยู่เสมอ เนื่องจากความมุ่งหมายของการพัฒนาและการอนุรักษ์มีความแตกต่างกัน

การพัฒนาชุมชนเมือง จะมุ่งให้ความสำคัญที่ผู้คนซึ่งอาศัยรวมกันเป็นชุมชน จึงต้องมีการปกครอง เพื่อรักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อย โดยการจัดสรรทรัพยากรในท้องถิ่น เช่นการจัดสรรที่ดิน และการให้บริการสาธารณูปโภค สาธารณูปการ รวมทั้งส่งเสริมการค้าการลงทุนในกิจการต่าง ๆ ซึ่งย่อมมีความจำเป็นต้องปรับปรุง หรือก่อสร้างสิ่งต่าง ๆ อยู่เสมอ ในขณะที่การอนุรักษ์โบราณสถานเป็นเรื่องของแนวคิดในการสงวนรักษาสิ่งที่เป็นตัวแทนของมรดกทางวัฒนธรรม อันมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และความงามทางศิลปะต่อสังคมและชาติบ้านเมือง โดยมุ่งรักษาคุณค่าความเป็นของแท้ดั้งเดิมให้ดำรงสืบไป ซึ่งมุ่งเน้นให้ความสำคัญที่โบราณสถาน และบริเวณโดยรอบโบราณสถาน อันเป็นแนวคิดสากล ที่แพร่หลายเข้ามาในประเทศไทยอย่างชัดเจนในช่วงสมัยรัชกาลที่ ๕ ดังนั้นเมื่อบริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและปริมณฑล มีความสำคัญทั้งทางด้านการปกครองและทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีของชาติแล้ว จึงย่อมมีผลกระทบต่อระหว่างกันมากบ้าง น้อยบ้าง ตามนโยบายของรัฐบาลสมัยต่าง ๆ รวมทั้งปัจจัยภายนอกประเทศด้วย

ช่วงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.๒๔๗๕ ชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา ยังนิยมอาศัยอยู่บริเวณริมลำน้ำนอกเกาะเมือง เนื่องจากมีความสะดวกต่อการคมนาคมและการหาเลี้ยงชีพ รัฐบาลได้จัดการเมืองพระนครศรีอยุธยา โดยวางรากฐานการอนุรักษ์โบราณสถาน โดยประกาศสงวนที่ดินในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา และส่งเสริมการพัฒนาชุมชนเมือง โดยกำหนดเขตสุขาภิบาลให้อยู่แต่บริเวณชานกำแพงเมือง และนอกเกาะเมือง

แต่ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง รัฐบาลมีนโยบายด้านการพัฒนาชุมชนเมืองและการอนุรักษ์โบราณสถานแตกต่างไปจากเดิม คือลดความสำคัญของการรักษาโบราณสถาน โดยยกเลิกการสงวนที่ดินในเกาะเมือง ใน พ.ศ.๒๔๘๒ และส่งเสริมบุกเบิกพัฒนาเกาะเมืองให้เป็นแหล่งชุมชนเมือง โดยได้รับความสนับสนุนจาก นายปรีดี พนมยงค์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังซึ่งเป็นผู้แทนราษฎรชาวอยุธยา ที่เป็นประธานคณะกรรมการปรับปรุงเกาะเมือง โดยเริ่มวางผังเมืองเพื่อจัดสรรที่ดินให้เกิดประโยชน์ อันเป็นการวางรากฐานการพัฒนาที่จะส่งผลให้เกิดการเข้ามาใช้ที่ดินใน

เกาะเมือง และส่งเสริมการคมนาคมทางบก คือการสร้างสะพานคอนกรีตข้ามแม่น้ำป่าสัก (สะพานบริติช-อาร์ง) และสร้างถนนโรจนะเพื่อไปเชื่อมต่อกับถนนพหลโยธิน การก่อสร้างศาลากลางจังหวัดขึ้นที่บริเวณใจกลางเมือง ที่จะค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวเมืองจากที่ดำเนินชีวิตอิงอยู่กับสายน้ำให้เริ่มใช้รถใช้ถนนมากขึ้น นอกจากนี้ยังส่งเสริมงบประมาณสร้างสถานศึกษาทุกระดับขึ้นที่บริเวณต่าง ๆ ของเกาะเมือง และส่งเสริมให้เกาะเมืองเป็นแหล่งอุตสาหกรรมโดยการสร้างโรงงานกลั่นแอลกอฮอล์ขึ้นที่บริเวณด้านทิศตะวันตกของเกาะเมือง รวมทั้งมีการขายที่ดินราชพัสดุในเกาะเมืองให้แก่ประชาชน เป็นการส่งเสริมให้ประชาชนเข้าไปอยู่อาศัย และใช้พื้นที่ภายในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ส่วนการพัฒนาในส่วนท้องถิ่นนั้น มีการจัดตั้งเทศบาลเมืองนครศรีอยุธยาขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๗๘ ตามนโยบายส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่นของรัฐบาล เพื่อปกครองและปรับปรุงแหล่งชุมชนเมืองที่ยังนิยมอาศัยอยู่บริเวณริมแม่น้ำรอบเกาะเมือง จึงเท่ากับว่าในระยะบุกเบิกเกาะเมืองนี้ ภาครัฐให้ความส่งเสริมการวางรากฐานพัฒนาที่ดินในเกาะเมือง ส่วนท้องถิ่นทำหน้าที่บำรุงชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในแหล่งชุมชนเมือง

อย่างไรก็ตาม ภาครัฐก็มีอาจจะเลยเรื่องการรักษาโบราณสถานในเกาะเมืองไปได้ เนื่องจากรัฐบาลไทยเคยให้สัตยาบันต่อการอนุรักษ์โบราณของชาติไว้กับองค์การสันนิบาตชาติ ตั้งแต่ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ ๑ รัฐบาลจึงยังต้องให้ความสำคัญต่อการอนุรักษ์โบราณสถาน ซึ่งยังมีหน่วยราชการที่ดำเนินงานเกี่ยวกับการสงวนรักษาโบราณสถานอยู่ด้วย คือกรมศิลปากร ที่ได้สืบทอดแนวคิดและหลักการอนุรักษ์โบราณสถานมาจากชนชั้นเจ้านายที่เคยกำกับดูแลงานด้านการอนุรักษ์โบราณสถาน ซึ่งกรมศิลปากรดำเนินการหลายอย่างเพื่อเป็นการป้องกันรักษาโบราณสถาน ที่จะได้รับผลกระทบจากโครงการผังเมืองใหม่ โดยมีเจ้าพนักงานเข้าไปมีส่วนร่วมเป็นคณะกรรมการปรับปรุงเกาะเมืองของกระทรวงการคลังด้วย และได้มีการประกาศขึ้นบัญชีโบราณสถานหลายแห่งในเกาะเมืองและบริเวณใกล้เคียงให้เป็นโบราณสถานแห่งชาติ เพื่อที่จะได้รับการสงวนรักษาตามกฎหมายที่กำกับดูแลโดยกรมศิลปากร รวมทั้งการเสนอโครงการสร้างรั้วคอนกรีตเสริมลวดหนาม ล้อมบริเวณเขตโบราณสถานที่สำคัญครอบคลุมบริเวณพระราชวังโบราณไปจนถึงบริเวณวัดพระราม เพื่อป้องกันการรुक้าโบราณสถานจากกิจกรรมของชาวเมือง ที่แสดงให้เห็นปฏิกิริยาชัดเจนว่า เมื่อแรกเริ่มการบุกเบิกพัฒนาเกาะเมือง ก็ส่งผลกระทบต่ออนุรักษ์โบราณ ทำให้กรมศิลปากรต้องเข้ามาสงวนรักษาโบราณในเกาะเมือง อย่างไรก็ตามกรมศิลปากรสามารถรักษาได้เพียงโบราณสถานที่มีขนาดใหญ่ หรือที่ปรากฏร่องรอยโบราณสถานค่อนข้างชัดเจนซึ่งได้รับการขึ้นบัญชีเป็นโบราณสถานแห่งชาติ ส่วนโบราณสถานขนาดเล็ก ที่กระจายอยู่ทั่วเกาะเมืองซึ่งไม่ได้รับการขึ้นบัญชีโบราณสถานนั้น จำเป็นต้องละเสียเพื่อให้สามารถพัฒนาเป็นแหล่งชุมชนเมืองได้

ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ แนวคิดเรื่องเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถานของไทย เปลี่ยนไป อันเนื่องมาจากการก่อตั้งองค์การระหว่างชาติหลายองค์การที่มีความมุ่งหวังให้เกิดสันติภาพ แก่มนุษยชาติ โดยเฉพาะองค์การศึกษาศาสนาและวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ ที่มุ่งส่งเสริมให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งวัฒนธรรมอันหลากหลายของชาติต่าง ๆ ซึ่งโบราณสถานนั้นจัดว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง จึงก่อให้เกิดการส่งเสริมการอนุรักษ์โบราณสถานด้วยหลักการสากล ที่รัฐบาลไทยในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้เปิดรับหลักการต่าง ๆ เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินนโยบายด้านวัฒนธรรม โดยมีการส่งนักวิชาการของไทยไปศึกษาวิชาการโบราณคดีในต่างประเทศ และมีการเปิดสอนวิชาโบราณคดีขึ้นในสถาบันอุดมศึกษา คือ การก่อตั้งคณะโบราณคดี ในมหาวิทยาลัยศิลปากรเมื่อ พ.ศ.๒๔๙๔ ทำให้สังคมไทยมีความรู้เรื่องการอนุรักษ์โบราณสถานมากขึ้น

รัฐบาลสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ดำเนินนโยบายด้านการอนุรักษ์โบราณสถาน ดังมีโครงการปรับปรุงเมืองสุโขทัย ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๙๖ และเมืองพระนครศรีอยุธยา ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๙๙-๒๕๐๐ ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะการบูรณะเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา นั้นเป็นโครงการที่รัฐบาลให้ความสำคัญมาก เนื่องจากจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีดำรงตำแหน่งเป็นที่ปรึกษา และเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการวางนโยบายต่าง ๆ โดยมีมุ่งหมายให้จังหวัดพระนครศรีอยุธยาเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ของชาติ บูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอารามต่าง ๆ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งในงานฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ ที่จัดขึ้นใน พ.ศ.๒๕๐๐ และเป็นส่วนหนึ่งในการสานสัมพันธ์ไมตรีกับประเทศพม่า ซึ่งแม้ว่าโครงการบูรณะเกาะเมืองนี้จะเน้นการปรับปรุงเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาที่ยังมีสภาพกรำงให้เป็นแหล่งทัศนศึกษาทางประวัติศาสตร์ โดยบูรณะโบราณสถานต่าง ๆ โดยเฉพาะการปฏิสังขรณ์วิหารพระมงคลบพิตรให้กลับคืนสภาพสมบูรณ์ และจัดสวนสาธารณะให้มีความร่มรื่น ปรับปรุงถนนหลายสายให้ใช้การได้สะดวก และติดตั้งไฟฟ้าส่องสว่างตามถนนเพื่อความปลอดภัยแล้ว ขณะเดียวกันโครงการนี้ก็ให้ความสำคัญแก่การส่งเสริมการพัฒนาชุมชนเมืองบริเวณเกาะเมืองและบริเวณทลไปพร้อมกันด้วย โดยมีการส่งเสริมเศรษฐกิจให้แก่ชาวเมือง คือ การก่อสร้างอาคารพาณิชย์ และอาคารสงเคราะห์ประชาชน ประกอบกับการพัฒนาในส่วนท้องถิ่นที่ได้มีการประกาศขยายเขตเทศบาลเมืองนครศรีอยุธยาเข้ามาครอบคลุมพื้นที่ทั่วทั้งเกาะเมือง และขยายการบริการสาธารณสุขไปภาคต่าง ๆ รวมทั้งการสร้างถนนเพิ่มเติม ทำให้การอยู่อาศัยในเกาะเมืองมีความสะดวกมากขึ้น จึงเป็นปัจจัยให้ประชาชนเข้ามาอาศัยอยู่ภายในเกาะเมืองมากขึ้นด้วย

ดังนั้น เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาในช่วงแรกเริ่มบุกเบิกเกาะเมืองนั้น จึงเป็นทั้งแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ของชาติ และเป็นทั้งแหล่งที่อยู่อาศัย เป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ และการศึกษาของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา เริ่มมีลักษณะเป็นชุมชนเมืองที่เติบโตทับซ้อนบนเมืองโบราณ

ช่วงหลัง พ.ศ.๒๕๐๐ ชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา มีความเติบโตขึ้นเป็นลำดับ และมีความต้องการใช้ที่ดินในเกาะเมืองมากขึ้น โดยทางจังหวัดมีความประสงค์จะขายกรรมสิทธิ์ที่ดินราชพัสดุในเกาะเมืองบางส่วน ให้แก่เอกชนเพื่อนำไปลงทุนในกิจการต่าง ๆ ซึ่งทำให้สังคมเกิดความวิตกว่าจะมีผลกระทบต่อการรักษาโบราณสถาน จนมีกระแสต่อต้านอย่างรุนแรง จนนำมาสู่การดำเนินโครงการพัฒนาเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและบริเวณใกล้เคียงใน พ.ศ.๒๕๑๐ ที่ได้แบ่งพื้นที่สำหรับส่งเสริมการพัฒนาเมืองให้เกิดความเจริญ และพื้นที่สำหรับส่งเสริมการอนุรักษ์โบราณสถานไว้อย่างชัดเจน โดยมีพื้นที่สำหรับให้ประชาชนอยู่อาศัยแบบหนาแน่นน้อย เป็นพื้นที่กั้นชนคั่นกลางระหว่างพื้นที่ทั้งสอง เพื่อมุ่งหมายให้สามารถพัฒนาชุมชนเมือง ควบคู่ไปกับการอนุรักษ์โบราณสถาน และลดผลกระทบระหว่างกัน

ทว่าโครงการพัฒนาเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและบริเวณใกล้เคียง ใน พ.ศ.๒๕๑๐ กลับยิ่งก่อให้เกิดปัญหาต่อการพัฒนาเมืองมากขึ้นอีก เนื่องจากแผนงานดำเนินการนั้นก่อให้เกิดข้อจำกัด มิให้สามารถพัฒนาสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างเต็มที่ เพราะมีแนวทางจะต้องโยกย้ายสถานที่ราชการ สถานศึกษา และบ้านเรือนประชาชนจำนวนมาก ที่ตั้งอยู่ในเขตที่จะสงวนให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์ โดยที่รัฐบาลไม่สามารถส่งเสริมงบประมาณเพื่อดำเนินโครงการนี้ได้เต็มที่ และขาดบุคคลากรที่มีความสามารถในสาขาต่าง ๆ มาดำเนินงานให้สำเร็จได้ ทำให้โครงการนี้เห็นผลช้า ในขณะที่ชุมชนเมืองมีความจำเป็นต้องพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดความเจริญเท่าทันกับความก้าวหน้าของประเทศ จึงก่อให้เกิดผลกระทบต่อการพัฒนาในเกาะเมือง โดยเฉพาะการพัฒนาด้านการศึกษา เนื่องจากมีสถานศึกษาหลายแห่งอยู่ในพื้นที่ที่จะกำหนดให้เป็นเขตโบราณสถาน ที่ได้รับความเดือดร้อนจากมาตรการควบคุมการก่อสร้างอาคารและสถานที่ ทำให้ต้องผ่นผันเพื่อให้เกิดการพัฒนาต่อไปได้

ประกอบกับการที่ไม่สามารถควบคุมการเติบโตของชุมชนเมืองให้เป็นไปตามแผนพัฒนาเกาะเมืองได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้ชุมชนเมืองเติบโตขึ้นในบริเวณต่าง ๆ ของเกาะเมือง รวมทั้งมีหน่วยงานราชการเข้ามาใช้พื้นที่ราชพัสดุในเกาะเมืองในบริเวณต่าง ๆ อยู่อย่างต่อเนื่อง ทำให้ส่งผลกระทบต่อโบราณสถานและสิ่งแวดล้อมบริเวณโบราณสถานมากขึ้นด้วย เพราะชุมชนหรือสถานที่ราชการบางแห่งปลูกสร้างอยู่ในบริเวณแหล่งโบราณสถาน จนเป็นปัญหาสะสมที่ยังไม่สามารถจัดการได้ อย่างไรก็ตามกรมศิลปากรและสำนักผังเมือง ได้ดำเนินการปรับลดพื้นที่ที่จะประกาศให้เป็นเขตโบราณลง จนเหลือเพียงเนื้อที่ประมาณ ๑,๘๑๐ ไร่ โดยยกเว้นเขตสถานศึกษา และโรงพยาบาลประจำจังหวัด จนสามารถประกาศเขตโบราณสถานในเกาะเมืองได้ใน พ.ศ.๒๕๑๙ และยังคงดำเนินการขอให้กรมธนารักษ์ บอกรยกเลิกสัญญาเช่าที่ดินแก่ประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตโบราณสถานด้วย

เมื่อเข้าสู่ช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๔ - ๕ ที่รัฐบาลมีนโยบายด้านวัฒนธรรมที่ชัดเจนมากขึ้น เนื่องจากภาครัฐเกิดความตระหนักถึงปัญหาด้านวัฒนธรรม จึงได้ส่งเสริมให้เกิดการอนุรักษ์วัฒนธรรม และมรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งมีผลต่อกิจการด้านการอนุรักษ์โบราณสถานในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา คือการดำเนินโครงการสำรวจจุดแต่งและบูรณะโบราณสถาน พ.ศ.๒๕๒๐ และนำมาสู่โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ใน พ.ศ.๒๕๒๕ ทำให้เกิดการศึกษาหาแนวทางจัดการอุทยานประวัติศาสตร์ ที่จะต้องแก้ปัญหาต่าง ๆ เช่น ปัญหาการใช้ที่ดิน ปัญหาด้านทัศนียภาพบริเวณอุทยานประวัติศาสตร์ ฯลฯ ที่จะส่งผลเกิดการส่งเสริมการอนุรักษ์โบราณสถานอย่างจริงจัง ในขณะเดียวกัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยาก็ได้รับการส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ของชาติ ตามนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๔ - ๕ และมีการจัดการท่องเที่ยวที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาจนประสบผลสำเร็จเป็นอย่างดี ซึ่งส่งผลต่อเศรษฐกิจของจังหวัด และก่อให้เกิดความต้องการลงทุนในกิจการด้านอุตสาหกรรมท่องเที่ยวต่าง ๆ ซึ่งในระยนี้การพัฒนาชุมชนเมือง และการอนุรักษ์โบราณสถานมีความสำคัญเทียบเท่ากัน

ภายหลัง พ.ศ. ๒๕๓๐ สังคมไทยให้ความสำคัญแก่การอนุรักษ์โบราณสถานมากขึ้น เริ่มจากการที่กรมศิลปากรได้ปรับปรุงแผนการจัดการบริเวณอุทยานประวัติศาสตร์ เป็นแผนโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์แทน เนื่องจากการศึกษาและสำรวจโบราณสถานในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาของกรมศิลปากร ทำให้พบว่ามีความจำเป็นต้องสงวนรักษาโบราณสถานอื่น ๆ ที่อยู่นอกเขตอุทยานประวัติศาสตร์ด้วย จึงกำหนดแผนงานอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์ ให้ครอบคลุมเขตอุทยานประวัติศาสตร์ ไปจนถึงบริเวณโดยรอบเกาะเมือง โดยกำหนดให้พื้นที่ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์ เป็นพื้นที่สำคัญสูงสุด (nucleus zone) ส่วนพื้นที่โดยรอบจัดให้เป็นพื้นที่กันชน (buffer zone) เพื่อควบคุมรักษารูปแบบอาคาร ความสูงของอาคาร และควบคุมระดับการพัฒนาให้เหมาะสมต่อการจัดการโครงการนครประวัติศาสตร์

การเสนอขึ้นนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ให้ได้รับการขึ้นบัญชีเป็นแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรม จากองค์การศึกษาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ ใน พ.ศ.๒๕๓๔ ทำให้สังคมไทยยิ่งเพิ่มความสนใจต่อการอนุรักษ์โบราณสถาน จากข่าวสาร และการประชาสัมพันธ์ของสื่อมวลชน การรณรงค์ปลูกฝังความรู้และรักษาโบราณสถานของสถานศึกษาต่าง ๆ และการดำเนินโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ระยะเวลาที่ ๑ ที่เน้นพื้นที่บริเวณอุทยานประวัติศาสตร์ และแหล่งโบราณสถานอื่น ๆ ที่มีความจำเป็นเร่งด่วน ที่คณะรัฐมนตรีมีมติอนุมัติโครงการเมื่อ พ.ศ.๒๕๓๖ โดยจัดสรรงบประมาณดำเนินการทั้งสิ้น จำนวน ๒,๙๔๖.๗๘ ล้านบาท ภายใต้การดำเนินงาน ๘ แผนงาน ทำให้มีการดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานหลายแห่งทั้งในเกาะ

เมืองและปริมณฑล ตลอดจนการปรับปรุงภูมิทัศน์บริเวณอุทยานประวัติศาสตร์ และดำเนินการแก้ไข ปัญหาการรुक้าโบราณสถาน ที่เป็นปัญหาสะสมมาอย่างยาวนาน เช่น การบูรณะวัดขุนแสน ต้องย้าย บ้านเรือนประชาชนออกไปหลายหลังคาเรือน และมีการดำเนินงานตามแผนการอย่างต่อเนื่อง แม้ ล่วงเลยกำหนดสิ้นสุดโครงการใน พ.ศ.๒๕๔๔

แต่ในอีกด้านหนึ่ง การดำเนินงานตามโครงการอย่างจริงจังนี้ ก่อให้เกิดผลกระทบต่อ การพัฒนาชุมชนเมือง เนื่องจากมีมาตรการทางกฎหมายควบคุมการพัฒนาในบริเวณเกาะเมืองและ ปริมณฑล จึงทำให้ส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนบางกลุ่มที่สูญเสียโอกาสในการค้า การลงทุน และผู้ที่อาศัยอยู่ในบริเวณโบราณสถาน ที่จะต้องถูกโยกย้ายบ้านเรือนไปอยู่ในสถานที่แห่ง ใหม่ ซึ่งทำให้ไม่สามารถพัฒนาชุมชนเมืองได้อย่างเต็มที่ จนต้องมีการขยายการค้าการลงทุน และ สถานที่ราชการออกจากบริเวณเกาะเมือง

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า นับตั้งแต่การพัฒนาเกาะเมืองใน พ.ศ.๒๔๘๒ จนกระทั่งถึงช่วงโครงการ นครประวัติศาสตร์-มรดกโลกนี้ การพัฒนาชุมชนและการอนุรักษ์โบราณสถานในเกาะเมืองและรอบ เกาะเมืองได้ส่งผลกระทบต่อกันอยู่เสมอ โดยเฉพาะเมื่อรัฐบาลมีนโยบายส่งเสริมด้านใดมากเป็นพิเศษ ก็มักส่งผลกระทบต่ออีกด้านหนึ่ง อย่างไรก็ตามเมื่อการพัฒนาชุมชนเมือง และการอนุรักษ์ โบราณสถานต่างก็เป็นสิ่งจำเป็น มิอาจละเลยสิ่งหนึ่งสิ่งใดได้ ฉะนั้น ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องในเรื่องนี้ จึงพยายามแสวงหาแนวทางที่จะสามารถพัฒนาชุมชนเมือง ควบคู่ไปกับการรักษาโบราณสถานและ บรรยากาศความเป็นเมืองประวัติศาสตร์ได้ แนวทางสำคัญประการหนึ่ง ที่สังคมพยายามนำมาใช้เป็น แนวทางในการทำให้ชุมชนอยู่ร่วมกับโบราณสถานได้ คือกระบวนการปลูกฝังความรู้ ความรัก โบราณสถานแก่เยาวชนและประชาชนในท้องถิ่น รวมทั้งส่งเสริมให้คนในท้องถิ่นได้รับประโยชน์จาก การท่องเที่ยว ด้วยความมุ่งหวังว่าเมื่อคนในท้องถิ่น มีความรู้ ความเข้าใจในความสำคัญของ โบราณสถาน และได้รับประโยชน์ในการประกอบอาชีพแล้ว จะนำมาสู่ความมีส่วนร่วมต่อการดูแล รักษาโบราณสถาน และมรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นอย่างเหมาะสม อันทำให้สามารถพัฒนา ชุมชนเมืองควบคู่กับการอนุรักษ์โบราณสถานได้อย่างยั่งยืน

บรรณานุกรม

เอกสารชั้นต้น

เอกสารชั้นต้นที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์

กรมศิลปากร. (๒๕๔๐, ๑๙ กุมภาพันธ์). ประกาศกรมศิลปากรเรื่อง หลักเกณฑ์และวิธีการยื่น
เรื่องราวเพื่อขออนุญาตปลูกสร้างอาคารภายในเขตโบราณสถานเกาะเมือง
พระนครศรีอยุธยา.

_____. (๒๕๔๐, ๑๙ กุมภาพันธ์). คำสั่งกรมศิลปากรที่ ๑๒๔/๒๕๔๐ เรื่อง มอบอำนาจให้
ผู้ว่าราชการจังหวัดพระนครศรีอยุธยาปฏิบัติราชการแทนอธิบดีกรมศิลปากรในส่วน
ที่เกี่ยวข้องกับการออกหนังสืออนุญาตให้มีการก่อสร้างอาคารภายในเขต
โบราณสถานเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา.

กระทรวงการคลัง. (๒๕๑๕, ๑๔ พฤศจิกายน). ที่ดินราชพัสดุเกาะเมือง จังหวัด
พระนครศรีอยุธยา.

กระทรวงคมนาคม. (๒๕๓๓, ๒๐ มิถุนายน). การตั้งชื่อสะพานข้ามแม่น้ำป่าสัก.

กระทรวงมหาดไทย. (๒๕๓๓, ๒๐ มีนาคม). ขอให้กำหนดท้องที่ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว.

กระทรวงศึกษาธิการ. (๒๕๑๗, ๑๙ มีนาคม). การย้ายวิทยาลัยเกษตรกรรมพระนครศรีอยุธยา.

การกีฬาแห่งประเทศไทย. (๒๕๓๑, ๑๒ กรกฎาคม). การกีฬาแห่งประเทศไทยขออนุมัติผูกพัน
งบประมาณค่าก่อสร้างสนามกีฬาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๕๐๗, ๑๙ กันยายน). การพิจารณาปรับปรุงที่ดินราชพัสดุบริเวณ
เกาะเมือง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. (๒๕๐๘, ๕ มกราคม). การพิจารณาปรับปรุงที่ดินราชพัสดุ
บริเวณเกาะเมือง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

สำนักเลขาธิการคณะปฏิวัติ. (๒๕๑๕, ๑๔ ธันวาคม). ที่ดินราชพัสดุเกาะเมือง จังหวัด
พระนครศรีอยุธยา.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๖. กระทรวงมหาดไทย.

มร.๖ ม/๑๑. เรื่องประกาศย้ายเขตสุขาภิบาลเมืองกรุงเก่า. (๑-๑๕ พฤษภาคม ๒๔๕๙).
(ไมโครฟิล์ม).

_____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๖. กระทรวงมหาดไทย. มร.๖ ม/๑๑.

เรื่องสร้างโรงพยาบาลปัญจมาธิราชอุทิศเมืองกรุงเก่า. (๑๓ ธันวาคม-มกราคม ๒๔๕๕).
(ไมโครฟิล์ม).

- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมศิลปากร. กระทรวงศึกษาธิการ. (๔) ศธ.๒.๒.๑/๒๖.
 เรื่องการซ่อมแซมพระปรางค์วัดราชบูรณะและเจดีย์วัดสามปลื้มจังหวัดพระนครศรีอยุธยา.
 (๒๔๙๙-๒๕๐๐).
- _____. เอกสารกรมศิลปากร. กระทรวงศึกษาธิการ. (๔) ศธ.๒.๑.๑/๑๒๐. เรื่องคูเมืองจังหวัด
 สุพรรณบุรี. (๒๔๗๕-๒๔๗๖).
- _____. เอกสารกรมศิลปากร. กระทรวงศึกษาธิการ. (๔) ศธ.๒.๓.๑๖/๕. รายงานการประชุม
 คณะกรรมการจัดทำนโยบายวัฒนธรรม. (๒๕๒๐).
- _____. เอกสารกรมศิลปากร. กระทรวงศึกษาธิการ. ศธ.๐๗๐๑.๒๕/๔.
 เรื่องซ่อมพระวิหารพระมงคลบพิตร. (๒๔๗๖-๒๔๗๗).
- _____. เอกสารกรมศิลปากร. กระทรวงศึกษาธิการ. ศธ.๐๗๐๑.๒๖.๑.๒/๑.
 เรื่องการเดินทางไปตรวจวัดร้างที่อำเภอพระนครศรีอยุธยา. (๒๔๘๓).
- _____. เอกสารกรมศิลปากร. กระทรวงศึกษาธิการ. ศธ.๐๗๐๑.๒๖.๑.๒/๒.
 เรื่องการทำรั้วลวดหนามกันเขตวังโบราณที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๔๘๓).
- _____. เอกสารกรมศิลปากร. กระทรวงศึกษาธิการ. ศธ.๐๗๐๑.๒๖.๑.๒/๕.
 เรื่องแก้ไขซ่อมเสาวินิจฉัยวัดมงคลบพิตร จังหวัดอยุธยา. (๒๔๘๔).
- _____. เอกสารกรมศิลปากร. กระทรวงศึกษาธิการ. ศธ.๐๗๐๑.๒๖.๑.๒/๗.
 เรื่องสำเนาหนังสือ สร.เรื่องขอให้ส่งระงับสัญญาซื้อขายอิฐตามเจดีย์ และโบราณสถานใน
 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๔๙๒-๒๕๐๐).
- _____. เอกสารกรมศิลปากร. กระทรวงศึกษาธิการ. ศธ.๐๗๐๑.๒๖.๑.๒/๘.
 เรื่องการขุดอิฐตามโบราณสถานจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๔๙๒).
- _____. เอกสารกรมศิลปากร. กระทรวงศึกษาธิการ. ศธ.๐๗๐๑.๒๖.๑.๒/๙.
 เรื่องซ่อมแซมโบราณสถานที่อยู่อยุธยาธิบดีฯ. (๒๔๙๗).
- _____. เอกสารกรมศิลปากร. กระทรวงศึกษาธิการ. ศธ.๐๗๐๑.๒๖.๑.๒/๑๐.
 เรื่องข่าวจากหนังสือพิมพ์เกี่ยวกับการขุดสมบัติ. (๒๔๙๙).
- _____. เอกสารกรมศิลปากร. กระทรวงศึกษาธิการ. ศธ.๐๗๐๑.๒๖.๑.๒/๑๑.
 เรื่องเบ็ดเตล็ดเกี่ยวกับการบูรณะอยุธยา. (๒๔๙๙).
- _____. เอกสารกรมศิลปากร. กระทรวงศึกษาธิการ. ศธ.๐๗๐๑.๒๖.๑.๒/๑๒.
 เรื่องประวัติศาสตร์เมืองอยุธยา. (๒๔๙๙).
- _____. เอกสารกรมศิลปากร. กระทรวงศึกษาธิการ. ศธ.๐๗๐๑.๒๖.๑.๒/๑๓.
 เรื่องวัดมหาธาตุจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๔๙๙).

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมศิลปากร. กระทรวงศึกษาธิการ. ศธ.๐๗๐๑.๒๖.๑.๒/๑๕.

เรื่องกรรมการบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๔๙๙-๒๕๐๐).

_____. เอกสารกรมศิลปากร. กระทรวงศึกษาธิการ. ศธ.๐๗๐๑.๒๖.๑.๒/๑๖.

เรื่องการจัดทำป้ายชื่อบอกโบราณสถานอยุธยา. (๒๔๙๙-๒๕๐๐).

_____. เอกสารกรมศิลปากร. กระทรวงศึกษาธิการ. ศธ.๐๗๐๑.๒๖.๑.๒/๑๗.

เรื่องการบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๔๙๙).

_____. เอกสารกรมศิลปากร. กระทรวงศึกษาธิการ. ศธ.๐๗๐๑.๒๖.๑.๒/๒๐. เรื่องการขุดบึงพระรามและการขุดลอกคลองเมือง. (๒๕๐๑).

_____. เอกสารกรมศิลปากร. กระทรวงศึกษาธิการ. ศธ.๐๗๐๑.๒๖.๓.๓/๓.

เรื่องสวนสัตว์ในบริเวณบึงพระราม. (๒๕๐๕).

_____. เอกสารกรมศิลปากร. กระทรวงศึกษาธิการ. ศธ.๐๗๐๑.๗.๔๗/๒๔. เรื่องข่าวหนังสือพิมพ์ต่อต้านการขายเกาะเมืองอยุธยาปี ๒๕๐๘. (๒๕๐๘).

_____. เอกสารกรมศิลปากร. กระทรวงศึกษาธิการ. ศธ.๐๗๐๑.๗/๙๒

เรื่องรายงานการตรวจโบราณจังหวัดนครปฐมและจังหวัดอยุธยา. (๒๔๗๔).

_____. เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ. ศธ.๕๑.๑/๓๕. เรื่องรายงานการเปิดโรงเรียนจอมสุรางค์อุปถัมภ์ จ. อยุธยา. (๓ กรกฎาคม-๒๙ สิงหาคม ๒๔๖๒).

_____. เอกสารกระทรวงมหาดไทย. มท.๒.๒.๓. เรื่องข่าหหลวงประจำจังหวัดพระนครศรีอยุธยาขอเชิญปลัดกระทรวง อธิบดีกรมมหาดไทย และอธิบดีกรมโยธาเทศบาลไปในการทำพิธีวางรากตึกศาลากลางจังหวัดและสมโภชพระพุทธรูป. (๒๔๘๓).

_____. เอกสารกระทรวงมหาดไทย. มท.๕.๑๖/๒๙. เรื่องตำแหน่งที่สร้างศาลาเทศบาลจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๔๗๘-๒๔๘๐).

_____. เอกสารกระทรวงมหาดไทย. มท.๕.๑๖.๕/๕๗. เรื่องรายงานการประชุมสภาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๔๗๙).

_____. เอกสารกระทรวงมหาดไทย. มท.๕.๑๖.๗/๗๕. เรื่องรายงานประจำเดือนของเทศบาลของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๔๗๘).

_____. เอกสารกระทรวงมหาดไทย. มท.๕.๑๖.๙/๘๓. เรื่องงบประมาณซึ่งตั้งทางจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๔๗๘).

_____. เอกสารกระทรวงอุตสาหกรรม. อภ.๐๒๐๑.๖.๒/๓. เรื่องการย้ายโรงงานแอลกอฮอล์. (๒๔๙๖).

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี. (๒) สร.๐๒๐๑.๒๒.๒.๑๔/๕. เรื่อง
โรงงานกลั่นแอลกอฮอล์อยุธยา. (๒๔๘๗-๒๔๙๖).

เอกสารชั้นต้นที่ตีพิมพ์แล้ว

หนังสือ

กรมศิลปากร. (๒๕๑๓). รายงานการสำรวจจุดแต่งและบูรณะโบราณสถาน จังหวัด

พระนครศรีอยุธยา ปีงบประมาณ ๒๕๑๓. กรุงเทพฯ: กรมฯ.

_____. (๒๕๒๑). รายงานประจำปี ๒๕๒๑ กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ. กรุงเทพฯ: กรมฯ.

_____. (๒๕๒๗). เรื่องเกี่ยวกับพระนครศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ: กรมฯ.

_____. (๒๕๒๘, ๑๙ สิงหาคม). ระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ.
๒๕๒๘.

_____. (๒๕๔๐). แผนแม่บทโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์

พระนครศรีอยุธยา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมฯ.

การประกาศนโยบายฯ ของนครเม็กซีโก ขององค์การยูเนสโก. (๒๕๔๕).

แปลโดย โสมสุดา ลียะวณิช. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. (๒๕๒๗). **จดหมายเหตุพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก ร.ศ.๑๒๖,๑๒๗.**

กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ เล่ม ๕. (๒๕๓๐). กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติ.

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๕๐๐). **รายงานประจำปี จังหวัดพระนครศรีอยุธยาประจำปี**

พุทธศักราช ๒๔๙๙. กรุงเทพฯ: จังหวัดฯ.

_____. (๒๕๐๑?). รายงานกิจการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ประจำปี ๒๕๐๐. กรุงเทพฯ:

จังหวัดฯ.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. (๒๕๔๕). **ไกลบ้าน.** พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ: อักษรเจริญ
ทัศน์.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, บรรณารักษ์. (๒๕๔๘). **ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔.** พิมพ์ครั้งที่ ๒.

กรุงเทพฯ: มูลนิธิโตโตต้าประเทศไทยและมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และ
มนุษยศาสตร์.

เทศบาลเมืองพระนครศรีอยุธยา. (๒๕๐๘). **รายงานกิจการเทศบาลเมืองนครศรีอยุธยา จังหวัด**

พระนครศรีอยุธยา ๒๕๐๘. กรุงเทพฯ: เทศบาลฯ.

นริศรานูวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้า
 บรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (๒๕๐๔). **สาส์นสมเด็จพระ เล่ม ๑๒**. พระนคร: องค์การค้ำของคุรุสภา
 บริบาลบุรีภัณฑ์. (๒๕๐๓). **เรื่องโบราณคดีจากลายพระหัตถ์สมเด็จพระ กรมพระยาดำรงราชานุ
 ภาพกับของศาสตราจารย์หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์**. กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองรัตน์.
 เยาวริง, จอห์น. (๒๕๔๗). **ราชอาณาจักรและราชรัฐสยาม เล่ม ๑**. แปลโดย อนันต์ ศรีอุดม,
 กัญจิกา ศรีอุดม, พีรศรี โทวาทอง. กรุงเทพฯ: มุลนิธิโตโยต้าประเทศไทยและมูลนิธิโครงการ
 ตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๕. (๒๕๔๒). กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและ
 ประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๙. (๒๔๗๐). กรุงเทพฯ: ศรีหงส์.

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๓. (๒๔๗๙). กรุงเทพฯ: ไสภณพิพรรฒธนากร.

เสถียร พันธรั้ง. (๒๕๕๐). **ท้องถิ่นสยามยุคพระพุทธเจ้าหลวง**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพฯ: มติชน.
 สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ. (๒๕๑๐). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
 ฉบับที่สอง พ.ศ. ๒๕๑๐-๒๕๑๔**. พระนคร: โรงพิมพ์ทำเนียบนายกรัฐมนตรี.

_____. (๒๕๑๕). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่สาม พ.ศ. ๒๕๑๕-๒๕๑๙**.
 พระนคร: โรงพิมพ์ทำเนียบนายกรัฐมนตรี.

_____. (๒๕๒๐). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่สี่ พ.ศ. ๒๕๒๐-๒๕๒๔**.
 กรุงเทพฯ: ตะวันนา จำกัด.

_____. (๒๕๒๕). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ห้า พ.ศ. ๒๕๒๕-๒๕๒๙**.
 กรุงเทพฯ: ยูไนเต็ดโปรดักชั่น.

สำนักผังเมือง. (๒๕๑๐). **โครงการพัฒนาเกาะเมืองและบริเวณใกล้เคียง จังหวัด**

พระนครศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ: สำนักฯ.

_____. (๒๕๑๓.) **ผังเมืองพระนครศรีอยุธยา ๒๕๑๓ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา**. กรุงเทพฯ:
 สำนักฯ.

_____. (๒๕๓๑). **ผังภาคกลาง**. กรุงเทพฯ: สำนักฯ.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ. **ก/๒/๒๕๒๓/๑๒๘**. เรื่องการ
 ท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย การส่งเสริมการท่องเที่ยวและปีท่องเที่ยวไทย. (๒๕๒๓).

_____. เอกสารประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ. **ก/๓/๒๕๒๓/๔๓**. การอนุรักษ์และป้องกันการ
 ลักลอบขุดค้นโบราณสถานกับการจัดตั้งเป็นอุทยานประวัติศาสตร์. (๒๕๒๓).

- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ. ก/๓/๒๕๒๗/๔๘. เรื่องงานวัน
 แห่งประวัติศาสตร์กรุงศรีอยุธยา. (๒๕๒๗).
- _____. เอกสารประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ. ก/๒๖/๒๕๑๙/๒๗. เรื่องการส่งเสริมการ
 ท่องเที่ยว. (๒๕๑๙).
- _____. เอกสารประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ. ก/๒๖/๒๕๒๐/๒๐. เรื่องการส่งเสริมการท่องเที่ยว.
 (๒๕๒๐).
- _____. เอกสารประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ. ก/๒๖/๒๕๒๑/๘๓. เรื่องการส่งเสริมการท่องเที่ยว.
 (๒๕๒๑).
- _____. เอกสารประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ. ก/๒๗/๒๔๙๖/วธ.๑.๒. เรื่องการพิจารณาฟื้นฟู
 บูรณะ. (๒๔๙๖).
- _____. เอกสารประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ. ก/๒๗/๒๔๙๘/กต.๑.๒. เรื่องเปิดสัมพันธทางการ
 ทูตกับต่างประเทศ. (๒๔๙๘).
- _____. เอกสารประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ. ก/๒๗/๒๔๙๙/บศ.๕. เรื่องประวัติศาสตร์.
 (๒๔๙๙).
- _____. เอกสารประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ. ก/๒๗/๒๕๐๑/วธ.๔.๒. เรื่องการขุดค้นโบราณวัตถุ
 และศิลปวัตถุ. (๒๕๐๑).
- _____. เอกสารประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ. ก/๒๗/๒๕๐๒/ศธ.๕.๔. เรื่องโบราณวัตถุและ
 โบราณคดี. (๒๕๐๒).
- _____. เอกสารประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ. ก/๒๗/๒๕๐๔/ศธ.๔.๓. เรื่องโบราณวัตถุและ
 โบราณคดี. (๒๕๐๔).
- _____. เอกสารประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ. ก/๒๗/๒๕๐๕/ศธ.๗.๔. เรื่องโบราณวัตถุและ
 โบราณคดี. (๒๕๐๕).
- _____. เอกสารประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ. ก/๒๗/๒๕๐๖/ศธ.๘.๔. เรื่องโบราณวัตถุ
 โบราณคดี. (๒๕๐๖).
- _____. เอกสารประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ. ก/๒๗/๒๕๐๙/มท.๑๑.๒. เรื่องโครงการพัฒนา
 เมืองสำคัญในประวัติศาสตร์. (๒๕๐๙).
- _____. เอกสารประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ. ก/๒๗/๒๕๐๙/ศธ.๘.๒. เรื่องโบราณคดีและ
 พิพิธภัณฑ. (๒๕๐๙).
- _____. เอกสารประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ. ก/๒๗/๒๕๑๐/๗๘. เรื่องการปรับปรุงและพัฒนา
 เกษะอยุธยาให้เป็นเมืองประวัติศาสตร์. (๒๕๑๐).

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ. ก/ป๘/๒๕๑๓/๒๗. เรื่องศิลป
โบราณวัตถุสถาน. (๒๕๑๓).

_____. เอกสารประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ. ก/ป๗/๒๕๒๒/๔๘. เรื่องภาวะการท่องเที่ยว
ภายในประเทศกับปีการท่องเที่ยวของไทย. (๒๕๒๒).

องค์การบริหารส่วนจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๕๐๖). รายงานประจำปีจังหวัด

พระนครศรีอยุธยา ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๐๔ – ๒๕๐๕. พระนคร: องค์การฯ.

ราชกิจจานุเบกษา

กฎกระทรวง ฉบับที่ ๒๓ (พ.ศ.๒๕๒๙) ออกตามความในพระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ.๒๕๑๘.

(๒๕๒๙, ๒๑ พฤศจิกายน). **ราชกิจจานุเบกษา.** เล่ม ๑๐๓ ตอนที่ ๒๐๕. หน้า ๑-๔๔.

กฎกระทรวง ฉบับที่ ๕๓ (พ.ศ. ๒๕๔๒) ออกตามความในพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ. ๒๕๒๒.

(๒๕๔๒, ๕ กรกฎาคม). **ราชกิจจานุเบกษา.** เล่ม ๑๑๖ ตอนที่ ๕๘ ก. หน้า ๑-๙.

กฎกระทรวง ฉบับที่ ๒๖๔ (พ.ศ.๒๕๓๙) ออกตามความในพระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ.๒๕๑๘.

(๒๕๓๙, ๑๓ มิถุนายน). **ราชกิจจานุเบกษา.** เล่ม ๑๑๓ ตอนที่ ๒๐ ก. หน้า ๘-๑๔.

การเปิดทางรถไฟนครราชสีมาระหว่างกรุงเทพฯ กับกรุงเก่าและเปิดที่ว่าการข้าหลวงเทศาภิบาล

มณฑลกรุงเก่า. (๒๔๔๐, ๔ เมษายน). **ราชกิจจานุเบกษา.** เล่ม ๑๔ ตอนที่ ๑๓.

หน้า ๑๑-๑๔.

การรับตุ๊กโงยอันอัลเบรกต์ ผู้สำเร็จราชการเมืองบรันสวิก. (๒๔๕๒, ๖ มีนาคม). **ราชกิจจานุเบกษา.**

เล่ม ๒๖ ตอนที่ ๐. หน้า ๒๕๘๖-๒๖๐๓.

การรับ อีส อิมปีเรียล ไฮเนส แกรนด์ ดยุก บอริส วลาดิเมียร์โรวิตช์ กรุงรัสเซีย. (๒๔๕๕, ๑ มิถุนายน).

ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม ๑๙ ตอนที่ ๐. หน้า ๑๔๓-๑๔๖.

แจ้งความกรมศิลปากร กำหนดจำนวนโบราณสถานสำหรับชาติ. (๒๔๘๔, ๑๘ มีนาคม).

ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม ๕๘ ตอนที่ ๐ ง. หน้า ๕๘๓-๕๘๖.

ประกาศกรมศิลปากร กำหนดจำนวนโบราณสถานสำหรับชาติ. (๒๔๗๘, ๘ มีนาคม). **ราชกิจจา**

นุเบกษา. เล่ม ๕๒ ตอนที่ ๐ ง. หน้า ๓๖๘๙-๓๗๑๗.

ประกาศกรมศิลปากร เรื่องกำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน. (๒๕๑๙, ๑๗ สิงหาคม).

ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม ๙๓ ตอนที่ ๑๐๒. หน้า ๒๑๔๙-๒๑๕๐.

ประกาศกรมศิลปากร เรื่องกำหนดเขตที่ดินโบราณสถานเพิ่มเติม. (๒๕๔๐, ๒๑ มกราคม).

ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม ๑๑๔ ตอนที่ ๖ ง. หน้า ๔๐.

ประกาศกระทรวงคมนาคม เรื่อง การจัดตั้งสถานีขนส่งผู้โดยสารจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๕๓๓, ๙ ตุลาคม). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม ๑๐๗ ตอนที่ ๒๐๓. หน้า ๘๒๓๕.

ประกาศจัดการตรวจรักษาของโบราณ. (๒๕๖๖, ๒๐ มกราคม). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม ๔๐ ตอนที่ ๐. หน้า ๒๔๔-๒๔๖.

พระราชกฤษฎีกากำหนดเขตที่ดินที่จะทำการสำรวจเพื่อการวางและจัดทำผังเมืองรวม ในท้องที่ตำบลสวนพริก ตำบลบ้านเกาะ ตำบลลุมพลี ตำบลคลองสระบัว ตำบลหัวรอ ตำบลภูเขาทอง ตำบลหันตรา ตำบลท่าवासกรี ตำบลหอรัตนชัย ตำบลบ้านป้อม ตำบลไผ่ลิง ตำบลประตู่ชัย ตำบลสำเภาล่ม ตำบลกระมัง ตำบลคลองสวนพลู ตำบลปากกราน ตำบลเกาะเรียน อำเภอพระนครศรีอยุธยา และตำบลธนู อำเภออุทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พ.ศ. ๒๕๒๑. (๒๕๒๑, ๒๕ ตุลาคม). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม ๙๕ ตอนที่ ๑๑๘. หน้า ๑๖-๑๙.

พระราชกฤษฎีกาจัดตั้งเทศบาลเมืองนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ฉบับที่ ๒) พุทธศักราช ๒๔๘๑. (๒๔๘๑, ๑๔ พฤศจิกายน). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม ๕๔ ตอนที่ ๐. หน้า ๖๕๒-๖๕๗.

พระราชกฤษฎีกาเปลี่ยนแปลงเขตเทศบาลเมืองนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พ.ศ. ๒๔๙๙. (๒๔๙๙, ๑๙ มิถุนายน). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม ๗๓ ตอนที่ ๔๙. หน้า ๗๕๑-๗๕๕.

พระราชบัญญัติการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย พ.ศ. ๒๕๒๒. (๒๕๒๒, ๔ พฤษภาคม). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่มที่ ๙๖. ตอนที่ ๗๒. หน้า ๑-๑๙.

พระราชบัญญัติจัดระเบียบเทศบาล พุทธศักราช ๒๔๗๖. (๒๔๗๗, ๒๔ เมษายน).

ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม ๕๑ ตอนที่ ๐ก. หน้า ๘๒-๑๐๗.

พระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. ๒๔๙๖. (๒๔๙๖, ๑๗ กุมภาพันธ์). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม ๗๐ ตอนที่ ๑๔. หน้า ๒๒-๒๕๗.

พระราชบัญญัติบำรุงวัฒนธรรมแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๔๘๓. (๒๔๘๓, ๑๕ ตุลาคม). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม ๕๗ ตอนที่ ๒๙ ก. หน้า ๕๑๗ - ๕๒๐.

พระราชบัญญัติว่าด้วยโบราณสถาน ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ และการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๔๗๗. (๒๔๗๗, ๑๒ พฤษภาคม). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม ๕๒. ตอนที่ ๐. หน้า ๓๙๔-๔๑๔.

พระราชบัญญัติสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๒๒. (๒๕๒๒, ๒๓ มีนาคม). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม ๙๖ ตอนที่ ๔๐. หน้า ๕๑-๕๗.

พระราชบัญญัติโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินซึ่งเป็นที่สาธารณสมบัติของแผ่นดิน และที่วัดร้างภายใน
 กำแพงเมืองจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ให้กระทรวงการคลัง พุทธศักราช ๒๔๘๑.
 (๒๔๘๒, ๒๔ เมษายน). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม ๕๖ ตอนที่ ๐. หน้า ๓๙๙-๔๐๑.
 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย. (๒๕๔๐, ๑๑ ตุลาคม). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม ๑๑๔ ตอนที่
 ๕๕ ก. หน้า ๑-๙๙.
 รายงานข้าหลวงเทศาภิบาล มณฑลกรุงเก่า. (๒๔๔๒, ๑๒ มีนาคม). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม ๑๕
 ตอนที่ ๕๐. หน้า ๕๔๔-๕๕๓.
 สำเนาคำถวายชัยมงคลในการเปิดศาลาว่าการข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลกรุงเก่า. (๒๔๔๐, ๔
 เมษายน). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม ๑๔ ตอนที่ ๑ หน้า ๒๑-๒๒.

เอกสารชั้นรอง

หนังสือ

- กมล มั่นภักดี, บรรณาธิการ. (๒๕๒๖). **ประวัติศาสตร์ไทยส่วนภูมิภาค จังหวัด**
พระนครศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ: สำนักงานจังหวัดพระนครศรีอยุธยา กระทรวงมหาดไทย.
 กรมศิลปากร. (๒๕๑๑). **พระราชวังและวัดโบราณในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาพร้อมทั้งรูป**
ถ่ายและแผนผัง. กรุงเทพฯ: กรมฯ.
 _____. (๒๕๒๒). **การอนุรักษ์พระเจดีย์วัดใหญ่ชัยมงคลของกรมศิลปากร ๒๕๒๒**.
 กรุงเทพฯ: กรมฯ.
 _____. (๒๕๓๓?). **แผนแม่บทโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์**
พระนครศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ: กรมฯ.
 _____. (๒๕๓๙). **นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา**. กรุงเทพฯ: กรมฯ.
 _____. (๒๕๔๒). **มรดกวัฒนธรรมไทย สมัยพระนเรศวรวัดศรีอยุธยา**
(พ.ศ. ๑๘๙๓-พ.ศ. ๒๓๑๐). กรุงเทพฯ: กรมฯ.
 _____. (๒๕๔๓). **นำชมอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา**. กรุงเทพฯ: กรมฯ.
 _____. (๒๕๔๓). **มรดกไทย-มรดกโลก**. กรุงเทพฯ: กรมฯ.
 _____. (๒๕๔๕). **นำชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติจันทระเกษม**. กรุงเทพฯ: กรมฯ.
 _____. (๒๕๔๖). **๙๒ ปีแห่งการสถาปนากรมศิลปากร**. กรุงเทพฯ: กรมฯ.
 _____. (๒๕๔๘). **แนวปฏิบัติในการสงวนรักษาโบราณสถานตามพระราชบัญญัติ**
โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไข
เพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๓๕. กรุงเทพฯ: กรมฯ.

- กรมศิลปากร. (๒๕๕๒). **แนวพระราชดำริในการเสด็จประพาสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมฯ.
- _____. (๒๕๕๒). **ศิลปากรบริการงานศิลปวัฒนธรรม: ๑๐๐ (ร้อย) เรื่องกรมศิลปากร**. กรุงเทพฯ: กรมฯ.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานพระนครศรีอยุธยา. (๒๕๕๑). **พระนครศรีอยุธยา**. กรุงเทพฯ: การท่องเที่ยวฯ.
- เกรียงไกร สัมปัชชลิต. (๒๕๕๑?). **ทิศทางการอนุรักษ์และพัฒนาอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย**. (เอกสารประกอบการสัมมนา). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์. (๒๕๓๗). **รายงานวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมโครงการโรงแรมเทวราชธารริน พระนครศรีอยุธยา**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ชลฎา ใจธรรมและคณะ. (๒๕๓๗). **รายงานผลกระทบของสภาพเส้นทางคมนาคมต่อสถานที่ท่องเที่ยวในอำเภอพระนครศรีอยุธยา**. พระนครศรีอยุธยา: สถาบันราชภัฏพระนครศรีอยุธยา.
- ชื่นใจ นิพัทธ์สุขกิจ. (๒๕๒๔). **บุคคลตัวอย่าง**. พิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพนายแพทย์ขุนนิพันธ์สุขกิจ.
- ถวิล สุนทรศารทูล. (๒๕๑๓). **การบูรณะเมืองพระนครศรีอยุธยา**. ใน **อนุสรณ์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงรามาธิปัตติศรีสินทรบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว**. คณะกรรมการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. หน้า ๒๙-๓๒. กรุงเทพฯ: ศิริมิตรการพิมพ์.
- น. ณ ปากน้ำ. (๒๕๔๐). **ห้าเดือนกลางซากอิฐปูนที่อยุธยา**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- นิคม มุสิกคามะ. (๒๕๑๔). **ศิลปะและภูมิสถานอยุธยา**. ใน **อธิบายแผนที่พระนครศรีอยุธยา กับคำวินิจฉัยของพระยาโบราณราชธานินทร์ เรื่องศิลปะและภูมิสถานอยุธยากรุงศรีอยุธยา และจังหวัดพิจิตร**. หน้า ๕๘-๗๗. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- บุหงา วัฒนนะ, บรรณานิการ. (๒๕๔๑). **พระพุทธเจ้าหลวงกับชาวกรุงเก่า**. พระนครศรีอยุธยา: สำนักพิมพ์สถาบันราชภัฏพระนครศรีอยุธยา.
- ประภาส จารุเสถียร. (๒๕๑๓). **การพัฒนาบ้านเมืองพระนครศรีอยุธยา**. ใน **อนุสรณ์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงรามาธิปัตติศรีสินทรบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว**. คณะกรรมการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. หน้า ๑๓-๑๘. กรุงเทพฯ: ศิริมิตรการพิมพ์.
- พลูหลวง. (๒๕๑๐). **รอยอดีต**. กรุงเทพฯ: ไทยสัมพันธ์

มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์. (๒๕๔๒). **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิฯ.

ระยาศรี กาญจนวงศ์. (๒๕๔๕). สถาบันราชภัฏพระนครศรีอยุธยา. ใน **๙๖ ปี สถาบันราชภัฏพระนครศรีอยุธยา**. วิชา ทรวงแสง,บรรณานุกรม. หน้า ๔-๑๑. พระนครศรีอยุธยา: สำนักพิมพ์สถาบันราชภัฏพระนครศรีอยุธยา.

วรสิทธิ์ ตันตินิพนธ์กุล. (๒๕๕๒). การเปลี่ยนแปลงแนวคิดในการสร้างและบูรณะปฏิสังขรณ์วัดหลวง ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจนถึงปัจจุบัน: ข้อขัดแย้งในการอนุรักษ์โบราณสถานและวัฒนธรรมแบบชาตินิยม. ใน **ประวัติศาสตร์ในมิติวัฒนธรรมศึกษา**. สุวรรณภา เกรียงไกรเพชร, บรรณานุกรม. หน้า ๒๑๒-๒๙๘. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.

วีระ อัมพันสุข, ผู้รวบรวมและเรียบเรียง. (๒๕๒๗). **กรุงศรีอยุธยา**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา.

ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๕๓๓). **รายงานสำรวจแหล่งศิลปกรรมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๕ แห่ง**. พระนครศรีอยุธยา: วิทยาลัยครูพระนครศรีอยุธยา.

สมนึก สุพรรณสาร. (๒๕๐๓). ชีวประวัติและคำอาลัยจากลูก. ใน **ตำนานกรุงเก่า**. พระยาโบราณราชธานินทร์. หน้า ก-ญ. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายพิน สุพรรณสาร.

สมศักดิ์ รัตนกุลและคณะ, บรรณานุกรม. (๒๕๒๙). **ชิน อยู่ดี บิดาแห่งวิชาก่อนประวัติศาสตร์ไทย**. กรุงเทพฯ: พิมพ์เส.

สำนักงานจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๕๔๑?). **บรรยายสรุปจังหวัดพระนครศรีอยุธยา**. พระนครศรีอยุธยา: สำนักฯ.

สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม. (๒๕๔๑). **การพัฒนาการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม**. กรุงเทพฯ: สำนักฯ.

สำนักงานพาณิชย์จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๕๔๔). **ข้อมูลการตลาดจังหวัด**

พระนครศรีอยุธยา ประจำปี ๒๕๔๓. พระนครศรีอยุธยา: สำนักฯ.

สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา. (๒๕๕๔). **รายงานการพิจารณาศึกษาเรื่อง การบริหารจัดการและการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวมรดกโลกของไทยของคณะกรรมการการท่องเที่ยววุฒิสภา**. กรุงเทพฯ: สำนักฯ.

สำนักผังเมือง, กระทรวงมหาดไทย. (๒๕๐๘). **ข่าวสารสำนักผังเมือง**. กรุงเทพฯ: สำนักฯ.

สำนักเสริมศึกษาและบริการสังคม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตพระนครศรีอยุธยา วาสูกีรี. (๒๕๓๙). **มรดกกรุงศรีอยุธยา: สืบสานเอกลักษณ์ไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักฯ.

หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น สถาบันราชภัฏพระนครศรีอยุธยา. (๒๕๓๗). **เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง “บทบาทของผู้นำชุมชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น”**. พระนครศรีอยุธยา: สถาบันราชภัฏพระนครศรีอยุธยา.

อรศิริ ปาณินท์. (๒๕๔๑). **เรือนพื้นถิ่นลวดลายแกะเมืองพระนครศรีอยุธยา**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

อาภรณ์ ณ สงขลา. (๒๕๒๔). การอนุรักษ์สมบัติวัฒนธรรมในประเทศไทย. ใน **หลักสูตรว่าด้วยการอนุรักษ์และการบูรณะอนุสรณ์สถานและแหล่งที่ตั้ง ประกาศคณะสงฆ์เรื่องระเบียบควบคุมโบราณวัตถุและศิลปวัตถุภายในวัด ทฤษฎีทั่วไปว่าด้วยการบูรณะการอนุรักษ์สมบัติวัฒนธรรมในประเทศไทย**. หน้า ๑๘-๓๒. กรุงเทพฯ: อนุสรณ์งานฌาปนกิจศพ ละม่อม ณ สงขลา.

อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา. (๒๕๓๐). **โบราณสถานในเกาะเมืองและรอบเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา**. กรุงเทพฯ: อุทยานฯ.

หนังสือพิมพ์

ของบฯ ๔๔ ล้าน ซ่อมโบราณสถาน. (๒๕๒๑, ๑๑ กันยายน). **สยามรัฐ**. หน้า ๓, ๑๒.

คนกรุงเก่าค้านชื่อกรุงศรีอยุธยา สมัยปรีดีชายตรว. ๑๐ สัปดาห์. (๒๕๐๘, ๗ พฤศจิกายน). **ไทยรัฐ**. หน้า ๑, ๑๖.

บันทึกคำให้การสภา ไคร้ทำลายอยุธยา (ตอน ๑). (๒๕๓๗, ๗ พฤศจิกายน). **แนวหน้า**. หน้า ๑, ๒, ๓.

ผวก.ให้ชายเมืองประวัติศาสตร์ เผยแผนพัฒนาจะแบ่งกรุงศรีอยุธยาเป็น ๓ โซน. (๒๕๐๘, ๘ พฤศจิกายน). **ไทยรัฐ**. หน้า ๑, ๑๖.

เผย รสช.ตัวการให้สร้างโรงแรมทำลายมรดกโลก. (๒๕๓๗, ๑๖ พฤศจิกายน). **แนวหน้า**. หน้า ๑, ๗.

มรดกโลก-นครประวัติศาสตร์อยุธยา แผนย้าย ‘๒,๕๐๐ หลังกา’ ประเดิมด้วย ๑๑ หลัง วัดขุนแสน.

(๒๕๓๘, ๒๗ มิถุนายน). **สยามรัฐ**. หน้า ๑๗, ๒๓.

“ไม่ให้ขาย” เมืองประวัติศาสตร์. (๒๕๐๘, ๑๐ พฤศจิกายน). **ไทยรัฐ**. หน้า ๑, ๑๖.

ยูเนสโกจ้องปลดอยุธยาเมืองเก่าพันบัญชีมรดกโลก. (๒๕๓๗, ๑๐ ตุลาคม). **แนวหน้า**. หน้า ๑, ๓.

วางแผนลงทุนหากำไรจากเมืองประวัติศาสตร์ กลุ่มนักธุรกิจขอซื้อกรุงศรีอยุธยา. (๒๕๐๘, ๖ พฤศจิกายน). **ไทยรัฐ**. หน้า ๑, ๒, ๑๖.

ว่าวัตถุโบราณปัจจุบันถูกทำลายน้อยลง ที่เห็นกันอยู่เป็นเรื่องของอดีต. (๒๕๒๒, ๑๔ กุมภาพันธ์).

สยามรัฐ. หน้า ๙.

สำนักผังเมืองให้ดำรงอยุธยาเป็นเมืองประวัติศาสตร์ปลุกใจให้รักชาติภพนี้เสียกรุง. (๒๕๐๘, ๙ พฤศจิกายน). **ไทยรัฐ**. หน้า ๑, ๑๖.

วารสาร

กรมศิลปากรพิมพ์ ๓๐ ล้าน พัฒนานครประวัติศาสตร์อยุธยา. (๒๕๓๖). **สารกรมศิลปากร**. ๖(๑๐): ๔-๕.

กรมศิลปากรปรับปรุงบึงพระรามอยุธยา. (๒๕๓๙, มีนาคม). **สารกรมศิลปากร**. ๙(๓): ๕-๖.

การบูรณะโบราณสถานหลังน้ำลด. (๒๕๓๙, กุมภาพันธ์). **สารกรมศิลปากร**. ๙(๒): ๘-๙.

จรัล ทองเกษม. (๒๕๓๒). ทศวรรษโลกเพื่อการพัฒนาทางวัฒนธรรม ๑๙๘๘-๑๙๙๗. **สวรรค์บนพื้น**

พิภพ. ๑ (๑๐): ๓๐-๓๔.

จาก ICOMOS / อีโคโมสไทย สู่สมาคมอีโคโมสไทย. (๒๕๕๒, เมษายน – กรกฎาคม). **จุลสารอี**

โคโมสไทย. (๑๖).

จุฑาทิพย์ โคตรประทุม. (๒๕๓๔). **มรดกโลก**. ศิลปากร. ๓๔ : ๕-๑๑.

ชัย มุกตพันธ์. (๒๕๒๒, มกราคม). การอนุรักษ์องค์พระเจดีย์วัดใหญ่ชัยมงคล. **ศิลปากร**. ๒๒(๕):

๑๑-๓๓.

ดวงดาว สุวรรณรังษี. (๒๕๓๖, ตุลาคม). จากบรรณานุกรม. **อสท**. ๓๔(๓): ไม่มีเลขหน้า.

นิคม มุสิกคามะ. (๒๕๒๙, เมษายน). โบราณสถานกับการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจของชาติ.

ศิลปวัฒนธรรม. ๗(๖): ๒๒-๒๖.

บวรเวท รุ่งรุจี. (๒๕๓๙). อยุธยา มรดกโลก งานอนุรักษ์และพัฒนา นครประวัติศาสตร์

พระนครศรีอยุธยา ในปี พ.ศ.๒๕๓๙. **ราชภัฏกรุงเก่า**. ๓(๕): ๕๑-๕๓.

บุหงา วัฒนะ. (๒๕๓๗). ล้วงลึก มรดกโลก: อยุธยา. **ราชภัฏกรุงเก่า**. ๑ (๒): ๙๙-๑๒๕.

ปฏิพัฒน์ พุ่มพงษ์แพทย์. (๒๕๓๓, มิถุนายน). พระนครศรีอยุธยา ความหวังที่จะเป็นนคร

ประวัติศาสตร์. **อสท**. ๓๐ (๑๑): ๕๖-๖๕

เปรมมา สัตยาวิฑูพิงศ์. (๒๕๕๑). โบราณคดีสัมพันธ์กับการประวัติศาสตร์สยาม. **สมาคม**

ประวัติศาสตร์. (๓๐): ๒๓๘-๒๖๒.

พรทิภา ไสวสุวรรณวงศ์. (๒๕๓๖, มีนาคม-เมษายน). แผนพัฒนาจังหวัด: ความเป็นมาและทิศ

ทางการพัฒนา. **ว.เศรษฐกิจและสังคม**. ๓๐(๒): ๑๘-๒๘.

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการและอธิบดีกรมศิลปากรร่วมแถลงข่าวปัญหาโบราณสถานวัดร้าง

ในนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา. (๒๕๓๙, มกราคม). **สารกรมศิลปากร**. ๙(๑):

๑๐-๑๑.

วัดกุฎีดาวร่วมมือนี้อื้อถอนสิ่งปลูกสร้างออกจากเขตโบราณสถาน. (๒๕๓๘). **สารกรมศิลปากร**. ๘
(๓-๔): ๔-๕.

วิทยา รุ่งอรุณพิศาล. (๒๕๓๗). นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา กับการรักษาเกียรติภูมิของชาติ.

ราชภัฏกรุงเก่า. ๑ (๒): ๓๓-๓๘.

วีณา พันธุ์รัตน์. (๒๕๓๖, มกราคม-กุมภาพันธ์). การทบทวนนโยบายของรัฐในการพัฒนา

อุตสาหกรรมต่างจังหวัด. **ว.เศรษฐกิจและสังคม**. ๓๐(๑): ๑๓-๑๗.

สถาบันสิ่งแวดล้อมไทยร่วมอนุรักษ์กรุงเก่า. (๒๕๓๘). **สารกรมศิลปากร**. ๘(๓-๔): ๔-๕.

สันติ เล็กสุขุม. (๒๕๓๔, กรกฎาคม). ชากเจดีย์องค์หนึ่งกับการอนุรักษ์. **ศิลปวัฒนธรรม**. ปีที่ ๑๒
(๙): ๑๔๒-๑๔๗.

สัมพันธ์พิเศษ วรพจน์ ด้านชัยจิตร. (๒๕๓๕). **ตรีมุข**. ๒(๒): ๖๘-๗๒.

สุรพล ดำริห์กุล. (๒๕๓๔). บทบรรณาธิการ. **ศิลปากร**. ๓๔: ไม่มีเลขหน้า.

สำนักงานโครงการนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา. (๒๕๓๙, ธันวาคม). โบราณสถานวัดขุน
แสนและวัดใหม่ไชยวิชิตจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. **สารกรมศิลปากร**. ๙(๑๒): ๑๔-๑๗.

สำนักงานสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ. (๒๕๓๔). อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา. **ศิลปากร**. ๓๔
: ๔๓-๔๘.

อนันต์ รัตนภานุศร. (๒๕๓๙). สัมภาษณ์อยุธยาจรดไกล. **ราชภัฏกรุงเก่า**. ๓(๕): ๒๖-๔๔

อารีพร อำนวยกิจเจริญ. (๒๕๓๕). กรมศิลปากรมอบเงินสองล้านบาทเศษ เพื่อบูรณะวัดวรเชษฐา
ราม จ.อยุธยา. **สารกรมศิลปากร**. ๕(๖): ๒-๓.

อัญชลี ขุนชำนาญ. (๒๕๓๗, ตุลาคม-พฤศจิกายน). นานาทัศนะ. **ตรีมุข**. ๔(๕): ๙๘-๑๐๐.

งานวิจัย

กรรณิการ์ สุธีรัตนภิรมย์. (๒๕๔๘). **พัฒนาการแนวคิดและวิธีการอนุรักษ์โบราณสถานใน**

ประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม). กรุงเทพฯ: บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. ถ่ายเอกสาร.

เกื้อกุล ยืนยงอนันต์. (๒๕๒๗). **ความเปลี่ยนแปลงภายในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาระหว่าง**

พ.ศ. ๒๔๓๘-๒๕๐๐. พระนครศรีอยุธยา : ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะวิชามนุษยศาสตร์
และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยครูพระนครศรีอยุธยา. ถ่ายเอกสาร.

ขจรจบ กุสุมาวลี. (๒๕๔๒). **การจัดการ “พื้นที่ประวัติศาสตร์” จากกรณีศึกษาบริเวณวิหาร**

พระมงคลบพิตร จ. พระนครศรีอยุธยา. วิทยานิพนธ์ ส.ม. (มานุษยวิทยา). กรุงเทพฯ:
คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ถ่ายเอกสาร.

ประยูทธ ปรีชาภรณ์. (๒๕๒๒.) การพัฒนาการปกครองส่วนท้องถิ่นของไทย ระหว่าง

พ.ศ. ๒๔๗๕-๒๕๐๐. สารนิพนธ์ กศ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.

สุวัฒน์ คุ้มวงษ์. (๒๕๒๕). การศึกษาบริเวณโบราณสถานเพื่อประกอบการวางแผนพัฒนา

เมือง : เทศบาลเมืองนครศรีอยุธยา. วิทยานิพนธ์ ผ.ม. (ผังเมือง). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.

อภิรักษ์ จันตะนี. (๒๕๓๙). การสำรวจเชิงวิเคราะห์ปัญหาการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัด

พระนครศรีอยุธยา. พระนครศรีอยุธยา: สถาบันราชภัฏพระนครศรีอยุธยา.

เอนก สีหามาตย์. (๒๕๔๔). บทบาทการอนุรักษ์โบราณสถานของกรมศิลปากร.

ภาคินพนธ์ ร.ม. (รัฐศาสตร์). กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ถ่ายเอกสาร.

แผนที่และภาพถ่าย

แผนที่กรุงเทพทวารวดีฉบับของพระยาโบราณราชธานินทร์. (๒๔๕๐?). (แผนที่).

พระนครศรีอยุธยา: สำนักงานอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา.

ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา พ.ศ. ๒๔๙๕. (๒๕๕๑).

(ภาพนิ่ง). กรุงเทพฯ: กรมแผนที่ทหาร กระทรวงกลาโหม.

ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณพระราชวังโบราณ. (ไม่ปรากฏปีที่ผลิต). (ภาพนิ่ง). ไม่ปรากฏสถานที่

ผลิต: พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเจ้าสามพระยา.

รูปถ่ายทางอากาศชุดวิลเลียมฮันท์. (๒๕๕๓). (ภาพนิ่ง). กรุงเทพฯ: สำนักหอจดหมายเหตุ

แห่งชาติ.

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงฉายพระรูปร่วมกับตุ๊กโยฮันอัลเบรคต์. (๒๕๕๔).

(ภาพนิ่ง). กรุงเทพฯ: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

สื่อออนไลน์

กรมศิลปากร. (๒๕๕๓). ประวัติและบทบาทหน้าที่ของกรมศิลปากร. สืบค้นเมื่อ ๔ มิถุนายน

๒๕๕๓, จาก <http://www.finearts.go.th/th/history.php>

กระทรวงการคลัง. (๒๕๕๒). พิธีส่งมอบ-รับมอบที่ดินราชพัสดุและทรัพย์สินโรงงานสุรา

อยุธยา. สืบค้นเมื่อ ๒๘ กรกฎาคม ๒๕๕๒, จาก <http://www.mof.go.th/mofweb/mofnews/news43.htm>

- กระทรวงวัฒนธรรม. (๒๕๕๔). **ประวัติกระทรวงวัฒนธรรม**. สืบค้นเมื่อ ๗ มิถุนายน ๒๕๕๔, จาก <http://www.m-culture.go.th/about.php>
- มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ. (๒๕๕๔). **ประวัติของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ**. สืบค้นเมื่อ ๑๗ สิงหาคม ๒๕๕๔, จาก <http://www.rmutsb.ac.th/2011/aboutus/>
- มหาวิทยาลัยศิลปากร, ภาควิชาโบราณคดี. (๒๕๕๔). **ประวัติภาควิชาโบราณคดี**. สืบค้นเมื่อ ๑๙ สิงหาคม ๒๕๕๔, จาก <http://www.archae.su.ac.th/Archaeology/page1.htm>
- วิทยาลัยเทคนิคพระนครศรีอยุธยา. (๒๕๕๔). **ประวัติของวิทยาลัยเทคนิคพระนครศรีอยุธยา**. สืบค้นเมื่อ ๑๗ สิงหาคม ๒๕๕๔, จาก <http://2011.ayuttech.ac.th/>
- ระบบเครือข่ายสารสนเทศด้านพลังงานและสิ่งแวดล้อมของประเทศไทย. (๒๕๕๔). **อนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติของโลก**. สืบค้นเมื่อ ๑๙ มกราคม ๒๕๕๔, จาก <http://teenet.tei.or.th/Knowledge/whc.html>
- โรงเรียนอยุธยาวิทยาลัย. (๒๕๕๓). **ประวัติอาจารย์วิโรจน์ กมลพันธ์**. สืบค้นเมื่อ ๒๒ กรกฎาคม ๒๕๕๓, จาก <http://www.ays.ac.th>
- โรงเรียนอยุธยาวิทยาลัย. (๒๕๕๓). **ประวัติของโรงเรียน**. สืบค้นเมื่อ ๒๑ กรกฎาคม ๒๕๕๓, จาก <http://www.ayw.ac.th>
- วิทยาลัยอาชีวศึกษาพระนครศรีอยุธยา. (๒๕๕๓). **ประวัติวิทยาลัยอาชีวศึกษาพระนครศรีอยุธยา**. สืบค้นเมื่อ ๒๒ กรกฎาคม ๒๕๕๓, จาก <http://www.avc.ac.th/>
- สมาคมอิคอโมสไทย. (๒๕๕๔). **กฎบัตรระหว่างประเทศเพื่อการอนุรักษ์และบูรณะโบราณสถานและแหล่งที่ตั้ง The Venice Charter 1964 กฎบัตรเวนิซ เมืองเวนิซ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๗ (ค.ศ. ๑๙๖๔)**. สืบค้นเมื่อ ๙ มกราคม ๒๕๕๔, จาก <http://www.icomosthai.org/charters/venice.pdf>
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (๒๕๕๔). **ประวัติ ดร. สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา**. สืบค้นเมื่อ ๑๓ มิถุนายน ๒๕๕๔, จาก <http://art.culture.go.th>
- สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (๒๕๕๕). **การแถลงนโยบายของคณะรัฐมนตรีต่อรัฐสภา**. สืบค้นเมื่อ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๕๔, จาก <http://library2.parliament.go.th/giventake/statement.html>.

สัมภาษณ์

ปัญญา น้ำเพชร. (๒๕๕๕, ๑๓ มกราคม). สัมภาษณ์โดย พัชร์ แต่งพันธ์ ที่ศูนย์ท่องเที่ยวอยุธยา.

สีพวง แซ่ฉั่ว. (๒๕๕๕, ๑๔ มกราคม). สัมภาษณ์โดย พัชร์ แต่งพันธ์ ที่ชุมชนตลาดหัวรอ.

สุธรรม ชาศะสิงห์. (๒๕๕๕, ๑๔ มกราคม). สัมภาษณ์โดย พัชร์ แต่งพันธ์ ที่มหาวิทยาลัยราชภัฏ
พระนครศรีอยุธยา.

อนุรักษ์ ภูบุปผา. (๒๕๕๕, ๑๓ มกราคม). สัมภาษณ์โดย พัชร์ แต่งพันธ์ ที่ชุมชนคลองท่อ.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.

การบัญญัติบทลงโทษเกี่ยวกับการกระทำความผิดต่อศาสนสมบัติ

การบัญญัติบทลงโทษเกี่ยวกับการกระทำความผิดต่อศาสนสมบัติ

การบัญญัติบทลงโทษเกี่ยวกับการกระทำความผิดต่อศาสนสมบัติ ในกฎหมายตราสามดวง^๑ ประกอบด้วย ๖ มาตรา ดังนี้

...๔๗ มาตราหนึ่ง ผู้ใดทุจริตจิตรบาปหยาบเข้าเป็นโจร ลักเอาองค์พระพุทธรูป (ทอง หนักเงิน แก้ว สำฤท ทองแดง ดีบุก) แลสิ่งใดซึ่งเป็นรูปพระปัติมากรอยุ่่นั้นไป (ขาย ทำลาย) ก็ดี เอาไปหมิ่นทั้นขายแลเอาไปหมิ่นทั้นท่างาย จับได้ที่ใดๆ ก็ดี ให้เกาะกุมมันเอาถามเอาพวกเพื่อนรู้เห่นเป็นเพื่อนซื้อขายทำด้วยกันจงได้ ถ้าเป็นสัจโดยคำโจรให้ทวนด้วยลวดหน้งคล ๖๐ ที่ ให้ตัดตีนสิ้นมือพวกเพื่อนทั้นนั้นเสีย แล้วให้ใหม่เป็นเบี้ยคล ๗๐๐๐๐๐ บุดน พระพุทธรูปนั้น ส่วนโจรแลพวกมันนั้นให้ฆ่าเสียใช้บาปมันจงล้างแล้ว

๔๘ มาตราหนึ่ง ถ้าโจรมันเอาพระพุทธรูปไปล้างไปเผาสำรวจเอาทองก็ดี เอาพระบาทไปสำรวจแช่น้ำเอาผ้าไปก็ดี ให้เอามันใส่เตาเพลิงสูบมันเสียตั้งมันทำแก่พระบ้าง ใช้บาปมัน

๔๙ มาตราหนึ่ง โจรมิจฉาธิฐูลองทองพระ พิจารณาเป็นสัจ ให้เอาตัวมันไปยังตแลงแกงให้เผาเหล็กจงแดงประทับตัวมันให้มันลอกตั้งมันแก่พระนั้นบ้าง ใช้บาปกำมันเสียยังแล้ว ถ้าโจรนั้นซุดล้างพระพุทธรูปพระสถูป (พระเจดีย์ วิหาน) พระศรีมหาโพธิ จับได้พิจารณาเป็นสัจ ให้ตัดนิ้วมือเสีย ถ้าหมิ่นตัดนิ้วมือให้ทวนด้วยลวดหน้ง ๖๐ ที่ ถ้าหมิ่นทวนให้ใหม่ทวิคุณเอาไปทำพระอันโจรล้างนั้น ถ้าโจรทำหลายครั้งหลายคราให้ทะเวน (บก เรือ) สามวันให้ตัดคอผ่าอกเสีย อย่าดูเหยียงหย่าง ถ้าเป็นผู้พญาบานพระนั้นทำด้วยโจรรู้เห่นเป็นใจด้วยโจรเป็นสัจให้ฆ่าเสียด้วย ถ้าพญาบานพระเป็นข้าพระสืบมาหลายชั่วให้ทวนด้วยหน้ง ๖๐ ที่ แลริบเอาสิ้นมันจงสิ้น แลถอดเอาเสียเอางานอื่นมาพญาบาลพระนั้นแล

๕๐ มาตราหนึ่ง ผู้ร้ายลักทรัพย์สิ่งของต่างๆ พระ (พุท ธรรม สงฆ) เปนต้น ว่าแก้วแหวนเงินทองผ้าทอแพรพรรณทรัพย์สิ่งใดๆ อันทั้นอูทิสไว้ให้เป่นของพระ (พุท ธรรม สงฆ) แลผู้ร้ายลักเอาไปขายก็ดี แลลักพระธรรมคำถึรขายก็ดี ให้ลงโทษเสมอลักทรัพย์ทั้น ให้เอาขึ้นขาหย่างผจารอย่างให้ดูเหยียงหย่างกัน แลให้ทวนด้วยลวดหน้ง ๖๐ ที่ ให้ตัดมือ ให้ใหม่จัตุคุณ

๕๑ มาตราหนึ่ง ฟีนองฟ้องพันเข้าคนบูโศลักลอกองคพระพุทธรูปลอกล้างพระสถูปเจดีย์ แลพันพระศรีมหาโพธิ ล้างพระวิหารกุฎิสถานะษาลา เจ้า (ไพร่ ทาษ) รู้ว่าทำร้าย มิเอาตัวมาถวายแก่พระผู้เป่นเจ้า แลหมิ่นได้เอามาว่ายังพระพระนครบาล ให้ลงโทษในรวางมีด ๘ สถาน ๆ หนึ่ง ให้ฆ่าเสียสถานหนึ่งให้ตัดปาก สถานหนึ่งให้ริบราชบาตเอาตัวลงอาญาข้าง สถานหนึ่งให้ทวนด้วยลวดหน้ง (๕๐

^๑กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๓. (๒๕๐๖). หน้า ๒๔๓-๒๔๖. (อ้างอิงจาก บรรณิการ์ สุธีรัตนภิรมย์.

(๒๕๔๘). พัฒนาการแนวคิดและวิธีการอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทย. หน้า ๕๑-๕๒.)

๒๕) ที่ สถานหนึ่งให้เอาตัวออกจากราชการ สถานหนึ่งให้ใหม่จัตุระคุณ สถานหนึ่ง ให้ใหม่ทวีคุณ สถานหนึ่งให้ใหม่ลาหนึ่ง โทษ ๘ สถาน นี้พระพุทธรเจ้าอยู่หัวจะลงโทษสถานใดท่านจะมีพระราชโองการเอง

๕๒ มาตราหนึ่ง มีผู้ลี้ภัยกฏสถาน ท่านให้เอามันมาใช้ให้ทวนลวดหนึ่ง (๖๐ ๓๐) ที่ แล้ว ให้ อายัดไปแกนายนัน ถ้าลักขุดพระพุทธรูปขุดพระสถูปพระวิหาร ให้ลงโทษ ๓ ประการ ๆ หนึ่งให้ฆ่าเสีย ประหนึ่งหนึ่งให้ตัดนิ้วมือเสีย ประการหนึ่งให้ทวนด้วยลวดหนึ่ง ๖๐ ที่...

ภาคผนวก ข.
หมายเหตุประกาศเขตรังวัดผู้รั้งเขตวัด

หมายประกาศเขตรังวัดผู้ร้ายชุดวัด

หมายประกาศเขตรังวัดผู้ร้ายชุดวัด ในประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔^๒ มีข้อความดังนี้

ให้กรมพระนครบาลมีหมายประกาศทั่วไปว่า ตั้งแต่บัดนี้สืบไปเมื่อนำ ถ้าที่วัดอาราม เจดีย์สถานใดๆ มีผู้ร้ายชุดคัดทำลายในพระอุโบสถ วิหารพระเจดีย์ พระพุทธรูป ให้ชำรุดหักพังลง ให้ชาวบ้านที่อยู่ใกล้วัด ๔ เส้นรอบที่นั้นเข้าชื้อกันมาทำคำตราสินร้องเรียนแก่นายอำเภอรั้วแขวงกรมการ เสียในเร็วๆ ภายในเดือนหนึ่งถ้าไม่ได้มาร้องเรียนตราสินเหตุที่เกิดในวัดใกล้บ้านของตัวในกำหนดเดือนหนึ่ง จนมีผู้อื่นนอกที่รังวัดไปเห็นเข้ามาว่ากล่าวขึ้นก็ดีชุดจริงก็ดี ชาวบ้านในรังวัดถ้าเพิกเฉยเสียไม่เข้าชื้อกันมารตราสินร้องเรียนเสียในเดือนหนึ่งนั้นจะให้มิพินัยเสียค่าปฏิสังขรณ์ซ่อมแซมสิ่งของในอารามที่ชำรุดลงเพราะเหตุนี้จนกว่าจะสำเร็จดังเก่า ถ้าเป็นแขกฝรั่งคนนอกพระพุทธศาสนาไม่ยอมศรัทธาทำวัด ก็จะปรับให้เอาตัวมาทำการพระนครให้ถ่วงเดือนหนึ่งบ้าง ๒๒ วันบ้าง ๑๔ วันบ้าง ๗ วันบ้าง ตามที่อยู่ห่างแลชิดอารามนั้น ผู้ที่ได้มาบอกกล่าวนายอำเภอรั้วแขวงกรมการเสียแต่เดือนหนึ่ง แต่วันที่สืบความได้ว่าเป็นวันผู้ร้ายชุดทำลายนั้นจะไม่ให้มีพินัยรังวัดเลย

อนึ่งการซึ่งเป็นมาแต่หลัง คือวัดมีผู้ชุดทำลายชำรุดมานานก่อนพระราชบัญญัตินี้นั้นก็ จะไม่ให้มีโทษแก่ผู้อยู่ในรังวัดดอก ซึ่งมีพระราชบัญญัติมาทั้งนี้เพื่อจะให้ชาวบ้านเอาใจใส่วัดวาอาราม ใกล้บ้านของตัว ไม่ปล่อยให้ผู้ร้ายชุดเสีย ทำลายเสีย เพราะของที่เป็นของท่านทำไว้สร้างไว้แต่ก่อนด้วย อัฐ ปูน ศิลาใดๆ ใหญ่ก็ดี เล็กก็ดี ถึงจะคร่ำคร่าชำรุดทรุดโทรมไปแล้ว ก็ยังเป็นเครื่องประดับพระนคร อยู่

สั่ง ณ วันเสาร์ เดือน ๙ แรม ๓ ค่ำ ปีชวด จศก จุลศักราช ๑๒๑๖

^๒ชาวนววิทย์ เกษตรศิริ, บรรณานุกรม. (๒๕๔๘). **ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔**. หน้า ๕๐-๕๕.

ภาคผนวก ค.

ตารางเวลาแสดงการพัฒนาชุมชนเมือง
และการอนุรักษ์โบราณสถาน ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๘๒ - ๒๕๕๔

**ตารางเวลาแสดงการพัฒนาชุมชนเมือง
และการอนุรักษ์โบราณสถาน ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๕๒ – ๒๕๕๔**

พ.ศ.	การพัฒนาชุมชนเมือง	การอนุรักษ์โบราณสถาน
ช่วงหลังการโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินในเกาะเมืองให้กระทรวงการคลัง พ.ศ. ๒๕๕๒ – ๒๕๕๔		
๒๕๕๒	- ดำเนินการก่อสร้างโรงเรียนอยุธยาวิทยาลัยในพื้นที่ ใจกลางเกาะเมือง	
๒๕๕๓	- เริ่มมีการก่อสร้างอาคารและสถานที่หลายแห่งใน เกาะเมือง ประกอบด้วย ศาลากลางจังหวัด, สะพานปรีดี-ธำรง, โรงงานกลั่นแอลกอฮอล์, และ โรงพยาบาลประจำจังหวัดแห่งใหม่	- กรมศิลปากร ส่งเจ้าหน้าที่มาสำรวจโบราณสถาน ที่กำลังได้รับผลกระทบจากการวางผังเมืองใหม่ - กรมศิลปากร เสนอให้รัฐบาลจัดสร้างรั้วคอนกรีต ติดลวดหนาม ล้อมเขตโบราณสถานบริเวณ พระราชวังโบราณ
๒๕๕๔		- กรมศิลปากร ขึ้นทะเบียนโบราณสถานในเกาะเมือง และปริมาตรเพิ่มเติม - กรมศิลปากร ดำเนินงานซ่อมเสาวินิจฉัยพระมงกุฎ บพิตร
๒๕๕๖	- กระทรวงการคลังตั้งคณะกรรมการขายที่ดิน ราชพัสดุในเกาะเมือง จำนวนประมาณ ๑๐ ไร่	
๒๕๕๗		- เกิดกรณีปัญหาการซื้อขายอิฐหักตามโบราณสถาน
๒๕๕๘	- กระทรวงการคลังยกเลิกโครงการปรับปรุง เกาะเมือง	
๒๕๕๙		- รัฐบาลไทย เข้าร่วมเป็นสมาชิกองค์การนานาชาติ ที่สนับสนุนความร่วมมือทางวัฒนธรรม และ วิทยาการด้านการรักษามรดกทางวัฒนธรรม ระหว่างประเทศ
๒๕๖๐		- กรมศิลปากร บูรณะซ่อมแซมพระพุทธไตร- รัตนนายก วัดพนัญเชิงวรวิหาร
๒๕๖๑		- คณะรัฐมนตรี พิจารณาให้รื้อย้ายโรงงาน แอลกอฮอล์ เนื่องจากปัญหาด้านภูมิทัศน์บริเวณ โบราณสถาน

พ.ศ.	การพัฒนาชุมชนเมือง	การอนุรักษ์โบราณสถาน
ช่วงโครงการบูรณะเกาะเมือง ในสมัยรัฐบาลสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม พ.ศ. ๒๔๙๙ – ๒๕๐๐		
๒๔๙๙ - ๒๕๐๐	<ul style="list-style-type: none"> - เทศบาลเมือง นครศรีอยุธยา ขยายขอบเขตครอบคลุมทั้งเกาะเมือง - รัฐบาลส่งเสริมการสร้างและปรับปรุงอาคารสถานที่หลายแห่งประกอบด้วยการสร้างเรือนรับรอง, ปรับปรุงถนนหลายสายทั้ง ในและนอกเกาะเมือง พระนครศรีอยุธยา รวมทั้งติดตั้งไฟฟ้าตามถนนหนทาง, ปรับปรุงสวนสาธารณะบึงพระราม, สร้างอาคารสงเคราะห์ริมบึงพระราม, สร้างอาคารพาณิชย์สามชั้นบริเวณเชิงสะพานปรีดี-อำรง - สถานศึกษาต่าง ๆ กำลังมีความต้องการขยายพื้นที่และก่อสร้างอาคารเรียนเพิ่มขึ้น 	<ul style="list-style-type: none"> - รัฐบาลดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานและวัดหลายแห่ง อาทิ วิหารพระมงคลบพิตร วัดพระศรีสรรเพชญ์ เจดีย์วัดสามปลื้ม วัดโลกยสุธาราม วัดภูเขาทอง วัดธรรมมิกราช เป็นต้น - รัฐบาลถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างหนัก เกี่ยวกับวิธีการอนุรักษ์โบราณสถาน
ช่วงก่อนโครงการพัฒนาเกาะเมืองและบริเวณใกล้เคียง พ.ศ. ๒๕๐๑-๒๕๐๙		
๒๕๐๔ ๒๕๐๗ ๒๕๐๘	<ul style="list-style-type: none"> - จังหวัดพระนครศรีอยุธยาดำเนินการก่อสร้างสร้างสนามกีฬาบริเวณพระราชวังโบราณ นอกจากนั้นยังได้ตั้งคณะกรรมการพิจารณาปรับปรุงที่ดินราชพัสดุบริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา เพื่อขายที่ดินในเกาะเมืองให้เอกชน - นายกรัฐมนตรีได้มีคำสั่งให้แต่งตั้ง “คณะกรรมการพิจารณาปรับปรุงที่ดินราชพัสดุบริเวณเกาะเมืองจังหวัดพระนครศรีอยุธยา” เพื่อจัดสรรที่ดินในเกาะเมือง 	<ul style="list-style-type: none"> - กรมศิลปากรปรับปรุงพระราชบัญญัติโบราณสถาน - พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำรัสที่สำคัญเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถาน - มีการจัดทำกฎบัตรสากลระหว่างประเทศเพื่อการอนุรักษ์และบูรณะโบราณสถานและแหล่งที่ตั้ง (กฎบัตรแห่งเมืองเวนิส) - เกิดกระแสต่อต้านการขายที่ดินในเกาะเมือง จนกระทั่งคณะกรรมการปรับปรุงที่ดินฯ มีมติยกเลิกการขายที่ดิน

พ.ศ.	การพัฒนาชุมชนเมือง	การอนุรักษ์โบราณสถาน
ช่วงโครงการพัฒนาเกาะเมืองและบริเวณใกล้เคียง พ.ศ.๒๕๑๐-๒๕๑๙		
๒๕๑๐	- เริ่มมีกระแสคัดค้านโครงการพัฒนาเกาะเมืองและบริเวณใกล้เคียง เนื่องจากสถานที่ต่าง ๆ จะต้องถูกควบคุมการปลูกสร้าง เพื่อให้เกิดความเหมาะสมกลมกลืนกับความเป็นเมืองโบราณ	
๒๕๑๒		- กรมศิลปากรได้รับงบประมาณดำเนินงานเพื่อจัดทำแผนแม่บทโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ ปีละ ๑ ล้านบาท
๒๕๑๗	- ย้ายวิทยาลัยเกษตรกรรมออกจากเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา เนื่องจากไม่สามารถขยายสถานที่ได้	
๒๕๑๘	- คณะรัฐมนตรี มีมติให้ปรับลดพื้นที่ที่กำหนดเป็นเขตอุทยานประวัติศาสตร์ เนื่องจากได้รับการคัดค้านจากหน่วยงานราชการในกระทรวงศึกษาธิการ เพราะเป็นปัญหาต่อการพัฒนาสถานศึกษา	
๒๕๑๙		- กรมศิลปากร ประกาศกำหนดเขตที่ดินโบราณสถานในราชกิจจานุเบกษา พื้นที่ประมาณ ๑,๘๑๐ ไร่
ช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๔ – ๕ พ.ศ. ๒๕๒๐-๒๕๒๙		
๒๕๒๐	- รัฐบาล ดำเนินนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยว ซึ่งจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นจังหวัดเป้าหมายในการส่งเสริมการท่องเที่ยว - จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จัดงานราตรีอยุธยา เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว	- รัฐบาลพิจารณาโครงการสำรวจขุดแต่งและบูรณะโบราณสถานในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและบริเวณใกล้เคียง เข้าเป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ ทำให้กรมศิลปากรได้รับอนุมัติงบประมาณดำเนินงานอนุรักษ์โบราณสถานเต็มตามโครงการ
๒๕๒๒		- รัฐบาลประกาศตั้งสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ เพื่อประสานความร่วมมือในงานด้านวัฒนธรรมจากสาขา และหน่วยงานต่าง ๆ
๒๕๒๕		- กรมศิลปากร ดำเนินงานอนุรักษ์โบราณสถานในเมืองพระนครศรีอยุธยา ภายใต้ชื่อโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ พระนครศรีอยุธยา

พ.ศ.	การพัฒนาชุมชนเมือง	การอนุรักษ์โบราณสถาน
ช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๔ – ๕ พ.ศ. ๒๕๒๐-๒๕๒๙ (ต่อ)		
๒๕๒๗	- จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จัดงานวันแห่งประวัติศาสตร์กรุงศรีอยุธยาตามนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวของรัฐบาล จนประสบความสำเร็จเกินความคาดหมาย	
ช่วงนครประวัติศาสตร์ - แหล่งมรดกโลก พ.ศ. ๒๕๓๐-๒๕๔๔		
๒๕๓๐		- กรมศิลปากรเริ่มจัดทำแผนแม่บทโครงการนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา
๒๕๓๓	- คณะรัฐมนตรีมีมติให้จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นจังหวัดท่องเที่ยว	
๒๕๓๔		- องค์การยูเนสโก ขึ้นบัญชีขึ้นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา เป็นแหล่งมรดกโลก
๒๕๓๕		- กรมศิลปากร ปรับปรุงพระราชบัญญัติโบราณสถานสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
๒๕๓๖		- คณะรัฐมนตรีมีมติอนุมัติโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา
๒๕๓๗	- โยกย้ายบ้านเรือนประชาชนบริเวณโดยรอบวัดขุนแสน ๑๑ หลังคาเรือน	- กรมศิลปากรได้รับงบประมาณตามโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์เป็นปีแรก
		- กรมศิลปากร ดำเนินการขุดแต่งโบราณสถาน วัดอุโบสถ วัดหลังคาดำ ป้อมเพชรญ วัดวังไชย วัดมหาสมัน วัดธรรมิกราช วัดวรโพธิ์ วัดเจ้าพราหมณ์ วัดเจดีย์ใหญ่ วัดภูเขาทอง วัดสังฆแท้วัดสังฆทา
๒๕๓๘		- เกิดกระแสข่าว การถอดถอนนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาออกจากบัญชีแหล่งมรดกโลก
		- กรมศิลปากร ดำเนินการอนุรักษ์วัดขุนแสนวัดใหม่ชัยวิเชียต

พ.ศ.	การพัฒนาชุมชนเมือง	การอนุรักษ์โบราณสถาน
ช่วงนครประวัติศาสตร์ - แหล่งมรดกโลก พ.ศ. ๒๕๓๐-๒๕๔๔ (ต่อ)		
๒๕๓๙	- จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ย้ายที่ทำการจังหวัดออกจากเกาะเมือง	<ul style="list-style-type: none"> - กรมศิลปากร ดำเนินการบูรณะโบราณสถานหลังน้ำท่วม - กรมศิลปากร รื้อแนวถนนเลียบบพระราชวังโบราณ เพื่อรื้อฟื้นแนวกำแพงด้านทิศตะวันตกของพระราชวัง - กรมศิลปากร ปรับภูมิทัศน์บริเวณบึงพระราม - กระทรวงมหาดไทยออกกฎกระทรวง เพื่อบังคับใช้กฎหมายตามพระราชบัญญัติการผังเมือง
๒๕๔๐	- จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม ดำเนินการย้ายโรงงานสุราออกจากเกาะเมือง	<ul style="list-style-type: none"> - กรมศิลปากรบูรณะเจดีย์ภูเขาทอง - กรมศิลปากรประกาศเขตโบราณสถานเพิ่มเติมครอบคลุมพื้นที่ทั้งเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา และออกประกาศเรื่องหลักเกณฑ์และวิธีการยื่นเรื่องราวเพื่อขออนุญาตปลูกสร้างอาคารภายในเขตโบราณสถานเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา
๒๕๔๒		<ul style="list-style-type: none"> - กระทรวงมหาดไทย ออกกฎกระทรวงเพื่อบังคับใช้กฎหมายตามพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร
๒๕๔๔	- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ดำเนินการปรับปรุงอาคารศาลากลางจังหวัดพระนครศรีอยุธยาให้เป็นศูนย์บริการข้อมูลข่าวสารด้านการท่องเที่ยวจังหวัดพระนครศรีอยุธยาจนแล้วเสร็จ	<ul style="list-style-type: none"> - กรมศิลปากรปรับปรุงสภาพแวดล้อม และภูมิทัศน์บริเวณโดยรอบวิหารพระมงคลบพิตรจนแล้วเสร็จ
<p style="text-align: center;">พ.ศ. ๒๕๔๔</p> <p style="text-align: center;">สิ้นสุดโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ระยะที่ ๑</p>		

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ ชื่อสกุล	นายพัทธ์ แดงพันธ์
วันเดือนปีเกิด	๒๓ พฤษภาคม ๒๕๒๗
สถานที่เกิด	เขตพญาไท กรุงเทพมหานคร
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	๒๒๒/๓๖ หมู่ ๗ ต.คลองสวนพูล อําเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๐๐๐
ตำแหน่งหน้าที่การงานในปัจจุบัน	นักวิชาการการศึกษา
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	สถาบันอยุธยาศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา อําเภอพระนครศรีอยุธยา จ.พระนครศรีอยุธยา
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ.๒๕๔๕	มัธยมศึกษาปีที่ ๖ จากโรงเรียนอยุธยาวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
พ.ศ.๒๕๔๗	ศศ.บ. (อุตสาหกรรมท่องเที่ยว) จากมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
พ.ศ.๒๕๕๕	ศศ.ม. (ประวัติศาสตร์ไทย) จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ กรุงเทพมหานคร